

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

1302 (1885/1886) TARİHLİ MESELE-İ MISRİYYE
DEFTERİ
(ÇEVİRİYAZI VE DEĞERLENDİRME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN **HAZIRLAYAN**
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK **Fatih ÖZÇELİK**
ELAZIĞ – 2014

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

1302 TARİHLİ MESELE-İ MISRİYYE DEFTERİ
(ÇEVİRİYAZI VE DEĞERLENDİRME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

HAZIRLAYAN
Fatih ÖZÇELİK

Bu tez / / tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulununtarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Zahir KIZMAZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****1302 (1885/1886) Tarihli Mesele-i Mısriyye Defteri****Fatih ÖZÇELİK****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı****Elazığ – 2014, Sayfa; VII + 403**

Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetindeki Mısır, 19. yy'da hızlanan sömürge yarışı neticesinde İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Bu duruma diğer Avrupalı devletlerin tepkisi de farklı olmuştur. İngiltere'nin işgalinden sonra Mısır'ın tahliyesi için görüşmeler başlamıştır. Görüşmelere ait yazışmaların kaydedildiği 1885 (H.1302) tarihli defterin meseleye dair bilgiler vermesi onu önemli kılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki gelişmeler günümüzü etkilediği gibi geleceğimizi de etkileyecektir. Bu bakımdan defterin çeviri-yazı ve değerlendirilmesinin yapılması önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İngiltere, Mısır, Sömürgecilik, İşgal

ABSTRACT

Master Thesis

The Record of Egypt Matter Dated 1302 (1885/1886)

Fatih OZCELIK

Firat University

The Institution of Social Sciences

Department of Modern History

Elazig – 2014, Page: VII + 403

Egypt, which was under the domination of Ottoman Empire, was occupied by England as a result of accelerating colonial race in the 19th century. The reactions of the other European countries to this situation were several. After the occupation of Egypt by England, some discussions emerged for the eviction of Egypt. The record dated 1885, which included the correspondences about the discussions, gives information about the Egypt matter, which makes it important. The developments of Ottoman Empire in its latest period, will affect our future as they have affected modern-day. In this respect, it is important to be made the record's translation and evaluation.

Key Words: Ottoman Empire, England, Egypt, Colonialism, Occupation.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
ÖN SÖZ	V
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
BELGE ÖZETLERİ.....	24
İKİNCİ BÖLÜM	
1302 (1885/1886) TARİHLİ MESELE-İ MISRIYYE DEFTERİ ÇEVİRİYAZI... 56	
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
DEĞERLENDİRME	364
3.1. Hasan Fehmi Paşa'nın Fevkalade Elçi Sıfatıyla Londra'ya Gönderilmesi.....	364
3.2. 1302 Tarihli Mesele-i Mısriyye Defteri'ne Göre Hasan Fehmi Paşa'nın Görüşmeleri	368
3.2.1. Mısır'ın İngiliz Askerinden Tahliyesi.....	368
3.2.2. Mısır Maliyesiyle İlgili Mukavele	370
3.2.3. Sevakın ve Zeyla Limanları'nın Durumu	374
3.2.4. İtalya'nın Kızıldeniz'deki Faaliyetleri.....	375
3.3. Henry Drummond Wolff'un İstanbul'daki İlk Görüşmeleri.....	378
3.4. Henry Drummond Wolff'un İstanbul'daki İkinci Görüşmeleri.....	387
SONUÇ	394
KAYNAKÇA.....	399
EKLER	401
ÖZ GEÇMİŞ	403

ÖN SÖZ

İnsanlar bir coğrafyada doğar ve sahip oldukları coğrafi imkânlar ile gelişir. Bu açıdan üzerinde yaşanılan coğrafya imkân ve imkânsızlıklarıyla toplumların birbirleriyle etkileşim halinde bulunmasının belki de en temel sebebidir. Özellikle coğrafyalar arasındaki imkân ve imkânsızlıkların ortaya çıkardığı etkileşimin en yoğun yaşandığı dönem ise Sanayi İnkılâbı'nda sonraki dönemdir. Sanayi İnkılâbı ile birlikte sanayileşen toplumların hammadde ve pazar ihtiyacı artmış, ticaret yolları yani hammadde ve mamûl malların sevkiyatının yapıldığı deniz yolları önem kazanmıştır. Bu deniz yolları üzerindeki en önemli mevki ise Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla birlikte Mısır olmuştur. İngiltere Devleti ise sömürge yolları üzerindeki Mısır'ı, ilk fırsatta işgal etmiştir.

Osmanlı Devleti, hâkimiyeti altındaki Mısır'ın İngilizler tarafından işgali üzerine bu meseleyi müzakereler yoluyla halletmeye çalışmıştır. Mısır meselesinin halledilmesi için girişilen müzakereler neticesinde tanzim edilen tutanak, mazbata, arz, irade ve tarafların konu hakkındaki telgrafları çeşitli defterler adı altında kaydedilmiştir. İşte bu defterlerden biri olan çalışmamız da Mısır meselesine ait 1885-1887 yılları arasındaki çeşitli yazışmalar mevcuttur.

Defterimiz Y. EE 116 / 73 numara ile Başbakanlık Osmanlı Arşiv'inde bulunmaktadır. Mısır meselesine dair Osmanlı Devleti onlarca defter tutmuştur. Fakat o defterler Y. EE. Defterler adı altında tasniflendirilmişlerken defterimiz başka bir tasnife tabi tutulmuştur. Bunun sebebi defterimizde kayıtlı olan belgelerin özelliğinden kaynaklanmıştır. Defterimiz Mısır meselesine dair muharebe evrakına havi defter olarak kayıt edilmiştir. Defterin içindeki belgelerde müzakerelere ait kayıtlardır. Yani bir anlamda defter özel bir amaçla da tutulmuş olabilir. Çünkü defterimizin içindeki belgelerin bir kısmı diğer defterlerde de mevcuttur.

Çalışmamıza konu olan defter, 7 varak numarasız ve 186 varak numaralı olarak toplam 193 varakadan oluşmaktadır. Fakat deftere kayıtlı belgelerin bazıları tarih sıralaması bazıları da konu sıralaması takip edilmeden kaydedilmiştir. Başlıksız tutulan belgeler olduğu gibi başlığı olup içeriği olmayan belgeler de mevcuttur. Defterdeki mevcut belgeler çeşitli türlerdedir. Bu belgeler tarafların yaptıkları görüşmelere dair telgraflar, bu telgraflar hakkında yapılan Heyet-i Vükela toplantı tutanak ve mazbataları

alınan kararların padişaha arzı ve padişahın iradesi şeklindedir. Bu sıralamadan farklı olarak da yalnız bir telgraf, tutanak veya irade şeklinde deftere kaydedilmiştir. Defterdeki belgelerin tarihleri dikkate alındığında ilk belge 23 Şubat 1885 tarihli, son belge 20 Kasım 1887 tarihlidir. Fakat kayıtlar incelendiğinde görülmüştür ki 1886 ve 1887 tarihli belgelerin büyük bir kısmı arasında uzun zaman farkları vardır. Örneğin 180 numaralı belgenin tarihi 3 Mart 1886 iken 181 numaralı belgenin tarihi 14 Temmuz 1881 tarihlidir. Bir başka örnek ise 183 numaralı belgenin tarihi 20 Temmuz 1886 iken 184 numaralı belge 17 Kasım 1886 tarihlidir.

Defter içinde kayıtlı belgeler tarafımızdan Belge No: 1, Belge No: 2 şeklinde numaralandırılmıştır. Belge içindeki orijinal sayfa numaralarını (s. 1), (s. 2) şeklinde gösterilmiştir. Defterde kayıtlı 240 adet belge vardır. İlk altı belge defterin içindekilere ait fihristtir. Belge 1-130, Hasan Fehmi Paşa'nın görüşmeleri ile Roma ve Berlin'den gelen telgraflara aittir. Çoğunluk Hasan Fehmi Paşa'nın görüşmelerine aittir. Belge 131-189, Henry Drummond Wolff'un Mısır'a geçmeden önce İstanbul'da Osmanlı Devleti'nin tayin ettiği heyet ile yaptığı görüşmelere aittir. Belge 190-240 ise Henry Drummond Wolff'un İstanbul'da ikinci defa gerçekleşen görüşmelerine aittir.

Defterin yayınında çeviriyazı kurallarının tamamını kullanmadık. Özellikle Türkçeleşmiş ve herkes tarafından kullanılan bazı kelimeleri bugün yazıldığı gibi bıraktık. İddi'a / iddia, ta'yin / tayin, ba'zı / bazı, binâ'en-'aleyh / Binaenanaleyh gibi. Keza Ayn harfi ile başlayan kelimeleri de bugün okunduğu gibi yazmayı tercih ettik. 'Osmanlı / Osmanlı, 'asker / asker, 'Akibet / Akibet gibi kelimelerin de bugünkü yazılışlarını kullandık. Metin içinde geçen " itdi, idilmiş, virüb, olub" vb. kelimelerini metnin okunmasını kolaylaştırmak amacıyla günümüz telaffuzuna uygun olarak "etti, edilmiş, verip, olup" şeklinde yazmayı tercih ettik. Metinde noktalama işaretleri bulunmadığından yer yer noktalama işaretleri vererek akıcı bir üslup sağlamaya çalıştık. Çeviri-yazı yapılırken (ˆ), (˜), (˘) ile yapılan uzatma ve inceltmeleri (^) ile (˘) harfini (˘) sembolü, (˘) harfini ise (˘) sembolü ile gösterdik.

Bu çalışmanın hazırlanması süresince bana her türlü desteği veren değerli hocam Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK'e ve yine çalışmam esnasında maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen en değerli varlığım eşim Nurdan Seda ÖZÇELİK'e çok teşekkür ederim.

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı Geçen Eser
a.g.m.	:	Adı Geçen Makale
bk.	:	Bakınız
BAO	:	Bab-ı Ali Evrak Odası
Çev.	:	Çeviren
DİA	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Dok.	:	Doktora
Edit.	:	Editör
h.	:	Hicri
İA	:	İslam Ansiklopedisi
M.E.B.	:	Milli Eğitim Bakanlığı
No	:	Numara
S.	:	Sayı
s.	:	Sayfa
Yay.	:	Yayınlayan
Y. EE.	:	Yıldız Esas Evrakı

ORHONLU, Habeş Eyaleti : Cengiz ORHONLU, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti - Habeş Eyaleti*, Ankara 1996

PINAR, Bâbıali ve Hidiv İsmail : Hayrettin PINAR, *Tanzimat Döneminde İktidarın Sınırları – Babiâli ve Hidiv İsmail*, İstanbul 2012

CEYLAN, Eyalet-i Mümtaze ve Mısır Uygulaması : Ayhan CEYLAN, *Osmanlı Taşra İdarî Tarzı Olarak Eyâlet-i Mümtâze ve Mısır Uygulaması*, İstanbul 2014

GÖRGÜN, “Mısır” : Hilal GÖRGÜN, “Mısır – Başlangıçtan Bizans Dönemi’ne Kadar”, *DİA* 29, s. 557-559

GİRİŞ

Artan sömürgecilik yarışı sonucunda Mısır, 19. yüzyılın başında Fransa'nın yüzyılın sonunda ise İngiltere'nin işgaline uğramıştır. Fiili işgaller bu yüzyılın başında ve sonunda gerçekleşse de Mısır üzerinde Fransa ve İngiltere'nin kapışması bu yüzyıl boyunca devamlı artarak devam etmiştir. Önceleri Mısır'daki valiler üzerinde nüfuz sahibi olmak şeklinde devam eden yarış, Süveyş Kanalı'nın 1869'da açılması ile farklı bir boyut kazanmıştır. İngiltere'nin kanal ile birlikte sömürge yolları kısalmış ve İngiltere açısından bu kanalın kontrol altında olması hayati önem taşımaya başlamıştır. 1880 yılında Fransa'nın Tunus'u işgali ve Mısır üzerindeki emelleri, İngilizlerin Mısır'ı işgal etmesindeki en büyük sebep olmuştur. Tarih boyunca güçlü devletlerin egemen olduğu Mısır, M.Ö 5. yüzyıldan başlayıp İngiltere'nin Mısır'dan çekilmesine kadar olan yaklaşık 25 asırlık sürede yabancıların yönetiminde kalmıştır. Bu bakımdan Mısır hakkında genel bilgi vermeyi uygun bulduk.

Afrika kıtasında yer alan Mısır, Hint Okyanusu'nu ile Akdeniz'i birbirine bağlayan önemli bir jeostratejik mevkie sahiptir. Aynı zamanda kendi doğal sınırları olan bir coğrafyası vardır. Aysa Kıtası ile Arap Yarımadası arasında bulunmasına rağmen doğal engeller nedeniyle kara bağlantısı adı geçen yerler ile pek de kolay değildir. Mısır'ın doğusunda Arap Çölü, batısında Libya Çölü, kuzeyinde Akdeniz ve güneyinde ise Sudan bulunmaktadır.

Doğu'dan Batı'ya Dünya ticaretinin iki önemli güzergâhı vardır. Bunlardan biri Basra Körfezi diğeri ise Kızıldeniz'dir. Malaga Boğazı'ndan Hindistan'daki Malabar sahillerine taşınan ticaret emtiası, gemilerle ya Basra Körfezi üzerinden getirilip Dicle ve Fırat vasıtasıyla Suriye limanlarına ya da Kızıldeniz'den Süveyş'e deniz yolu ile Süveyş'ten İskenderiye arası ise kara yolu ile nakledilip, İskenderiye'den Anadolu'ya ve Avrupa'ya taşınmaktaydı. Mısır, Kızıldeniz vasıtasıyla işleyen Doğu ticaretinin önemli bir güzergâhında bulunduğundan dolayı tarih boyunca ekonomik açıdan da önemli bir yere sahip olmuştur¹.

İnsanlar bir coğrafyada doğarlar ve coğrafyanın verdiği imkânlar ile gelişirler. Yani yaşanan coğrafyanın insanların karakterleri ve cemiyet yapısı üzerinde etkisi

¹ Cengiz ORHONLU, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, Ankara 1996, s. 2-3

vardır². Bu bağlamda bazen bir imparatorluk merkezi bazen de bir imparatorluğun idaresinde Mısır halkı, Nil Nehri'nin oluşturduğu yaşam sahalarından faydalanmış, çöllerin ve denizin koruyucu gücünden yararlanarak, başka bir milletin topyekûn istilasına uğramadan, yüzyıllar boyunca Mısırlı etnik kimliğiyle kendi bölgelerinde yaşamışlardır³. Fakat Mısır, sahip olduğu konumu dolayısıyla tarih boyunca yabancı güçlerin egemenlik kurmaya çalıştığı bir bölge olmuştur. Bu bakımdan da Mısır halkı, bölgede hâkim olan bütün unsurlara boyun eğmeyi bir karakter haline getirdikleri Firavunlar döneminden başlayarak, neredeyse İngilizlerin 1954 yılında askerlerini Mısır'dan çektikleri döneme kadar da yabancı güçlerin yönetimi altında kalmıştır⁴.

Mısır uzun süre tanrı-kral olarak kabul edilen Firavunların hâkimiyetinde yönetildikten sonra M.Ö 5. yüzyılda Pers hâkimiyetine girmiştir. Pers hâkimiyetine son veren Büyük İskender tarafından, M.Ö 3. yüzyılda Mısır, Yunan hâkimiyet sahası içine dâhil edildi. Bunun ardından İskenderiye şehri kurulmuş ve ticaret merkezi haline getirilmeye çalışılmıştır. Daha sonra Roma hâkimiyeti başlamış ve Roma hâkimiyeti döneminde bölgede Hristiyanlık yayılmış ve Mısır'ın büyük bir kısmı bu dine geçmiştir. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun iki kısma ayrılması neticesinde Mısır; Doğu Roma, yani Bizans'ın hâkimiyet alanında kalmıştır⁵.

İslam ordularının Hz. Ömer devrinde Filistin'i hâkimiyetleri altına aldıkları vakit İslam Devleti ile Bizans hâkimiyetindeki Mısır komşu olmuştur. 639 yılında Amr b. As tarafından başlayan İslam ordularının Mısır üzerine yürüyüşü, 641 yılında İskenderiye'nin ele geçirilmesi ile neticelenmiş ve Amr b. As bölgeye vali tayin edilmesi ile birlikte Mısır'da Müslüman-Arap hâkimiyeti başlamıştır. Hz. Osman'ın şehit edilmesi sonrasında bölge, Hz. Ali ve Muaviye taraftarlarının çatışma sahası haline gelmiştir. Muaviye ile birlikte Mısır'da Emevîler'in devri başlamıştır. Emevîler devrinin en büyük gelişmesi, Mısır'da Kıptice yerine Arapça'nın kullanılması ve yaygınlaşması olmuştur. Bu durum da Mısır'ın Araplaşması sürecini başlatmıştır. Emevîlerin son halifesinin 750 yılında Abbasiler tarafından öldürülmesi neticesinde Mısır'da Abbasi devri başlamıştır. Abbasiler devrinde bölge sık sık değişen valiler ile devamlı artan ve

² Mustafa ÖZTÜRK, *Tarih Felsefesi*, Ankara 2010, s. 145

³ Afaf Lutfi Al-Sayyid MARSOT, *Mısır Tarihi Arapların Fethinden Günümüze*, İstanbul 2007, s. 6-7

⁴ Süleyman KIZILTOPRAK, *Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*, Ankara 2010, s. 1

⁵ Hilal GÖRGÜN, "Mısır – Başlangıçtan Bizans Dönemi'ne Kadar", *DİA* 29, 2004, s. 557

halkı zor durumda bırakan vergiler yüzünden istikrarsızlaşmıştır. Abbasi devrinin en önemli gelişmesi ise Bağdat'taki halife tarafından Mısır kendilerine iktâ verilen Türk komutanların buraya gelmesidir. 834 yılında Mısır artık kişisel bir mülk gibi algılandığından merkezin kuralları doğrultusunda yönetilemeyen bir hale gelmiştir. Mısır'ın idaresi için gönderilen ilk Türk vali 834 yılında Eşnas et- Türkî'dir. Daha sonra 868 yılında Tolunoğlu Ahmed'in vali tayin edilmesi ile bölgede Türk hâkimiyeti başlamıştır. Mısır'da Tolunoğlu Ahmed ile yarı otonom bir yönetim başlamış, merkeze bağlılık açısından ise sadece halife adına okutulmuş hutbe ve sembolik bir miktar da vergi verilmiştir. Mısır'da Tolunoğulları tarafından başlatılan Türk hâkimiyeti, İhşid Muhammed b. Tuğç tarafından 936-939 yılları arasında İhşidîler tarafından devam ettirilmiştir. 939'da İhşidîlere son veren Muiz'in orduları, Mısır'ın bir imparatorluk haline gelmesini sağlayacak Fatimîler devrini başlatmıştır. Fatimî hâkimiyeti ile Mısır bir eyalet veya otonom bölge olmaktan çıkmıştır. Buna bağlı olarak Kahire şehri kurularak başkent yapılmış ve Kahire'de imar faaliyetleri hız kazanmıştır. Mısır, Fatimîlerin hâkimiyet alanlarına Mekke ve Medine'yi katmaları neticesinde, iki kıtaya yayılmış bir yapıya dönüşmüştür. Sünni halk Şii yönetimle tanıştığı gibi Türk ve Arapların yerine Mısır ordusuna Berber ve Sudanlılar dâhil olmuştur. 1170'de Haçlı Seferleri neticesinde zayıflayan Fatimî idaresine son veren Selahattin Eyyübî, bölgede kısa zamanda Haçlı saldırılarını önleyerek Mısır halkına hâkimiyetini kabullendirmiştir. Diğer taraftan bölgede yayılan İsmailiye mezhebine karşı Sünniliği tekrar üstün hale getirmiştir. Mısır toprakları tahrir ettirilerek Türk usulü iktâ sistemi Mısır'da uygulanmaya başlanmıştır. Harap olan kütüphaneler ve eğitim kurumları yeniden düzenlenerek Kahire eğitim merkezi haline getirilmiştir. Yahudi ve Hristiyanların hâkimiyetindeki Doğu ticaretinin Kızıldeniz yolu tekrar Müslüman tüccarların hâkimiyetine girmiştir. Bölgede güç kazanan Türk kölemenlerin etkisi zamanla artarak 1250 yılında Memlûk hâkimiyeti başlamıştır. Eyyübîler zamanındaki istikrar Memlûkler zamanında da devam ettirilmiştir. Hatta Memlûk hâkimiyeti Mısır topraklarını aşarak Pasifik Okyanusu'ndaki adalara kadar ulaşmıştır⁶. Anadolu'da İmparatorluk haline gelen Osmanlı Devleti ise 16.yy'da bölge ile ilgilenmeye başlamıştır.

⁶ Cengiz TAMAR, "Mısır – Fetihler Dönemi", *DİA* 29, 2004, s. 559-561; MARSOT, *Mısır Tarihi Arapların Fethinden Günümüze*, s. 1-21; KIZILTOPRAK, *Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı Diplomasi Savaşı (1882-1887)*, s. 2

Osmanlı Devleti ile Memlûkler arasındaki mücadele 16. yy'da Memlûklerin İslam dünyası içindeki sorunlarda yetersiz kalması, dışardan gelen tehditlere karşı koyamaması, Dulkadirli ile yaşadığı sorunlar ve Safevî tehlikesi neticesinde başladı⁷. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi neticesinde, 1516'da Merc-i Dâbık ve 1517'de Ridaniye zaferleriyle, önce Suriye sonra da Mısır Osmanlı hâkimiyet alanına dâhil olmuş, Mekke ve Medine emirleri de tabiiyetlerini bildirerek Osmanlı hâkimiyetini kabul etmişlerdir⁸. Mısır'ın hâkimiyet altına alınmasıyla Kızıldeniz sahilleri Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve güneyde Sudan'la sınır teşkil edilmiştir. Osmanlı Devleti Mısır'ı merkez tayin ederek iki yönlü hareket faaliyetinde bulunmuştur. Batı yönünde hareketiyle Garb Ocakları, güney yönlü hareketiyle de daha sonra Habeş Eyaleti⁹ idaresi altında birleştirilecek bölgeyi hâkimiyeti altına alarak, kısmen Afrika içleriyle Kızıldeniz üzerindeki limanlar ve Babü'l-Mendab üzerindeki Zeyla iskelesi ile de doğrudan ilişki kurmuştur¹⁰. Mısır'ın fethi neticesinde Osmanlı hâkimiyet coğrafyası genişlediği gibi daha evvel tanımadığı kavimler ile karadan Habeşistan, Zenzibar denizden ise Aden ve Hindistan ile doğrudan tanışmış oldu¹¹.

Osmanlı hâkimiyetinin bu bölgelere yayılması iki şekilde olmuştur. Bunlardan ilki askeri harekât şeklidir. Diğeri ise bölgelerinde bağımsız hareket eden şeyhlerin veya beylerin bir üst güce itaat etmeleriyle gerçekleşen biat şeklidir. Aslında bu biatların bir neticesiyle de bölgede yaşayanlar kendi varlıklarını teminat altına almışlardır. Önce İspanya ve Portekiz daha sonra İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki sömürgeci faaliyetleri karşısında dayanma gücü olmayan Yemen, Habeş, Basra, Fas, Tunus ve Cezayir'in varlıklarını koruyabilmeleri için en büyük teminat Osmanlı idaresini kabul etmek olmuştur¹².

Portekizlilerin Hint Okyanusu üzerinden Aden Körfezi'ne oradan da Kızıldeniz'e girmeleri ile Osmanlı Devleti'nin Mısır'ı hâkimiyeti altına alması

⁷ Seyyid Muhammed Es-SEYYİD, "Mısır – Osmanlı İdaresi", *DİA* 29, 2004, s. 563

⁸ Mustafa ÖZTÜRK, "Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi", *Turkish Studies (Ortadoğu Özel Sayısı)*, 2010, s. 326

⁹ Günümüzde Eritre, Somali, Cibuti ve Etiyopya'dan müteşkil coğrafi bölge. Ayrıntılı bilgi için bk. Cengiz ORHONLU, *Osmanlı İmparatorluğunun Güney Siyaseti - Habeş Eyaleti*, Ankara 1996

¹⁰ ÖZTÜRK, "Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi", s. 326; Muhammed Tandoğan, *Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922)*, Ankara 2013, s. 5-6

¹¹ Mustafa ÖZTÜRK; Sevda ÖZKAYA ÖZER, *Mısır Meselesi*, Fırat Üni. Ortadoğu Yay. No: 22, Elazığ 2011 s. 10; ORHONLU, *Habeş Eyaleti*, s. 175

¹² ÖZTÜRK, "Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi", s. 331

neticesinde iki güç karşı karşıya gelmiştir. Osmanlı donanmasının yetersizliğinden ötürü denizlerde Portekizlilere karşı üstünlük sağlanamasa da Portekizlilere önemli bir darbe Habeşistan üzerinden vurulmuştur. 1550-1560 yılları arasındaki değerli madenlere olan ihtiyaç ve ekonomik gerekçelerle, Osmanlı Devleti Habeş üzerine sefere çıkmış ve bölgeyi ele geçirerek Habeş Eyaleti'ni kurmuştur. Merkezi Harar olan Habeş Eyaleti sayesinde, Doğu ticaret yolları üzerindeki bazı önemli limanlar kontrol altında tutulmuş ve bu bölgedeki Müslüman nüfusun korunmasına da yardımcı olmuştur¹³.

Mısır, Osmanlı idaresine geçtikten sonra yapılan düzenlemeler ile etkin bir idari mekanizmaya sahip olmuştur. Osmanlı Devleti'nin, Avrupalı devletlerin “böl, parçala, yönet” anlayışına karşılık “fethet, mevcudu muhafaza et veya geliştir, yaşat” anlayışı ile Mısır'da kurduğu yönetim, son dönemine kadar devam etmiştir. Osmanlı idaresinde Mısır, sâlyâneli¹⁴ eyalet olarak yerini almıştır. Abbasiler ile Mısır'da etkin olmaya başlayan Kölemenler, Osmanlı idaresinde de varlığını korumayı başarmıştır. Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu veya valilerin kudretli oldukları zaman bu Kölemen beyleri iyi birer yardımcı olabiliyorlardı. Fakat devletin gücünün zayıfladığında veya kudretsiz bir valinin iş başına geçmesi durumunda vali ile mücadeleye girebiliyorlardı. Bu durumda vali mücadeleyi kazanırsa otorite tanımaz bey bertaraf oluyor, bey mücadeleyi kazanırsa Mısır'a vali tayin ediliyordu. Çünkü bu tür mücadeleye giren beylerin amacı bağımsızlıklarını kazanmak değil Mısır'a idareci olmaktı¹⁵.

Osmanlı idaresinin merkezden uzak bölgelerde zayıflaması ile birlikte Mısır'da Kölemen beyleri söz sahibi olmaya ve merkez tarafından bir güç olarak tanınmaya başlanmışlardır. Bu Kölemen beylerinin kendi aralarındaki güç mücadeleleri neticesinde kazanan taraf kendi zararını karşılamak için halka ağır vergiler yükliyordu. Bu durumda halk zalim beyler tarafından sömürülmüş olabiliyordu. Bu durumun düzeltilmesi için de bölgeye gönderilen valiler ya iktidarını kaybediyor ya da yanlarında

¹³ ORHONLU, *Habeş Eyaleti*, s. 32-33; TANDOĞAN, *Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922)*, s. 5-6

¹⁴ Sâlyâneli Eyaletler, merkezden uzak yerlerin idaresi için geliştirilmiş bir sistemdir. Bu tür eyaletlerin her yıl belirlenmiş gelirleri merkeze gelir, geri kalanı ile de mahalli hükümet ihtiyaçları, sair maaş ve masraflara harcanırdı. Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Öztürk, “Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi”, *Turkish Studies (Ortadoğu Özel Sayısı)*, 2010 veya Ayhan CEYLAN, *Osmanlı Taşra İdarî Tarzı Olarak Eyalet-i Mümtaze ve Mısır Uygulaması*, İstanbul 2014

¹⁵ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet IV*, (Yay. Mümin ÇEVİK), İstanbul 1994, s. 819; Sevda ÖZER ÖZKAYA, *Osmanlı Devleti'nin İdaresinde Mısır*, (Basılmamış Doktora Tezi), Fırat Üni Sos. Bil. Enst., Elazığ 2007, s. 20

getirdikleri askerler Kölemenlerin tarafına geçiyordu. İktidar sahibi oldukları zaman çoğu Kölemen beyi önce keselerini doldurdukları gibi vermeleri gereken vergileri de çoğu zaman vermezler ve hatta devlete kafa bile tutarlardı. Mısır halkı ise Kölemenlerin keyfi tutumlarından ve baskılarından bıkmış bir durumda oldukları vakit 1798'de Fransa'nın Mısır'ı işgali ile kölemenlerin gücünü görme fırsatı bulmuşlardı. Çünkü ülkelerini ve kendilerini korudukları için katlandıkları Kölemenlerin aslında ülkeyi koruyamadıkları ortaya çıkmıştı. Halk bunlardan kurtulmanın yollarını aradığı bir sırada Mısır'ın kaderinde önemli bir rol oynayan ve modern Mısır'ın kurucusu kabul edilen Kavalalı Mehmed Ali Paşa, yeni lider olarak ortaya çıkacaktır¹⁶.

19. yy, Avrupa'da sömürgecilik yarışının hızlandığı ve Avrupalı güçlerin birbirleri ile mücadele içinde oldukları bir dönemdir. Fransız ihtilali neticesinde Fransa'da yönetim değişmiş ve Cumhuriyetçiler iş başına geldikleri gibi özgürlükçü düşüncelerini yaymak için askeri faaliyetlere girişmişlerdir. Fransa, İtalya ve Venedik'i işgal ettikten sonra gözünü Yunanistan, Mora ve Mısır'a dikmişti. Aynı zamanda Napolyon Venedik'i ele geçirdikten sonra hükümetine yazdığı bir mektupta Akdeniz ticaretinin önemini vurgulamakla beraber bir an önce Mısır'ın ele geçirilmesinden bahsetmiştir¹⁷.

Napolyon'un 1 Temmuz 1798'de, 280 parça donanma ve 38.000 kişilik askeri kuvvetle Mısır'ı işgal etmesi Osmanlı açısından bir kırılma noktası oluşturmuştur. Osmanlı idarecileri 1774 Küçük Kaynarca ve 1790'da Yaş Antlaşmaları'nın ağır sonuçları karşısında artık daha fazla içe kapalılık politikasının devam ettirilemeyeceğini anlamışlardır. Bu işgal neticesinde Fransa'nın Akdeniz'de ve Balkanlar'da güçlenmesini menfaatleri açısından olumsuz bulan Rusya ile 23 Kasım 1798'de; sömürge yollarının güvende olmasının önemini bu işgalle anlayan İngiltere ile de 5 Ocak 1799'da Napolyon'un Mısır'dan çıkarılması için anlaşma yapılmıştır¹⁸.

İngiltere'nin yardımı ile 1801'de Fransızlar Mısır'dan tahliye edildikten sonra Mısır'da bazı karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Bu karışıklıkların en büyük nedeni ise

¹⁶ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet IV.*, s. 1809-10, MARSOT, *Mısır Tarihi Arapların Fethinden Günümüze*, s. 43-52; TANDOĞAN, *Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922)*, s. 7-8

¹⁷ Johann Wilhelm ZİNKEİSEN, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi VII.* (Çev. Nilüfer EPÇELİ), İstanbul 2011, s. 24

¹⁸ Enver Ziya KARAL, *Büyük Osmanlı Tarihi I.*, Türk Tarih Kurumu Yay., (Tarih Yok), s. 27-36; ÖZTÜRK – ÖZER, *Mısır Meselesi*, s.5

Mısır'da yönetimi ele geçirmek isteyen beylerdir. Lakin Mısır'ın Fransızlardan tahliyesi için bölgeye gönderilmiş olan Arnavut birliklerinin lideri Kavalalı Mehmed Ali Paşa, bu mücadelelerden başarı ile çıkacaktır¹⁹.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve Mısır Valiliği (1805-1849)

1869 yılında Kavala'da dünyaya gelen Mehmed Ali Paşa, erken yaşta babasını kaybetmiş, yanına yerleştiği Kavala mütesellimi amcası Tosun Paşa'nın idam edilmesi ile de genç yaşta büyük acılar çekerek hayata atılmıştır. İlk önce bir Fransız tütün tüccarının yanında işe başlamış daha sonra ise askerlik hizmeti için orduya yazılmıştır²⁰. Kavala idarecilerinin bir akrabası ile evlenen Mehmed Ali Paşa, Napolyon'un Mısır'ı işgali ile ülkenin diğer bölgelerinden olduğu gibi Kavala'dan da hazırlanan sergerde birliklerine komutan yardımcısı olduğu halde Mısır'a hareket etmiş ve böylece Mısır hayatı başlamıştır²¹.

Fransızlarla yapılan mücadelelerde başarılarından ötürü ön plana çıkmış ve kısa sürede Arnavut birliklerinin başı konumuna gelmiştir²². Bilinenin aksine Türk kökenli olan Mehmed Ali Paşa, Mısır'da 1801 ve 1805 yılları arasında kölemenleri Osmanlı idarecilerine, Arnavut askerlerini de kölemenlere karşı kışkırtarak ortaya çıkan karışıklıktan faydalanmış ve rakipleri olan Hüsrev, Tahir, Ali ve Rüstem paşaları bertaraf etmiştir²³. Halkın ve ulemanın desteğini de kazanarak Osmanlı'nın Mısır üzerinde geleneksel politikası olan güçlü olanı vali tayin etme anlayışı neticesi ve devam eden kargaşaya son vermesi şartıyla 1805 yılında Mısır'a vali tayin edilmiştir²⁴. Daha sonra ise Osmanlı Devleti, Mehmed Ali Paşa'yı Girit ve Selanik valiliklerine tayin ederek Mısır'dan uzaklaştırmak istemişse de 1807 yılında Mehmed Ali Paşa'nın İngiltere'nin Mısır'ı işgal teşebbüsünü bertaraf etmesi neticesinde onun diğer valilerden farklı olduğunu kabul etmiştir²⁵.

¹⁹ KIZILTOPRAK, *Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*, s. 7

²⁰ Şinasi ALTUNDAĞ, "Mehmed Ali Paşa", *M.E.B. İA VII.*, Eskişehir 1997, s. 566

²¹ ÖZTÜRK – ÖZER, *Mısır Meselesi*, s.5; ÖZER, *Osmanlı Devleti'nin İdaresinde Mısır(1839-1882)*, s. 80

²² KARAL, *Büyük Osmanlı Tarihi I.*,s. 125

²³ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet IV.*, s. 1879-96

²⁴ MARSOT, *Mısır Tarihi Arapların Fethinden Günümüze*, s. 52-53; ÖZER, *Osmanlı Devleti'nin İdaresinde Mısır (1839-1882)*, s. 96; KIZILTOPRAK, *Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*, s. 7

²⁵ KARAL, *Büyük Osmanlı Tarihi I.*,s. 127; ÖZER, *Osmanlı Devleti'nin İdaresinde Mısır (1839-1882)*, s. 97

1805 – 1811 yılları arasında iktidarını güçlendirmeye çalışan Mehmed Ali PAŞA, Bab-ı Ali'nin isteği olan Vehhâbi isyanının bastırılması görevini iktidarını sağlamlaştırana kadar ertelemiştir. 1811 yılında bir ziyafet maksadıyla kaleye çağırıldığı Kölemen beylerini kılıçtan geçirerek rakiplerinden kurtulan Mehmed Ali Paşa, Vehhâbiler üzerine sefere çıkmıştır. 1811'de başlayan ve 1820'de son bulan sefer neticesinde Mekke ve Medine Vehhâbi tehlikesinden temizlenmiş ve bu zafer Mehmed Ali'ye İslam âleminde itibar kazandırmıştır²⁶. 1821'de Vehhâbiler ile mücadelede yapılan fazla masrafı telafi etmek, Nil vadisinin hâkimiyetini tek elde toplamak, ordusu için gerekli insan kaynağı ve sahip olduğu değerli maden yatakları için Sudan seferine çıkmıştır. Bu sefer neticesinde Sevakin ve Musavva ile birlikte Sudan Mısır idaresine dâhil olmuştur²⁷.

1821 yılında Yunan isyanı neticesinde Bab-ı Ali'nin isteği doğrultusunda Girit ve Mora isyanlarının batırılmasını sağladığı gibi, aynı zamanda yeni oluşturduğu modern askeri kuvvetlerinin başarısını da görme fırsatı yakalamıştır. Navarin'de Osmanlı donanmasının yakılması neticesinde Mısır birlikleri geri çekilmiştir²⁸. Mehmed Ali Paşa bundan sonraki süreçte Osmanlı – Rus harbine bahaneler üreterek yardım yapmadığı gibi limanları ve sahip olduğu ormanları için Suriye'yi ele geçirme planını devreye sokmuştur. Çünkü Mısır'a sahip olan her güç Suriye'ye de sahip olmak istemiştir²⁹.

1831 yılında Mehmed Ali Paşa'nın Suriye harekâtı ile başlayan ve 1841'de babadan oğula geçmek şartıyla Mısır'ın Kavalalı Mehmet Ali Paşa idaresine verilmesi ile sonuçla Mısır meselesi meydana gelmiştir.

1833 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Hünkâr İskelesi antlaşması ile Mısır meselesi bir iç mesele olmaktan çıkıp uluslararası bir mesele haline gelmiştir. Rusya'nın yardımı ile halledilmiş gibi görünen mesele 1839 yılında tekrar alevlenmiş, taraflar tekrar karşı karşıya gelmişler ve Nizip Savaşı'nda Osmanlı ordusu yenilmiştir. Sultan Mahmud'un bu yenilgi haberini almadan vefat etmesi ile Sultan Abdülmecit tahta geçmiştir. Genç sultan 1839 yılında Balta Limanı antlaşması ile

²⁶ ALTUNDAĞ, “Mehmed Ali Paşa”, s. 567-569

²⁷ ALTUNDAĞ, “Mehmed Ali Paşa”, s. 569-570; KIZILTOPRAK, *Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı'nın Diploması Savaşı (1882-1887)*, s. 10-11

²⁸ KARAL, *Büyük Osmanlı Tarihi I.*, s.115-120

²⁹ ALTUNDAĞ, “Mehmed Ali Paşa”, s. 570-571

desteğini kazandığı İngiltere'nin devreye girmesi neticesinde asi valisi ile mücadeleyi sonlandıracaktır³⁰.

Nizip yenilgisinden sonra durumu fırsat bilen İngiltere hem Rusya'ya Akdeniz kapılarını açan Hünkâr İskelesi antlaşmasını bertaraf etmek hem de meseleyi kendi lehine halletmek için Londra'da bir konferans düzenleyerek Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile anlaşma şartları belirlenmiş ve bunun neticesinde 1841 İmtiyaz Fermanı diye adlandırılacak ve Mısır'ı "eyâlet-i mümtaze" statüsüne sokacak imtiyazlar verilmiştir³¹. 1841 fermanıyla Osmanlı Devleti, Mısır'ın idaresini babadan oğula geçmek şartıyla Kavalalı Mehmet Ali Paşa idaresine bırakmıştır. Ayrıca Sudan, Darfur, Kordofon ve Kızıldeniz limanlarının idaresi de Kavalalı Mehmet Ali Paşa ailesine bırakılmıştır³². Kavalalı Mehmet Ali Paşa ise Mısır valiliği için Suriye, Hicaz ve Girit valiliklerinden vazgeçtiği gibi, ordusunun mevcudu da 18.000 kişi ile sınırlandırılmasına da razı olmuştur³³.

Mehmed Ali Paşa zamanında Mısır'da güçlü bir idare kurulmuştur. 1805'te Mısır'a vali tayin edildiğinde Kahire ve çevresi idare altında olup İskenderiye ve Buhayra tarafları kısmen merkezin kontrolündeydi. Yukarı Mısır tarafları ise kölemen beylerinin kontrolündeydi³⁴. Sudan seferinin bir diğer amacı da bu kölemenleri bertaraf etmektir³⁵. Mehmet Ali Paşa'nın iyi bir yönetimle zenginleşeceğine inandığı Mısır; eğitimde, ekonomide, askeriyede ve tarımsal üretimde büyük başarılar yakalamıştır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın disiplinli ve devlet işlerinin en ince ayrıntısına varıncaya kadar olan muktedir olma karakteri Mısır'da çok kısa zamanda büyük atılımların oluşmasına fırsat vermiştir.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Sudan seferindeki asıl maksadı, değerli madenleri ele geçirmek ve ordusu için insan temin etmektir. Fakat her iki amacına da ulaşamadığı için Mısırlılardan oluşan modern bir ordu kurmaya karar verdi³⁶. 1820'de kurduğu modern ordunun 1839'daki mevcudu 235.880 idi. Donanması ise Navarin'de

³⁰ KARAL, *Büyük Osmanlı Tarihi I.*, s. 196-201

³¹ Ayhan CEYLAN, *Osmanlı Taşra İdari Tarzı Olarak Eyalet-i Mümtaze ve Mısır Uygulaması*, İstanbul 2014, s. 45-46

³² KARAL, *Büyük Osmanlı Tarihi II.*, s. 85-86

³³ ALTUNDAĞ, "Mehmed Ali Paşa", s. 574-575; ÖZTÜRK, "Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi", s. 332

³⁴ ÖZTÜRK – ÖZER, *Mısır Meselesi*, s.7

³⁵ ALTUNDAĞ, "Mehmed Ali Paşa", s. 569

³⁶ MARSOT, *Mısır Tarihi Arapların Fethinden Günümüze*, s. 57

yakılmasına rağmen yeniden oluşturulmuştu. Ordu ve donanma komutanlıklarına Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından daima Türk komutanlar tayin ediliyordu. Ordusunun ve donanmasının ihtiyacı olan zabıtlar için okullar açıldığı gibi, malzeme ve mühimmatlar için de büyük imalathaneler kurulmuştu³⁷. Kendisi 45 yaşından sonra okuryazar olmasına rağmen eğitime büyük önem vermiş ve yurtdışına öğrenciler göndererek kaliteli insan gücü elde etmiştir. Bulak'ta 400 kişinin çalıştığı büyük bir matbaa kurmuştur³⁸. Açtığı kanallar ve yaptığı setler vasıtasıyla Mısır'da tarım alanları elde etmiş ve sulamanın gelişmesi neticesinde büyük tarımsal üretimler sağlamıştır³⁹. Tarım işçilerinin bir kısmı da Sudan seferinden sonra merkez olarak kurulan Hartum'dan temin edilmiştir⁴⁰. Suriye'den getirttiği dut ağaçları, ipek böcekleri ve ustalar vasıtasıyla ipek üretimini artırdığı gibi pamuk üretimindeki iyileştirmeler neticesinde pamuk üretiminde hatırı sayılır bir güç elde etmiştir⁴¹. Mısır'da arazi reformu yaparak kölemen beylerinin büyük topraklarını elde etmiş, vakıf topraklarını zamanla devletleştirmiştir. Fellahlar⁴² sıkı bir disiplin altına alındıkları gibi vergilerini vermek şartıyla üretim izni verilmiş ve fellahın toprağını terk etmesi yasaklamıştır⁴³.

Mehmed Ali Paşa, Mısır'da kurduğu inhisar sistemi sayesinde kısa zamanda zenginleşmesine rağmen Mısır halkı aynı oranda fakirleşmiştir. Düşük fiyattan ürününü devlete satmak mecburiyetinde olan üretici yerine ürünü tek elde toplayıp satan devlet zengin olmuştur. Tüccar sınıfının ortaya çıkması engellendiği gibi büyük imalathanelerde amele konumunda çalışan halk zamanla küçük üretim tezgâhlarını kapatmak zorunda kalmıştır⁴⁴. Halkın büyük bir kısmının zorla askere alınmasının yanında kısa zamanda üretim kapasitesinin artmasındaki artış Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın başarısını ortaya koymaktadır.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa, 1841 imtiyaz fermanından sonra İstanbul ile olan ilişkilerinde olumlu davranmıştır. Hatta 1845 yılında İstanbul'a gelerek padişahla bile

³⁷ ALTUNDAĞ, "Mehmed Ali Paşa", s. 574

³⁸ Timothy MITCHELL, *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi* (Çev. Zeynep ALTOK), İstanbul 2001, s. 233-234; KARAL, *Büyük Osmanlı Tarihi II.*, s.88

³⁹ ALTUNDAĞ, "Mehmed Ali Paşa", s. 574-575

⁴⁰ KIZILTOPRAK, *Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*, s. 10-12

⁴¹ MARSOT, *Mısır Tarihi Arapların Fethinden Günümüze*, s. 56; KIZILTOPRAK, *Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*, s. 10-11

⁴² Mısır Köylüsü için kullanılan tabir.

⁴³ MARSOT, *Mısır Tarihi Arapların Fethinden Günümüze*, s. 58-59; ALTUNDAĞ, "Mehmed Ali Paşa", s. 574-575

⁴⁴ ÖZTÜRK – ÖZER, *Mısır Meselesi*, s. 29-30; ALTUNDAĞ, "Mehmed Ali Paşa", s. 576

görüşmüştür⁴⁵. Mısır'ın yeni tarihinin başlangıcını oluşturan Kavalalı Mehmet Ali Paşa⁴⁶ 1849 yılında İskenderiye'de vefat etmiştir.

Abbas Hilmi Paşa (1849-1854), Sait Paşa (1854-1863), Hidiv İsmail Paşa (1863-1879) ve Tefik Paşa (1879-1992)

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın vefatından sonra Mısır yönetimine geçen valiler döneminin üç önemli konusu vardır. Bunlar:

- a- Süveyş Kanalı
- b- 1841 İmtiyaz Fermanı'nın genişletilmesi mücadelesi
- c- Mısır idaresi için dış borçlanma

şeklinde belirtilebilir⁴⁷.

Abbas Hilmi Paşa ve Mısır Valiliği (1849-1854)

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunu olan Abbas Hilmi Paşa, amcası İbrahim Paşa'nın vefatı ve dedesinin hastalığı neticesinde 1849 yılında Mısır'a vali tayin edilmiştir. Onun döneminde Osmanlı Devleti ile problemleri; Tanzimat'ın Mısır'da uygulanması ve Süveyş – İskenderiye arasına İngiliz destekli demir yolu projesidir. Bu proje, Osmanlı Devleti tarafından nakil işlerinin sorunsuz ilerlediği fakat asıl maksadın İngilizlerin bölgeye girmesi için fırsat oluşturduğu gerekçesiyle onaylanmayacaktır. Fakat Fuad Paşa'nın çabaları sonucunda Mısır sermayesiyle Kahire – Süveyş arasına yapılmak şartıyla kabul edilmiştir. Tanzimat'ın uygulanması noktasında da çabalar olmuşsa da bir netice alınamamıştır⁴⁸.

Abbas Paşa zamanında modernleşme durduğu gibi bazı eğitim kurumları kapatılarak yabancılar Mısır'dan çıkarılmıştır⁴⁹. Onun dönemini en güzel “*Mısır idaresinde nasıl olsa bir tarafa mukayyed olmak zaruri görününce, büyük babam gibi konsoloslara bağlanacağıma metbuama itaat ederim*” şeklindeki ifadesi yansıtmaktadır. Valiliğinin son döneminde Kırım Savaşı dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne askeri yardımda bulunmuştur⁵⁰. 1854 yılında bir kölesi tarafından öldürülmüştür.

⁴⁵ KARAL, *Büyük Osmanlı Tarihi II*, s. 87

⁴⁶ ALTUNDAĞ, “Mehmed Ali Paşa”, s. 578

⁴⁷ KARAL, *Büyük Osmanlı Tarihi II*, s. 89

⁴⁸ ÖZTÜRK – ÖZER, *Mısır Meselesi*, s. 32

⁴⁹ J. OESTRUP, “ABBAS I.”, *M.E.B. İA I.*, Eskişehir 1997, s. 10-11

⁵⁰ ÖZTÜRK – ÖZER, *Mısır Meselesi*, s. 32

Said Paşa ve Mısır Valiliği (1854-1863)

1854 yılında yeğeni Abbas Paşa'nın vefatı neticesinde Mısır'a vali tayin edilmiştir. Said Paşa'nın valiliği döneminin en önemli gelişmesi şüphesiz ki Süveyş Kanalı'nın⁵¹ açılması için Fransız Lesseps'e imtiyaz verilmesidir⁵². Kanal hisselerinin bir kısmı Lesseps tarafından Said Paşa'ya ayrılınca, Paşa bu hisseleri satın almak için ilk defa dış borçlanma yapacaktır⁵³. Mısır valilerinin borçlanmaya doğrudan hakkı olmadığı için 1862'de Said Paşa bizzat İstanbul'a gelerek borçlanma için izin alacaktır⁵⁴.

Kırım Savaşı'ndaki Mısır birliklerinin başarısından ötürü 1841 fermanı ile 18.000 kişi ile sınırlandırılan ordu mevcudunun 30.000'e çıkarılmasına izin verilmiştir. Sudan'ın Mısır'a bağlanması konusunda sıkı tedbirler almıştır. Avrupalıları tekrar göreve getirdiği gibi Mısırlı subayları üst düzey görevlere tayin etmiş, fellahlara subay olma hakkı vermiştir. Halkın üzerindeki vergi yükünü hafifleterek köylünün toprağını terk etmesini önlemiştir. Fakat eğitim konusunda ise Abbas Paşa gibi davranarak pek çok eğitim kurumunu kapattığı gibi onun döneminde yurtdışına gönderilen öğrenci sayısı da 14 olarak kalmıştır⁵⁵. Sadece askere aldığı Mısırlıları eğitmek için okullar açılmasına izin vermiştir⁵⁶.

Abbas ve Said Paşalar zamanında Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yaptırdığı büyük fabrika ve imalathaneler israf olarak görülmüştür⁵⁷. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan sonra Mısır'ın gelişmesi durgunluk yaşada Hidiv İsmail Paşa'nın valiliği döneminde Mısır'da yeni gelişmeler yaşanacaktır.

⁵¹ Süveyş Kanalı projesi firavunlar devrinden itibaren bölgeye hâkim olan tüm güçlerin yapmak istediği icraatların başında gelmektedir. Kanal imtiyazı ilk olarak 1854 yılında Fransız Lesseps'e verilmiş ve ilk kazma 1859'da vurulmuştur ve kanalın açılışı 1869 yılında Hidiv İsmail Paşa zamanında da gerçekleşecektir. Ayrıntılı bilgi için bk. Durmuş AKALIN, *Süveyş Kanalı* (1854-1882), (Basılmamış Dok. Tezi), Pamukkale Üni. Sosyal Bil. Ens., Denizli 2011

⁵² ÖZTÜRK – ÖZER, *Mısır Meselesi*, s. 33

⁵³ MARSOT, *Mısır Tarihi Arapların Fethinden Günümüze*, s. 67

⁵⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir* (Yay. Cavid Baysun), Ankara 1991, s. 257

⁵⁵ Şinasi ALTUNDAĞ, "Said Paşa", *M.E.B. İA X.*, Eskişehir 1997, s. 86-87; ÖZTÜRK – ÖZER, *Mısır Meselesi*, s. 149-151

⁵⁶ MITCHELL, *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi*, s.140

⁵⁷ Mustafa ÖZTÜRK – Sevdâ ÖZKAYA ÖZER, *Mısır Sâlnâmesi*, (Fırat Üni. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları) Elazığ 2005, s. 16

Hidiv İsmail Paşa Ve Mısır Valiliği (1863-1876)

Amcası Said Paşa'nın vefatı neticesinde 1863 yılında Mısır'a vali olarak atanan İsmail Paşa, 1840'da Fransa'da Mısır tarafından açılan eğitim kurumunda Nubar Paşa ile beraber eğitim almıştır. Avrupaî fikir yapısına sahip İsmail Paşa, maceracı bir yapıya sahiptir. Yönetimi süresince yapılacak aşırı masrafların belki de sebebi bu karakteristik yapısıdır⁵⁸.

İsmail Paşa, tabir-i caizse çölde bir Avrupa şehri oluşturmanın peşindeydi. Göreve geldiği ilk günden itibaren Mısır'ın modern bir yapıya kavuşması için çaba sarfetmiştir. Mısır'da örnek köyler kurmuş, yeni ve modern eğitim kurumları oluşturmuştur. Bu eğitim kurumları aynı zamanda İsmail Paşa ile başlayan yeni dönemin güzel bir örneği olmuştur. Eski bir eğitim kurumu olan El-Ezher ile Darbū'l-Gadamis'te kurulan ve Lancaster⁵⁹ eğitim modeli örnek alınan okul eski ve yeni Mısır'ın birer prototipleridir. El-Ezher'in avlusundaki her yaştan kalabalıklar, öğrencinin varlığını bilmeyen ve duvar kenarında ders anlatan hocalar, istediği zaman avlunun bir köşesindeki derse katılabilen öğrenciler ve hocaya göre değişen müfredat, gürültü ve yanlış anlaşılma sonucu çıkan kavgalar eğitim siteminin düzensizliğini ortaya koymaktadır. Bu durum aynı zamanda Mısır'ı yansıtan güzel bir örneklemedir. Sıkışık ve düzensiz mekân, disiplinin olmadığı ve iletişimin gerçekleşip gerçekleşmediğinin anlaşılmadığı, otoritenin varlığı süreksiz ve insanlar eşgüdümsüz bir vaziyettedir. Darbū'l-Gadamis'teki yeni okul ise yeni dönemin güzel bir örneğidir. İsmail Paşa ile başlayan yeni düzen, kişinin bedeninin yanında zihnine de yön vermeyi hedeflemiştir. İktidarın fiziksel bir biçimde yeniden tesis edilmesi gerekmektedir. İşte yeni açılan okullar, yapılan örnek köyler, şehir ve cadde düzenlemeleri, temiz ve havadar mahalle oluşturma çabaları, açılan kanallar ve yeni tarzda modern ordu oluşturma çabalarının altında Mısır'a bir düzen verme çabası vardı⁶⁰.

İsmail Paşa, modern bir Mısır kurmanın yanında, Mehmet Ali Paşa gibi, sahip olduğu hakları genişletmenin peşindeydi. Fakat Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın aksine güç kullanarak değil "*kapı yoldaşı hediyesi*" adı altında dağıttığı rüşvetler ve verdiği

⁵⁸ KIZILTOPRAK, *Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*, s. 21

⁵⁹ Lancaster eğitim modeline göre öğrenciler eğitim düzeylerine göre sınıflarda belirli sayıda olmak şartıyla bulunuyorlardı. Sınıflarda öğrenciler ya ders yapıyor, ya öğrendiklerini tekrar ediyor ya da başkalarının ödevlerine yardımcı oluyordu. Dersler belli bir zaman planına göre yapılıyordu. Kısacası öğrenciler eşgüdümsel hareketlerle tüm okula yayılan disiplin sistemine dâhil olmuş oluyorlardı.

⁶⁰ MITCHELL, *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi*, s. 125-150

hediyelerle amacına ulaşmıştır⁶¹. İsmail Paşa fırsatını buldukça İstanbul'a gezmeye gitmekle beraber İstanbul'a her gelişinde dağıttığı hediyeler sayesinde imtiyazlar elde etmiştir. 1869 tarihli ferman hariç diğer bütün fermanların verilmesi İstanbul'da bulunduğu döneme denk gelmektedir⁶².

1866'da devam eden Süveyş Kanalı açma faaliyetlerine Bab-ı Ali'den aldığı izinle resmiyet kazandırmış, Sudan seferi neticesinde Sudan idaresi dolaylı olarak Musavva ve Sevakin'de doğrudan Mısır idaresine bırakıldığı gibi, 18.000 kişi ile sınırlandırılan ordusunu tekrar 30.000 kişiye çıkarma hakkı elde etmiştir⁶³. 1867'de 1841 imtiyaz fermanında belirtilen şartları değiştirme fırsatı elde etmiştir. 400.000 lira olan Mısır vergisini 750.000 lira ödemek şartıyla veraset hakkını Kavalalı Mehmet Ali Paşa ailesine değil kendi soyuna ait hale getirmiştir. İçişlerinde düzenleme yapma, posta, ticaret ve gümrük işlerinde anlaşma yapma hakkı elde etmiştir. 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasında bağımsız bir hükümdar gibi davranması neticesinde borçlanma hakkı elinden alınmış olsa da 1872'de tekrar bu hakkı elde etmiş ve 1873'te Mısır'ı felakete sürükleyecek borçlanmaların en büyüğünü yapmıştı⁶⁴. 1873 yılında İstanbul ziyareti sırasında da 1841 yılından itibaren verilen hakları tek fermanda toplatmıştır.

İsmail Paşa'nın belki de en büyük arzusu bağımsızlığını resmen ilan etmektir. Avrupa'ya yaptığı seferlerde bağımsız bir hükümdar gibi davranmıştır. 1869'da büyük masraflara sebep olan Süveyş Kanalı'nın açılışında bağımsızlığını ilan etmeyi düşünmüşse de diğer elçiler tarafından engellenmiştir⁶⁵.

İktidarının ilk yıllarında ABD'deki iç karışıklık dolayısıyla Mısır, pamuk üretimi ve satışından büyük gelirler elde etmiş ancak ABD'deki durum düzelince gelirler düşmüştü. Daha sonra ülkesinde yapımına giriştiği aşırı masraflı yatırımlar ve gereksiz harcamalar ile malî düzenini kaybetmiş ve devam eden dış borçlanmalar neticesinde, 1875 yılında iflas ettiğini bildirerek 1876 yılında Mısır'da alacaklı devletlerin

⁶¹ Şinasi ALTUNDAĞ, "İsmail Paşa", *M.E.B. İA V/II.*, Eskişehir 1997, s. 1115-1117

⁶² ÖZTÜRK – ÖZER, *Mısır Meselesi*, s. 35

⁶³ ÖZTÜRK – ÖZER, *Mısır Meselesi*, s. 36

⁶⁴ ÖZTÜRK – ÖZER, *Mısır Sâlnâmesi*, s. 2; ALTUNDAĞ, "İsmail Paşa", s. 1115-1117

⁶⁵ Hayrettin PINAR, *Tanzimat Döneminde İktidarın Sınırları – Babîlî ve Hidiv İsmail*, İstanbul 2012, s. 41-49

oluşturduğu Düyûn-ı Umûmiye Komisyonu'nun kurulmasına zemin hazırlamıştır⁶⁶. Biri İngiliz ve diğeri Fransız iki nazırı hükümette göreve getirerek ülke ekonomisi üzerindeki kontrolünü kaybetmiştir. Borçların ödenmesi için yapılan kısıtlamalar neticesinde ülkede yabancı karşıtlığı hız kazanmıştır. Bunu fırsat bilen İsmail Paşa, yabancıları görevden aldığı gibi borç komisyonunu da lağvetmiştir. Bunun neticesinde de 1879 yılında alacaklıların özellikle de İngilizlerin baskısı sonucu azledilerek yerine Tevfik Paşa Mısır'a vali tayin edilmiştir⁶⁷.

Tevfik Paşa Ve Mısır Valiliği (1879 -1892)

Hidiv İsmail Paşa'nın azledilmesi ile birlikte yerine Tevfik Paşa Mısır valisi tayin edilmiştir. Mısır valilerinin İstanbul'a gidip tasdik fermanlarını orada almaları geleneği Mısır'ın içinde bulunduğu durum göz önüne alınmış ve Tevfik Paşa İstanbul'a gitmemiştir. Fakat 1873 yılında Hidiv İsmail Paşa'ya verilen ferman ve haklar yerine 1841 fermanı kendisine verilmek şartıyla valiliği tasdik edilmiştir. Bu fermanla birlikte Hidiv'in diğer devletlerle anlaşma yapma ve borçlanma hakkı elinden alındığı gibi asker sayısı tekrar 18.000 kişiye indirilmiş ve femandaki "kıt'a-i Mısriyye'nin tevcihi" yerine Hidivviyet-i Mısriyye'nin tevcihi" ifadesi kullanılarak yönetim alanı daraltılmıştır⁶⁸.

Tevfik Paşa, zayıf karakterli biri olmakla beraber yabancı konsolosların etkisinde kalmıştır. Zaten onun bu yapısından ötürü İngiltere Abbas Hilmi Paşa yerine Tevfik Paşa'yı vali olarak tayin ettirmiştir⁶⁹. Yeni vali ilk iş olarak, borç komisyonunun tekrar göreve getirerek, 1880'de Mısır borçları için Tasfiye Yasası'nı ilan etmiştir. Buna göre Mısır gelirleri 9 milyon lira olarak hesaplanmış ve eşit olmayan iki parçaya ayrılarak büyük parça alacaklıların borçlarına tahsis edilmiştir. Aynı zamanda kısıtlamalara gidilmek üzere asker mevcudu azaltılmaya başlanmıştır. Bu durum neticesinde de "tensik-zedeler" bir grup oluşturarak Arabî Paşa liderliğinde gruplaşmaya başlamışlardır. Vatanîler olarak adlandırılan bu grup yönetimde söz sahibi olunca, yabancılar için borçların ödenmemesi tehlikesi ortaya çıkmıştır⁷⁰. Osmanlı Devleti ise

⁶⁶ MARSOT, *Mısır Tarihi Arapların Fethinden Günümüze*, s. 68-70

⁶⁷ PINAR, *Babîli ve Hidiv İsmail*, s. 70-75; KARAL, *Büyük Osmanlı Tarihi II.*, s. 87-90

⁶⁸ ÖZTÜRK – ÖZER, *Mısır Meselesi*, s. 58

⁶⁹ KIZILTOPRAK, *Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*, s. 89-90

⁷⁰ MARSOT, *Mısır Tarihi Arapların Fethinden Günümüze*, s. 70-71

bu gelişmeler karşısında Mısır'a Ali Nizamî Paşa ve Derviş Paşa'nın başında bulunduğu heyetleri gönderip durumu kontrol altına almaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır⁷¹.

Bir fırsatını kollayan İngiltere, Mısır halkından bir Arap ile Malta Adası'ndan bir tüccarın arasında meydana gelen kavga neticesinde çıkan büyük olaylar ve Arabî Paşa'nın yapmış olduğu askeri hazırlıkları bahane ederek, 11 Temmuz 1882'de İskenderiye'yi topa tutmuş ve böylece Mısır'da İngiliz işgal dönemi başlamıştır.

Mısır'ın İşgali Öncesi İngiltere'nin Akdeniz Politikası

19. yy'da Mısır'da etkili olan üç temel dinamik mevcuttur. Bunlar; İç Dinamikler, Merkezî Dinamik ve Dış Dinamikler'dir. İç Dinamikler, Kavalalı Mehmet Ali Paşa dönemi ile başlamış ve 1875 yılına kadar devam etmiştir. Merkezî Dinamik ise Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın vefatından 1875 yılına kadar devam eden Osmanlı Devleti'nin etkisidir. Bu etki fermanlar üzerinden olagelmekteydi. Dış Dinamikler ise 1875'ten itibaren ve de özellikle 1882'den sonraki süreçte iyice kendisini gösteren İngiltere etkisidir⁷².

1798 yılında Fransa, kendi geleceği için Mısır'ın ele geçirilmesi gerekliliğine inanmaktaydı. Hatta Napolyon askerlerine Mısır'da hitap ederken; "*Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtemel çöküşü bize fetihler için olağanüstü bir çıkış noktası sağlayacaktır. Belki de Şark'ı yeniden biçimlendirmek ve isimlerimizi Eskiçağ'ın ve Ortaçağ'ın tarihini bütün ihtişamı ile hatırımıza getirenlerin isimlerinin yanına yazdırmak için seçildik*" derken⁷³ aynı zamanda rakibi İngiltere'nin de ticarî olarak can damarı sayılan sömürge yolları üzerindeki hâkimiyetini sona erdirmek istemekteydi⁷⁴.

İngiltere ise Fransa'nın işgaline kadar olan süreçte, Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu coğrafya üzerinde emperyalist faaliyetleri açısından girişimlerde bulunmaya önem vermemektedir. Fakat Fransa'nın işgali, İngiltere için artık Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu toprakların ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. Bu bakımdan da hemen harekete geçmenin zorunluluğu hissetmiş ve Fransa'nın bölgeden çıkarılması için Osmanlı Devleti'nin yardımına gelmiştir. Gerçekleşen görüşmeler neticesinde İngiltere, ticaret yolları üzerinde büyük bir tehlike olarak gördüğü Fransa'nın

⁷¹ KARAL, *Büyük Osmanlı Tarihi II.*, s. 90-94

⁷² CEYLAN, *Eyalet-i Mümtaze ve Mısır Uygulaması*, s. 70-71

⁷³ ZİNKEİSEN, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi VI.*, s. 613

⁷⁴ KARAL, *Büyük Osmanlı Tarihi I.*, s. 25-27

Akdeniz'deki ekonomik faaliyetlerine kısıtlama getirtmek şartıyla yardım etmeyi kabul etmiştir. Osmanlı Devleti bu yardıma karşılık İngiltere'nin isteği üzerine Akdeniz'deki sahillerine Fransa'nın ticaret gemilerinin girmesini yasaklamıştır⁷⁵.

İngiltere, stratejik önemini kavradığı Mısır'da Fransızların çıkarılmasından sonra bir dizi teşebbüslerde bulunmuştur. Bu teşebbüslerden en önemlisi ise Mısır yönetimi üzerinde etkili olan kölemenleri himaye altına almasıdır. Fransa'nın işgali ile iki büyük Kölemen beyinden Murad Bey Fransa, İbrahim Bey ise İngiltere himayesi altına girmişlerdir. Murad Bey'in vefatı ile İbrahim Bey güçlenmiş ve onu destekleyen beylerle beraber İngiliz himayesinde hareket etmeye devam etmişlerdir. Hatta İngiltere, Fransa ile mücadele esnasında Kölemenlere eski güçlerini iade etme sözü dahi vermiştir⁷⁶. Osmanlı Devleti, Fransa'nın tahliyesinden sonra bu Beyler'i cezalandırmak için hapsedtiğinde ise İngiltere'nin şiddetli itirazlarına maruz kalarak bu beyleri serbest bırakmak zorunda kalmıştır⁷⁷.

1807 yılında ise Rusya hiçbir neden göstermeksizin Eflak ve Boğdan'a saldırdığında bu durumu fırsat bilen İngiltere, boğazların kendisine, Eflak ve Boğdan'ın ise Ruslara bırakılmasını ve kendini imparator ilan eden Napolyon'un tanınma girişimlerinin sonuçsuz bırakılıp, Fransa ile irtibatın kesilmesini teklif etmiştir. Teklifi kabul edilmeyince de donanmasını İstanbul önlerinden Mısır'a hareket ettirerek 17 Mart 1807'de 8.000 kişilik ordusu ile İskenderiye'yi işgal teşebbüsünde bulunmuş; fakat Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın karşı koymaları neticesinde Mısır'ı tahliye etmek zorunda kalmıştır⁷⁸.

İngiltere'nin Kölemenleri himaye etmesinin nedeni bu işgal teşebbüsü sırasında ortaya çıkmıştır. İngiltere kendi kontrolündeki bir bey idaresinde Mısır yönetiminin kurulmasının peşindeydi. Fakat Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın hesaba katmadığı gücü onu bu niyetinden mahrum bırakınca Mısır'ın, Fransa işgalinde olmasından ziyade Osmanlı Devleti'nin idaresinde olmasını menfaatlerine daha uygun bulmuştur.

1821 Mora isyanı neticesinde İngiltere ve Rusya, Yunanistan'ın Edirne Antlaşması ile bağımsız bir devlet olmasını sağladıkları gibi İngiltere, Mora Adası'nın

⁷⁵ ZİNKEİSEN, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi VII.*, s. 35

⁷⁶ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir VI.*, s. 1809-1811

⁷⁷ ÖZTÜRK – ÖZER, *Mısır Meselesi*, s. 6

⁷⁸ KARAL, *Büyük Osmanlı Tarihi I.*, s. 43-54

zayıf Yunanistan'da kalmasını sağlamış, aynı zamanda kendisi de Malta adasına yerleşerek Akdeniz'de önemli bir noktayı elde etmiştir. İngiltere daha sonra Mısır sorununun başlaması ile bu meseleye Osmanlı Devleti'nin iç meselesi gözüyle yaklaşmıştır. Bu nedenle de 1833 yılında Rusya'nın, bu soruna karşılık yardım teklifi ve ardından Osmanlı Devleti'yle Hünkâr İskeleyi Antlaşması imzalaması neticesinde büyük endişeye kapılmıştır. Çünkü Ruslar boğazlardan donanma geçirme hakkına sahip oldukları gibi boğazlar başka devletlerin savaş gemilerine de kapatılmıştır. Bu anlaşma süresi 8 yıl olduğu için İngiltere sürenin bitmesine yakın ilk fırsatta bu anlaşmanın bertaraf edilmesine çabalamıştır⁷⁹.

1838'de Nizip'te Osmanlı ordusunun yenildiği haberi gelince hemen Bâb-ı Ali'ye bir nota verilerek İngiltere, Rusya, Fransa ve Almanya'nın bilgisi haricinde hareket edilmemesi belirtilmiş ve Mısır Meselesi 1839 yılında Avrupalı devletlerin desteği ile halledilmiştir. İngiltere yardım teklifine karşılık Osmanlı Devleti'yle 1838 Balta Limanı Antlaşmasını imzalamıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti İngiliz malları için açık pazar haline geldiği gibi inhisar sisteminin yasaklanması ile de Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın büyük gelirler elde etmesini sağlayan sisteme son verilmiştir. Kavalalı Mehmet Ali Paşa üzerinde bu antlaşma önemli etkisi olmuş hatta 28 ay ordusunun maaşını vermekte sıkıntı yaşamıştır⁸⁰.

İngiltere, 1807'de Mısır'ın işgalini engelleyen, Kızıldeniz'de kendisine ticaret hakkı vermeyen, kurduğu tekel sistemi ile İngiliz tacirlerinin işini zorlaştıran ve Süveyş Kanalı'nın açılmasına sıcak bakmadığı gibi Süveyş – İskenderiye arasına demir yolu yapımına müsaade etmeyen Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı 1838 Balta Limanı ile ekonomik olarak zayıflatmıştır. 1841 İmtiyaz Fermanı'nın hazırlanmasında da etkili olarak ordu mevcudunun azaltılmasını kabul ettirmiş ve böylece de Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı askeri olarak da zayıflatmıştır. Bu neticeler ile daha sonraki süreçte Mısır'da zayıf bir idare tesis edilmeye çalışılmıştır.

Said Paşa zamanında bir Fransız'a verilen Süveyş Kanalı'nın açılmasına yönelik imtiyaz ile üstünlük Fransa tarafına geçmiş gibi görünse de aslında İngiltere'nin Mısır'da etkisi hiç zayıflamamıştır. Hidiv İsmail Paşa zamanında dış borçlanmaların

⁷⁹ KARAL, *Büyük Osmanlı Tarihi II.*, s. 129-134

⁸⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir I.*, s. 7; Mübahat S. Kütükoğlu, *Balta Limanı'na Giden Yol*, Ankara 2013, s. 128-129

büyük çoğunluğu Fransa'nın içinde bulunduğu malî problemlerden ötürü İngiltere'den yapılmıştır. 1869 yılında Süveyş Kanalı açıldığında ise Uzakdoğu ticaret yolu yarı yarıya kısaldığından dolayı Mısır, İngiltere için hayati önem taşımaya başlamıştır. 1874 yılında Hidiv İsmail Paşa borçlarını ödeyemez duruma gelince elindeki 176.602 adet kanal hissesini satmaya karar vermiş ve İngiltere bu fırsatı kaçırmamıştır. İngiltere Başbakanı Dısraeli arkadaşı Rothschild'en aldığı borç ile bu kanal hisselerini 3.976.582 İngiliz lirasına satın alacaktır⁸¹. Kanal hisseleri alınırken parlamentonun kararı alınmamıştır. Çünkü “*Emellere ulaştıracak emperyal kaynaklardan yararlanmak için parlamentonun kararı beklenemez*” anlayışı İngiltere’de uzun süredir var olan bir kabuldür ve Dısraeli bunu uygulamıştır⁸².

1876 yılında Mısır maliyesinin iflas etmesi neticesinde alacaklılar tarafından Düyûn-ı Umûmiye Sandığı idaresi tesis edilerek gelirler bu sandık tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Aynı yıl İngilizlerin hazırladığı rapordaki maliyenin kontrol altında tutulması fikri harekete geçirilerek bir İngiliz ve bir Fransız kontrolör tayin edilmiştir. Bu kontrolörden İngiliz; maliye bakanı, Fransız ise; çalışma bakanı olmuştur. Bu atamalar neticesinde de Mısır’da “*dual control*”⁸³ dönemi başlamıştır⁸⁴. İngiltere ve Fransa'nın Mısır üzerinde müşterek kontrolü karşısında bir İngiliz devlet adamı “*vazgeçilebilir, tekelleşilebilir veya paylaşılabilirdi. Vazgeçmiş olsaydık Fransa'yı sömürge yolumuza dikmiş olurduk, tekelleştirseydik Fransa ile savaşı göze almış olurduk. Bu yüzden paylaşmaya karar verdik*” diye açıklama yapmıştır⁸⁵. Fakat bu ortaklık 1879 yılında bozulmaya başlamış ve 1883 yılında Fransız kontrolörün görevine son verilince Mısır maliyesi tamamen İngiliz kontrolüne geçmiştir⁸⁶.

1876-1877 Osmanlı – Rus Harbi neticesinde Ruslar büyük başarı elde etmiştir. Bu savaş neticesinde ağır şartları olan Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı devlet adamları Rus ordusunun her an İstanbul’a girme korkusuyla barış planları yaptıkları sırada İngiltere yardım teklifinde bulunmuştur. Bu teklife göre antlaşma şartları yeniden gözden geçirilebilirdi fakat bunun karşılığında tamamen askeri amaçlı

⁸¹ ALTUNDAĞ, “İsmail Paşa”, s. 1116-1117

⁸² Niall FERGUSON, *İmparatorluk* (Çev. Nurettin ELHUSEYİNİ), İstanbul 2011, s. 226

⁸³ Mısır maliyesinin iflası neticesinde, İngiltere ve Fransa'nın Mısır maliyesini kontrol altında tutmak için görevlendirdikleri kontrolörlerin görevine başlaması.

⁸⁴ ALTUNDAĞ, “İsmail Paşa”, s. 1116-1117

⁸⁵ FERGUSON, *İmparatorluk*, s. 226

⁸⁶ GÖNGÜN, “Mısır”, s. 570

olmak üzere Irak, Anadolu ve Suriye limanlarına yakın olan Kıbrıs Adası geçici olarak kendi idaresine bırakılacaktır. Bu durum Rusların Doğu Anadolu'yu boşaltması ile son bulacaktır. Bu teklif hükümlerine haklarına zarar gelmemesi şartıyla kabul edilmiş⁸⁷ ve İngiltere Kıbrıs'a geçici olarak değil de daimi olarak yerleşmiştir.

1878 yılında İngiltere'nin Kıbrıs'a yerleşmesi neticesinde hem Osmanlı Devleti için hem de İngiltere için yeni bir dönem başlamıştır. 19. yy başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin, Fransa ve Rusya'nın saldırıları karşısında kendini savunamaz durumda kalması ile başlayan İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikası 1856 Paris Konferansı'nda diğer Avrupalı devletler tarafında da garanti altına alınmıştır. Kıbrıs'ın İngilizlerin eline geçmesi ile Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikası terk edilmiştir⁸⁸.

İngiltere'nin Mısır'ı İşgali

İngiltere için Akdeniz'de önemli bir konumda olan Kıbrıs'a yerleştikten sonra sıra Mısır'a gelmiştir. Ekonomik olarak özgürlüğünü kaybetmiş Mısır'ın idareten bağımsız olması düşünülemezdi. İngiltere işgal için aradığı fırsatı Tevfik Paşa'nın yönetimi zamanında bulmuştur. Arabî ve taraftarları alacaklıların menfaatlerine dokunur faaliyetlerde bulduklarından Mısır, Avrupalı için güvenli bir yer olmaktan çıkmıştır. Gladstone Hükümeti ile birlikte İngiltere 1882'de Mısır'a karşı olan tutumunu değiştirmiştir. Fransa iç karışıklıklarla uğraşırken ve Mısır'da borçlarını ödemeyecek durumda bulunuyordu. Bu durumu fırsat bilen Gladstone, Rosthchild'den Mısır'a askeri bir müdahale olursa bu duruma Fransa'nın karışmayacağı teminatını alınca "Arabî'yi bastırma" adı altında Mısır'ı işgal etti⁸⁹.

Bu işgalin ardından 1789'da Fransa'nın işgalin ardından yaptığı açıklamalara benzer şekilde İngiltere'de açıklamalarda bulunmuştur. İngiltere, Mısır'ı işgal etmemiş, yabancı tüccarların can ve mal güvenliğini sağlamak, alacaklıların menfaatlerini korumak ve işgale sebep olan durumun giderilmesi ile beraber Mısır'ı tahliye etmek üzere buraya asker sevk ettiğini belirtmiştir. Ayrıca padişahın hükümlerine haklarına zarar gelmeyeceğini de her fırsatta Bâb-ı Ali'ye bildirmiştir⁹⁰.

⁸⁷ KARAL, *Büyük Osmanlı Tarihi VI.*, s. 72-73

⁸⁸ TANDOĞAN, *Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922)*, s. 41

⁸⁹ FERGUSON, *İmparatorluk*, s. 226-227

⁹⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet III.*, (Yay. Mümin Çevik), İstanbul 1994, s. 1683

İngiltere işgali öncesinde Osmanlı Devleti, Mısır'a iki tane heyet gönderdiği gibi Fransa'nın da isteği ile İstanbul'da Mısır için bir konferans dahi düzenlenmiştir. Bu konferansa Osmanlı Devleti katılmamıştır. Daha sonra katıldığında ise vakit artık çok geçti. Görüşmelerde alınan kararlardan biri olan Mısır'a münferit saldırı olmaması maddesine İngilizler “zorunlu olmadıkça” şerhiyle iştirak etmişlerdir. Bu şart daha sonra göstermiştir ki İngilizler daha önceden Mısır'ı işgal etme fikrine sahiptiler. Mısır'ın işgali ile birlikte katılımcılar Mısır'a Osmanlı Devleti'nin asker sevk etmesi kararını alarak dağılmışlardır⁹¹. Bu işgal ile Osmanlı devlet adamları önünde de üç seçenek duruyordu. Bunlardan ilki İngilizlerin Mısır'ı tahliye edene kadar Mısır'da tek başına kalması, diğeri Mısır'a Osmanlı askeri sevki ve son olarak da Mısır'ın tahliyesi için İngiltere ile bir an önce görüşmelere başlanarak tahliyeye mukavelesi imzalanmasıdır⁹².

Mısır'a asker sevk edilmesi kararlaştırılmış ve “*Mısır'da işgale sebep olan gailer ortadan kaldırılınca İngiltere ve Osmanlı ordusu Mısır'ı tahliye edecektir. Fakat taraflar anlaşırsa Osmanlı ordusu bir müddet daha kalabilecektir*” maddesi üzerinde anlaşılmıştır. Fakat padişah bu kararnameyi imzalamakta gecikmesi ile bu esnasında İngilizler Tell-el-Kebir'de Arabî güçlerini yenmişler ve artık Osmanlı askerinin Mısır'a gelmesine gerek kalmadığı belirtmişlerdir⁹³.

İngiltere, işgalin neticesinde Osmanlı Devleti'nin ve diğeri Avrupalı devletlerin tepkilerini önlemek amacıyla her defasında işgalin geçici olduğu belirtmiştir. Hatta 1882'den 1922'ye kadar İngiltere işgalin geçiciliğini 66 kez teyit etmiştir⁹⁴. Fakat her defasında İngiltere, Mısır'a tam anlamıyla hâkim olmak için adımlar atmıştır. İlk iş olarak Fransa'nın Mısır üzerindeki emellerini bildiği için hemen Fransız danışmanın işine son vermiştir⁹⁵. Sir Evely Barring İngiltere tarafından 1883'te genel konsolos ve İngiliz Mısır komiseri olarak görevlendirilerek Mısır'da İngiltere gücünün etkin olması için çalışmaya başlamıştır⁹⁶. Mısır'ın borçlarını ödeme gücünü artıracak düzenlemeler yapılmıştır.

⁹¹ ÖZTÜRK – ÖZER, *Mısır Meselesi*, s. 71; KARAL, *Büyük Osmanlı Tarihi IV.*, s. 94-98

⁹² ÖZER, *Osmanlı Devleti'nin İdaresinde Mısır (1839-1882)*, s. 239

⁹³ Gül ÇAĞALI GÜVEN, *Kamil Paşa'nın Anıları*, İstanbul 1991, s. 240-241

⁹⁴ FERGUSON, *İmparatorluk*, s. 227

⁹⁵ ÖZTÜRK – ÖZER, *Mısır Meselesi*, s. 82

⁹⁶ GÖRGÜN, “Mısır”, s. 570

Mısır'da Granvill Doktrini diye adlandırılan bir sistem uygulanmaya başlanmıştır. Bu sisteme göre Hidiv ve hükümet üyelerine birer İngiliz danışman tayin edilmiştir. Hükümet üyeleri ya danışmanların sözünü dinleyecek ya da istifa edeceklerdir⁹⁷. Böylece İngiltere'nin Afrika'da uyguladığı dolaylı yönetim Mısır'da da başlamıştır⁹⁸. İngiliz danışmanlar kontrolündeki Hidiv ve bakanlar sadece onay makamında buldukları için Mısır'da bir nevi kukla yönetim teşkil edilmiştir⁹⁹. Bu işgale karşılık milli karakterli ayaklanmaların çıkmasını önlemek için de hemen köylere varıncaya kadar sıkı bir denetim mekanizması kurulmuştur¹⁰⁰.

İngiltere, Mısır'ı işgal ettikten hemen sonra sık sık “kurtar ve çekil” düşüncesiyle hareket ettiğini belirtmesine rağmen Lord Cromer'in (Barring) tabiriyle “İngiliz sistematik teftişi” denilen ve sömürgeciliğin yerleştirmeye çalıştığı gündelik iktidar yöntemini uygulamaya başlamışlardır. Bu kapsamda da 1882'de İngiltere tarafından ilk nüfus sayımı yapılmıştır¹⁰¹. Nüfus sayımlarının bir ülkenin geleceğinin planlanmasındaki önemi herkes tarafından malumdur. Ardından köyler de dâhil olmak üzere doğum kayıtları tutulmaya başlanmıştır. Genel düzenin sağlanmasının ardından iletişim ve trafiğin düzenlenmesi ile genel ticaretin gelişmesi için demiryolları yatırımlarına önem verilmiştir. Hatta gelişmiş ve karmaşık demiryolu ağının düzenli olması için yeni işaretler ve kodlar Mısır'daki yerini almıştır¹⁰². Tüm bunlarla beraber hemen Mısır ordusunun asker mevcudu azaltılmaya başlandığı gibi ordu içindeki rütbelere de İngilizler getirilmeye başlanmıştır. Arabî isyanına karışan askeri görevliler ise ordudan tasfiye edilmişlerdir. Mülkî ve idarî birimlere ise “başlarına fes ve esmanlarına bey unvanı” almak suretiyle İngilizler tayin edilmiştir¹⁰³.

Mısır'ın işgaline gelen tepkiler neticesinde İngiltere, hem bu tepkileri azaltmak hemde Mısır'da çıkarlarını koruyacak bir anlaşmanın varlığını istemektedir. Osmanlı Devleti'nin Mısır konusunda biraz pasif kalması ise İngiltere'yi işgalin devamı konusunda cesaretlendirmiştir. Fakat Rusya ile İngiltere arasında Afganistan

⁹⁷ MARSOT, *Mısır Tarihi Arapların Fethinden Günümüze*, s. 75; ÖZTÜRK – ÖZER, *Mısır Meselesi*, s. 87

⁹⁸ KARAL, *Büyük Osmanlı Tarihi IV.*, s. 94-98; FERGUSON, *İmparatorluk*, s. 224

⁹⁹ William H. MCNEİLL, *Dünya Tarihi* (Çev. Alaeddin Şenel), Ankara 2013, s. 679

¹⁰⁰ MARSOT, *Mısır Tarihi Arapların Fethinden Günümüze*, s. 76

¹⁰¹ MİTCHELL, *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi*, s. 173-176

¹⁰² MİTCHELL, *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi*, s.264

¹⁰³ ÖZTÜRK – ÖZER, *Mısır Meselesi*, s. 81

meselesinden dolayı savaşın çıkma ihtimali belirlediğinde ise İngiltere, Osmanlı Devleti'nden gelen müzakere tekliflerini kabul etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM**BELGE ÖZETLERİ****Belge No: 1**

23 Şubat 1885 tarihli, Granvill'den Maslahatgüzar Vendiham'a gönderilen, Mısır'ın tarafsızlığı teklifi ile Osmanlı Devleti'nin Mısır'a asker sevk etmesi hakkındaki isteğin düşünülmesi gerektiğine dair yazı.

Belge No: 2

5 Mart 1885 tarihli, Hariciye Nezareti'nden Hasan Fehmi'ye gönderilen, Mısır'ın İngiliz askerinden tahliye talebinin sürdürülmesi, Paris'te Süveyş Kanalı için toplanacak komisyona Osmanlı Devleti'nin Paris elçisi Esad Paşa'nın katılması ve komisyona Hidivviyet'i temsilen bir memûr katılabileceği fikrinin kabul edilmemesine dair telgraf.

Belge No: 3

8 Mart 1885 tarihli, Roma Sefaret-i Seniyyesi'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen, İtalya'nın Kızıldeniz'e asker göndermesi sonrasında Avrupalı bazı elçilerin, Osmanlı Devleti'nin girişimlerine destek vermediği ve İtalya'nın Kızıldeniz'e asker sevkindeki niyetine dair telgraf.

Belge No: 4

4 Mart 1885 tarih ve 44 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Sudan'ı korumak için Sevakin'e Osmanlı askerinin gönderilebileceğine ve Sudan harekâtı sona ermeden Sevakin'i İngilizlerin tahliye etmeyeceğine dair telgraf.

Belge No: 5

4 numaralı belgedeki bir ifadenin hangi amaçla kullanıldığına dair telgraf.

Belge No: 6

4 numaralı belgenin arzı.

Belge No: 7

4 numaralı belgede kullanılan bir ifadenin belirsizliğine dair irade.

Belge No: 8

9 Mart 1885 tarihli, Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesine müddet tayininin imkânsız olduğuna dair telgraf.

Belge No: 9

10 Mart 1885 tarihli, İtalya'nın Kızıldeniz'e savaş gemileri göndermesi üzerine alınacak tedbirler ile Osmanlı Devleti'nin Mısır meselesini sona erdirmek ve İtalya'nın askeri harekâtının bertaraf edilebilmesi için Almanya'dan yardım istenilebileceğine dair Heyet-i Vükela'nın mazbatası.

Belge No: 10

24 Şubat 1885 tarihli, Roma maslahatgüzarlığından Hariciye Nezareti'ne gönderilen, İtalya'nın Musavva'yı işgali üzerine Roma Parlamentosu'nda cereyan eden konuşmalara dair yazı.

Belge No: 11

12 Mart 1885 tarih ve 41 numarayla Hariciye Nezareti'nden Hasan Fehmi'ye gönderilen, Mısır'ın tahliyesi için İngiltere ile yapılacak lâyhaya dair telgraf.

Belge No: 12

9 Mart 1885 tarih ve 48 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Granvill ile Hasan Fehmi'nin hazırladığı Mısır'ın tarafsızlığına ve Mısır ordusunun yeniden düzenlenmesiyle ilgili lâyiha dair telgraf.

Belge No: 13

12 Mart 1885 tarih ve 19 numarayla Berlin Sefaret-i Seniyyesi'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Paris'te toplanacak Süveyş Kanalı ile ilgili komisyonda Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni destekleyeceğine dair telgraf.

Belge No: 14

3 Mart 1885 tarihli, Sudan'daki İngiliz harekâtına dair Hariciye Nezareti yazısı.

Belge No: 15

21 Şubat 1885 tarihli, Malta Baş Şehbenderliği'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Sudan için Sevakin'e giden İngiliz gemileri ile taşıdıkları yükleri gösterir deftere dair telgraf.

Belge No: 16

15 Mart 1885 tarihli, Sevakin'e Osmanlı askeri gönderilse bile Sudan harekâtının son bulmadan, İngiliz askerlerinin Sevakin'i tahliye etmeyeceğine dair Sadaret yazısı.

Belge No: 17

15 Mart 1885 tarihli, Mısır'ın borçları için yapılacak istikraza dair Heyet-i Vükela'nın mazbatası.

Belge No: 18

15 Mart 1885 tarihli, Süveyş Kanalı için Paris'te yapılacak konferansa dair Heyet-i Vükela'nın mazbatası.

Belge No: 19

12 Mart 1885 tarihli, 42 numaralı Hariciye Nezareti'nden Hasan Fehmi'ye gönderilen, Mısır meselesinin çözümünde daha fazla caba sarf etmesine dair telgraf.

Belge No: 20

18 Mart 1885 tarihli, Süveyş Kanalı için Paris'te toplanacak konferansa Paris Sefaret-i Seniyyesi Başkâtibi Misak Efendi'nin katılmasıyla ilgili Heyet-i Vükela'nın mazbatası.

Belge No: 21

15 Mart 1885 tarihli, Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır meselesinin çözümü için yapılacak itilaf hakkında Granvill ile yapılan görüşmeye dair telgraf.

Belge No: 22

14 Mart 1885 tarihli, Granvill tarafından Vendiham'a verilen Mısır ile tahriratın içeriğine dair telgraf.

Belge No: 23

16 Mart 1885 tarihli, Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır meselesiyle ilgili lâyhada ifade değişikliği yapılmasına dair telgraf.

Belge No: 24

20 Mart 1885 tarih ve 64 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır istikrazına dair mahremane telgraf.

Belge No: 25

19 Mart 1885 tarih ve 57 numarayla Hariciye Nezareti'nden Londra Elçiliği'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasına dair telgraf.

Belge No: 26

16 Mart 1885 tarih ve 86 numarayla Hariciye Nezareti'nden Paris Sefaret-i Seniyyesi'ne gönderilen, Süveyş Kanalı'yla ilgili Paris'te toplanacak komisyona dair telgraf.

Belge No: 27

21 Mart 1885 tarih ve 49 numarayla Hariciye Nezareti'nden Hasan Fehmi'ye gönderilen, İtalya'nın Musavva'yı işgali ve Mısır meselesi için Granvill ile yapılan görüşmeye dair telgraf.

Belge No: 28

18 Mart 1885 tarih ve 40 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili mukaveleye dair telgraf.

Belge No: 29

18 Mart 1885 tarih ve 111 numarayla Londra Sefaret-i Seniyyesi'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili mukaveleye dair telgraf.

Belge No: 30

25 numaralı belgedir. Deftere tekrar yazılmıştır.

Belge No: 31

20 Mart 1885 tarih ve 114 numarayla Londra Sefaret-i Seniyyesi'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili mukaveleye Osmanlı Devleti'nin imza atmamasına verilen tepkilere dair telgraf.

Belge No: 32

19 Mart 1885 ve 116 numarayla Londra Sefaret-i Seniyyesi'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili mukaveleye Osmanlı Devleti'nin imza atmamasına verilen tepkilere dair telgraf.

Belge No: 33

19 Mart 1885 tarih ve 41 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Osmanlı Devleti'nin Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili mukaveleyi imzalamaması neticesinde ortaya çıkan durumda nasıl hareket edileceğinin bildirilmesine dair telgraf.

Belge No: 34

19 Mart 1885 tarih ve 62 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne, 61 numaralı telgrafa ilave olduğuna dair gizli telgraf.

Belge No: 35

24 numaralı belgedir. Deftere tekrar yazılmıştır.

Belge No: 36

22 Mart 1885 tarih ve 50 numarayla Hariciye Nezareti'nden Hasan Fehmi'ye gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili mukavelenin neden imzalanmadığına dair telgraf.

Belge No: 37

22 Mart 1885 tarih ve 66 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili mukaveleye dair telgraf.

Belge No: 38

13 Mart 1885 tarih ve 51 numarayla Hariciye Nezareti'nden Hasan Fehmi'ye gönderilen, Mısır meselesiyle ilgili yapılacak lâyhaya maddelerine dair telgraf.

Belge No: 39

23 Şubat 1885 tarih ve 27 numarayla Hariciye Nezareti'nden Sadaret'e verilen Mısır meselesiyle ilgili lâyhaya dair yazı.

Belge No: 40

24 Mart 1885 tarih ve 70 numarayla Hasan Fehmi Paşa'da Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır meselesiyle ilgili lâyhaya dair telgraf.

Belge No: 41

25 Mart 1885 tarihli, Sudan'a Osmanlı Askeri sevki meselesine dair Heyet-i Vükela'nın mazbatası.

Belge No: 42

15 Mart 1885 tarihli, Otto Von Bismark'tan Almanya'nın İstanbul Elçiliğine ve oradan da Sadaret'e gönderilen, Mısır meselesi ve İngiltere'nin tutumuna dair telgraf.

Belge No: 43

24 Mart 1885 tarih ve 113 numarayla Viyana Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Kont Kalnuki'nin Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili mukaveleye hakkında görüşlerine dair telgraf.

Belge No: 44

25 Mart 1885 tarihli, Mısır'daki Borçlar İdaresine dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 45

25 Mart 1885 tarihli, Mısır'ın dış borçlanmasına dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 46

25 Mart 1885 tarihli, Mısır istikrasına dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 47

25 Mart 1885 tarihli, İngiltere maslahatgüzarından Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili mukavelenin Osmanlı Devleti tarafından imzalanmasına dair yazı.

Belge No: 48

29 Mart 1885 tarih ve 125 numarayla Londra Sefaret-i Seniyyesi'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili mukavelenin Osmanlı Devleti tarafından imzalanmasına dair telgraf.

Belge No: 49

28 Mart 1885 tarihli, Mısır'ın dış borçlanmasına dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 50

28 Mart 1885 tarihli, Mısır'ın dış borçlanmasına dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 51

27 Mart 1885 tarihli, Hariciye Nezareti'nden Londra Sefiri ile Hasan Fehmi'ye gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla dair telgraf.

Belge No: 52

27 Mart 1885 tarihli, Hariciye Nezareti'nden Paris, Berlin, Viyana ve Petersburg Sefaret-i Seniyyeleri'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili bilgilendirileceklerine dair telgraf.

Belge No: 53

28 Mart 1885 tarih ve 74 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasına dair telgraf.

Belge No: 54

27 Mart 1885 tarih ve 128 numarayla Londra Sefaret-i Seniyyesi'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasına dair telgraf.

Belge No: 55

1 Nisan 1885 tarihli, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili çekincelere dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 56

28 Mart 1885 tarih ve 61 numarayla Hariciye Nezareti'nden Londra Sefaret-i Seniyyesi'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili mukavelenin hangi şartlar altında imzalanabileceğine dair telgraf.

Belge No: 57

30 Mart 1885 tarih ve 136 numarayla Londra Sefaret-i Seniyyesi'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili mukavelenin Sadaret namına imzalandığına dair telgraf.

Belge No: 58

31 Mart 1885 tarih ve 64 numarayla Hariciye Nezareti'nden Sefaret-i Seniyyesi'nden gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili şartlarına dair telgraf.

Belge No: 59

1 Nisan 1885 tarih ve 65 numarayla Hariciye Nezareti'nden Sefaret-i Seniyyesi'nden gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili Sadaret'in şartlarına dair telgraf.

Belge No: 60

1 Nisan 1885 tarih ve 141 numarayla Londra Sefaret-i Seniyyesi'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili mukavelenin hangi şartla imza atıldığına dair telgraf.

Belge No: 61

60 numaralı belgedir. Deftere tekrar yazılmıştır.

Belge No: 62

1 Nisan 1885 tarih ve 77 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasına dair gönderilen, 56 numaralı telgrafa cevap telgraftır.

Belge No: 63

4 Nisan 1885 tarih ve 78 numarayla Hasan Fehmi Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili mukavelede yapılacak değişikliğe dair telgraf.

Belge No: 64

17 Mart 1885 tarihli, Roma Sefaret-i Seniyyesi'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen, İtalya'nın Beylül ve Musavva'yı işgaline karşılık girişilen teşebbüslere dair telgraf.

Belge No: 65

64 numaralı belgeye ektir. 11 Mart 1885 tarihinde Beylül ve Musavva Limanları'nın işgalinden sonra Roma Sefaret-i Seniyyesi'nden İtalya Hariciye Nezareti'ne verilen yazı.

Belge No: 66

64 numaralı belgeye ektir. 11 Mart 1885 tarihiyle İtalya Hariciye Nezareti'nden Beylül ve Musavva'nın işgaliyle ilgili Roma Sefaret-i Seniyyesi'ne verilen yazı.

Belge No: 67

24 Mart 1885 tarihli, Roma maslahatgüzarlığından Hariciye Nezareti'ne gönderilen, İtalya'nın Musavva ve Beylül'ü işgaline dair telgraf.

Belge No: 68

67 numaralı belgeye ektir. İtalya'nın Musavva ve Beylül'ü işgali sonrasında Sefaret-i Seniyyesi'ne verdiği yazı.

Belge No: 69

1 Nisan 1885 tarihli, Roma maslahatgüzarlığından Hariciye Nezareti'ne gönderilen, İtalya Hariciye Nezareti'nin Musavva ve Beylül hakkındaki yazısına dair telgraf.

Belge No: 70

5 Nisan 1885 tarih ve 44 numaralı Mısır'ın dış borçlanmasına dair Hariciye Nezareti'ne yazı.

Belge No: 71

2 Nisan 1885 tarih ve 143 numarayla Londra Sefaret-i Seniyyesi'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili İstanbul Hükümeti'nin ek beyannamesine dair telgraf.

Belge No: 72

4 Nisan 1885 tarih ve 146 numarayla Londra Sefaret-i Seniyyesi'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili İstanbul Hükümeti'nin ek beyanname talebine dair telgraf.

Belge No: 73

6 Nisan 1885 tarihli, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili mukavelenin değerlendirildiğine dair irade.

Belge No: 74

6 Nisan 1885 tarih ve 147 numarayla Londra Sefaret-i Seniyyesi'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili ek beyannameye dair telgraf.

Belge No: 75

7 Nisan 1885 tarih ve 169 numarayla Hariciye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili ek beyanname hakkında yazı.

Belge No: 76

7 Nisan 1885 tarih ve 79 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Granvill ile görüşme isteğine dair telgraf.

Belge No: 77

8 Nisan 1885 tarihli, İtalya'nın Musavva ve Beylül'ü işgalinden sonra Bâb-ı Âli'ye verdiği resmi yazıyla ilgili Sadaret mazbatasası.

Belge No: 78

10 Nisan 1885 tarih ve 80 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Granvill ile Mısır ve Kızıldeniz hakkındaki görüşmesine dair telgraf.

Belge No: 79

18 Nisan 1885 tarihli, Hariciye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen, Granvill'in Hasan Fehmi Paşa ile olan görüşmesine dair yazı.

Belge No: 80

16 Nisan 1885 tarih ve 85 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Granvill ile olan görüşmesine dair telgraf.

Belge No: 81

17 Nisan 1885 tarih ve 90 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Kızıldeniz limanlarına dair telgraf.

Belge No: 82

8 Nisan 1885 tarihli, Londra Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili ek beyannameye dair telgraf.

Belge No: 83

83 numaralı belgeye ektir. Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili ek beyannameye dair Granvill'e verilen yazı.

Belge No: 84

83 numaralı belgeye ektir. Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili hazırlanan ek beyanname.

Belge No: 85

16 Nisan 1883 tarih ve 163 numarayla Londra Sefaret-i Seniyyesi'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır'ın dış borçlanmasıyla ilgili Gladstone'nun parlamentoda yaptığı konuşmaya dair telgraf.

Belge No: 86

16 Nisan 1885 tarih ve 86 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır için hazırlanan kanunnameye dair telgraf.

Belge No: 87

86 numaralı belgeye ektir. Mısır kanunlarına dair Londra'dan gönderilen ferman müsveddesi.

Belge No: 88

17 Nisan 1885 tarih ve 87 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, İngiltere ile gerçekleşen müzakerelerin değerlendirildiği telgraf.

Belge No: 89

18 Nisan 1885 tarihli, Mısır Hidivviyeti'ne gönderilen, Paris'te toplanan Süveyş Kanalı ile ilgili konferansa katılan Mısır memurunun temsil yetkisine dair resmi yazı.

Belge No: 90

19 Nisan 1885 tarihli, Mısır Hidivviyeti'nden Sadaret'e gönderilen, Paris'te toplanan Süveyş Kanalı ile ilgili konferansa katılan memura verilen talimata dair telgraf.

Belge No: 91

19 Nisan 1885 tarih ve 93 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Granvill ile yapılan görüşmeye dair telgraf.

Belge No: 92

19 Nisan 1885 tarih ve 94 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, İngiltere'nin Kızıldeniz limanlarından bazılarının Osmanlı Devleti tarafından işgal edilmesiyle ilgili isteğine dair telgraf.

Belge No: 93

20 Nisan 1885 tarih ve 71 numarayla Hariciye Nezareti'nden Hasan Fehmi'ye gönderilen, Granvill'in Kızıldeniz limanları hakkında isteğinin ne olduğuna dair telgraf.

Belge No: 94

20 Nisan 1885 tarih ve 73 numarayla Hariciye Nezareti'nden Hasan Fehmi'ye gönderilen, Mısır meselesi ile ilgili hazırlanan lâyhaya ve Kızıldeniz limanlarına dair telgraf.

Belge No: 95

21 Nisan 1885 tarihli, II. Abdülhamit'e sunulan İtalya'nın Kızıldeniz'deki askeri faaliyetlerine dair yazı.

Belge No: 96

21 Nisan 1885 tarihli, II. Abdülhamit'e sunulan İtalya'nın Kızıldeniz'deki askeri faaliyetlerine dair yazı.

Belge No: 97

23 Nisan 1885 tarihli, II. Abdülhamit'ten Sadaret'e gönderilen, İtalya'nın Kızıldeniz'deki askeri faaliyetlerine dair irade.

Belge No: 98

23 Nisan 1885 tarihli, Hariciye Nezareti'nden II. Abdülhamit'e sunulan Kızıldeniz'de bazı limanların Osmanlı Devleti tarafından işgal edilmesi istenilmesine dair yazı.

Belge No: 99

98 numaralı belgedir. Deftere tekrar yazılmıştır.

Belge No: 100

21 Nisan 1885 tarih ve 94 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Kızıldeniz limanları ile ilgili Granvill'le olan görüşmesine dair telgraf.

Belge No: 101

102 numaralı belgeye şerhtir.

Belge No: 102

5 Mart 1885 tarihli, Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Sudan hakkında Granvill ile yapılan görüşmeye dair telgraf.

Belge No: 103

25 Nisan 1885 tarihli, Hariciye Nezareti'nin Sudan, Sevakın ve Zeyla ile ilgili II. Abdülhamit'e sunduğu yazı.

Belge No: 104

27 Nisan 1885 tarih ve 99 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Sudan hakkında Granvill ile yapılan görüşmeye dair telgraf.

Belge No: 105

25 Nisan 1885 tarihli, 106 ve 107 numaralı belgelerin padişaha arzı.

Belge No: 106

23 Nisan 1885 tarih ve 74 numarayla Hariciye Nezareti'nden Hasan Fehmi'ye gönderilen, Mısır meselesiyle ilgili hazırlanan lâyhaya dair telgraf.

Belge No: 107

23 Nisan 1885 tarih ve 75 numarayla Hariciye Nezareti'nden Hasan Fehmi'ye gönderilen, Mısır meselesiyle ilgili hazırlanan lâyhaya dair telgraf.

Belge No: 108

25 Nisan 1885 tarih ve 176 numarayla Londra Sefaret-i Seniyyesi'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Afganistan meselesinden dolayı muhtemel Rus-İngiliz savaşına, İtalya'nın Kızıldeniz'deki işgallerinde İngiltere tarafından desteklenip

desteklenmediğine ve Osmanlı Devleti'nin olası Rus-İngiliz savaşı ve Kızıldeniz'de işgallere karşı tavrına dair telgraf.

Belge No: 109

27 Nisan 1885 tarih ve 76 numarayla Hariciye Nezareti'nden Hasan Fehmi'ye gönderilen, Mısır kanunlarıyla ilgili hazırlanmış ferman müsveddesinde bazı değişiklikler yapılmasına dair telgraf.

Belge No: 110

29 Nisan 1885 tarih ve 103 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Granvill'in Mısır'ın tahliyesiyle ilgili verdiği teminata dair telgraf.

Belge No: 111

110 numaralı belgeye ektir. Granvill'in Hasan Fehmi'ye Mısır'ın tahliyesiyle ilgili verdiği mektup.

Belge No: 112

29 Nisan 1885 tarihli, Mısır'ın tahliyesiyle ilgili Granvill'in mektubu üzerine ne yapılması gerektiğine dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 113

30 Nisan 1885 tarih ve 86 numarayla Hariciye Nezareti'nden Hasan Fehmi'ye gönderilen, Mısır'ın tahliye görüşmeleri ile ilgili bazı sıkıntılara dair telgraf.

Belge No: 114

30 Nisan 1885 tarihli, Mısır'ın tahliyesi meselesinde son duruma dair Hariciye Nezareti'ne ait yazı.

Belge No: 115

28 Nisan 1885 tarih ve 101 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır meselesiyle ilgili lâyhaya dair telgraf.

Belge No: 116

30 Nisan 1885 tarihli, Hariciye Nezareti'nden II. Abdülhamit'e sunulan Mısır ordusunun yeniden düzenlenmesine dair yazı.

Belge No: 117

27 Nisan 1885 tarih ve 102 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır ordusunun yeniden düzenlenmesiyle ilgili hazırlanan lâyhaya dair telgraf.

Belge No: 118

20 Nisan 1885 tarih ve 95 numarayla Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Mısır ordusunun yeniden düzenlenmesi için komiserlerin tayinlerine dair telgraf.

Belge No: 119

118 numaralı belgeye ektir. Mısır ordusunun yeniden düzenlenmesine dair Granvill'in Hasan Fehmi'ye vermiş olduğu lâyiha.

Belge No: 120

3 Mayıs 1885 tarihli, Mısır ordusunun yeniden düzenlenmesiyle ilgili lâyhaya dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 121

13 Mayıs 1885 tarihli, Mısır'ın genel sağlık koşulları ile ilgili Roma'da toplanacak konferansa dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 122

20 Mayıs 1885 tarihli, İngiltere'nin Sevakin ve Zeyla Limanları'nı tahliye ettikten sonra bu limanların başka bir devletin işgaline uğramaması için Osmanlı Devleti'ne yaptığı teklife dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 123

24 Mayıs 1885 tarihli, Sevakin, Zeyla ve Kızıldeniz Limanları'na dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 124

27 Nisan 1885 tarihli, İngiltere ile Rusya arasında Afganistan meselesinden dolayı ortaya çıkabilecek durumda Mısır meselesinin ne olacağı ve Hasan Fehmi Paşa'nın görevinin sona erebileceğine dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 125

27 Mayıs 1885 tarihli, İtalya'nın Kızıldeniz için askeri hazırlık yapmasına ve Trablusgarb'a da bir sefer düzenleme ihtimaline dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 126

7 Haziran 1885 tarihli, Hasan Fehmi Paşa'nın Londra'dan dönmesi ve Mısır'ın tarafsızlığıyla ilgili yapılan lâyhının Osmanlı Devleti menfaatlerine uygun olmadığına dair Hariciye Nezareti'ne ait yazı.

Belge No: 127

31 Mayıs 1885 tarihli, Hasan Fehmi'den Hariciye Nezareti'ne gönderilen, Granvill ve Gladstone ile yapılan son görüşmeye dair telgraf.

Belge No: 128

Mısır'ın tarafsızlığıyla ilgili İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında yapılan ve diğer devletlere de tebliğ edilen lâyiha.

Belge No: 129

7 Haziran 1885 tarihli, Mısır'ın tarafsızlığıyla ilgili lâyhının maddelerine dair yapılan görüşme neticesinde alınan kararların Hariciye Nezareti'ne bildirildiği mazbata.

Belge No: 130

3 Haziran 1885 tarihli, Roma Sefaret-i Seniyyesi'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen, İtalya'da yayınlanan bazı gazetelerdeki Kızıldeniz ve Musavva ile ilgili haberlere dair telgraf.

Belge No: 131

23 Ağustos 1885 tarihli, İngiltere tarafından Mısır meselesi için tayin olunan komiser Henry Drummond Wolff'un padişah huzurunda yapacağı konuşma ve bu konuşmaya verilecek cevap üzerine Sadaret mazbatası.

Belge No: 132

2 Ağustos 1885 tarihli, İngiltere Kraliçesi tarafından Mısır meselesinin çözümü için tayin edilen heyetlere dair yazı.

Belge No: 133

Mısır meselesinin çözümü için İngiltere Devleti tarafından tayin olunan Henry Drummond Wolff'un padişah huzurunda yapacağı konuşma.

Belge No: 134

3 Eylül 1885 tarihli, Henry Drummond Wolff ile Osmanlı Devleti murahhasları arasında cereyan eden müzakeratın Sudan ve Sevakin'e Osmanlı askeri sevk edilip edilmeyeceği üzerine gerçekleştiğine dair yazı.

Belge No: 135

3 Eylül 1885 tarihli, Mısır meselesi için Henry Drummond Wolff ile yapılan görüşmeyle ilgili Hariciye Nezareti'ne sunulan 135 numaralı belgeye cevap.

Belge No: 136

9 Eylül 1885 tarihli, Mısır meselesiyle ilgili heyetler arasındaki ikinci ve üçüncü görüşme, Sudan'da asayişin sağlanması, İngiliz menfaatlerinin korunması ve Mısır ordusu yeniden düzenlenince İngiliz askerinin Mısır'dan çekilmesi fikirlerinin kabul edildiğine dair yazı.

Belge No: 137

12 Eylül 1885 tarihli, Henry Drummond Wolff'un, Mısır meselesiyle ilgili gönderdiği evrakın imzasız ve görüşme sonuçlarına uygun olmayan şekilde verildiğine dair yazı.

Belge No: 138

13 Eylül 1885 tarihli, Henry Drummond Wolff'un Mısır meselesiyle ilgili gönderdiği evrakın imzalı olması gerektiğine dair yazı.

Belge No: 139

13 Eylül 1885 tarihli, Henry Drummond Wolff'un Mısır meselesiyle ilgili vereceği evrakın belirtilen saatte gelmediğine ve bir an önce gelmesi gerektiğine dair yazı.

Belge No: 140

13 Eylül 1885 tarihli, Henry Drummond Wolff'un Mısır meselesiyle ilgili vereceği evrakın belirtilen saatte gelmediğine ve bir an önce gelmesi gerektiğinin kendisine bildirildiğine dair Osmanlı Devleti'nin murahhaslarına ait yazı.

Belge No: 141

10 Eylül 1885 tarihli, Mısır meselesinin çözümü için Osmanlı Devleti murahhasları ile İngiliz komiseri Henry Drummond Wolff ile yapılan görüşmeye dair yazı.

Belge No: 142

14 Eylül 1885 tarihli, Mısır meselesinin çözümü için görevlendirilen murahhasların Henry Drummond Wolff ile yaptıkları görüşmelerle ilgili kendilerinden istenilen görüşleri havi yazı.

Belge No: 143

14 Eylül 1885 tarihli, Mısır meselesiyle ilgili yapılan görüşmeler neticesinde ortaya çıkan Henry Drummond Wolff'un meselenin çözümüne dair esaslarını belirten notası.

Belge No: 144

14 Eylül 1885 tarihli, Henry Drummond Wolff tarafından Osmanlı murahhaslarına görüşme esaslarını tebliğ etmesi için görevlendirdiği memur Marinç'e verdiği talimatın sureti.

Belge No: 145

14 Eylül 1885 tarihli, Henry Drummond Wolff'un Hariciye Nezareti'ne gönderdiği, Mısır meselesinin çözümüne dair esasların belirtildiği notanın gönderileceğine dair telgraf.

Belge No: 146

14 Eylül 1885 tarihli, Marinç tarafından Hariciye Nezareti'ne verilen Henry Drummond Wolff'un notayı teslim edeceğine dair telgraf.

Belge No: 147

15 Eylül 1885 tarihli, Osmanlı Devleti murahhasları ile Henry Drummond Wolff'un görüşmeleri neticesinde Mısır meselesinin çözümü için izlenebilecek politikaya dair Hariciye Nezareti'ne ait yazı.

Belge No: 148

15 Eylül 1885 tarihli, 147 numaralı belgenin görüldüğüne dair irade.

Belge No: 149

16 Eylül 1885 tarihli, Mısır meselesi üzerine Osmanlı murahhasları ile Henry Drummond Wolff arasında yapılan görüşmeler neticesinde ortaya çıkan şartlara dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 150

Henry Drummond Wolff'un Mısır meselesiyle ilgili Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği lâyhaya örneğinde değişiklik yapılması ve değişikliklerin ne olduğuna dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 151

26 Eylül 1885 tarihli, 151 numaralı belgenin padişaha arzı.

Belge No: 152

9 Eylül 1885 tarihli, Marinç'in Mısır meselesi için yapılan toplantıya katılabileceğini belirttiğine dair Hariciye Nezareti'ne ait yazı.

Belge No: 153

27 Eylül 1885 tarihli, Mısır meselesinin çözümü için İngiltere ile görüşmelere devam edilmesi, Henry Drummond Wolff'un lâyhasında bazı değişikliklerin yapılması ve bazı kararların mecliste onaylanması gerektiğine dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 154

5 Ekim 1885 tarihli, Mısır meselesi ile ilgili lâyhada istenilen değişikliğin yapılması ve alınacak kararların arzına dair irade.

Belge No: 155

11 Ekim 1885 tarihli, Mısır meselesine dair lâyhadaki yapılacak değişiklikler, köle ticareti ve İngiltere ile bir an evvel anlaşılması gerektiğine dair Heyet-i Vükela'nın mazbatası.

Belge No: 156

17 Ekim 1885 tarihli, Mısır meselesiyle ilgili lâyhadaki köle ticareti, Mısır ordusunun yeniden düzenlenmesi ve Mısır'a gönderilecek komiserin talimatına dair II. Abdülhamit'in iradesi.

Belge No: 157

18 Ekim 1885 tarihli, Mısır meselesiyle ilgili lâyiha ve Mısır'a gidecek komisere verilecek talimata dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 158

19 Ekim 1885 tarihli, Mısır meselesine dair lâyiha maddeleri, köle ticareti, Mısır ordusu için sadece yerlilerin askere alınması ve Mısır ordusunda görev alacak subaylarla ilgili bazı II. Abdülhamit'in kaygılarına dair irade.

Belge No: 159

20 Ekim 1885 tarihli, Mısır meselesiyle ilgili lâyhadaki köle ticareti, Mısır ordusu için gönüllü asker alımı ve ordunun ıslahı için subay gönderilmesine dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 160

21 Ekim 1885 tarihli, Mısır meselesi ile ilgili lâyhada mevcut olan, Mısır'a İngiltere ile birlikte Osmanlı Devleti'nin de komiser tayin etmesi ve köle ticareti maddelerine dair irade.

Belge No: 161

21 Ekim 1885 tarihli, Mısır meselesiyle ilgili hazırlanan lâyhada yapılacak değişikliklerin karara bağlandığı, Mısır'a gidecek komisere verilecek talimat ve Hariciye Nezareti'nin Mısır meselesinin çözümüne dair yapılacak mukaveleyi onaylayabileceğine dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 162

22 Ekim 1885 tarihli, 161 numaralı belgede belirtilen talimatta değişiklik yapılmasına dair irade.

Belge No: 163

Mısır meselesiyle ilgili lâyhada yapılan değişiklikler neticesinde imzalanan mukavele.

Belge No: 164

6 Kasım 1885 tarihli, Mısır mukavelesi gereğince Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın komiser tayin olunduğu ve onunla beraber görev alacaklara dair irade.

Belge No: 165

7 Kasım 1885 tarihli, Mısır'a komiser olarak gidecek Gazi Ahmed Muhtar Paşa'ya verilecek talimat, tahsis edilecek maaş, yanında bulunacakların maaşları, kalacakları yerler ve tüm bunların ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağına dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 166

Mısır meselesiyle ilgili komiser tayin edilen Gazi Ahmed Muhtar Paşa'ya verilen talimatname.

Belge No: 167

20 Aralık 1885 tarihli, Mısır meselesiyle ilgili Gazi Ahmed Muhtar Paşa'ya verilecek talimatta bazı değişiklikler yapılması ve heyetindekilerin maaşlarının artırılmasına dair irade.

Belge No: 168

6 Aralık 1885 tarihli, Mısır Hidiviyeti'nden gönderilen, telgraflarda belirtilen Musavva'nın İtalya tarafından işğali üzerine, nasıl hareket edilmesi gerektiğini dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 169

7 Aralık 1885 tarihli, Musavva'nın İtalya askeri tarafından işğalinin bir İngiliz entrikası olduğu ve Mısır ordusu için kullanılan tabire dair irade.

Belge No: 170

İtalya'nın Musavva'yı işğali üzerine Roma Elçiliği'nden gönderilmesine karar verilen mektubun sureti.

Belge No: 171

20 Aralık 1885 tarihli, İtalya'nın, Musavva'yı işğale hakkı olduğuna dair telgrafı ve İngiltere'nin bu işğali onaylaması üzerine alınması gereken tedbirlere dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 172

26 Ocak 1886 tarihli, İtalya'nın, Musavva'yı işğali üzerine devletler nezdinde teşebbüste bulunabilmek için elçiliklerden işğal hakkında gelecek telgraflara göre Sadaret'in karar almasına dair irade.

Belge No: 173

10 Ocak 1886 tarihli, Hicaz vilayetinden gelen telgrafta, Mısır Hidivi'nin kendi sahillerinde kale yaptığına dair şikâyeti üzerine Elvece nam mahallindeki kalenin kimin tasarrufunda olduğuyla ilgili Sadaret mazbatası.

Belge No: 174

11 Ocak 1886 tarihli, Hicaz sahillerinde yer alan Elvece'nin Mısır'ın siyasi durumundan dolayı Hicaz Vilayeti idaresine bırakılması ve oraya ne kadar asker lazım olduğunun araştırılmasına dair irade.

Belge No: 175

“İstizân Yazısı Sûreti” diye başlık atılmış fakat içerik yazılmamıştır.

Belge No: 176

31 Ocak 1886 tarihli, Hicaz sahillerinde yer alan Elvece'nin muhafazası için gönderilecek askerler ile erzak temini ve haberleşmenin nasıl olacağına dair yazı.

Belge No: 177

1 Şubat 1886 tarihli, 176 numaralı belgenin uygun bulunduğuna dair irade.

Belge No: 178

10 Ocak 1886 tarihli, Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın, Sudan'da emniyet ve asayişin sağlanması için emrindeki mevcut asker sayısının artırılması talebinin Sadaret'ten II. Abdülhamit'e arzı.

Belge No: 179

11 Ocak 1886 tarihli, Sudan'da emniyet ve asayişin sağlanması için gerekli olan asker miktarının Mısır'dan temin edilmesine dair irade.

Belge No: 180

3 Mart 1886 tarihli, Mısır maliyesiyle ilgili kararlaştırılan mukaveleye dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 181

14 Temmuz 1886 tarihli, Mısır Borçlar İdaresi'nde görev yapan komiserlerin maaşlarına dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 182

182 numaralı belgenin padişaha arzı.

Belge No: 183

20 Temmuz 1886 tarihli, 181 ve 182 numaralı belgenin II. Abdülhamit'e arzı.

Belge No: 184

17 Kasım 1886 tarihli, Mısır'dan İngiliz askerinin çekilmesi için bir an evvel Mısır ordusunun yeniden düzenlenmesi ve İngiltere'nin yeni şartlarına dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 185

20 Kasım 1886 tarihli, Mısır'a komiser tayin edilen Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın asıl vazifesinin İngiliz askerinin Mısır'dan çekilmesini sağlayacak şartların oluşmasını temin etmek olduğu fakat İngiltere'nin işi zorlaştırması üzerine nasıl hareket edilmesi gerektiğine dair irade.

Belge No: 186

16 Kasım 1886 tarihli, İngiltere Hariciye Nezareti'nden Londra Sefaret-i Seniyyesi'ne gönderilen, Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi için gerekli olan şartlara dair telgraf.

Belge No: 187

28 Kasım 1886 tarihli, Mısır'dan İngiliz askerinin çekilmesini sağlamanın öncelikli amaç olduğuna dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 188

5 Aralık 1886 tarihli, Mısır meselesinin, Fransa'nın göstermiş olduğu yakınlık fırsat bilinerek bir an evvel halledilmesine dair irade.

Belge No: 189

Mısır meselesiyle ilgili altı maddelik ek mukaveleye dair İngiltere Hariciye Nezareti'ne gönderilmek üzere Sadaret'in hazırladığı telgraf müsveddesi.

Belge No: 190

30 Ocak 1887 tarihli, Mısır meselesinin çözümü için ikinci kez İstanbul'a gelen Henry Drummond Wolff ile Hariciye Nazırı Said Paşa ve Adliye Nazırı Cevdet Paşa'nın görüşmelerine dair padişaha arz.

Belge No: 191

31 Ocak 1887 tarihli, Mısır'da öncelikli meselenin Mısır'ın İngiliz askerinden tahliye edilmesi, diğerlerinin ise teferruat olduğuna dair irade.

Belge No: 192

8 Şubat 1887 tarihli, Henry Drummond Wolff'un Mısır'ın tahliyesi için bazı şartlarını içeren lâyhası.

Belge No: 193

25 Şubat 1887 tarihli, 192 numaralı belgeye dair Henry Drummond Wolff'un hiçbir cevap alamaması neticesinde Sadaret'tan bilgi istediği ve bu konuda ne yapılacağına dair yazı.

Belge No: 194

27 Şubat 1887 tarihli, 193 numaralı belgenin uygunluğuna dair irade.

Belge No: 195

193 numaralı belgeyle ilgili Sadaret'in cevabı.

Belge No: 196

10 Mart 1887 tarihli, Henry Drummond Wolff'un Mısır meselesiyle ilgili Sadaret'e verdiği lâyhanın hangi şartlar altında kabul edilebileceğine dair II. Abdülhamit'e arz olunan yazı.

Belge No: 197

16 Nisan 1887 tarihli Henry Drummond Wolff'un Sadaret'e sunduğu, Mısır'ın tahliyesi için İngiltere'nin Mısır'da oluşmasını beklediği şartlar hakkında yazı.

Belge No: 198

Mısır meselesinin çözümlü için, Mısır'a gönderilen komiserlerin raporları sonucu hazırlanmış lâyiha müsveddesi.

Belge No: 199

24 Nisan 1887 tarihli, Mısır meselesiyle ilgili hazırlanan lâyhada mevcut bazı maddelerde değişiklik yapılmasına dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 200

24 Nisan 1887 tarihli, 199 numaralı belgenin Sadaret tarafından imzalanmış hali.

Belge No: 201

30 Nisan 1887 tarihli, 200 numaralı belgeye ek olarak başka değişiklikler yapılmasına dair irade.

Belge No: 202

15 Mayıs 1887 tarihli, 200 numaralı belgede değişiklik ile bazı ilaveler yapılmasına dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 203

6 Mayıs 1887 tarihli, 24 Nisan 1887 tarihli Mısır meselesiyle ilgili mukavele imzalandığında İngilizlerin Mısır'daki gayr-i meşru işgallerine meşruluk kazandırılacağına dair 24 Nisan 1887 tarihli iradeye karşılık mukavelenin imzalanması neticesinde Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi için diğer devletlerden destek alınabileceğine dair Heyet-i Vükela'nın mazbatası.

Belge No: 204

“İrade-i Seniyye Sûret-i Münîfesi” adlı başlık vardır fakat içerik yoktur.

Belge No: 205

Yeniden düzenlenen Mısır meselesine dair lâyiha.

Belge No: 206

Mısır meselesiyle ilgili mukavele maddelerinden, Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi hakkındaki maddenin nasıl icra edileceğine dair İngiliz komiseri ile Sadaret arasındaki gizli nota.

Belge No: 207

28 Mayıs 1887 tarihli, Hazırlanan yeni lââyihada bulunmayan 5 maddenin nasıl halledileceğine dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 208

22 Mayıs 1885 tarihli mukaveleye ektir. Mısır topraklarından hangi şartlarda asker geçebileceğine dair yazı.

Belge No: 209

22 Mayıs 1887 tarihli, Mısır'daki gayr-i Müslimlerin haklarına dair protokol.

Belge No: 210

22 Mayıs 1887 tarihli, Mısır meselesine dair hazırlanan ve daha sonra değiştirilerek beş maddesi dışarda bırakılan lââyihanın dışarıda bırakılan maddelerinden üçüne dair protokol.

Belge No: 211

31 Mayıs 1887 tarihli, Mısır'a dışardan bir müdahale olduğu takdirde İngiltere askerinin padişahın izniyle Mısır'a Osmanlı askeri ile birlikte müdahale edebileceği hakkındaki maddenin uygunluğuna dair arıza.

Belge No: 212

1 Haziran 1887 tarihli, İngiltere'nin Mısır'ı tahliye etmesine şart koştuğu Mısır'da, iç karışıklık çıkmaması ya da bir karışıklıkta Mısır'ın dış müdahaleden masuniyetinin diğer devletlere kabul ettirilmesi ve ihtiyaç durumunda Mısır'a asker sevk edebilmesi hakkındaki maddeye dair müşterek yazı.

Belge No: 213

2 Haziran 1887 tarihli, Mısır meselesiyle ilgili mukavelenin Mısır'a, İngiliz askeri sevki hakkındaki maddesine Fransa'nın itirazı neticesinde değişiklik yapılabilmesi için Salisbury'den Henry Drummond Wolff'un izin istemesine dair müşterek mazbata.

Belge No: 214

16 Haziran 1887 tarihli, Mısır meselesiyle ilgili mukaveleye Fransa ve Rusya Devletleri'nin itirazları neticesinde, mukavelede değişiklik yapılmasının zorunluluğuna dair irade.

Belge No: 215

16 Haziran 1877 tarihli, Mısır meselesiyle ilgili mukaveleye Fransa ve Rusya'nın itirazından sonra Sadaret'e gönderilen iradenin hemen akabinde yapılan görüşme ve varılan neticeye dair yazı.

Belge No: 216

Mısır meselesiyle ilgili mukaveleye ek olarak hazırlanan ve ihtiyaç durumunda Mısır'a İngiliz askerinin girmesine izin verileceğine dair protokol.

Belge No: 217

19 Haziran 1887 tarihli, Mısır meselesiyle ilgili mukavelenin Rusya ve Fransa Devletleri'nin itirazına bakılmaksızın imzalanması gerektiği aksi halde Mısır'ın İngiliz idaresine geçme ihtimalinin kuvvet kazanacağına dair Sadaret mazbatası.

Belge No: 218

20 Haziran 1887 tarihli, Mısır meselesiyle ilgili mukavelenin imzalanması veya imzalanmaması durumunda ortaya çıkabilecek durumun tetkiki için Heyet-i Vükela'nın toplanıp değerlendirme yapmasına dair irade.

Belge No: 219

19 Haziran 1887 tarihli, Mısır meselesiyle ilgili mukavelenin imzalanması halinde Fransa'nın mukaveleyi tanımayacağına ve imzalanmaması halinde de ortaya çıkacak olumsuz bir durumda Fransa'nın, Osmanlı Devleti'nin yanında bulunacağına dair Fransa elçisinin yazısı.

Belge No: 220

20 Haziran 1887 tarihli, Mısır meselesiyle ilgili Fransa ve Rusya Devletleri'nin itirazlarının diğer devletlere bildirilip alınacak cevaplara göre Heyet-i Vükela'nın görüşme yapacağına dair mazbata.

Belge No: 221

20 Haziran 1887 tarihli, 220 numaralı mazbatanın arzı.

Belge No: 222

25 Haziran 1887 tarihli, 220 numaralı belgenin görüldüğüne dair irade.

Belge No: 223

25 Haziran 1887 tarihli, 218 numaralı belgeye istinaden Mısır meselesiyle ilgili mukavelenin imzalanmasının uygun olduğuna dair ayrıntılı Sadaret mazbatası.

Belge No: 224

29 Haziran 1887 tarihli, Fransa ve Rusya'nın mukaveleye dair itirazları diğer devletlerle paylaşılarak gelen cevaplardan sonra yapılan Heyet-i Vükela'nın görüşmesine dair mazbata.

Belge No: 225

30 Haziran 1887 tarihli, Sadaret'in, itirazlara bakılmayarak Mısır'ın tahliyesi için mukavelenin imzalanması yolundaki görüşlerine karşılık, Muhtar Paşa'nın İngilizlerin Mısır'ı terk etmeyeceklerine dair düşüncesinin ve Bulgaristan meselesine dair Rusya'nın tutumunun göz önüne alınıp hazineye yük olduğu düşünülen kolordunun dağıtılması meselesinin bir kez daha etraflıca görüşülmesiyle ilgili irade.

Belge No: 226

225 numaralı belgedir. Deftere tekrar yazılmıştır.

Belge No: 227

Mısır meselesiyle ilgili mukavele maddelerinden ve itiraz konusu olan Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi ve tahliye sonrası ihtiyaç durumunda İngilizlerin tekrar askeri müdahalede bulunma hakkıyla ilgili 5. maddenin nasıl uygulanacağına dair nota.

Belge No: 228

2 Temmuz 1887 tarihli, Mısır meselesiyle ilgili mukavelede bazı tabir değişikliklerinin yapılması, mukavele maddeleri ve bu maddeler hakkındaki itirazların geniş bir değerlendirilmesi yapıldıktan sonra imzalanması yolunda fikir birliği olduğuna dair Heyet-i Vükela'nın mazbatası.

Belge No: 229

11 Temmuz 1887 tarihli, Fransa ve Rusya'nın itirazlarının nedeni; tahliye meselesi ve sonraki süreç tam anlatılmadığından kaynaklandığı ve bunun giderilmesi için girişimde bulunulduğuna dair Hariciye Nezareti yazısı.

Belge No: 230

12 Temmuz 1887 tarihli, Hariciye Nezareti Müsteşarı Artin Efendi'nin Fransa ve Rusya elçilerinin ile yaptığı görüşme ve bu görüşmenin neticesinde yapılması gerekli görülen düzenlenmelerin yanında bazı değişikliklerde yapılmasına dair irade.

Belge No: 231

Bazı maddeler ve ifadelerde değişiklik yapılması istenen Mısır meselesine dair mukavele.

Belge No: 232

12 Temmuz 1887 tarihli, Mısır meselesiyle ilgili mukavele hakkındaki fikirleri öğrenilmek için Müsteşar Artin Efendi vasıtasıyla Fransa ve Rusya elçileri ile görüşülmüş, hem bu görüşme hem de padişahın iradesi neticesinde bazı değişiklikler yapılması fikri doğrultusunda Hariciye Nezareti, Müsteşar Artin Efendi ve Sadrazam'ın yaptığı görüşme ve yapılması istenen değişikliklere dair yazı.

Belge No: 233

18 Temmuz 1887 tarihli, Mısır mukavelesinin tadili için yapılmak istenilen görüşmelere İngiltere'nin olumlu bakmadığı ve görüşmelerin artık İstanbul'da yapılmasına izin çıkmadığına dair Londra Sefaret-i Seniyyesi'nden gelen telgrafın arzı.

Belge No: 234

18 Temmuz 1887 tarihli, Mısır meselesiyle ilgili mukavelenin yeniden düzenlenmesine sıcak bakmayan İngiltere'ye, Osmanlı Devleti ile İngiltere Devleti'nin menfaatleri merkezli yeniden bir teşebbüste bulunulmasına dair irade.

Belge No: 235

18 Temmuz 1887 tarihli, Müsteşar Artin Efendi ile İngiltere sefaretı baş tercümanının Mısır meselesine dair olumlu geçen görüşmesi, Mısır mukavelesinin tadili için İngiltere'den muvafakat alınmasına gayret edilmesi ve padişahın mukaveleyi imzalamamasının sebebi olarak diğer devletlerin baskısı değil Osmanlı Devleti'nin hukukunun düşünölmüş olduğunun bildirilmesine dair irade.

Belge No: 236

Henry Drummond Wolff'un Londra'ya dönmesi sonucu imzalanamayan mukavelenin tadili yapılp imzalanması için İngiltere nezdinde harekete geçmesine yönelik Londra Sefaret-i Seniyyesi'ne gönderilmesi tasavvur olunan telgraf müsveddesi.

Belge No: 237

26 Ekim 1887 tarihli, Süveyş Kanalı'na dair İngiltere ve Fransa arasında bir itilafın yapılacağına dair bir gazete haberi ile Londra ve Paris'ten gelen telgrafların II. Abdülhamit'e arzı.

Belge No: 238

238 numaralı belge mündericatının özel bir toplantı ile etraflıca değerlendirilmesine dair irade.

Belge No: 239

20 Kasım 1887 tarihli, İngiltere ile Fransa arasında imzalanacak olunan Süveyş Kanalı'na dair mukavelenin özel bir kurul tarafından değerlendirilmesine dair mazbata.

Belge No: 240

Süveyş Kanalı'na dair İngiltere ile Fransa arasında imzalanan mukavele.

İKİNCİ BÖLÜM

1302 (1885/1886) TARİHLİ MESELE-İ MISRİYYE DEFTERİ ÇEVRIYAZI (s. i)

(Fihrist)

Lord Granvill Tarafından Fî 23 Şubat Sene 85 Tarihiyle Der-saâdet Maslahat-güzarı Mösyö Vendiham'a Gönderilen Tahrîrâtın Tercümesi Sûretidir	-	Sayfa
1		
Hâriciye Nezâreti'nden Hasan Fehmi Paşa'ya Çekilen Telgrafnâme	-	Sayfa
1		
Süveyş Kanalı Hakkında Meclis-i Vükelâ Mazbatası	-	Sayfa
2		
Roma Sefâret-i Seniyyesi'nden Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Telgrafnâme	-	Sayfa
3		
Hasan Fehmi Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegrâfnâme	-	Sayfa
3		
Hasan Fehmi Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegrâfnâme	-	Sayfa
3		
Hâriciye Nezâreti Muhâberâtı Tezkire	-	Sayfa
3		
Hasan Fehmi Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegrâfnâme	-	Sayfa
4		
Bahr-i Ahmer'e Dair Meclis-i Vükelâ Mazbatası	-	Sayfa
4		
Bahr-i Ahmer'e Dair Meclis-i Vükelâ Mazbatası	-	Sayfa
5		
Roma Maslahat-Güzârlığı'ndan Hâriciye Nezâreti'ne Meb'ûs Tahrîrât	-	Sayfa
6		

Hâriciye Nezâreti'nden Hasan Fehmi Paşa'ya Çekilen Telgrafnâme 6	-	Sayfa
Hasan Fehmi Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne Çekilen Tegravnâme 7	-	Sayfa
Berlin Sefâret-i Seniyyesi'nden Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegravnâme 8	-	Sayfa
Malta Baş-Şehbenderliği'nden Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tahrîrât Tercümesiyle Melfûfâtı Olan Sevkîyât-ı Askeri Defteri 9	-	Sayfa
Malta Baş-Şehbenderliği'nden Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tahrîrât Tercümesiyle Melfûfâtı Olan Sevkîyât-ı Askeri Defteri 10	-	Sayfa
Tezkire-i Husûsî-i Sâmî 11	-	Sayfa
Mısır'a Dair Meclis-i Vükelâ Mazbatası 11	-	Sayfa
Süveyş Kanalı Hakkında Meclis-i Vükelâ Mazbatası 12	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti'nden Hasan Fehmi Paşa'ya Çekilen Telgrafnâme 13	-	Sayfa
Süveyş Kanalı Hakkında Meclis-i Vükelâ Mazbatası 14	-	Sayfa
Hasan Fehmi Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegravnâme 14	-	Sayfa
Mösyö Vendiham'a İrsâl Olunmuş Olan Tahrîrât Tercümesi 15	-	Sayfa
Hasan Fehmi Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegravnâme 16	-	Sayfa

Hasan Fehmi Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegrafnâme 16	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti'nden Londra Sefâreti'ne Çekilen Telgrafnâme 17	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti'nden Paris Sefâreti'ne Çekilen Telgrafnâme 17	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti'nden Hasan Fehmi Paşa'ya Çekilen Telgrafnâme 18	-	Sayfa
Hasan Fehmi Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegrafnâme 18	-	Sayfa
(s. ii)		
Londra Sefâreti'nden Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Telgrafnâme 19	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti'nden Londra Sefâreti'ne Çekilen Telgrafnâme 19	-	Sayfa
Londra Sefâreti'nden Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Telgrafnâme 19	-	Sayfa
Londra Sefâreti'nden Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Telgrafnâme 20	-	Sayfa
Hasan Fehmi Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegrafnâme 21	-	Sayfa
Hasan Fehmi Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegrafnâme 21	-	Sayfa
Hasan Fehmi Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegrafnâme 21	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti'nden Londra Sefâreti'ne Çekilen Telgrafnâme 22	-	Sayfa

Hâriciye Nezâreti'nden Londra Sefâreti'ne Çekilen Telgrafnâme 22	-	Sayfa
Hasan Fehmi Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegravnâme 23	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti'nden Londra Sefâreti'ne Çekilen Telgrafnâme 23	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti Tezkiresiyle Melfûfu Olan Hasan Fehmi Paşa Telgrafnâmesi	-	Sayfa 25
Sevakin'e Dair Meclis-i Vükelâ Mazbatası 26	-	Sayfa
Prens Bismark'ın Der-saâdet Almaya Sefâreti'ne meb'ûs Tahrîrâtı Tercümesi	-	Sayfa 27
Viyana Sefâreti'nden Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Telgrafnâme 28	-	Sayfa
Mısır'a Dair Meclis-i Vükelâ Mazbatası 28	-	Sayfa
Mısır'a Dair Meclis-i Vükelâ Mazbatası 29	-	Sayfa
Mısır'a Dair Meclis-i Vükelâ Mazbatası 30	-	Sayfa
Mısır'a Dair Meclis-i Vükelâ Mazbatası 31	-	Sayfa
İngiltere Maslahat-Güzârı'ndan Hâriciye Nezâretine --- Takrîri 31	-	Sayfa
Londra Sefâreti'nden Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Telgrafnâme 31	-	Sayfa

Meclis-i Vükelâ Mazbatası 32	-	Sayfa
Meclis-i Vükelâ Mazbatası 33	-	Sayfa
Meclis-i Vükelâ Mazbatası 34	-	Sayfa
Meclis-i Vükelâ Mazbatası 35	-	Sayfa
Hâriciye Nezâretinden Londra Sefâret-i Seniyyesi ile Hasan Fehmi Paşa'ya Çekilen Telgrafnâme 36	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti'nden Paris, Berlin, Viyana ve Petersburg Sefâret-i Seniyyelerine İrsâl Olunan Telgrafnâme 36	-	Sayfa
Hasan Fehmi Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegravnâme 36	-	Sayfa
Londra Sefâreti'nden Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegravnâme 36	-	Sayfa
Mısır'a Dair Meclis-i Vükelâ Mazbatası 37	-	Sayfa
Mısır'a Dair Meclis-i Vükelâ Mazbatası 38	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti'nden Londra Sefâreti'ne Çekilen Telgrafnâme 39	-	Sayfa
Londra Sefâreti'nden Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegravnâme 39	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti'nden Londra Sefâreti'ne Çekilen Telgrafnâme 40	-	Sayfa

Hâriciye Nezâreti'nden Londra Sefâreti'ne Çekilen Telgrafnâme 40	-	Sayfa
(s. iii)		
Londra Sefâreti'nden Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegrâfnâme 41	-	Sayfa
Londra Sefâreti'nden Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegrâfnâme 41	-	Sayfa
Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegrâfnâme 42		Sayfa
Hasan Fehmi Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegrâfnâme 42	-	Sayfa
Roma Maslahat-güzârlığı'ndan Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tahrîrât 42	-	Sayfa
İtalya Hâriciye Nezâreti'nden Roma Maslahat-güzârlığı'na İrsâl Olunmuş Olan Tahrîr		
	-	Sayfa
42		
Roma Maslahat-Güzârlığı'ndan Hariciye Nezâreti'ne Gelen Tahrîrât 43	-	Sayfa
Melfûf Tahrîr 43	-	Sayfa
Roma Maslahat-Güzârlığı'ndan Hariciye Nezâreti'ne Gelen Telgrafnâme 43	-	Sayfa
Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin Tezkiresi 44	-	Sayfa
Londra Sefâreti'nden Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegrâfnâme 44	-	Sayfa

Londra Sefâreti'nden Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegrafnâme 45	-	Sayfa
Hâriciye Nezâret-i Celilesi'ne Tastîr Buyrulan Cevâb-ı Sâmi 45	-	Sayfa
Hâriciye Nezâret-i Celilesi'ne Tastîr Buyrulan Cevâb-ı Sâmi 46	-	Sayfa
Londra Sefâreti Seniyyesi'nden Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegrafnâme 47	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti Tezkiresi 47	-	Sayfa
Hasan Fehmi Paşa'dan Nezârete Gelen Tegrafnâme 47	-	Sayfa
Bahr-i Ahmer'e Dair Meclis-i Vükelâ Mazbatası 47	-	Sayfa
Hasan Fehmi Paşa'dan Nezârete Gelen Tegrafnâme 48	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti'nden Tezkire 49	-	Sayfa
Hasan Fehmi Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegrafnâme 49	-	Sayfa
Hasan Fehmi Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegrafnâme 49	-	Sayfa
Londra Sefâreti'nden Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tahrîrât 50	-	Sayfa
Melfûf Takrîr Tercümesi 50	-	Sayfa
Londra Sefâreti'nden Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tahrîrât 50	-	Sayfa

Hasan Fehmi Paşa'dan Nezarete Gelen Tegrafnâme 51	-	Sayfa
Fermân-ı Hümâyûn Müsveddesi 51	-	Sayfa
Hasan Fehmi Paşa'dan Nezarete Gelen Tegrafnâme 51	-	Sayfa
Hidivviyet-i Mısriyye'ye Telgrafnâme-i Sâmi 52	-	Sayfa
Hidivviyet'in Cevâb Telgrafnâmesi 52	-	Sayfa
Hasan Fehmi Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegrafnâme 52	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti'nden Hasan Fehmi Paşa'ya Çekilen Telgrafnâme 52	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti'nden Hasan Fehmi Paşa'ya Çekilen Telgrafnâme 53	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti'nin Tezkiresi 54	-	Sayfa
Cevâb-ı Sâmi 54	-	Sayfa
Nezâretin Cevâb 54	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti'nin Tezkiresi 54	-	Sayfa
(s. iii)		
Hasan Fehmi Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegrafnâme 55	-	Sayfa

Hasan Fehmi Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Tegrafnâme 55	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti'nin Sûret-i Tezkiresi 56	-	Sayfa
Hasan Fehmi Paşa'dan Hâriciye Nezâreti'ne Gelen Telgrâfname 56	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti'nin Sûret-i Tezkiresi 57	-	Sayfa
Nezâretten Hasan Fehmi Paşa'ya Çekilen Telgrafnâme 57	-	Sayfa
Nezâretten Hasan Fehmi Paşa'ya Çekilen Telgrafnâme 57	-	Sayfa
Londra Sefâreti'nden Nezârete Gelen Telgraf 57	-	Sayfa
Nezâretten Hasan Fehmi Paşa'ya Çekilen Telgrafnâme 58	-	Sayfa
Nezâretten Hasan Fehmi Paşa'ya Çekilen Telgrafnâme 59	-	Sayfa
Hasan Fehmi Paşa'dan Nezârete Gelen Telgrafnâme 60	-	Sayfa
Melfûf Olan Mektûb 60	-	Sayfa
Meclis-i Vükelâ'nın Mümzî Mazbatanâmesi 61	-	Sayfa
Nezâretten Hasan Fehmi Paşa'ya Çekilen Telgrafnâme 62	-	Sayfa
Nezâretten Hasan Fehmi Paşa'ya Çekilen Telgrafnâme 63	-	Sayfa

Nezâretten Hasan Fehmi Paşa'ya Çekilen Telgrafnâme 64	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti'nin Sadâret'e Tezkiresi 65	-	Sayfa
Hâriciye Nezâreti'nin Sadâret'e Tezkiresi 66	-	Sayfa
Hasan Fehmi Paşa'dan Nezârete Gelen Telgrafnâme 67	-	Sayfa
Hasan Fehmi Paşa'dan Nezârete Gelen Telgrafnâme 68	-	Sayfa
Melfûf Olan Lâyiha 68	-	Sayfa

Belge No: 1

(s. 1)

Lord Granvill Tarafından Fî 23 Şubat Sene 85 Tarihiyle Der-saâdet Maslahat-güzarı Mösyö Vendiham'a Gönderilen Tahrîrâtın Tercümesi Sûretidir

Devletlü Hasan Fehmi Paşa Hazretleri bugün ba'de'l-zuhûr nezd-i senâveriye gelerek Mısır'ın bî-terafılığı meselesinden bahs eyledi. Müşarunileyh i'tikâdınca mukaddemâ dermiyân olan fikr zât-ı şevket-semân hazret-i padişahînin hakk-ı hakimiyeti tahtında ve statüko muhâfaza olunmak şartıyla Mısır'ın bî-teraf bir hâle vaz' edilmesidir. Bundan murâd Hittâ-ı Mısriyye'nin devletler tarafından vuku' bulacak her gûna taârruza karşı muhâfaza olunacak ise de zât-ı hazret-i padişahînin hükümdâr sıfatıyla bazı ahvâl-i fevkalâdede vikâye-i islamiye için müdahâleye hakkı olup şu kadar ki bu müdahâleyi îcâb ettiren hâl ber-teraf olur olmaz asker-i Osmaniyye Mısır'dan çekilecektir. Hasan Fehmi Paşa Hazretleri bu bâbda kendisine ma'lûmât-ı sarîh verebilir isem teblîgatını pek ziyâde teshîl eylemiş olacağını te'mîn etmekte bu meselenin müzâkeresi Mısır'ın sûret-i daimede işgal etmek arzûsunda olmadığına dâir vermiş olduğum te'mînâtın sadk-u ihlâsa mazarratına bir delil-i munzamm olacağını tasdik ve teslim eylemektedir. Paşa-yı müşârünileyh hazretlerine cevâben gerek kendisine ve gerek başka mahallde ileride Mısır'ın bir hâl-i bî-terafca vaz'ı fikrini tervîc edecek sûrette beyân-ı mütâlaa eylemiş ve bu ta'bîri isti'mâl eylediğim vakit şübhesiz hükümdâr-ı memleket sıfatıyla zât-ı şevket-semân hazret-i padişahînin hâiz oldukları mevkiî tagyîr ve tebdîl edecek bir gûna mülâhazâda bulunmamış isem de keyfiyyetin arîz ve amîk muhtâc-ı tedkik olduğunu ve işi rüfekâ-yı senâveranemle bilâ-teraf müzâkere etmediğimden ve müşârünileyhümâ ile ez ser-i nev istişâre etmeksizin şerâ'iti ta'yîn ve tasrîh edemeyeceğimi söyledim.

Belge No: 2**Hâriciye Nezâreti'nden Fî 5 Mart Sene 85 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa Hazretlerine Keşide Olunan 36 Numaralı Telgrafnâme**

Fî 28 Şubat sene 85 tarihli tahrîrâtları ve Lord Graville'nin zât-ı âlileriyle âhiren vuku' bulan mükâlemâtına dâir tanzîm ve i'tâ ettiği iki kıt'a Fransızca varaka bugün alındı. Zât-ı âlileri işbû tahrîrâtta Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesine müddet ta'yîni şimdilik ber-teraf edilmesini iş'ârıma isnâd buyuruyor. Yalnız evvelce alınan 28 Şubat

sene 85 tarihli ve 38 numaralı telgrafnâmelerinde dahi ta'yîn-i müddet müzâkeresinin terki yine iş'ârımıza bina olunmuştu. 23 Şubat sene 85 tarihli ve 27 numaralı telgrafnâme-i senâveriyede ise tahliyeye müddet ta'yîni imkânsız olacağı Lord Granvill'in bu def'a dahi kat'iiyen beyân eylediğini iş'âr buyurmuş olduğunuzdan bu bâbda şimdilik mezkûr telgrafda bahse girişmek istemiyorum denilmiş ve zât-ı devletleri henüz hakikati anlaşılmayan i'tilâfât hakkındaki es'ile-i ma'lûme cevâblarının i'tâsına davet kılınmıştı ve bu bahsin zikrolunan telgrafta yalnız zât-ı âlîlerine irâdına lüzûm görmediğimi beyân edişim ise İngiltere'nin tahliyeye müddet vaz'ından kat'iiyen imtinâ' eylediği ale'l-husûs 31 Kânûn-ı sâni sene 85 tarihli tahrîrâtınızda ve 12 Şubat ve 16 Şubat tarihli telgrafınızda ve 11 Şubat tarihli telgrafınızda ve 19 Şubat tarihli telgrafınızda ve 9 Şubat tarihli tahrîrâtınızda İngiltere Devleti'ni va'de ta'yînine amel etmek ademü'l-imbân olacağını sûret-i kat'iiyede beyân buyurmanıza mebnî idi. Eğer devlet-i müşârünileyhanın bu bâbda tahsîl-i muvâfakatına halen imkân mevcûd ise bunun bizce ehemmiyet ve fâide-i azîmesi bedihî olmasıyla husûlüne mesâi ve ikdâmât-ı devletinizi sarf buyurmanız lüzûmunu evvel be evvel ihtâra müsâraat ederim. Maru'z-zikr 16 Şubat tarihli tahrîrâtınızla yine bugünkü tarihli telgrafla meclis-i vükelâca görölüp mütâlaâtımız ayrıca bildiriliyor.

(s. 2)

Ma'lûm-ı âli buyrulduğu üzere Fransa Devleti'nin Süveyş Kanalı'nda serbest-i devr zımnında vâki' olan teklîfi zaten kanalda sefâin-i ticariyye için maksud olan fâide-i serbestiyenin sefâin-i harbiyyeye ta'mîmi demek olacağından Devlet-i Aliyye de vakt-i seferde muhârib olacağı âher bir devletle kanal ve civarına ve Mısır sularının mahall-i sâiresinde icrâ-yı muhâsamât etmez ise de Mısır ve ona tâbi'en kanalın hakk-ı hâkimiyeti kendisine ait olmasına ve kanalda tesis olacak serbest-i mürûr ve ubûr ahvâl-i Mısır'ın müdâfaası için lâzım gelen tedâbire şâmil bulunması lâzım geleceğine Binaen Devlet-i Aliyye'nin dahi gerek âher bir devlete karşı lede'l-hâce Hittâ-ı Mısriyye dâhilinde Mısır'ın müdâfaasını iktizâ eden kâffe-i esbâbı isti'mâle salâhiyyeti olması kayıtlarının ilâvesiyle teklîf-i mezkûrun kabûlü heyet-i âcîzânemizce taht-ı karara alınmış olmasıyla işbû teklîf devletlerce kabûl olunduğu hâlde salifü'l-beyân kuyûd ve şerâ'itin ilâvesiyle Devlet-i Âliyye'ce de esâsen kabûl olunacağını Fransa Hükûmeti'ne teblîği tezekkür olunarak bi'l-istîzân îrâde-i seniyye-i hazret-i padişahî dahi olmasanız da şeref-müteallik buyrularak keyfiyyet devlet-i müşârünileyhaya teblîğ

olunduğu gibi işbû teklîf-i mütekebilimizin aynı Londra'ya dahi bildirilmişti. İşbû kanal meselesinin tesvîyesi için Paris'te muhtelit bir komisyon ictimâ' edeceğine dâir bu kere Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden varîd olan telgrafnâme ile Fransa maslahat-güzarının iki kıt'a muhtırası nezâretin tezkiresiyle beraber miyane-i âcîzânemizde mütâlaa olundu. Meâllerine nazaran bu meselenin tesvîyesi için Paris'te Bâb-ı Âlî ile düvel-i sâire memûrlarından mürekkebe muhtelit bir komisyonun ictimâ' edeceği ve bi'l-ittifâk tanzîm kılınacak nizâm-nâme bir mukavele şekline vaz' edilerek bu mukavelenin düvel-i muazzama ile hükûmet-i sâirenin cümlesi tarafından imzâ edileceği ve bu komisyon alafranga martın on altıncı günü ictimâ' edeceği ve her devlet bir reyî hâiz olarak ister ise memûrlarının adedini artıracığı ve Hidiv tarafına mensûb bir memûr dahi bulunacağı anlaşılmıştır. Bu bâbda nezâret-i müşarunileyhanın tezkiresi hamisine muharrer cevâbla beyân olunduğu üzere devlet-i metbûanın icrâ ettiği teklif-i mütekebile hakkında gerek Fransa ve gerek İngiltere Devletleri beyân-ı rey ile bir kere daha teâtî-i efkâr tarafını ihtiyâr etmeksizin beynlerinde hâsıl olmuş olan ve şimdiye kadar Hükûmet-i Seniyye'ye aksi haber verilen i'tilâfî defaten Fransa'nın ortaya koyup evvel i'tilâfın esâsları üzerine komisyonun teşkîlini lâ-yetegayyer bir karar sûretinde teblîğ etmesi ve ne mahall-i Mısriyye ve ne de ahvâl-i sâire-i mümâsile misli sebk olmadığı üzere işbû meclis-i düveliyye Hidivviyetin memûrünün idhâli kararlaştırılmış vâkıa celb-i nazar-ı dikkat olduğu cihetle evvel be evvel Hidivviyyet'in memûru bulunması tasavvurunun hukûk-ı devlet-i metbûaya mugayeretini ihtâran Paris Sefâret-i Seniyyesi vasıtasıyla Fransa Hükûmeti'ne icrâ-yı teblîgat olunmakla beraber maslahat-güzara dahi teblîğ-i şifâhî varakası i'tâsı ve bu sûretin dercîyle beraber teklif-i mütekebilimiz hakkında İngiltere Devleti'nin nasıl rey ve fikirde bulunduğu sûret-i resmîyede anlaşılıp müsaraaten bildirilmesinin Müsürüs Paşa'ya ve komisyonun vezâif-i esâslarını Devlet-i Âliyye'nin maksâdına muvâfık olacak sûrette ta'yîn ettirme ve Hidivviyyet memûrunun bahsini ber-taraf etmek için düvel-i sâirenin talep-i muâvenet ve muzaharatı yolunda dahi düvel-i şimali nezdinde bulunan süferâ-yı saltananat-ı seniyyeye telgrafnâmeler yazılmış olması münâsib olmasıyla işin şimdi düşünülecek ciheti ya devletlere icrâ kılınan işbû teblîgat cevâblarına intizâr ile ona göre bir karar ittihâzı veyahûd mademki komisyonun martın on altıncı gününde ictimâ'ı kararlaştırılmış ve her nasıl olsa Devlet-i Âliyye'nin bu komisyona iştirâki menfaat-i iktizâsında bulunmuştur komisyona vakitli girmek üzere şimdiden hazırlanılması sûretlerine inhisar ederek ol bâbda cereyân eden müzâkerâtın neticesinde mürâcaat-ı

vâkıa menfaat-i devlete muvâfık şekil ve sûret hâsıl eder ise bi't-tab' istihsâl-i maksâd eylemiş olur ise de şâyed muhâberât arasında Devlet-i Âliyye memûru bulunmaksızın komisyon teşkîl edecek olursa bunun mahzûr ve mazarratı derkâr olacağından şimdiden murahhasın intihâb ve ta'yîniyle hazır bulunması lâzımeden idüğüne ve komisyonun Paris'te ictimâ' edeceği gibi Paris Sefiri Esad Paşa'nın ehliyet ve ma'lûmâtı dahi müsellemler bulunduna Binaen mezkûr muhtelit komisyonun teşkîlinde müşârünileyh Esad Paşa'nın Devlet-i Âliyye tarafından murahhas olarak hazır bulunması ve murahhasların refâkatine birer fen memûru dahi bulunacağı cümle-i tahkikattan olmasıyla müşârünileyh Esad Paşa maiyyetine dahi ya dâire-i harbiyye veyahûd dâire-i bahriyeden fen memûru sıfatıyla mukadder bir zabt intihâbıyla i'zâm olunması bi'l-intihâb tensîb ve salif'ül-beyân muhâbere-i tezkire Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden alınan ve cevâben Londra'ya re'sen dahi süferâ-yı müşârünileyhe yazılan telgrafnâme tercümesiyle maan arz ve takdîm kılındı ise de kâtibe-i ahvâlde

Fî 21 Ca Sene 302 - Fî 24 Şubat Sene 300

Zihni / Rauf / Mustafa / Kâmil / Subhi / Münir / Ali Saib (nâ-mizâc) / Hasan Fehmi (Memûr-ı Reside) / Akif / Asım / Hasan / Osman / Ahmet Esad / Said

Belge No: 3

(s. 3)

Hâriciye Nezâreti'ne Fî 8 Mart Sene 85 Tarihiyle Roma Sefâret-i Seniyyesi'nden Varîd Olan 84 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesidir

Otuz beş numaralı telgrafnâme-i nezâret penâhî ahz olundu. İtalya Hükûmeti nezdinde vuku' bulan mütâlaâtımızı tervîc için süferâ-yı ecnebiyye tarafından asla hiçbir teşebbüs icrâ olunmadı. En evvel Rusya ve ba'de Almanya ve Avusturya sefirleri Mösyö Mançini ile sûret-i husûsîde vuku' bulan musâhabetlerinde devlet-i metbûalarının İtalya Devleti tarafından Bahr-i Ahmer'de vuku' bulan teşebbüsât hakkındaki sûret-i fikr ve mütâlaalarını elli altı numaralı tahrîrât-ı mahramâne-i âcîzânem meâlinde olarak Mösyö Mançini'ye beyân ile iktifâ eylemişlerdi. Fransa'ya gelince Paris'teki İtalya sefiri İtalya'nın Bahr-i Ahmer sevâhil-i garbiyesine asker ihrâc eylemekten maksâdı bil-cümle devletlerin menâfîni vikâyeten huzûr ve âsâyışını bir işgal-i muvakkat ile muhâfaza ve te'mîn eylemekten ibâret olup yoksa müdâhale-i vâki'si ile elyevm mevcûd olan hakk-ı hâkimiyet meselesince bir gûna tâ'dîlât icrâ

eylemek efkârında olmadığını kendiliğinden Mösyö Julfere'ye (?) beyân etmekle Roma'daki Fransız sefiri dahi devlet-i metbûasından alacağı emir üzerine âhiren Mösyö Mançin'ye bir takrîr irsâliyle Bahr-i Ahmer'e İtalya askerinin ihrâcından münbais hâle taalluku olan şu beyânâtı maa'el-müsâra'at sened ittihâz eylemiştir. İşbû takrîre dâir aldığım ma'lûmât-ı mevsûkaya nazaran İtalya Hükûmeti bunu aldığı vakit pek ziyâde esef ve iğbirâr göstermiş ve General Daberaya'nın (?) kullandığı lisana bir beyânnâme-i resmî mâhiyyetinin verilmemesi için gayet mübhem ve muğlâk ta'birât ile cevâb vermiştir.

Belge No: 4

Hâriciye Nezâreti'ne Fî 4 Mart Sene 85 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden Varîd Olan 44 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesidir

Otuz numaralı telgrafnâme-i nezâret-penâhîleri ahz olundu. Aldığım ma'lûmâta nazaran Lord Granvill İngiltere askeriyle müştereken harekât-ı askeriyyede bulunmak değil fakat sadece Memâlîk-i Şâhâne'nin bu kıt'asını müdâfaa etmek üzere Sevakın'e asker-i Şâhâne i'zâmını tasvîb eder ise de elyevm mahall-i mezkûr Sudan harekât-ı askeriyyesinin merkezi olduğundan İngiliz askeri işbû harekât-ı askeriyyenin hitâmına kadar Sevakın'i tahliye edemeyecektir.

Belge No: 5

Hâriciye Nezâreti'ne Fî 9 Mart Sene 85 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden Varîd Olan 51 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesidir

Otuz sekiz numaralı telgrafnâme-i nezâret penâhî ahz olundu. 44 numaralı telgrafnâme-i âcîzânemde "Memâlîk-i Şâhâne'nin işbû kısmında" kelimelerini isti'mâl edişim Sudan'ı Memâlîk-i Şâhâne'nin icrâ-yı mütemmisinden add eylediğim için Sevakın'e asker-i şâhâne gönderiliyor ise anladığıma göre İngiltere Hükûmeti oradan askerini çekmeyecektir.

Belge No: 6

Muhâberât-ı Tezkire Sûreti

1052

1085

İngiltere Devleti'nin teklîfi mûcibince Sevakin'e asker-i Şâhâne sevk olunduğu hâlde İngiliz askerinin oradan çıkıp çıkamayacağını Devletlü Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden intizârı hakkında meclis-i hâss-ı vükelâca verilen karar üzerine yazılan telgrafnâmeye cevâben paşa-yı müşârunileyhadan alınan 4 Mart sene 85 tarihli ve kırk dört numaralı telgrafnâmenin tercümesi leffen arz ve takdîm kılındı. Emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 18 Cemâziye'l-Evvel Sene 32 - Fî 21 Şubat Sene 300

İmzâ – Asım

Belge No: 7

Zeylen Cevâb-ı Sâmi

İşbû tezkire-i devletleri ve melfûf tercüme mütâlaa olundu. Müşârunileyh Hasan Fehmi Paşa'nın iş'ârında beyân olunan ma'lûmâtın me'hazı ve “sadece memâlik-i şâhânenin bu kıt'asını müdâfaa etmek” cümlesinde vâki' bu kıt'a ta'bîri mübhem olduğundan ve ma'lûm vâlâları olduğu üzere meclis-i mahsûs kararıyla bil-istîzân müteallik buyrulan îrâde-i seniyye-i cenâb-ı padişahîyi hâvî tezkire-i âlîde tevzîhât-ı kâmile istihsâli muharrer olduğundan evvel emirde zikrolunan iki maddenin ittihâzı zımında mezkûr tercüme leffen iâde kılınmıştır efendim.

Fî 18 Cemaziyel Evvel Sene 302 - Fî 21 Şubat Sene 300

İmzâ – Said

Medlûl-ı emr-i iş'âr-ı resmî-i hazret-i Sadâret-penâhîden rehin-i îkân-ı çâkeri olmuş ve mesbûk olan iş'âra cevâben müşârunileyhadan alınan 9 Mart sene 85 tarihli ve elli bir numaralı telgrafnâmenin tercümesi leffen takdîm kılınmış olmakla emr ü fermân

Fî 24 Ca sene 302 Fî 27 Şubat Sene 300

İmzâ – Asım

Belge No: 8

(s. 4)

Hâriciye Nezâreti'ne Fî 9 Mart Sene 85 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden Varîd Olan 49 Numaralı Telgrafnâme Tercümesi

Otuz altı numaralı telgrafnâme-i nezâret penâhî ahz olundu. Ahvâl-i hâzırada tahliye için bir müddet ta'yîni mümkün olmadığı muharrerât-ı sâbık-ı âcîzânemle zât-ı âli-i nezâret penâhîlerine arz etmişim. 28 numaralı telgrafnâme-i âcîzânem müzâkerâtın ne hâlde bulunduğu sarâhaten ta'yîn eylediğinden çâkerlerince rehber-i hükûmet olmak üzere taraf-ı sâmi-i asâfânelerinden bir an evvel ta'lîmât i'tâ buyrulmasına muntazırım.

Belge No: 9

Mazbata

İtalya'nın bu kere dahi Bahr-i Ahmer'e iki harb sefinesiyle iki torpido göndermesi ve bir zırhlının Port Said'e gelmesi Bahr-i Ahmer'ce harekât-ı cedîde-i hukûk-ı şeknânde bulunduğu müeyyid-i esbâb ve delâilden olduğunu ve istitlâat-ı vâkıa dahi bu hâle kuvvet vermekte olduğundan ve protestolarımıza şimdiye kadar emniyet bahş olacak derecede cevâb alınamadığına Binaen buna karşı mütehattimü'l-ittihâz olan tedâbir-i müsmire ve müessire her ne ise bunun akd-ı meclis ile bi't-araf kararlaştırılıp arz-ı atabe-i ulyâ kılınması muktezâ-yı emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i Hilâfet-penâhîden bulunduğunu ve tafsîl-i îrâdat isâbet-i iyât-ı seniyyeyi hâvî 22 ve 23 Cemâziye'l-Evvel sene 302 tarihli iki kıt'a tezkire-i âlî-i husûsî mütâlaa ve musâlahât-ı atîka müzâkere olundu. Arz ve beyândan vareste olduğu üzere bu bâbda tahattüm eden tedâbirin ikdâm ve ehemmi Hittâ-i Hicaziyye ve Yemeniyye'nin tasdîk-i esbâb-ı muhâfazası olup işbû iki kıt'ada vâki' sevâhil için üç sefine tertîb ve Bahriye Nezâreti'ne ta'lîmât-ı lâzime i'tâ buyrulduğu zikrolunan tezkire-i âlîlerinden ve elyevm sevâhil-i merkûmede bulunan gemilere sefâin-i cedîdenin inzimâmımla tedbir-i muhâfazaları ibka' olunacağı dahi nezâret-i müşârünileyhanın îzahatından müstefâd olmakla ber-mûcib-i ta'lîmât-ı seniyyen hâreket ve o kıt'alarca bahri ve berri levâzım-ı teyakkuz-kâri dâirelerince imtinâ' ve dikkat kılınmak lâzım geleceği vâzihâttendir. İtalya'nın harekât-ı gayr-i meşrûasını mâni' için İngiltere nezdinde te'sîri derkâr ve mesele-i Mısriyye'ce Devlet-i Âliyye ile İngiltere Devleti beyninde bir hüsn-i tesvîye hâsıl olsa İtalya müdahâlesinin dahi inzivai maksâdı kesb-i yüsür eyleyeceği varîd-i efkâr ise de ma'lûm-ı âlî buyrulduğu üzere Hasan Fehmi Paşa'nın gerek sefâret reisiyesi ve gerek külle yevm vuku' bulan ihtârât ve te'kîdâtın netice-i hâzırası esbâb-ı şitâiye Binaen tahliyeye müddet ta'yîninin adem-i imkânını gösterip fakat müşârünileyhadan iki gün evvel cevâben alınan telgrafnâme-i ma'rûz-i müeddesine nazaran İngiltere'nin metemâdiyyen müdahâlesine mâni' ve Hittâ-i Mısriyye'ce hukûk-ı hakimane-i Devlet-i

Aliyye'nin mahfûziyyeti maddiyesini müeyyid olabilecek olan diğer maddeler hakkında devlet-i müşârünileyha tarafından hüsn-ü telakkiyat iraesiyile bunlar için beyn't- tarafeyn akd-ı mukaveleye esâs olacak bir lâyiha-i idâdiyye tanzîminde tevâfuk-ı efkâr hâsıl olup şu kadar ki sefâret-i fevkalâdenin bugünkü güne kadar vâki' olan iş'ârâtı bu bâbdaki ittihâdın mâhiyyetini ve derece-i şümûliyle netice-i kat'iiyesini henüz ta'yîn edememiş olduğundan tezkire-i âliye-i âhirede Rusya Devleti'yle sâir düvel-i mütehâbenin dostluğundan ve muâvenet ve ihtârât-ı hayr-ı hevahanelerinden her sûretle istifâde olunmak Devlet-i Aliyye'ce bil-vücûh mûcib-i hayr ve menfaat olacağı ve bilakis düvel-i müşârünileyha gerek İngiltere ve gerek İtalya Devletleri'nin bu harekâtı üzerine dostluklarından ve rıza ve ihtârât-ı hayr-ı hevahinlerinden istifâde olunmak sûreti tercîh olunmaz ise yalnız kalmaklığımız mazarratı istilzâm edeceği hakkında münderic olan vesâyâ-yı hükûmet-i intimâ-yı hazret-i cihân-dârî meselenin muvâzene-i hâriciyesince birtakım müzâkerât ittihâz ile o yolda dahi arız ve amîk müdâfaa-i efkâr olmuştur. Müzâkerât-ı vâkıanın hulâsatü'l-hulâsası şudur ki Rusya Devleti'yle düvel-i sâireye mürâcaat tasavvuriyesinde böyle bir teşebbüsât İngiltere'nin izdiyâd-ı efkâr-ı muhâlefet-keranesiyile politikaca daha müşkîl netâyic bâis olup olmayacağı maddesi bu mebhâzda esâsı muvâzene gibi görünerek eğerce birinci takrîrin adem-i ihtimâlini kestirmek kat'iiyen kabil olamayacağı fezâyâ-yı vâzihadan ise de gerek sefâret-i fevkalâde vasıtasıyla vuku' bulan teşebbüsât ve müzâkerâtın henüz netâyic-i müfide hâsıl etmemesine ve gerek şu hâl üzerine sâir devletlere dahi mürâcaat İngiltere'nin mutalep-i meşrûa-i Devlet-i Âliyye'yi sâmîmi ve ciddi telakki etme için tâ'dîl-i efkârına medâr olacağı dahi dâire-i ihtimâlden hâric add etmeye sahîh olamayacağına Binaen İngiltere Devleti'nin iştibâhâtını gayt ve ru'brtini davet etmeyecek sûrette böyle bir tedâbirin muktezâ-yı hâle muvâfakatinde ittihâd-ı efkâr hâsıl olan bahis Rusya ile diğer dört devletlerden biri nezdinde hüsn-i teşebbüs veya hod cümlesine mürâcaat olmasını ve birinci takdîre göre hangisinin tercîh ve husûl-ı matlebe tavsît kılınması meselesinin temyîzine intikal eylemiştir. Arz ve beyâna hâcet olmadığı üzere Mısır meselesinin hudûsundan şimdiye değin Devlet-i Âliyye muhâfaza-i hukûk yolunda terettüb olan tedâbir ve teşebbüsâtı İngiltere Devleti'ne tahsîs etmeyip bir taraftan onunla müzâkereye ve diğer taraftan yine diğer devletlerin rızasına binaen beyne't-tarafeyn husûl-i i'tilâf içine izhâr-ı niyet-i ihlâs-keraneye ibtidâr etmekle beraber bilâ-fasılâ düvel-i sâirenin talep-i muâvenet hayr-hevahinlerine dahi devâm ve ihtimâm etmiş olduğundan şimdi devletlerin (s. 5) cümlesine birden mürâcaat şıkkı ihtiyâr olursa bu

sûret bu güne kadar ittihâz olunan şıkka muvâzabet demek olmasıyla yukarıda beyân olunan şıktan birincisi ki İtalya'nın dahi harekâtı vesilesiyle bu def'a münhasıran bir devlete mürâcaatla diğerlerinin dahi celb-i efkârının ona tavsît olması husûsudur. Bu maddede rüchân görüşüdür. Ma'lûm-ı hakayık melzûm-ı âlî buyrulduğu üzere hıfz-ı hukûk-ı düveliyye ve def-i müdâhalât-ı ecnebiyye için bir devlete yalnız kuvve-i cündiyesinin adem-i kifâyeti nasıl kazaya-yı- müslimeden ise ciddi ve sâmîmi bir müttefik ve muîn bulunabilmesi için dahi muvâzene-i umûmîyyece kûdret-i müşareket iraisi evvel müretteb-i elzem olarak bu cihetle Devlet-i Âliyye'nin dahi bi-lutfi-teala istikmâl-i tensikât-ı askeriyyesine matûf olan efkâr-ı hayr-ı disar hazret-i veli'ül-nimetten istifâde ile vakit ve zamanın ilca ettiği tensikât ve tanzîmât-ı cündiyyeyi tamamiyle hayr-ı fa'âle irsâl etme kazıyye-i muktezasına devâir-i askeriyyece hâzır-ı ikdâmât mütamadın kılınması ahvâl-i politika ve bu misillû gavâil-i hâriciyeden medâr-ı sahîh istinâd olacak sûrette müttefik devlet bulmaklağın şart-ı ikdâmı olmakla zaten zamirü'l-hamir hazret-i tâc-dârîde bedihî elzem olan işbû matlûb-ı mühimm hâzıra-i devâir-i mezkûrenin vâki' olacak ikdâmât-ı derecâtı aranılan ittifâk-ı düveliyyeyi ta'yîn eyleyeceği beyândan müstagnidir. Tercîh ve şart bahsine gelince maksâd ve menfaat-i devlet hangi devletin muâvenetiyle hâsıl olur ve işbû muâvenetde mahzûrât-ı sâire görülmez ise ol taraftan istifâde olunması lüzûm-ı tabîîyesine Binaen İtalya'nın Bahr-i Ahmer'ce tasmîmât-ı tecâvüz-kârîsi his olunduğu vakitten beri dahi Almanya ve Rusya ve Avusturya Devletleri nezdinde ve buraca dahi düvel-i müşârünleyüma süferâsı indinde istihsâl-i muâvenet için mümkün olan teşebbüsât ve mürâcaatın kaffesi isti'mâl olunmakta olup ol bâbda alınan cevâblardan Rusya Devleti'nin İtalya ile kat'-ı münâsebet yolunda ve İstanbul'daki süferâ-yı ecnebiyyeyi davet ve cem' ile İtalya Hükûmeti'nin müdahâle-i vâkıasının mevzû-i bahs ve müzâkereye konulması hakkında ihtâr ettiği mütâlaadan bizce mutasavver olan fâide mazbata-i mutekaddimedede tafsîl kılınan esbâba mebnî müsteb'id ise de ve Rusya Devleti protestomuzu tervîc ve te'yîdi yolunda müsabakat-ı seria ve niyet-i hayr-ı hevâhin ibrâz etmiş ise de daha ileriye gitmesi yani Roma Kabinesi nezdinde teşebbüsât ve ihtârını resmî bir şekîle tahmîl etmemesi veyahûd Mısır meselesi için İngiltere'ye muhâlif ve bize müsâid olacak sûrette tavsît edememesi husûsunda iki mana götürmekte olarak bunun birisi Almanya ve Avusturya ve Fransa Devletleri'nin bazı mülâhazât-ı politikaya mebnî kendisine henüz iştirâk edememeleri ve Afganistan meselesinin günden güne kesb eylediği işkâl-i îcâbınca Mısır işleri için İngiltere'nin üzerine varmayı menâfi ve ihtiyâcât-ı

zâtiyyesince pekte muvâfık-ı hâl göremeyip ale'l-husûs İngiltere'nin mes'ûl olduğu iştibâhat ve ihtilâfâtın izdiyâdıyla beyne'd-düvel mültezem olan bekâ-yı sulh emr ehemmini işkîl edememek dahi Rusya Devleti'nce şâyân-ı mütâlaa ve dikkat görünmesi maddeleri olduğundan şu hâlin muvâzenesinde düvel-i erbâ-i müşârünileyha gerek mesele-i Mısriyye'de ve gerek İtalya'nın harekât-ı tecâvüz-kerânesini mâni' de ittifâk eyleyecek olurlar ise Rusya Devleti'nin de esbâb-ı tereddüdâtı zâil olacağı anlaşılmakta idüğünden ve Almanya sefiri Mösyö Radoviç dünkü gün sûret-i mahsûsa ve mahremânede Bâb-ı Âlî'ye vuku' bulan ifâdâtta devletinin Devlet-i Âliyye'ye müsâid olan fikir ve muâvenetini çand def'a hayr fa'âle getirmek için elyevm hâl-i tereddütte bulunan Fransa Hükûmeti'ni dahi dâire-i ittifâkına idhâl etmek zarûrî ve elzem görünüp bu bunsuz husûl-ı maksâd hâlen ve maddeten ve zamanen kabil olamayacağını ve çünkü Fransa'da İngiltere ve İtalya'ya meyl eyleyecek olursa işbû üç devletin nazariyatı Hittâ-i Mısriyye'ce muzırr olarak Binaen aleyh Almanya ve Avusturya ve Rusya Devletleri Fransa'yı dahi içlerine almak istemesiyle meşgul olduklarından ona intizâr-ı tabîi bulunduğunu dermiyân edip Avusturya sefiri dahi kendi dünkü gün Almanya sefirinin ifâdâtına atf-ı maslahatla Fransa'nın husûl-i ittifâkına intizâr lüzûmunu îmâ eylemiş olduğundan bu hâle gerek Rusya Devleti'ni ve gerek diğer devletleri Mısır'ca ve Bahr-i Ahmer'ce hukûk-ı meşrûa-i Hükûmet-i Seniyye'nin muhâfazasında muzâheret amel etmek için Almanya Devleti'nin ve vürud-ı hayr-ı hevahinesine mürâcaat tarîkini iltizâm ve Berlin Sefâret-i Seniyyesi'nce orada ve Nezâret-i Hâriciye'ce burada buna göre hâreket devâm olunması tedâbir-i münhasır ve münferid olarak bi'l-ittihâd tezkire kılınmış ise de emr ü fermân-ı hümâyûn hazret-i Hilâfet-penâhî ne merkezde sânih olur ise isâbet onda olacağı bedihî olundu kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân

Fî 23 Cemâziye'l-Evvel Sene 32 - Fî 26 Şubat Sene 300

Mustafa / Kâmil / Subhi / Akif / Asım / Hasan / Osman / Edhem / Ahmed Esad / Said / Zihni / Rauf

Belge No: 10

(s. 6)

Hâriciye Nezâreti'ne Tarihyle Roma Sefâreti Maslahat-güzârı'ndan Varîd Olan Tahrîrâtın Tercümesidir

Bugünkü telgrafnâme-i âcizânemle arz ve iş'âr eylediğim vecihle Musavva'nın İtalya askeri tarafından işgaline dâir Lord Philip Morris'in parlamentoda vuku' bulan ifâdât-ı âhiresi burada mehâfil-i siyasiyye ve efkâr-ı umûmîyyece mûcib-i teessûf ve istiğrâb olmuştur. İfâdât-ı mebhûs âhiren Mösyö Mançini tarafından meclis-i meb'ûsanda kullanılan lisân münbais-i hissiyat ve hayalât izâle eylemiştir. Fî'l-vâki' Mösyö Mançini İtalya ile İngiltere beyninde bir muâhede yok ise de Bahr-i Ahmer'de efkâr ve menâfi ve hâreketçe beyne'd-devletiyn daha sâmîmi bir ittihâd hâsıl olduğunu açıktan açığa işrâb etmiş ve herkes İtalya teşebbüsâtını İngiltere'nin inzimâm-ı muvâfakatiyle vuku' bulduğu efkârına zâhib olmuştur. İngiltere Hâriciye Nezâreti müsteşârının beyânâtına dâir Londra'dan varîd olan telgrafnâmeler üzerine meb'ûsandan Mösyö "----" ile Mösyö "----" biri Mösyö Mançini bizzat isti'mâl eylediği ta'bîr-i vechle "Hükûmet-i Kraliye ile İngiltere beyninde Bahr-i Ahmer üzerindeki efkâr ve hâreketlerince bir ittihâd mevcûd mudur ve bu ittihâd ne yoldadır? dediği hâriciye nâzırı Afrika-yı Şarkiye'de mevkiî ve harekâtı ve Devlet-i Aliyye ve İngiltere Hükûmeti'yle olan münasebâtı hakkında memleketi te'mîne sâlih evrâkı neşr veya bu bâbda bazı beyânât icrâ edecek midir?" meâlinde olarak iki suâl îrâd eylemiştir. Muahharen Mösyö "--- ---" tarafından dahi bi'l-hâssa Musavva'nın işgaline dâir bir suâl daha dermiyân olunmuştur. Fakat Mösyö kendisinden musırane talep olunan îzahatı i'tâdan imtinâ' etti ve her ne kadar bir hâdisât-ı şedîde zuhûr etmiş ise de yine ekseriyete istinâden ifâdât-ı sâbıkasına hiçbir ilâve etmeyip "mademki vakt-i münâsibte söz söylemek veya ihtiyâr-ı sükût etmek mes'ûliyetlerinden birini intihâba mecbûrum şikk-ı saniyi tercîh ederim" cevâbının i'tâsıyla iktifâ eylemiştir. Ol bâbda emr ü fermân

Belge No: 11

Hâriciye Nezâreti'nden Fî 12 Mart Sene 85 Tarihiyle Devletlü Hasan Fehmi Paşa Hazretlerine İrsâl Olunan 41 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesidir

Kırk sekiz numaralı telgrafnâme-i devletleri ahz olundu.

Lord Granvill'in Fî 23 Şubat sene 85 tarihiyle Mösyö Vendiam'a irsâl eylediği zabt varakasından berü işbû zabt-nâmede mûnderic mesâi te'vîl eder bir zabt-nâme bize teblîğ etmemiş olduğunuzdan Lord müşârünileyhanın kendisine li-ecl-it-teblîğ hazırlamış olduğunuz mukavelenâme lâyhâsının esâsına beyânât-ı vâkıası hilâfına olarak red ve bâ-tâ'dîl eylemesi muhtemeldir. Binaen aleyh bundan zuhûr edecek

müşkilâtı mâni' etmek üzere ve çünkü hâsıl olduğunuz ta'limât iktizâsınca memûriyyet-i âlîlerinin mevâdd-ı muhtelifesi hakkında hâsıl olacak her gûna ittifâk Bâb-ı Âlîye teblîğ ve huzûr-ı hazret-i padişahîye arz olmak lâzım geldiğinden ba'de ta'limât-ı âlîlerinde mûnderic mevâdd-ı sâireyi ber- taraf ederek lâyiha-i devletlerinde beyân olunan üç maddeye dâir İngiltere ile bir i'tilâf husûlü binaca fâideli olup olmayacağı meselesi hakkında vukuf-nâme ile beyân-ı rey ve mütâlaa (s. 7) ve bu bâbda îrâdat-ı seniyye-i hazret-i padişahî istid'â edebilmekliğimiz için evvel be evvel Lord Granvill'i devlet-i metbûasının lâyiha-i tezkire hakkındaki fikr ve mütâlaasını kat'iyen beyâna sevk ve amel eylemeniz lâzım gelir bunun için lâyiha-i mezkûreyi müsveddesi atîde muharrer kılınıb öyle Lord Granvill'e teblîğ eylemeniz mütemennâdır. Son mülâkatımız ve taraf-ı asilanelerinden vuku' bulan beyânât üzerine hazırlamış olduğum bir mukavele lâyihasını devlet-i metbûamın ve zabtın tâlikan leffi irsâl ile kesb-i fahr ederim. Eğer bu lâyiha İngiltere Hükûmeti'nin efkâr ve nazariyatına muvâfık ise devlet-i metbûasından istizân edebilmekliğim için lütfen senâverlerine bir mektûb irsâliyle ma'lûmât verilmesi halinde bî-gayet müteşekkir ve minnettar olacağımı beyân ederim. Bu misillü ahvâl-i sâirede cây olan usûl mûcibince mektûb-ı mezkûre müsveddesini göndermeği vazîfeden add eylerim. Maa-mâ-fih muhâberâtca bazı tâ'dîlât lüzûm gördüğünüz hâlde bunun evvel emrde telgrafla taraf-ı senâveriye bildirmenizi ve mektûb-ı mezkûru Lord Granvill'e irsâl etmezden evvel cevâbında intizâr buyurmaları ricâ ederim. Her hâlde lâyihanızın birinci fikrasını bi't-ta'dîl bî-tarafılık ta'bîri yerine Mısır'ın masûniyyet arazisi ibâresi yazılması mütemennâdır. Bundan başka böyle bir i'tilâf husûle geldiği takdîrde çünkü Lord Granvill'in ifâdesine göre itilâf-ı mezkûr devletlere teblîğ olunmak lâzım geldiğini eğer devletler buna muvâfakat etmezler ise yine İngiltere Hükûmeti kendini işbû taahhüd ile müfîd add eyleyecektir. İşte bu meselenin dahi îzahı lâzımdır.

Belge No: 12

Hâriciye Nezâreti'ne Fî 9 Mart Sene 85 Tarihiyle Devletlü Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden Varîd Olan 48 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesidir

Son musahâbetımızda Mısır'ın bî-tarafılığının ve Mısır ordusunun tensîk ve tanzîmine dâir mukavelenâme lâyihasının tehyî'ni Lord Granvill ile kararlaştırmış idik. Müşârünileyha teblîğ olunmak üzere hazırlamış olduğum müsvedde ber-vech-i atî derc ve nakil olunur.

“Memâlik-i Şâhâne'nin eczâ-i mütemmimesinden bulunan Hittâ-i Mısriyye'nin statüko esâsı yani zât-ı şevket-semân hazret-i padişahîlerinin hakk-ı hakimiyeti tahtında ve fermân-ı hümayûnlar mücibince Hidivviyyet-i Mısriyye'ye i'tâ buyrulan imtiyâzât ve muâfiyyet ile bî-terafılığı ilan olunmuştur. İngiliz askeri çekildikten sonra hiçbir ecnebi devlet Mısır'a askeri müdahâle edemeyecektir. Mısır'ın âsâyiş ve emniyet-i umûmî mühtel olur ise yalnız zât-ı şevket-semân hazret-i padişahî hükümdâr-ı memleket sıfatıyla huzûr ve âsâyişi amade ve Hidiv hazretlerinin hüküm ve tasavvuratını muhâfaza için askeri müdahâle etme salâhiyyetini hâiz olacaktır. Bu maksâd istihsâl edilince ve müdahâleyi icâb ettiren esbâb mündefi ve zâil olunca asker-i Osmaniyye Mısır'dan çekilecektir. İşbû sevkıyât-ı askeriyye masârifî Mısır bütçesinden tesvîye edilecektir. Huzûr ve âsâyiş-i umûmîyi muhâfaza ve te'mîn için asker-i Mısriyye Hidiv hazretleri cânibinden fermân-ı hümayûnlar mücibince ve taraf-ı eşrâr-ı hazret-i padişahîden bi'l-hâssa ta'yîn buyrulacak müşir-i fehimden bir zât ile bi'l-ittifâk ve İngiltere Hükûmeti tarafından mensûb-ı askeri bir memûrun inzimâm-ı muâvenetiyle tensik ve tanzîm edilecektir. Bu askerin mevcûdu Hidiv hazretlerinin metbû-i müfehham ve muazzamı zât-ı şevket-semân hazret-i padişahîye karşı mes'ûl bulunduğu memleketin muhâfaza-i huzûr ve âsâyiş için kâfi add eyleyeceği miktarda olacaktır. Eğer Hidiv hazretleri (s. 8) ma'lûmât-ı askeriyyelerinden istifâde için İngiliz zabitanı bir müddet-i muayyen için bâ-mukavele Mısır ordusu veya jandarması hizmetine almak arzûsunda bulunur ise İngiltere Devleti bu bâbda mesâi-i cemile tarafından imtinâ' etmeyecektir.”

Bundan başka ta'lîmât-ı âcîzânemde zât-ı nezâret-penâhîlerine şerh ve îzah eylediğim mevâddını burada tekrar etmeyi muvâfık-ı maslahat add etmekteyim. Ta'lîmât-ı âcîzânemin birinci maddesinin tedkiki ve tezekkürde fa'âliyetce hiçbir fâide görmüyorum. Zîrâ mevâdd-ı sâirenin tesvîyesi birinci maddenin tesvîyesini istilzâm eder. Zaten nezd-i sâmi-i asafanelerinde ma'lûm olduğu üzere tahliye için ikinci madde mücibince bir müddet ta'yîni ahvâl-i hâzırada kabil değildir. Üçüncü madde müşkilât-ı dâimî olmayacaktır. Dördüncü, beşinci, onuncu maddeleri bâlâda beyân ve îzah edilmiştir. Altıncı madde tesvîye olunmak üzere olan umûr-ı mâliye meselesine dâhildir. Yedinci ve sekizinci maddeler dâimî müşkilâttır. Lord Granvill kavânîn-i Mısriyye'nin bâ-îrâde-i seniyye tasdîki ve kavânîn-i Osmaniyye'de müşabehet husûlü husûslarında Mısır için fâideli olacağını teslim ile beraber bu teklîfâtı fermân-ı hümayûnlar ahkâmıyla kabil-i telîf görmüyor. Müşarüniley şurasını ihtâr ediyor ki Bâb-ı Âlî'ninde böyle bir teklîfî sû-i tefsîratı müstelzem olur. Ezcümle maru'z-zikr fermân-ı

hümâyûnlar mûcibince statükonun ibka'sını talep etmekte ve diğerk taraftan işbû fermân-ı hümâyûnlarca tâ'dîlât icrâsı arzûsunu izhâr eylemek yekdiğerkine kâmilen mübâyin iki şeydir. Nezd-i âli-i nezâret-penâhîlerinde ma'lûm olduğu üzere Tefvîk Paşa Hazretlerine mesned-i Hidivviyyet ta'yîni hakkındaki fermân-ı hümâyûnda Mısır'ın idâre-i mülkîyye ve ameliyye ve mâlîyyesine müteallik kavânîn tanzîmi me'zûniyyeti bilâ-kayd ve şart ibka' ve muhâfaza edilmiş olduğundan artık bu bâbda ısdâr etmeği muvâfık-ı hâl ve maslahat add eylemiyorum. Mehâkim-i muhtelitenin tahdîd-i müddedine müteallik mesele mehâzir ve müşkîlâtı dâimî olacaktır. Süveyş Kanalı'na dâir olan dokuzuncu madde düvel-i sâire ile bi'l-ittifâk tesvîye olunmak lâzım geldiğinden bunun için Paris'te bir komisyon-ı mahsûs teşkîl olunmak üzere bulunduğundan artık madde-i mezkûre ta'lîmât-ı âcîzânemden hâric kalır. Fî 19 Şaban sene 296 tarihli fermân-ı âlî ibka' olunacağı cihetle karîben akdi mutasavver olan istikrâz bâ-fermân-ı âlî tasdîk buyrulacak ve Binaen aleyh ba'de-mâ istikrâz akdi taht-ı memnûâtide bulunacaktır. Bu sûretle on birinci madde bi't-tab' tesvîye edilmiş olacaktır.

Mûcibince hâreket etmek üzere evâmîr-i âlîye-i nezâret-penâhîlerinin i'tâ buyrulmasını ricâ ederim.

Belge No: 13

Hâriciye Nezâreti'ne Fî 12 Mart Sene 85 Tarihiyle Berlin Sefâret-i Seniyyesi'nden Varîd Olan 19 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesidir

Seksen bir numaralı telgrafnâme-i âcîzâneme zeyldir.

Bugün Mösyö Buşi'yi görerek düyûn komisyonuna bir Osmanlı memûrunun ta'yîni maddesi ve Süveyş Kanalı meselesi hakkındaki teşebbüsât-ı âcîzâneme bir cevâb vermesini ricâ ettiğimde müşârünileyh birinci maddeye henüz cevâb i'tâsına muktedir olmadığını söyledi. Süveyş Kanalı meselesine gelince Mösyö Buşi "Almanya Devleti sûret-i fikr ve mütâlaanıza muvâfık-ı hakkaniyet görüyor. Zaten hiçbir devlet tarafından buna i'tirâz olunmuyor. Mısır'ı müdâfaa etmekteki salâhiyyetiniz tabîi ve mesele Belçika'nın hükm-ü ifâsı gibi nâ-kabil i'tirâzdır. Belçika Hükûmeti bî-taraf bir hükûmet iken yine kendini müdâfaada kâmilen serbest ve muhtârdır. Zaten Fransız sefiri "dahi bu efkârda bulunur" dedi. Bunun üzerine Mösyö Buşi beyân-ı tekrar ile beraber Almanya Devleti tarafından dahi tasavvur edilen sûret-i mütâlaamızın komisyon esâsı müzâkerât-ı ittihâz olunması için Almanya'nın muâvenetini celb eylediğinde mümâileyh "mademki

hiçbir taraftan sizin rey ve mütâlaanıza mugayyer bir fikr izhâr olunmamıştır evvelce bununla iştigale mahall yoktur. Bu hâlde komisyonda hilâf-ı me'mûl böyle bir fikr ve mütâlaa ihtâr olacak olur ise Devlet-i Âliyye memûrları muhâlefet edebilirler. Bu husûsta Almanya'nın muâvenetine i'timâd edebilirsiniz zaten her ne vakit hukûk-ı hazret-i padişahîyi müdâfaa etmek lâzım gelir ise bu muâvenetten dâima emin olmalısınız" cevâbını verdi.

Belge No: 14

(s. 9)

Makam-ı Celîl-i Vekâlet-Penahî Hârîciye Nezâret-i Celîlesi'nden Mürûr Tezkiresidir

İngiltere Devleti'nin Sudan'a vuku' bulan sevkıyât-ı cedîde-i askeriyyesine dâir bazı ma'lûmâta mübeyyin iki kıt'a defterin gönderildiğini hâvî Malta Baş Şehbenderliği'nden varîd olan iki kıt'a tahrîrât ile mezkûr defterin tercümeleri leffen takdîm kılınmakla ol bâbda emr ü fermân

Fî 28 Ca Sene 302 - Fî 3 Mart Sene 301

İmza – Asım

Belge No: 15

Hârîciye Nezâreti'ne Fî 21 Şubat Sene 85 Tarihiyle Malta Baş Şehbenderliği'nden Varîd Olan Tahrîrâtın Tercümesidir

İngiltere tarafından Sudan'a vuku' bulan sevkıyât-ı cedîdeye dâir olup doğrudan doğruya Sevakin'e gitmek üzere İngiltere'den hâreket eden sefâin ile bunlara irkâb edilen alayların esâmîsini beyân bir kıt'a defter leffen takdîm-i sûy-i sâmi-i nezâret-penâhîleri kılındı. Ba'de-mâ dahi burada gerek sefâin ve gerek asâkirce vuku'a gelecek bil-cümle harekâtın bâ-telgraf arz ve iş'ârını vazîfeden add edeceğim. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir.

Melfûf Defterlerin Tercümesidir

“İngiliz Tedârikât-ı Askeriyyesi”

Hindistan Hükûmeti tarafından istihbâr olunan vapurun rakiben Bombay'dan hâreket eden Hind askeri maiyyet alayından birkaç gün evvel Sevakın'e muvâsalat edecektir. Nakliye-i sefâininin hâreketleri ber-vech-i âtî vuku' bulmuştur.

Fî 17 Şubat sene 85 tarihinde "Arap" nâm sefine seyyar hastaneler takımıyla levâzım-ı askeriyyeyi hâmilen "Savsaminoy (?)"dan

Fî 20 Şubat sene 85 tarihinde "Kali (?)" sefinesi yirminci Husar alayını hâmilen "Portsemud (?)"dan

Fî 20 Şubat sene 85 tarihinde "Lidyan Monark (?)" sefinesi beşinci mızraklı süvârî alayını hâmilen "Kinfas (?)"tan

Fî 18 Şubat sene 85 tarihinde "Zi-tavin (?)" sefinesi levâzım-ı askeriyye ile bir istihkâm alayını hâmilen "Portsedmud (?)"dan

Fî 17 Şubat sene 85 tarihinde "Zi-kanonu (?)" sefinesi edevât-ı harbiyye hamûlesiyle "Portsemud (?)"dan

Fî 17 Şubat sene 85 tarihinde "Usenu (?)" sefinesi erzaka hâmil olduğu hâlde "Viliç (?)"ten

Fî 18 Şubat sene 85 tarihinde "Zi-Avustralya (?)" nâm sefâin bir maiyyet alayını hâmilen "Elbert Durk (?)"tan

Fî 18 Şubat sene 85 tarihinde "Zi-Manura (?)" sefinesi bir maiyyet alayını hâmilen "Elbert Durk (?)"tan

Fî 18 Şubat sene 85 tarihinde "Zi-Pamirdak Kamtil (?)" keza bir maiyyet alayını hâmilen "Elbert Durk (?)"tan

Fî 18 Şubat sene 85 tarihinde "Zi-Gamranaş (?)" seyyar hastane edevâtıyla mu'acelât hâmilen keza "Elbert Durk (?)"tan

Fî 18 Şubat sene 85 tarihinde "Zi-Romav (?)" edevât-ı harbiyye ve erzak hamûlesiyle "Vuluç (?)"ten

Fî 18 Şubat sene 85 tarihinde "Zi-Kani Kastli (?)" bir alay piyade askerini hâmil "Gravemnu (?)"dan

Fî 18 Şubat sene 85 tarihinde “Zi-Demak (?)” sefâini dahi (Deviş) avcı alayını hâmil “Cebiltadak (?)”tan

Sefâin-i mezkûre hâreket etmezden evvel “Kaleberya (?)” ve “Zi-Kamal” nâm iki sefâin su taktîrine mahsûs makine ve su fiçileri hamûlesiyle gidecektir. “Mara Evt” sefinesi dahi deve ve katarları hâmilen İskenderiye’den hâreket edecektir. “Gamaşır (?)” sefinesi yüz sekiz kişilik bir hastane ittihâz olunacaktır. Kalaberya’daki alât-i taktîrye günde beş yüz fiçi su takviye edebileceği gibi sefinenin tahte’l-bahr telgraf hudûhunu kaldırmağa mahsûsî olan vasi’ bulmaları bin fiçi su alabilecek bir hazine heyetine konmuştur.

“Konvo zi- Kastil (?) “ ile devain-i nakliye sefâini asker almak için Cebel-i Tarık ile Malta’ya uğrayacak ve “devain” Sevakin’e götürmek üzere İskenderiye’ye gidip bir alay asker alacaktır.

(s. 10)

Hâriciye Nezâreti’ne Fî 26 Şubat Sene 85 Tarihli Malta Baş Şehbenderliği’nden İrsâl Olunan Tahrîrâtın Tercümesidir

Sudan fırka-i askeriyyesine iltihak etmek üzere İngiltere’den hâreket eden muhtelif alayların bir kıt’a resmî defteri ma’lûmât olmak üzere leffen huzûr-ı sâmi-i Nezâret-penahlerine takdîm kılındı ol bâbda emr ü fermân hazret-i menlehülemrindir.

Melfûf Defterlerin Tercümesidir

Süvâri Topçusu

Nefer

100 Maşab İşaretli Fırka Hayvan 60

Muhasara Topçusu

40 5 Numaralı İskoç Müfrezesi

Sahra Topçusu

140 9 ve 1 Numaralı İrlanda Müfrezesi

130 5 ve 1 Numaralı İskoçya Müfrezesi

Süvâri

248 Beşinci Alayın Mızraklı İkinci Süvâri Bölüğü

248 Yirminci Alayın Doksan İkinci Bölüğü

Sanayi

197 Yirmi Dördüncü Bölüğü

54 Telgraf Şubesi

11 Baloncu Bölüğü

175 Nakliye Hademesi

Piyade

830 Garnadin (?) Üçüncü Taburu

800 Golsansi (?) Birinci Taburu

806 Pikof Gorest (?) İkinci Taburu

850 Siro Besir (?) Birinci Taburu

897 Üçüncü Avcı Fırkası

910 Ridop Coz (?) Üçüncü Taburu

640 Sir (?) Birinci Taburu

800 Süvâri İkinci Taburu

700 Borgo Hayr İkinci Taburu

10550 Yekun

Bunlar üç yüz otuz beş zabt ile General Gamrahil kumandasında bulunacaktır.

Belge No: 16

(s. 11)

Tezkire-i Husûsî Sâmi

İngiltere Devleti'nin teklîfi mucibince Sevakin'e asâkir-i şâhâne sevk olunduğu hâlde İngiliz askerinin oradan çıkıp çıkmayacağını Hasan Fehmi Paşa hazretlerinden istifsârı zimmında meclis-i hâss-ı vükelâca verilen karar üzerine paşa-yı müşârünileyhden bi'l-vürûd Nezâret-i Hâriciye'den bâ-tezkire irsâl kılınan ve "alınan ma'lûmâta nazaran Lord Granvill İngiliz askeriyle müştereken harekât-ı askeriyyede bulunmak değil fakat sadece Memâlîk-i Şâhâne'nin bu kıt'asını müdâfaa etmek üzere Sevakin'e asâkir-i şâhâne i'zâmını tasvîb eder ise de elyevm mahall-i mezkûr Sudan harekât-ı askeriyyesinin merkezi olduğundan İngiliz askeri işbû harekât-ı askeriyyenin hitâmına kadar Sevakin'i tahliye edemeyecektir" diye muharrer bulunan telgrafta beyân olunan ma'lûmâtın me'hâzı ve "sadece Memâlîk-i Şâhâne'nin bu kıt'asını müdâfaa etmek" cümlesinde vâki' bu ta'bîr mühimm olup hâlbuki meclis-i mezkûr kararıyla bi'l-istîzân müteallik buyrulan îrâde-i seniyye-i cenâb-ı padişahîyi hâvî tezkire-i alî-i husûsîlerinde tevzihât-ı kâmile istihsâli muharrer bulunmasına Binaen evvel emirde zikrolunan iki maddenin istîzahı nezâret-i müşârünileyhim lede'l-havale ol bâbda vuku' olan iş'âra cevâben "Memâlîk-i Şâhâne'nin işbû kısmı" kelimelerini isti'mâl edişim Sudan'ı Memâlîk-i Şâhâne'nin icrâ-yı mütemmimesinden add eylediğim içindir. Sevakin'e asker-i şâhâne gönderilir ise anladığıma göre İngiltere Hükûmeti oradan askerini çekmeyecektir ibâresiyle ikinci bir telgrafnâme alınmış ve işbû iki kıt'a telgrafnâmenin tercümeleriyle muhâbereyi şâmil tezkire leffen takdîm kılınmış olmakla atebe-i seniyye-i hazret-i mülûkâneye arzı mütemennâdır emr ü fermân

1052 Fî 18 Ca Sene 302

1085 Fî 2 Ca Sene 302

Tercüme Tarihi 4 Mart Sene 85 No 44

Diğeri 9 Mart Sene 85 No 51

Fî 28 Ca Sene 302 - Fî 3 Mart Sene 300

Belge No: 17

Mazbata

Mısır istikrâzının İngiltere ve Fransa beyninde karşılaştırılan lâyhalar mucibince akd ve tasdîkinde beyne'd-düvel ittihâd hâsıl olduğu Hasan Fehmi ve Müsürüs Paşalar'ın iş'ârından müstebân olduğu gibi zikr olunan mukavelenâme ve

beyânnâmenin taraf-ı Devlet-i Âliyye'den imzâsı lüzûmu dahi müşârûnileyhümâ tarafından tekrar olunmuş ve istikrâz-ı mezkûr eğerce Devlet-i Âliyye'nin ruhsatına muallâk ise de evvel emirde şerâ'itler hakkında ma'lûmât-ı kâmile istihsâli lüzûmuna Binaen keyfiyyet Hidivviyyet-i Mısriyye'den lede'l-suâle cevâben alınan telgrafnâmenin hulâsat'ü-l hulâsası mesele-i mezkûrenin müzâkeresiyle meşgul olan devletler bu husûsta Hidivviyyet'i teşrîk etmediklerinden îzahat-ı matlûbenin i'tâsına bi't-tâbi' imkân olmadığı ve maa-mâ-fih ahvâl-i hâzıra-i mâlîyeden dolayı işbû mesele ne sûretle karargir olursa kabûle mecbûr idik ifâdesinden ibâret bulunmuş olmasıyla îcâbı bugünkü meclis-i âcîzânemde müzâkere olundu. Vâkıa mesâlih-i Mısriyye'ye müteallik muâhedât ve mukavelât ve senedât-ı düveliyyede devlet-i metbûanın imzâsı bulunması hakkında Mûsürüs Paşa'nın vâki' olan izhârına esâsen diyecek bulunmasa da bu nevi evrâkta hukûk ve menâfi-i devlete mugayyer olanlar olduğu hâlde mücerred sıfat-ı metbûasına Binaen vaz'-ı imzâ iltizâm olunması nefsu'l-emre muvâfık olup olmadığı cay-ı tereddüt olmakla beraber mevzû-i bahs olan mukavele ve beyânnâme ile Hidivviyyet nâmına ilan olunmak üzere devletler beyninde hazırlanan kararnâmenin birçok yerleri menâfi-i memlekete elvermeyib ezcümle yapılacak istikrâz İskenderiye'yi topa tutmak vâkıa-i gayr-i meşrûasından tevellüd eden tazmînâta ve düyûn-ı ecnebiyye ile İngiliz masârif-i işgaliyesine tahsîs olunmakta ve meblağ-ı müstakrazaya ilâveten memleketin vâridâtının dahi evvel be evvel bu üç nevi masârife sarfi şartı ittihâz eylemekte bulunduğu hâlde istikrâz-ı mezkûreden ihtiyâcât-ı memlekete hizmet yolunda kavâid-i kâfi irâe kılınmaması ve istikrâza taalluku olmayan mehâkim-i muhtelitenin temdîd-i müddetine ve komisyon azasının intihâb sûretiyle ta'yînlerinin mümkün olamadığı hâlde memûrların konsoloslar tarafından tensîb olunmasına ve Mısır'da ve Sudan'da devâm eden İngiliz harekât-ı askeriyyesi masârifi ile mütekaidinin ilerisinde şâmil olan masrafına istikrâz-ı mezkûre ile vâridât-ı memleketten karşılık gösterilmesine dâir olan fıkraat ve emsâli ibâret bir takım mevâdd-ı politikayayı yine istikrâz mukavelâtı zımnında mukavelât-ı düveliyye tahtına almak demek olmakla şu cihetlerince teşabbüsât-ı lâzıme ve tâ'dîl-i imzâ için taharriyât-ı mümkün icrâsı lâzımeden olmasına Binaen evvel emrde mütehattim görünen tâ'dîlât ve tashîhâtı istihsâle ve tâ'dîle mühtac görünen şeylerde maddeten İngiltere Devleti'ne beyân ve tâ'dîl veya ihrâc hakkında usûlen ve hakikaten istinâd olacak esbâb ve adeleyi ityân ile bu teşebbüsâtan istihsâl-i netâyic-i müfideye sarf-ı mesâi olunması müşârûnileyhümâ Fehmi Paşa ve Mûsürüs Paşa'ya tekrar iş'âr olunmuş olup müşârûnileyhümâ tarafından

Devlet-i Âliyye'nin işbû maslahat-ı meşrûası Londra Kabinesi nezdinde îzah ve istihsâl-i maksâda İngiltere Devleti'nin efkârı amel olunub o yolda cevâb-ı muvafık (s. 12) gelecek olur ise istikrâza taraf-ı Devlet-i Âliyye'den ruhsat i'tâsı bahs ve tereddüde muhtâc değilse de Müsürüs Paşa'nın bâ-tezkire nezârete irsâl kılınan 13 Mart sene 85 tarihli ve yüznumaralı telgrafnâmeye nazaran bu bâbda her şey hazır olup nihayet iki üç gün sonra beyânnâmenin imzâsına mübaşeret olunacağı cihetle Hasan Fehmi Paşa ile birlikte beyânnâmeyi imzâ etmeleri için vakit ve zamanıyla bâ-telgraf ta'limât i'tâsı lüzûmu beyân olduğundan cereyân eden müzâkerâtın neticesinde sâir devletlerin tasdîk ve imzâsına bakılmayıp taraf-ı devletten ruhsat i'tâsı lâyhaların külliyyen veya bir dereceye kadar tâ'diline taalluk olarak müşârûnileyhümâ ile ona göre muhâbereye devâm olunması veyahûd mademki beyne'd-düvel ittihâd-ı husûsî beyân olunuyor memleket-i Devlet-i Âliyye'ye ait olan bir istikrâzın akdini devletin reyî hâricinde vâki' olmuş göstermemek için bunların imzâsına müşârûnileyhümânın terhisıyla ol bâbda me'zûniyyeti hâvî fermân-ı âlî tastîri şıklarından birinin tercîh ve ihtiyârı husûsunda irâe mürâcaat olunarak Dâhiliye ve Hâriciye ve Ticâret Nezâretleri şikk-ı sâinde bulunmuş ise de yukarıda ta'dâd olunan şerâ'it ve mevâdd-ı mazarra bâkî kaldıkça akd olunacak istikrâzın tasdîki caiz ve halen ve müstakilen muvâfık-ı maslahat olmayacağı mütâlaasınca ekseriyet irâe işbû tasdîkin --- maddelerin tamamen veyahûd bir dereceye kadar tâ'dil olunmasına tâ'lîkiyle müşârûnileyhümâ Fehmi ve Müsürüs Paşalara dahi o yolda teblîgat icrâsı sûretinde yani birinci şıkta hâsıl olarak nezâretin tezkiresi ve zikrolunan mukavele ve beyânnâme sûretleri Müsürüs Paşa'nın tercümesi ve Hidivin telgrafi takımıyla leffen takdîm kılındı ise de kâtibe-i ahvâlde

Fî 28 Cemâziye'l-evvel Sene 302 - Fî 3 Mart Sene 301

Subhi / Münir / Akif / Asım / Hasan / Ethem / Ahmet Esad / Said / Zihni / Rauf / Mustafa / Kâmil

Belge No: 18

Mazbata

Ma'lûm-ı âlî buyrulduğu üzere Süveyş Kanalı'nın serbet-i isti'mâlini müzâkere etmek üzere Paris'te Devlet-i Âliyye ile diğerk düvel-i sâire murahhaslarından mürekkeb muhtelit bir komisyon teşkîli geçen de Fransa Hükûmeti tarafından teklîf olunub böyle bir müzâkere sırasında herhâlde kanalın emr-i müdâfaası Devlet-i Âliyye'ye ait olmak

lâzım geleceği ve Fransa'nın teklîfi cümlesinden olduğu vecihle Mısır tarafından dahi komisyonda memûr bulunmasına hâcet olmadığı cevâben hükûmet-i müşârünileyhaya ve matlûbumuzun tervîcine düvel-i sâireyi ameliye çalışmaları dahi süferâ-yı Devlet-i Âliyye'ye iş'âr olunduğu gibi şu teşebbüs üzerine cavab-ı muvâfık alınmaz ise hâricte kalınmamak ve komisyonda hıfz-ı hukûk ve menâfi-i devlet için lâzım gelen müdâfaat icrâ olunmak için dahi Paris Sefîri Esad Paşa'nın murahhas sıfatıyla hazır bulunması ve maiyyetine ya dâire-i askeriyye veya dâire-i bahriyyeden müşavir ve fen memûru sıfatıyla bir zât verilmesi geçen de meclis-i âcîzânemizce kararlaştırılarak ol bâbda bil-istîzân şeref-i müteallik buyrulan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı mülûkâne mucibince sefir-i müşârünileyha memûr intihâbı için dâire-i askeriyye ve bahriyyeye icrâ-yı teblîgat olunmuştu. Müşârünileyha Esad Paşa'nın cevâb ve ardından komisyonda devletlerin süferâsı hazır bulunmayacağı ve asıl karar konferansa havale olunacağı cihetle Hükûmet-i Seniyye tarafından dahi sefâret-i seniyye baş tercümanı Misak Efendi'nin bulundurulması lüzûmı ihtâr olunub mumâileyhin ta'yîni Nezâret-i Hâriciye'ce tasdîk ve ehliyeti meclisce dahi dermiyân olduğu gibi Petersburg ve Londra ve Viyana Kabinetoları'ndan alınan cevâblarda Mısır memûru mücerred ma'lûmât-ı mahalliyesine mürâcaat olunmak ve sahib-i rey olmamak üzere davet kılınacağı beyân ve bu sıfatla bir Mısır memûrunun ta'yînine muvâfakat olunmak menâfi-i Devlet-i Âliyye'ye daha muvâfık olacağı dahi Rusya hâriciye nazırı ve memûr-ı mumâileyh protokolleri imzâ etmeyeceği ve yalnız Londra Konferansı'nda olduğu gibi icâb ettikçe komisyona celp eyleyeceği Lord Granvill tarafından ilâve ve ihtâr kılınıp bu hâlde Mısır memûru dahi Devlet-i Âliyye birinci memûrunun refâkatine ve müşavir sıfatıyla bulunmak lâzım geleceğinden ve bu takdîr de buradan başkaca iki maiyyet memûru irsâline hâcet olmadığından mumâileyh Misak Efendi'nin birinci yani komisyonda rey vermek üzere memûr ta'yîniyle buradan dahi lisân-ı isnâd-ı ma'lûmât-ı hariciyyeye vakıf ve ehil olması cihetiyle dâire-i askeriyyeden intihâb olduğu taraf-ı Ser-askeri ile muhâbere-i melfûf tezkire cevâbında beyân kılınan erkân-ı harb livalarından (s. 13) Hüsni Paşa'nın irsâli ve Mısır memûrunun dahi ber-vech-i muharrer müşâvir sıfatıyla Hükûmet-i Seniyye'nin birinci memûruna iltihâk eylemesi ve Paris Sefâret-i Seniyyesi'ne ona göre ma'lûmât i'tâsı bil-ittihâd tensîb olundu ise de kâtibe-i ahvâlde

Fî 28 Cemâziye'l-evvel Sene 302 - Fî 3 Mart Sene 301

Kâmil / Subhi / Münir / Akif / Asım / Hasan / Osman / Ethem / Ahmet Esad / Said / Zihni / Rauf / Mustafa

Belge No: 19

Hâriciye Nezâretin'den Fî 12 Mart Sene 85 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa Hazretlerine Yazılan 42 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesi Sûretidir

Takriben iki aydan beri Londra'da bulunduğunuz hâlde muntazır olduğumuz netice-i hilâf-ı me'mûle henüz istihsâl olunmadı. Zât-ı âlîlerine tevdi' buyrulan memûriyyetin husûl-ı muvafakatince müşâhede olunan te'hîrât veli-nimetimiz padişahımız efendimiz hazretlerince bî-hakk-ı mucib endişe olmaktadır. İstihsâl-i matlûb olan mugamere ve ol için taraf-ı âlîlerinden mesâi ve ikdâmât sarf olunduğundan ve bâ'de-mâ dahi bu bâbda bezl-i mâ-hâsıl-ı iktidar edebileceğinden şübhe etmiyor. Bu hususa dair icrâsına mübaşeret eylediğiniz mükâlemenin ta'lîmât-ı devletlerinde münderic mesâil-i muhtelifeyi tedkik ve tezekkür etmiş iseniz de --- şimdiye kadar mûcib-i memnûniyyet bir ittifâk hâsıl olmadı. Hakk-ı sarfımız ve İngiltere Devleti'nin mine'l-kadim Hükûmet-i Seniyye hakkında ibrâz eylediği asar-ı müddet ile Londra Kabinetosu'ndan ümid ve intizâr eylediğimiz efkâr-ı hayr-ı hevahin memûriyyet-i asâfânelerinden muvaffakiyet hâsıl olacağına zemândır. Londra'ya bir sefâret-i mahsûsa i'zâmı dahi İngiltere'nin muâvenetini bizce ne derece kıymettar olacağına bir delil-i ciddiyedir. İngiltere Hükûmeti tarafından bi'd-def'ât bina i'tâ olunan te'mînât zaten devleteynin menâfi-i müşterekelerinde ve müdâfaaya mecbûr oldukları kavâide ve me'mûlümüze muvâfıktır. İttihâd-ı menâfi lüzûmunu takdîrden hâsıl olacak muhasenat ale'l-husûs ahvâl-i hazırada inkârı nâ-kabil sûrette müşahade olunuyor. İşte niyet-i halisânemiz Londra Kabinetosu tarafından bî-hakk-ı takdîr olacak cezm ve i'tikâdıyla bî-hulûs-ı bâlî kendisine mürâcaat etmiştik. Zât-ı şevket-semân hazret-i padişahîleri ile Hükûmet-i Seniyyeleri ümid ve intizârlarının asarıyla te'yîd edildiğini görmeği karîben arzû buyuruyorlar. Binaen aleyh İngiltere vükelâsına niyetimizin sıdk u ihlâsa mukarretini ve hakkımızdaki temâyülât-ı hüsnlerinde olan itmânanı --- tebliğ ve te'mîn ile beraber Mısır meselesinin menâfi-i devleteyne muvâfık bir i'tilâf ile tesvîye husûsunda İngiltere'nin efkâr-ı mütekabilesine ve menâfi-i müşterekemize i'timâd eylemekte olduğumuzu dahi beyân ve tekrar eylemenizi ekiden tavsiye ederim. Düvel-i sâire memûriyyet-i âlîlerinden hâsıl olacak neticeye intizâren seyirci gibi durmakta oldukları cihetle böyle bir i'tilâfin husûlü lüzûmunda bir kat daha ısrâra mecbûruz.

Belge No: 20

(s. 14)

Mazbata

Süveyş Kanalı'nın serbest-i isti'mâlini müzâkere etmek üzere Paris'te teşkil edecek muhtelit komisyona taraf-ı Devlet-i Âliyye'den Paris Sefâret-i Seniyyesi müsteşârı Misak Efendi ta'yîniyle refâkatinede müşavir ve fen memûru sıfatıyla dâire-i askeriyeden intihâb olunan Mirliva Hüsni Paşa'nın irsâli ve komisyonda sahib-i rey olmak üzere Mısır memûruna dahi Devlet-i Âliyye memûruna iltihakı hakkında mazbata-i ma'ruza manzûr-ı âlî buyrularak mümâileyh Misak Efendi'nin yerine memûrîn-i müslimedden ve erbâb-ı ehliyet ve liyakata münâsib birinin memûriyyetinin arzı ve mazbata-i mezkûrenin mündericâtı sâiresinin dahi icrâsı husûsuna îrâde-i seniyye-i hazret-i padişahî şeref-müteallik buyrulmuş keyfiyyet bugün ki meclis-i çakaranemizde tekrar müzâkere olundu. Mümâileyh Misak Efendi'nin intihâbı Mısır ve kanal işleri hakkında şimdiye kadar Fransız Kabinetosu'yla cereyân eden muhâberâta ma'lûmâtından ve bu misillû mesâil-i düveliyye müzâkerâtına memûr olunarak ala-mâ-yelik efhâm ve istifhâm-ı merâm ile vukûf-ı tam üzerine teati-i efkâra iktidarları şart-ı zarûrî bulunmasından münbais olup ma-heza memûrîn-i Müslime içinde bu işe esnâ-i sefir-i tevfik lakin kifayeti Nezâret-i Hâriciye'den beyân ve tasdîk olunmasına ve komisyonun ictimâına altı yedi gün kalmasına mebnî işbû komisyona müşârünileyhanın ta'yîniyle hemen Paris'e azîmet etmesinin telgrafla kendisine tebliğ ve mümâileyh Hüsni Paşa'nın dahi müsâraaten i'zâmı tezkire kılınmakla kâtibe-i ahvâlde

Fî Gurre Cemâziye'l-âhir Sene 302 - Fî 6 Mart Sene 301

Mustafa / Kâmil / Subhi / Münir / Akif / Asım / Hasan / Osman / Edhem / Ahmet Esad / Said / Zihni / Rauf

Belge No: 21

Hâriciye Nezâreti'ne Fî 15 Mart Sene 85 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden Gelen 55 Numaralı Telgrafnâme

Kırk iki ve kırk üç numaralı iki kıt'a telgrafnâme-i nezâret-penâhîleri ahz olundu. Bugün Lord Granvill ile vuku' bulan musâhabetimde telgrafnâme-i âlîlerini kendisine kırâat ve bir sûretini i'tâ eyledim. Bu mülâkatta telgrafnâme-i mezkûrun

derece-i şümûlünü Lord Granvill'e layıkıyla tefhîme çalıştım ve mükâlemât-ı hâzıradan hâsıl olacak ve devletinin kabil-i tefrîk olmayan menâfi-i müşterekelerini şübhesiz takviye ve tahkim edecek i'tilâfin derece-i ehemmiyetini dahi irâen ve isbât için bil-cümle vesâid-i mümküneyi isti'mâl eyledim. Buna dâir i'tâ edeceği cevâbı Bâb-ı Âlî'ye li-ecli't-tebliği mümkün ise tahrîren bildirmesini ricâ eylediğimden Mösyö Vendiham'a göndereceği tahrîrâtın tercümesini bendenize tebliğ edeceğini vaad eyledi. Tahrîrât-ı mezkûreyi şimdi almış olduğumdan ber-vech-i âtî harfiyen derc ve nakil etmeyi fâideli add eyledim. Mütâlaasından müstebân olduğu vecihle tahliye maddesi istisnâ' olmak üzere mevâdd-ı sâirenin cümlesi ciddi bir gûna müşkilâta tesadüf etmeksizin fasıl ve tesvîye edilecektir. Kavânîn-i Mısriyye'nin bâ-îrâde-i seniyye tasdîki Hidivviyyet-i Mısriyye'ce netâyic-i hâzırayı müstelzim olacağından bunun lüzûm ve fâidesi hakkında ihtâr eylerim. Lord Granvill bu bâbda yeniden şeref-sadır olacak fermân-ı âlîye "îrâde-i seniyye" derc olunmak üzere Sir Pansfut ile bâ-ittifâk bir fıkra kaleme almamı tavsiye eyledi. Fakat fıkra-i mezkûre Mısır'ın muhtâriyet idâresine Hidiv hazretlerinin umûr-ı idârece hâiz olduğu iktidar ve salâhiyyete asla irâs-ı halel etmeyecektir. Lord Granvill fıkra-i mezkûre ile bu bâbda bir istisnâya ve su-i tefsîrata mahall verilmemesi lâzımeden idüğünü ihtâr eyledi. İşbû maddenin sûret-i terkîbini Sir Pansfut ile birlikte ta'yîn edeceğimiz kararlaştırıldı. Fıkra-i mezkûreyi Lord Granvill'e tebliğ etmezden evvel savb-ı devletlerine iş'âr ve evâmir-i asâfânelerini intizâr eyleyeceğim. Hitâm-ı (s. 15) mülâkatta Lord Granvill İngiltere'nin emniyet bahsine olan beyânât-ı mükerrerine izhâr buyrulan emniyet ve i'timâdiden dolayı gerek kendi ve gerek devlet-i metbûasının teşekkürâtını zât-ı şevket-semân-ı cenâb-ı mülûkâne ile Hükûmet-i Seniyye'lerine arz ve tebliğe senâverlerini memûr etti. Zât-ı hazret-i padişahîyi Londra'ya bir sefâret-i mahsûsa i'zâmına sevk ve amel eden esbâbı kemâ-hiye-i hakkîhâ bi't-takdir sefâret-i mahsûsanın devletçe arzû olunan i'tilâf-ı kat'iyi müntic olacağı ümid-i kavlisinde bulunduğunu ve ahvâl-i hâzırada devletinin menâfi-i müşterekesini müdâfaa ve tesvîye için böyle bir i'tilâfa lüzûm görüldüğünü ilâve eyledi.

Belge No: 22

Mösyö Vendiham'a İrsâl Olunan Fî 14 Mart Sene 85 Tarihli Tahrîrât Şudur

Hasan Fehmi Paşa hazretleri bugün ba'de'l-zuhûr beni görerek sûret-i melfûf telgrafnâmeysi tebliğ eyledi. İşbû telgrafnâmede munderic teşebbüsâta cevâben İngiltere

Hükûmeti dahi Bâb-ı Âlî ile bir sûret-i tesvîye-i marzîyeye vâsıl olmak arzûsunda olup beynimizde mevkiî-i bahse konulan mesâil meyânında Mısır'ın İngiliz askeri tarafından tahliyesine müteallik madde müstesna olmak üzere husûl-i i'tilâfa muktedir olamayacağımız hiçbir mesele görmediğimi ihtâr ettim. Şurasını dahi ilâve eylerim ki eğerce tarafımızdan verilen paşa-yı müşârünileyhin ifâdesine göre gerek kendi ve gerek devlet-i metbûası tarafından kâmil-i emniyet ve i'timâd ile telakki edilen bil-cümle te'mînâtı tamamiyle te'yîd edersek de tahliye için bir müddet ta'yîni meselesine bir netice i'tâsına muktedir değiliz. Asâkir-i Mısriyye'nin tensîk ve tanzîmi ve İngiliz askeri Mısır'dan çekilir çekilmez zât-ı hazret-i padişahînin hakk-ı hâkimiyet-i tahtında olarak Mısır'ın hâl-i bî-arafça vaz'ı ve Bahr-i Ahmer limanlarından bazılarının tekrar Devlet-i Âliyye tarafından işgali gibi bazı mesâil-i mühimme vardır ki haklarında i'tilâf hâsıl etmemekliğimize hiçbir sebep görmüyorum Hasan Fehmi Paşa hazretleri Mısır'ın bî-arafçılığı tasavvuru hakkında husûl-ı i'tilâfa bir gûna müşkilât görmediğini bâ-beyân düvel-i sâirenin buna muvâfakat edip etmediklerini suâl etti. Ben dahi her ne kadar bu bâbda kendisine te'mînât i'tâsına muktedir değilsem de düvel-i sâireyi buna muvâfakatten mâni' edebilecek hiçbir sebep görmediğimi söyledim bâ'de müşârünileyh hazretleri kavânîn-i Mısriyye'nin bâ-îrâde-i seniyye tasdîki maddesinden lakırdı açtı Müşârünileyh kavânîn-i Osmanîyye'nin Mısır'da mevkiî-i icrâya vaz' edilmesi ve zât-ı hazret-i padişahînin zaten bâ-fermân-ı âlî Hidiv hazretlerine tevdi olunan salâhiyyet ve iktidarı istidâd buyurmaları hakkında ısdâr etmeyip şu kadar ki kavânîn-i hâzırayı bâ-îrâde-i seniyye tasdîk ile beraber Mısır'ın muhtâriyet idâresine asla irâs-ı halel etmeyecek ve Hidiv hazretlerine umûr-ı adliyye hâiz olduğu salâhiyyet tammeyi tahfîf değil bil-akis tecdîd edecek sûrette kaleme alınmış bir kıt'a fermân-ı âlî "îrâde-i seniyye" ısdârı mümkün idüğünü söyledim ve bu meseleye bir ehemmiyet-i mahsûsa verir gibi göründü. Paşa-yı Müşârünileyh devlet-i metbûasının elyevm ducâr olduğumuz müşkilât-ı layıkıyla derk ve teyakkun ettiğini ve zât-ı hazret-i padişahînin bu müşkilâtı tezyîd etmek değil bil-akis gavâil-i mebhûseden kurtarmak arzûsunda bulduklarını ve sûrat ile Afganistan'dan bahisle menâfi-i devleteynin yekdiğerinden tefrîki nâ-kabil sûrette mesâbe idüğü inkârında bulunduğunu ilâve eyledi. Bunun üzerine ben mülâkata hitâm vermezden evvel zât-ı şevket-semân hazret-i padişahîyi Londra'ya bir sefâret-i mahsûsa i'zâmına sevk ve amel eden esbâbı takdîr eylediğimi ifâde ile beraber hakkımızda ibrâz buyrulan asar-ı i'timâddan dolayı zât-ı hazret-i padişahî ile Hükûmet-i

Seniyye'lerine teşekkürâtımızı arz ve tebliğ etmesini ricâ ve her iki taraftan arzû olunan i'tilâfa vusûl ümidinde bulunduğumu tekrar eyledim.

Belge No: 23

(s. 16)

Hâriciye Nezâreti'ne Fî 16 Mart Sene 85 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden Gelen 56 Numaralı Telgrafnâme

Kırk bir numaralı telgrafnâme-i nezâret-penâhîlerinde münderic evâmire imtisâlen mukavele lâyhâsını müsveddesi irsâl buyrulan mektûb ile beraber mürûr-ı tahrîrâtlarıyla tebliğ eyledim ve lâyhâ-i mezkûrede muharrer "bî-teraflık" kelimesi yerine Mısır'ın "masûniyyet arazisi" kelimelerini yazdım. Dünkü musâhabetimizde Lord Granvill lâyhâ-i mezkûreyi rüfekasının nazar-ı tedkikine havale edeceğini ve netice-i tedkikatı bendenize bildireceğini söyledi. Ma'lûm-ı âlî-i nezâret-penâhîleri olduğu vecihle "bî-teraflık" kelimesi gerek Mösyö Vendiham'a irsâl buyrulan tahrîrât-ı mahramâneye ve gerek ta'lîmât-ı âcîzânemin onuncu maddesine derc edilmiş olduğundan bu ta'bîrin tâ'dîli İngiltere Kabinatosu tarafından bazı ihtârât vuku'unu istilzâm edebilir. Binaen aleyh "bî-teraflık" yerine masûniyyet arazisi ta'bîrinin isti'mâlini îcâb ettiren mülâhazâtı şimdiden bildirmelerini ve Lord Granvill tarafından vuku' bulacak ihtârâta inde'l-îcâb cevâb verebilmekliğim için bendenize ta'lîmât-ı kat'îyye i'tâ buyurmalarını dahi ricâ ederim.

Belge No: 24

Nezârete Fî 20 Mart Sene 85 Tarihiyle Devletlü Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden Varîd Olan 64 Numaralı Mahramâne Telgrafnâme Sûretidir

Sene-i hâlin on dokuzu tarihli telgrafnâme-i nezâret-penâhî ahz olundu.

İmzâdan imtinâ' husûsunun mûcib olacağı sû-i te'sîr ve sû-i tefsîri her ne kadar çalışsam men'e muktedir olamayacağımı beyân ve iş'âra mecbûrum. Yalnız imzâ için me'zûniyyet i'tâsı husûsunda vuku' bulan te'hîr Hükûmet-i Seniyye'nin hüsn-ü niyetini şübheye düşürmüş ve hatta Lord Granvill bunu açıktan açığa Müsürüs Paşa'ya söylemiştir. Zât-ı âlî-i nezâret-penâhîlerine iş'âr eylediğimiz üzere Hükûmet-i Seniyye'nin imtinâ'mını emr-i cedîde değin mektûm tutmuş olduğumuzdan Lord Granvill'in bundan haber ve ma'lûmâtı yoktur. Binaen aleyh Lord Granvill'in

beyânnâme ve mukavelenâmeyi imzâ etmekten imtinâ'mıza vâkîf olacağı vakit te'hîrât-ı vâkıadan hâsıl olan sû-i te'sîr ve sû-i tefsîrin bir kat daha tezâyüd edeceği derkârdır. Son telgrafnâmelerimde beyân eylediğim vecihle eğer Hükûmet-i Seniyye bendenizce mechûl bazı esbâba mebnî olarak müzâkereyi imzâ etmekteki imtinâ'ında sebât edecek olur ise mesele-i Mısriyye'ye dâir bir gûna i'tilâf vusûl-ı kabil olmayacağından başka şimdiye kadar yapılan şeylerin dahi te'sîrsiz kalacağı ve artık burada bulunmaktığımda hiçbir fâide hâsıl olmayacağı kaviyyen meczûmum olduğundan Bâb-ı Âlî'nin imtinâ'ını Lord Granvill'e tebliğ için emir verildiği takdîrde Londra'dan müfârekat eylemekliğim dahi me'zûniyyet i'tâ buyrulması lâzım gelir evâmir-i âlî-i asâfânelerine çar-çesm ile muntazırım.

Belge No: 25

(s. 17)

Nezâretten Fî 19 Mart Sene 85 Tarihiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne Çekilen 57 Numaralı Telgrafnâme

Yüz bir numaralı telgrafnâme-i sefirâneleri ahz olundu.

Hükûmet-i Senniyye'nin devletler beyninde kararlaştırılan mukavelenâme ile beyânnâmeye iştirâkten imtinâ'ına mûcib olan esbâb elli beş numaralı telgrafnâme ve ondan evvelki muharrerâtımdan ma'lûm-ı sefiraneleri olmuştur. İngiltere Hükûmeti imtinâ' vâkıamızı sû-i tefsîr edemez zîrâ asıl madde bir istikrâz akdinden ibâret olup Hükûmet-i Seniyye ise bu bâbda Hidiv hazretlerine bir fermân i'tâsına hazır bulunduğunu beyân etmiştir. Zaten Bâb-ı Âlî akd-i istikrâza bâ-fermân-ı hümâyûna müsaade buyuracağı cihetle düvel-i zamaniyye müteallik olan beyânnâme devlet-i metbûa cânibinden imzâ olunmak lâzım geldiğini bizzat Lord Granvill size söylemiştir ve ondan sonra müşârünileyhin tebdîl-i efkâr etmesi zât-ı sefiraneleriyle Hasan Fehmi Paşa hazretleri tarafından dermiyân olunan mülâhazât üzerine değil midir? Şurasını tekrar ederim ki Lord Granvill'in evvelki reyî mûcibince fermân-ı hümâyûnu ısdâr edeceğimiz cihetle hakkımızda bir gûna tarîz vuku' bulmaz. Herhâlde eğer bu hâreketimiz oraca bir su-i te'sîr hâsıl etmiş ise dest-i gûyâna îzahat ve halisâne te'mînât i'tâsıyla bu sû-i te'sîri tahfif ve Londra Kabinetosu'nun hüsn-i niyetini tatarrûk-ı halelden kâmilen vikâye ve muhâfazaya bizdene mâ-hâsıl-ı gayret ve ihtimâm eylemenizi ricâ ederim. Bu bâbda mesâi ve dirayet-i müsamanıza i'timâd eylemekteyiz.

Hasan Fehmi Paşa'nın dahi bu maksâda hizmet etmesi zımnında işbû telgrafnâmeyi kendisine kırâat eylemeniz mütemennâdır.

Belge No: 26

Nezâretten Fî 16 Mart Sene 85 Tarihiyle Paris Sefâret-i Seniyyesi'ne Çekilen 86 Numaralı Telgrafnâme

Yetmiş iki numaralı telgrafnâme-i sefiraneleri ahz olundu Misak Efendi'nin Süveyş Kanalı Komisyonu'na memûr ta'yîn olunması ve Mısır memûrundan mâ-adâ buradan dahi diğere bir memûr gönderilmesi hakkındaki teklif huzûr-ı şevket-mevfûr hazret-i padişahî arz olduğundan şeref-taalluk edecek îrâde-i seniyye-i hazret-i padişahîyi derhâl tarafınıza tebliğ edeceğim maa-mâ-fih memûrîn-i mûmâileyhümânın ta'yînini Fransız Hükûmeti'ne iş'âr için zât-ı sefiranelerine me'zûniyyet i'tâsından evvel işbû telgrafnâme mûcibince hükûmet-i müşârünileyhaya i'tâ edeceğiniz takrîrin cevâb-ı resmîyesine intizâr eyleyeceğiz Mösyö Jolfray (?) martın yedisi tarihli takrîr-i şifâhîsinde komisyonun ma'lûmâtına esâs ittihâz olunacak İngiltere'nin Fî 3 Kânûn-ı sâni sene 83 tarihli tahrîrât-ı umûmîsinin dördüncü maddesine nazaran cânib-i Bâb-ı Âlî'den izhâr olunan endişe nâ-bîmahall görünür diye muharrerdir. Şimdi bizim dikkat-i nazarımızın işbû madde ile vaz' olunan esâsa mutabakatı farz olursa bile herhâlde bu kaideyi daha ziyâde îzah eylediği derkârdır fî'l-vâki' madde-i mezkûrede salafü'l-beyân olunan iki şarttan hiç birinin Mısır'ı muhâfaza için lüzûm görünebilecek tedâbire şümûli olmayacaktır diye muharrer olup bundan evvelki iki madde de dahi muhâbere zamanında muhâriblerinin biri Devlet-i Âliyye olsa bile kanalda kalmış olan muhârib devlet sefâinine bir müddet ta'yîn olunmalı ve ne asker ne de mühimmât-ı harbiyye kanaldan karaya çıkarılmamalı ve Süveyş Kanalı ile civarında ve Mısır sularında vâki' sâir mahallerde muhâsamât vuku' bulmamalıdır deniliyor. Hâlbuki tarafımızdan Fransa ile İngiltere'ye i'tâ olunan cevâbda Mısır'ın müdâfaası Hükûmet-i Seniyye'ye ait olduğunu tasdik ile beraber her ne kadar Süveyş Kanalı'nda ve Mısır sularında muhâsamât vuku' bulmayacak ise de hakk-ı hâkimiyetin lâzım-ı gayr-i müfârik olarak Süveyş Kanalı'nda cemî' zamanında sefâin-i harbiyye bulundurmak hakkından vazgeçmedik Mösyö Jolfray'ın maru'z-zikr tebliğatında devlet-i metbûası efkâr ve nazariyatının bizim efkârımıza muvâfık olduğunu istidlâl ediyorsak da komisyona Osmanlı memûrlarının ta'yînini müşârünileyhe bildirmezden evvel kendisi mülâhazât-ı meşrûha (s. 18) hakkında bizimle hemfikir olduğunu bildirirse memnun oluruz Mısır

memûruna gelince İngiltere Devleti mümâileyhin ne protokolleri ne de komisyonun bir gûna evrâkını imzâ edemeyeceğini beyân ediyor düvel-i sâire dahi bu efkârdadırlar Binaen aleyh şurası mukarrerdir ki bi't-tab' istişâre tarîkiyle beyân-ı reye me'zûne olacak olan Mısır memûru ictimâ'lara bizim memûrumuzun muavini sıfatıyla kabûl olunacaktır memûrlarımızın ta'yînine müteallik olan ilk fıkralar müstesna olmak üzere işbû telgrafnâme meâlinde Mösyö Jolfray'ye bir takrîr-i şifâhî irsâl etmeniz ve müşârûnileyh tarafından verilecek cevâbı bâ-telgraf tarafımıza bildirmeniz mütemennâdır bundan başka komisyonun tarih-i ictimâ'î ile düvel-i sâirenin her biri tarafından kaç memûr ta'yîn olunduğunu ve bunların kimler olduklarını dahi bâ-telgraf bildirmenizi ricâ ederim

Belge No: 27

Nezâretten Fî 21 Mart Sene 85 Tarihli Hasan Fehmi Paşa'ya Çekilen 49 Numaralı Telgrafnâme

İtalya'nın Bahr-i Ahmer'deki politikasına dâir Mösyö Mançini tarafından îrâd olunan nutk mütâlaa-güzâr-ı âlîden olmuş olmalıdır. Nutk-ı mezkûre nazar-ı dikkat-i kâmilemizi celbe şâyândır. Zât-ı âlîlerine mükerreren ihtâr eylediğim vecihle İtalya'nın Bahr-i Ahmer'deki harekâtına sulhen bir nihayet i'tâsı mesele-i Mısriyye'nin sûret-i umûmîyyede tesvîyesine mütevakkıfdir. Hatta Mösyö Mançini bile Beylül ile Musavva'nın işgali ahvâl-i Mısriyye'den münbais olduğunu ve bu işgalin umûr-ı Mısriyye'nin tanzîmine tabî' olacağını bize beyân etmiştir. Şimdi mesele-i Mısriyye henüz tesvîye-pezir olmadığından bu gün şeref-sadır olan îrâde-i seniyye-i hazret-i padişahî mûcibince maslahatın tesri'i fermân buyrulmuştur. Teblîgat-ı vâkıanız atebe-i ulyâya arz olunuyor. Fakat bir netice-i kat'ıyyeyi mutazammın olmadığı cihetle husûlünü te'mîn eylediğiniz i'tilâfın ne olduğu taraf-ı hazret-i padişahîden suâl buyruluyor. Tehiyye ve tanzîm ettiğiniz mukavele lâyhâsını Bâb-ı Âlî'nin tasdîkine tâ'lîken Lord Granvill'e bir kıt'a mektûb ile teblîğ eylediğinizi elli altı numaralı telgrafnâmenizde bi'l-iş'âr "bî-taraflık" kelimesi yerine "masûniyyet arazisi" kelimelerinin ne sebebe mebnî yazıldığını suâl etmiş idüğünü bunun üzerine Lord Granvill'in cevâbını alacağız vakit sûret-i fikr ve mütâlaamızı bildireceğimizi cevâben beyân eylemiştim. Zîrâ on bir numaralı telgrafnâmemde iş'âr eylediğim vecihle o vakit meseleyi ihtiyâcât-ı zamaneye göre tedkik ile bir karar-ı kat'i ittihâzına mecbûruz. İşbû karar mûcibince zât-ı âlîlerine verilecek ta'lîmât tarafınızdan îrâd olunan suâle dahi

cevâb olacaktır. Binaen aleyh Lord Granvill'in mektûbunuza vereceği cevâba muntazırım.

Belge No: 28

Hâriciye Nezâreti'ne Fî 18 Mart Sene 85 Tarihiyle Devletlü Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden Varîd Olan 40 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesidir

Mukavelenâmenin bil-cümle düvel-i muazzama süferâsı tarafından imzâ edildiğini şimdi haber aldım. Devlet-i Âliyye sefirinin bulunmaması pek ziyâde celb-i nazar-ı dikkat olmuş ve sû-i te'sîr hâsıl eylemiştir.

Belge No: 29

(s. 19)

Hâriciye Nezâreti'ne Fî 18 Mart Sene 85 Tarihli Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden Varîd Olan 111 Numaralı Telgrafnâme Tercümesidir

Mukavelenâme dahi bugün saat beşte Lord Granvill ile bu bâbda ruhsatnâmelerini almış olan süferâ-yı sâire tarafından imzâ olundu. Rusya sefiri dahi irsâli bâ-telgraf kendisine iş'âr olunan ruhsatnâmesini henüz almadığı hâlde yine mukavelenâmeyi imzâ etti. Şurasını mâ-teessüf beyân ederim ki imzâ husûsunda cenâb-ı Bâb-ı Âlî'den vuku'a getirilen te'hîr süferâ-yı sâire ve ezcümle İngiltere Hükûmeti'nce sû-i te'sîri mûcib oldu. Zîrâ hükûmet-i müşârünileyh işbû mesele-i mühimm ve acilenin kâmilen tesvîye-pezir olduğunu parlamentoya bi't-teblîğ bunun biran evvel tasdîkini istihsâl etmek arzûsundadır.

Belge No: 30

Hâriciye Nezâreti'nden 19 Mart Sene 85 Tarihli Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne İrsâl Olunan 85 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesidir

(İşbû telgraf 17 numaralı sahifede mûnderic olmakla mükerrerdir.)

Yüz bir numaralı telgrafnâme-i sefiraneleri ahz olundu.

Hükûmet-i Senniyye'nin devletler beyninde kararlaştırılan mukavelenâme ile beyânnâmeye iştirâkten imtinâ'na mûcib olan esbâb elli beş numaralı telgrafnâme ve ondan evvelki muharrerâtımdan ma'lûm-ı sefiraneleri olmuştur. İngiltere Hükûmeti

imtinâ' vâkıamızı sû-i tefsîr edemez zîrâ asıl madde bir istikrâz akdinden ibâret olup Hükûmet-i Seniyye ise bu bâbda Hidiv hazretlerine bir fermân i'tâsına hazır bulunduğunu beyân etmiştir. Zaten Bâb-ı Âlî akd-i istikrâza bâ-fermân-ı hümâyûna müsaade buyuracağı cihetle düvel-i zamaniyye müteallik olan beyânnâme devlet-i metbûa cânibinden imzâ olunmak lâzım geldiğini bizzat Lord Granvill size söylemiştir ve ondan sonra müşârünileyhin tebdîl-i efkâr etmesi zât-ı sefiraneleriyle Hasan Fehmi Paşa hazretleri tarafından dermiyân olunan mülâhazât üzerine değil midir? Şurasını tekrar ederim ki Lord Granvill'in evvelki reyî mûcibince fermân-ı hümâyûnu ısdâr edeceğimiz cihetle hakkımızda bir gûna tarîz vuku' bulmaz. Herhâlde eğer bu hâreketimiz oraca bir su-i te'sîr hâsıl etmiş ise dest-i gûyâna îzahat ve halisâne te'mînât i'tâsıyla bu sû-i te'sîri tahfif ve Londra Kabinetosu'nun hüsn-i niyetini tatarrûk-ı halelden kâmilen vikâye ve muhâfazaya bizdene mâ-hâsıl-ı gayret ve ihtimâm eylemenizi ricâ ederim. Bu bâbda mesâi ve dirayet-i müsamanıza i'timâd eylemekteyiz. Hasan Fehmi Paşa'nın dahi bu maksâda hizmet etmesi zımında işbû telgrafnâme-yi kendisine kırâat eylemeniz mütemennâdır.

Belge No: 31

Hâriciye Nezâreti'ne Fî 20 Mart Sene 85 Tarihiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden Varîd Olan 114 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesidir

Elli yedi numaralı telgrafnâme-i nezâret-penâhîleri ahz olundu.

Dünkü tarihli ve yüz on iki numaralı telgrafnâme-i âcîzânemde iş'âr olunduğu vecihle Hükûmet-i Seniyye'nin beyânnâme-yi imzâ eylemek husûsundaki tereddüd ve imtinâ'ın her şey olup bittikten sonra bize bildirdiğine müteessifiz. Zîrâ bu karara isâbet olunduğu hâlde ilk sûret-i tesvîyece vuku'a gelen tâ'dîlâtta Hasan Fehmi Paşa hazretleriyle bendeniz dahi ve iştirâkimiz bulunmak hasebiyle Lord Granvill'in îzahat ve te'mînâtımızın sıdk ve ihlâs-ı mukarretine i'timâdda devâm eylemesi me'mûl değildir. Elli beş numaralı telgrafnâme-i nezâret-penâhîlerini yüz on iki numaralı telgrafnâme-i âcîzânemde cevâbına teâdisi oluncaya kadar mektûm tutmakta olduğumuz cihetle Lord Granvill Bâb-ı Âlî'nin kararına henüz mutali' değilse de bugün bendenizi görür görmez beyânnâme-yi ve mukavelenâme-yi imzâ için cenâb-ı Hükûmet-i Seniyye'den ta'lîmât irsâlinde vuku'a gelen te'hîrâtın dolayı bir takım acı sözler söylemiş ve bu te'hîrât İngiltere'ye ve ale'l-husûs şimdiki kabinetoya karşı pek az

dostane olan temâyülâtın te'sîri nazarıyla bakılabileceğini ilâve etmiştir. Zîrâ heyet-i vükelâ Bâb-ı Âlî'yi tatyîb ve Hasan Fehmi Paşa hazretlerinin memûriyyetini tervîc ve beyne'd-düvleteyn husûl-ı mukavenet için elinden geleni yapmaya meyyal iken şimdi Bâb-ı Âlî'nin evrâk-ı mezkûreyi imzâdan imtinâ' hasebiyle parlamentoya karşı gayet müşkîl bir mevkiîde bulunacaktır. Bendeniz karîben ta'limât-ı âlîye-i nezâret-penâhîlerinin vürûduna muntazır olduğumuzu bît-te'mîn müşârünileyhi teskine çalıştım.

Belge No: 32

(s. 20)

Hâriciye Nezâreti'ne Fî 19 Mart Sene 85 Tarihli Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden Varîd Olan 116 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesidir

Elli beş numaralı telgrafnâme-i Nezâret-penâhîleri ahz olundu.

Geçen şubatın yirmi birinci günü Lord Granvill umûr-ı mâlîye-i Mısıriyye'ye dâir İngiltere ve Fransa beyninde hâsıl olan sûret-i tesvîyeye dâir düvel-i sâire süferâsı misillû sefâret-i seniyyeye tebliğ eder etmez beyânnâme ve mukavelenâme ve karanâme-i Hidivviyye'nin hulâsa-i meâlini ve metnini dahi posta ile zât-ı âlî-i nezâret-penâhîlerine tebliğ-i müsaraat eylediğim gibi çünkü Eyalât-ı Şâhâne'nin birine müteallik mukavelât-ı düveliyyenin imzâsında devlet-i metbûanın hâric tutulması şübhesiz hâiz olmayacağından beyânnâmenin ilk sûret-i tahrîrince hukûk ve menâfi-i Saltanat-ı Seniyye'ye muvâfık tâ'dîlât istihsâli için Hasan Fehmi Paşa hazretleriyle birlikte Lord Granvill nezdinde icrâ eylediğimiz teşebbüsâtı ve Sir Pansfut ile cereyân eden mukâlemâtı iş'âr eylemiştim. Düvel-i sâirenin cümlesi bazı tâ'dîlâtın sonra İngiltere ve Fransa beynindeki sûret-i tesvîyeye iştirâk ettiler. Hükûmet-i Seniyye ancak maru'z-zikr beyânnâme ve mukavelenâme kâmilen tâ'dîl olunduktan sonra işi müzâkere ile bu iki varakanın imzâsı menâfi-i Saltanat-ı Seniyye'ye muvâfık olup olmadığını bizden suâl eylemiş, (bu suâle maa-müsâraa cevâb vermiştik) ve esbâb-ı muhtelifeye mebnî Bâb-ı Âlî'nin beyânnâme ve mukavelenâmeyi imzâdan ictinâb etmeğe karar verdiğini mutazammın telgrafnâme-i nezâret-penâhîlerinin dahi evrâk-ı mezkûre düvel-i sâire tarafından imzâ olunduktan sonra tarafımıza vâsıl olması şübheden teessüftür. Bâb-ı Âlî'yi böyle bir karar ittihâzına sevk ve amel eden esbâb-ı muhtelifeyi bilmiyoruz. Süveyş Kanalı meselesinde Hükûmet-i Seniyye'nin müttehazı olan nokta-i nazara müteallik şarta gelince nezd-i asâfânelerinde ma'lûm olduğu üzere Lord Granvill

işbû nokta-i nazarın Paris'te ictimâ' edecek muhtelit komisyonda tedkik ve müzâkere olunacağını beyân etmişti. Binaen aleyh Bâb-ı Âlî maru'z-zikr komisyonun hîn-i ictimâ'ında kendi nokta-i nazarının kabûlü husûsunda ısrâr etmeli ve teklîf-i vakî' red olunur ise komisyonun sened-i mütemennâ vaz'-ı imzâdan imtinâ' eylemelidir. İngiltere ve Fransız beyninde hâsıl olan sûret-i tesvîyenin metni aslıncâ Bâb-ı Âlî'nin menâfine olarak icrâ olunan tâ'dîlâtta Hasan Fehmi Paşa hazretleriyle bendenizin dâhil ve iştirâkimiz bulunmak hasebiyle şimdi cenâb-ı Hükûmet-i Seniyye'den ittihâz olunan karardan dolayı Lord Granvill ile İngiltere Hükûmeti'ne karşı bizzat düçâr olacağımız hâl ve mevkiî hakkında bahse girişmekten sarf-ı nazarla yalnız şurasını irâe ve isbat etmek isteriz ki karar-ı mezkûre burada bir te'sîr-i elim hâsıl edecek ve bizzat İngiltere Hükûmeti aleyhine icrâ olunmuş bir hâreket nazarıyla bakılacaktır. Zîrâ düvel-i sâire tarafından sûret-i kat'iyede imzâ olunan beyânnâme ve mukavelenâmenin şimdiki sûret-i tahrîrâtına nazaran ma'mûliyeti Bâb-ı Âlî cânibînden dahi imzâ olunmasına mütevâkîf olmakla bu bâbda parlamentonun istihsâl-i tasdîki devlet-i müşarünileyhce kabil olmayacaktır. Ahvâl-i meşrûhaya nazaran ve İngiltere Hükûmeti tarafından pek ziyâde hoşnutsuzluk gösterileceğine ve düvel-i sâire İngiltere'yi gücendirmekten ictinâb eyledikleri hâlde Bâb-ı Âlî'nin düvel-i sâireye karşı bir hâl-i infirâd kalacağı ve bu ise netâyic-i vazîmeyi müstelzim olacağı cezm ve i'tikâdında bulunduğu Binaen her gûna mes'ûliyetten kurtulmak için Hasan Fehmi Paşa hazretleriyle bendeniz arîz ve amîk teemmül ve mülâhazâdan sonra maru'z-zikr telgrafnâme-i devletlerini mektûm tutmaya ve Bâb-ı Âlî'nin kararından zaruri-ül-zuhûr olan netâyic hakkında cidden nazar-ı dikkat-i celb ile ta'lîmât-ı kat'iyeye-i asâfânelerine intizâr etmeye karar verdik.

Te'hîrât-ı vâkıyı haklı göstermek için mukavelenâme ile beyânnâmenin imzâsını Sandık Komisyonu'na Osmanlı memûrunun kabûlüne taalluk eylemekten başka bir sebep makbûl gösteremeyiz. İngiltere ve Fransa ve İtalya Devletleri buna müsâid olup düvel-i selâse-i sâire murahhasları bu bâbda devlet-i metbûalarından mektûb almadıklarını beyân ediyorlar.

Belge No: 33

(s. 21)

Hâriciye Nezâreti'ne Fî 19 Mart Sene 85 Tarihiyle ve Devletlü Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden Varîd Olan 41 Numaralı Mahramâne Telgrafnâmenin Tercümesidir

Kırk altı numaralı telgrafnâme-i nezâret-penâhîleri ahz olundu.

Müsürüs Paşa hazretleri telgrafnâme-i mezbûrda beyân olunan ta'limâtı henüz almadı. Bâb- Âli'nin ne esbâba mebnî mukavelenâmeyi imzâ etmemeyi karar verdiğini bilmiyorum. Hissiyat ve mütâlaâtıma gelince imtinâ' vâkıamızın netâyic-i vazîmeyi istilzâm ve menâfi-i sahîhe-i Devlet-i Âliyye ile hukûk-ı hükümrân-ı hazret-i padişahîye halel iras edebileceğinden bu bâbda cidden nazar-ı dikkat-i asâfânelerini celb etmeliyim. Şurasının dahi beyân ve ilâvesini vazîfeden add ederim ki rey-i kasıraneme göre ta'limâtımın mevâdd-ı sâiresi hakkında icrâ-yı müzâkerâta devâma mahall yoktur. Zîrâ Hükûmet-i Seniyye'nin imtinâ'ı sefâret-i mahsûsaya İngiltere Hükûmeti'nin verdiği mâhiyyeti ref ve izâle eder. Binaen aleyh evâmir ve ta'limât-ı âlflerinin vürûduna çarçışm ile muntazırım.

Belge No: 34

Hâriciye Nezâreti'ne Fî Tarihiyle Devletlü Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden Varîd Olan 62 Numaralı Mahramâne Telgrafnâmenin Tercümesi Sûretidir

61 Numaralı telgrafnâme-i âcîzâneme zeyldir.

Kırk altı numaralı telgrafnâmelerinde beyân olunan telgrafnâme-i asâfânelerinin mündericâtı hakkında Müsürüs Paşa hazretleriyle uzun uzadıya istişâre eyledik. Müşârünileyhin buna dâir nezâret-i asâfânelerine irsâl eylediği telgrafnâmenin mündericâtına tamamıyla iştirâk ederim. Ve bu fikr ve mütâlaaya ve metbûa-i mefhûmun ve muazzamamız zât-ı şevket-semân hazret-i padişahî ile Hükûmet-i Seniyye'lerine karşı olan vezâifimi ifâ için işin derece-i fehâmetini bir kere daha ihtâra mecbûrum. Eğer Hükûmet-i Seniyye bendenizce mechûl olan bazı esbâba mebnî azîm ve kararında sebât edecek olur ise mukâlemâtın fâidesizliğine dâir altmış bir numaralı telgrafnâmemde münderic sûret-i fikr ve mütâlaa-i âcîzâneme dâir ta'limât i'tâsını ricâ ederim.

Belge No: 35**Hâriciye Nezâreti'ne Fî Tarihli Devletlü Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden Varîd Olan 64 Numaralı Mahramâne Telgrafnâmenin Tercümesi Sûretidir**

(Bu telgraf 16 numaralı sahifede muharrer olmakla mükerrerdir)

Şehr-i hâlin on dokuzu tarihli telgrafnâme-i nezâret-penâhî ahz olundu.

İmzâdan imtinâ' husûsunun mûcib olacağı sû-i te'sîr ve sû-i tefsîri her ne kadar çalışsam men'e muktedir olamayacağımı beyân ve iş'âra mecbûrum. Yalnız imzâ için me'zûniyyet i'tâsı husûsunda vuku' bulan te'hîr Hükûmet-i Seniyye'nin hüsn-ü niyetini şübheye düşürmüş ve hatta Lord Granvill bunu açıktan açığa Müsürüs Paşa'ya söylemiştir. Zât-ı âlî-i nezâret-penâhîlerine iş'âr eylediğimiz üzere Hükûmet-i Seniyye'nin imtinâ'ını emr-i cedîde değin mektûm tutmuş olduğumuzdan Lord Granvill'in bundan haber ve ma'lûmâtı yoktur. Binaen aleyh Lord Granvill'in beyânnâme ve mukavelenâmeyi imzâ etmekten imtinâ'mıza vâkıf olacağı vakit te'hîrât-ı vâkıyadan hâsıl olan sû-i te'sîr ve sû-i tefsîrin bir kat daha tezâyüd edeceği derkârdır. Son telgrafnâmelerimde beyân eylediğim vecihle eğer Hükûmet-i Seniyye bendenizce mechûl bazı esbâba mebnî olarak müzâkereyi imzâ etmekteki imtinâ'ında sebât edecek olur ise mesele-i Mısriyye'ye dâir bir gûna i'tilâf vusûl-ı kabil olmayacağından başka şimdiye kadar yapılan şeylerin dahi te'sîrsiz kalacağı ve artık burada bulunmaktığımda hiçbir fâide hâsıl olmayacağı kaviyyen meczûmum olduğundan Bâb-ı Âlî'nin imtinâ'ını Lord Granvill'e teblîğ için emir verildiği takdîrde Londra'dan müfârekat eylemekliğimi dahi me'zûniyyet i'tâ buyrulması lâzım gelir. Evâmir-i âliyye-i asâfânelerine çar-çeşm ile muntazırım.

Belge No: 36

(s. 22)

Hâriciye Nezâreti'nden Fî 22 Mart Sene 85 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa'ya İrsâl Olunan 50 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesidir

Altmış bir ve altmış iki ve altmış üç numaralı üç kıt'a telgrafnâme-i devletleri ahz olundu.

Hükûmet-i Seniyye'yi beyânnâme ve mukavelenâmeyi imzâ etmemekliğe sevk eden esbâba vakıf olmadığınızı söylüyorsunuz. Buna taaccüb ederim. Zîrâ eğer ki zât-ı âlîlerine ve Müsürüs Paşa'ya mukaddemâ irsâl eylediğim telgrafnâmelerde esbâb-ı mezkûreyi irâe ve îzah eylemiştim. Binaen aleyh bu esbâbı kâmilten tekrardan sarf-ı nazarla âtîde muharrer mülâhazât üzerine nazar-ı dikkatlerini celb eylemekliğe mecbûrum. Evvela Süveyş Kanalı'na dâir beyânnâmeye derc edilen fıkra "Paris'te ictimâ' edecek komisyonun İngiltere'nin Fî 3 Kânûn-ı Sâni sene 83 tarihli tahrîrât-ı umûmîyesini esâs müzâkerât ittihâz eyleyecektir" ibaresini hâvî olup şimdi Hükûmet-i Seniyye tahrîrât-ı umûmîyye-i mezkûrede münderic esâslar hakkında begayet mühimm bazı kuyd-ı ihtâraneyi dermiyân ve bunları İngiltere ve Fransa ile düvel-i sâireye tebliğ eylemişti. Maru'z-zikr kuyd-ı ihtâraneye zât-ı âlîlerinin dahi ra'nâen ma'lûmudur. Şu hâle nazaran eğer komisyona muâmelât için maru'z-zikr tahrîrât-ı umûmîyi esâs ittihâz eden beyânnâmeyi imzâ etmiş olsaydık kuyd-ı ihtâranemizin hükmü kalmıyordu. Sâniyyen beyânnâmeye merbût kararnâme-i Hidivviye'nin on ikinci maddesinde "Ahvâl-i Mısıriyye hakkında tedkikat-ı umûmîyye icrâsına ve varîdât-ı devletin bir tarz-ı cedîd üzerine tevzi'ni li-ecli't-te'mîn münâsib göreceği tedâbiri teklîfe memûr ve tasfiye-i düyûn kararnâmesini tehiyye ve tanzim eden komisyona mesâbe bir muhtelit komisyon teşkilinden" bahs olunuyor. Bir sû-i misâl edecek böyle bir komisyonun teşkîli ihtimâlinin kabûlü maddesi hukûk-ı Saltanat-ı Seniyye ve Hidivviyyet-i Mısıriyye'nin menâfi ve emr-i idârece hâiz olacağı imtiyâzât ile kabil-i telif midir? Selasen beyânnâmenin altıncı fıkrasına nazaran komisyonlar ile tedkikat meclisleri â'zası intihâbât neticesiz kaldığı veya intihâb olunan memûrlar gelmedikleri hâlde konsoloslar tarafından ta'yîn edilecektir. Bu fıkra konsolosların idâre-i memlekete müdahalelerini tasdîk ve te'yîd etmez mi? Râbian kararnâme-i Hidivviye dokuzuncu maddesinin son fıkrası istikrâz-ı cedîdenin bir kısmı ile yirmi beşinci maddede musarrâh varîdâtı yalnız seksen dört senesi açığına ve İngiltere Hükûmeti'nin matlûbu olan bekâyaya değil ale'l-husûs bir müddet-i gayr-i muayyen için Sudan masârifine dahi tahsîs ediyor. Hâmsen kararnâme-i Hidivviye'nin on sekizinci maddesinde bil-cümle masârif-i memlekete tekaddüm etmesi lâzım gelen Mısır vergisi diğere bir takım masâriften sonra vaz' ve tertîb olunmuştur. İşte bu misillû şerâ'iti mâni' için Londra'ya muvâsalat-ı âlîlerine müteakib Fransa ve İngiltere beynindeki mükâlemâtı ihbar ile beraber beyne'd-düveliyye bir ittifâk husûlünden evvel memûriyyetinizi bir hüsn-i neticeye irsâl için elden gelen icrââtımızı ekiden ve ezcümle üç numaralı

telgrafnâmemle tevzî eylemiştim. Hatta Lord Granvill umûr-ı mâlîye meselesinin devletlerle bi'l-ittifâk tesvîyesi lâzım geldiğini beyân ettiği vakit yedi numaralı telgrafnâmemle ta'limâtınızın heyet-i mecmuası üzerine tedkikini ricâ ve Fî 16 Şubat sene 85 tarihli ve yirmi numaralı telgrafnâmemle dahi istikrâz şerâ'itinin neden ibâret idüğünü telep eylemişimliğim dahi bu mülâhazâyâ mebnî idi. Her ne kadar tarafınızdan gelen cevâblarda şerâ'it-i mezkûre gösterilmemişse de Müsürüs Paşa hazretleri beyânnâme ve mukavelenâme ve kararnâme-i Hidivviye'nin kendisine teblîğ edildiğini bâ-telgraf bize iş'âr ve ba'de evrâk-ı mezkûreyi posta ile irsâl eylemişti. Beyânnâme ve mukavelenâme ve kararnâme-i Hidivviye'yi aldıktan sonra hukûkumuzu ve Hidivviyyet-i Mısriyye'nin menâfine mugayyer fikratin tayy veya tâ'dîline bezl-i mâ-hâsıl iktidar eylemenizi gerek size ve gerek Müsürüs Paşa hazretlerine bâ-telgraf tevzî etmiştim. Zât-ı âlîleri martın on biri tarihli ve elli iki numaralı telgrafnâmede Lord Granvill ve Mösyö Pansfut ile görüştükten sonra beyânnâmenin tâ'dîl edildiğini ve tâ'dîlât-ı vâkıyı bize teblîğ edeceğinizi cevâben beyân eylediğiniz hâlde bunları bildirmediniz. Tâ'dîlât-ı mezkûre Müsürüs Paşa hazretleri tarafından (s. 23) bize teblîğ olundukta i'tirâzâtımızı dâî' olan ve ale'l-husûs bâlâda beyân olunan fikratin ibka'' ve bundan başka Süveyş Kanalı'na müteallik şartın dahi ilâve edildiğini müşâhede ettiğinizden icrâsı lâ-büdd görünen tâ'dîlât için gerek zât-ı âlîleri ve gerek Müsürüs Paşa hazretleri nezdinde ısrâr eyledik. Martın on altısı tarihli ve elli yedi numaralı telgrafnâmenizde Müsürüs Paşa hazretlerinin teblîgatına mürâcaat etmiştiniz. Şimdi sefir-i müşârünileyh martın on beşi tarihli telgrafnâmesinde beyânnâme ve mukavelenâme ve kararnâme-i Hidivviye'nin mûndericâtına müteallik mülâhazâtımız pek doğru ise de evrâk-ı mezkûrenin bizim iştirâkimiz munzamm olmaksızın ve Bâb-ı Âlî ile istişâre edilmeksizin devletler beyninde bi'l-ittifâk tanzîm edildiğini söylüyordu. Maa-mâ-fih İngiltere Hükûmeti evrâk-ı mezkûreyi düvel-i sâire süferâsı misillü Devlet-i Âliyye sefirine dahi teblîğ eylediği cihetle bunların emr-i tahrîrinde bizi hâric tutmak efkârından bulunmaz idi. Fî'l-vâki' evrâk-ı mezkûrenin teblîği bizimle istişâre maksâdına mebnî olmakla lâzım gördüğümüz ihtârâtı icrâyâ hakkımız vardı. Müsürüs Paşa'nın fî 10 Mart sene 85 tarihli telgrafnâmesi dahi bu cezm ve i'tikâdımızı te'yîd ediyor. Zirâ telgrafnâme-i mezkûrede "Hükûmet-i Seniyye beyânnâme ve mukavelenâme ve kararnâme-i Hidivviye lâyhalarına dest-res olduğu cihetle inde'l-icâb lâzım gördüğü tâ'dîlâtı bize irâe ve ta'yîn buyurabilir" diye muharrerdir. Düvel-i sâirenin evrâk-ı mezkûreyi kabûl etmeleri kendi menâfilerine muvâfık gördükleri

içindir. Bize gelince mademki bunları hukûk ve menâfimize muvâfık add eylemekteydik, i'tirâzâtımızda sebât etmeye mecbûrduk, hâl bu merkezde iken martın on yedinci günü zât-ı âlîleriyle Müsürüs Paşa hazretleri beyânnâmenin düvel-i sâire tarafından imzâ edildiğini ve bunu imzâdan başka bir yapacağımız kalmadığını bâ-telgraf bildirdiniz. Şu hâlde bizim için iki tarîk vardı. Birincisi imzâmızı vaz' ile evrâk-ı mezkûreye iştirâk etme ikincisi bunların mündericâtına adem-i muvâfakat için Hidiv hazretlerine istikrâzın akdi hakkında bir fermân istarıyla bi'l-iktifâ evrâk-ı mezkûreyi imzâdan ictinâb eylemekti. Meclis-i mahsûsa-i vükelâ şikk-ı saniyi kabûl ve ihtiyâr etmiş ve bu bâbdaki kararı bâ-îrâde-i seniyye tasdik buyurmuştur. Lord Granvill akd-i istikrâza bâ-fermân-ı hümâyûn me'zûniyyet i'tâ buyrulacağı cihetle düvel-i zamaniyye müteallik beyânnâmenin devlet-i metbûa tarafından imzâ edilmesi lâzım geldiği i'tikâdında bulunmadığı zât-ı âlîlerine beyân etmekle Hükûmet-i Seniyye'nin kararı İngiltere'nin efkâr ve nazariyatına muvâfık görüldüğünden bu madde hakkında dahi nazar-ı dikkatlerini celbe mecbûruz. Evrâk-ı mezkûrenin tarafımızdan imzâ edilmesine dâir İngiltere Hükûmeti'nin vuku' bulan talebi Müsürüs Paşa'nın fi 19 Mart sene 85 tarihli ve yüz on iki numaralı telgrafnâmesinden dahi müstebân olacağı vecihle mücerred zât-ı âlîleriyle paşa-yı müşârünileyh hazretleri cânibînden edilen ihtârattan münbais olup altmış iki numaralı telgrafnâmenizde paşa-yı müşârünileyhin maru'z-zikr yüz on iki numaralı telgrafnâmesi mündericâtına tahmîl-i iştirâk eylediğinizi beyân ediyorsunuz. Altmış dört numaralı telgrafnâmenizde dahi “eğer Hükûmet-i Seniyye bence mechûl bazı esbâba mebnî evrâk-ı mezkûreyi imzâ eylemekteki imtinâ'ında sebât edecek olursa mesele-i Mısıriyye'ye dâir bir gûna i'tilâf vusûlü kabil olmayacağından başka şimdiye kadar yapılan şeylerin te'sîrsiz kalacağını ve artık Londra'da bulunmaktığımızın hiçbir fâide hâsıl olmayacağı cezm-i kavliyesindeyim” diye muharrerdir. Evvelki telgrafnâmelerimle mülâhazât-ı meşrût i'tirâzât vâkıamızı sarahaten irâe ve ta'yîn etmekle bu bâbda uzun uzadıya tafsîlâta girişmeyi hâcet göremem. Bil-akis Müsürüs Paşa'nın telgraflarında münderic olup sizin dahi iştirâk eylediğiniz bazı fıkratı ihtâr ile iktifâ ederim. Sefîr-i müşârünileyh yüz on numaralı telgrafnâmesinde Bâb-ı Âlî'nin ittihâz eylediği karardan dolayı gerek Lord Granvill ve gerek İngiltere Hükûmeti'ne karşı bizzat pek müşkîl bir mevkiîde bulunacağımızı yazıyor. Yüz on dört numaralı telgrafnâmesinde dahi “ilk sûret-i tesvîyece vuku' bulan tâ'dîlâtta Hasan Fehmi Paşa hazretleriyle benim dâhil ve iştirâkimiz bulunmak hasebiyle Lord Granvill'in îzahat ve te'mînâtımızın sıdk u ihlâsa (s. 24) mukârenetine

i'timâdta devâm eylemesi me'mûl değildir" diye muharrerdir. İşbû iki kıt'a telgrafnâme ile zât-ı âlîlerinin maru'z-zikr üç kıt'a telgrafnâmesini yekdiğerine müteakiben dün akşam ile bu sabah almış olduğumuzdan mündericâtı hakkında derhâl zât-ı sâmi-i cenâb-ı Sadâret-penâhî ile istişâre eyledim. Müşârünileyh hazretlerinin efkârınca Hükûmet-i Seniyye'nin kararı meclis-i vükelâda ittihâz ve bâ-îrâde-i seniyye tasdîk buyrulmuş olduğundan işbû telgrafnâmeler dahi meclis-i mahsûsa-i vükelâda mütâlaa olunmak lâzım gelip meclis-i mezkûr evvelki kararına mugayyer olarak beyânnâme ve mukavelenâmenin imzâsına karar verecek olursa bi't-tab' bunun mes'ûliyetini der-uhde eylemelidir. Bir de evrâk-ı mezkûreye vaz'-i imzâ husûsunda sefirimiz tarafından talep olunmuş keyfiyeti işbû mes'ûliyete medâr-ı istinâd olarak zîrâ bir devlet kendi süferâsının if'al ve hâreketini dâima tasdîke mecbûr değildir. Fakat evrâk-ı mezkûreyi imzâ etmek mes'ûliyet-i azîmesini der-uhde etmekle bizi sevk ve amel edebilecek şey imtinâ'ımızın beyne'd-devleteyn husûl-ı i'tilâfa mâni' olacağına ve şimdiye kadar yapılan şeyleri neticesiz bırakacağına dâir olan iş'ârat-ı devletleridir. Bendeniz dahi zât-ı sâmi-i Sadâret-penâhînin sûret-i fikr ve mütâlaasına bi'l-iştirâk şurasını acilen ve bâ-telgraf bildirmenizi ricâ ederim ki evrâk-ı mezkûrenin cânib-i Hükûmet-i Seniyye'den imzâlanması keyfiyyetinin ta'limât-ı devletlerinin henüz bir netice-i kat'ıyyeye vâsıl olmayan mevâdd-ı sâiresi hakkında i'tilâf husûlüyle mesele-i Mısıriyye'nin tesvîyesini te'mîn eyleyeceğine emin ve mutmain misiniz? Sûret-i fikr ve mütâlaa-i devletlerini meclis-i vükelâda tervîc ve ba'de ittihâz olunacak kararı atebe-i ulyâ-yı hazret-i padişahîye arz edebilmekliğimiz için cevâbnâme-i asâfânelerine çar-çeşm ile muntazırım.

Belge No: 37

Nezârete Fî 22 Mart Sene 85 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa'dan Gelen 66 Numaralı Telgrafnâme Tercümesidir

Kırk dokuz numaralı telgrafnâmeniz ahz olundu.

Beyânnâme ile mukavelenâmenin imzâlanmasına dâir olan evvelki telgrafnâmelerimi te'yîd ile beraber şurasının beyânını vazîfeden add ederim ki müzâkerâta devâm etmek kaide-i cezm ve ihtiyâta muvâfık ve bir gûna nef' ve fâideyi müstelzim olamaz. Bir de reyime göre çar-çeşm ile intizâr edilen cevâbnâmenizin i'tâsında vuku' bulacak te'hîr hâl ve mevkiî tefhîm edeceğinden red veya tasdîk ile

biran evvel cevâb i'tâsı lüzûmu acil hükmündedir. Red ile cevâb verilecek olursa o sırada avdetim için dahi emr i'tâ buyrulması muktezîdir.

Belge No: 38

Nezâretten Fî 23 Mart Sene 85 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa Hazretlerine Çekilen 51 Numaralı Telgrafnâme

Altmışaltı numaralı telgrafnâmenizi şimdi aldım.

“Beyânnâme ile mukavelenâme cânib-i Hükûmet-i Seniyye'den imzâ edilmez ise artık müzâkerâta devâm etmek kaide-i cezm ve ihtiyâta muvâfık ve nef' ve fâide-i müstelzim olamayacağını” söylediniz ve evvelki telgranâmelerinize red ile cevâb verecek olursam o sırada avdetiniz için dahi emr i'tâsı muktezî ediniz” dahi ilâve ediyorsunuz. İşbû telgrafnâmeleri cuma akşamı ile cumartesi günü almış olduğumdan sûret-i fikr ve mütâlaamızı derhâl bildirdim. Cevâbınız vâsıl olur olmaz meclis-i mahsûsa-i vükelâda mevkiî-i bahs ve müzâkereye konularak atebe-i ulyâ-yı hazret-i padişahîye arz edilebileceğinden ittihâz edeceğimiz kararî bâ-telgraf iş'âra müsaraat eyleyeceğim. Cevâbınız ne kadar çabuk gelir ise kararımız dahi size o kadar çabuk bildirilecektir. Müzâkerâtın devâmı bahsine gelince Fî 9 Mart sene 85 tarihli telgrafnâmenizde “ta'limâtınızın birinci maddesinin (s. 25) tedkikinden fâide görmediğinizi ve tahliye için müddet ta'yînine dair ikinci maddesini kabûl ettirmek mümkün olmadığını ve altıncı maddesi olan mâlîye meselesi devletlerle kararlaştırıldığını ve ittihâd-ı kavânîn ve tasdîk-i nizâmât ve tamamîyet-i arazi-i Mısriyye hakkındaki yedinci ve sekizinci maddeler için ısrâr etmeyi muvâfık-ı maslahat bulmadığınızı beyân ettiğinizden ve üçüncü madde dâimî müşkîlât değildir” demişseniz de bu madde İngiliz işgal-i askerîyesi masârifi olup ehemmiyeti bizce zaten derece-i sâniyede olduğundan ve İngiltere Hükûmeti'nce kabûlü mertebe-i müşkîlde olduğundan ve bir de yedinci maddenin mütemmimesinden olan mehâkim-i muhtelitenin temdîd-i müddedi mehâzir ve müşkîlâtı davet etmeyeceğini bildirmiş iseniz de mehâkim-i mezkûrenin temdîd-i müddedinde devletin menâfii olup bunun ta'limâtınıza derci mücerret yedinci maddenin ahkâm-ı sâiresini tervîc ettirmek maksâdıyla olarak maa-mâ-fih bu def'a mâlîye mukavelesine merbût kararnâme-i Hidivviye'yi muhtelit mehâkimler dahi memûriyyetleri bir müddetle temdîd olmaksızın girmiş olacağı cây-ı dikkat olup bu hâlde ta'limâtınızın dördüncü ve beşinci ve onuncu

maddeleri kalmıştır. Onlar için dahi bâ-report buraya gönderdiğiniz lâyhayı bâ-mektûb Lord Granvill'e verip ondan tahrîren alacağınız cevâbı buraya bildirmenizi ve Granvill'in sizinle ettiği musâhabete dâir size vermiş olduğu 13 Şubat sene 85 tarihli zabt-ı varakası yalnız sizin kendisine vâki' olan ifâdenizi hikâyeden ve kendisi refikleriyle istişâre etmeksizin bir şey ta'yîn ve tasrîh edemeyeceğine beyândan ibâret olması böyle mektûbla müşârünileyhden cevâb talep etmenize lüzûm gösterdiğinizi ve maa-mâ-fih müşârünileyhin cevâb-ı tahrîresini buraya gönderdiğinizden sonra meseleyi amîken müzâkere ve taraf-ı asaf-ı padişahîden istîzân edip kararımızı tarafınıza bildireceğimizi 12 Mart sene 85 tarihli telgrafımda yazmıştım. Sizde lâyiha-i mezkûreyi bâ-mektûb Lord müşârünileyhe irsâl eylediğinizi 16 Mart sene 85 tarihli telgrafınızda bildirmiştiniz. Lord müşârüniley lâyiha-i mezkûrenin leffiyle göndermiş olduğunuz mektûbun ne tarihte olduğunu bilmesi îcâb ettiğinden bunu yarına kadar ve başkaca iş'âr buyurmanıza intizâr olunur.

Belge No: 39

Hâriciye Nezâreti'nin Makam-ı Sadâret'e 8 C Sene 302 Tarihli ve Yirmi Yedi Numaralı Tezkire

Masûniyyet-i arazi-i Mısriyye'ye dâir Lord Granvill'e verilen lâyhanın hangi tarihte tebliğ olduğu devletlü Hasan Fehmi Paşa hazretlerinden lede'l-istîzân lâyiha-i mezkûrenin 13 Mart sene 85 tarihinde i'tâ olduğunu şâmil paşa-yı müşârünseyh tarafından alınan 24 Mart Sene 85 tarihli ve yetmiş numaralı telgrafnâmenin tercümesi leffen takdîm olunmuş olmakla ol bâbda

Belge No:40

Hâriciye Nezâreti'ne 24 Mart Sene 85 Tarihli Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden Gelen 70 Numaralı Telgrafnâme Tercümesi

Elli bir numaralı telgrafnâmeleri ahz olundu. Talep olunan tarih Fî 13 Mart sene 85'dir.

Belge No: 41**Mazbata**

Ma'lûm-ı âlî buyrulduğu üzere Sevakin'e Devlet-i Âliyye tarafından asker sevki ve Sudan idâresi hakkında Hasan Fehmi Paşa'nın iş'ârat-ı sâbıkası sarâhat-ı kâfiyyeyi hâvî olmaması cihetiyle kendisinden alınan istihzâhâta taalluk 8 Ca sene 302 tarihli tezkire-i âlînin mübelliğ olduğu emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i Hilâfet-penâhî mantûk-ı münîfi vecihle ale'l-husûs Sevakin'e asker-i şâhâne sevki halinde İngiltere'nin kendi askeri çekilecek midir ve yine orada kalacak mıdır ve Sevakin'de ne muamele ve hârekette bulunacaktır? Buralarının dahi îzahı müşârünileyhe tevzî kılınmıştı. Hâriciye Nezâreti'yle muhâbireyi hâvî olup leffen takdîm kılınan tezkereye yazılan cevâb-ı âhirede Sevakin İngilizlerin merkez-i harekâtı olmak mülâbesiyle asker-i şâhânenin sevkî hâlinde dahi İngiliz askeri Sevakin'i tahliye edemeyeceği paşa-yı müşârünileyh tarafından evvel ve âhir iş'âr olunmuş olup maa-mâ-fih müşârünileyh Fehmi Paşa'nın tezkire-i ma'ruzaya melfûf telgrafnâmenin tercümesinde Sudan'ın taraf-ı Devlet-i Aliyye'den idaresi zımında tefrîki için Lord Granvill'in ifâde-i vakı'asına müşârünileyh Hasan Fehmi tarafından şekl-i idâre hakkında bazı ifâdât beyânıyla cevâb-ı muvâfık verilmiş ve Lord Granvill dahi rüfekâsıyla li-ecli'l-istişâre keyfiyyeti bir varakaya işâret eylemiş olup Bâb-ı Âlî'den bu bâbda ittihâz olunacak meslek-i hâreketin İngiltere Kabinetosu cânibinden verilecek karar hakkında te'siri olacağı dahi müşârünileyh Fehmi Paşa'nın telgrafında beyân ve Sudan'ın Hittâ-i Mısriyye'den tefrîki hakkında hükûmet-i metbûaya rücû kendisine tabîi görüldüğünü yine müşârünileyh Fehmi Paşa telgrafında ityân eylemekte ise de Sudan'ın idâre-i Mısriyye'den tefrîki maddesi vucûhla şâyân-ı te'mil ve tedkik olmasına mebnî şimdiden kabûl ile bağlanılmak münâsib olmayacağı tahattur kalınacağından ileride iktîzâ-i hâl ve zamane göre hâreketde serbest bulunmak üzere Devlet-i Âliyye bu meseleyi tedkik ve müzâkere ile ileride ona göre hâreket etmek üzere müşârünileyh Hasan Fehmi Paşa'nın ifâdesinin İngiltere Hükûmeti'nce bi'l-âhire sened ittihâz edilmemesi için tashîh-i lisân etmesi lüzûmunun kendisine bildirilmesi Ticâret Nezâreti'nin rey-i muhâlefenden mâ-adâ irâeyle tezkire olunmuş ve Ticâret Nâzırı Subhi Paşa Mısır'ın tamamiyyet arazisi ecnebi hükûmetlere karşı olup yoksa Devlet-i Âliyye her kısmına her parçasına mutasaarîf ve mâliktir her hangi kıt'asının bir gûna tefrîkiyle aslına irca'ıyla murâd olunur ise imtinâ etmek bir vecihle caiz değildir. Binâberîn Mısır Hidivviyyeti Sudan'ı idâre edemediği

bir zamanda elbette idâresi devlete ait olur ancak Mısır'ın bulunduğu hâl iktizâsınca Sudan'ın sûret-i idâresini teemmül ve müzâkere etmek ve esbâbı teshîl eylemek ihtiyâcında olduğunu muhtâc-ı beyân değildir. Bu cihetle Sudan idâresinin Devlet-i Âliyye'ye irca'ını kabûl etmek emr-i tabîî olup idâresi esbâbının mukaddemâtını tedârik eylemek icâb edeceği rey'inde bulunmuş olmağla muvafık-ı îrâde-i seniyye-i hazret-i padişahî buyrulduğu hâlde müşârünileyh Hasan Fehmi Paşa'ya ekseriyetin kararı vecihle cevâb yazılacağı muhat-ı ilm âli buyruldukda ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde

Fî 8 Cemaziye'l-âhir Sene 302 – Fî 13 Mart Sene 301

Kâmil / Subhi / Münir / Ali Saib / Akif (Subhi Paşa'nın rey'ine iştirâk etmiştir) / Asım / Hasan / Edhem Paşa (Subhi Paşa'nın rey'ine iştirâk etmiştir) / Ahmed Esad / Said / Zihni / Rauf Paşa (nâ-mizâc) / Mustafa

Belge No: 42

(s. 27)

Prens Bismark Hazretleri Tarafından Fî 15 Mart Sene 85 Tarihiyle Der-saâdet Sefâreti'ne İrsâl Olunan Tahrîrâtın Sûret-i Tercümesidir

Lord Granvill Lordlar Meclisi'nde Şubat'ın yirmi yedinci günü ictimâ'ında mesâlih-i Mısriyye'ye ve tarafımızdan vuku'-ı iddiâ olunan teklîfâta dâir bazı beyânâtta bulunmuş olduğundan her ne kadar parlamentoda umûr-ı siyasiyeden bahs etmek menfûrum ise de yine dest-i gûyana bir cevâb i'tâsına mecbûr oldum. Başka yolda hâreket edemezdim. Zîrâ zât-ı şevket-semân-ı hazret-i padişahî ile Bâb-ı Âlî'nin Memâlîk-i Şâhâne'nin bir kısmını dil-hevâhim vecihle isti'mâl için sâir devletlerle müzâkerâta girişmek istediğimin his ve te'sîri altında kalmalarını tecvîz eyleyemezdim. İngiltere Hâriciye Nezâreti'nin şu yanlış teblîgatı beni düvel-i mümzîye-i sâireye karşı dahi müşkîl bir mevkiîye koymuştu. Hittâ-i Mısriyye ile Bahr-i Ahmer'de zuhûr eden vukuât zaten şeref-müteallik muâhedâtın hükm-i i'tibârını bir dereceye kadar düçâr-ı tezelzül etmiş olduğundan bir hâreket-i mütekaddime icrâsıyla böyle bir neticeyi daha ziyâde takviye eylemek Almanya politikasının efkâr ve nazariyatına kâmilen mugayyerdur. Devletler şimdi Mısır'a müteallik mukavelât-ı cedîde akdine hazırlanmakta oldukları cihetle evvelki muâhedât-ı nakz ile muâhedât-ı cedîde hakkındaki ümid ve i'timâda irâs-ı hâlel etmek ve vakit ve zaman-ı acile müsâid görünmüyor. İngiltere'nin ne şimdiki heyet-i vükelâsına ne de ondan evvelki kabinetoya

Lord Granvill'in isnâdâtı meâlinde teklîfât icrâ etmedim. Martın ikinci günü îrâd eylediğim nutk esnasında derpiş ettiğim 1 Eylül sene 82 tarihli muhtıra ile ondan mukaddem olan ve hazine-i evrâkımızda mahfûz bulunan bir hayli evrâk her şeyden evvel hukûk-ı hazret-i padişahî'ye riâyet ettirmek lüzûmunu dâima ne derece elzem eylediğimi isbat eder. İngiltere Kabinetosu îzahıyla hiçbir vakit mübadele-i efkâr etmedim. Fakat Lord "Amptil (?)" suâli bana îrâd eylediği vakit Mısır tarîkiyle Hindistan'a doğru emniyetli tarîk ve mevâddâta mâlik olmak İngiltere politikasınca lâzımeden idüğünü tahmîl-i tasdik eylediği ve İngiltere'nin bu sebebe mebnî Mısır'da icrâsına lüzûm göreceği nüfûz ve te'sîrin zât-ı şevket-semân hazret-i padişahî ile sûret-i dostane ve mahramânede mütâlaât icrâsıyla ve istihsâl-i muvâfakat-ı seniyye-i cenâb-ı mülûkâne ile icrâ edilebileceğini cevâben söyledikten sonra mesâlih-i Mısriyye'de doğrudan doğruya pek alakadar olmadığımız cihetle İngiltere politikası tarîk-i mezkûre sülûk ettiği hâlde buna mâni' olmak etmeyeceğini ve yalnız mesele-i Mısriyye'nin İngiltere ile olan münâsebetimize irâs-ı halel edemeyeceğini ilâve eyledim.

Lord Granvill geçen Kânûn-ı Sâni tarihli muharrerât-ı resmîyemizin birinden bahsetmiştir ki meâline nazaran bundan iki sene evvel İngiltere'nin Mısır'daki tevaffuk-ı nüfûzu Avrupa'nın Mısır'daki menâfîni muhâfaza maksâdıyla ve mukaddemâ İngiltere ve Fransa tarafından yapıldığı gibi düvel-i mümzî-i sâirenin muvâfakatiyle sûret-i müteyakkızaniye ve muhikkanede icrâ olunur ise buna asla i'tirâz etmeyeceğimi söylemişim. Şimdi Lord Granvill'in bahsettiği tahrîrât-ı resmîye ancak bundan iki sene evvelidir. Amptil (?) ile vuku' bulan musâhabetim ve müşârünileyhin suâllerine cevâben o vakit dermiyân eylediğim fikir ve mütâlaaya mütealliktir. İngiltere'nin bundan evvelki kabinetosuna gelince bu kabinetoya "Mısır'ı almak" nasihati yolunda takrîr edilebilecek sûrette asla beyân-ı efkâr etmedim. Hâriciye Nâzırı sıfatıyla işbû kabinetoya dâhil olmuş olan Lord Derby ve beynimizde bi'd-def'ât mükâlemât-ı politikaya cereyân eden Lord Salisbury hâiz oldukta mevkiî-i resmî iktizâsınca muhâfazakar kabinetosuna tarafımızdan asla buna mümessil teblîgat icrâ olunub olunmadığını bilmelidirler. (s. 28) Hâlbuki gerek Lord Derby ve gerek Lord Salisbury keyfiyeti parlamento ve mevkiî-i sâirede inkâr etmişlerdir. İşbû tahrîrâtın mündericâtını zât-ı sâmi-i Sadâret-penâhîye teblîğ etmeniz ve arzû eylediği hâlde bir sûretine dahi sûret-i mahramânede i'tâ etmeniz mütemennâdır. Şurasını dahi ilâve eylemenizi ricâ ederim ki Lord Granvill istitlââtının mukarret-i sıhhat olmadığına cezm ve yâkin hâsıl ettiği cihetle bu işi tekrar mevkiî-i bahse koymak efkârında değiliz.

Binaen aleyh müşârunileyhin nutkundan hâsıl olan yanlışlıklar hakkında İngiltere Hükûmeti nezdinde ısdâra artık bizce mahall yoksa da işbû yanlışlıklar Hükûmet-i Seniyye'ye dahi dokunmuş olduğundan bu bâbda Bâb-ı Âlî'ye îzahat i'tâsını lâzımeden add ederiz.

Belge No: 43

Hâriciye Nezâreti'ne Fî 24 Mart Sene 85 Tarihiyle Viyana Sefâret-i Seniyyesi'nden Varîd Olan 113 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesidir

Bugünkü musâhabetimizde Kont Kalnuki Mısır'a dâir devletler beyninde kararlaştırılan beyânnâme ile mukavelanâmenin cânib-i Bâb-ı Âlî'den adem-i imzâsından bahs etmekle martın on dokuzu tarihli telgrafnâme-i âlileri mündericâtına muvâfık sûrette ifâde-i lisân ve Lord Granvill'in bu bâbdaki ifâdâtını dahi zikr ve ihtâr eyledim. Kont Kalnuki Hükûmet-i Seniyye'nin evrâk-ı mezkûreyi imzâ edip etmemekte serbest ve muhtâr olduğunu fakat sûret-i tesvîye-i mukerrerede yalnız umûr-ı mâlîye meselesinin değil Süveyş Kanalı'nda serbest-i mürûr maddesinden dahi bahs olunduğunu söyledi. Buna cevâben "beyânnâme ve mukavelanâmeyi imzâdan istinkâfımızı mûcib esbâbdan birincisi Süveyş Kanalı'na dâir mutasavver olan ahkâmın Hükûmet-i Seniyye'nin efkâr ve nazariyatına kâmilten muvâfık olmamasıdır" dedim. Kont Kalnuki ahkâm-ı mezkûrenin tedkik-i madde için bir komisyon ictimâ'ına müteallik olduğunu bâ-beyân Paris'e bir memûr gönderip göndermediğimizi suâl ettikten buna dâir ma'lûmâtım olmadığını söyledim. Düyûn sandığında bir Osmanlı memûrunun bulunması maddesine gelince Kont müşârunileyh dediki cânib-i Bâb-ı Âlî'den verilen îzahata nazaran memûr-ı mümâileyh ashâb-ı matlûbun işlerine müdahâle edemeyip yalnız komisyonun muâmelâtını Devlet-i Âliyye'ye iş'âr ile iktifâ edeceğinden Viyana Kabinetosu'nun böyle bir memûrun ta'yînine i'tirâzı olmadığını Londra Kabinetosu'yla ve düvel-i sâireye bildirdim.

Kont Kalnuki'nin revîş-i ifâdesinden anlaşıldığına göre devletler kararlaştırılan sûret-i tesvîyenin imzâsını bize teshile bildirirler.

Belge No: 44**Mazbata**

Mısır Düyûn-ı Umûmîyye Sandığı Komisyonu'nda bir memûr bulunması lüzûmu bahsinde sefâret-i fevkalâde ve dâimî tarafından Londra Kabinetosu'na vuku' bulan ihtârât her nasılsa matlûba muvâfık netice-i maddiyeye vâsıl olamayıp Müsürüs Paşa'nın ahd-i karîbde İngiltere'nin Hâriciye Nâzırı'ndan cevâben bi'l-ahz buraya gönderdiği takrîrde dahi bu bâbda bazı müşkîlât temhîriyle nihayet maslahat diğer devletlerin muvâfakatine tâ'lik kılınmış ve binâen aleyh Bâb-ı Âlî'ce düvel-i sâirenin der-saâdet sefirleri nezdinde ve süferâ-yı Saltanat-ı Seniyye vasıtasıyla dahi mahallerinde bunun için mükâlemât ve mükâtebe-i lâzime icrâsına lüzûm görünmüştü. Bu teşebbüsün neticesinde Almanya ve Rusya ve Fransa ve Avusturya Devletleri tarafından mezkûr komisyonda düvel-i metbûa komiserinin bulunması için ittihâd-ı efkâr tahsîl ve keyfiyyet resmen Bâb-ı Âlî'ye teblîğ kılınmış olmakla evrâkı leffen arz ve takdîm kılındı. Maslahat komiserin intihâbı husûsuna kaldığından meclis-i âcizânemizce îcâb ve münâsib lede'l-mütâlaa mezkûr komisyonun müzâkerât ve muâmelâtı Fransızca cereyân etmek ve diğer devletler memûrları rabtıtalı zatlar bulunmak cihetiyle ta'yîn olunacak komiserin bu lisânda sâniyen komisyonun şekîl ve mâhiyyeti îcâbınca umûr-ı hâriciyede ma'lûmât ve mahareti olması sâlisen buradan gidecek zât komisyonun işlerine irtibât-ı (s. 29) zâhîrisi olmayan Mısır mesalihi politikasıyla iştilal ile bazı efkâra irâs-ı şübhe etmek gibi ahvâlden ictinâb ile merkez-i Devlet-i Âliyye'ye sûret-i münâsib ve maharet-kerânedeki hizmet etmek dekayıkını gözetmek kabil bulunmasına mebnî bunun memûrun-i müslimedeki intihâbı muvâfık-ı hâl görülmeyip maa-mâ-fih iş vaz'-ı esâsta olmasına nazaran burası hâsıl olduktan sonra ta'yîn kılınacak memûrun lede-l-îcâb tebdîli dahi eshel olduğu memûriyyet-i mezkûreye Almanya sefiri tarafından tahrîrât-ı ecnebiyye kâtibi Serkiz Efendi'nin memûriyyeti sûret-i husûsî ve gayri resmîyede ihtâr olunub Devlet-i Aliyye komiserinin ta'yîni husûsundaki müşkîlât Londra'ca Prens Bismark'ın muhâlefetine tahmîl olunmakta iken şu mâni' -i mesrûdanın ber-teraf edilmesi emrinde Almanya Devleti'nin ve buradaki elçisinin ibrâz eylediği eser-i muâvenet-i sâmiyye Binaen sefir-i müşarünieyhin tervîc-i ihtârî şaye-i maslahatına ve muâmelâtına âfiye-i mümâsilede dahi muzâheratından istifâde etmenin maksadına muvâfık görünüp çünkü memûrumuzu diğer devletler memûrlarıyla siyyân bir mevkiîye koymamak için Mısır'ın umûr-ı politikasına ekseriye

menşe' olan umûr-ı mâlîyece dâima kesb-i ittîlâ ile merkez-i Hükûmet-i Seniyye'ye bildirmek için komiser emir-i mâlîye nâm ve ünvanıyla gönderileceği gerek Berlin ve gerek diğer kabinetolara vuku' bulan teblîgatımıza ilâve kılınmış olduğundan Almanya elçisi devlet-i metbûasının esâsen muvâfakatini beyân ettiği sırada gidecek memûrun unvan ve sıfatı hakkında dahi Devlet-i Aliyye'nin tensîb edeceği sûrette yine devletinin muvâfakatini ifâde eylemiş olduğundan şu mütâlaâta mebnî müşârünileyh Serkiz Efendi'nin bu memûriyyete ta'yîniyle Hidivviyyet'e dahi tafsîlâta girişilmeyerek yalnız (Mısır'ın Düyûn-ı Umûmîyye Sandığı Komisyonu'nda devlet-i metbûa tarafından doğrudan doğruya komiser sıfatıyla bulunmak üzere müşârünileyhin memûriyyetine meclis-i vükelâ kararıyla bi-l-istîzân îrâde-i seniyye-i hazret-i mülûk-dârî şeref-müteallik buyrulup bu def'a ol tarafa gönderilmiştir) ibâresini hâvî tahrîrât tastiri bir reye karşı ittihâd ile memûrîn-i müslimeden intihâbını tensîb eden Ticâret Nezâreti'nin reyine karşı ittihâd ile tezkire kılınmakla kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân

Fî 8 C Sene 302 -Fî 13 Mart Sene 301

Münir / Saib / Akif / Asım / Hasan / Edhem / Ahmed Esad / Said / Rauf (nâ-mizâc) / Mustafa / Kâmil / Subhi

Belge No: 45

Mazbata

Ma'lûm-ı âlî buyrulduğu üzere umûr-ı mâlîye-i Mısriyye hakkında beyne'd-düvel kararlaştırılan mukavelenâme ve beyânnâmenin taraf-ı Devlet-i Âliyye'den imzâsının mevâdd-ı şâmilesinden bizce muzırr görünen cihetlerinin külliyyen veya kısmen tâ'diline tâ'lîki hakkında ekseriyet irâe ile meclis-i âcîzânemizden tanzîm olunan mazbata lede-l-arz karar-ı ma'rûzanın icrâ-yı îcâbını ve bununla beraber ileride bundan dolayı hâlen ve istikbâlen devletçe bir mahzûr zuhûra gelmemesi esbâbının istikmâli şeref-sadır olan îrâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûk-dârî iktizâ-yı âlîsinden olmakla Hasan Fehmi ve Müsürüs Paşalar'a derhâl teblîgat-ı lâzime icrâ kılınmış ve Fî 19 Mart sene 1885 tarihinde dahi evrâk-ı ma'rûz meyanında olan Nezâret-i Hâriciye'ye Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden meb'ûs telgraf tercümesinde muharrer olduğu üzere bu teblîgat ve ihtârât-ı te'kîd dahi kılınmış idi. Çünkü mevâdd-ı ma'lûmenin vücûduyla beraber işbû evrâkın imzâ olunması ve Devlet-i Âliyye'nin nef' ve hukûkuna muvâfık olmadığı hâlde aksi hâlin ihtiyârı ya evrâk-ı mezkûre imzâ olunmaz ise imzâ

olunmamaktan daha ağır bir zarar meydana geleceğinin veyahûd ki mesele-i Mısriyye'nin hüsn-i sûret-i kesb etmesi gibi bir menfaat-i azîme hâsıl olacağına tahkik etmesine mütevakkıf olarak müşârünileyh Hasan Fehmi Paşa bunlar imzâ olunmadığı takdîrde mesele-i Mısriyye'ce beyne'd-devletiyn i'tilâf vusûl-i kabil olamayacağına ve şimdiye kadar husûle gelen şeyler dahi zâil olacağını yazdığından ve eğerce te'sîrsiz kalacağı gösterilen i'tilâfât-ı hâliyenin henüz netice-i kat'îyyesi hâlâ ma'lûm değilse de mesele-i mezkûrece bundan böyle dahi Devlet-i Âliyye'nin aradığı sûrette i'tilâf hâsıl olacak ise evvel takdîrde bu fâidenin feda olunabilmesi bi't-tab' göze gösterilemeyeceğinden bu bahs-i mühimmin istîfâhı üzerine müşârünileyhin bugün ahz ve kırâat olunan mufassal telgrafi tercümesinde mevâdd-ı mazarranın cevâzı bahsinde îrâd olunan mütâlâât eğerce gayr-i mukni' ve her birinin ecvibe-i defaası mevcûd ise de müşârünileyhin iş'ârının asl-ı hükmü olan fikraları kendisinin Londra Kobinetosu'na karşı söz vermiş olduğu bir imzâdan imtinâ'nın tafsîl-i mazarratına hâvî ve İngiltere Hükûmeti'nin i'tikâdınca mesele-i mâlîyenin tesvîyesi maddiyatının mevâdd-ı sâiresini gereği gibi teshîl edecek ve der-derst-i müzâkere olan mevâdd-ı sâirece husûl-i muvaffakiyeti evvelce sûret-i kat'îyyede keşf ve tahsîn etmek kabil değilse de maa-mâ-fih emr-i tahliye için bir müddet ta'yîni maddesi müstesna olmak üzere ta'lîmâtında mûnderic mevâddın kısm-ı i'zâmının tesvîyesi me'mûl bulunduğu aşikâr idüğü ibârelerini muhtevî olup bu cümle ile beraber işbû çarşamba günü biri saat sekize çeyrek kalarak ve diğeri saat sekizde Fehmi ve Müsürüs Paşalar'dan vürûd ile esnâ-yı mecliste derhâl rüiyet olunan telgraflardan beyânnâme ve mukavelenâme imzâ olunmayacak olursa Mısır hâl-i iflâsa dûçâr olacağı ve verginin te'dîyesi dahi tatil kalacağı ve ba'de-mâ îcâb eden ruhsatnâmesini almak üzere hemen beyânnâme ve mukavelenâmeyi imzâ etmez ise kendisinin ve Fehmi Paşa'nın pasaportlarını i'tâ eyleyeceği Lord Granvill tarafından Müsürüs Paşa'ya ifâde olunduğu anlaşılmış ve meselenin şu hâl ve şekîl îcâbınca arîz ve amîk müzâkerât cereyân ederek müzâkerâtın derecât ve tafsîlâtı tanzîm ve imzâ olunan ve nüsha-i saniyesi yine heyet-i âcîzânemizce mümzâ olarak leffen takdîm kılınan zabt varakasında mestur olduğundan tekrarıyla tasdî'den ihtirâz olunmuştur. Lord Granvill şu ifâdât-ı şedîdeyi beyânnâme ve mukavele taraf-ı Devlet-i Âliyye'den imzâ olunmaz ise Mısır hâl-i iflâsa gireceğine bina etmesine göre kendisi Devlet-i Âliyye akd-i istikrâza dahi muhâlif olduğu zannına düşmüş olup hâlbuki Hükûmet-i Seniyye istikrâza gayr-i muhâlif ve buna bâ-fermân-ı âli ruhsat i'tâsına hazır olduğunu ve yalnız istikrâza kefalet eden İngiltere ile düvel-i sâirenin imzâ ettikleri

mukavelenin bazı maddeleri Devlet-i Âliyye'nin nazariyatına muvâfık olmadığından dolayı imzâya mahall görmediği ve zaten Lord Granvill sâir devletlerin bu bâbda mahall ve mevkiîi başka olmakla devlet-i metbûanın mukaveleyi imzâ etmesine mahall olmayıp yalnız istikrâza bâ-fermân-ı âlî tasdik eylemesini evvelce beyân etmiş iken mukavelât-ı mezkûreyi bizim imzâ etmecliğimiz bahsi sefirlerimizin ol bâbdaki ısrârından neşet eylediğinden bu takrîrde Devlet-i Âliyye ile İngiltere'nin nokta-i nazarları arasında hiçbir fark bulunmadığını İngiltere Hâriciye Nezâreti'ne ifâde eylemeleri müşârünileyhümâ Fehmi Paşa ve Müsürüs Paşa'ya evvel ve âhir bildirmiş iken kendi telgraflarında dahi musarraha olduğu üzere her nasılsa müşârünileyhümâ bu bâbda tarafına yazılan telgrafları mektûm tutarak imzâ husûsunda ısrâr eylemeleri Lord müşârünileyhce istikrâza muhâlif bulunduğumuz zehâbını ve o dahi hiçbir kaide ve usûle tevâfuk etmeyen şu teblîgat-ı şedîdeyi intac eylemiş ise de imzâ sûretini İngiltere Hâriciye Nezâreti nezdinde tervîc ve taahhüd eyleyen sefirlerimiz olduğu hâlde Lord Granvill'in ba'de taraf-ı Devlet-i Âliyye'den ruhsatnâmesini almak üzere bunları kendiliğinden imzâ etmesi sefirimize teklîf eylemesine mukabil sefir dahi kendi nâm ve mes'ûliyetine olarak işbû imzâyı ihtiyâr ile ba'de Hükûmet-i Seniyye'ye bilâ-ta'limât ve ruhsat vaz' ettiği imzâyı tasdik etmeme için bir açık kapı bırakması daha münâsib ve hayırlı olacağı derkâr iken mademki sefirlerimiz ibtidâ bilâ-ta'limât hâreket ve şimdi mes'ûliyetleri tahtında imzâya girişmeyip buraya mürâcaat etmişlerdir bu hâlde imzâdan imtinâ' olunacak olursa şu bâbda İngilizlerin hareket-i unfiyyelerine renk-i meşrûiyyet vermek üzere te'hirin sebebiyetini devlete tahmîl edecekleri ve bu ise daha muzarrır olacağı cihetle nezd-i Devlet-i Âliyye'de mes'ûliyet-i lâzıme sefirlerimize ait olmak ve maa-mâ-fih mezkûr mukavelenâmeler hükümdâran Fehmi beyninde teâtî olunacak olduğu hâlde Saltanat-ı Seniyye'nin dahi elbette tasdik-i âlîsine arz olunacağından o sırada ve eğer emr-i teâtî mukarrer değilse aher zeria intihâzına çalışılarak onun takdîr-i husûlünde mukavelât-ı mezkûreye müteallik kuyûd-ı ihtirâzîmizin tervîcine sarf-ı mesâi olmak üzere zikrolunan beyânnâme ve mukavelenâmeyi îrâde-i seniyye-i hazret-i padişahî sudûrundan bahsetmeksizin imzâ etmesi için Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne bilâ-te'hîr telgrafla me'zûniyyet irsâl olunmuş ve müşârünileyh Hasan Fehmi Paşa'ya dahi şimdilik tahliye husûsunda mümteni' gördüğü ta'yîn-i müddet maddesinden gayrı mevâddı iş'ârı vecihle mertebe-i i'tilâfa irsâl eylemesinin teblîğ-i tezkire ve evrakı tarihi ve numaralarını hâvî bir kıt'a hulâsasıyla beraber arz ve takdîm kılındı ise de her hâlde emr ü fermân

Fî 8 C Sene 302 - Fî 13 Mart Sene 301

Belge No: 46

(s. 31)

Mazbata

Mısır umûr-ı mâlîyesine müteallik beyânnâme ve mukavelenâmenin imzâsı bahsinde münbais olan İngiltere Hükûmeti'nin tazyîk-i gayri muhakk-ı bi'l-vücûh nezd-i Devlet-i Âliyye'de nazar-ı im'an-ı dai ve şeref-efza-yı sudûr olan emr ü fermân-ı isâbet-i unvan-ı hazret-i Hilâfet-penâhî şu mesele-i mâlîye hakkında tâ'lîk-i müzâkerât ile karar-ı hâlin arzı atebe-i ulyâ kılınmasını hâvî olduğundan bugün akd-i meclis ile gece saat üçe kadar işin her tarafını tedkik ve tâ'mîk için uğraşıldı. Mesele gayet nazik ve İngiltere Devleti tarafından imzâya muvâfakat için ta'yîn olunan vakit gayet nazik olmasına mebnî muktezâ-yı şîâr-ı ubûdiyyet ve memûriyyet olduğu üzere hıfz-ı hukûk-ı Saltanat-ı Seniyye ve def-i mazarratı muhtemel için bir muhlis taharrisine sarf olunan efkâr leffen ve evrâk-ı mevcûde ile maâ-an arz ve takdîm olunan mümzî zabtta tafsîlen îrâd olduğundan tekrarıyla tasdi'den tevkî olunmuştur. Müzâkerâtın neticetü'l-neticesi dünkü gün ve bugün Nezâret-i Hâriciye'den İngiltere Maslahat-güzarı'na ve onun tarafından Lord Granvill'e irsâl olunan teblîgatın cevâbına tereküb olunması lüzûmuna ve sâir devletlerden alınacak cevâbın muvâzene-i eşkâline müntehî olup evvel vakte değin Nezâret-i Hâriciye'ce süferâ-yı Saltanat-ı Seniyye vasıtalarıyla kabinetolar nezdinde ve süferâ-yı ecnebiyye ile burada mukâtebât ve mükâlemât ile istihsâl-i maksada ihtimâm kılınması ve nezâretten vuku' bulacak teblîgatın peyder-pey müzâkeresiyle atebe-i seniyye-i hazret-i padişahîye arzı bi'l-ittihâd tezkire olunması ve Berlin ve Petersburg ve Viyana ve Paris Sefâret-i Seniyyeleri'ne çekilen telgrafnâmelerle İngiltere Maslahat-güzarı'na verilen müzâkerenin tercümeleri dahi ilâve-i melfûfât kılınmış olduğu ve bu bâbda dahi îrâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî ne merkezde sadır olursa isâbet onda olacağı muhat-ı ilm-i âlî buyruldukta kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân

Fî 9 C Sene 302 - Fî 13 Mart Sene 301

Belge No: 47**Nezâret-i Hâriciye'ye Fî 28 Mart Sene 85 Tarihiyle İngiltere Maslahat-güzarı Tarafından İrsâl Olunan Takrîrin Tercümesi Sûretidir**

Umûr-ı mâlîye-i Mısriyye'ye müteallik beyânnâme ve mukavelenâmeyi bazı kuyûd-ı ihtirâzîye tahtında imzâ etmesi için bugün Müsürüs Paşa'ya bâ-telgraf i'tâ olunan ta'limâtı hâvî müzekkere-i nezâret-penâhîlerini alır almaz Lord Granvill'e iş'âr-ı keyfiyyete müsâraat ettim. İşbû teblîgatı icrâ husûsunda mestur olan muamele-i nezaket-kârîlerinden dolayı beyân-ı Kâmil-i teşekküre mübâderet eylerim. Beyân-ı hâl tecdîd-i te'mînât-ı ihtirâm-kârîye vesile ittihâz kılındı.

Belge No: 48**Nezâret-i Hâriciye'ye 29 Mart Sene 85 Tarihli Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden Varîd Olan 125 Numaralı Telgrafnâme Tercümesi Sûretidir**

Dünkü tarihli telgrafnâmeleri ahz olundu.

Hükûmet-i Seniyye'nin i'tirâzât ve mutalep-i meşrûasının kabûlünü sebep-i ittihâz ve bu sûretle vâki' ve haysiyetini muhâfaza ederek beyânnâme ve mukavelenâmeyi imzâya me'zûniyyet i'tâ buyrulmasına pek ziyâde memnun oldum. Derhâl Lord Granvill'e husûsî bir mektûb irsâliyle evrâk-ı mezkûreyi imzâya me'zûn olduğuma dâir taraf-ı âliden bir telgrafnâme aldığımı ve telgrafnâme-i mezkûrenin mündericâtını kendisine li-ecli't-teblîğ bir mülâkat telep eyledim. Fakat bugün Pazar olduğu ve müşârünileyh sayfiyyeye bîrâderinin hanesine gidip bu akşam veya yarın sabah Londra'ya avdet eyleyeceği cihetle henüz cevâbını alamadım.

Maru'z-zikr telgrafnâmenizi Hasan Fehmi Paşa'ya teblîğ eyledim.

Belge No: 49

(s. 32)

Zabt Fî 11 C Sene 302 – Fî 16 Mart Sene 301 Cumartesi

Mısır'ın umûr-ı mâlîyesi meselesini müzâkere için mabeyn-i hümâyûnda meclis-i vükelâ akdi îrâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne iktizâsından olmakla sabahleyin ikiyi on dakika geçerek Sadrazam Paşa geldi. Saat üçe beş dakika kalarak Dâhiliye Nâzırı, Şûrâ-yı Devlet Reisi, Evkâf Nâzırı Paşalar geldiler. Saat üçte zât-ı Şeyhülislam ile

Bahriye Nâzırı ve Tophane Müşiri ve Ticâret Nâzırı Paşalar ve üçü beş geçerek Mâlîye Nâzırı Paşa geldi.

Sadrazam paşa “bugün saat üçte ictimâ’ ve müzâkere fermân buyrulduğundan âher îrâde-i seniyye-i hazret-i padişahî dahi şeref-sunûh ettiği hâlde müzâkerâta izâfî olunmak üzere müsta’ciliyet-i maslahat cihetiyle şimdiden ma’lûmât i’tâ edeyim. Perşembe günkü meclisin kararı tasdîk ve bununla beraber beyne’d-devleteyn bu bâbda bir gûna gayr-i marzî ahvâlin mâni’ -i zuhûr ve hudûsu esbâbının istikmâlî îrâde buyruldu. Dünkü Cuma günü Müsürüs ve Hasan Paşalar’dan iki telgraf geldi ve tercümeleri arz ile meclisce müzâkeresi istîzân olundu. Maa-mâ-fih vaktinden evvel cevâbları almak için kendilerine telgraf yazılan diğer süferâ-yı Devlet-i Âliyye’ye dahi i’tâ-yı ma’lûmât ile devletlerin istinkâf-ı efkârı te’kîd olundu. Muhâberâtın tesrî’i Telgraf Nâzırı’na telgrafla te’kîd olundu. Müsürüs ve Hasan Paşalar’a olan telgraflarımız bu gece alafranga saat ona on altı dakika geçerek Londra’ya vâsıl olduğuna dâir telgrafhaneden cevâb geldi. Gönderilen telgrafları ve buradan yazılan cevâb ve müzâkere-i istîzâna dâir tezkire-i Husûsî ve ona cevâb olan tezkire-i âliye okunsun” dedi. Bu sıradaki saat üçe çeyrek geçmiştir. Maârif Nâzırı Paşa dahi geldi. Evrâkın kiraâtına başlanıldı. O sırada saat üçü yirmi geçerek Sadrazam Hâriciye Nâzırı’yla birlikte huzûr-ı hümâyûna müsûl için çıktılar. Dördü on beş geçerek sadrazam avdet etti. Taâmnda bulunan sâir zevat dahi saat beş on kalarak meclis odasına avdet ettiler. Sadâretten mebhese olan Mısır mâlîye işinin perşembe gününe kadar sûret-i cereyânı ve tafsîlâtı hüzzâr-kiramın ma’lûmu idi. Ondaki sonraki muhâberât okunan evrâktan anlaşılımıştır. İşbû kâğıtların meclisce itlâ’-ı husûlünden şimdiye kadar da hayli vakit geçtiğinden elbette zihinlerde bir sûret-i kâfi takdir etmiştir. “Beyân buyrulsa” denildi, Hasan Paşa’nın telgrafına nazaran tahminen dört buçuk saat Müsürüs Paşa’nın inhâsına göre tahminen otuz beş dakika kadar hitâm-ı müddet vakit bulunduğu olunan suâl üzerine bildirildi. İhtilâf-ı tûl-ı zam olunur ise birinci takdîre göre beş buçuk ikinciye göre iki saat zaman kaldığı ilâve olundu. Dâhiliye Nâzırı Paşa “süferâ ne sûretle protokol tutacaklardır ve kırk sekiz saat bahsi elçilerimizin Granvill ile birleşmeleri değil midir, telgraftan anlaşılmıyor buraları pek lâzım idi” dediler. “Beş elçinin müddeti tasdîk etmelerinden sonra tâ’dîl-i muvâfakat isti’mâlîni de gösterir, Granvill’in ise tâ’dîle adem-i muvâfakati pekte anlaşılmıyor diye” tekrar ettiler. Sadrazam “elçilerimizin telgraflarında rey-i sahîh i’tâsını işgal edebilecek daha birçok noksanlar vardır” zannolunur. “Kendilerine yazılan evvelce okunan cevâbın müzâbesi

bunu irâe eder. Mezkûr cevâb vakit geçirmeksizin kendilerini ikmâl-i noksana ve teshîl-i müzâkereye davet etmişti. Zaman müsâid olsa bu cevâb İngiltere'nin tazyîkine mâni' için dahi elçilerimize medâr-ı istifâde olacağını tafsîlen îrâd edebilirim” dedi. Dâhiliye Nâzırı Paşa “İngiltere'nin rey ve ahbine mütebâid caiz olamayacağından süferâ-yı sâirenin ifâdâtını sened ittihâz ve kuyûd-ı ihtirâzîyemizi te'yîd edip mukavelâtın maa'l-şart imzâ lâzım geleceğini” söylediler. Reis Paşa süferâ-yı sâirenin tâ'dîle muvâfakatleri yaşanınca Granvill'in dahi tâ'dîle meyline istihsâl ettiklerine delalet eder. Bu hâlde Granvill'in süferâ yanından müfareketinden sonra elçilerimize beyânâtını muhâfaza ettiğini söylemiş. Bizi sıkıp tâ'dîl için daha ziyâde ileriye varmamaklığımız maksâdına mebnî olduğunu hissediyorum” dedi. Kâmil Paşa “elçilerimizin diğer süferâyı Hâriciye Nezâreti'nde kendilerinden evvel bulunmaları Granvill ile diğer süferânın tâ'dîl maddesini kararlaştırdıklarını îcâb eder. Bu cihetle Reis Paşa'nın mütâlaası doğrudur. Ona iştirâk ederim” dedi. Serasker Paşa “vâkıa elçilerimizi diğer süferâdan sonra nezârete gitmişler lakin diğer elçilerle evvelce Granvill arasında müzâkere geçse ve tâ'dîlâtı menfaatimize göre icrâ kararlaşıydı sonra da Granvill ayrıca elçilerimizle kendi odasına gittiğinde beyânâtını muhâfaza etmezdi ve bil-akis süferâ huzûrunda tâ'dîline kendisinin de muvâfakatini bildirirdi. Onun için evvelce müzâkere geçmemiş olmalı lakin Granvill tâ'dîlâta muvâfakati nasıl elçilere muvâcehesinden beyân etmemiş ise beyânâtını muhâfaza edeceğini dahi elçilerin yanında söylememiş olduğundan bu hâlde onların gıyabındaki ısrârı tehdîdâtan ibârettir. Bunun için elçilerimiz kendisine demeli idiler ki diğer süferâ istikrâza ruhsatımızı kâfi gördüler. Tâ'dîlâtın muvâfik bulundularsa eski beyânâtınızda sebât niyetinde olduğunuzu onların (s. 33) yanında söylemeliydiniz. Biz süferâ nezdindeki kararı sened ittihâz ettik yalnız fermân vermeyi veyahûd beyânnâme ve karnâmenin menfaatimize tevfikân tâ'dîlinden sonra imzâyı ihtiyâr ederiz demeliydiler.” Reis Paşa “Lord Granvill'in o muamelede bulunuş ve muvâcehe-i süferâda süferânın tâ'dîl hakkındaki mesâilerini reddetmiş bize karşı işi emr-i tâ'dîlde bizi daha ileriye götürmemek fikrine mebnî olmak ihtimâli bence pek kuvvetli görünüyor” dedi. Bu sırada altıya on kalmış idi. Mütercim-i evvel iki telgraf tercümesi gönderdi. Biri Kont Hacfield telgrafımızı ki Kâmil-i dikkatle istimâ' ve Prens Bismark'a li-ecli't-teblîğ sûretini ahz ettiğini ve alacağı cevâbı bildireceğine dâir Esad Paşa'nın fi 27 Mart sene 85 tarihli telgrafıdır. Diğer Viyana Sefâreti'nin mufassal telgrafı olup Kalnuki Hâriciye Nâzırı Paşa'nın İngiltere Maslahat-güzârına yazdığı müzâkerenin Londra'ya vusûlüyle beraber heyet-i süferâ Lord Granvill hanesinde

ictimâ' eylediklerinden hâl ve mevkiînin gerginliği kesb-i hiffet etmiş olmalıdır. Hâdiseler bir yanlışlıktan münbais olmalıdır. Bu yanlışlık neticesiz kalır fermân ısdârı mesele-i mâlîyenin tesvîyesine kâfi olup yalnız kanalın serbesti meselesi kalacaktır. İngilizlerin işleri Afganistana'da gayr-i müsâid yola girdiğinden bu derece şiddet gösteriyorlar. Diplomasi muhârebeyi men'e çalışmakta ise de İngiltere ve Rusya Devletleri askerlerini seferber hâle vaz' ediyorlar dediğine dâirdir. Akabinde Londra Sefâreti'nin bir telgrafını Davut Efendi getirip Sadârette hemen okundu. Devlet-i Âliyye'nin Mısır'ı müdâfaa için gerek muhârib bir devlete gerek dâhili bir karışıklıklar zuhûrunda nefis-i Mısır'a tedâbir-i lâzime ittihâzına bi-hakkın salâhiyyeti olduğunu beyânı mukavelenâmeye bir bend derciyle Hükûmet-i Seniyye'nin nokta-i nazarının kabûlü için komisyona memûr Sir Pansfut ta'limât aldığını Müsürüs Paşa'ya te'mîn ettiğine dâirdir. Bu sırada saat tam altıya varmıştı. Subhi Paşa "Bizim sefirlerimiz İngiltere Devleti nezdinde memûr oldukları hâlde diğer devletler süferâsının sözlerini sened ettik demek kaideye muvâfik olabilir miydi?" suâlini îrâd ve Sadrazam bu bâbdaki kavâid için hüzzârın temyîzine ve muâhedât düstûrlarına mürâcaat eyledi. Serasker Paşa "İngiltere Hâriciye Nâzırı hem sefir-i fevkalâde hem sefir-i dâimîmizi meclis-i süferâya davet etmiş olduğundan onların süferâ-i sâire meclisinde tâ'dîlât kararını sened ittihâzına salâhiyyetleri cây-ı iştibâh değildir" dedi ve "tâ'dîlât asıl işin ruhudur, bunun şeklini kat'iyen sefirlerimizin suâl etmesi lâzım gelmez miydi? Bu suâl işi teshîl ve maksâdımızı tahsîl ederdi. Hulâsa Granvill'in süferâ meyanında ki ısrârı tehdide mahmul olduğunu şimdi Viyana'dan alınan telgraf dahi te'yîd eder." Sadrazam, Subhi Paşa'nın kaide bahsindeki suâli hakkında kaide-i düvelce Dâhiliye Nâzırı Paşa'nın takrîrine bi'l-hâssa mürâcaat etti. "Dâhiliye Nâzırı Paşa tarafının rızası kanûndur. Madem ki Lord Granvill sefirlerimizi meclis-i süferâya götürdü ve sefirlerimizin sıfatlarını tahdîd etmedi o hâlde elçilerimiz buna istinâden mahzar-ı süferâda kararlaşan tâ'dîlâtı sened ittihâz ederler." Sadrazam "hukûk-ı düvel ve tarih-i diplomasi bu meseleyi ta'yîn etmelidir. Meclis-i süferâda hüzzârın hakk-ı müdâfaasının muhâfazası asr-ı hâzırada dahi görülmüş olmalıdır" dedi. Fakat bu suâlin müstenid olduğu maksâdı Subhi Paşa'dan istîzâh etti. Subhi Paşa "maksâd-ı sefirlerimiz tâ'dîlât bahsine istinâde sâlih iseler onun üzerine mutlaka tâ'dîlâtta ilhâh olunmalıdır" dedi. Sadrazam bahs olunan tâ'dîlin mâhiyyeti ma'lûm olmaması ve sefirlerimizin süferânın tâ'dîle muvâfakatlerini sened ittihâz etmek cevâbında dahi sefirlerimiz onu icrâ etmemiş bûlunmaları şâyân-ı dikkattir." Zannettiği beyân ile beraber yine hüzzâra mürâcaat etti. Dâhiliye Nâzırı Paşa "hâlâ zaman

geçmemiştir” dedi. Sadrazam bu ifâde üzerine yine hüzzâra mürâcaat etti. Serasker Paşa “daha vakit geçmemiş olduğundan tâ’dîlât bahsini sened ittihâz etmeli ve imzâdaki muhâlefetimiz menfaatimize muvâfık görünmeyen mevâdd-ı mazarradan neşet ettiğinden onlar hakkında kuyûd ve şerâ’it-i ihtirâzîyemiz kabûl olunur ise mevâdd-ı sâireyi imzâ etmemize bi’t-tab‘ mâni‘ olmadığını bildirmelidir” dedi. Tophane Müşiri Paşa, Serasker Paşanın reyine iştirâk etti. Mâlîye Nâzırı Paşa beyân efkâr için istirhâs etti. Sadrazam “dâima îrâd olunan efkârı istimâ‘ya hazır olduğunu” ve “vakit meselesi ve vaktin ehemmiyetini beyân ile beraber buyrunuz” dedi. Mâlîye Nâzırı Paşa “mademki Granvill sefirlerimizi süferâ-yı sâire meclisine davet ve istikrâza ruhsatımızı beyân etti ve düvel-i sâire sefirleri bunu kâfi (s. 34) görüp beyânnâme ve mukavelenâmeyi tâ’dîl edeceklerini bildirdiler. Gerek Granvill ve gerek diğer süferâ sefirlerimizin beyânlarını sened ittihâz ettikleri gibi sefirlerimiz dahi aynıyla onların tâ’dîlâtına dâir muvâfakatlerini sened ittihâz etmeliydiler ve buna hakkımız vardır ve Granvill’in hâreketi bizce mûcib-i imtisâldir. Mademki vakit dahi müsâiddir tâ’dîlâta muvâfakat-ı süferâyı sened ittihâz etmeliyiz. Ve beyannâme ve mukavelenâmeyi imzâmıza mâni‘ olmuş olan mevâdd-ı sâire hakkında kuyûd ve şerâ’it-i ihtirâzîyemizi te’yîd edip işbû kuyûd ve şerâ’itin tâ’dîlâta ilâvesinden sonra beyânnâmeyi ve mukavelenâmeyi sefirlerimizi imzâya me‘zûn etmeliyiz” dedi. Sadrazam “Bahriye, Evkâf ve Maârif Nâzırı Paşalara ve zât-ı Şeyhülislama bir şey buyurmuyorlar” dedi. Bahriye Nâzırı “geçen de beyân ettiğim gibi devlet istikrâza muhâlif değildir. Hakk-ı metbûası iktizâsınca istikrâza ruhsat vereceğini daha evvelden sefirlerimize beyân ettiğinden maksâdımız yalnız evrâkta olan kuyûd-ı mazarrayı imzâmıza mâni‘ gördüğümüzden onları ber-teraf etmektir denilmeli idi. Mademki süferâ-yı sâire istikrâza ruhsatımızı kâfi görmüş ve tâ’dîlâta muvâfakat eylemişlerdir her ne kadar sefirlerimizin bu tâ’dîlâtı sened ittihâz etmeleri bulunur ise de şimdi biz sened edip maa-t-tâ’dîl mukavelâtı imzâya ruhsat vermeliyiz” dedi. Evkâf Nâzırı “vaktin darlığı ve Bahriye Nâzırı Paşa’nın dedikleri gibi mevâdd-ı mazarranın tâ’dîlini şart ittihâz edip imzâya ruhsat i’tâsı lüzûmunu” beyân etti. Sadrazam “Maarif Nâzırı Paşa’ya bir şey buyurmuyor” diye tekrar suâl etti. Nâzır-ı müşârünileyh “süferâ-yı hâmse fermân vermeyi kâfi görmüşler. Granvill’in inzimâm-ı reyi maznûn olsun. Süferâ-yı hâmsenin reyinden istifâde etmeli ve maa-t-tâ’dîl imzâya ruhsat vermeli” dedi. Sadrazam, Subhi Paşa’ya “demin ki ifâdeleri süferâ-yı hâmsenin ifâdâtına sefirlerimizin istinâdı bahsinde tahkîk-i meşrûaniye tâ’lîk sûretinde görünüyordu. Kendilerince istinâd-ı sahîh ve kabil

mi değil mi?” suâl etti. Mesele-i hukûkîyenin tedkiki tebliğe mevkûf görüldüğünden münâsib ise menfaat-i devlet nokta-i nazarından reyleri ne tarafta olduğunun beyânı ifâde olundukta kendilerince dahi maa-t-tâ’dîl imzâ lâzım görüldüğünü beyân etti. Zât-ı Şeyhülislam, beyânnâme ve mukavelenâmenin mevâdd-ı mazarrası bi’l-ihrac buraya beyân etmelerini ve alacakları me’zûniyyet vecihle hâreket etmelerini beyân etti. Dâhiliye Nâzırı Paşa, mevâdd-ı mazarra burada tâ’dîl olup sefirlere bildirildikten sonra imzâya me’zûn olmalarını ve tâ’dîlâtı kararlaştırmaya vakit müsâid değilse sûver-i tâ’dîliye ba’de yazılmak üzere şimdiden mevâdd-ı mazarrayı tâ’dîlden sonra imzâ edeceğimiz telgraf ile bildirilerek ondan sonra dahi tâ’dîlâtın şekli kararlaştırılıp yazılmasını îrâd etti. Sadrazam bu bahislerden sonra hüzzâra mürâcaatı tekrar etti. Serasker Paşa aynıyla Dâhiliye Nâzırı Paşa’nın reyine iştirâk etti. Şimdi yani yedi buçuğa beş kalarak Hâriciye Nâzırı Paşa meclise gelip iki dakika sonra avdet etmiştir. Akabinde mütercim-i evvel Sadrazama iki tercüme getirdiğinden müşârünileyh nâzır paşa görüp görmediğini suâl etti. “Okudular size onlar gönderiyor” dedi. “Telgraflar dün Hasan Paşa ve Müsürüs Paşa’ya yazılan telgrafın cevâbı olmakla evvel be evvel bunları okuyalım” dedi. Müsürüs Paşa beyânnâme ile mukavelanemin cânib-i Hükûmet-i Seniyye’den i’tirâz olunan ahkâmın hukûk ve menâfi-i Saltanat-ı Seniyye’ye muvâfık sûrette tayy ve tâ’dîl edilmiş olduğunu yazıyorsa da bu tâ’dîlât ı tasrîh etmemiş olduğundan mukaddemâ beyân eylediği tâ’dîl mi ma’tûfdur, yoksa meclis-i süferâda tâ’dîlât icrâ olunmuş ise o mudur, yoksa deminden gelen telgrafındaki kanal tâ’dîli midir? Bizim maksâdımız olan tâ’dîlâta muvâfıkla imzâ ve değilse kuyûd-ı ihtirâziye ilâvesi Kâmil Paşa tarafından beyân olundu ve bu rey ekser zevât tarafından kabûl olundu. Dâhiliye Nâzırı Paşa, istediğimiz tâ’dîlât dahi yazacağımız telgrafta ta’dâd olunarak eğer Müsürüs Paşa’nın dediği tâ’dîlât onlar ise imzâya me’zûn olmasının bildirilmesini beyân etti. Maârif ve Ticâret Nâzırları, Tophane Müşiri, Şûrâ-yı Devlet Reisi, Bahriye Nâzırı, Mâlîye Nâzırı Paşalar, Serasker Paşa ve Zât-ı Şeyhülislam dahi bu reyde bulundular. Sadrazam “cevâba hiç vakit kalmıyor bu kadar müzâkerât kâfi midir değil midir” diye azâya mürâcaat etti. “Bi’l-ittihâd müzâkerât kâfidir” denildi. Ve şu sıra saat tam sekize geldi. Sadrazam “kuyûd-ı ihtirâziyemizin te’yîdindeki ısdâr-ı vehâmeti mûcib olur mu olmaz mı? Olur, ise ne tedbir etmelidir?” diye azaya mürâcaat etti. Serasker Paşa “vâkıa iş büyüktür fakat devlet ve memlekete ale’l-husûs (s. 35) şu tazyîkin mazarratı da büyüktür. O cihetle mukavemet borçdur. Eğer İngiltere’nin maksâdı böyle bir vesileyle hukûkumuzu selbetmek ise onu yine yapacağından ve bu

mukaveleleri imzâ etsek yine başka sebep bulup yine onu icrâ edeceğinden bir devlet ve milletin menfaatine mugayyer gördüğümüz şeyleri devlet ve milletimize ve sâir devletlere karşı hukûkumuzu muhâfaza yolunda ısrâr ve sû-i sirayeti mâni‘ etmeliyiz” dedi. Maârif, Evkâf, Mâlîye, Ticâret Nâzırları Tophane Müşiri, Şûrâ-yı Devlet Reisi, Bahriye Nâzırı Paşalar ve Zât-ı Şeyhülislam tamamıyla bu efkârda bulduklarını beyân ve Şûrâ-yı Devlet Reisi şu iki cihetce İslam tarîk-i muhâfaza-i hukûk olduğunu ilâve ettiler. Sadrazam “saat sekizi on dakika geçtiğinden acaba Müsürüs Paşa’ya mademki beyännâme ile mukavelenâmenin cânib-i Hükûmet-i Seniyye’den i‘tirâz olunan ahkâm-ı hukûk ve menâfi-i Saltanat-ı Seniyye’ye muvâfık sûrette tayy ve tâ‘dîl edilmiş olduğunu yazıyor bu hâlde maksâdımız hâsıl oldu imzâya me‘zûnsunuz diye telgraf yazmak münâsib olmaz mı, bu cihetini veyahûd Dâhiliye Nâzırı Paşa bazı mütâlaâta bulduklarından onun müzâkeresini mi takdîm edelim?” dedi. Dâhiliye Nâzırı Paşa “maksâdım eğer tâ‘dîlât-ı matlûbumuza muvâfık değilse matlûbumuza muvâfık etmekte ısrâr etmekliğimizde bir muhatara anlaşılır ise yine ısrâr etmeli miyiz? Burası şâyân-ı dikkattir” dedi. Subhi Paşa “Müsürüs Paşa aradığımız tâ‘dîlât hâsıl oldu” diyor, eğer öyle ise tabî-i imzâya me‘zûn olmalıdır. Fakat kendisine tekrar ihtâr olunmalıdır ki bizim aradığımız tâ‘dîlât budur. Değil ise kuyûd-ı ihtirâziyemizi muhâfaza ederek imzâ etmelisiniz.” Reis Paşa “zaten reyler bu yolda olduğundan bahsi mükerrer gibi görünüyor” diyip Maârif Nâzırı, Tophane Müşiri, Bahriye Nâzırı, Evkâf, Mâlîye, Dâhiliye Nâzırları, Serasker Paşa, Zât-ı Şeyhülislam dahi tasdîk ettiler. Ba’de Dâhiliye Nâzırı Paşa dahi Subhi Paşa’nın îrâd ettiği sûrete tamamen iştirâk etti. Bu kararda ittihâd hâsıl olduğundan mazbatasının tanzîmi ve atebe-i seniyye-i hazret-i padişahîye takdîmi ve bi’l-ittihâd tensîb olundu ve bu arada saat sekiz buçuğa altı dakika kalmış idi. Bu sırada Granvill’in meclis-i meb‘ûsanda istikrâzı beyân ettiğine ve kırk sekiz rey ile ekseriyet kazandığına dâir Hâriciye Nâzırı Paşa’nın gönderdiği Müsürüs Paşa telgrafı görüldü.

Kâmil / Subhi / Münir / Ali Saib / Akif / Hasan / Osman / Edhem / Ahmed Esad / Said / Mustafa

Belge No: 50**Mazbata**

Mısır'ın istikrâzıyla umûr-ı mâlîyesine müteallik beyânnâme ve kararnâme ve mukavelenâmenin imzâsı hakkında İngiltere'nin tazyîkinden münbais mesele bugün saat üçte bâ-îrâde-i seniyye hazret-i Hilâfet-penâhî mabeyn-i hümâyûn-ı mülûkânedeki akd-i meclis olunarak ehemmiyet ve salâhiyyet hasebiyle cereyân eden müzâkerât-ı âtîka mûmzî nüshası leffen arz ve takdîm kılınan zabt varakası mündericâtından rehin-i âlem-i hakayık-şumûl hazret-i hilâfet-penâhî buyrulacağından tafsîline mahall görmeyip netice-i müzâkere Müsürüs Paşa'nın ihtitâm-ı müzâkere esnasında gelen telgrafnâmesinde beyânnâme ile mukavelenâmenin cenâb-ı Hükûmet-i Seniyye'den i'tirâz olunan ahkâmı hukûk ve menâfi-i Saltanat-ı Seniyye'ye muvâfık sûrette tayy ve tâ'dîl edilmesi ve ondan biraz evvel gelen telgrafnâmede dahi Devlet-i Âliyye'nin Süveyş Kanalı meselesinde müttehazı olan nokta-i nazarın kabûlü ve mukavelenâmeye "Devlet-i Âliyye'nin Mısır'ı müdafaa için gerek muharib bir devlete karşı gerek dâhili karışıklıklar zuhurunda nefis-i Mısır'da tedâbir-i lâzîme ittihazından be-hakkı-ı salâhiyyeti olduğunu mübeyyin bir bend derci husûsunda Paris'te ictimâ' edecek muhtelit komisyonda dahi ısrâr etmesi için İngiltere Devleti tarafından Hâriciye Nezâreti Müşaviri olup mezkûr komisyona memûr olan Sir Pansfut'a ta'lîmât verildiğini müsteşâr müşârünileyhin kendisine te'mîn eylediği muharrer olduğundan beyânnâme ile mukavelenâmenin Hükûmet-i Seniyye tarafından i'tirâz olunan ahkâmı ol vecihle kâmilen tayy ve tâ'dîl edilmiş olduğu ve kanala müteallik fıkra zikr olunan suret-i te'mîniyeye muvâfık kalındığı hâlde mezkûr beyânnâme ve mukavelenâmeyi imzâ etmesinin zabtta muharrer olduğu vecihle Müsürüs Paşa'ya iş'ârı ve Nezâret-i Hâriciye'den İngiltere Mazlahatgüzarı'na dahi teblîğ keyfiyeti müsâraat kılınması bil-ittihâd tezkire olunub müşârünileyh Müsürüs Paşa'nın zikr olunan iki kıt'a telgrafnâmesi tercümesi dahi leffen takdîm kılındı ise de kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân

Fî 11 C Sene 302 - Fî 16 Mart Sene 301

Kâmil / Subhi / Münir / Ali Saib / Akif / Asım / Hasan / Osman / Edhem / Ahmed Esad / Said / Zihni

Belge No: 51

(s. 36)

Hâriciye Nezâreti'nden Fî 27 Mart Sene 85 Tarihiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'yle Hasan Paşa'ya Çekilen Telgrafnâmenin Tercümesidir

Şehr-i hâlin yirmi altısı tarihli telgrafnâmeniz meclis-i hâss-ı vükelâda tedkik ve mütâlaa edileceğinden ittihâz olunacak kararı size bildireceğim. Mösyö Vendiham dahi âfide muharrer teblîgat-ı şifâhîyi icrâ eyledi. Şehr-i hâlin dünkü yirmi altıncı günü Hâriciye Nezâreti'nde bil-cümle süferâdan mürekkeb vuku' bulan ictimâ'da Müsürüs ve Hasan Fehmi Paşalar kırk sekiz saat zarfında beyânnâmeyi imzâ için ta'limât almak ümidinde bulduklarını beyân ettiler. Herhâlde dokuz milyon liralık istikrâzı taraf-ı eşrâf-ı hazret-i Hilâfet-penâhîden bâ-fermân-ı âlî tasdik buyrulacağını kat'iyen te'mîn eylediler. Lord Granvill ile süferâ-yı sâire te'mînât-ı mezkûreyi sened ittihâz etmiş ve bunları kabûl ettiklerini beyân eylemişlerdir. Ta'limâtıma tevfikân Lord Granvill akd-i istikrâz için me'zûniyyeti hâvî fermân-ı âlînin ısdâr buyrulduğunu beyân ettiniz fakat bu beyânâtını icrâ ve müşârünileyhin talepi üzerine encümen-i süferâ huzûrunda dahi tekrar eylediğiniz vakit fermân-ı âlî ısdârı husûsunun mukaddemâ kararlaştırıldığını ve her ne kadar beyânnâme ve mukavelenâmenin bazı ahkâmı aleyhine i'tirâzımız var ise de yine fermân i'tâsı kararı fî 18 Mart sene 85 tarihli telgrafımla size bildirildiğini ihtâr eylediğiniz mi? Lord Granvill şehr-i hâlin yirmi dördü tarihli beyânnâmesini muhâfaza ettiğini size söylediği vakit akd-i istikrâza bâ-fermân-ı hümâyûn me'zûniyyet i'tâ buyrulacağını ve bu keyfiyyet Lord Granvill ile süferâ-yı sâire tarafından sened ittihâz kılındığı cihetle artık Mısır'ın hâl-i iflâsı dûçâr olması havfı def' ve izâle edildikten ve beyânât vâkıası ise bu havf ve ihtirâza müstenid idüğünden şimdi beyânât-ı mezkûre netâyicinin hükümsüz kaldığını ihtâr ettiniz mi? Ve bu ihtârâtı icrâ etmişseniz Lord Granvill ne cevâb verdi? Bu bâbda bilâ-veft vakit cevâb vermeniz ve rey ve mütâlaanızı bildirmeniz mütemennâdır.

Belge No: 52**Hâriciye Nezâreti'nden Fî 27 Mart Sene 85 Tarihiyle Paris, Berlin, Viyana ve Petersburg Sefâret-i Seniyyeleri'ne İrsâl Olunan Telgrafnâme-i Umûmîyenin Tercümesidir**

Müsürüs ve Hasan Fehmi Paşalar'a yazdığım telgrafnâmenin sûreti Hâriciye Nâzırı süferânın Londra'da ictimâ'ından size lakırdı açacak olursa mûcibince idâre-i lisân edebilmeniz için ber-vech-i âtî derc ve nakil olundu.

Belge No: 53

Nezâret'e Fî 28 Mart Sene 85 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden 74 Numaralı Telgrafnâme

Şimdi aldığım telgrafnâmenize cevâb i'tâsına müsâraat eylerim. Dün süferâ huzûrunda vuku' bulan beyânâtımız yetmiş üç numaralı telgrafında münderic beyânâtın ayıdır. Müteaddid muharrerâttan anlaşılacağı üzere Mısır istikrâzının akdi için taraf-ı eşrâf-ı hazret-i padişahîden bâ-fermân-ı âlî me'zûniyyet i'tâ buyrulacağını hâiz olduğum ta'lîmât ile evâmîr-i asâfânelerine tevfikân gerek mukaddemâ ve gerek dün Lord Granvill'e beyân eyledim. Maa-mâ-fih bir gûna yanlışlık vuku'una mahall bırakmamak için şurasını ilâve eylemeliyimki taraf-ı âlîlerinden irsâl olunacak evâmîr-i katiyyeye intizâran Bâb-ı Âlî'nin imzâ maddesine müteallik evvelki kararını burada müşârünileyhe tebliğ etmeyip yalnız Hükûmet-i Seniyye'nin beyânnâme ve mukavelenâmeyi imzâ edip etmeyeceğine dâir ta'lîmâta muntazır olduğumuzu bilerek Lord Granvill dahi bu ta'lîmâtı istihsâl eylemekliğimize meydan bırakmamak için cenâb-ı Bâb-ı Âlî'den evvelce Müsürüs Paşa vasıtasıyla talep olduğu vecihle bize kırk sekiz saat mühlet vermiştir.

Belge No: 54

Nezâret'e Fî 27 Mart Sene 85 Tarihiyle Londra Sefâreti'nden Gelen 128 Numaralı Telgrafnâme

Bugünkü tarihli telgrafları ahz olundu.

Mösyö Vendiam'ın tebliğat-ı şifâhîyesi şehir-i hâlin yirmi altısı tarihli ve yüz yirmi dört numaralı telgrafımın mündericâtına tamamıyla muvâfıktır. Bâb-ı Âlî'nin fermân-ı hümayûn ısdârına muvâfakat eylediğini tâ ibtidâdan Lord Granvill'e beyân etmiştim. Bil-cümle süferânın dahi bundan haber ve ma'lûmâtları vardır. Zîrâ fermân-ı hümayûn ısdârı keyfiyyeti ilk müsveddece bazı hazfiyât ve tâ'dîlât icrâ edildikten sonra sûret-i tahrîrisini kabûl ve tasvîb eylemiş olduğum beyânnâme ve mukavelenâmede sarâhaten münderic idi. Maa-mâ-fih dün Hâriciye Nezâreti'de vuku' bulan ictimâ'da

câhib-i Bâb-ı Âlî'den mukaddemâ ittihâz buyrulan işbû kararı infâz-ı sarîhe ve kat'iyeye ile ihtâr ettim ve bu karara istinâden Hükûmet-i Seniyye'nin fermân-ı hümâyûn ısdârına muvâfakatini beyân eylemiştik. Bâ-telgraf iş'âr eylediğim esbâba mebnî Lord Granvill'e teblîğ etmemiş olduğum Mart'ın on sekizi tarihli ve elli beş numaralı telgrafnâmenizin vusûlünden sonra fermân-ı âlîye müteallik aynı beyânâtı Lord müşârünileyhe tekrar eylemiştim. Süferânın ictimâ'ından sonra evvelsi günkü beyânâtını muhâfaza eylediğine dâir Lord Granvill tarafından vuku' bulan teblîgatın fermân-ı âlîye ve istikrâza değil fakat mesele-i mâlîye-i Mısriyye'nin tesvîye-i mükemmeliyesini teşkîl eden beyânnâme ile mukavelenâmenin imzâsına müteallik idi. Lord Granvill Mart'ın birinci günü Mısır iflâsından bahsetmiş, bu iflâsın imtinâ'ımızın neticesi olacağı zannında bulunduğunu ve dünkü gün vuku' bulan süferâ ictimâ'ı tedbîri henüz hatırına gelmediği için idi. İngiltere Hükûmeti işbû tedâbir sayesinde dün (s. 37) istikrâzın tasdik kefâletini parlamentodan talep edebildi. Bu tasdik istihsâl olundukta istikrâz akd olunacak ve artık Hidivviyyet-i Mısriyye hâl-i iflâsa dûcâr olmayacaktır. Şimdi iş Bâb-ı Âlî müstesna olmak üzere bil-cümle devletler câhibinden mümzî beyânnâme ve mukavelenâme ile kararlaştırılan "umûr-ı mâlîye-i Mısriyye sûret-i tesvîyesinin" ifâsı maddesi kaldı. Beyânnâme ile mukavelenâmenin câhib-ı Hükûmet-i Seniyye'den i'tirâz olunan ahkâmı hukûk ve menâfi-i Saltanat-ı Seniyye'ye muvâfık sûrette tayy ve tâ'dil edilmiş olduğundan zannıma göre Hükûmet-i Seniyye müşkîlât-ı azîme ve mehâzir-i vâhîmeden kurtulmak için evrâk-ı mezkûreyi imzâyaya me'zûniyyet buyursa iyi olur.

Belge No: 55

Mazbata

Ma'lûm-ı âlî buyrulduğu üzere şehir-i cârî-i arabiyyenin yedinci salı günü mukavele-i Mısriyye taraf-ı Devlet-i Âliyye'den imzâ olunmak ve olunmaz ise sefirlerin pasaportları i'tâ ile tedâbir-i şedîdeye ibtidâr kılınmak üzere İngiltere Hâriciye Nâzırı yirmi dört saat mühlet verdiğiine dâir Hasan Paşa ve Müsürüs Paşa'dan çarşamba günü mehlin-i karîbü'l-inkizâ olduğu zamanda birer telgraf gelmiş ve ertesi perşembe günü dahi Lord Granvill mehlin hükmünü perşembe günü dikkat-i zuhûra tâ'lik ettiği yolunda ve ikinci mehlin dahi inkizâsından birkaç saat evvel müşârünileyhin diğer telgrafları alınmış ve kabil-i teblîğü'l-karar sefir-i müşârünileyhin cuma günü gelen telgrafnâme

dahi Lord müşârünileyh perşembe günü vakt-i zuhûrdan itibâren kırk saat mühlet i'tâ eylediği anlaşılmış idi.

Cumartesi günü dahi mukavelât-ı mezkûrenin cânib-i Hükûmet-i Seniyye'den i'tirâz olunan ahkâmı hukûk ve menâfi-i Saltanat-ı Seniyye'ye muvâfık sûrette tayy ve tâ'dîl olunduğunu ve Süveyş Kanalı meselesinde Devlet-i Âliyye'nin nokta-i nazarını İngiltere Devleti kabûl ettiğini hâvî Müsürüs Paşa'dan iki telgraf gelmiş olduğundan bu bâbdaki beyânnâme ile mukavelenâmenin Hükûmet-i Seniyye tarafından i'tirâz olunan ahkâmı ol vecihle tayy ve tâ'dîl edilmiş olduğu ve kanal bahsi dahi Müsürüs Paşa'nın yevm-i âhirde tebliğ ettiği sûret-i te'mîniyyeye tevfiğ kılındığı hâlde mezkûr beyânnâme ve mukavelenâmeyi imzâ etmesi ve şâyed sarfiyât ve tâ'dîlât-ı mezkûre tahmîl-i istihsâl olunmamış ise muhâlefetimizin vâki' olacağı nokta hakkında kuyûd ve ihtirâzîyemizin muhâfaza olunması için meclis-i âcizânemiz kararıyla şeref-sadır olan îrade-i seniyye-i hazret-i padişahî mantûk-ı âlîsi üzere yine o gün müşârünileyhe telgrafnâme keşide olunmuş ve sefirlerimize icrâ kılınan ta'lîmât aynen İngiltere Maslahat-güzarı'na dahi muharrer olunarak Maslahat-güzar dahi bunu alır almaz devlet-i metbûası Hâriciye Nâzırı'na iş'âra müsâraat ettiğini bâ-takrîr Nezâret-i Hâriciye'ye bildirmişti. Cevâben müşârünileyhden 30 ve 31 Mart sene 85 tarihleriyle müverrihen alınan üç kıt'a telgraf tercümesi nezârete ayrı ayrı tezkireleriyle beraber takdîm kılındı. Mütâlaalarından ma'lûm-ı âlî buyrulduğu üzere Müsürüs Paşa'nın 136 numaralı telgrafnâmesinde Lord Granvill inhirâf-ı mizâcî hasebiyle Londra'ya gelmediğinden müsteşârı kendisini Nezâret-i Hâriciye'ye davet edip gittiğinde Lord Granvill nâmına hâreket eden Mâlîye Nâzırı ve Hâriciye Müsteşâr Muavini hazır oldukları hâlde bazı îzahat teâtîsinden sonra kuyûd ve ihtirâzîyemizin kabûlüne muvâfakat eyledikleri tafsîlâtıyla gösterilmiş ve Hasan Fehmi Paşa'nın iki kıt'a telgrafından biri Müsürüs Paşa'ya i'tâ olunan ta'lîmâtı mütâlaa ettiğini ve mukavele ve beyânnâmenin lâzım gelen kuyûd ve ihtirâzîye ile sefâret-i seniyye tarafından imzâ kılındığını ve diğerkel telgrafı dahi sayfiyesinde bulunan Lord Granvill Londra'ya avdet eder etmez bu hâdisenden dolayı te'hîr etmiş olan sefâret-i fevkalâde müzâkerâtını devâm eyleyeceğini hâvî bulunmuştur.

Kuyûd ve ihtirâzîyemize dâir yazılmış olan beyânnâmenin metninde Devlet-i Âliyye Süveyş Kanalı meselesinin tesvîyesi için Paris'te ictimâ' eden (s. 38) muhtelit komisyonun mukavelenâmesine Hükûmet-i Seniyye Mısır'ı müdâfaa için gerek

muhârib bir devlet aleyhine ve gerek dâhili karışıklıklar zuhûrunda nefis-i Mısır'da tedâbir ittihaz etmek salâhiyyet-i kâbilesini hâiz olduğuna dâir bir kuyûd derc edileceği azîm ve efkârında bulunduğunu tasdîk ve bunu İngiltere Devleti'yle beraber sâir düvel-i mümzîyeye tebliğiyle onların işhâd kılınması maddeleri muvâfık-ı hâl olup mukavelât-ı mezkûrece en başlı bir maddenin şu sûreti hâsil etmiş ve bir birini müteakib üç def'a sefirlerimiz vasıtasıyla alınan ültimatonun şu netice ile bitmesi eser-i muvaffakiyyet-i seniyye ve bâis-i muhaddes-i mahsûs olarak mukavelât-ı mezkûreye müteallik diğer i'tirâzâtımıza gelince buradan yazılan telgraflarda irâe ve ta'yîn-i hazfiyât ve tâ'dilâta kâmilen hâsil olmadığı hâlde mevâdd-ı bâkîyenin dahi kuyûd-ı ihtirâzîye rabtı musarrâh olduğu hâlde müşârünileyh Müsürüs Paşa'nın telgrafında aynen nakil olunan beyânnâmenin bu mebhase müteallik bazı noksanları bulunduğundan mezkûr telgrafın Bâb-ı Âlî'ye i'tâsı akabinde yani dünkü salı günü akşam saat on bir buçukta derhâl müşârünileyh Müsürüs Paşa'ya istîzâhâ ve irsâl ve tercümesi tezkire-i nezaretle beraber evrâk-ı melfûfiye idhâl kılınmış ve henüz cevâb alınmamış ise de çünkü mevâdd-ı bâkîyeden Sudan'daki İngiltere işgal-i askeriyyesi masârifesinin istikrâz olunacak paradan tesvîyesine dâir beyânnâmede münderic fikraya Hükûmet-i Seniyye i'tirâz etmiş ve bunun muahheren ihrâc ettirildiği sefirlerimiz tarafından bildirilmiş ise de Fransa Hükûmeti'nin muharrerât-ı diplomatikiyesini hâvî olarak dünkü gün posta ile gelen sarı kitabın kırk birinci sayfasına nazaran Almanya Devleti İngiltere'nin Mısır işgaline izhâr-ı mümâşât etmemek için Mısır'da İngiltere ordusunun idâresiyle masârif-i bekâyasının te'dîsine hizmet edecek akçenin devletlerin kefâlet ettiği istikrâzdan tesvîyesine muhâlefet etmesiyle buna müteallik fikra ona Binaen tayy edilmiş olup her ne ise Hükûmet-i Seniyye'nin nokta-i nazarı dahi fikra-i mezkûrenin çıkmasına mün'atıf olmasıyla bu maksâd dahi hâsil olmuş olduğundan bu hâlde istikrâzdan ve sâir düyûn-ı ecnebiyyeden sonraya bırakılan Mısır vergisinin vakit ve zamanıyla te'dîyesini mukavelât-ı mezkûrede düyûn-ı ecnebiyyenin mukaddem bâ-zikr olması tâvîk edemeyeceğini ve sâniyen mukavelâtta âle't-tarikü'l-hikaye mehâkim-i muhtelitenin bahsi geçmesi mehâkim-i mezkûrenin sûret-i gayr-i muayyenede tahdîd-i vezâifi manasıyla tefsîr olunamayacağı sâlisen ileride Mısır mâliyesi için muhtelit bir komisyon teşkîl ederse Devlet-i Âliyye ol vakitte hâline göre nazariyatını muhâfaza eyleyeceği râbian icrâât komisyonlarıyla tedkikat meclisleri a'zâ-yi ecnebiyyesini konsolosların ta'yîn etmelerine dâir mukavelâtta mevcûd olan bir fikra zaten Hidivviyyet'in kararnâme ile kabûl etmiş olduğu bir kaide-i kadimiye müstenid olduğu evvel ve âhir

Hasan Fehmi ve Mûsürüs Paşalar'ın iş'ârlarında gösterilmiş ve Hidivviyyet'in böyle kararlar ittihâzına fermân-ı âlî ile me'zûniyyeti mevâdd-ı ma'lûmeden bulunmuş ise de konsolosların intihâb-ı a'zâya vesâdetine dâir olan kaydın bir müdahâle-i ecnebiyye sûretinde müfessir olmasını Devlet-i Âliyye kabûl edemeyeceğinden bu bâbda dahi kayd-ı ihtirâzîyesini muhâfaza eylediği husûslarını bir beyânnâme-i mütemmîme ile Londra kabinesini ihbar etmesi bugünkü meclis-i âcîzânemiz kararıyla Mûsürüs Paşa'ya ihtâr ve tevzî olunmuş ve Hasan Fehmi Paşa'nın şimdiye kadar mesele-i Mısriyye'ce Londra Kabinetosu'yla cereyân eden müzâkerâtı eğerce bir netice hâsıl edememiş ise de müşârûnileyh iş'ârât-ı âhiresinde ve ale'l-husûs 13 Mart sene 85 tarihli telgrafında mesele-i mâlîyenin tesvîyesi memûriyyetinin mevâdd-ı sâiresini gereği gibi teshîl edeceğini bildirip dünkü telgrafında dahi der-dest-i tedkik olan müzâkerâtın te'hîrine mukavelât-ı mâlîyenin adem-i imzâsı mâni' olmuş ki bu def'a kuyûd-ı ihtirâzîyemizin ilâvesiyle bu mâni' ber-teraf olmasına mebnî kendisi dahi müzâkerâta girişeceğini beyân eylesine nâzır-ı müşârûnileyhin şimdilik tahliye husûsunda mümteni' gördüğü medet husûsundan gayr-i mevâddı iş'ârı vecihle müretteb-i i'tilâfa imzâ edip etmeyeceği anlaşılacak üzere biraz daha intizâr ile adavet-i hukûkta ona göre bir karar ittihâzı tabîi ise de mâlîye işinde cereyân eden hâller devletler beyninde bir beynûnet-i kâmile zuhûruna ramak bırakmış ki bu def'a şu sûretle kıyaslanır olmuş ise de geçirilen hâdiseye mümâsil münâsebesizliklerin (s. 39) adem-i vuku'u esbâbına dikkat lâzımeden bulunması mütâlaasına nazaran Hasan Fehmi Paşa'nın avdeti sırada müşârûnileyh Mûsürüs Paşa'nın ya âher bir sefâret-i seniyyeye nakliyle veya hod nezdi-i hükümet-veft hazret-i padişahîde rehin-i tasvîb buyrulacak diğere bir sûretle oradan mufâreketiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'nin intihâb buyrulacak âher münâsibine tevdi' lüzûmu dahi hasbe'l-musliha vârid hatt-ı acz-i muzâha-yı kasıranemiz olmuş ise kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 15 Cemâziye'l-âhir Sene 302 - Fî 20 Mart Sene 301

Belge No: 56

Hâriciye Nezâreti'nden Fî 28 Mart Sene 85 Tarihli Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne İrsâl Olunan 61 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesidir

Yüz yirmi sekiz numaralı telgrafnâmenize nazaran beyânnâme ve mukavelenâmenin Hükûmet-i Seniyye'ce i'tirâz olunan ahkâmı hukûk ve menâfi-i

Saltanat-ı Seniyye'ye muvâfık sûrette tayy ve tâ'dil edilmiş. Diğer taraftan yüz yirmi yedi numaralı telgrafnâmenize nazaran İngiltere Hükûmeti Süveyş Kanalı meselesinin tesvîyesine memûr olan muhtelit komisyona ta'yîn eylediği memûrlarına Bâb-ı Âlî'nin bu bâbdaki nokta-i nazarının kabûlü ve mukavelenâmeye Hükûmet-i Seniyye'nin Mısır müdâfaa için gerek muhârib bir devlet aleyhine gerek dâhili karışıklıklar zuhûrunda nefs-i Mısır'da lâzım gelen tedâbir-i ittihâza salâhiyyet-i kâmalıyı hâiz olduğuna dâir bir bend derci husûslarında ısdâr için ta'limât vermiş olduğundan beyânnâme ile mukavelenâmeyi imzâya me'zûnsunuz. Maa-mâ-fih hazfiyât ve tâ'dîlât-ı mezkûre tahmîl-i istihsâl olunmamış ise evrâk-ı mezkûreyi imzâ edeceğiniz vakit i'tirâzâtımızın bâkî olduğu mevâddı tahrîren bir beyânnâme i'tâsıyla muhâfaza etmeye dikkat ve i'tinâ etmeniz mütemennâdır.

Belge No: 57

Nezârete Fî 30 Mart Sene 85 Tarihli Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden Gelen 136 Numaralı Telgrafnâme

Lord Granvill inhirâf-ı mizâcı hasebiyle Londra'ya gelemediğinden Lord Philip Morris bu sabah bir tezkire irsâliyle beyânnâme ve mukavelenâmeyi imzâya me'zûniyyeti hâvî olan şehir-i hâlin yirmi sekiz tarihli telgrafnâme mündericâtı hakkında görüşmek üzere Hâriciye Nezâreti'ne gelmekliğimi Lord Granvill nâmına ricâ etti. Hâriciye Nezâreti'ne gittiğimde Lord Granvill'in nâmına hâreket eden Mâlîye Nâzırı Mösyö --- ile Lord Philip Morris ve Hâriciye Müsteşâr Müavini Mösyö Kori'yi buldum. Bazı îzahatı teâtî edildikten sonra Mösyö Kori ile Lord Philip Morris Bâb-ı Âlî'nin kuyûd-ı ihtirâzîyesine müteallik beyânnâmeyi tasdik ve bunu kabûle muvâfakat eylediler. Binaen aleyh düvel-i mümzîyeden her birine ait nüsha-i asliyeyi yani evvelen mukavelenâme ve kararnâme-i Hidivviye lâyhalarını hâvî olan beyânnâmeyi sâniyen mukavelenâmeyi sâlisen düyûn-ı Mısriyye resü'l-mâlîna mahsûs meblağın suret-i gayr-i meşrûada isti'mâlîne ve sâireye müteallik beyânnâmeyi râbian tarafımızdan verilen beyânnâmeyi imzâ ve temhîr eyledim. İşbû beyânnâmenin metni şudur: "Devlet-i Âliyye murahhası devlet-i metbûası nâmına olarak âtîde tahrîr beyânnâmeyi i'tâ eder. Evvel şurası mükerrerdur ki cânib-i Bâb-ı Âlî'den münâsib bir memûr ahvâl-i mâlîye-i Mısriyye'ye itla' için devlet-i metbûa memûru sıfatıyla Düyûn-ı Mısriyye Sandığı Komisyonu'nda bulunacaktır. Sâniyen Bâb-ı Âlî Lord Granvill'in 3 Kânûn-ı Sâni sene 83 tarihli tahrîrât-ı umûmîyyesi hakkındaki kuyûd-ı ihitraziyesini muhâfaza eder ve Süveyş Kanalı meselesinin tesvîyesi

için Paris'te ictimâ' eden muhtelit komisyonun mukavelesine Hükûmet-i Seniyye'nin Mısır'ı müdâfaa için gerek muhârib bir devlet aleyhine ve gerek dâhili karışıklıklar zuhûrunda nefsi-i Mısır'da tedâbir-i lâzıme ittihâz etmek salâhiyyet-i kâmilesi hâiz olduğuna dâir bir kayıt derc edileceği azîm ve efkârında 30 Mart sene 85 hinde Londra imzâ işbû beyânnâmenin sûreti imzâ edilen evrâkın nüsha-i asliyesiyle beraber süferânın her birine gönderilecektir. Bir de maru'z-zikr beyânnâmenin Hâriciye Müşavir Muavini Mösyö Kôri tarafından musaddak bir nüshası Bâb-ı Âlî'ye mahsûs olan evrâkın nüsha-i asliyesiyle beraber bendenize i'tâ olunan evrâk-ı sâirenin nüsha-i asliyesi martın on yedisi ve on sekiz tarihleriyle müverrih iken beyânnâmemin daha muahher bir tarihi hâvî olduğundan evrâk-ı mezkûreyi imzâ ettiğim vakit imzâmın yanına "20 Mart Sene 85" kelimelerini ilâve eyledim.

Belge No: 58

(s. 40)

Nezâret'ten Fî 31 Mart Sene 85 Tarihiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne Çekilen 64 Numaralı Telgrafnâme

Yüz yirmi sekiz numaralı telgrafnâmenizde beyânnâme ve mukavelenâmenin cânib-i Hükûmet-i Seniyye'den i'tirâz olunan ahkâmının hukûk ve menâfi-i Saltanat-ı Seniyye'ye muvâfık sûrette tayy ve tâ'dîl edildiğini bildirmiş olduğunuzdan Mart'ın yirmi sekizi tarihli telgrafımda evrâk-ı mezkûreyi imzâ için me'zûniyyet i'tâ etmiş ve şu kadar ki hazfîyât ve tâ'dîlât-ı mezkûre tamamıyla istihsâl olunmadığı takdîrde i'tirâzımızın bâkî olduğu mevâdd hakkında ki kuyûd-ı ihtirâzîyemizi muhâfaza ettiğimizi ilâve etmiştim. Şimdi almış olduğum yüz otuz altı numaralı telgrafnâmenize nazaran Süveyş Kanalı Meselesi'ne müteallik kuyûd-ı ihtirâzîyeniz yüz yirmi yedi numaralı telgrafnâmeniz mündericâtına muvâfık ise de Paris komisyonuna ta'yîn olunan İngiliz memûruna Bâb-ı Âlî'nin nokta-i nazarının kabûlü ve mukavelenâmeye o meâlde bir kayıt derci husûslarında ısdâr için ta'lîmât verildiği keyfiyyeti ta'yîn ve tasrîh etmiyor. Düyûn-u Umûmîyye-i Mısriyye Sandığı Komisyonu'na bir Osmanlı memûrunun ta'yîni maddesine gelince bu meseleye kat'iyen tesvîye olunmuş nazarıyla bakıyorum. Husûsî ki yüz yirmi üç numaralı telgrafnâmeniz de bu mevkiî-i müşkîlden çıkmak için düyûn komisyonuna bir Osmanlı memûrunun kabûlüyle İngiltere Hükûmeti tarafından Bâb-ı Âlî'ye verilen tarzıyı sebep-i ittihâz ederek evrâk-ı mezkûreyi imzâ

etmekliği derhâl me'zûniyyet i'tâsından başka çare olmadığını beyân etmiş idiniz. Her ne hâl ise maru'z-zikr 28 Mart sene 85 tarihli telgrafımda hazfiyât ve tâ'dilât mebhûse tahmîl-i istihsâl olunmuş ise i'tirâzâtımızın bâkî olduğu mevâdd hakkındaki kuyûd-ı ihtirâzîyemizi muhâfaza etmenizi ricâ ettiğim ve mevâdd-ı mezkûreyi evvelki telgrafnâmelerinde başlıcaları ve ezcümle Hasan Paşa'ya irsâl ve bir sûreti tarafınıza teblîğ olunan 22 Mart sene 85 tarihli ve elli numaralı telgrafımda irâe ve ihtâr eylediğim hâlde maru'z-zikr telgrafınızda yalnız iki kayd-ı ihtirâzî mevcûd olduğundan şu hâl bizi şübheye düşürüyor. Mevâdd-ı sâireye müteallik kuyûd-ı ihtirâzîyemizi bir beyânnâme-i mütemmim ile muhâfaza ettiniz mi? Yoksa edecek misiniz? Bu bâbda îzahat-ı lâzıme i'tâ ve bilâ-ifâte vakit îcâbını icrâ etmeniz mütemennâdır.

Belge No: 59

Nezâretten Fî 1 Nisan Sene 85 Tarihiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne İrsâl Olunan 65 Numaralı Telgrafnâme

Şehr-i hâlin yirmi sekizi tarihli telgrafımda eğer yüz yirmi sekiz numaralı telgrafnâmenizde beyân olunan hazfiyât ve tâ'dilât kâmilen istihsâl olunmamış ise i'tirâzâtımızın bâkî olduğu mevâdd hakkındaki kuyûd-ı ihtirâzîyemizi muhâfaza etmenizi tavsiye etmiş idim. Dünkü salı günü almış olduğum 30 Mart sene 85 tarihli telgrafınıza nazaran i'tirâzât vâkıamızdan yalnız Süveyş Kanalı'na müteallik i'tirâz hakkında kuyûd-ı ihtirâzî dermiyân eylediğiniz anlaşılıp bu ise beni şübheye düşürdüğünden derhâl size bir telgrafnâme gönderdim. Son telgrafnâmeniz bugün meclis-i mahsûsa-i vükelâda mevâdd kıraat olundukta mevâdd-ı sâireye zaten tarafınızdan kuyûd-ı ihtirâzîye dermiyân olunmadığı ihtimâline ve Mösyö Wendinton'un 21 Mart sene 85 tarihli tahrîrâtından anlaşılacağı vecihle Sudan ve işgal masârifine müteallik fikratin Almanya Devleti'nin talepi üzerine tayy edilmiş olduğü mülâhazâsına Binaen gerek size ve gerek müşârünileyh Hasan Paşa'ya bi'd-def'ât ihtâr olunan âtîde muharrer mevâdd hakkında dahi kuyûd-ı ihtirâzîyeyi hâvî İngiltere Hükûmeti'ne bir beyânnâme-i mütemmim i'tâ etmenize benim reyim dahi ma'lûm olduğü hâlde meclisce bi'l-ittifâk karar verilmiştir. Mevâdd-ı mezkûre şunlardır. Evvela istikrâz-ı cedîd ile düyûn-ı mümtâze ve düyûn-ı muvahhade-i Mısriyye'nin tasrîh edilen nikâsatı verginin te'dîsini asla te'hîr edemeyecektir. Sânîyen beyânnâmede âli-tarikü'l-hikâye mehâkim-i muhteliteden bahs olunması mehâkim-i mezkûrenin ilâ-gayren-nihaye temdid-i vezâifini tazmin etmez. Sâlisen kararnâme-i Hidivviye'nin on altıncı

maddesinde musarrah tahkîk komisyonu teşkîl edecek olursa Hükûmet-i Seniyye serbest-i rey ve efkârını muhâfaza eder. Râbian icrâât komisyonlarıyla tedkikat komisyonları a'zâ-yi ecnebiyyesinin konsoloslar tarafından ta'yîni ihtimâline bir müdahâle-i ecnebiyye nazarıyla bakılmayacaktır.

Belge No: 60

(s. 41)

Nezârete Fî 1 Nisan Sene 85 Tarihiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden Varîd Olan 141 Numaralı Telgrafnâmedir

Altmış dört numaralı telgrafnâmeleri ahz olundu.

Vâkıa bil-cümle devletler Bâb-ı Âlî'nin Düyûn-ı Mısriyye Komisyonu'na memûr ta'yînine hakkı olduğunu tasdîke muvâfakat etmişlerse de devletlerin bu tasdîkini müsbet alınmasa da hiçbir sened yoktu. Şu sebebe mebnî mesele-i mezkûreyi beyânnâmeye derece lüzûm gördüm. Diğer taraftan Avusturya, Almanya ve Rusya Devletleri beyânnâme ve mukavelenâmenin imzâsından sonra Osmanlı memûrunun düyûn komisyonuna kabûlüne muvâfakat eylediklerinden te'hîrât-ı vâkıamızı haklı göstermek ve mücerret bil-cümle Devletlerin işbû müsâidesi üzerine evrâk-ı mezkûreyi imzâya muvâfakat eylediğimizi irâe ve isbat etmek için keyfiyeti beyânnâmede tasrîh eyledim. Sir Julyan (Pasnfut) (?) Bâb-ı Âlî'nin Süveyş Kanalı meselesinde mütehazzi olan nokta-i nazara dâir aldığı ta'lîmâtta şifâhen ve sûret-i mahramânede bahs eylemiş olduğundan ve Lord Granvill ise İngiltere Hükûmeti'nin bu husûstaki mütâlaa-i kat'iyyesini şimdiden bildiremeyeceğinden İngiltere'nin işbû rey ve mütâlaasını beyânnâmemde îmâ etmek bence muhâl idi. Beyânnâme ve mukavelenâme ve kararnâme-i Hidivviye'nin cânib-i Hükûmet-i Seniyye'den i'tirâz olunan fıktrat-ı sâiresi kâmilen tayy ve tâ'dîl olundu. Burası ilk müsveddelerin devletler tarafından kat'iyyen tâ'dîl ve imzâ edilen metinler ile tatbîk ve mukayesesinden dahi anlaşılabilir. Mehâkim-i muhtelite ile emlâk vergisine müteallik tedkikat komisyonu ve meclislerinde bulunacak a'zâ-yi ecnebiyyenin konsoloslar tarafından intihâbı isti'mâline dâir olan iki kayıta gelince bu kayıt nüfûz hükmüne ve menâfi-i hazine-i Mısriyye'ye müsâiddir. Bugünkü tarihli ve 138 numaralı tahrîrâtım kuyûd-ı mezkûrenin maksâd ve derece-i şumûlü hakkında îzahat-ı mufassaliyesi hâvîdir. Hükûmet-i Seniyye'nin bil-cümle i'tirâzâtı kabûl olmuş ve beyânnâmeme ilâve edilecek hiçbir şey kalmamış idüğünü zât-ı

âlfilerine maa-l-memnuniye te'mîn edebilirim. Maru'z-zikr telgrafnâmenizi Hasan Fehmi Paşa'ya teblîğ eyledim.

Belge No: 61

Nezârete Fî 1 Nisan Sene 85 Tarihiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden Varîd Olan 141 Numaralı Telgrafnâmedir

(İşbû telgraf bâlâda münderic olduğundan mükerrerdır)

Altmış dört numaralı telgrafnâmeleri ahz olundu.

Vâkıa bil-cümle devletler Bâb-ı Âlî'nin Düyûn-ı Mısriyye Komisyonu'na memûr ta'yînine hakkı olduğunu tasdîke muvâfakat etmişlerse de devletlerin bu tasdîkini müsbet alınmasa da hiçbir sened yoktu. Şu sebebe mebnî mesele-i mezkûreyi beyânnâmeye derce lüzûm gördüm. Diğer taraftan Avusturya, Almanya ve Rusya Devletleri beyânnâme ve mukavelenâmenin imzâsından sonra Osmanlı memûrunun düyûn komisyonuna kabûlüne muvâfakat eylediklerinden te'hîrât-ı vâkıamızı haklı göstermek ve mücerret bil-cümle Devletlerin işbû müsâidesi üzerine evrâk-ı mezkûreyi imzâya muvâfakat eylediğimizi irâe ve isbat etmek için keyfiyeti beyânnâmede tasrîh eyledim. Sir Pansfut Bâb-ı Âlî'nin Süveyş Kanalı meselesinde mütehazzi olan nokta-i nazara dâir aldığı ta'limâtta şifâhen ve sûret-i mahramânede bahs eylemiş olduğundan ve Lord Granvill ise İngiltere Hükûmeti'nin bu husûstaki mütâlaa-i kat'iyyesini şimdiden bildiremeyeceğinden İngiltere'nin işbû rey ve mütâlaasını beyânnâmemde îmâ etmek bence muhâl idi. Beyânnâme ve mukavelenâme ve kararnâme-i Hidivviye'nin cânib-i Hükûmet-i Seniyye'den i'tirâz olunan fikrat-ı sâiresi kâmilen tayy ve tâ'dîl olundu. Burası ilk müsveddelerin devletler tarafından kat'iyyen tâ'dîl ve imzâ edilen metinler ile tatbîk ve mukayesesinden dahi anlaşılabilir. Mehâkim-i muhtelite ile emlâk vergisine müteallik tedkikat komisyonu ve meclislerinde bulunacak a'zâ-yi ecnebiyyenin konsoloslar tarafından intihâbı isti'mâline dâir olan iki kayıta gelince bu kayıt nüfûz hükmüne ve menâfi-i hazine-i Mısriyye'ye müsâiddir. Bugünkü tarihli ve 138 numaralı tahrîrâtım kuyûd-ı mezkûrenin maksâd ve derece-i şumûlü hakkında îzahat-ı mufassaliyesi hâvîdir. Hükûmet-i Seniyye'nin bil-cümle i'tirâzâtı kabûl olmuş ve beyânnâmeme ilâve edilecek hiçbir şey kalmamış idüğünü zât-ı âlîlerine maa-l-memnuniye te'mîn edebilirim. Maru'z-zikr telgrafnâmenizi Hasan Fehmi Paşa'ya teblîğ eyledim.

Belge No: 62

(s. 42)

Nezârete Fî 1 Nisan Sene 85 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa'dan Gelen 77 Numaralı Telgrafnâme

Elli altı numaralı telgrafnâme-i cevâbınızı alır almaz Müsürüs Paşa'yı gördüm. Müşârünileyh kendisine gönderdiğiniz telgrafnâmeyi irâe eylediğinden işbû telgrafta münderic mülâhazâtı yeniden nazar-ı i'tinâyâ aldık. İlk müsvedde ile beyânnâme ve mukavelenâmeye dâir imzâ edilen evrâkın tedkik ve mütâlaasından anlaşılacağı vecihle talep olunan hazfıyât ve tâ'dîlât evvelce icrâ olundu. Süveyş Kanalı'na müteallik lâzım gelen kayd ve ihtirâzîye dahi icrâ edildi. İngiltere Hükûmeti Süveyş Kanalı Komisyonu'nda bulunacak memûruna efkâr ve niyetimize muvâfik hâreket eylemesi için ta'limât i'tâsı der-uhde eylediğine dâir devlet-i müşarunileyhden bir sened almak maddesine gelince her ne kadar İngiltere memûru bu meâlde ta'limât almış ise de Londra Kabinetosu yalnız bu ta'limâtı şifâhen ve sûret-i mahramânede Müsürüs Paşa'ya iş'âr ile iktifâ ediyor. Bir Osmanlı komiserinin ta'yîni husûsuna gelince İngiltere Devleti düvel-i sâire misillû bu bâbda hiçbir i'tirâzı olmadığını dâima beyân etmiş ise de her gûna ihtimâle karşı buna dâir lâzım gelen kayd ve ihtirâzîye icrâ olundu. Zaten Müsürüs Paşa buna müteallik evrâk ve tafsîlâtı zât-ı âlilerine irsâl eylecektir.

Belge No: 63**Nezârete Fî Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa'dan Gelen 78 Numaralı Telgrafnâme**

Lord Granvill şimdi bendenize irsâl eylediği husûsî bir mektûbda inhirâf-ı mizâcî hasebiyle odasından dışarı çıkamadığını ve maa-mâ-fih Londra'ya avdetinde der-dest-i tedkik olan mevâdd-ı salise hakkında --- müzâkerâta girişmek ümîdinde bulunduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine çar-çeşm ile Londra'ya avdetine muntazır olduğum müşârünileyhe cevâben iş'âr eyledim. Paskalya münâsebetiyle önümüzdeki salı veya çarşamba gününden evvel Lord Granvill ile görüşebileceğimi zannetmem. Bu mülâkatta İngiltere Kabinetosu'nun mevâdd-ı mezkûre hakkındaki mütâlaa-i kat'iyyesini anlamaya elden geldiği mertebe çalışacağım.

Belge No: 64**Nezârete Fî 17 Mart Sene 85 Tarihiyle Roma Sefâreti Maslahat-güzarlığı'ndan Gelen Tahrîrât**

Şehr-i hâlin onu tarihli telgrafnâmelerinde münderic ta'limâta imtisâlen ferdası günü İtalya Hâriciye Nezâreti'ne yazmış olduğum tahrîrât ile bu bâbda Mösyö Mançini tarafından varîd olan 14 Mart sene 85 tarihli cevâbnâmenin sûretleri doksan dört numaralı telgrafımı te'yîden leffen takdîm kılındı ol bâbda

Belge No: 65**İtalya Hâriciye Nezâreti'ne Fî 11 Mart Sene 85 Tarihiyle Roma Sefâreti Maslahat-güzarlığı'ndan Gönderilen Takrîr**

Beylül ile Musavva'ya İtalya askerinin sevkî bir gûna zabt ve istilâyı tazmînn etmeyip İtalya Devleti'nin hukûk-ı tasarruf ve hükûmet-i hazret-i padişahîye riâyet etmek azîm-i kat'iyyesinde olduğunu ve İtalya askerinin Belül ile Musavva'da ikâmeti husûsunun bir mâhiyyet-i muvakkateyi hâiz idüğünü beyânât-ı mutelife-i asilâneleriyle Bâb-ı Âlî'ye kat'iyyen tefhîm ve te'mîn etmişsiniz. Devlet-i metbûamdan aldığım emre imtisâlen işbû beyânâtın kâffesini Hükûmet-i Seniyye nâmına olarak sened ittihâz ile şurasını beyân ederim ki Bâb-ı Âlî İtalya Hükûmeti'nin efkâr-ı dostane ve ihlâs-ı şiarenesine i'timâden bu bâbda i'tâ eylediği te'mînâtı hayr-ı fa'âle bi'l-isâl maru'z-zikr mahallerde bulunan askerini Hükûmet-i Seniyye'nin talepi vecihle bir an evvel celp edeceği ümîdindedir. Beyân-ı hâl tevdîd-i te'mînât-ı ihtirâm-kârîye vesile ittihâz kılındı.

Belge No: 66**İtalya Hâriciye Nezâreti'nden Fî 14 Mart Sene 85 tarihiyle Roma Sefâreti Maslahat-güzarlığı'na İrsâl Olunan Takrîr**

Beylül ile Musavva'nın İtalya askeri tarafından işgali hakkında Bâb-ı Âlî'ye vuku' bulan beyânâtımızı devlet-i metbûanızdan aldığınız emir mücibince şehr-i hâlin on biri tarihli takrîriniz ile sened ittihâz etmiş idiniz. Ben dahi beyânât-ı mezkûreyi yani bu husûsta arazice bir hakk-ı hâkimiyet meselesi çıkarmak niyetinde olmadığımızı ve tarafımızdan vuku' bulan işgalin mücerred-i muhâfaza-i emniyet emrinde olan ale'd-devâm eden ihtiyâcât-ı ma'lûme ilcââtıyla vuku'a geldiğini te'yîd ve tasdîkde asla tereddüd etmem.

Belge No: 67

(s. 43)

Nezâret'e Fî 24 Mart Sene 85 Tarihiyle Roma Sefâret-i Maslahat-güzarlığı'ndan Gelen Tahrîrât

Şehr-i hâlin yirminci günü ahz eylediğim kırk iki numaralı telgrafnâmelerinde münderic evâmire imtisâlen Musavva ile Belül'un işgaline dâir İtalya Hâriciye Nâzırı'na bir takrîr daha i'tâ eyledim. Bunun sûreti leffen takdîm kılındı. Nâzır-ı müşârünileyh tarafından vürûduna muntazır olduğum cevâbı alır almaz mündericâtını kemâfî's-sâbık bâ-telgraf iş'âr edeceğim. Ol bâbda emr ü fermân

Belge No: 68**Fî 20 Mart Sene 85 Tarihli Melfûf Takrîr**

Şehr-i hâlin on biri tarihli takrîrime cevâben şehr-i mezkûrun on dördü tarihiyle varîd olan takrîrde zât-ı âlîleri Musavva ile Beylül'e asker sevkî maddesi zabt ve tasarrufu tanzîm etmeyib İtalya'nın hukûk-ı tasarruf ve hâkimiyet-i Devlet-i Âliyye'ye riâyet etmek azîm-i kat'iyyesinde bulunduğunu ve İtalya askerinin Beylül ile Musavva'da ikâmeti husûsunun bir mâhiyyet-i mevkiteyi hâiz idüğünü mukaddemâ Bâb-ı Âlî'ye beyân etmiş iken İtalya Devleti'nin arazice bir hakk-ı hâkimiyet meselesi çıkarmak niyetinde olmadığını ve emr-i işgalin mücerred muhâfaza-i emniyet husûsunda ale'd-devâm ihtiyâcât-ı ma'lûme ilcââtıyla vuku'a geldiğini te'yîd ile iktifâ etmiş ve takrîrimin hâtmesinde "Bâb-ı Âlî İtalya'nın efkâr-ı dostane ve ihlas-ı şîârenesine i'timâden bu bâbda i'tâ eylediği te'mînâtı hayr-ı fa'âle bi'l-isâl maru'z-zikr mahallerde bulunan askerini Hükûmet-i Seniyye'nin talepi vecihle bir an evvel celb edeceği ümidindedir" diye muharrer olan mülâhazâtı meskûhu'na bırakmıştır. Binaen aleyh hükûmet-i metbûam cânibînden aldığım emr üzerine mülâhazât-ı mezkûreyi tekrar eder ve sâlifü'z-zikr mahallerin sûret-i tahliyesi hakkında ısrâr eylerim. Beyân-ı hâl tevdîd-i te'mînât-ı ihtirâm-kârîye zeria ittihâz kılındı.

Belge No: 69**Nezârete Fî Tarihiyle Roma Sefâreti Maslahat-güzarlığı'ndan Gelen Telgrafnâme**

Mösyö Mançini tarafından dünkü tarih ile gönderilip şimdi bendenize i'tâ olunan takrîr cevâbının metni şudur:

Şehr-i hâlin yirmisi tarihli telgrafınızda fî 14 Mart sene 85 tarihli takrîrime istinâden Bahr-i Ahmer'in bazı mahallerine gönderilen İtalya askerine müteallik beyânât-ı sâbıkamı devlet-i metbûanız nâmına ihtâr ve askerimizin mahall-i mezkûreden çıkarılması hakkında fî 11 Mart sene 85 tarihli takrîrinizde münderic talepe bir cevâb i'tâsını dahi eylemiş idiniz. Eğer Bâb-ı Âlî martın on dördü tarihli takrîrimi beyne'd-devletyn mevcûd olan münâsebetin müstenid olduğu fikri hayr-ı hevâ-hâne ile tedkik ve mütâlaa buyurur ise bu takrîrin tarafımızdan i'tâsı arzû olunan bil-cümle te'mînât ve ta'rifâtı şâmil idüğü zannındayım. Fî'l-vâki' İtalya Devleti'nin kendi askerinin Bahr-i Ahmer'de bulunması vesilesiyle arazice bir hakk-ı hâkimiyet meselesini meydana çıkarmak niyetinde olmadığına dâir mükerreran vuku' bulan beyânâtımız hukûk-ı hazret-i padişahîce her gûna telâşı ve endişeyi izâle eylememeli idi. Askerimizin celbi maddesine gelince bir lâzıme-i mübrem hükmüne vaz' eden ve muhâfaza-i emniyete müteallik olan ihtiyâcâtın devâmı fî 14 Mart sene 85 tarihli takrîrimde irâen ve isbât eylediğimden şu hâl cevâbımızı tazmîn eder. İzahat-ı mezkûrenin cânib-i Bâb-ı Âlî'den sûret-i dostanede mehâkim ve takdîr edileceği ümidindeyim. Beyân-ı hâl ibrâz-ı müesser-i ihtirâm-kârîye ittihâz kılındı.

Belge No: 70

(s. 44)

Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin Fî 19 Cemâziye'l-Âhir Sene 302 Tarihli ve Kırk Dört Numaralı Tezkiresinin Sûretidir

Umûr-ı mâlîye-i Mısıriyye'ye müteallik beyânnâme ve mukavelenâme hakkında dört maddeyi hâvî İngiltere Kabinetosu'na bir beyânnâme verilmesine dâir meclis-i hâss-ı vükelâ kararıyla Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne yazılan telgrafnâmeye cevâben bazı mülâhazât ve mütâlaâtı hâvî sefâret-i müşarünileyden alınan 2 Nisan sene 885 tarihli ve yüz kırk üç numaralı telgrafnâmenin tercümesi leffen takdîm kılınmış ve işbû

telgrafnâmede beyânnâmenin adem-i i'tâsını mübeyyin bazı mütâlaât beyân olunmakta ise de sefâret-i müşârünileyhden bu husûsa dâir olup 16 C sene 302 tarihli tezkire-i çâkeri ile takdîm olunan telgrafnâme üzerine mevâdd-ı erbaa hakkındaki telgrafnâmeye ihale ve nazar-ı i'tinâ olunmuş cevâben iş'âr olunmasına Binaen Paskalya münâsebetiyle mezkûr beyânnâmenin i'tâsı işbû pazartesi gününe te'hîr olunduğu sefâret-i müşârünileyhin 4 Nisan sene 885 tarihli ve yüz kırk iki numaralı telgrafnâmesinde izbâr olunmuş olmakla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Belge No: 71

Hâriciye Nezâreti'ne 2 Nisan Sene 85 Tarihile Londra Sefâret-i Seniyesi'nden Varîd Olan 143 Numaralı Telgrafnâmenin Sûretidir

Dünkü tarihli telgrafnâmeleri ahz olundu.

İngiltere ve Fransa beyninde mün'akid ilk sûret-i tesvîyenin işgal ve Sudan masârifine müteallik fıkратın tayy edilmesi Hükûmet-i Seniyye'ce bâdî-i mahzûziyyet olmuş olduğuna memnunum. Meclis-i Vükûla kararıyla dört maddeye dâir İngiltere Kabinetosu'na bir beyânnâme-i mütemmim i'tâsına memûr olduğumdan bu maddelerin her biri hakkında bazı mülâhazât serd ve ityânına mücâseret eylerim. Evvela düyûn-ı umûmîyye sandığı tarafından düyûn-ı mümtâze ve muvahhadeye ait şerâitler ile tesvîye olunacak olan istikrâz-ı cedîde tekâsıtının vergi ile asla cihet-i taalluku yoktur. Düyûn komisyonunun vezâifi düyûn-ı umûmîyyeye mahsûs vâridâtı ahz ile bu vâridâtı Mısır dayinlerinin hesabına olarak isti'mâl etmekten ibâret olup vergi ise Mısır'ın hiçbir şeyine mahsûs olmayan ve masârif-i idâresine mahsûs olan vâridâtından evvel be evvel te'dîye kılınacağı cihetle mukavelenâmenin altıncı maddesi vesilesiyle vergiden bahs açmak gayr-i mu'teriz bir hakkı kabil-i i'tirâz bir hâle koymak demektir. Sâniyen mehâkim-i muhtelifeden bahs olunması keyfiyyeti mehâkim-i mezkûrenin temdidini ve müddet-i devâmını asla tanzîm etmeyip bu maddeler sâlifü'z-zikr mehâkimin teşkîl ve tesisine müteallik senedât-ı düveliyye ile tanzîm olunmuştur. Tasfiye-i düyûn kanunnâmesi sandık komisyonu tarafından Mısır ashâb-ı matlûbâtı nâmına olarak icrâ olunan hukûku mehâkim-i muhtelitenin hakk kazîyyesi altında vaz' edildiğinden maksâd sadece bu mehâkimin müsta'cel ve muvakkat bir hâlde Hidivviyyet-i Mısıriyye'yi ve bizzat heyet-i nâzır ile müdür ve memûrlarını mahkûm etmelerine mâni' olmaktadır. Devletlerin bu kararı Hidivviyyet-i Mısıriyye'nin hükm ve nüfûzuna

kâmilten müsâid olmakla devlet-i metbûanın buna i'tirâz ediyor gibi görünmesi münâsib olmayacağı zannındayım. Sâlisen düvel-i muazzama-i sâire misillû cânib-i Bâb-ı Âlî'den dahi iki memûr bulundurulacak olan tahkik komisyonunun teşkîli ihtimâline müteallik şart dahi Hükûmet-i Seniyye'nin serbest-i rey ve hâreketine takyîd etmez. Zîrâ devlet-i metbûa inde'l-îcâb hukûk ve esbâbını ahvâl-i siyasiyye göre kendi memûrları vasıtasıyla tervîc veya komisyona iştirâkten ictinâb edebilir. Râbian 3 Mart Sene 884 tarihli kararnâme-i Hidivviye mûcibince teba'-i ecnebiyye emlâk vergisine tabidir. Bu kararnâmenin dördüncü ve beşinci maddelerine nazaran teba'-i ecnebiyye vergi-i mezkûreyi tarh ve tevzîfiye memûr olan komisyonlar ile tedkikat meclislerine a'zâ intihâb edeceklerdir. Şimdi teba'-i ecnebiyye vergi-i mezkûreyi te'dîyeden kurtulmak için şimdiye kadar kendi memûrlarını ta'yînden imtinâ' eylediklerinden kararnâme-i mezkûre hükümsüz kalmıştır. Devletler kendi teba'larını vergi-i mezkûreyi te'dîye icbâr için eğer ecnebiler a'zâ ta'yîninden istinkâf ederler ise konsolosların kendi teba'ları vekillerini irâe ve ta'yîn eylemelerine karar vermişlerdir. Konsolosların muâvenet-i mecbûriyyesi munzamm olunmaz ise teba'-i ecnebiyyenin emlak vergisinden ba'de-mâ dahi muâf tutulacağı bu ise hazine-i Mısıriyye'ce hasâr-ı azîme mûcib olacağı derkârdır. Zaten konsolosların işbû muâveneti beyânnâmeyi imzâ eden devlet-i metbûanın me'zûniyyeti tahtında bulunduğu cihetle bir müdâhale-i ecnebiyye mâhiyyetini hâiz olamaz. Meclis-i mahsûs-ı vükelânın zât-ı âlîlerine i'tâsını vazîfeden add eylediğim işbû îzahatı sencide-i mizân-ı teemmül ve mülâhaza edeceği ve maru'z-zikr mevâdd-ı erbaa hakkında İngiltere Hükûmeti'ne bir beyânnâme-i mütemmim i'tâsı münâsib ve kabil-i icrâ mıdır, değil midir burasını dahi mütâlâa buyuracağı ümidindeyim. Husûsî ki kuyûd-ı ihtirâzîyeyi hâvî bu misillû beyânnâmeler ale'l-umûm bir muâhede veya bir mukavelenâmenin imzâsından evvel veya imzâ olduğu vakit i'tâ olunur. Her ne hâl ise mûcibince hâreket etmek için ta'limâtınıza muntazırım.

Belge No: 72

(s. 45)

Hâriciye Nezâreti'ne 4 Nisan Sene 85 Tarihiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'ndan Varîd Olan 146 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesidir

Atmış yedi numaralı telgrafnâmeleri ahz olundu.

Yarın Paskalya olduğundan beyânnâme-i mütemmi şehr-i hâlin ikisi tarihiyle müverrih olduğu hâlde önümüzdeki pazartesi günü i'tâ edeceğim.

Belge No: 73

Hâriciye Nezâreti'ne Fî 20 C Sene 302 Tarihiyle Tasfîr Buyrulan Cevâb-ı Samî

İşbû tezkire-i âlîlerine melfûf tercüme okunmuştur. Birinci fıkrası işgal ve Sudan masârifinin mukavelâtta tayyî Hükûmet-i Seniyye'ce ba'is-i mahzûziyyet olduğuna Müsürüs Paşa hazretlerinin memnuniyetini şâmil oluyor. Hâlbuki iş'ârât-ı sâbıkamızda bu bâbda memnuniyet veya adem-i memnuniyet bahsi bulunmayıp yalnız sefir paşalar hazîrât-ı İngiltere'nin Mısır ve Sudan masârif-i askeriyyesinin istikrâzından tesvîyesine i'tirâz etmeliğimiz üzerine bunu bil'âhire ihrâc ettiklerini ve artık mukavelenâmeyi imzâ etmeye mâni' kalmadığını yazmışlar ise de masârif-i mezkûreye müteallik fıkraları Almanya Devleti'nin hazf ettirdiği Fransa'nın sarı kitabının kırk birinci saifesi mütâ'lasından müstebân olmakla beyhûde mugayyer nefsü'l-emre iş'âret ile burayı ikna' çalışılmamak üzere bu karziye işâret kılınmıştı. İkinci fıkra gelince vergi ile istikrâzın birbirine cihet-i münâsebeti olmadığı bedihîyattan olmakla bu bâbdaki ta'rifât zâiddir. Şu kadar ki evvelce vergi masârif-i idâre-i Mısriye sırasında gösterilmiş ve idâre masârifinin tesvîyesi ise evvelen devletlerin bu def'a kefâlet ettiği istikrâzın taksîdatından sâniyen düyûn-ı mümtâze ve muvahhadeden sâlisen Süveyş Kanalı senedât-ı tahsîsâtından sonra verilebileceği ilk sûret-i tesvîyede yazılmışken sonraki sûret-i tesvîyede masârif-i idâre meyanında gösterilen vergi bi'l-küllîye meskût bırakılmış ve Devlet-i Âliyye sefirleri ise verginin bahs ve hesaptan bütün bütüne tarh olunmuş olmasını buraya menfaatimize müsaid bir ta'dil ve tashîh diye göstererek artık mukaveleyi imzâ etmemize mâni' kalmadığını tekrar etmiş idiler. Biz ise her ne sûretle olur ise olsun düyûn-ı ecnebiyyeye verilmiş olan şekl-i ihtisâsa verginin te'viyât-ı muntazemesine vesile-i te'hir olmayacağı yolunda bir kayd-ı ihtirâzî icrâsına mecbûr olmuş idik. Şu kayd-ı gayr-i muta'rız bir hakkı kabil-i i'tirâz bir hâle koymak demek olmayıp bil-akis mukavelâtta ibtidâ dördüncü dereceye kalmış ki sonra ondan dahi sarf-ı nazar olunub sükûtle geçiştirilmiş olan şu hakkı vakit ve zamanıyla hatırda muhâfaza etmek için idi. Telgrafın sâniyen işâretiyle başlayan cümlesi mehâkim-i muhtelitenin mukavelâtta esbâb zikrine dâir sadet ve maksâdat hâric ve buracada ma'lûm olan ta'rifatı hâvî olup bizim saded ve maksâdımız ise muhtelit mehâkimlerin müddetleri

bitmiş ve hatta bir ararlık bunların temdîdine muvâfakatimiz dahi istenilmiş olmakla şimdi mehâkim-i mezkûre bahsinin mukavelede zikrolunması onların bir müddet gayr-i mua'yene ile temdîdine delil add olunması kayd-ı ihtirâzî tahtına alınması idi. Sâlisen işâretiyle bed eden muhtelit komisyon ki teşkilinde istediği gibi Mısır'ın tarz-ı idâre-i mâliyesini kararlaştırmaya salâhiyeti şimdiden teslim olunuyor. Ol vakit bunda Devlet-i Âliyye'nin iki memûru bulunsa bile ekseriyet düvel-i sâirede kalacağından böyle mechûlü'l-netice bir te'sisi şimdiden tasdîk etmiş olmamak için serbest-i hâreketimizi muhâfaza etmiş idik. Müsürüs Paşa'nın iş'arına bakınca komisyonun teşkîli ihtimâline müteallik mukavelede münderic olan kayd ileride serbest-i rey ve hâreketimizi takyîd etmez mademki bu husûsta serbest-i hâreketimizin muhâfazası lüzûmu kendisince dahi tasdîk olunuyor ol hâlde bu bâbda peşince icrâ etmek istediğimiz kayd-ı ihtirâzî dahi tasdîk edilmek lâzım gelir. Râbian işâretiyle ibtidâ eden fıkra ki a'zâ intihâbına konsolosların salâhiyyetini muhtevîdir buna dâir telgrafta bir takım tafsîl maa'el-îzam îrâdından sonra konsolosların işbû muaveneti beyânnâmeyi imzâ eden devlet-i metbûanın me'zûniyyeti tahtında bulunduğu cihetle bir müdahâle-i ecnebiyye mâhiyyetini hâiz olmaz denilmiştir. Hâlbuki isbâta hâcet olmadığı üzere bir hükûmet-i (s. 36) müstakilede veyahûd devlet-i metbûasından hâiz olduğu imtiyâz ve muhtâriyyet mûcibince Mısır gibi idâre-i dâhiliyesinde müstakilen hâreket eden bir memlekette hükûmetin hangi şube-i idâresi ve ne nevi' mesâlihi olursa olsun onda ecnebi bir devletin veya ecnebi devletlerin muâvenetini tervîc etmek veyahûd bu işte olduğu gibi intihâb-ı memûrîn emr-i ehemmisini ecnebi hükûmetlerin marifetiyle icrâ etmek mahall-i istiklâl bir müdahâle-i ecnebiyyeyi eylemek olup devlet-i metbûanın böyle bir hâle izin vermesi ise onu müdahâle-i ecnebiyye mâhiyyetinden kurtarmaz bil-akis müdahâleyi muâhede ile kabûl edip ona bir mâhiyyet-i meşrûa vermek demek olur ve bir kere sahîb-i mülk olan devlet me'zûniyyet ve rızası imzâsıyla ikrâr ve ilân ederse artık udûl kabil olamayacağı mahall-i iştibâh değildir. Böyle tehlikeli bir şey için kayd-ı ihtirâzî icrâsından lüzûmsuz add olunuyor ve adem-i lüzûm farz olunsa bile mademki kayd-ı ihtirâzîde hiçbir zarar olmayıp her hâl ve ihtimâle mukabil menfaati ise nâ-kabil inkârdır. Niçin şu menfaate ehemmiyet verilmiyor. Hakikat-i hâl ve karar devlet ise bu bâbda dahi kayd-ı ihtirâzî ilâvesi mûcibdir. Şu derece tafsîlâta girişilmesi şuna mübtenidir ki eğerce müşârünileyh Müsürüs Paşa'nın telgrafnâmesi makam-ı ma'lûmâtta irsâl buyruluyor ise de bu misillû mesâlih-i mühimmeye müteallik olan vakitten bu vakite mürâcaat lüzûmu muhtemel olan bî'l-farz men ba'de mürâcaata hicret

görünmesi bile devletin muhâzin-i evrâkında muharrerât ve senedât-i tarihiyye hükmünde hıfzı lâzım gelen şeylerde mi'terizin i'tirâzâtına cevâb verilmemiş olması ya i'tirâzât-ı mesrûdeyi zınmen kabûl etmek manasına veya hod hiç olmaz ise devletçe mâlâyâ'nî ve fâidesiz kuyd-ı ihtirâzîye ile iştigâl olunmuş olduğu zehabına sebeb olacağından bu kişilere mahall kalmamak üzere karar-ı mütehazzın lede'l-hâce müdâfazasına tefsîr ve tevzîhiyle îcâb eden mübâhase ve münâzara ve mekâtibe dâire-i indesinden himmet olunmak lâzım gelir. Bu sûret hâsıl olmadığı müşârünileyh Müsürüs Paşa'ya Meclis-i Vükelâ'nın kararına mukabil bi'd-defaât îrâd ettiği i'tirâzâta zınmen tekrar îzahat i'tâsını vazîfe add eylediğini yazdığı vecihle hasbe'l-vazîfe karar-ı meşrûhun şu sûretle dahi tevsîh-i esbâbına ibtidâr olunmakla ve eğerce işbû tezkire-i âlîlerinden sonra irsâl buyrulan telgrafa nazararan müşârünileyh beyânnâme-i mütemmi işbû pazartesi günü i'ta etmeği muahharen tazmîm eylediği anlaşılıyor ise de mademki sefâret-i seniyyelerin efkârı buranın nokta-i nazarı ile birleşmiştir beyânnâme verildikten sonra az çok müşkîlât tahdîs edecek olursa sefâret-i seniyye hâdise-i sâbıkada meşhûr olduğu vecihle merkezin rey ve maksâdına bedel rey-i zâtiyyesini muhâfaza eylediği hâlde yine beyhûde bir takım sadâ hâsıl olduğu melhûz bulunmakla ve müşârünileyh te'hîrâtını kuyûd-ı ihtirâzîyenin nâ-acil olduğunu bina ve ol bâbda tafsîl-i müddeî eyledikten sonra hatmesinde bu misillû beyânnâmeler ale'l-umûm bir muâhede veya bir mukavelenâmenin imzâsından evvel veya imzâ olduğu vakit i'ta olunur demiş ve burası pek doğru görünmüş ise de kuyûd-ı ihtirâzîyeyi devlet imzâdan sonra ihdâs etmeyip onlara kabilü'l- imzâ tasavvur ve tasfîr ve müşârünileyhe tezbir etmişken kendisi mahûr iki kayd-ı ihtirâzî ile bî'l-iktifâ mukaveleyi imzâ ve sâir kuyûd-ı ihtirâzîyeden iğmâz eylediğinden şimdi takyîdât-ı ihtirâzîye icrâsı bi'l-vakt add olunur veya bundan dolayı bazı müşkîller çıkıyor ise mes'ûliyyeti müsebbibine ait olmak tabîî görünmekle gerçi bu iş için tahmîlinden ziyâde uğraşılmış ve mukâtabât vuku' bulmuş ise de mülâhazât-ı muharrere iktizâsınca buralarının dahi tekraren ve aynen önümüzdeki posta ile bâ-tahrîrât müşârünileyh Müsürüs Paşa'ya iş'âr ve Hasan Fehmi Paşa hazretlerine dahi ma'lûmât i'tasıyla keyfîyyetin izbâr ve leffen îade kılınan tercümenin îade ve tisyârına himmet buyrulması siyâkında terkîm-i cevâba ibtidâr kılındı efendim.

Belge No: 74

(s. 47)

Hâriciye Nezâreti'ne 6 Nisan Sene 85 Tarihiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden Gelen 147 Numaralı Telgrafnâme

Gelecek Peşembe günü Londra'ya avdet edecek olan Lord Granvill'in gaybûbeti hasebiyle beyânnâme-i mütemmimi müşârünileyhe yazdığım bir kıt'a' takrîr-i resmîyle beraber bugün Hâriciye Müsteşârı'na i'ta eyledim. İşbû beyânnâme-i mütemmim bilâ-i tirâz kabûl olunacağını kaviyyen ümîd etmekteyim.

Belge No: 75**Bâlâdası Telgrafın Leffiyle Nezâretten Sadâret-Uzmâ'ya Mürûr 21 C Sene 302 Tarihi ve Yüz Altmış Dokuz Numaralı Tezkiresi**

Umûr-ı mâliye-i Mısrıyye'ye müteallik beyânnâme ve mukavelenâmeye dâir olan beyânnâme-i mütemmimi Lord Granvill'in gaybûbeti cihetiyle bir kıt'a' takrîr-i resmî ile Hâriciye Müsteşârı'na gönderdiğini ve bunun bilâ-i tirâz kabûl olunacağı me'mûl idüğüne dâir 6 Nisan sene 85 tarihiyle ve yüz kırk yedi numaralı Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden mürûr telgrafnâme tercümesi leffen takdîm kılınmış olmakla emr ü fermân

İmzâ - Asım

Belge No: 76**Nezârete 7 Nisan Sene 85 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa'dan Meb'ûs 79 Numaralı Telgrafnâme**

Elli dokuz numaralı telgrafnâmeniz ahz olundu.

Lord Granvill'le bir an evvel görüşmekten maksâdım martın on üçü tarihli mektûbuma tahrîren cevâb i'tâsını talep etmek ve İngiltere Kabinetosu'nun bu bâbda ki fikr-i sâmi ve kat'iyyesini anlamaya çalışmak idi.

Belge No: 77**Mazbata**

Beylül ile Musavva'nın işgalinden dolayı İtalya Hükûmeti'ne icrâ kılınan teblîgat üzerine mahâll-i mezkûreye İtalya askerî sevki bir gûna zabt ve istilâyı mutazammın olmayıp İtalya Hükûmeti'nin hukûk-ı tasarruf ve hâkimîyet-i hazret-i padişahîye riâyet etmek azîm-i kat'iyyesinde olduğuna ve İtalya askerinin oralarda ikâmeti bir mahîyet-i muvakkateyi hâiz idüğüne dâir İtalya Hâriciye Nâzırı tarafından vuku' bulan beyânâtın bizce sened ittihâz olduğunun beyânıyla beraber teblîgat-ı vâkıa cümlesinden bulunduğu üzere İtalya askerinin bir an evvel celb olunmasının dahi teklif ve te'kîdi lüzûmu Roma Mâslahatgüzarlığı'na iş'âr olunmakla ol bâbda İtalya Hâriciye Nâzırı ile teâtî olunan takrîrlerin tercümeleriyle Nezâret-i Hâriciye'nin tezkiresi miyâne-i âcizânemizde mütâlâa olundu. (s. 48) Meâllerinden müstebân olduğu üzere nâzır müşârünileyh takrîr-i âhirinde de beyânât-ı sâbıkasını tekrar ile beraber emr-i işgalin mucerred-i muhâfaza-i emniyet emrinde ale'd-devâm eden ihtiyâcâta binâ ederek emr-i tahliyenin hemen icrâsını te'mîn etmemiş olduğundan nezâret tezkiresinde dermiyân olduğu vecihle ya devlet-i müşârünileyhânın te'mînât-ı vâkıasıyla bî'l-iktifâ hâl-i hâzırın bundan böyle kesb edeceği renk ve revîşe intizâr edilmesi veyahûd daha ilerisine gidilmesi sûretleri müzâkere olundukta şikk-ı sâni muhârebe ile onun netice-i mechûlesini göze kestirmek demek olarak bu tarîkin kabil-i sülûk olmadığı ve esbâb-ı muhtâc bahs olmayıp birinci sûrete gelince bunun içinde yapılacak şeyler kâffesine teşebbüs olunduktan sonra mâa'dâ te'mînât-ı vâkıa kâfi olamayacağı cihetle zikrolunan iki mahallden İtalya askerinin hemen çekilmesi gibi bir ihtârât-ı şedîd dahi ihtiyâr olunmuş ise de madem ki İtalya Hükûmeti'nin ittihâz ettiği mesleğin gayrı ve Devlet-i Âliyye'nin hak ve arzûsuna kâfi bir hâle meylâni hâsıl olmamış ve düvel-i ma'lume nezdinde vuku' bulan teşebbüsât-ı mütevelliyeye alınan cevâblardan ele bir nokta-i sahîhen istinâd geçmemiştir. Şimdilik Hükûmet-i Seniyye'ce hâl ve zamanın ilcâ ettiği sûretten gayri bir mesleğe gidilmesi kabil olmadığına ve bu işin Mısır Meselesi'ne taallukve irtibâtı cihetle mesele-i mezkûre hakkında İngiltere Devleti'yle sefâret-i fevkalâde beynindeki müzâkerâtın kesb edeceği şekil ve sûretten görünmüş ve maa-mâ-fih devlet-i müşârünileyhin te'mînât ve teblîgatının sened ittihâz olunması tabîiat-ı maslahat iktizâsından olmagın bu muamele dahi ifâ edilerek tezkire-i mezkûre takımıyla arz ve takdîm kılınmış ise de kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 22 C Sene 302 - 27 Mart Sene 301

Münir Paşa (nâ-mizâc) / Ali Saib / Akif / Asım / Hasan Paşa (nâ-mizâc) / Osman / Edhem / Ahmed Esad / Said / Rauf / Mustafa Paşa (nâ-mizâc) / Kâmil / Subhi

Belge No: 78

Nezârete Fî 10 Nisan Sene 85 Tarihile Hasan Fehmi Paşa'dan Meb'ûs 80 Numaralı Telgrafnâme

Dün ve bugün Lord Granvill ile görüşerek geçen martın on üçünde tedkikine havale olunan üç madde hakkında tahrîren i'tâ edeceği cevâbı Hükûmet-i Seniyye'ye iş'âr ile rey ve efkârını talep edebilmekliğim için bir an evvel isâl edilmesini ricâ ettim. Müşârünileyh mevâdd-ı mezkûre'nin kabâil-i tevcî-i der-dest-i tezkire olduğunu ve ittihâz olunacak kararı inde'l-karîb tahrîren bildireceğini söyledi. Lord Granvill Mısır ordusunun tensikâtı bilâ-müşkilât icrâ olunacağı i'tikâdında bulundu (s. 49) ve Mısır'ın emniyet-i mülkiyyesinden bahisle Devlet-i Âliyye müdâhale-i askeriyyesinin bazı i'tirâzâta sebepiyet vermesi muhtemeldir kavânin-i Mısriyye'ye gelince bu bâbdaki mülâhazâtımı dahi size göndereceğim dedi şurasını müşârünileyhe beyân ettim ki karışıklık vuku'unda Devlet-i Âliyye'nin Mısır'da müdâhale-i askeriyyesi zât-ı şevketsemân hazret-i padişahînin hukûk-ı tabîyye-i hükümrânlığı iktizâsındandır ve ahvâl-i mümâsilede memleketin kuvve-i askeriyyesi gayr-i kâfi olur ise tabî-i memleket kendi hâlinde bırakılmaz

Lord Granvill mülâhazâtımın hakk ve savâb mukârenetini esâsen tasdîk ile kabinetonun işbû nukât-ı muhtelifine hakkındaki kararını sür'at-ı mümküne ile tarafıma bildireceğini tekrar etti. Bir de hitâmda Bahr-i Ahmer limanları hakkındaki efkâr ve mütâlaâtımı anlamak istemiş ise de bu arzûsuna mümâşâta muktedir olamadığım cevâbını verdim.

Belge No: 79

Hâriciye Nezâreti'nden Makam-ı Sâmi Sadâret'e Meb'ûs Tezkire Sûretidir

226

Marûz-ı çâker-i kemîneleridir

Devletlü Hasan Fehmi Paşa hazretlerinin Mısır ordusunun tensikî ve Mısır'a lede'l-hâce asâkir-i şâhâne sevkî ve kavânin-i Mısriyye'nin tasdikî maddelerinin derdest-i müzâkere olduğunun Lord Granvill tarafından ifade olduğuna dâir seksen numaralı telgrafnâmesinin hâtmesinde müşârünileyh Lord Granvill'in Bahr-i Ahmer limanlarına dâir istifâr eylediği mütâlaâtının anlaşılmayarak paşa-yı müşârünileyhden istîzah keyfiyyet olduğunu 31 Mart Sene 301 tarihli Tezkire-i çâkerîde arz ve iş'âr olmuştu. Müşârünileyh Granvill'in ifâdât-ı mebhûsesinde Mösyö Vendiham'a gönderdiği muharrerâtında münderic limanlara müteallik olduğunu sahika paşa-yı müşârünileyhin bu kere varîd olan 16 Nisan sene 85 tarihli ve seksen beş numaralı telgrafnâme ile bu husûsî dâir olan 17 Nisan sene 85 tarihli ve doksan numaralı tercümele leffen takdîm kılındı. Muharrerât-ı mezkûreler alındıkta bunlarda Bahr-i Ahmer limanları hakkında bir fıkra ve iş'âr olmayıp yalnız Sevakin'e asker sevkî maddesi münderic olduğundan hakikat-i hâl yine anlaşılmamış olduğuna mebnî paşa-yı müşârünileyhe tekrar istifâr-ı keyfiyyet olunmuş olmakla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 3 Receb sene 302 - Fî 6 Nisan sene 301

İmzâ – Asım

Belge No: 80

Hâriciye Nezâreti'ne Fî 16 Nisan Sene 85 Tarihiyle Devletlü Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden Varîd Olan 85 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesi Sûretidir

Altmış üç numaralı telgrafnâmeleri ahz olundu. Bahr-i Ahmer Limanları'na dâir Lord Granvill tarafından edilen ve seksen numaralı telgrafnâmede beyân olunan Lord müşârünileyhin Mösyö Vendiham'a gönderdiği muharrerâtta münderic limanlara mütealliktir. Muharrerât-ı mezkûrenin sûret-i tecümele Der-saâdet'e gönderilmiştir.

Belge No: 81

Hâriciye Nezâreti'ne 17 Nisan Sene 85 Tarihiyle Devletlü Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden Vârid Olan 90 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesi Sûretidir

Evvelki mektûbuma bir an evvel cevâb vermesi ricâsını hâvî Lord Granvill'e irsâl eylediğim husûsî mektûba cevâben müşârûnileyh bir netice-i marzîyeye vusûl için elinden geleni yapacağını ve ale'l-umûm mesele-i Mısriyye hakkındaki efkâr ve nazariyatını zaten îzah eylemiş iken Bahr-i Ahmer limanlarının bazılarının taraf-ı Hükûmet-i Seniyye'den işgali meselesine dâir (s. 50) henüz cevâb almadığımı şimdiden tahrîrât ile bildirmiştir. Yarın ba'de'l-zuhûr Lord Granvill ile görüşeceğim bu bâbda ta'limât-ı lâzime i'tâsını ricâ ederim.

Belge No: 82

Hâriciye Nezâreti'ne Fî 8 Nisan Sene 85 Tarihiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden Vârid Olan Tâhrîratın Tercümesidir

Umûr-ı mâliyye-i Mısriyye'ye müteallik evrâk hakkında cenâb-ı Bâb-ı Âlî'den dermiyân olunan kuyûd-ı ihtirâziyeye dâir şehir-i hâlin ikisi tarihiyle Lord Granvill'e irsâl eylediğim beyânnâme-i mütemmi ile takrîrin bir sûretleri 6 Nisan sene 85 tarihli telgrafıma zeyl olmak üzere leffen takdîm kılındı ol bâbda emr ü fermân

Belge No: 83

Melfûf Takrîr'in Tercümesidir

Umûr-ı mâliyye-i Mısriyye'ye müteallik mukavelenâme ile beyânnâmenin imzâlandığını ve martın otuzu tarihli beyânımın mündericâtını Hükûmet-i Seniyye'ye telgraf iş'âr eylemiş olduğumdan meclis-i mahsûs-ı vükelâ tarafından verilen karar üzerine melfûf beyânnâme-i mütemmi taraf-ı asilânerine irsâle Asım Paşa hazretleri tarafından memûr olurum. İşbû beyânnâme-i mütemmi Hâriciye Nezâreti evrâk odasına teslim ve düvel-i sâire murahhâslarına dahi teblîğ eylemeniz ricâsıyla ibrâz-ı müesser-i ihtirâm-kârîye ihtiramkerane ibtidâr eylerim.

Belge No: 84

Melfûf Beyânnâme-i Mütemmimin Tercümesidir

Devlet-i Âliyye murahhâsı aldığı ta'limât mûcibince hükûmet-i metbûası nâmına olarak âtîde muharrer beyânnâme-i mütemmimi i'tâ eder. Evvelen istikrâz-ı cedîd ile düyûn-ı mümtâze ve düyûn-ı muvahhade-i Mısriyye'nin tasrîh edilen takassiti verginin te'dîyesini asla te'hîr edemeyecektir. Sâniyen beyânnâmede mehâkim-i muhteliteden

bahs olunması mehâkim-i mezkûrenin ilâ gary-in-nihâye temdîd-i vezâifini tazmîm etmez. Sâlisen karamnâme-i Hidivviye'nin on ikinci maddesinde musarrah tahkîk komisyon teşkîl edecek olursa Hükûmet-i Seniyye serbest-i rey ve efkârını muhâfaza eder. Râbian icrâât komisyonlarıyla tedkikat meclisleri a'zâ-yi ecnebiyyesinin konsoloslar tarafından ta'yîni ihtimâline bir müdahâle-i ecnebiyye nazarıyla bakılmayacaktır.

Fî 2 Nisan Sene 85 An-Londra

Belge No: 85

Hâriciye Nezâreti'ne Fî 16 Nisan Sene 85 Tarihiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden Gelen 163 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesidir

Mösyö Gladstone Mısır istikrâzına dâir kanunnâme lâyhâsını bugün meclis-i meb'ûsâna teblîğ eylediği sırada “eğer bu istikâraza müte'alik mukavelanâme akd olunmamış olsaydı Hidivviyyet-i Mısriyye nisanının altısından beri Bâb-ı Âlî'ye vergiyi te'diye edemeyerek hâl-i iflâsda bulunacak idi. Ol vakit Hükûmet-i Seniyye dahi bu şartın adem-i icrâsından dolayı Mısır'a müdahâle etmek hakkı-ı mutlakını hâiz olurdu” dedi.

Belge No: 86

(s. 51)

Nezâret'e Fî 16 Nisan Sene 85 Tarihiyle Devletlü Hasan Fehmi Paşa'dan 86 Telgraf

Kavânin-i Mısriyye'nin bâ-îrâde-i seniyye tasdîk meselesine dâir Lord Granvill ile vuku' bulun mükâlemâtım vakit ve zamanında size bildirilmişti. Bu kere Lord müşârünileyh tarafından verilen bir kıt'a fermân-ı hümâyûn müsveddesi ber-vech-i âtî derc olunur. Şimdiye kadar ısdâr buyrulan fermân-ı hümâyûnlar ahkâmı ile bunların mevkiî-i icrâya vâz' edilmesine nazaran müsvedde-i mezkûreden bazı muhassenât istihsâli kabil olduğu i'tikâdında olduğumdan bu bâbda talimât-ı lâzime i'tâsını ricâ ederim.

Belge No: 87**Fermân-ı Hümâyûn Müsveddesi**

22 Ağustos sene 1879 tarihli fermân-ı hümâyûnumda ahâlîsi teba‘-ı Devlet-i Âliyyemden olduğu cihetle haklarında vakten mine’l-evkat bir gûna zulm ve teâdî ve hâreket-i hod-serâne vuku‘a gelmemek şartıyla memleketin idâre-i adlîyesini taraf-ı şâhânemizden mesned-i Hidivviyyet’e tayîn kılınan vezir-i dirâyet-semîrim Tevfik Paşa’ya tevdî etmiş ve bu bâbda lâzım gelen kavânîni sûret-i adalede tanzîm ve tesîs salâhiyyetini i‘tâ eylemiş ve maru’z-zikr fermân-ı hümâyûnumla bu şartın tamâm-ı icrâsına nezâret etmeyi der-uhde eylemiş vezir-i dirâyet-semîrim talep ve istid‘ası üzerine ahâlî-i Mısriyye hakkında câri olan kavânîn-i adlîyeyi yani Mısır’da yeniden tanzîm olunan hukûk-ı ticâret ve ceza kanûnnâmeleri ile usûl-ı muhâkemât hukûkuna ve cezâiyye kanûnnâmelerini arîz ve amîk tedkik ettirerek ahâlî-i Mısriyye’imiz hakkındaki tevce-i hümâyûnumuzu isâbet etmiş olduğumuza ve kavânîn-i mezkûrede Gülhane Hatt-ı Şerîfi’nde mevzû-i kavâide muvâfık oldukları cihetle tasdîk ve tasvîb-i şâhânemize şâyân bulduklarına Binaen kavânîn-i mezkûrenin îrâde-i seniyyemiz ile tasdîk edildiğini işbû fermân-ı hümâyûnumla beyân ve vezir-i dirâyet-semîrimin sadâkat ve iktidârını tasdîk eder ve gerek kavânîn-i mebhûseyi ve gerek elyevm câri olan kavânîn-i sâireyi tebdîl veya tâ’dîl ederek kavânîn-i dâhiliye tanzîmi husûsunda maru’z-zikr fermân-ı hümâyûnumuzla Hidivviyyet-i müşârünileyhe i‘tâ kılınan bil-cümle hukûkî Gülhane Hatt-ı Şerîfi’nde mevzû-i kavâide muvâfık sûrette icrâ olunmak şartıyla tasdîk ve te’yîd eyler ve işbû fermân-ı hümâyûnumun mukaddemâ ve bizzat Hidivviyyet-i Mısır’a i‘tâ olunan hukûk ve imtiyâzât ve muâfiyyeti asla kasr ve tahdîd etmediğini beyân ederiz.

Belge No: 88**Nezârete Fî 17 Nisan Sene 85 Tarihiyle Devletlü Hasan Fehmi Paşa’da Gelen 87 Numaralı Telgrafnâme**

Altmış yedi numaralı telgrafnâmelerinde münderic evâmire imtisâlen şimdiye kadar vuku‘ bulan müzâkerâtın neticesini ber-vech-i âtî iş‘âra müsâraat eylerim. Evvela Mısır üzerindeki hukûk-ı hükümrân-ı hazret-i padişahî ile bu hukûktan münbais mevâdd-ı sâireye i‘tirâz olunmadığından talimâtımın birinci maddesinden bahse lüzûm görmem. Sâniyen İngiltere Hükûmeti Mısır’ı tahliye edeceğine dâir i‘tâ-yı te’mînât ile

beraber Sudan vukuâtından dolayı emr-i tahliye için müddet ta'yîni gayr-i mümkün idüğünü beyân eylemişti. Sâlisen işgal masârifi İngiltere Hükûmeti'ne ait bir mesele olup Hükûmet-i Seniyye dahi buna i'tirâz etmediğinden mesele-i mezkûreden burada bahse hâcet yoktur. Ta'limâtımın dördüncü, beşinci ve onuncu maddelerine gelince mevâdd-ı mezkûreye dâir Lord Granvill tarafından verilecek cevâba muntazırım. Altıncı ve onbirinci maddelerin mündericâtı hakkında i'tilâf hâsıl olmuş olduğundan bu bâbda tafsîlâta girişmeye lüzûm görmüyorum. Yedinci ve sekizinci maddeleri hakkında Lord Granvill tarafından verilen lâyhayı seksen altı numaralı telgrâfımla size tebliğ eylemiştim. Ta'limâtımın dokuzuncu maddesini teşkil eden Süveyş Kanalı Meselesi Paris'te der-dest-i tedkik olduğundan artık memûriyyetimden hâric add olunur.

Husûsât-ı meşrûha ile kırk sekiz numaralı telgrafımın mündericâtı şimdiye kadar cereyân eden müzâkerâtın hulâsası olduğundan Lord Granvill'in maru'z-zikr lâyhası hakkındaki ta'limâtınıza ve dördüncü ve beşinci ve onuncu maddelere dâir Lord müşârünileyh tarafından verilecek cevâba intizârdan başka bir yapacağım kalmamıştır.

Belge No: 89

(s. 52)

**Hidivviyyet-i Celîle-i Mısriyye'ye 6 Nisan Sene 301 Tarihinde Yazılan
Telgrafnâme-i Resmî Sûretidir**

Paris'te tecemmu' eden Süveyş Kanalı muhtelit komisyonu protokollerini Fahri Paşa imzâ etmek sadedinde ve imzâ etmez ise kendisinin mevcûdu abes olacağı ifâdesinde bulunduğu Devlet-i Âliyye memûrunun iş'ârından anlaşılması olup hâlbuki Hidivviyyet-i Celîle'nin memûrunun bi't-tabîi mezkûr komisyonda yalnız rey istişârı yani “ Viva Konsolantiv” ile bulunması beyne'd-düvele mukarrer olarak geçen de yazılan ve taraf-ı Devlet-i Âliyye'den kuyûd-ı ihtirâzîye ile tasdîk kılınan mukâvelât-ı mâlîye-i Mısriyye ile geçen sene Londra'da ictimâ' eden konferansta dahi Mısır'dan giden memûr bi't-tabîi müşavir sıfatıyla hazır ve o cihetle imzâsı evrâka gayr-i dâhil olduğundan Fahri Paşa'nın mütâlaası muvâfık-ı usûl olmamakla kendisine ol bâbda emr-i şerîf irsâl buyrulması bâbında

Belge No: 90**Hidivviyyet-i Celîle-i Mısriyye'den Huzûr-ı Sâmi-i Cenâb-ı Sadâret-Penâhî'ye Meb'ûs Telgrafnâme Hâlli**

Fi 3 Receb sene 302 tarihli telgrafnâme-i vekâlet-penâhîleri reside-i dest-i ibcâl ve tefhîm olunan bundan iki gün evvel Fahri Paşa tarafından gelen telgrafnâmede işbû imzâ meselesinde ta'lmât istemiş idi. Şimdi bunun üzerine imzâ etmekten ictinâb etmesi için der-akab kendisine emir verilmiş olduğunun arzına ibtidâr olunur.

Fî 7 Nisan Sene 301

İmzâ – Tevfik

Belge No: 91**Hâriciye Nezâreti'ne Fî 19 Nisan Sene 885 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa'dan Gelen 93 Numaralı Telgrafnâme Tercümesidir**

Dünkü musâhabetimizde geçen martın on üçü tarihli mektûbuma bir an evvel tahrîren cevâb vermesini Lord Granvill'den tekrar ricâ ettiğimden müşârünileyh cevâbnâmesini sür'at-ı mümkününe ile göndereceğini vaad etti ve Mısır'ın tahliyesi meselesinde ez ser-i nev lakırdı açtığımda İngiltere Hükûmeti'nin buna müteallik efkâr ve nazariyatını dahi bildireceğini vaad ile beraber Bahr-i Ahmer limanlarına dâir cevâb i'tâsına mukadder olup olmadığımı sordu. Bu bâbda henüz ta'lmât almadığım cihetle seksen beş numaralı telgrafnâmem meâlinde idâre-i lisâna mecbûr oldum.

Belge No: 92**Nezârete Fî 19 Nisan Sene 85 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa'dan Gelen 94 numaralı Telgrafnâme Tercümesidir**

Altmış sekiz numaralı telgrafnâmeleri ahz olundu. Seksen beş numaralı telgrafımda beyân eylediğim vecihle Lord Granvill'in Bahr-i Ahmer limanlarından bazılarının cânib-i Hükûmet-i Seniyye'den işgal arzûsunu izhâr edip bu arzû gerek şehri hâlin yedisi tarihli telgrafımda ve gerek buna müteallik diğer telgrafnâmelerimde mûnderictir. Reyime göre İngiltere Hükûmeti Bahr-i Ahmer'de henüz işgal olunmayan bazı limanlarla Sevakin'nin bir an evvel cânib-i Hükûmet-i Seniyye'den taht-ı tasarrufa alınması arzûsunu takviye ve te'yîd eylemekte olup bu müsâraat ise elyevm İngiltere ve

Rusya Hükûmetleri beyninde mütehaddis-i ihtilâftan dolayı Sudan meselesi ehemmiyetinin bir dereceye kadar zâil olmasından ve Mısır'ın işgaline nihayet vermek için bir kapı açmak maksâdından ileri gelmiştir. Bu bâbda evâmir-i âlilerine muntazırım.

Belge No: 93

Nezâret'ten Fî 20 Nisan Sene 85 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa'ya Çekilen 71 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesidir

Seksen numaralı telgrafnâmenizde Lord Granvill Bahr-i Ahmer limanları hakkındaki efkâr ve mütâlaâtınızı anlamak istemiş ise de bu arzûya mümâşata muktedir olmadığınızı cevâben ifâde eylediğinizi bildirmiş idiniz müşârünileyhin ne maksâda mebnî bu suâli dermiyân ettiğini söylemediğinizden ve kendisine cevâb i'tâsına imtinâ'nız ise bu maksâdın menâfi-i Hükûmet-i Seniyye'ye muvâfık olmadığını îmâ ettiğinizden sizden îzahat talep etmiştim. Seksen beş numaralı telgrafınızda Lord Granvill'in îmâ eylediği limanlar Mösyö Vendiham'a gönderdiği muharrerâtta münderic limanlar olup muharrerât-ı mezkûre tercümelerinin Dersâdet'e gönderildiği cevâbını verdiniz bunun üzerine Lord Granvill tarafından Mösyö Vendiham'a gönderilen muharrerâtta yalnız fî 7 Şubat sene 85 tarihli tahrîrâtta Bahr-i Ahmer'den ve hatta yalnız Sevakin'den bahs olunduğunu bildirdim fî'l-vâki' Lord Granvill'in Mösyö Vendiham'a gönderdiği muharrerâtta yalnız Sevakin bahs olunub hatta kırk dört ve elli bir numaralı telgrafnâmelerinizde İngiltere'nin Sevakin'e asker-i Osmaniyye irsâli arzûsunda bulunduğunu ve bu takdîrde bile İngiliz askerinin Sevakin'den çıkmayacağını beyân etmiş idiniz. Bugün ahz eylediğim doksan dört numaralı telgrafnâme cevâbınızda Sevakin'den gayrı limanlardan bunları ta'yîn etmeksizin mübhem bir sûrette bahs eylediği cihetle işi layıkıyla anlayamadık Binaen aleyh evvelen İngiltere Devleti Bahri Ahmer limanlarının hangilerine asker göndermekliğimizi arzû ediyor sâniyen İngiltere'nin mezkûr limanlara asker sevkîni bize tavsiye eylemekten niyet-i maksâdı nedir sâlisen Lord Granvill tarafından dermiyân olunan suâle cevâb vermenize mâni' olan esbâb nedir buraları sûret-i sarîhada bildirmenizi ricâyâ mecbûrum

Belge No: 94

(s. 53)

Nezâret'ten Fî 20 Nisan Sene 85 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa'ya Çekilen 73 Numaralı Telgrafnâme

Seksen yedi numaralı telgrafnâmenizin mündericâtına nazaran ta'limâtınızın birinci, ikinci ve üçüncü maddeleri i'tilâftan hâric kalıp altıncı ve onbirinci maddeleri hakkında devletlerle i'tilâf hâsıl olduğundan bu iki madde ta'limâtınızın mûcibince doğrudan doğruya husûl-i matlûb olan i'tilâfa dâhil değildir. Dokuzuncu maddeye dâir ta'limâtınıza tevfikân beyne'd-devleteyn evvelce i'tilâf hâsıl olduğundan madde-i mezkûre dahi elyevm Paris komisyonunda der-dest-i tezkiredir. Yedinci ve sekizinci maddeler için irsâlini iş'âr ettiğiniz fermân-ı hümâyûn müsveddesine mürâcaat ediyorsunuz. Fi'l-vâkî işbû fermân-ı hümâyûn müsveddesini seksen yedi numaralı telgrafla bir vakitte ahz eyledim. Fakat sâlifü'z-zikr yedinci ve sekizinci maddelerde istihsâl-i matlûb olan maksâd Devlet-i Âliyye'nin kavânîn-i adlîyesince ittihâd ve müşâhebet husûlünden ibâret iken fermân-ı hümâyûn müsveddesi Hidiv hazretlerine tanzîm-i kavânîn husûsunda salâhiyyet-i mutlak i'tâ ediyor. Binaen aleyh cânib-i Hükûmet-i Seniyye'den bu bâbda karar ittihâzı salâhiyyetini muhâfaza ile beraber bugünkü tarihli ve yetmiş numaralı telgrafımda sizden bazı îzahat talebine mecbûr oldum. Şu hâle nâzaran ta'limâtınızın dördüncü, beşinci ve onuncu maddeleri kalıp mevâdd-ı mezkûre hakkında Lord Granvill'in cevâbına muntazır olduğunuzu söylüyorsunuz. Yetmiş numaralı telgrafnâmenize göre Lord Granvill'e gönderdiğiniz mektûb Fî 13 Mart sene 85 tarihiyle müverrihtir. Aradan takiben kırk gün mürûr etmiş ve doksan üç numaralı telgrafınızda Lord Granvill'in cevâbnâmesini bir an evvel göndereceğini vaad eylediği bildirilmiş iken mevâid-i mükerrer-i vâkıa hilâfına olarak bu cevâba henüz dest-res olmadık. Yetmiş sekiz numaralı telgrafınızda mevâdd-ı mezkûreye dâir tekrar müzâkerâta girişmek ve İngiltere Kabinetosu'nun fikr-i kat'iyyesini anlamak için Londra'ya avdetine muntazır olduğunuzu bildirmiş idiniz. Müteakiben varîd olan seksen numaralı telgrafınıza göre Lord Granvill Devlet-i Âliyye'nin müdahâle-i askeriyyesine bazı i'tirâzât vukû'u muhtemel idüğünü ihtâr etmiş ve fakat tarafınızdan cevâben serd edilen mülâhazâtın hakk ve savâba mukarretini esâsen tasdik eylemiştir. Şimdi bir i'tirâz-ı cevâb-ı reddi tazmîn etmez mi ve bu i'tirâzı esâsen geri almış olsa bile bazı teferruatca mevcûd ve bâkî kalmaz mı eğer böyle ise

elân Lord Granvill'in hedef-i i'tirâzı olan mevâdd hangileridir şu hâl bizi şübhedeyi bırakıyor ve fi 4 Mart sene 85 tarihli ve kırk beş numaralı talgrafınızda Lord Granvill Mısır ordusunun tanzim ve tesikine ve Mısır'ın bî-terafılığına dâir olan iki madde tesvîye-pezîr olunca artık mesele-i Mısriyye'nin devletinin efkâr ve menâfine muvâfık bir sûret-i tesvîye-i marzîyeye isâle müşkîlât kalmayacağını ihtâr etti evvelki musâhabetimizde beyân ettiğim vecihle bazı karışıklıklar zuhûru ile Mısır'a askerle müdâhaleye lüzûm görüldükte yalnız zât-ı şevket-semân hazret-i padişahînin hükümdâr-ı memleket sıfatıyla askerle müdâhaleye hakkı olup her ne kadar bu salâhiyyet zât-ı hazret-i padişahînin hâiz oldukları hakk-ı hâkimiyetten bi't-tabîi münbais ise de bir gûna yanlışlık vukû'una mahall bırakmamak için hakk-ı mezkûrun hâsıl olacak i'tilâfta şimdiden tasrîh ve ta'yîni lâzımeden idüğünü söyledim müşârünileyh bu bâbdaki rey ve mütâlaama iştirâk etmekle "mevâdd-ı muhtelif-i mezkûre hakkında bir nevi mukavele lâyihasını hazırlamaya karar verdik" diye muharrer iken şimdi Lord Granvill'i mütereddüd bir hâlde görüyoruz yekdiğerine tevâfuk etmeyen maru'z-zikr telgrafâta nazaran müzâkerâtın hâl-i hâzır hakkında doğru bir fikir bizce müşkîl oluyor Binaen aleyh Lord Granvill'in cevâbını ne vakte kadar almak ümidindesiniz ve müşârünileyh ile vuku' bulan musâhabetinizden anladığınıza göre ne yolda cevâb verecekti buralarını bir gûna mübâyeneti davet etmeyecek sûrette sarîhen bildirmenizi ricâ ederim

Belge No: 95

(S. 54)

(Başlıksız)

İtalya Hâriciye Nâzırı'nın meclis-i meb'ûsunda İtalya Devleti'nin müstemlekât politikasına dâir irâd edip Deşa gazetesinde neşr olunan nutku hakkında Roma Sefâret-i Seniyyesi Maslahâtgüzarlığı'ndan cevâben alınan telgrafnâmenin tercümesi 14 C sene 302 tarihli tezkire-i çâkeriyle takdîm ve tesyâr ve maslahat-güzar mümâileyhin posta ile alınan tahrîrât-ı mufassalasının bâ-tercüme takdîm olunacağı arz ve iş'âr olunmuştu. Tahrîrât-ı mezkûre ile bunu tekmile olmak üzere 31 Mart sene 885 tarihiyle ihbâr olunan mektûbun ve melfûfâtının tercümeleri leffen takdîm kılındı. Mütâlaalarından mâ'lûm-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîleri buyrulacağı vecihle nâzır-ı müşârünileyhin ifâdâtı Bahr-i Ahmer'e vuku' bulan sevkîyât-ı askeriyyenin menşei muhâfaza-i âsâyişten ibâret olduğunu mutazammun olduğuna ve işbû sevkîyâttan dolayı İtalya

Hükûmeti'ne şimdiye kadar vuku' bulan teşebbüsât-ı mükerrereye dahi bu bâbda cevâblar verildiği misillü düvel-i muazzama nezdinde icrâ olunan teşebbüsâtın netice ve dereceside mâ'lûm-ı âlî bulunduğuna Binaen ya İtalya Hükûmeti'nin sevkîyât-ı vâkıanın muvakkat olduğuna dâir dermiyân etmekte olduğu te'mînâtının sened ittihâzı ile netice-i hâle intizâr veya yine düvel-i müşârünileyhümâ te'kîd-i tebliğ ve ihtâr veyahûd tedâbir-i sâire-i maddiyyeye mürâcaat ve ibtidâr olunması husûslarının ta'yîni rey-i rezin isâbet-i rehin-i hazret-i Sadâret-penâhîlerine menût olmakla emr ü fermân

Fî 6 Receb Sene 1302 – Fî 9 Nisan Sene 301

İmzâ – Asım

Belge No: 96

(Başlıksız)

Müfâd-ı iş'âr olunan ve melfûf tercümeler müddeleri mâ'lûm-ı senâveri olarak İtalya'nın Bahr-i Ahmer'ce olan işgalâtı âhiren dahi meclis-i vükelâca bahse konulup ol bâbda nezâret-i celîlelerinin inzimâm reyîyle verilen karar bâ-mazbata arz olunmuştu. Şimdi ise metin-i tezkire-i vâlâlarına üç şık gösterilmiş olduğundan bâ'de îcâbına bakılmak üzere rey-i nezâret-penâhîleri şukûk-ı saliseden hangisinde ise usûlen ve ehemmiyet-i maslahata Binaen onun îzah buyrulması lâzım geleceği ve Mösyö Mançini'nin 31 Mart sene 85 tarihli tahrîrâtında muharrer nutkunun hâtmesinde olan “bu hukûk mevcûd ve musaddak ve riâyete şâyân olduğu hâlde” cümlesi şâyâna teemmül görüldüğü beyân ve ihtârıyla terkîm-i hâmiş ibtidâr kılındı efendim.

Fî 6 Receb Sene 1302 – Fî 9 Nisan Sene 1301

İmzâ - Said

Belge No: 97

(Başlıksız)

Mantûk-ı emr ve iş'âr-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhîleri rehin-i ilkân-ı çâkeri olmuş ve İtalya Hükûmeti'nin dermiyân etmiş olduğu te'mînâtın sened ittihâzıyla netice-i hâle intizâr olunması şikkı-ı merci olduğuna gibi müşârünileyh Mançini'nin hâtmi nutkûnda olan cümle şâyân-ı teemmül olduğundan istîzahı lâzım gibi görünüyor ise de fâhraneme göre bu bâbda îzahat istemek Mösyö Mançini'nin tevhimine vucûd

vermek demek olduğundan meskût bırakılması îcâb-ı hâlden bulunmuş olmakla emr ü fermân

Fî 8 Receb Sene 1302 – Fî 11 Nisan 1301

İmzâ – Asım

Belge No: 98

(Başlıksız)

İngiltere Devleti'nin işgalini teklîf eylediği Bahr-i Ahmer limanları ve teklîf-i vâkıanın esbâbı hakkında istîzahı hâvî Devletlü Hasan Fehmi Paşa hazretlerine yazılan telgrafnâmenin tercümesi 9 Nisan sene 301 tarihli tezkire-i çâkeri ile takdîm kılınmıştı. Lord Granvill'in işgal olunacak limanları tasrîh etmediğini ve teklîf-i vâkıanın Hidivviyyet'in mezkûr limanları idâreye iktidârsızlığına mebnî oralara ecnebi askerinin gitmesine mahâll vermemek üzere Devlet-i Âliyye tarafından işgal olunması maksâdına müstenid olması maznûn olduğunu ve zikrolunan limanlar hakkında Hükûmet-i Seniyye'ce bir karar ittihâzı lüzûmunu hâvî paşa-yı müşârünileyhden cevâben vârid olan 21 Nisan Sene 85 tarihli ve doksan beş numaralı telgrafnâmenin tercümesi dahi leffen takdîm kılınmış ve icrâ-yı îcâbı vâ-beste-i rey-i âlî bulunmuş olmakla emr ü fermân

Fî 8 Receb Sene 1302 – Fî 11 Nisan Sene 301

İmzâ – Asım

Belge No: 99

(s. 55)

Fî 8 Receb Sene 1302 ve Fî 11 Nisan Sene 301 Tarihli Hâriciye Tezkiresidir

(Elli dört numaralı sahifede münderic olduğundan mükerrerdir)

İngiltere Devleti'nin işgalini teklîf eylediği Bahr-i Ahmer limanları ve teklif-i vâkıanın esbâbı hakkında istîzahı hâvî Devletlü Hasan Fehmi Paşa hazretlerine yazılan telgrafnâmenin tercümesi 9 Nisan sene 301 tarihli tezkire-i çâkeri ile takdîm kılınmıştı. Lord Granvill'in işgal olunacak limanları tasrîh etmediğini ve teklif-i vâkıanın Hidivviyyet'in mezkûr limanları idâreye iktidârsızlığına mebnî oralara ecnebi askerinin

gitmesine mahâll vermemek üzere Devlet-i Âliyye tarafından işgal olunması maksâdına müstenid olması maznûn olduğunu ve zikrolunan limanlar hakkında Hükûmet-i Seniyye’ce bir karar ittihâzı lüzûmunu hâvî paşa-yı müşârünileyhden cevâben vârid olan 21 Nisan Sene 85 tarihli ve doksan beş numaralı telgrafnâmenin tercümesi dahi leffen takdîm kılınmış ve icrâ-yı îcâbı vâ-beste-i rey-i âlî bulunmuş olmakla emr ü fermân

Fî 8 Receb Sene 1302 – Fî 11 Nisan Sene 301

İmzâ – Asım

Belge No: 100

Hâriciye Nezâreti’ne Fî 21 Nisan Sene 85 Tarihiyle Devletlü Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden Vârid Olan 94 numaralı Telggrfanâmenin Tercümesidir

Yetmiş bir numaralı telgrafnâmeleri ahz olundu.

Bahr-i Ahmer limanları meselesi ta’lîmâtında musarrah değildir. Lord Granvill bundan bâ-tesadüf lakırdı açtığından keyfiyeti tarafına bildirmiş ve o sırada Bahr-i Ahmer limanlarından bazılarının İtalya Devleti tarafından işgal olunmasıyla bu bâbda İngiltere Hükûmeti’nin nazar-ı dikkatini celb için sizden ta’lîmât almış idim. Bu bâbda cereyân eden mukâlemât-ı muhtelif telgrafnâmelerimde ve ezcümle yirmi iki ve yirmi üç numaralı iki kıt’a tahrîrâtımla Lord Granvill’in Mösyö Vendiham’a irsâl eylediği fî 7 Mart sene 85 ve fî 14 Mart Sene tarihli muharrerâta Bâb-ı Âlî’ye bildirilmişti. Tarafınızdan irâd olunan suâllere ber-vech-i âtî cevâb i’tâsına müsâraat eylerim. Evvela Lord Granvill limanları tasrîh etmeyip yalnız bazı limanlardan bahsediyor. Bana kalırsa müşârünileyh şurasını îmâ etmek istiyor. Hidivviye-i Mısriyye, Bahr-i Ahmer limanlarını idâre edemeyeceğinden Hükûmet-i Seniyye bunları taht-ı tasarrufa almalıdır. Der-hatır eylediğime göre Lord Granvill bundan iki sene evvel dahi Bâb-ı Âlî’ye böyle bir teklîfâtta bulunmuştu. Sâniyen İngiltere Kabinetosu’nun Bahri Ahmer’e asker-i Osmaniyye sevkî hakkındaki niyet-i hakikîsine dâir sûret-i sarîhada beyân-ı rey etmek benim için müşkîldir. Şurasını beyân edebilirim ki kırâat-i ahvâle nazaran bu niyet işgalât-ı ecnebiyyeye mahall vermemek ve mezkûr limanların devlet-i metbûa tarafından işgal olunduğunu görmek fikrine müsteniddir. Sâlisen Lord Granvill’e cevâb i’tâ etmeyişim Bâb-ı Âlî’nin bu mesele hakkındaki efkâr-ı kat’iyyesine dâir ta’lîmâtım olmadığı içindir. Reyime göre Hükûmet-i Seniyye’nin Bahr-i Ahmer’deki hâl-i hâzırı piş-nazar-ı i’tinâyâ alarak kendi menâfine muvâfık add edeceği kararı ittihâz eylemesi

fâideden hâli değildir. Binaen aleyh bu bâbda i'tâ buyrulacak ta'limât-ı sarîh ve kat'iyeye muntazırım.

Belge No: 101

(Alttaki yazıya şerh)

Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin 31 numaralı telgrafının tercümesi Mısır'ın birinci defterinin yüz yetmiş altıncı sahifesinde mukayyed olup onun mütâlasından anlaşılacağı üzere bu bâbda re'sen müşârünileyh Hasan Fehmi Paşa hazretlerine ta'limât verilmemiş ve yalnız kendisinin Sudan kıt'ası için Lord Granvill ile bazı mukâlemât vuku' bulmasıyla cevâben ihtârât-ı lâzıme icrâ kılınmıştır.

Belge No: 102

Nezârete Fî 5 Mart Sene 85 Tarihli Hasan Fehmi Paşa'dan Gelen Telgrafnâmedir

Dünkü musâhabetimizde 31 numaralı telgrafnâme-i nezâret-penahîlerinin fıkra-i âhiresinde munderic ta'limâta istinâden Sudan hakkında Lord Granvill ile görüşerek Hidivviyyet-i Mısriyye'nin Sudan'ı idâreye adem-i iktidarı hasebiyle kıt'a-i mezkûreyi Mısır'dan tefrîk etmek lüzûmundan bahs etmediniz mi ve bir gün Bâb-ı Âlî'nin Sudan ahvâlini piş-nazar tefekkürü alması iktizâ edegeleni söylediniz mi? Zîrâ bu takdîrde Hükûmet-i Seniyye'nin işi teemmül ve mülâhaza ve şimdiden tedabîr-i lâzıme ittihâz buyurması lâzım gelir. Hidivviyyet-i Mısriyye Sudan'ı idâre edemeyecek olur ise bunun devlet-i metbûaya rücû' eylemesi tabîddir dediğimde Lord Granvill benim efkârım dahi bu merkezdedir, hatta geçende Lord Salisbury hükûmetin efkârını anlamak için kabinetonun harekât-ı askeriyeye hitâm bulur bulmaz Mısır'da bir idâre tesis eyleyeceğini bildirmesi lâzım geldiğini parlamentoda beyân ettiğinden senâverlerine cevâben uzaktan söz söyleme daha kolaydır fakat rey-i kârda bulunuyor ise iş değişir. İngiltere Hükûmeti Sudan'ı yed-i tasarrufuna alamaz. Fırka-i muhâlife reis-i kâra geçecek olsa bile bu bâbda şimdiki kabinetonun meslek-i politikasına tabiyyet mecbûr olur demiştim. Söyledikten sonra Hükûmet-i Seniyye'nin Sudan'ı nasıl idâre edeceğini suâl eyledi. Bunun üzerine bendeniz Bâb-ı Âlî'nin bu bâbda ne yapacağını bilmez isem de muktedir bir vali i'zâmıyla Sudan'ı doğrudan doğruya idâre eyleyeceğini ve inde'l-îcâb emniyet ve âsâyiş-i umûmîyi liec'l-i muhâfaza oraya asker sevk edeceği zannında bulunduğumu cevâben ifâde eyledikte Lord Müşârünileyh (s. 56) memûrların cümlesi

İslam mı olacak diye suâl etmesiyle Hükûmet-i Seniyye'nin bir eyalet ahâlîsini orada memûriyetiyle kayılmaktan mâni' etmek efkârında olmadığı cihetle ehliyet ve liyakatleri tebeyyün edecek yerlileri istihdâmda tereddüd bulmayacağı gibi gerek İslam ve gerek Sudanî memûrlar istihdâm edebileceği cevâbını verdim. Lord Granvill ifâdât-ı âhiremi tasvîb etmiş ve rüfekaş ile liec'l-i istişâre bürodika (?) iş'âret eylemiştir. Sudan'ın Hittâ-i Mısriyye'den tefrîki halinde hükûmet-i metbûaya rucû' bendenize tabîî görünüyor. Lord Granvill'in ifâdât-ı meşrûasına nazaran İngiltere Kabinetosu dahi şimdi işe bu nazarla bakmakta ise de zann-ı âcîzâneme göre cânib-i Bâb-ı Âlî'den bu bâbda ittihâz olunacak meslek-i hâreketin İngiltere Kabinetosu cânibînden verilecek karar hakkında te'sîri olacağı muhakkaktır.

Belge No: 103

Fî 10 Receb Sene 302 ve 13 Nisan Sene 301 Tarihli Hâriciye Tezkiresidir

İngiltere Devleti'nin işgalini teklîf ettiği Bahr-i Ahmer limanlarını Lord Granvill tasrîh etmediğine ve teklîf vâkıanın esbâbına dâir Devletlü Hasan Fehmi Paşa hazretleri tarafından cevâben vârid olan doksan yedi numaralı telgrafnâmenin tercümesi 11 Nisan sene 301 tarihili telgrafnâme-i çâkeri ile takdîm olunmuştu. Mezkûr limanlar ne olduğu ve kabineto tarafından Sudan hakkında parlamentoda vuku' bulan beyânâtın derece-i şumûlü müşârünileyh Granvill'e suâl olunması üzerine Hükûmet-i Seniyye Sevakin'i işgal etmek istediği hâlde buna bir çare bulacağını ve Zeyla'nın ecnebi bir devlet tarafından işgalini mâni' için İngiliz askeri henüz çıkmamış ise de talep olunacağı hâlde Zeyla'nın asâkir-i Osmaniyye'ye teslim olunacağını ifâde ile Sudan'dan dolayı müşârünileyh Granvill tarafından İngiltere Hükûmeti'nin imtisâlen serbest-i hâreketini muhâfaza ile orada her gûna hâreket-i askeriyeyi tâ'dîle lüzûm gördüğü yolunda idâre-i lisân olduğunu ve Sudan'ın idâresi hakkında müşârünileyhin vâki' olan ifâdesini hâvî paşa-yı müşârünileyh tarafından vârid olan 23 Nisan sene 85 tarihli ve doksan dokuz numaralı telgrafnâmenin tercümesi leffen takdîm kılınmış ve Zeyla'nın işgaline dâir olan mütâlaa-i çâkeri diğer tezkire-i kemteremde arz olduğu misillü Sudan'ın idâresi için münferiten beyân ve mütâlaa olunamayacağı derkâr bulunmuş olmakla emr ü fermân hazret-i veliü'l-emrindir.

Asım

Belge No: 104**Nezârete Fî 27 Nisan Sene 85 Tarihiyle Devletlü Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden Vârid Olan 99 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesidir**

Dümkü musâhabetimizde “bazı limanlardan” maksâd ne olduğunu min-gayr-i resmî Lord Granvill’e suâl eyledim. Müşârünileyh Hükûmet-i Seniyye Sevakin’i işgal etmek isteyip de buna dâir teklîfde bulunur ise tesvîye-i maslahat için bir çare bulunacağını söyledikten sonra Zeyla’dan lakırtı açarak bu limanın sûret-i muvakkatede işgal olduğu cihetle eğer Hükûmet-i Seniyye onu taht-ı tasarrufuna almak ister ise asâkir-i Osmaniyye’ye teslim kılınacağını ve mücerred “ecnebi bir devlet” tarafından işgalini mâni’ için İngiliz askerinin henüz oradan çıkmadığını ilâve eyledi. Zannıma göre “ecnebi bir devletten” murâd Fransa Hükûmeti’dir. Kabineto tarafından Sudan’a dâir parlamentoda vuku‘ bulan beyân üzerine bu beyânâtın hatmi ve derece-i şumûlünü yine min-gayr-i resmî Lord Granvill’e suâl ettim. Müşârünileyh İngiltere Hükûmeti’nin istikbâlen serbest-i hâreketini muhâfaza ile beraber Sudan’da her gûna iskân-ı askeriyeyi tâ’dîl lüzûm görmüş olduğunu ve Hükûmet-i Seniyye bu bâbda müsâlemâta girişmek isterse rûfekasıyla istişâre eyleyeceğini ve bu ise İngiltere Kabinetosu cânibînden Mısır ve Sudan’a dâir vuku‘ bulan beyânâtın sıdk ve ihlâsa mukarretine bir delil idüğünü cevâben ifâde eyledi. Ve mütâlâa-ı zâtiyye makamında şu reyini ilâve etti “Sudan kıt’asının pekte ehemmiyeti olmadığından emr-i idâresini zât-ı şevket-semân hazret-i padişahînin hâkim-i hümayûnları tahtında olarak yerlilere havale etmek fâidelidir” husûsât-ı meşrûhası ma’lûmât olmak üzere tarafınıza beyân ve iş’âra müsâraat eyledim.

Belge No: 105

(s. 57)

Fî 10 Receb Sene 302 ve Fî 13 Nisan Sene 301 Tarihli Hâriciye Tezkiresidir

Devletlü Hasan Fehmi Paşa’nın doksan beş ve doksan sekiz numaralı telgrafnâmelerine cevâben fî 23 Nisan sene 85 tarihiyle ve yetmiş dört ve yetmiş beş numaralarıyla yazılan telgrafnâmelerin tercümeleri leffen takdîm olunmuş olmakla emr ü fermân hazret-i veliü’l-emrindir.

Asım

Belge No: 106**Nezâretten Fî 23 Nisan Sene 85 Tarihiyle Devletlü Hasan Fehmi Paşa Hazretlerine İrsâl Olunan 74 Numaralı Telgranâmenin Tercümesidir**

Doksan beş numaralı telgrafnâmenizde mûnderic lâyiha ta'limâtınıza mugayyer olduktan başka kırk bir numaralı telgrafim üzerine 13 Mart sene 85 tarihiyle Bâb-ı Âlî'nin tasdîkine talîken Lord Granvill'e i'tâ eylediğiniz lâyiha müsveddesine bile muvâfık değildir. Hükûmet-i Seniyye ise sizinle Lord Granvill beyinde hâsıl olan i'tilâfa muvâfık gösterdiğiniz madde-i mezkûre hakkında beyân-ı rey etmek salâhiyyetini muhâfaza eylemiş idi. İşbû adem-i mutâbakat üzerine Lord Granvill'e ihtârât ve i'tirâzât-ı lâzime icrâ eylemeli idiniz. Herhâlde Lord Granvill maru'z-zikr lâyihasında Mısır ordusunun tesîkâtından bahsettiği ve Mısır ordusunda İngiliz zâbitanın hizmetine ikinci derecede bir mesele nazarıyla bakdığı cihetle lâyihanızda mûnderic mevâddan yalnız "emniyet-i mülkiyye" ve "asker ile müdâhaleye salâhiyyetimiz" maddeleri kalıp bu bâbda dahi İngiltere fikr-i kat'iiyesi ne merkez de olduğunu el'ân bilmiyoruz.

Belge No: 107**Nezâretten Fî 23 Nisan Sene 85 Tarihiyle Devletlü Hasan Fehmi Paşa Hazretlerine İrsâl Olunan 75 Numaralı Telgrafnâmenin Tercümesidir**

Doksan sekiz numaralı telgrafnâmeleri ahz olundu.

Seksen altı numaralı telgrafnâmelerinde mûnderic fermân-ı hümayûn lâyihası her ne kadar esâsen bazı i'tirâzâta sebebiyet veriyor ise de şurasını beyân etmeliyim ki yetmiş numaralı telgrafnâmemde mûnderic suâllerden birini yani maru'z-zikr fermân-ı âlî mûcibince tasdîk ve te'yîd kılınacak kanûnnâmeler evvel be evvel Hükûmet-i Seniyye'nin tedkikine arz edilecek mi ve istikbâlen dahi büyük hareket olacak mıdır buralarına cevâb vermiyorsunuz. Binaen aleyh bu bâbda ma'lûmât-ı lâzime i'tâ eylemenizi ve ba'de-mâ dahi beyhûde teâtî-i mekâtibe ile izâ'at-ı vakt edilmemek için telgrafnâmelerimde mûnderic bil-cümle suâllere sûret-i sarîha ve vâhîmede cevâb vermenizi ricâ ederim.

Belge No: 108**Nezâret'e Fî 25 Nisan Sene 85 Tarihiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden Vârid Olan 176 Numaralı Mahremâne Telgrafnâmenin Tercümesidir**

Seksen yedi numaralı telgrafnâmeleri ahz olundu.

Hittâ-i Mısriyye'nin bir kısmının ileride İtalya tarafından işgali için İtalya ve İngiltere beyninde i'tilâf mevcûd olup olmadığı suâline şimdilik ne tasdîk ne de red ile cevâb verebilirim. Buna dâir ma'lûmât-ı sahîha istihsâline çalışacağım. Lord Granvill İngiltere ile İtalya beyninde münâsebet-i hüsn cereyân eylediğini i'tirâf etmekle bundan münâsebet-i mezkûrenin pek sâimî idüğü istidlâl olunabilir. Vakîâ müşârünileyh İngiltere'nin İtalya Hükûmeti tarafından Bahr-i Ahmer'e vuku' bulan sevkıyâtta asla müdahili olmadığını ve İtalya'nın evvelce i'tilâf hâsıl etmeksizin kendiliğinden hâreket eylediğini beyân etmiştir. Fakat İtalyanlar şimdiden Musavva'da bulunup dâire-i işgallerini İngiltere tarafından bir gûna i'tirâzât vuku' bulmaksızın tevsi' eylemekte olduklarından İngiltere Devleti Mısır'ın sâir mahâllerinde bulunan askerinin bir kısmını çekmeye mecbûr kalır ise İtalya'nın mahall-i mezkûreyi işgal etmesi ba'idi'l-ihimâl değildir. Gerek bu ihtimâl ve gerek Mısır'ın serian tahliyesi ve Bâb-ı Âlî ile i'tilâf husûlü keyfiyyeti İngiltere ile Rusya beyninde bir muhârebe zuhûruna mütevakkıf gibi görünüyor. İngiltere Devleti General Kumardof tarafından bilâ-sebeb vuku' bulan taârruzundan dolayı tarzîye istihsâlini iltizâm ederek tedârikât-ı azîme-i askeriyye icrâ ve büyük kreditorlar tahsîs etmektedir. Bundan başka asâkir-i redifenin bir mikdarı silahaltına alınarak zaten tezâyüd olunmuş olan asâkir-i muntazameye otuz beş bin nefer daha ilâve eylemiş ise de yine muhârebe vuku'unu mâni' etmek arzûsundadır. Diğer taraftan Rusya Devleti General Kumardof tarafından verilen îzahatı muhâfazaya devâm ve tarzîye i'tâsından imtinâ' ile beraber Afganistan hudûhunun sûret-i marzîyede (s. 58) tahdîdi için şimdiden İngiltere ile mükâlemât-ı dostaneye girişmek teklîfinde bulunuyor. Binaen aleyh bu aralık hâl ve mevkiî pek müşkîl ve vâhim ise de ne İngiltere ne de Rusya'nın ilan-ı hârb etmek istediğini zannetmem. Rusya Devleti İngiltere'nin ihtârâtını kabûlden yine imtinâ' edecek olursa İngiltere'nin Petersburg'daki sefirini celb ile münâsebet-i diplomasiyi kat' edeceği ve bu sûretle düvel-i mütehâbbeye telif zâtü'l-beyân bir vesile edeceği melhûzdur. Şu hâle nazaran ve muhârebe zuhûru henüz olmadığına Binaen Hükûmet-i Seniyye'nin kendini ber-taraf göstermesi ve her iki devletle hüsn-i münâsebette bulunarak sulh ve müsâlemeti tevziye ve muhâfaza-i âsâyiş

arzûsunu izhâr etmesi ve muhârebe zuhûrunda ittihâz edeceği meslek-i politikayı bildirmeyerek Kâmil-i sükûnetle vukuâta intizâr eylemesi fâideli olacağı i'tikâdındayım.

Hükûmet-i Seniyye muhârebe vuku'unda bî-taraf kalacağını bile şimdiden beyân edecek olsa İngiltere Devleti buna Rusya'ya müsâid bir politika nazarıyla bakabilir.

Belge No: 109

Nezâret'ten Fî 27 Nisan Sene 85 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa'ya Yazılan 76 Numaralı Telgrafnâme

Yüznumaralı telgrafnâmeniz alındı.

Mısır kavânîn-i adlîyesi hakkında Lord Granvill'in size tebliğ ettiği fermân-ı hümâyûn müsveddesince sûret-i kat'iyede ta'limât istiyorsunuz. Vâkıa seksen altı rakamıyla re'sen ve doksan sekiz numarasıyla cevâben gelen telgrafnâmelerinizle dahi bu talepte bulunmuş idiniz. Bu misillü mesâile ta'limât-ı kat'iyeye vermek için mevzû-i bahs olan maddeye müteallik müzâkerât-ı ibtidâiyenin bir şekl-i vâzıha kesb etmesi şart olduğunu ta'rife hâcet görmem. Husûl-i mezkûrun öyle bir şekle hâsil edip etmediği bahsinden evvel esâsına dâir bazı ihtârâta lüzûm görülmüştür. Mâ'lûmunuzdur ki böyle bir akd veya sened yerine geçecek emr ya bir mecbûriyet veyahûd bir menfaat neticesi üzerine tanzîm olunur. Kavânîn-i adlîye-i Mısriyye hakkında bir fermân ısdârına mecbûriyet olmadığından bunda bir mecbûriyet olup olmadığını aramak îcâb etti. Hidivviyyet'in nizâm yapmak me'zûniyyeti var ise de fermânların ibâresi sûret-i adalede olmak şartıyla nizâmât-ı dâhiliye nizâmından ibâret olup müsvedde-i mezkûre ise nizâmât yerine kavânîn ta'bîrini iltizâm etmektedir. Farzâ Mısır'da kavânîn-i devletin esâsına ve ahkâm-ı küllisine mugayyeret edecek bir kanûnun ihdâsı iltizâm olursa elbette fermânlardaki nizâmât ta'bîrine istinâden Hidiv bulunanlar yalnız nizâmât tanzîmine me'zûn olup kendisine te'sis kılınan hakkı ve ta'bîr-i âherle kuvve-i kanûniye bulunmadığı beyânıyla o türlü kanûna mâni'-i vaz'ına ve vaz' olmuş ise feshine teşebbüs olunmalıdır. Gönderilen müsvedde şu salâhiyyeti feshediyor. Gerçi müsvedde-i mezkûrede ve sonraki telgrafnâmenizde kavânînin Gülhâne Hatt-ı Hümâyûnu'na muvâfakati kaydı var ise de hatt-ı hümâyûn-ı mezkûr için kavâid-i âsâyişin idâre-i adlîyeyi hâvîdir ve şimdiki fermânlarda mevcûd sûret-i adalede kayd ve şart dahi Gülhâne Hatt-ı Hümâyûnu'nun maksâdını muhâfaza eder. Hâlbuki sûret-i imtiyâziyyede idâre olunan bir eyâlet kanunlarının adil ve hakka muvâfik olması ve ol

eyalette devlet-i metbûanın hukûk ve menfaat-i metbûası muhâfaza kalınması yekdiğerinden ayrı şeyler olup birinin vücûdu yektiğerinin dahi mutlaka mer‘iyyetini istilzâm istizâm eylemez. Husûsan ya devletce re’sen veyahûd istidâ‘ üzerine el-hâsılı sâbıklarda olduğu gibi bilâ-vasıta bir fermân diğer bir devletin tesvîd ve teklîfi üzerine verilecek emre benzemez. Hatta ta‘lîmâtınızın iki maddesinde kavânîn-i adliye-i Mısriyye devletin kavânîn-i umûmîyye-i adliyesiyle müttehid veya onlara mesâbe olması münderic iken çünkü bir gûna mecbûriyet-i meşrûâ olmaksızın idâre-i memlekete dâir fermân ısdârına âher bir devletle bâ-müzâkere karar vermeklik mahzûrlu bir hâl olmakla ta‘lîmâtınızda bu husûsların fermâna rabt olunacağına dâir hiçbir fıkra yoktu ve sâlifü’l-beyân ittihâd ve müşâbehet-i kavânîn hakkında devlet-i müşârünileyh tarafından bazı mülâhazât beyân olunur ise onun sırf husûsî bir sûrette tedkik olunacağı ta‘lîmâtta ve esbâb-ı mûcibe-i mazbatasında takyîd olunması dahi müşâreket-i ecnebiyye mâhiyyetinden tecrîd maksâdına mebnî idi. Şimdi zât-ı âlîleri 16 Nisan sene 85 tarihli ve seksen altı numaralı telgrafnâmenizde Granvill’in müsveddesinden bazı muhassenât istihsâli kabil olunduğu i‘tikâdında olduklarını ilâve ile beraber ta‘lîmât isteğinizden evvelen buna ne muhassenât olduğunu sâniyen kavânîn-i mezkûre merkezin rü’iyyet ve terfîkine arz olunub olmayacağı meselesini suâle müsâraat ettim. Doksan sekiz numaralı ve fi 23 Nisan sene 85 tarihli telgrafnâmenizde birinci suâl yani muhassenât hakkındaki istîzâha cevâb vermeyib Lord Granvill kavânîn-i Mısriyye’nin bâ-îrâde-i seniyye ile tasdîki arzûsuna Hidivviyyet-i Mısriyye’ye bilâ-kayd ve şart tanzîm-i kavânîn salâhiyyetini i‘tâ eden fermân-ı hümâyûnlar ahkâmıyla nâ-kabil telif bir keyfiyyet nazarıyla bakıldığını bildirdiniz. Yukarıda îzah ettiğim üzere Hidivviyyet’in me’zûniyyeti mahdûd ve meşrût ise de maksâdımız kavânînde vahdet ve hiç olmaz ise müşâbehet iken bunlar hâsıl olmadıktan başka bir de şimdiye kadar tasdîk etmediniz. Kavânîni tasdîken ve bundan böyle dahi bil-cümle kavânîni tebdîl veya tâ’dîle Hidivi ikdâran mademki ortaya bir fermân müsveddesi konulup onun fevâidinden dahi bahs olunmuştur bu bâbda cezm ve vukuf-ı tam ile (s. 59) hâreket etmek lâzım geldiğinden tekrar istîzahâta mecbûr olmuşum. Siz de yüznumaralı telgrafnâme-i cevâbınızla müsvedde-i mezkûre hem esâsen i‘tirâzât-ı vahim hem mevkiî-i bahs ve müzâkereye konulacak bazı mevâddı hâvî olduğunu tasdîk ettiniz. Fakat müsvedde-i mezkûrede “arîz ve amîk tedkik ettirerek” ta‘bîrinden anlaşılacağı vecihle kavânîn-i mezkûrenin bâ-îrâde-i seniyye ile tasdîkinden evvel tedkik eylemesi tabîidir ve fermânda musarrah şartın tamam-ı icrâsına nezâret kaidesi

tesis oldukça kavâid-i mezkûrenin istikbâle dahi şumûlü olur ise de nezâret müsveddesini şübheye düşürmemek üzere bu bâbda mübâhasete girişilmedi. Mâa-hezâ Lord Granvill idâre-i adliye yerine idâre-i dâhiliye denilmesi ve hukûk ve ticâret ve cezâ ve usûl-i muhâkemât-ı hukûkîye ve cezâyeten kanûnnâmelerin cümlesi çıkarılarak “kavânîn-i dâhiliye tanzîminde maru’z-zikr fermân-ı hümâyûn-ı Hidiv’e i’tâ kılınan me’zûniyyet tasdik ve te’yîd olunur. Şu şart idi ki bu me’zûniyyet elyevm destûru’l-amel olan kavâniyenin tebdîl veya tâ’dîli için Gülhâne Hatt-ı Hümâyûnu’nda mevzû-i kaideye tevfiikan icrâ olunacaktır” cümleleri yazılmasını ve hukûk-ı külliyesi muâfiyyet kelimesine tebdîl kılınmasını ihtâr etmiştim diyorsunuz ve gerek ihtârât-ı mezkûre ve gerek fermân-ı hümâyûn müsveddesi bir mâhiyyet-i resmîyyeyi hâiz bulunmadığını ilâve eyliyorsunuz. Teblîgat-ı vakîâ aradığımız itminâna kâfi olmadığını ber-vech-i âtî irâe ederim. Evvela fermân-ı âlîde gerek “arîz ve amîk tedkik ettirilerek” denilmesini ve gerek son telgrafnâmenizde hassaten işâret ve ihtâr ettiğiniz gibi “tarafımızdan arîz ve amîk tedkik ettirilerek” ibâreleri idhâl olunması madem ki tedkikat-ı amîkada Hidivviyyet’in ve onun erkânının tavsîti dahi mümkünü’l-teklîf ve câizdir. Zikr olunan kayıdların derci kanûnların mutlaka merkez devlete gelip mutlaka buraca tedkik ettirilmesi hakkını istilzâm edemez. Husûsan birinci telgrafınızda kavânîn-i mezkûrenin zaten mevkiî-i icrâya konulmuş olduğu gösterilmesiyle bu dahi tereddüdümüzü te’yîd etmiştir ve hâlâ son telgrafınızda kanûnların bâ-îrâde-i seniyye ile tasdik olunmazdan evvel tedkik ettirilmesi tabîi olduğunun ityânıyla iktifâ olunmaktadır. Vâkıa bu sûret-i emr tabîi ise de mahall-i tedkik neresi olacağı ve ta’bîr ve îzah ile kanûnların merkez devlete arzıyla burada görüleceği ve tedkik edileceği muhakkak bulunduğu dâir sarâhat olmadığından tereddüdümüz zâil olmadı. Sâniyen kavânîne taraf-ı devletten nezâret kaidesi te’sis olunur ise müstakbelde şâmil olur. Fe-emmâ kaide-i mezkûre muarîz şübheye konulmamak üzere müzâkeresinden ittika ettirmenizi bildiriyorsunuz. Fermân müsveddesinin mukaddemesinde evvelki fermânlarda kavânînin icrââtına Saltanat-ı Seniyye’nin nezâreti hakkındaki fikra hikâye olunmuş ise de hüküm mahâlînde fikra-i mezkûre te’yîd olunmuyor. Bu yolda olan bir sûret-i tahrîr hakk-ı nezâreti daha ziyâde şübheye düşürüyor ve mesala müsvedde kabûl ile öyle bir fermân veriliyorsa da ondan sonra hakk-ı mebhûsü’n-anhın bekâsına i’tirâz vuku’ bulsa ve bizce de tabîi olduğu üzere şu iddia-yı gayr-i meşrû’ red olursa fermân-ı cedîdede mâ-takdîm hikâye olunmuş ki müstakbel için kemâ-gân icrââta nezâret olunacağına zikr olunmaması yeni emr eskisini nâsîh olduğuna kâbidir denilebiliyor ve o takdîrde zâhiren

sıhhate mahâll-i sahîh olan böyle bir müdâfaanın ibtâli müşkîl olur. Sâlisen işin ehemmiyeti fermân-ı sâlifte mevcûd nizâmât ta‘bîrini kavânîn kelimesine tebdilde olduğu hâlde bunu ihtiyâr edince yalnız kanûnların esâmesini ta‘dât etmemekten ne fâide hâsıl olur. Râbian kavânîn ve idâre-i adlîye ta‘bîrlerinde bir nevi‘ tahsîs var iken bunları kavânîn ve idâre-i dâhile terkibine tebdil daha kuvvetli (s. 60) ve amme olunmaz mı? Hâmse kayd-ı ihtirâzîyeniz Gülhânane Hatt-ı Şerîfi’ne müsâidat husûsundan ibâret ise de bu şartın ne dereceye kadar te’sîri olacağını yukarıda beyân ettiğimden burada tekrar etmem. Sâdisen hukûk-ı Hidivviyyet kelimesinin Hidivlere muâfiyyet kelimesine tebdilini Granvill’e ihtâr buyurduğunuzda dâir birinci ve ikinci telgrafınızda bahis yoktur. Bu sûret üçüncü telgrafnâmenin cevâbınızdan mâ‘lûm oldu ise de Granvill’in ne cevâb verdiğini yazmıyorsunuz. Mesâil-i sitte-i muharrece müsâbehatımızı def‘a kâfi îzahat verdiğinizde müsveddenin reddi veya kabûlü veya tâ‘dîli hakkında ta‘lîmât-ı kat‘iyye irsâline müsâraat ediniz. Gerek Lord Granvill’e ihtârâtınız ve gerek fermân müsveddesi mâhiyyet-i resmîyyeyi hâiz olmadığına dâir olan te’mîne gelince sıfat ve mevkiî-i memûriyyet-i devletleri îcâbınca mükâlemât ve taahhüdâtınızı lede’l-hâce şekli-i resmîyetten vikâye etmek bizce hâsbe’l-kaide mümkünsüz görünüyor meğerki burası dahi Lord müşârünileyhle beyninizde evvelden mukavele olunmuş evvela Granvill’in size verdiğini bildirdiğiniz fermân-ı hümâyûn müsveddesine ve kendisine olan ihtârâtınıza resmi mâhiyyet vermemekte muktedir olacağınızı şâyet karar-ı sarîhe rabt etmiş iseniz mezkûr müsveddeyi o referandum sûretinde ahz etmiş olduğunuzun hemân müşârünileyhe ihtâr buyrulması lüzûmunu vazifeden add eyledim.

Belge No: 110

Nezâret’e Fî 29 Nisan Sene 85 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa’dan Gelen 103 Numaralı Telgrafnâme

Şehr-i hâlin on dokuzuncu günü Lord Grnavill’e bir mektûb irsâliyle memûriyyetimin maksâd-ı asliyesini ve Hittâ-i Mısriyye’nin tahliyesi için bir müddet ta‘yîni husûsunda İngiltere Devleti tarafından mükerreren vuku‘ bulan beyânât ve te’mînâtı ihtâr ve İngiltere’nin buna müteallik efkâr-ı kat‘iyyesi ne ise bildirmesini ricâ etmiş idim. Bu kere Lord Granvill tarafından resmen ve tahfîren verilen cevâbı ber-vech-i âtî derc ve nakl eyledim. Müşârünileyh dünkü mesâhabetimizde dahi bundan lakırtı açarak İngiltere Hükûmeti’nin ilk zuhûr edecek fırsattan bil-istifâde Mısır’ı tahliye edeceğine dâir olan te’mînâtını tekrar etmiş ve bu te’mînâtın karîben hayr-ı

fa'âle isâl edileceği ümidinde bulunduğu ve Hükûmet-i Seniyye'nin işbû beyânât ve te'mînâta Kâmilen i'timâd eylemesi lâzım geldiğini ilâve eylemiştir.

Belge No: 111

Sûret-i Mektûb

Şehr-i hâlin on dokuzu tarihli mektûbunuzu aldım. Bu mektûbda Hükûmet-i Seniyye'nin emr-i tahliye için bir müddet ta'yîni maddesine ne derece ehemmiyet verdiğini musâhabât-ı vâkıamızda bildirdiğini söylüyorsunuz. Her ne kadar şimdiye kadar emr-i tahliye için bir müddet ta'yînine muktedir olamamış isem de Hittâ-i Mısıriye'nin ileride tahliyesi hakkında i'tâ eylediğim te'mînâtı ihtâr ve İngiltere Hükûmeti'nin bu bâbdaki efkâr-ı kat'ıyyesini Bâb-ı Âlî'ye li-ecli't-teblîğ size bildirmekliğimi talep ediyorsunuz. İngiltere Devleti'nin buna müteallik efkâr ve niyetine dâir ara sıra size i'tâ eylediğim te'mînât-ı kat'ıyye hiçbir şey ilâveye muktedir olmadığımı müteessifim. İngiltere Devleti'nin emr-i işgali bu işgal ne maksâda mebnî vuku' bulmuş ise o maksâdı istihsâl için lâzım gelen müddetten ziyâde temdîd etmemek arzû-yı hâlisânesinde olduğu ve memleketi himâye-i dâimeye müşâbih bir hâle vaz' etmek niyetinde olmadığını ve fakat bir müddet-i muayenede Mısır'dan çekilmeği deruhde etmek kendisince kabil olmadığını size beyân ve îzaha çalıştım. Zirâ böyle bir taahhüd Mısır'da ittihâz eylediğimiz politikanın icrâsına hâil ve mâni' olur. Müşkîlât-ı mâlîyenin tesvîyesi ve harekât-ı askeriyemizce muvaffakiyet husûlü maddelerinde kuvve-i askeriyemizin celbini tahmîl eyleyeceğini Şubat'ın üçüncü günü size bildirmiş olduğumdan İngiltere Hükûmeti'nin kuvve-i askeriyesinin celbi husûsî ilâ gayr-en-nihâye te'hîrâtının arzûsunda bulunmadığına dâir mükerreren vuku' bulan beyânâtıma i'timâd edebilirsiniz.

Belge No: 112

(s. 61)

14 Receb Sene 302 Tarihli Meclis-i Vükelâ Zabtı

Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesine bir müddet ta'yîni memûriyyetinin esâsı olduğuna ve İngiltere'nin bu bâbda efkâr-ı kat'ıyyesi ne ise bildirilmesi talebine dâir Hasan Fehmi Paşa'nın şehr-i câri-i franginin on dokuzu tarihiyle Lord Granvill'e irsâl ettiği mektûba onun tarafından verilen mektûb-ı resmî müşârünileyh Hasan Fehmi Paşa

tarafından bugükkü tarih ile müverrihen saat üçte Hâriciye Nezâreti'ne gelip oradan dahi meclis esnasında verilmiş ve ibtidâ aslı görüldüğü gibi tercüme dahi ettirilmeyerek kırâat olunmuş ve Lord Granvill'in verdiği cevâb-ı tahrîrinin mündericâtına nazaran buna bir cevâb i'tâ olunmak lâzım mıdır değil midir? ve lâzım ise ahvâl-i hâzıraya nazaran ne vakit ve ne şekl ve ne vasıta ile verilse münâsibdir? diye efkâr ve araya mürâcaat kılınmıştır. İngiltere'nin Mısır'ca hukûk-ı Seniyyeye riâyet ve âsâyış avdet eder etmez oradan çekileceğine dâir ale'l-nevâi verdiği te'mînât-ı şifâhîye ve tahrîriyyeden fazla 2 Ağustos sene 84 tarihinde Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne tebliğ ettiği takrîr-i resmîde en yakın bir zamanda Mısır'dan çıkacağını kat'iyen beyân ve hatta bir sûret-i gayr-i muayenede askerini orada bırakmak şöyle dursun suret-i mahdûdede bile kalmayı tecvîz etmeyeceğini ve o yolda kendisine mahall-i muhtelifeden edilen teşfîkâtı dahi ilga etmeyeceğini te'mîn eylemiş iken şimdi Granvill'in Hasan Paşa'ya cevâben verdiği mektûb-ı resmîyede Mısır'ın himâye-i dâimîye müşâbih bir hâle koymak fikrinde bulunmadığı gösterilmesi hâliyen Mısır'da himâye-i muvakkatesini munzaman görünerek meselenin bedâyetinin şimdiye kadar ki üç sene zaman oluştur Mısır'a dâir teâtî olunan binlerce mekâtibinde İngiltere dâima işgal ta'bîrinden mâ-adâ bir şey isti'mâl etmemiş iken bu def'a Devlet-i Âliyye'nin marzîsine muhâlif bir mana ile tefsîri kabil olabilecek şu himâye-i dâime sözünü kullanması ve tahliye husûnu Sudan işi bittiği gibi derhâl icrâ edeceğine söz vermiş ve ale'l-husûs bundan bir kaç gün evvel Müsürüs Paşa'ya dahi Lord Garanvill şifâhen bu maddeyi tasrîh ve te'kîd eylemiş iken şimdi Hasan Paşa'ya cevâben mektûb-ı resmîyede tahliyeyi Mısır'da İngiltere'nin ittihâz ettiği maksâdın husûlüne ta'lîk eylemesi te'mînât-ı sâbıka ile tevfk olunamayıp mademki İngiltere Hâriciye Nâzırı bu def'a ki tebliğatını tahrîren ve resmen icrâ etmiştir âtîde ister ise bunun mündericâtını bize karşı makâsid ve meâni-i müfîde ile tefsîr edebilmeğe kesb-i salâhiyyet edeceğinden ve bu mektûba nazaran alınacak cevâbı Hasan Fehmi Paşa Bâb-ı Âlî'ye tebliğ edeceğine dahi Lord müşârünileyhe bildirmiş olduğundan Hükûmet-i Seniyye'nin mevki-i itlasına vâsıl olacağı İngiltere'ce mâ'lûm olan ve zaten dahi o makâside mebnî yazılmış olduğu anlaşılan işbû takrîr üzerine Bâb-ı Âlî'ce sükût olunacak olur ise kaideten tasdîke hâmil olunabileceğinin her hâlde cevâb i'tâsıyla himâye ta'bîrine ve tahliyenin bir maksâd-ı mübheme tâlik kılınması bahsine i'tirâz olunması lüzûmunda ittihâd hâsıl oldu. Lord Granvill'in mektûbu bundan beş gün evvel yazılmasına ve Hasan Paşa'ya avdet emri dün akşam verilmesine nazaran İngiltere Devleti'nin tebliğat-ı sâbıkasıyla kabil-i tevfk

olmayan bir yolda teblîgat-ı cedîdede bulunduğu sefâret-i fevkalâdenin oradan ayrılacağı şâyed kendisince yine te'sîr bırakmak muhtemel olsa bile o ihtimâlden dahi neş'et etmeyip mücerred devlet-i müşârünileyhe tahliye husûsundaki fikr-i kat'iyyesini beyâna davet olmasıyla ve işbû talep ve davet dahi tahrîren vuku' bulmasıyla onun tarafından dahi i'tâsına mecbûriyyet hâsıl olan cevâb-ı tahrîrinin bu yolda olması emr-i tabîî olmakla nâzır müşârünileyhin daha birkaç gün evvel pek açık sûrette tesrî'-i tahliye hakkında Müsürüs Paşa'ya verdiği te'mînâttan hâlâ ümidler (s. 62) zâil olmamak lâzım gelir ise de buna muhâlif olan teblîgatın kâğıt üzerine geçmesi bizim tarafımızdan cevâbsız kalması muvâfık-ı maslahat olmayacağına ve bu ise ber-vech-i muharrer Hasan Paşa'nın her ne mütâlaa ve fâide fikrine mebni ise bu müracaât tahrîriyesiyle davet edilmesinin neş'et ettiğine Binaen meseleyi yine müşârünileyh Fehmi Paşa vasıtasıyla tashîh ettirmenin ve misalen böyle bir takrîri Bâb-ı Âlî'ye isâl etse şimdije değin olan te'mînâta cüz'i ve külli ve lafzan ve manen muhâlefetten dolayı beyne'd-devleteyn mubâhese ve mekâtibeyi mûcib olabilmesi ihtimâline nazaran bunun tâ'dîl ve tashîhi hakkındaki nihayet ve mülâhazâtı müşârünileyh Fehmi Paşa'ya dedirtmek gibi bazı zor tâ'dîliye hatırlara geliyor ise de müşârünileyh şimdije değin avdet emrini Lord Granvill'e irâe eylemiş olmasına ve o cihetle sıfat-ı sefâret-i hitâm bulmuş add olunacağına nazaran onun vasıtasıyla tâ'dîl-i maslahat veyahûd Lord Granvill'e resmen verdiği mektûbu muhâfaza eder ise mürselü'l-ileyhi olan sefir tarafından dahi resmen mektûb-ı mezkûre i'tirâz icrâsına maslahaten zaman ve imkân görülmediğinden vereceğimiz cevâbın şekîl ve ne zaman i'tâsı ve Afganistan meselesinden dolayı Londra Kabinetosu'nun şimdiki hâli ve efkârı bizce nazar-ı dikkate alınacak mevâddan bulunacağından Hasan Paşa'nın telgrafî aynen Müsürüs Paşa'ya telgrafla gönderilerek ve evvel be evvel müşârünileyhin Lord Granvill'e sûret-i kat'iyyede talep-i efkâr yolunda olan şu müracaâtı Bâb-ı Âlî ile muhâbere olunmaksızın vuku' bulmuş olduğu dahi derc olunarak dâimî i'tirâz olunan takrîr-i mezkûre Hükûmet-i Seniyye'nin ıtlağı hâlinde i'tirâz etmesi tabîî görüldüğünü Lord Granvill'e beyân eylemesi mi veyahûd kendisinin sefir-i dâimî sıfatıyla buna münâsib bir cevâb tahrîri vermesi mi veyahûd âher bir sûret-i meslah ihtiyârı mı lâzım gelir? El-hâsıl hâl ve mevkiî ve zaman ve maslahata muvâfık ve bizce islama ve muhâfaza-i hukûka elzem olan cihet her ne ise mütâlaasını ve reyini îzahen yazmasının Müsürüs Paşa'ya iş'ârıyla gelecek cevâba göre îcâbı müzâkere olunub atabe-i seniyye-i mülûkâneye arz olunmasına müttefikten karar verildi ve telgrafnâme yazılması Hâriciye Nezâretine havale olundu.

Münir Paşa (nâ-mizâc) / Ali Saib / Akif / Asım / Hasan / Edhem / Ahmed Esad / Said / Rauf / Mustafa / Kâmil / Subhi

Belge No: 113

Nezâret'ten Fî 30 Nisan Sene 85 Tarihiyle Devletlü Hasan Fehmi Paşa Hazretlerine 86 (Numaralı) Telgraf

Der-saâdet'e avdete me'zûn olduğunuzu salı akşamı bâ-telgraf size iş'âr eylemiş idim. Mısır'ın tahliyesine dâir şehr-i hâlin on dokuzu tarihili mektûbunuza cevâben Lord Granvill tarafından irsâl olunan resmî notayı hâvî yüz üç numaralı telgrafınızı çarşamba günü sabahleyin aldığım da ehemmiyeti hasebiyle zaten yevm-i mezkûrde in'ikad eden meclis-i mahsûs-ı vükelâya derhâl kırâat eyledim. Gecesi dahi Londra'dan hâreketinizi birkaç gün te'hir için îrâde-i seniyye-i hazret-i padişahîye imtisâlen mufassal bir telgrafnâme gönderdim. Vâkıa Lord Granvill'in cevâbnâme-i resmîsi menâfi-i Saltanat-ı Seniyye'yi muzırta olduğundan hata-yı vâkıa bir iki gün zarfında size tashîh ettirmekliğimiz ve ba'de Der-saâdet'e avdetinize bâ-telgraf me'zûniyet vermekliğimiz hakkında bugün îrâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne şeref-sadır buyrulmuştur. Binaen aleyh işbû îrâde-i seniyyeyi size teblîge müsâraatla beraber hata-yı mezkûrun mâhiyyet ve derece-i şumûlünü bâ-îrâde ta'yîn ve hâlisâne (s. 63) bazı ihtârât icrâ eylemeyi vazîfeden add eyledim. Evvel be evvel Lord Granvill tarafından bu yolda resmî bir nota i'tâsına sebebiyet vermek hatadır. Zîrâ ya İngiltere Devleti Hittâ-i Mısıriye'yi sür'at-i mümkün ile tahliye etmek arzû-yı halisânesinde veyahûd orada îfâ-yı müşkilât etmek niyetindedir. Şikk-ı evvelde İngiltere'nin hesâbat-ı hayr-ı hevahinesini kaybetmemeye çalışmalıyız. Şikk-ı sânde daha ziyâde cezm ve ihtiyât ile hâreket etmeye mecbûruz. Her iki takdîrde kaide-i cezm ve ihtiyâta riâyeten İngiltere Hükûmeti'nin rau'netini celb etmekten tevkî eylemeliyiz. Şimdi sizin yaptığınız gibi İngiltere Kabinetosu'nun bu bâbdaki efkâr-ı kat'iyyesini anlamak talebinde bulunmak devlet-i müşârünileyhâyı böyle bir cevâb vermeye sevk etmiştir. Bundan başka İngiltere'yi emr-i tahliye için bir müddet ta'yînine tasdik vasıtasıyla sevk ve amel edemeyiz. Eğer devlet-i müşârünileyhâ müşkilât çıkarmak niyetinde ise nisbet-i vâkıanız İngiltere'ye maksâdına vusûl için iyi bir vesile verir. Fakat İngiltere Devleti ne efkâr ve niyette bulunur ise bulunsun bu kere size gönderdiği nota ile fî 25 Ağustos sene 85 tarihiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne irsâl eylediği takrîri geri almış demektir. Takrîr-i mezkûrede "şurasını beyân ve iş'âra müsâraat ederim ki İngiltere Devleti Hittâ-

i Mısriyye'nin İngiliz askeri tarafından ilâ gayr-en-nihâye işgali aleyhine cânib-ı Bâb-ı Âlî'den dermiyân olunan i'tirâzâtı pek haklı görür ve bu i'tirâzâta kâmilten iştirâk eder ve elyevm mahmûl-ı düş tahmîl olan tahammülü mes'ûliyyetten taahhüdât vâkıasının müsâide eylediği en yakın bir zamanda kurtulmak arzûsundadır. İngiltere Hükûmeti Bâb-ı Âlî'nin te'mînât-ı mezkûreyi işgal-i askeriyeyi bilâ-lüzûm temdîd için bahane bulmak maksâdına değil fakat Mısır'ı mümkün mertebe yakın bir müddet tarafından tahliye etmek arzû-yı halisânesine mebnî icrâ olunan ve te'mînât makamında kabûl ve telâkkî edeceği ümidindedir" fıkrası muharrer idi. İngiltere Kabinotosu böyle beyânât vâkıasına daha ziyâde kuvvet vermek için beş gün sonra şu son fikrayı ber-vech-i âtî tâ'dîl eyledi. İngiltere Devleti Hükûmet-i Seniyye'nin te'mînât-ı mezkûreyi böyle bir politikaya karşı bozulan muhâlefet-i kavîyyeye ve şimdiki işgal-i askeriyenin sûret-i gayr-i mahdûdada ve ilâ gayr-en nihâye temdîdini tervîcen birçok muhtelif mahallerden vuku' bulan ihtârâta bakmayarak Mısır'ı mümkün mertebe yakın bir müddet zarfında tahliye husûsunda dâima muhâfaza ve izhâr eylediği arzû-yı halisânedan münbais te'mînât makamında kabûl etmekte tecvîz-i kusûr buyurmayacağı zannındadır. İşbû beyânât dest-guyana ve kati' ve sarîh ve halisâneyi Lord Granvill'den almış olduğunuz takrîrde münderic beyânât ve ezcümle İngiltere Hükûmeti memleketi bir himâye-i dâimîye mümesil bir hâlde vaz' etmek niyetinde değildir. Fakat bir müddet-i muayyende memlekette çekilmeyi der-uhde edemez zîrâ böyle bir taahhüd Mısır'da ittihâz eylediği politikanın icrâsına hâil ve mâni' olur. Bu bâbdaki beyânâtı ayrı muvâzene ve mukayese ediniz. Adeta İngiltere'nin yeni bir teblîği karşısında bulunuyoruz ki bu teblîğin mâhiyyet-i resmîyyesi hasebiyle ma'î kitaba derc edileceği derkârdır. Binaen aleyh Londra Kabinotosu emr-i tahliyenin tesri'ni halisâne arzû ediyor ise ol vecihle resmen kendisine ta'yîn etmiş olduğu politikadan rûcu' etmekte müşkilâta tesâdüf etmez mi ve eğer kabineto bu müşkilâtı def ve izâleye muvâfık olmaz ise ona hilâf olacak olan ve efkâr ve mütâlaâtı muharrerâtınızda beyân ve iş'âr olunan heyet-i vükelânın evvelki kabinoto tarafından ta'yîn edilen politikadan aşağı kalmak şöyle dursun bil-akis işin daha ileri varmasına çalışması tabîdir. Fakat şimdiki kabineto Lord Granvill'in notasında gösterilen meslek-i politikaya tabiyyet etmek azîm ve kararında olduğu ve ale'l-husûs "himâye-i dâimî" kelimelerine istinâd ettiği ve emr-i tahliyeyi hitâm bulmak üzere olan Sudan vukuâtına talîk edecek yerde (s. 64) Mısır'da ittihâz eylediği politikanın icrâsına "eylediği hâlde menâfimiz muhâtarada kalır" her ne kadar yüz üç numaralı telgrafınızda İngiltere Hükûmeti'nin emr-i tahliyeye müteallik beyân-ı

kat'ıyyesini bize teblîğ için talep eylediğinizi bildirmiyorsunuz da Lord Granvill cevâbnâmesinde İngiltere'nin efkâr-ı kat'ıyyesini Bâb-ı Âlî'ye teblîğ için anlamak istediğinizi tasrîh ediyor. Şimdi size mahsûs bir teblîğ ile Hükûmet-i Seniyye'ye arz olacak bir teblîğ beynindeki fark-ı azîmi rey ve isâbete hâcet göremem. Zaten emr-i tahliye bir müddet ta'yîni meselesi hakkında Lord Granvill'den tahrîren bir cevâb almaya hiçbir vakit sizi memûr etmedik. Zîrâ meselenin müzâkerât-ı şifâhîye hâlinden müzâkerât-ı mektûb sûretine ifrağın muhâtaralı bir şey add ederek bu bâbda yirmi iki, yirmi yedi, yirmi dokuz, otuz altı ve yetmiş üç numaralı telgrafnâmelerime mürâaatla iktifâ eylerim. Zât-ı âlî'niz bile bu meselenin tahrîren müzâkeresini muhataralı add eylemiş olmalısınız. Çünkü Mösyö Glaviston ile vuku' bulan musâhabetinizi hâvî 11 Şubat sene 85 tarihli telgrafınız ile şehir-i mezkûr on ikisi tarihli tahrîrâtınızda ve şubatın on sekizi, on dokuzu, yirmi biri ve yirmi sekizi ve martın dokuzu tarihli telgrafnâmelerinizde ve ale'l-husûs notayı vermezden iki gün evvel irsâl eylediğiniz 17 Nisan sene 85 tarihli telgrafınızda emr-i tahliye için bir müddet ta'yînini istihsâl eylemekte ki imkânsızlığı iş'âr ile beraber bu bâbda Lord Granvill bir nota i'tâsî lüzûmunu tevzî etmemiş idiniz. Hatta nisanın on yedisi tarihli maru'z-zikr telgrafınızın nihayetinde ta'lîmâtınızın tahliye meselesine asla taalluku olmayan dördüncü, beşinci ve onuncu maddelerine dâir Lord Granvill'den verilecek cevâba intizârdan başka bir yapacağınız kalmadığını söylemiş ve bundan başka nisanın on dokuzu tarihli ve doksan üç numaralı telgrafınızda Lord Granvill ile bir gün evvel vuku' bulan musâhabetinizden bahisle Mısır'ın tahliyesi meselesinden ez ser-i nev Lord Granvill lakırdı açtığında "İngiltere Hükûmeti'nin buna müteallik efkâr ve nazariyatını dahi bildireceğini vaad etti" demiş idiniz. Ahvâl-i meşrûhayı ve Lord Granvill hod-be-hod böyle bir mektûb irsâline sizi sevk eden esbâbı anlayamıyoruz ve yüz üç numaralı telgrafınıza nazaran nisanın yirmi sekizinci günü yani notası tarihinden üç gün sonra Lord Granvill ile görüştüğünüz vakit bu musâhabetten bilâ-istifâde son notasının mündericâtıyla evvelki takrîr ve te'mînâtı dahi mülâkat-ı mezkûrede İngiltere Hükûmeti'nin ilk zuhûr edecek fırsattan bilâ-istifâde Mısır'ı tahliye edeceğine dâir olan te'mînâtını tekrar ederek bu te'mînâtın karîben hayr-ı fa'âle isâl edileceği ümidinde bulunduğunu ve Hükûmet-i Seniyye'nin işbû te'mînâta kâmilen i'timâd etmesi lâzım geldiğini söyleyerek size izhâr eylediği hissiyat beynindeki mübâyeneti ne sebebe mebnî irâe ve ihtâr etmediğinizi dahi anlamıyoruz. Her ne hâl ise esbâb-ı mezkûreyi anlamaya çalışacağız. Şurasından emin olmanızı ricâ ederim ki maru'z-zikr ihtârât-ı hâlisâne ve dest-guyanayı sûret-i

mahramânede icrâ edişim mücerred devletin menfaati içindir. Ma'lûm olduğu üzere bilâ-sebeb bir devlet taahhüd vâkıyasından nükûl edemez. Mademki İngiltere Hükûmeti son notasında mûnderic beyânâtını icrâ için mektûbunuzu vesile ittihâz etmiştir. Der-saâdet'e avdetinize me'zûiyyet verebilmekliğimiz için îrâde-i seniyye-i hazret-i padişahîye tevfkân hata-yı vâkıyanın bir iki gün zarfında izâle edilmesi lâzımedendir.

Belge No: 114

(s. 65)

Fî 15 Receb Sene 302 ve 18 Nisan Sene 301 Tarihli Hâriciye Tezkiresidir

Devletlü Hasan Fehmi Paşa hazretlerinin İngiltere Devletiyle müzâkeresine memûr olduğu mevâddın sûret-i tesvîyesi hakkında hâsıl olan netâyici muhtevi müşârünileyhden alınan seksen yedi numaralı telgrafnâmeye cevâben mesbûk olan iş'âr üzerine bazı ifâdeyi hâvî bu kere ahz olunan 28 Nisan sene 85 tarihli ve yüz bir numaralı telgrafnâme cevâbının tercümesi leffen takdîm kılındı. Mütâlaasından ma'lûm-ı âlî buyrulacağı vecihle paşa-yı müşârünileyhin ta'lîmâtının birinci maddesi Mısır üzerindeki hukûk-ı hükümrân-ı hazret-i padişâhinin te'yîd-i muhâfazası kazıyyesi olup müşârünileyh 9 Mart sene 885 tarihli telgrafnâmesinde bu maddenin tedkik ve tezekküründe fa'âliyetce bir fâide göremediğini bildirmiş ve 17 Nisan sene 85 tarihli telgrafında dahi hukûk-ı hükümrân-ı cenâb-ı padişahîye ve bundan münbais mevâdd-ı sâireye i'tirâz olunmadığı iş'âr eylemiş olduğu hâlde 27 Nisan sene 885 tarihli telgrafnâmesinde bu maddenin Saltanat-ı Seniyye ile Londra Kabinetosu beyninde cereyân eden mükâlemât ve muhâberâta esâs ittihâz kılındığını beyân etmektedir. Ta'lîmâtın İngiliz işgal-i askerıyyesi masârifine dâir olan üçüncü maddesinin i'tilâfa dâhil olduğunu ve âhiren Lord Granvill'den vuku' bulan suâle bu bâbda hiçbir mülâhaza beyân edemeyeceği cevâbı verildiği beyân olunur ve Mısır'ın heyet-i müdâfaa-i mâliyyesine taraf-ı Devlet-i Âliyye'den dahi bir memûr ta'yîni ve Hidiv Mısır'ın istikrâz akd etmesinden fâide ahvâl-i âhireden tahdîs eden masârifî ve düyûn-ı gayr-i muntazame-i Mısriye'yi tesvîye için bir def'alık istikrâz akdine me'zûn olmasını hâvî olan üçüncü ve on beşinci maddeleri hakkında paşa-yı müşârünileyh muhâberât-ı câri-i sâbıkaya mürâcaat etmekte olup umûr-ı mâliyye-i Mısriyye'yi tedkik zımında ileride teşkîl edecek taraf-ı Devlet-i Âliyye'den dahi memûr ta'yîn olacağı müşârünileyhin iş'ârât-ı mesbûkası cümlesinden olduğu gibi müşârünileyh 19 Nisan

sene 96 tarihli fermân-ı âlînin ibka' ve karîben akd olunacak istikrâzın bâ-fermân-ı âlî tasdîk olunacağı ve ba'de-mâ istikrâz akdinin taht-ı mennûinde tutulacağını mukaddemâ iş'âr etmiş ise de geçen de beyne'd-düvel yapılan mukavelenâmede istikrâz-ı cedîdin Hükûmet-i Seniyye'nin ruhsatıyla akd olunacağı fikrası münderic olup fermân-ı âlî-i mezkûrun ibka'sına ve ba'de-mâ istikrâz akdinin memnûâtına dâir kayd ve serâhat yoktur. Süveyş Kanalı'na dâir olan dokuzuncu maddenin i'tilâf hâricinde kalacağı cümle-i iş'ârdan olarak vâkıa bu husûs Paris'teki komisyon marifetiyle der-dest-i tedkik bulunmuştur. Mehâkim-i muhtelit-i Mısriyye'nin temdîd-i müddeti ve kavânîn-i Mısriyye'nin kavânîn-i Devlet-i Âliyye ile mutabakat ve müşâbehatı ve bâ-îrâde-i seniyye tasdîk husûslarına munzaman olan yedinci ve sekizinci maddeleri için muhâberât-ı câriye dermiyân olunuyor. Bu maddelerde paşa-yı müşârüniley seksen yedi numaralı telgrafnâmesi ile iş'âr eylediği fermân-ı hümâyûn müsveddesine mürâcaat etmiş ise de bu iki maddede istihsâl-i matlûb olan maksâd Devlet-i Âliyye'nin kavânîn-i adlîyesince ittihâd ve müşâbehet husûlundan ibâret iken fermân-ı hümâyûn müsveddesi Hidiv hazretlerine tanzîm-i kavânîn husûsunda salâhiyyet-i mutlaka i'tâ etmekte olduğundan 20 Nisan sene 85 tarihli telgrafnâme ile müşârünileyhden îzahat istenildiği hâlde cevâben ve diğere tezkire-i çâkeri ile ve takdîm olunan 28 Nisan sene 85 tarihli telgrafnâmede ma'lûmât ve tafsîlât-ı lâzîme ve kâfi görülmemiştir. Paşa-yı müşârünileyh Mısır ordusunun tensîkini şâmil Lord Granvill'e verdiği lâyhada Hükûmet-i Seniyye'nin inde'l-îcâb Mısır'a asker ile (s. 66) müdahâle etmesine dâir olan fıkrada müşârünileyh Granvill esâsen müttefik ise de bunun şekîl ve sûretince tekrar tedkikat icrâsı i'tikâdında olacağı ve Binaen aleyh ba'de-mâ da Hittâ-i Mısriyye'nin emniyet-i mülkiyyesi hakkında hâsıl olacak i'tilâf menûd idüğünü cümle-i iş'ârdan bulunduğu hâlde bu bâbda henüz bir karar ve netice hâsıl olamayarak müşârünileyh Granvill bu husûsda bir lâyiha hazırlamakta olduğu bildirmiş olmakla ol bâbda emr ü fermân

Asım

Belge No: 115

Hâriciye Nezâreti'ne 28 Nisan Sene 85 Tarihiyle Devletlü Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden Vârid Olan 101 Numaralı Telgrafnâme Tercümesi

Yetmiş üç numaralı telgrafnâmeleri ahz olundu.

Seksen yedi numaralı telgrafnâmemde kırk sekiz numaralı telgrafıma istinâden ta'limâtımın birinci maddesi Hükûmet-i Seniyye ile Londra Kabinetosu beyninde cereyân eden mükâlemât ve muhâberâta esâs ittihâz kılındığı meâlinde idâre-i lisân eylemiştim. Binaen aleyh madde-i mezkûrenin i'tilâf hâricinde kalacağı denilemez. Üçüncü madde i'tilâf dâhilindedir. Buna dâir bir diyecek olup olmadığını âhiren Lord Granvill'den suâl ettiğimde müşârünileyh bu bâbda hiçbir mülâhaza beyân edemeyeceği cevâbını verdi. Altıncı ve on birinci maddelere gelince buna müteallik muhâberâta mürâcaat eyledim. Vâkıa dokuzuncu madde i'tilâf hâricinde kaldı. Yedinci ve sekizinci maddeleri hakkında ayrıca telgrafnâmeler teâtî kılınacağını biliyorsunuz. Beyân eylediğiniz mübâyenete gelince Lord Granvill Hükûmet-i Seniyye'nin inde'l-îcâb Mısır'a askerle müdahâle meselesinde esâsen Bâb-ı Âlî ile müttefik ise de bunun için ittihâz olunacak şekil ve sûretin tekrar tedkiki lâzım geldiği i'tikâdındadır. Binaen aleyh bu madde Hittâ-i Mısriyye'nin emniyet-i mülkiyyesine dâir hâsıl olacak i'tilâfa menût ve mütevakkıftır. Mösyö Pansfud'un gaybûbetiyle buhrân-ı hâzır te'hîrât-ı vâkıaya sebebiyet vermiştir. Mâ'lûmunuz olduğu üzere Lord Granvill'e teblîğ olunan lâyhada münderic mevâdd sekizden biri emniyet-i mülkiyyeye müteallik olup İngiltere zabitanı meselesi ikinci derecede bir mâhiyyeti hâiz olduğu cihetle madde-i mezkûre cevâbsız kalmıştır. Âhiren Lord Granvill ile bid-def'ât vuku' bulan müsâhebetimizde müşârünileyh husûs-ı mezkûre dâir hazırlamakta olduğu lâyhının bu günlerde bana teblîğ edeceğini te'mîn eyledi. Lâyiha-i mezkûre mündericâtı hakkındaki hissiyata gelince bu lâyhının hukûk-ı hükûmân-ı hazret-i padişahî kaidesi üzerine kaleme alınacağını şimdiden beyân edebilirim. Buna dâir karîben îzahat ve tafsîlât-ı lâzıme i'tâsına mukdedir olacağımı ümid ediyorum.

Belge No: 116

Fî 15 Receb Sene 302 ve Fî 18 Nisan Sene 301 Tarihli Hâriciye Tezkiresidir

Mısır ordusunun tensîki için taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'den bir komiser ile Hidivviyyet-i Celîle ve Sör Evelyn Baring ve Ceneral Stone'un i'tilâf hâsıl etmek üzere Mısır'a giderek Bâb-ı Âlî ile İngiltere Sefâreti'ne i'tâ olunmak için bir report tanzîm eylemeleri hakkında Lord Granvill tarafından i'tâ olunub Devletlü Hasan Fehmi Paşa hazretlerinin doksan beş numaralı telgrafnâmesinde münderic bulunan lâyhının paşa-yı müşârünileyhin ta'limâtıyla bu madde hakkında Müşârünileyh Granvill'e i'tâ eylediği (s. 67) lâyiha müsveddesine muvâfık olmadığı ve müşârünileyh Granvill lâyhısında

ordunun tensîkâtından bahs ettiği ve Mısır ordusunda İngiliz zabtanının istihdâmı ikinci maddede bir mesele nazarıyla bakıldığı cihetle paşa-yı müşârünileyhin lâyihasında münderic mevâddan yalnız emniyet-i mülkiyye ve askerle müdâhale salâhiyyetimiz maddeleri kalıp bunlar hakkında da İngilterenin fikr-i kat'iyyesi anlaşılmadığını hâvî paşa-yı müşârünileyhe cevâben yazılan ve 13 Nisan sene 301 tarihli tezkire-i çâkeri ile tercümesi takdîm olunan yetmiş dört numaralı telgrafnâmeye cevâben bu kere ahz olunan 28 Nisan sene 85 tarihli ve yüz iki numaralı telgrafnâmenin tercümesi leffen takdîm kılındı. Mütâlaasından mâ'lûm-ı sâmi-i Sadâret-penâhîleri buyrulacağı vecihle Mısır ordusunun tensîki kabûl olduğundan evvel be evvel bu bâbda ittihâz olunacak sûver ve vesâidi ta'yîn etmek lâzımeden olacağı ve komiserlerin report ve Hidivviyyet-i Celîle-i Mısriyye'nin rey ve mütâlaası alınmadıkça vesâid-i mezkûrenin kararlaştırılmayacağı Lord Granvill tarafından ifâde olduğu misillû paşa-yı müşârünileyhe Mısır ordusunun tensîki hakkında bir lâyiha tanzîme Müşârünileyh Lord Granvill ile karar verildiği mukaddemâ iş'âr etmiş olduğu hâlde işbû telgrafnâmede ta'lîmâtın dördüncü maddesi mûcibince bizzat yazı ve tanzîm ettiğini bildirmiş ve madde-i mezkûre ise asker-i Mısriyye'nin tanzîmine mübeyyin olup böyle bir lâyiha i'tâsını munzamın bulunmuş olmakla emr ü fermân

Asım

Belge No: 117

Hâriciye Nezâreti'ne 27 Nisan Sene 85 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden Vârid Olan 102 Numaralı Telgrafnâme Tercümesidir

Yetmiş dört numaralı telgrafnâmeleri ahz olundu.

Bugün Lord Granvill ile görüşerek maru'z-zikr telgrafnâmeleri meâlinde bazı ihtârât icrâ eylediğimde müşârünileyh Mısır ordusunun tensîki kaidesi kabûl olduğundan evvel be evvel bu bâbda ittihâz olunacak sûver ve vesâidi ta'yîn etmek lâzımdır. Şimdi tarafeyne mensûb komiserlerin reportu ve zaten Bâb-ı Âlî'nin tahrîrât-ı mahramânesinde beyân olunan Hidivviyyet'in rey ve mütâlaası alınmadıkça vesâid-i mezkûre kararlaştırılmaz dedi. Lord Granvill “---” sûretiyle tebliğ eylediğim lâyiha kırk sekiz numaralı telgrafımda beyân olduğu vecihle Mısır ordusunun tensîki hakkında yalnız esâsen hâsıl olan i'tilâf üzerine ta'lîmâtımın dördüncü maddesi mûcibince bizzat tarafımdan yazı ve tanzîm edilmiş idi. Lord Granvill'in size tebliğ

eylediğim lâyiha-i mütekabilesinden dahi müstebân olacağı üzere işbû i'tilâf el'ân mevcûd ve bâkidir. İşbû lâyiha dahi bir mâhiyyet-i resmîyeyi hâiz olmadığından buna dâir ta'limât-ı sarîh ve kat'iyeye i'tâsını ricâ ederim.

Belge No: 118

Nezârete Fî 20 Nisan Sene 85 Tarihiyle Hasan Fehmi Paşa'dan Gelen 95 Tarihli (Numaralı) Telgrafnâme

Mısır ordusunun tensîkine dâir Lord Granvill'in tarafıma i'tâ eylediği lâyiha müsveddesi ber-vech-i âtî derc ve nakil olunur. Son mülâkatımızda müşârüniley bu iş için taraf-ı Hükûmet-i Seniyye'den ta'yîn olunacak komiserin dirayetli ve mu'temed bir zât olacağından şübhe etmediğini beyân etmiş ve İngiliz zabitanının Mısır ordusunda istihdâmını ikinci derecede bir mesele add eylemiştir. Bu bâbda ta'limât i'tâsını ricâ ederim.

Belge No: 119

Lâyiha

Taraf-ı Hükûmet-i Seniyye'den mensûb bir komiser Mısır ordusunca ileride icrâ olunacak tensikât için ittihâz edilecek en iyi usûl ve kaide hakkında Hidiv-i Mısıriyye ve Sir Elveyn Baring ve Cenarel Stone ile i'tilâf hâsıl etmek üzere Kâhire'ye gidecektir. Bunlar husûs-ı mebhûsa dâir İngiltere Hükûmeti'yle Bâb-ı Âlî'ye bir report i'tâ eyleyeceklerdir.

Belge No: 120

Mazbata

Meclis-i âcîzânemiz kararıyla bil-istizân şeref-müteallik buyrulan îrâde-i seniyye-i hazret-i padişahî mûcib-i âlîsi üzere avdete me'zûn bulunduğu geçen salı günü Hasan Fehmi Paşa'ya iş'âr olunmuştur. Ertesi çarşamda günü müşârünileyden gelip meclis-i âcîzânemizde görülen telgrafında müşârünileyhin tahliyeye mühlet ta'yîni hakkında İngiltere'nin efkâr-ı kat'iyyesi ne ise Bâb-ı Âlî'ye li-ecli't-teblîğ beyânı için şehri câri-i frangiye'nin on dokuzunda İngiltere Hâriciye Nâzırı'na bir mektûb vermekle onun tarafından dahi bunun adem-i imkânına dâir kendisine bir takrîr-i resmî yazıldığı anlaşıldı. İşbû takrîrde münderic himâye-i dâimî ta'bîri İngiltere Devleti'nin şimdiye kadar işgal-i askeri ile ta'rîf ettiği bir hâli devlet-i müşârünileyhûma intizâyası himâye-i

muvakkate şeklinde iddia etmesi mahzûruna mûcib görünmüş ve sâniyen işgal-i mezkûreden maksâd Mısır'ın âsâyışı ve muahharen Sudan gairesinin teskînine ta'lik olunmuş iken takrîr-i cedîde Mısır'ca İngiltere'nin maksâdı ne politikaya mebnî ise madde-i tahliye evvel bu politikanın husûlüne ta'lik olunması hatalı bir madde bulunmuştur.

Arz ve beyândan azâde olunduğu üzere bir devlet diğer devlete karşı hak-seknâne bir hâlde veyahûd o kabilden bir ilân ve beyânda bulunmayı tazmîm ettiğinde yine öyle bir hareketi icrâ için bir zeriâ tahrîsine mecbûr olmakla devlet-i müşârünileyhânın te'mînât-ı sâbika-i şifâhiye ve tahrîriyesini nakz eden şu takrîr-i resmîye sefâret-i Devlet-i Âliyye tarafından verilen mektûbun zeriâ olması işi uğraştırdığından tashîh-i madde esbâbına teşebbüs olunması meclis-i âcîzânemizce kararlaştırılmış ve ol bâbda müteallik buyrulan îrâde-i seniyye-i mülûkâneye mebnî hatanın izâlesi müşârünileyh Hasan Fehmi Paşa'ya havale ve hata-yı vâkıanın mâhiyyeti ve bu bâbda resmî nota teâtîsinin mekâtibât-ı sâbika-i muhtelifeye mugayyeratıyla bunun derece-i şumûl-i mazarratı fî 30 Nisan sene 85 tarihli telgrafla müşârünileyhe tasrîh ve hikâye olunmuştu. Fî 16 Receb sene 302 tarihli tezkire-i âlî-i husûsiyyede müşârünileyh Hasan Fehmi Paşa'nın Londra'da imtidâd-ı ikâmetinden dolayı devletlece bir gûna kayl ü kâl hudûsuna sebebiyet vermemek için hata-yı mezkûrun birkaç gün zarfında tasrîh ettirilmesi hakkında mütehattim olan tedâbir-i müesserin ittihâd-ı îrâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî iktizâ-yı âlisinden olduğu muharrer olmakla îcâbı derdest-i teemmül ve tezekkür iken müşârünileyh Hasan Fehmi Paşa'dan buna cevâb gelerek bunda hata-yı vâkıa izâle eylemekliğin tedbirini bulup ibka' eylediği ve o tedbirin tafsîli mûnderic bulunmuş ve şu tafsîlât arasında her iki taraf kendi notasını geri alarak bunları ibtâle hâzır olduğunu (s. 69) Lord Granvill'in beyân eylediği muharrer bulunmuş. Devlet-i Âliyye'ce bunların bekâsı hâlinde tertîb eyleyecek mahzûrâtı vâki' olduğu gibi yine Lord Granvill'in İngiltere Hükûmeti tarafından şimdiye kadar Mısır'a dâir vuku' bulan beyânât-ı hâlisâne ve dest-i guyana mugayyer bir fikri munzammin olmadığını delil vermek için işbû notaları ibtâle muvâfakat ettiği müşârünileyh Hasan Fehmi Paşa'nın telgrafında mûnderic bulunduğu mebhûsü'n-anh notalar bâkî kalsa idi İngiltere'nin te'mînât-ı sâbikasına menfî bir fikirde bulunacağı Lord müşârünileyh tarafından dahi i'tirâf olunmuş olduğu irâe ederek şu hâle bakılınca Lord Granvill'in mezkûr notayı ses çıkarılmaz ise Devlet-i Âliyye'ye kabûl ettirmek ve aksi hâlde böyle bi'l-meshûl istirdâd eylemek mülâhazasıyla makam-ı tecrîbde vermiş demek olup her ne

ise nakıza-i vafianın tashîh ve ta‘bîri kâfi olmakla müşârünileyh Hasan Fehmi Paşa’ya mezkûr notaların ibtâliyle evvelce me‘zûn olduğu vecihle avdet eylemesi zımnında cevâb i‘tâsı bi’l-ittihâd tezakir ve tensîb ve müşârünileyhin zikr olunan telgrafi tercümesi dahi tezakir-i nezâretle arz ve takdîm kılınmış ise de ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân

Fi 18 Receb Sene 302 ve Fi 21 Nisan Sene 301

Münir Paşa (nâ-mizâc) / Ali Saib / Akif / Asım / Hasan / Edhem / Ahmed Esad / Said / Zihni / Rauf / Mustafa / Kâmil / Subhi

Belge No: 121

Mazbata

Mısır hidmet-i sıhhiyyesinin tensîki meselesiyle ilel-i sâirenin mâni‘ -i intişârı hakkında ittihâzı lâzım gelen tedâbirin müzâkeresi için Roma’da akdi mutasavver olan konferansa taraf-ı Devlet-i Seniyye’den iştirâk olunub olunmayacağına istifârına dâir İtalya Sefâreti’nden verilen takrîr ile ol bâbda Nezâret-i Hâriciye ile cereyân eden muhâberâtı hâvî tezkere ve sefâretin takrîr-i âhiri ve lâyhası meclis-i âcîzânemizde mütâlâa olundu. İtalya Devleti iki üç seneden beri Mısır’ın umûr ve idâre-i sıhhiyyesi için Roma’da bir konferans akdi ve teşebbüsünde bulunduğu hâlde Hükûmet-i Seniyye’ce müdâfaa ile geçiştirilmiş olduğu gibi bu def‘a dahi teşebbüsâtını tecdîd etmesi üzerine Mısır’ca ittihâzına lüzûm görünen tedâbir-i sıhhiyye ne gibi şeyler ise devlet-i müşârünileyh tarafından Hükûmet-i Seniyye’ye bildirildiği hâlde îcâbına bakılacağı ve şâyed konferans akdi mecbûri ise Der-saadet’te veya İskenderiye’de akdi lâzım geleceği cevâbı bildirilmiş, sefâretin âhiren gönderdiği sâlifü’z-zikr takrîriyle lâyihâ me’âllerine nazaran işbû konferansta ilel-i sâirenin zuhûr ettiği memleketlerde mâni‘ -i vuku‘ veyahûd izâlesi ne gûna tedâbire mütevakkıf olduğunun ve ilel-i mezkûrenin bir memlekettten diğeriye mâni‘ -i sirâyeti için lâzım gelen tedâbirin tedkik olunacağı anlaşılmış ve nezâretin cevâb-ı âhinde de zikr olunan konferansın İngiltere ve Fransa Devletleri tarafından kabûl olduğu gösterilmiş olduğundan şu hâlde işbû konferansa taraf-ı Devlet-i Âliyye’den iştirâk olunub olunmaması bahisleri cereyân eden müzâkerâtın neticesinde esâsî teklîf Mısır umûr-ı sıhhiyyesinin müzâkeresine muhtass olduğu hâlde şimdi ale’l-umûm sıhhiyye meselesinin tedkikine intikâl eylemiş ve İngiltere ve Fransa Devletleri tarafından iştirâk edildiği gibi düvel-i sâirenin kabûle

meyl oldukları bildirilmiş olmasına göre sıhhât-i umûmîyye hizmet vazîfesiyle in'ikâd edecek bir cemiyetten Devlet-i Âliyye'nin ictinâb etmesi münâsib olmayıp maa-hâzâ taraf-ı Devlet-i Âliyye'den iştirâk olunmasa bile ani'l-gıyab verilecek kararın icrâsına muhâlefet olunamayacağı ve bilâkis konferansa gidilmez ise ittihâz olunacak tedâbir-i sıhhiyenin Memâlik-i Şâhâne'nin kabiliyet ve icâbât-ı mevkiîsine tevfiğine Devlet-i Âliyye memûru tarafından sârf-ı mesâi kılınacak cihetlerle işbû konferansa taraf-ı Devlet-i Âliyye'den iştirâk olunması ve şu kadar ki sefâretin sâlifü'z-zikr takrîr-i âhirinden İskenderiye Sıhhiyye Meclisi'nin sûret-i terkîbi ile vezâifine dâir elyevm bazı devletler ile Hidivviyyet-i Mısıriyye beyninde cereyân eden müzâkerât-ı mahsûsa Roma Konferansı'nın teşkîlinden dolayı hiçbir gûna te'hîrâta dûçâr olamayacaktır. Roma Konferansı'nın programı daha vaz' ve umûmî olmakla konferansı inde'l-icâb sâlifü'l-beyân müzâkerâtın neticesini kendi kararları adedine dâhil edeceklerdir ve bu muharrer olup İskenderiye Sıhhiyye Meclisi sırf bir mahâlli idâre olmakla buna sâir devletler tarafından mensûb-ı a'zâ idhâliyle meclisin internasyonal bir mâhiyyet hâline konulması Devlet-i Âliyye'ce şâyet kabûl olunmadığı gibi İtalya Sefâreti'nin takrîrinde beyân olunduğu vecihle Mısır idâre-i sıhhiyyesi vezâifine ve sûret-i terkîbine devletlerle Hidivviyyet arasında bil-müzâkere karar verilmesi ve ol kararın lede'l-hâce konferansın mukarreratına ilâvesi dahi bizce marzî olmayacağından zikr olunan müzâkerât Devlet-i Âliyye ile düvel-i sâire beyninde cereyân etmek ve her neye karar veriliyor ise taraf-ı devletten Hidivviyyet'e bildirilmek lâzım gelerek burası Hidivviyyet-i müşârünileyhe telgrafla ihtâr olunduğundan Mısır idâre-i sıhhiyyesinin tagyîr-i terkîbi ve onun tevsî'-i vezâifi maddeleri bahse konulmamasının mezkûr konferansa iştirâke şart-ı ittihâz olmasını ve işbû konferansa devletler tarafından sefirleri murahhas ta'yîn ile refâkatlerine birer fen memûru verilmekte ise de Roma'da Devlet-i Âliyye sefiri bulunmadığından sefirin yerine maslahat-güzarın bulunması ve fen memûru sıfatıyla konferansta (s. 70) hâzır bulunmak üzere refâkatine meclis-i tıbbiyye a'zâsından olup geçen de Kopenhag'da in'ikâd eden sıhhiyye cemiyetine ta'yîn ile ibrâz-ı hüsn-i hizmet ve mahâret etmiş olan Miralay Züvirüs Beğ'in ta'yîni ve konferansın bundan iki gün sonra Roma'da tecmi' mukarrer olduğu sefâretin takrîrinde muharrer olduğundan maslahat-güzara serian me'zûniyyet i'tâsının hâriciye ve mir-i mümâileyhin harcırahının müddet-i ikâmetinde zamimeten verilecek maaşın i'tâsıyla hemân irsâlinin Hâriciye Nezâreti'ne havâlesi tensîb ve evrâkı leffen arz ve takdîm kılınmış ise de kâtibe-i ahvâlde

Fî 28 Receb Sene 302 - Fî 1 Mayıs Sene 301

Mustafa / Kâmil / Subhî / Mûnir Paşa (bulunmadı) / Ali Saib / Akif / Asım / Hasan / Osman Paşa (bulunmadı) / Edhem / Ahmed Esad / Said / Zihni / Rauf

Belge No: 122

Mazbata

Bahr-i Ahmer sahillerinin işgali hakkında İngiltere Devleti'nin vâki' olan ihtâr ve teklîfini mübeyyin Hasan Fehmi Paşa ile Londra Sefâret-i Seniyyesi'nin 71, 93, 94, 97, 99, 174, 187 numaralı telgrafnâmeleri tercümeleri ve Hâriciye Nezâreti'nin beş kıt'a tezkiresi mütâlaa olundu. İşin tafsilâtı ve muhâberâtın derecâtı evrâk-ı ma'rûzda münderic olduğundan tekrarıyla tasdî'e hâcet görülmedi. Mütâlaasından rehîn-i alem-i âlî buyrulacağı üzere taraf-ı Devlet-i Âliyye'den asker irsâlini İngiltere Devleti'nin ihtâr ettiği Bahr-i Ahmer limanları hangileri idüğü mâ'lûm olmamasıyla ve muhâberâtın son zamanında Hasan Fehmi Paşa'nın avdeti takrîr eylemiş olmasıyla vusûlünde kendisinden ma'lûmât ve îzahat-ı lâzıme ahzıyla ona göre karar verilmesi meclis-i âcîzânemizce kararlaştırılmıştı. Mezkûr limanlar Zeyla ve Sevakin olduğu ve Londra'dan avdeti günü İngiltere Hâriciye nâzırı işbû sahillerin işgali evvel ve âhir Hükûmet-i Seniyye'ye ihtâr olunmuş iken el'ân bir cevâb verilmemiş olmasını beyân-ı teessüfle çünkü İngiltere Sudan'ı terk ve Sevakin ve Zeyla'dan askerini çıkarmaya karar vermiş olduğundan bu kere dahi olunan teklîf ve ihtâr ısga' olunmuş ise âher taraftan buralara edilecek müdahâleden İngiltere Devleti'nin mes'ul olamayacağını beyân ettiği müşârünileyh Hasan Fehmi Paşa tarafından meclis-i âcîzânemize i'tâ olunan ma'lûmâtın anlaşılması ve evvel be evvel işbû limanlara İtalya ve Fransa tarafından müdahâle olunması ihtimâli var iken yine İngiltere Hâriciye Nezâreti bunlara diğeri bir devlet-i muazzamanın müdahâlesi vuku' bulacağı mahsûs bulunduğu dahi bildirdiği ilâve olunmuştur ve Londra Sefâret-i Seniyye'sinin son telgrafı dahi Lord Granvill, İngiltere, Mısır'ın dahi serian tahliyesine karar verdiğini beyân ile beraber mezkûr limanlara taraf-ı Devlet-i Âliyye'den asker sevkî lüzûmunu beyân etmiş olduğunu mübeyyin ve Roma Maslahat-güzarı'ndan bugün alınıp Hâriciye Nezâreti'nden bâ-tezkire gönderilen telgrafnâme tercümesinin hulâsası dahi İngiliz askerinin buraları terk etmeleri kararından İtalya Devleti istifâde ile Fransa Hükûmeti oralara asker idhâl etmezden evvel kendisi zabt etmek teşebbüsünde bulunduğunu mutazammen olmakla

îcâbı lede'l-mütâlaa bu madde hakkında evvel be evvel aranılacak şey İngiliz askerinin mezkûr limanları tahliye etmek tazmîm-i kati' ve karîb olup olmadığının anlaşılması keyfiyeti bulunduğu hâlde Der-saâdet'e avdeti günü Lord Granvill'e ihtâr-ı sâbıkını tekrar eylediğinde kendisi dahi Bâb-ı Âlî'ye bunu teblîğ edeceğini ve elbette Devlet-i Âliyye bu işe bir karar vereceğinden ondan evvel İngiltere askeri oralardan çıkacak olursa yine hâdisе üzerine hâdisе çıkmak melhûz olmakla karar-ı mecûsü'n-anhe intizâr muvafık-ı hâl olacağını ve cevâben ihtâr edip devlet-i müşârünileyh bu bâbda karîben bir karar vermekliğimize muntazır olacak ise de Sevakin ve Zeyla hemân vaz'-ı yed olunmayıp da buralarının işgali Mısır işlerinin heyet-i mecmûasıyla tesvîyesine tâ'lik olunacak olursa çünkü iş evvelki hâlde kalmayıp İngiltere mezkûr limanları terke hâzırlanmış ve diğer bazı devletler dahi oralara girmeye hevâhişkar bulunmuş olmakla bizim için mazarra ve artık her hâlde bir karar ittihâz etmekliğin lüzûmu acil hükmünde bulundu müşârünileyh Hasan Fehmi Paşa'nın teblîgat-ı vâkıası cümlesinden bulunmuş ve Mësürüs Paşa'nın telgrafnâme-i âhirinde İngiltere'nin Devlet-i Âliyye ile i'tilâfa hâzır bulunduğunu bildirdiği munderic olmasıyla bu i'tilâfin nevi' ve mâhiyyeti hakkında kendisinin ma'lûmâtı dahi müşârünileyden istîzâh olundukta mezkûr limanlara taraf-ı Devlet-i Âliyye'den sevk-i askere karar verilecek olduğunda sevkîyâtın zamanı bilinip İngiltere askerinin dahi ona göre oraları terk ve tahliyeye vakit ta'yîn etmesi ve Sudan'ın Devlet-i Âliyye'ce sûret-i idâresi ve bir de Londra Kabinetosu asla Mısır'ın yani Mısır-ı Süflâ denilen kıt'anın her bir devlete mümteni'ü'l-taâruz olması ve Sudan'ın tefrîki esâsı üzerine kendisine bir lâyhâ tevdi eylemesiyle bunun Bâb-ı Âlî'ye i'tâsı der-dest bulunduğundan ol hâlde Sudan ve Mısır kıt'alarının hudûdu tahdîd olması i'tilâfin esâslarından olacağı melhûz ise de i'tilâf için İngiltere'nin başka esâsları olup olmadığını bilmediği müşârünileyh tarafından ilâve olunmuş olup işbû îzahat ve ihtârât üzerine cereyân eden müzâkerâtın neticesinde maslahatın bir tedâbir ittihâzını mûcib dereceye vâsıl olduğu tasdîk kılınmasına mebnî İngiliz askeri çekilir çekilmez Sevakin ve Zeyla'nın asker irsâliyle doğrudan doğruya taht-ı idâreye alınmasına Devlet-i Âliyye karar vermiş olduğundan ve Sudan kıt'ası hakkında ayrıca îcâb-ı hâlin mütâlaa olacağından bahisle Sevakin ve Zeyla'nın ne zaman tahliye olacağını suâl eylemesinin Mësürüs Paşa'ya iş'ârı dört reye karşı ekseriyetle tezkire olunmuş ve iktîda olan makam-ı Sadâret ve Meşihât ile Dâhiliye ve Bahriye Nezâretleri tarafından dahi Sefâret-i Seniyye'nin son telgrafı Sevakin ve Zeyla münhasır olup Bahr-i Ahmer sahillerinden ve Mısır'ın serian tahliyesi İngiltere Devleti'nce mukarrer olduğundan ve mevâdd-ı

mezkûreye dair i'tilâfa devlet-i müşârünileyhanın hâzır bulunduğundan bahis olmasıyla Devlet-i Âliyye sevâhil-i mezkûreyi maksâd ve mülâhazâsına muvâfık gördüğü hâlde her zaman idâreye hâzır ise de evvel emir de i'tilâf-ı mecûsun-anhın esâsları ne olduğunu anlamaya mecbûr olduğu ve burası ta'yîn edince kendi kararını müsâraaten vereceği cihetle evvel be evvel mezkûr esâsların ve îzâhen beyân olunmasını Londra (s. 71) Kabinetosu'na beyân etmesi yolunda müşârünileyh Müsürüs Paşa'ya ta'lîmât irsâli tarafında bulunmuş olmakla her hâlde

Fî 5 Şaban Sene 302 - Fî 8 Mayıs Sene 301

Münir Paşa (bulunmadı) / Ali Saib / Hasan Fehmi / Akif / Osman / Hasan / Edhem / Ahmed Esad / Said / Zihni / Rauf / Mustafa / Kâmil / Subhî

Belge No: 123

Mazbata

Bahr-i Ahmer limanlarının taraf-ı Devlet-i Âliyye'den doğrudan doğruya taht-ı idâreye alınması hakkında İngiltere Devleti'nin vâkî olan teklîfi ve ihtârını mübeyyin Hasan Fehmi Paşa ve Londra Sefiri Müsürüs Paşa tarafından varîd olan telgrafnâmeler üzerine meclis-i âcizânemizde ekseriyetle verilen karar-ı vakıanın mütâlâatını hâvî mazbata-i ma'rûz ve ol bâbda müteallik buyrulan emr ü fermân-ı hümayûn-ı hazret-i Hilâfet-penâhîyi mübeyyin tezkire-i Husûsî-i âlî mütâlâa ile mesele tekrar arz ve amîk müzâkere olundu. Meselenin ehemmiyeti cihetiyle mazbata-i ma'rûzanın hâvî olduğu ekseriyet ve ekalliyyet ârâ beyninde olan mübâyenet için tarîk-i telîf tahrîsinde fâide-i müsemma olarak bu dahi iki tarafın beyân edeceği esbâbı daha ziyâde tedkik ile hâsıl olacağına ve ekalliyyet reyini İngiltere Devleti'nin teklîf eylediği esâsların vâzhen bilinmesine ta'lîk ile şimdiden Devlet-i Âliyye'nin kararını bir şeyle takayyüd etmeyip ekseriyet İngiliz askeri çekilir çekilmez Sevakin ve Zeyla'ya asker irsâliyle doğrudan doğruya taht-ı idâreye alınmasına Hükûmet-i Seniyye karar vermiş olduğundan ve Sudan kıt'ası hakkında ayrıca îcâb-ı hâl mütâlâa olunacağından bahisle Sevakin ve Zeyla'nın ne zaman tahliye olunacağı suâl olunması müzâkere-i sâbıkada tensîb etmiş olmasıyla bunun için müstenidü'l-behâ olan esbâbın tevcîhi dahi ekseriyet tarafına aid olmak emr-i tabîi bulunduğuna Binaen evvel be evvel müzâkereye buradan beda olunmuştur. Cereyân eden müzâkerâtın neticesinde ekseriyetin tasvîb eylediği sûrette İngiltere Devleti'ne teblîgat icrâsı tasavvuruna bâis ihtiyâr olan hâl işin müsta'celiyeti

hasebiyle vakit geçmemek ve İngiliz askeri işbû iki mahalli tahliye ettikten sonra İtalya Devleti veya âher bir devlet buralara asker idhâlini ister ise ondan evvel davranıp mezkûr mahalleri elde etmek mülâhazâsı olduğunu ta'yîn etmiş ve bu dahi üç meselenin teşrih ve ta'yîni lüzûmu davet eylemiş ve onlarda ekseriyetin metn kararına dâhil olan mevâddan olan Sudan kıt'ası hakkında ayrıca îcâb-ı hâlin mütâlâa olacağı cümlesinin tevcîhiyle bundan maksâd lede'l-hâce taraf-ı Devlet-i Âliyye'den Sudan kıt'asında dahi harekât-ı askeriyye ihtiyârı için karar-ı îdâdi nehiyye yoksa kıt'a-i mezkûreye aid muameleyi ale'l-ıtlâk âtiye ta'lîk midir? Veyahûd başka bir sûret midir? Bunların ta'yîninden sâniyen çünkü bugünkü meclis-i âcizânemizde dahi Sevakin ve Zeyla'nın coğrafî ve askerî ve ticârî ve etnografik ahvâli hakkında bu yerlerin asla Mısır kıt'asına ve Süveyş Kanalı'na derece-i irtibâtı mesabesinde efkâr-ı keşide isbât olunub Binaen aleyh İngiliz askeri Mısır'da bâkî kalması yani Devlet-i Âliyye'nin marziyesi vecihle Mısır'ın tesri'-i tahliyesi te'hîr eylemesi i'tibârıyla dahi Sevakin ve Zeyla taraf-ı Hükûmet-i Seniyye'den asker sevkiyle buralarının doğrudan doğruya taht-ı idâreye alınmasında fâide-i hakîkiye ve mecbûriyet-i sahîha olup olmadığının bilinmesi lâzım gelmekle bu maddenin kezâlik îzah ve isbâtına sâlisen İtalya Devleti'nin veya âher bir devletin müdahâlesi ihtârına müteallik bazı mülâhazâttan ibâret olmakla mesaîl-i salise-i mezkûrenin her biri vâhiden ba'de vahid maa'ellfru'ha tedkik kılınmıştır. Evvelen Sudan kıt'asının harekât-ı askeriyye icrâsıyla fâide istihsâli ademü'l-ımkân ve buna İngiltere Devleti'nin ihtiyâr eylediği teklîfât ve mesâi-i azîmenin bir taharre ve netice vermemesi bedihat olduğu ekseriyet tarafından ifâde ve büyük bir takım delâil-i âhiri dahi ityânla Sudan için Devlet-i Âliyye'ce (s. 72) îcâb-ı hâl-i hâkimâne ve muatedilâne tedâbir-i mülkiyye ile tesis-i idâre-i mülkiyyeye çalışmak demek olup bu hüsn-i idâre maksâdı kuvve-i askerî ile hâsıl etmeye teşebbüs etmek tehlikeli bir yola gitmek ilâve olunmuş ve ekalliyyet dahi bu fikri kabûl edip Binaen aleyh Sudan kıt'asına taraf-ı Devlet-i Âliyye'den asker sevkî hayırlı olmayacağı mülâhazâsında ittihâd hâsıl olmuştur. İkinci mesele ki Sevakin ve Zeyla taraf-ı Devlet-i Âliyye'den asker sevkinde fâide olup olmadığıdır. Küçük büyük bir memlekette vaz'-ı yed etmekde hiçbir fâide tasavvur olunamaması esâsen kabil olmadığı derkâr ise de fâide-i mutasavvuranın karşısında mahzûrât veyahûd muhâtara oldukta onların evvel fâideyi mahv edip edemeyeceğine im'ân-ı nazar kalınmış ve îcâbât-ı umûr-ı mülkiyyeden olmasına mebnî bu kazîyye-i mühimme bi'l-hâssa mizân-ı bahs ve tedkike konulup evvela Zeyla Bâbü'l-Mendab hâricinde ve mesâfe-i ba'îdede bulunduğu cihetle oranın taht-ı idâreye alınması

Devlet-i Âliyye’ce değerli bir fâide olmadığı ve idâresine teşebbüs olunur ise tasavvur olunacak fâideye hâil edecek sûrette müşkîlât tasavvur olunacağı hakkında askerlik nokta-i nazarınca îrâd olunan efkâr ve delâil heyetin ittihâd ârâsıyla dahi tasdik kılındığından bahs Sevakin üzerinde kalmış ve onun için dahi Sevakin vaz‘-ı yed olunduğu hâlde ya Sudan kıt‘asının veya Mısır-ı Süflâ itlâk olunan hittâya veya Bahr-i Ahmer’e tehâkküm maksâdına veyahûd işbû maksâdın cümlesine dest-rest olunmak için bu tedâbir ihtiyâr olunmak lâzım gelirken hâlbuki yukarıda beyân olunduğu üzere Sudan kıt‘asında müdahâle-i askeriyye maksâddan ve fâide mülâhazâtından hâriç görüldüğü ve Bahr-i Ahmer’ce nüfuf-ı hâsıla Hittâ-i Mısriyye’de bulunan hükûmetin Süveyş Kanalı’nı keyf-i mâ-yeşâ tasarrufla derse kanalı açmak veya istediği hâlde kapamak salâhiyyet-i mutlakisine mâlik olmasına mevkûf olarak mezkûr kanalın cem‘-i düvel ve melâl-ı sefâiniyle serbest bir geçit add olunması hakkında devletlerin efkâr-ı hâzıra-i müttefikesi bu iktidâra haylûlet etmesiyle beraber elyevm Berbere’nin İngiltere elinde bulunması ve İçarustan’da ki Hârar kıt‘a-i vasi‘ ve Mintasan (?) şehri yedine geçmesi, Basura’nın Fransa ve on iki seneden beri Asbın (?) ve şimdi dahi Musavva ve Beylül’ün İtalya işgal-i askeriyyesi tahtında bulunması zamime-i müşkîlât olduğundan şu hâller dahi Bahr-i Ahmer’de inhisâr-ı nüfûz imkânının selb ettiği cihetle Sevakin ile asla Hittâ-i Mısriyye beyninde münâsebet aramak yani Sevakin’e gidilmekle Mısır’ca tahkîm ve teneffüz fâidesi olup olmadığını anlamak îcâb eyleyerek bunun ta’yîni için cereyân eden tedkikatın dahi hulâsası dahi bu fâide esâsen ve mülken ve mevkien mahdûd olduğuna ve İngiliz askeri Mısır’da kaldığı müddetce Sevakin’e sevkî-i askeriyyeden ve doğrudan doğruya idâreden mutasavver olacak fâidenin dahi hâsıl olamayacağına müntehî olunmuştur. Mesele-i selâse ki Sevakin ve Zeyla’dan İngiliz askeri çıktığı gibi oraya ya İtalya’nın veya âher bir devletin müdahâlesi ihtimâlidir. Bu ihtimâle İtalya daha ziyâde şâmil olarak bizim taraftan asker gönderilmediği ve onun cânibînden müdahâle vuku‘ bulduğu takdirde İngiltere Mısır’ı tahliye ettikten sonra İtalya sevâhil-i Bahr-i Ahmer’ce olan maksâd-ı askeriyyesini madem ki Mısır’ın işgal-i askeriyyesi mâhiyyetle temdîd etmektedir, kendisinin asker idhâl ettiği sahillerde istikrâr etmemesi sûretini dahi dâire-i ihtimâlden bütün bütüne hâric tutmak kabil olamaz ise de bu ihtimâlin adem-i tahkîkiyle devlet-i müşârünileyhin müdahâle ettiği mahallerde istikrârı anlaşılacak olur ise bunun mâni‘ için münhâsıran tedâbir-i diplomasinin adem-i kifâyeti tasmîm olunmak lüzûmu dermeyân olunmakla beraber işin şimdi bulunduğu hâl iktizâsınca Devlet-i Âliyye’ce mütehattim ve mehâkim olan

tedâbirin ne olmak lâzım geleceğine dahi ta'mîk-i efkâr olundukta madem ki Londra Sefâret-i Seniyyesi'nin son telgrafı Sevakin ve Zeyla'ya münhasır olmayıp Bahr-i Ahmer sahillerinden ve Mısır'ın serian tahliyesi İngiltere Devleti'nce mukarrer olduğundan mevâdd-ı mezkûreye dâir i'tilâfa devlet-i müşârünileyhanın hâzır bulunduğundan bâ-hâtır Hükûmet-i Seniyye i'tilâf-ı mecûsün-anhın esâsları ne olduğunu anlamaya mecbûr olduğu cihetle mezkûr esâsların vazhen beyân olunmasını (s. 73) Londra Kabinetosu'na teblîğ eylemesi için Mûsürüs Paşa'ya ta'lîmât irsâli tedâbîr-i ism idüğüne ittihâd tedâbire müsemma hâsıl olmasına ve evvelki mazbata ile melfûfâtı ber-mûcib-i îrâde-i seniyye takımıyla takdîm kılınmış ise de kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân

Fî 9 Şaban Sene 302 - Fî 12 Mayıs Sene 301

Subhî / Ali Saib / Hasan Fehmi / Akif / Asım / Hasan / Edhem / Ahmed Esad / Said / Rauf / Mustafa / Kâmil

Belge No: 124

Mazbata

Rusya ve İngiltere Devletleri beyninde bir müddetten beri tahaddüs eden ahvâl üzerine Hasan Fehmi Paşa'nın Londra'da kalması veyahûd bu tarafa celb olunması şıklarının yekdiğerine tercihi maddesinin meclis-i âcîzânemizde teemmül ve müzâkeresiyle arzı hakkında müteallik buyrulan îrâde-i hazret-i Hilâfet-penâhîyi hâvî tezkire-i âlî-i Sadâretin melfûf tezkire-i husûsî cevâbiyyesi ve Rusya Hâriciye Nâzırı'nın müşârünileyh Hasan Fehmi Paşa hakkında bazı teblîgatını şâmil olan Petersburg Sefâret-i Seniyyesi telgrafı tercümesi ve Hâriciye Nezâreti'nin ol bâbdaki terzkiresi ile beraber kırâat ve mütâlaa olunmuş ve geçende mukâvelât-ı mâliyye-i Mısriyye'nin birkaç saat zarfında taraf-ı Devlet-i Âliyye'den imzâ için İngiltere tarafıdan vuku' bulan tazyîkât-ı mâ'lûmenin menşei ve esbabınca vuku' bulan istihbârât-ı âlînin nazar-ı dikkate alınmasıyla beraber İngiltere ve Rusya Devletleri beyninde şu aralık zuhûra gelen gerginlik muhârebeyi müntebîh olur ise Devlet-i Âliyye'nin vaktiyle etmiş olduğu muhârebeden münbais ahvâlin muhtâc-ı tevzîh olacağı gibi muhârebenin vuku'undan evvelce buraca meclis-i umûmîde bazıları tarafından vâkî olan nâ-hem-vâr tergibât ve teşvîkâtın dahi der-hâtır olması cümle-i emr ü fermân-ı hümâyûn-ı mülûkânedan olmağın mevâdd dakika-i muharreye ihâle-i inzâr-ı dikkat

kılınmıştır. Müşârunileyh Hasan Fehmi Paşa'nın Londra'da temdîd-i ikâmeti veyahûd Der-saâdet'e celbî husûslarını devleteyn-i müşârunileyhümâ beyninde muhdas hâl-i beynûnet veyahûd memûr olduğu sefâret-i fevkalâdenin müzâkerât ve teşebbüsâtı netâyic-i matlûbeyi hâsıl etmediğine bina eylemekten hangisi daha muvâfik-ı hâl olacağı Hükûmet-i Seniyye'ce hayırlı düşeceği dahi esâs-ı müzâkerât olabileceği düşünülüşünden eğerce sefâret-i fevkalâdenin Londra'ya vusûlünden şimdiye kadar teâtî olunan mekâtibenin enva'i-i derecâtı meclis-i âcîzânemizce mâ'lûm ise de sefâret-i müşârunileyhin temdîd veya adem-i temdîd olması hakkında netice-i mütâlaât kemterânemizin beyânından mukaddem işbû memûriyyetin netâyici hâliyen vezâifinin hulâsaten burada arzı muktezâ-yı maslahattan görülmüştür. Mâ'lûm-ı âlî buyrulduğu üzere Hasan Fehmi Paşa'nın hâmil olduğu ta'lîmât on bir maddeyi hâvî olup bunların dahi esâsîsi Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesine müddet ta'yîni keyfiyyet-i mühümmesi olacağı hâlde bu husûsda kabil olamayacağı müşârunileyh mekâtib-i mütevelliyesinde kat'iyen beyân ettiği gibi Süveyş Kanalı maddesi ve Mısır'ın umûr-ı mâlîyesi sefâret-i fevkalâdenin ta'lîmâtına derc olunan yani Hükûmet-i Seniyye'ce arzû kılınan sûret hâsıl edemeyip evvelkisi Paris'te ictimâ' eden muhtelit komisyon düşmüş ve ikincisi tafsîlâtı mâ'lûm olan mukâvelâtın akdiyle bitmiş olduğu gibi kûsûr sekiz maddenin dahi hiçbirinde nasılsa eser-i me'mûl hâsıl ve müyesser olamamış ve tafsîl-i maru'l-beyân tezkire-i ma'rûz-i husûsîde ve fi 20 Nisan sene 1885 tarihi ve yetmiş üç rakamı ile Hâriciye Nezâreti'nden Hasan Fehmi Paşa'ya yazılmış olup tercümesinin bir sûret-i leffen ve evrâk-ı sâire ile maan arz ve takdîm kılınan telgrafnâmede muharrer olduğu vecihle bulunmuştur. Mesele-i Mısriyye'ce İngiltere Devleti'yle i'tilâf-ı emine izhâr ve onun için sefir-i fevkalâde veçhen maa-tevfik olunmasındaki maksâd-ı ahz Mısır'dan İngiliz askerinin tesri'-i ihrâcı ve bu keyfiyyet hâsıl olamaz ise ba'de-mâ asker-i merkûmenin ikâmetine bir müddet-i mu'tedil ta'yîni maddesinden ibâret iken mademki ne bu sûreti ve ne de ta'lîmâtın derece-i sanîye ve sâlîsede olan diğer maddelerini işgal-i marziyeye ifrağ hâsıl olunmadı sefâret-i fevkalâdeye nihayet verilmesi ma'mûle-i zarûriyesinin îfâsı zamanı fin-nefs'ün-emr geçmiş bile add olunması lâzım gelir iken bundan böyle dahi bu sefâret Londra'da kalacak olur ise gerek devletler ve gerek Avrupa efkâr-ı umûmîyyesi sebebini İngiltere ve Rusya Devletleri miyânesinde bu isnâda zâhir olan asar-ı mübâyenetinden istifâde ile harb tahakkuk ettiği takdîrde İngiltere ile akd-i ittifâk tasmîminde bulunduğumuzdan gayrı bir şeyden sarf edemeyeceği ve zaten Almanya ve Rusya ve Fransa sefir ve maslahat-güzarları

sefirimizin İngiltere Devleti'yle efkâr-ı nas devlet-i metbûasını kendileriyle ittifâka müsteb'ad göstermesi hâzırın mukteziyatıyla tevfik olamayacağı ihtârâtında bulunmaları ve bu def'a Rusya Hâriciye Nâzırı'nın Petersburg Sefâret-i Seniyye'ne ifâdât-ı mâ'lûmanesi ve Paris Sefâret-i Seniyye'si dahi o zeminde mahsûsat-ı vâkiasını bildirmiş mülâhaza-yi meşrûhayı te'yid eyleyeceği bedihî olarak eğerce her devletin diğer devletlere müteallik vukuât-ı politikaya tahaddüsünde ve ale'l-husûs böyle nadiren dönme olup Devlet-i Âliyye'nin mevkiî-i coğrafi ve mülkiyyesinden taalluk-ı mahsûsi bulunan ahvâlde kendi fâidesini (s. 74) istihsâle iktizâ eden esbâbi iğtinâm etmesi tabîdir. Hatır olunur bir şey olmasıyla İngiltere ile ittifâkımız zanniyatından hakikat-i hâle muhâlif olarak vücûd bulması ve intişâr eylemesi Saltanat-ı Seniyye'nin menâfi-i mülkiyyesine hizmet eder bir şey olsa ne o misillü zünûndan ve ne de o yoldaki şikâyetten tevehhüs olunmayıp bilâkîs diğer devletlerin ihtârâtını bir taraftan mâhirane idâre ve müdâfaya çalışmak ve cânib-i âherden maksâd devleti muhâfaza etmek îcâb edeceği zamîr-i dekâyık-ı semîr-i hazret-i taci-dârîde emr-i munceldir. Bu cihetle şu sırada Devlet-i Âliyye'nin İngiltere ile ittifâka isti'dâd ve temâyülünde bulunduğu zehâb ve zanlarında bâkî kalması fâide-i hakîkîmize tevâfuk edip etmeyeceği ve etmez ise bunun bir mahzûru olup olmayacağı düşünülürte bu gibi bir ittifâk nümâyîşinden fâide farz olursa bile böyle bir esâs-ı sahîhe mebnî ve vâkıa mutabık olmayan şâyiaların hakikat-i mâhiyyeti çünkü çok sürmeksizin meydana çıkacağı cihetle Afganistan meselesi harbî intâc etmesine şayiât-ı mezkûreden Devlet-i Âliyye'nin asla fâide-mend olamayacağı bi's-suhûle teyakkun olunur. Bu hâlde şikk-ı sâni ki o nevî şâyianın mahzûru var ise onda derece-i şumûlünü kestirmektir. Burası dahi mulâhaza olundukta evvela ihbârât-ı yevmiye zevâhir-i ahvâlde göre tahlif ederek kâh sulh ve kâh harb ihtimâline kuvvet vermekte ve diğer devletler hâriciye nâzırlarının kullandıkları lisânlar bi't-tab' mensûb oldukları hükûmetlerin hâl ve fikr ve mevkiîlerine göre olup maa-hazâ cümlesinin keşfiyyet ve hissîyyatı dâire-i tahmîn ve ihtimâli geçmekte olmasıyla şimdilik ne muhârebe ve ne de musâllah ihtimâlini kat'iyen kabûl etmek için şâyân-ı istinâd ma'lûmât-ı yakîniyye mevcûd olmadığından ve bunun istihsâli hâric ez-mekân bulunduğundan ne zaman kesb edeceği mechûl olan şu Afganistan meselesine bakılıp Devlet-i Âliyye kendisini İngiltere ittifâkına muhtelik gösterir ve harb vakî' olmaz ise Rusya Devleti'nin yedine Hükûmet-i Seniyye bî-hakkın bir senedat-ı izac vermiş olur ve muhârebe tahakkuk ettiğinde ise böyle bir tehâlûk ve temâyülün dâire-i şumûlü bi't-tabî şimdiden temdîd ve takdîr olunamaz. Mülâhazât-ı muharrenin kâffesi İngiltere

Devleti için vârid ve ol bâbda aynı tedâbir-i basîret-kerimiye i'tinâ elzem ise de devlet-i müşârüniley ile Devlet-i Âliyye beyninde mevâdd ve şeraîtt ittifâkının vücûdu olmayacağı ve sefâret-i fevkalâde mesâlih-i Mısriyye'ce engel bir gûna i'tilâfa muvâfık olamadığı hâlde müşârünileyh Hasan Fehmi Paşa'nın Londra'da ibka'sı müstelzim fâide olmayıp müşârünileyhin imtidâd-ı ikâmeti mesâlih-i Mısriyye müzâkerâtına müstenid olduğu hakkında bizim taraftan îzahata devâm olursa bile çünkü meselenin hâli fevkalâde içinde birkaç ay Londra'da bekâsına mütemmil olmasıyla îzahat-ı mezkûreye devletleri inandırmak ve İngiltere ile ittihâd zanlarını izâle etmek maddeten kabil olmayacağı ve Almanya sefirinin Prens Bismark nâmına bil-vâsıt huzûr-ı hümâyûna vakî' olan teblîgatında zaten buraları sarîh ve Fransa sefirinin ifâdât-ı ma'rûzsı dahi onu müeyyed bulunduğu ve Petersburg ve Paris Sefâret-i Seniyyeleri'ne iş'ârâtı ve sefâretin Hâriciye Nezâreti'ne teblîgatı dahi bu merkezde olduğu cihetle müşârünileyh Hasan Fehmi Paşa'nın Londra'da bulunmasından izdiyâd edecek şübehât ile onun mehâzır-ı maznûnesine ve bugünkü tarih ile müverrih olan îrâde-i seniyye-i Hilâfet-penâhî mûcibince meclis-i âcîzânemizde kırâat olunan tezkire-i remiyye-i âlîde muharrer olduğu üzere Almanya ve Rusya ve Fransa ve Avusturya Sefirleri'nin ihtârât-ı cedîde-i ma'rûzlarına itibâr olunmamasına te'sîrât-ı gayr-i marziyesine mahall verilmemek ve çünkü mesele-i Mısriyye ahvâlen ve ferean sefâret-i fevkalâdenin Londra'ya azîmetinden mukaddemki hâl ve mevkiîde bulunmasıyla iktizâ-yı ahvâle göre bunun müzâkerâtına ayrıca devâm olunmak üzere artık müşârünileyh Hasan Fehmi Paşa'nın memûriyyetine hitâm verilerek kendisinin buraya istenilmesi ve tarafına melfûf müsveddeye göre telgrafnâme keşidesiyle İngiltere maslahat-gûzarına dahi o yolda icrâ-yı teblîğ olunması hakkında ittihâd-ı efkâr hâsıl olmuş ve Bahr-i Sefid ve Siyah Boğazları'nın masdûdiyeti meselesine gelince vâkıa bu bâbda müessese-i düvel-i muazzamaca mümzî ve mültezem olan muâhedeye Devlet-i Âliyye'nin mutabakatıyla hâl-i bî-tarafiyi iltizâm eylemesi lüzûm-ı kat'iyyesinde şüphe yok ise de böyle bir kararı resmen ilan ve ol bâbda sûret-i resmîyye ve alenîde devletlere mürâcaat ve talep-i muâvenet etmek mahzûrlu bir şey olmasına göre Almanya ve Avusturya ve Fransa Süferâsı taraflarından Bâb-ı Âlî'ye ve devlet-i müşârünileyhümâ hâriciye nâzırları cânibînden sefir-i Devlet-i Aliyye'ye boğazların insidâdına ihtârât-ı teceddüd ettikçe Hükûmet-i Seniyye'nin de rey-i kat'iyyesi bu olduğu cevâbları verilip kendilerinin dahi lede'l-hâce muâvenetlerine i'timâd olunduğu zemininde beyân-ı efkâr olunması bil-itihâd tezkire ve tensîb kalınmış ve tezkire-i ma'rûz-i Sadâret melfûfâtıyla beraber îade

ve takdîm olunmuş olmakla nezd-i âlî-i hazret-i şehri-yarîde rehin-i hiz tensîb olunduğu hâlde ber-vech-i muharrer icrâ-yı îcâbına ibtidâr olacağı muhat-ı ilm âlem-i âlî buyruldukta ve kâtibe-i ahvâlde

Fî 12 Receb Sene 302

Belge No: 125

(s. 75)

Mazbata

İtalya Devleti'nin asker-i külliye tehiyyesiyle ne sûretle meşgul olduğuna ve bundan maksâd zâhiren Bahr-i Ahmer'de tevsi'-i herekât-ı askeriyyeye mahmûl ise de bazı esbâb ve bahane serdiyle bağteten Trablusgarb'a dahi taârruzu dahi melhûz bulunduğuna dâir Roma Mazlahatgüzârı'nın vâkî' olan teblîgatı üzerine teşebbûsât-ı lâzımeye müsâraatla devlet-i müşârünileyhden böyle menâfi-i ahd-ı harekâtta bulunması için Devlet-i Âliyye'ce tahmîle kanâat bahs olacak sûrette te'mînât ahzına ve hayr-ı hevâh devletlere mürâcaatla muâvenetlerinden istifâdeye el-hâsıl devlet-i müşârünileyhin ihfâ' etmekte olduğu niyet-i tecâvûz-kârîye karşı her türlü tedâbir-i müsmire ve mü'esseye henüz teşebbûs olunmadığından bugünkü meclis-i âcîzânemizde bir karar ittihâzıyla muvazzahen atabe-i ulyâ kılınması hakkında sâdir olan îrâdat-ı seniyye-i cenâb-ı tâc-dârîyeyi mübelliğ iki kıt'a tezkire-i Husûsî-i âlî kırâat ve meseleye bilâ-araf ihâle-i inzâr-ı dikkat kalınmıştır. İtalya Devleti'nin hilâf-ı ahd-ı taârruzâtı fa'âle gelecek olur ise bunun bizzat Devlet-i Âliyye'ye irâd edeceği mazarratı bedihî olacağı gibi böyle bir hâlin müterassıd-ı fırsat olan sâir bazı düveli-i hâricenin amel-i garzı-keranesini tahsin ve tehiyyece sebep olacağı hakkında irâd buyrulan mütâlaa-i seniyye-i cenâb-ı tâc-dârînin isâbet-i müsemmeden olup istihbârat-ı vâkıanın mâhiyyet ve derece-i sıhhatine müteallik ihtimâlât üzerine deverân ise de mebâhis-i kesidenin neticesinde eğerce İtalya'nın Bahr-i Ahmer için evâil kuvve-i külliye-i askeriyyeye ihtiyâcı olmamasına nazaran tehyie-i cesimesi vâkî ise bunun âher bir maksâda mebnî olması tabîî olarak bunda dahi hedef-i hâreketi Trablusgarb olduğu hâlde Fransa Hükûmeti daha ziyâde menâfi ile te'mîn olundukça buna muhâlefet etmesi menfâat-i iktizâsından bulunmasıyla Trablus kıt'asının İtalya'nın doğrudan doğruya imkân-ı taârruza pekte karib'ü-l ihtimâli görünmez ise de böyle şeylerde her nevî ihtimâlâtın dahi mevkiî-i i'tibârda tutulması daha ziyâde muvâfık-ı hükûmet ve basiret olacağıının

seöylemesine Binaen cereyân eden müzâkerâtın hulâsasında mahzûrât-ı melhûzanın def'ine tedâbîr-i müesser istihsâli ahvâl ve efkâr-ı hâzıra-i düveliyyenin istidâtıyla münâsib olacak sûrette politikaca bir hatt-ı hâreket-i tabînin ve diğerk taraftan düvel-i mütehâbbenin cümlesinden veyahûd bazılarından müzâherât-ı ciddiye görmek için kudret-i kâfi-i askeriyye istihsâline menûd olduğu zamir'ü-l-hamir cenâb-ı tâc-dârîde aynı olmakla ikdâm-ı maksâd-ı âlî-i cenâb-ı tâc-dârî olduğu ve ahvâl-i hâzıranın her devlet ve memlekete tahmîl ettiği vazîfe-i mübrem-i ihtiyât-kârî îcâbâtından bulunduğu üzere Devlet-i Âliyye'nin kendisine sahihen hayr-ı hevâh olan fâide-i mütekebile-i meşrûa' üzerine ittifâklarını celbe ve maksâdları maksâd ve menfâ'atimize elvermeyen devletlerin dahi bi's-suhûle ve bilâ-mülâhaza Hükûmet-i Seniyyeyi mevzu-ı taârruza ve zarar edememelerini te'mîne kifâyet edebilecek derecede tensîkât-ı cünûdiyyenin tesri'-i ikmâli ve fâide-i cünûdiyyenin ve bahriyyenin mertebe-i kifâyede isti'mâli esbâb ve vesâilinin heyet-i askeriyye ve bahriyye tarafından bilâ-taraf tedkikiyle ol bâbda mevki-i fa'âle ve icrâya gelebilecek sûrette tanzîmât-ı fa'âle istihsâli ve ba'de bu tedâbîrin idâre-i mâlîyyeye taalluk eden cihetlerinin Bâb-ı Âlî'ce mütâlaası iktizâ-yı hâlden görünür. İtalya Devleti'nin kanâat bahs olacak te'mînât tahsîline gelince devlet-i müşârünileyhin Beylül ve Musavva'yı işgal etmesi üzerine devletlerin nezdinde bi'd-defâ'at envâi' teşebbüsât ve Roma Kabinetosu'na dahi taârruzât-ı gayr-i meşrûsunun ibtâli hakkında bâ-kemâl-i şedîd teblîgat icrâ olunduğu hâlde diğerk devletlerin her biri mütenevvi'-i i'tizârât ile muâvenetlerini birer sûretle ta'lîli eyledikleri İtalya'ya karşı olan protestoyu intâc edip yani onun hâricinde başka bir şey yapılmaması fa'âlen mukâvemet-i askeriyye cihetine gidilememesiyle beraber düvel-i sâirenin muâvenet-i müessirelerine adem-i mukârebetten neş'et eyleyip maa-hazâ İtalya Devleti şu hâreketi Hittâ-i Mısriyye'nin İngiliz işgal-i askeriyyesi tahtında bulunmasından münbais ve kendisince (s. 76) zarûrî bir şey olmasıyla Mısır'ın tahliyesi kendi askerinin dahi zikr olunan mahâllerde devâmına nihâyet vereceği ve hukûk-ı hâkimiyet-i Devlet-i Âliyye'ce ihdâs-ı müşkîlâtta tevki eylediğini en sarîh ve resmî sûrette şifâhen ve tahrîren beyân eylemiş olmasıyla şimdi dahi şu tevsikâtını tekrar ve te'yîd eylemesi maznûn ise de ahkâm-ı muâhedâtın bile nâ-paydar ve istilâmınca envâi' ilel ve te'vilât ile sâkıt ann'ü-l i'tibâr olmakta olmasına göre devlet-i müşârünileyhden daha ziyâde kuvvetli ve vâz' ve kaideten mukni' te'mînât ahzı takdîrinde buna i'timâd-ı sahîh ve câiz olamayacağına mebnî İtalya'nın memâlik-i Devlet-i Âliyye hakkında mazarrat-ı mazarrası olduğu hâlde bunun hükümsüz bırakabilecek bir tedâbîr-i müessire, tedâbîr-i

askeri hâricinde sâir devletlerin ciddi ve samîmî tedâbîr-i müzâherât-kârîleri hâsıl olur ise o sûret olmak lâzım gelip düvel-i muazzamadan Rusya Devleti evvelce Afganistan meselesiyle işğalini ve diğer devletlerin kendisiyle adem-i ittifâkını Bahr-i Ahmer'ce bize müsâid bir meslek ittihâzına mâni' -i kuvve göstermiş ise de bu mâni'lerden Afganistan meselesinin şekl-i âhiri hâliyen bâkî gibi olmamasına ve Almanya Devleti dahi Fransa Hükûmeti'ni ve Avusturya ve Rusya Devletleri gibi kendi dâire-i ittifâkı dâhiline idhâl çaresiyle meşgul olduğunu ve bunlardan evvel Mısır işlerince Devlet-i Âliyye'ye muâvenet etmesi nâ-kabil olarak buna teşebbüs etse bile Fransa hâric kalır ise teşebbüsât vâkî'-i fâideye bedel Devlet-i Âliyye'ye muzırr olacağını beyân ederek şimdiye kadar hayli zaman geçmiş olmasına göre muâvenet-i mevi'dde karîn-i ittihâz olmak lâzım geleceğini gerek devleteyn-i müşârünileyhâ ve gerek diğer devletler nezdinde tecdîd-i teşebbüsât olması sefâret-i seniyyelere ve İtalya Devleti'nden dahi talep-i îzahat ile beraber kendisinin dâire-i meşrûa-i ahdinden çıkmayacağına dâir tekrar te'mînât-ı kavîyyeye emel olunması Roma Maslahat-güzârı'na ekîden iş'âr olunduğundan bu teşebbüsâtta ne netice hâsıl olur ise cihet-i hâriciyesinin tekrar müzâkeresiyle arz-ı huzûr-ı âlî kılınması tezkire kılındı ise de kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân

Fî 12 Şaban Sene 302 Fî 15 Mayıs Sene 301

Ali Saib / Hasan Fehmi / Akif / Asım / Hasan / Edhem Paşa (bulunmadı) / Ahmed Esad / Said / Zihni / Rauf / Mustafa / Kâmil / Subhî

Belge No: 126

Nezâret-i Celîle-i Hâriciye'nin Fî 23 Şaban Sene 302 Tarihli Tezkiresi Sûretidir

Devletlü Hasan Fehmi Paşa'nın Londra'dan avdeti sırada Lord Granvill ve Mösyö Gladstone'nin İngiltere Hükûmeti'nce Mısır'ın tahliyesi mukarrer olduğunu ve paşa-yı müşârünileyhin müzâkeresine memûr olduğu meselenin bazısı bitmiş ve Mısır'ın tanzîmât-ı askeriyyesine ve bâ-îrâde-i seniyye tasdîk-i kavânîn ve Mısır'ın hâl-i bî- tarafisine dâir mevâdd hulâsa edilerek kararlaştırılmak derecesine gelmiş idüğünü ve Bahr-i Ahmer hakkında henüz bir cevâb alınamadığını eylediğine ve Mısır'ın bî- tarafılığını mutazammın cevâben yapılan lâyihanın müşârünileyh Granvill tarafından inayet-i mahremâne olarak bir nüshası verildiğine ve mevâdd-ı mezkûrenin ne vasıta ile

müzâkere olunacağı müşârünileyh cânibîne suâl olunması üzerine verilen cevâba dâir paşa-yı müşârünielyh tarafından alınan 16 Şaban sene 302 tarihli tezkire-i mahramâne ile lâyhâ-i mezkûrenin tercümesi leffen takdîm kılınmış ve mevâdd-ı ma'rûzanın sûret ve vâsıta-i müzâkerâtının Meclis-i Vükelâ'ca ta'yîni lâzımeden olduğu gibi mezkûr lâyhâ mündericâtı devletin menfaat ve marzîyesine tamamıyla muvâfık görülmemesi ve tezkire-i mezkûre geçen pazar günü Mecis-i Vükelâ'da kırâat olunmak üzere hazırlanmış olduğu hâlde yevm-i mezkûrede meclisin adem-i in'ikâdı cihetiyle çarşamba günü irsâl olduğunu paşa-yı ileyh ile âhiren bil-muhâbere anlaşılmiş olmakla emr ü fermân

İmzâ - Asım

Belge No: 127

(s. 77)

16 Şaban Sene 302 ve 19 Mayıs Sene 301 Tarihiyle Devletlü Hasan Fehmi Paşa Hazretlerinden Nezâret'e Vârid Olan Tezkire-i Mahremânenin Sûretidir

Şifâhen ve tafsîlen arz etmiş olduğum üzere Londra'dan avdet-i âcîzânem esnasında evvela Lord Granvill ve sonra Mösyö Gladstone ile vedâ ettiğim sırada müşârünileyhden her biri Mısır'ın tahliyesi İngiltere Hükûmeti'nce mukarrerdir. Buna Hükûmet-i Seniyye'ce i'timâd ve emniyet lâzım olunmak gelir ve müzâkeresine memûr olduğunuz mesele-i Mısriyye'nin bazısı bitmiş ve Mısır'ın tanzîmât-ı askeriyyesine ve bâ-îrâde-i seniyye tasdîk-i kavânîn ve hûsusîyle hâl-i bî- tarafisine dâir mevâdd dahi bi'd- defaât müzâkere ve hulâsa edilerek hemân kararlaştırılma derecesine gelmiş iken bunları neticesiz bırakıp da avdet edeceğinizden dolayı teessüfümüzü ketm edemeyiz ve bunların sebebi nedir ve şimdi bu işler ne olacak ve kim ile müzâkere edilecektir bilmiyoruz ve Bahr-i Ahmer'e dâir dahi henüz bir cevâb alınamadı ve bunlar ise müsta'celdir. Mısır'ın hâl-i bî- tarafisine dâir bir lâyhâ yapılmıştır ve bu meselenin ehemmiyetiyle beraber Mısır'ın tasallutât-ı hâriciyeden masûn bir hâle vâz' husûsuna dâir olduğundan Devlet-i Âliyye'ce daha ziyâde mültezem olması tabîdir. Hulâsa- i kelâm şu maddelerin saat-i mümkününe ile bitmesi lâ-büddür dedi ve Lord Granvill inn'ül-mahrem olmak üzere maru'z-zikr lâyhânın bir nüshasını dahi i'tâ eyledi. Çâkerleri müşârünileyhümâyâ cevâbımda Der-saâdet'e avdet-i âcîzânem âher bir sebebe mebnî olmayıp mücerred mesâil-i Mısriyye'den bâkî kalan mevâdd üzerine ifâdât-ı

asilaneniz vecihle hayli müzâkerât cereyân edip hemân hulâsa eylemiş ve ol bâbdaki mütâlaâtınız anlaşılmiş idüğinden ve lede'l-îcâb bizzât dahi îcâb eden îzahati i'tâ edeceğimden ya sefir paşa marifetiyle Londra'da veyahûd Bâb-ı Âlî sefiriniz ile Dersaadet'te müzâkere ile kemâl-i maslahat mümkündür ve hulûsi niyet mevcûd olunca maslahat bu sûretle kolaylıkla hitâm bulabilir ve müzâkerât-ı vâkıa neticesiz bırakılmak hâiz değildir ve şu kadar ki şu meseleler Devlet-i Âliyye'ce vücûhla şâyân-ı dikkattir ve lâyıha-i mezkûrenin mündericâtı hayli tâ'dîle muhtâc görünmektedir ve şimdi ise ol bâbda kendim bir şey demem ve Bâb-ı Âlî elbette menâfi-i Hükûmet-i Seniyye ve îcâb-ı hâl-i maslahata nazaran iktizâsını îfâ eder ve Mısır'ı tahliye edeceklüğünüzde emniyetimiz ber-kemâldir maksâd ol bâbda bir vâade ta'yîn olunmak idi dedim. Mösyö Gladstone cevâben tahliye için vâade ta'yîn olunmak maddesindeki mahzûru ve Mısır hakkındaki mesleğim ile bazılarının ol bâbdaki efkârını Londra'da bulunduğunuz ve Lord Granvill ile cereyân eden müzâkerâtımızdan elbette bilâ-araf mâ'lûmunuz olmuştur ve benim maksâdım sinnen ve sıfâten ihtiyâr olduğundan hükûmetten mübâaderetimden evvel Mısır'ca ibtidâ-yı meseleden berü beyânât ve te'mînât-ı vâkıanın neticesini te'mîn etmektir. Bu ise teeni ile olmaz zannederim. Binaen aleyh avdetinizin esbâbına dâir îzahatınıza teşekkür ederim ve husûsîyle şu îzahatınız müzâkerât-ı vâkıanın hebâya gitmeyeceği ümidini vermiş olduğundan dolayı müttesi' oldum dedi ve Lord Granvill dahi cevâbında o yolda lisân isti'mâl ile beraber lâyıha-i mezkûreyi mahremâne vermekten maksâdı Bâb-ı Âlî'nin ol bâbda mülâhazât ve mütâlaâtını anlayıp ba'de beynimizde işi kararlaştırmak ve ondan sonrada müsâid zaman husûlünde diğer devletlere dahi beyân-ı keyfiyyet ile taahhüd-i revâ altına aldırılmaktır çünkü şu aralık şu mesleyi devletlere bildirmek zaman-ı müsâid değildir ve Bahr-i Ahmer'e gelince İngiltere Hükûmeti'nin ol bâbda adem-i mes'ûliyyetini ve Bâb-ı Âlî'nin şu husûslara atf-ı nazar-ı dikkat eylemesi temennisini tekrar eylerim dedi. İşte müşârünileyhin esnâ-i vedâda çâkerlerine vuku' bulan ifâdât ve beyânâtın hulâsası şundan ibâret olduğundan ve Mısır'ın masûniyyet arâzisine dâir olup tasdîk-i âlîye muallâkan bâ-tahrîrât-ı husûsî-i mukaddemce müşârünileyh Lord Granvill'e gönderdiğim lâyhaya mukabil demek olan maru'z-zikr lâyıha-i mahramâne leffen takdîm kılındığından ve şu hâlde bunların îcâbatının îfâsı zat-ı âlî-i asâfânelerine aid bulunduğundan arzına müşâberet kılındı ol bâbda

İmzâ - Asım

Belge No: 128

(s. 78)

Saltanat-ı Seniyye İle İngiltere Devleti Tarafından Mısır'ın Bî-Taraflılığına Dâir Düvel-i Sâireye Teblîğ Olunan Mukavelenâme Lâyıhasıdır

(Fransızcası Hâriciye Nâzırı Devletlü Paşa hazretlerindedir.)

Mısır'ın bî-taraflılığıyla arâzîsinin taârruzdan masûniyetine dâir (boş) murahhasları tarafından imzâ olunan mukavelenâmedir.

Birinci Madde – Düvel-i muâkide taht-ı tebaiyyet-i hazret-i padişahîde olmak üzere Mısır'ın bî-taraflılığıyla bu mukavelenâmeye merbût protokolde ta'yîn olunan hudûd dâhilinde olarak arâzîsinin taârruzdan masûniyetini tasdik ve tekeffül eyledilerini işbû evrâk-ı resmiyye ile kat'iiyen beyân ederler.

İkinci Madde – Mısır dahi sâir bil-cümle devletlere karşı aynı bî-taraflığı her vakit muhâfazaya mecbûr olacaktır.

Üçüncü Madde – Arâzî-i Mısriyye'nin emr-i tahliyesiyle âsâyiş-i umûmînin muhâfazası için devlet-i müşârünileyh tarafından lâzım görülecek miktardan ziyâde Mısır'da hiçbir kuvve-i askeriyye bulundurulmayacaktır.

Dördüncü Madde – Düvel-i muâkide hudûd-u Mısriyye'nin müdâfaası için lâzım add olunacak istihkâmâtın mâ-adâ Mısır'da hiçbir kal'a ve istihkâm inşa olunmayacak ve istihkâmât-ı mevcûdenin kısmen veya kâmilen ibka' veyahûd hedmi dahi düvel-i müşârünileyhim tarafından kararlaştırılacaktır.

Beşinci Madde – Kuvve-i askeriyyenin sûret-i isti'mâliyle kalâ' ve istihkâmâtın inşasına ve Mısır'ın asâyiş ve müdafâsıyla arâzîsinin taârruzdan masûniyeti için lâzım gelen tedâbîr-i sâireye müteallik kâffe-i mesele sâir düvel-i mümzîye ile evvelce kararlaştırıldıktan sonra zât-ı hazret-i padişahî ile Hidiv-i Mısır tarafından hâl ve tesvîye buyrulacaktır.

Altıncı Madde – Zât-ı hazret-i padişahî meclis-i nüvvâb rey ve kararına tevfiқан Hidiv-i Mısır tarafından vuku' bulacak talep ve isteği üzerine Mısır'ın emr-i müdâfaasına ve âsâyiş-i umûmî ile sulh ve müsâlemetin muhâfazasına kâfi derecede ve masârif-i Hükûmet-i Mısriyye cânibînden tesvîye olunmak üzere bir kuvve-i berriye ve

bahriyye irsâl etmekliği ve bu kuvvetin Mısır'da sûret-i isti'mâline dâir kendileriyle düvel-i mümzîye-i sâire beyninde karar-gîr olacak şerâite riâyet eylemekliği taahhüd buyururlar.

Yedinci Madde – Hittâ-i Mısriyye üzerindeki hukûk-ı hükümdâr-ı padişahî ile gerek fî 2 Ağustos Sene 1879 tarihli fermân ve gerek sâir fermân-ı hümâyûn mûcibince Hidiv-i Mısır sıfatıyla Tevfik Paşa hazretlerine ihsân buyrulan hukûk ve imtiyâzât ve muâfiyet işbû evrâk-ı resmî ile kâmilen te'yîd ve tasdîk olunmuştur ve işbû mukavelenâme ahkâmı bundan bi'l-hâssa mütebâis taahhüdât hâricinde olarak gerek zât-ı hazret-i padişahînin ve gerek Hidiv-i Mısır'ın hukûkunu hiçbir vecihle tehdîd edemeyecektir.

Belge No: 129

Mazbata

Hasan Fehmi Paşa'nın Londra'dan avdeti sırada Lord Granvill tarafından kendisine pek mahremâne olduğu beyânıyla bir kıt'a lâyiha verildiği ve esnâ-i müfârekatta gerek Lord müşârûnileyh ve gerek Mösyö Gladstone ile cereyân eden mukâlemâtını derc ile beraber layiha-i mezkûreyi irsâl ettiğinden icâbının icrâsını bu def'a bâ-tezkire Hâriciye Nezâreti'ne iş'âr eylemiş ve nezâret-i müşârûnileyhden dahi bugünkü tarihli tezkire ile gönderilmiş olduğundan mütâlaa olundu.

Mütâlaasından rehîn-i âlem-i âlî buyrulacağı üzere lâyiha-i mezkûrenin birinci maddesi devlet-i müşârûnileyhümânın teklîf ettiği sûretin esâsını teşkil eylemekle bu bâbda Devlet-i Âliyye'ce bi'l-vücûh cây-ı bahs ve nazar olunduğu gibi Hittâ-i Mısriyye'nin her ne kadar vakt-i sulh için kuvve-i askeriyyesi (s. 79) mahdûd ise de Devlet-i Âliyye'nin âher bir devletle muhârebe vuku'nda ve Saltanat-ı Seniyye'ye zarar buyurduğunda orası vilâyât-i sâire gibi bütün kuvvetiyle vezâif-i askeriyyeyi edâya mecbûr bulunduğu hâlde devletler tarafından lâzım görülecek miktardan ziyâde Mısır'da hiçbir kuvve-i askeriyye bulundurulmayacağına dâir üçüncü maddesi ve hudûd-ı Mısriyye'nin müdâfaası için lâzım add olunacak istihkâmâtın mâ-adâ Mısır'da hiçbir kal'a ve istihkâm inşâ olunmayacağına ve istihkâmât-ı mevcûdenin kısmen veya kâmilen ibka' ve hedmi husûsunun devletler tarafından kararlaştırılmasını dördüncü madde ile İngiltere'nin teklîf eylemesi ve beşinci maddesinde olan kuvve-i askeriyye-i Mısriyye'nin suret-i isti'mâli ve sâniyen kal'a ve istihkâmât inşâsı sâlisen Mısır'ın

asâyiş ve müdâfaasıyla arâzîsinin ta'arruzdan masûniyyetine müteallik kâffe-i mesâil sâir devletler ile kararlaştırılıp ba'de bunların sûver-i icrâiyesi Devlet-i Âliyye ile Hidivviyyet beyninde tesvîye olunması yolunda bir takım şerâit münderic bulunması ve altıncı maddede Mısır'ın emr-i müdâfaa için taraf-ı devletten asker sevkî meclis-i nüvvâb rey ve kararı ve Hidiv-i Mısır'ın talebi vuku'yla meşrût olması ve sevk-i kuvvet hâlinde de onun sûret-i isti'mâlinde düvel-i mümzîye-i sâire ile karar-gîr olacak şerâite riâyeten taahhüd istenilmesi ve yedinci maddenin medlûl ve mezâyâsında dahi hukûk-ı mevcûdenin mecûsü'n-anh olan lâyhadan münbais taahhüdât hâricinde olanı mahfûz olup onun mefhûm-ı muhtelifi lâyhının şâmil olduğu mesâile iktidâr-ı hukûkî nâtik olması başka başka nazar-ı dikkat ve mülâhazâyı celb görülmesi ve Devlet-i Âliyye her ne zaman Mısır'da bir hâdise zuhûr etse onu def' ve teskîn için ba'de-mâ sevk-i askeri hakkına sûret-i mutlakada yani hiçbir kayd ve şart devletlerin istihsâl-i reyine muhtâc olmayacak sûrette bi't-tabî kendisi muhâfaza edip bu bâbda Bâb-ı Âlî'nin teklîf eylediği madde-i ahdiye müsveddesini elyevm Süveyş Kanalı için Paris'te ictimâ' eden muhtelid komisyona dahi kabûl ettirememiş iken şu teşebbüs-i meşrûanın beyne'd-düvele mazhar-ı telâkki ve tasdik olması üzerine zikr olunan lâyhının işbû madde-i ahdiye hükmünü ibtâl edecek sûrette olan ahkâmı dahi nazar-ı dikkati davet etmesi ve bir de müşârünileyh Hasan Fehmi Paşa'nın tezkiresinden müstebân olduğuna göre İngiltere Hâriciye Nâzır-ı lâyhay-ı mezkûreyi vermekten maksâd Bâb-ı Âlî'nin ol bâbdaki mülâhazât ve mütâlaâtını anlayıp ba'de beyne'd-devleteyn karar vermek ve ondan sonrada müsâid zaman hulûlünde diğer devletlere de beyân keyfiyyetiyle bunun taahhüd-i düvel altına almak olduğunu ve şu aralık bu meseleyi devletlere bildirmek zaman-ı müsâid olmadığını ifâde eylemekle farazâ lâyhının Devlet-i Âliyye'nin hukûk ve maksâdına mutabık görülmeyen muhtevîyatı ve hehvâhına muvâfik sûrete konması ve bu bâbda Saltanat-ı Seniyye ile İngiltere beyninde tamamen tevâfuk-ı efkâr hâsıl olmuş olsa bile tarafeynin tanzîm edecekleri mukavele düvel-i sâireye arz olduğunda onlar böyle bir mukavelenin nikâd-ı sâiresini kâmilen veya tâ'dîlen kabûl edip de Mısır'a Hükûmet-i Seniyye tarafının sevk-i asker husûsuna i'tirâz edecek olduklarında ol vakit İngiltere onların teklîfini mi tasvîb yoksa evvelce Devlet-i Âliyye'ye karşı edeceği taahhüdü mü muhâfaza edeceği şimdiden bilinmeye şâyân ve öyle bir ihtimâlin tahkiki takdîrinde devlet-i müşârünileyhümâ taahhüdünü hıfz etmez ise bunun bütün bütün Hükûmet-i Seniyye'ye zararı ayân olmasıyla bu meselede Londra Kabinetosu'nun fikir ve nazarı ne olduğu esnâ-i müzâkerede Hasan Fehmi Paşa'dan suâl olundukta

İngiltere Devleti şu husûsta yani Mısır hakkında beyne'd-devleteyn böyle bir mukavele akdince ittifâk hâsıl olur ise sâir devletlere arz olunduğunda onlar kabûl etsin etmesinler bunun tarafeyn için mer'î ve düstûrû'l-amel olarak tarafeyn-i mütefikiyenin muhâliflere karşı muhâfaza-i ittifâk etmesi bahsine şimdiden taahhüd ve mecbûriyyet der-uhde etmediğini beyân ettiği gibi lâyiha-i mezkûrenin mevâdd-ı müştemil-i meşrûhasınca henüz âcîzânemizin nazariyat ve mülâhazâtının kâffesi kendisince dahi musaddak bulunduğunu müşârünileyh tarafına (s. 80) ifâde ve Binaen aleyh bunu İngiltere Hâriciye Nezâreti'nden makam-ı kabûle almayıp yalnız Bâb-ı Âlî'nin takdîrine tebliğ edeceğini beyân etmiş ve İngiltere Devleti nezdinde bunun için bir gûna mübâhase ve müzâkereye girişmemiş olduğunu ilâve etmiştir. Lâyiha hakkında işbû tedkikatından sonra cereyân eden müzâkerât neticesinde bu bâbda bir rey-i kat'iyeye irâdî yani bunun külliyyen reddi veyahûd kısmen kabûlü ve o takdîrde bi'l-mukabil tâ'dîlat teklîfi ve sûver-i tâ'dîliyede eşkel-i sâlim bulunması ehemmiyet-i hâle mebnî tedkikat-ı amîkiyye ve vakte muhtâc olduğu gibi Bâb-ı Âlî'ye tevdi' ettiğinden işbû lâyihanın hâvî olduğu mevâddan her biri hakkında fikr ve takdîri ve reyi ne ise evvel emirde müşârünileyh Hasan Fehmi Paşa cânibinden daha ziyâde tahrîr ile îzahat olunması lüzûmuna mebnî sûret-i hâl müşârünileyhe tavsiye olduğundan onun tarafından yapılıp verilecek takrîr mevâzı' dahi alındıktan sonra çünkü Londra Sefiri Müsürüs Paşa'nın bu def'a Bâb-ı Âlî'ye gelen telgrafında dahi Mısır'ın İngiltere tarafından istenilen bî-terafliğin Devlet-i Âliyye tarafından kabûl olunmamasını tavsiye ve ihtâr olunmakla gerek Londra'ca ve gerek sâir devletlerce mesâlih-i Mısriyye hakkında âtîde vâki' olacak istitlâata ve mukteziyât-ı efkâr-ı düveliyeye göre îcâb-ı hâlin düşünülmesi ve şâyed lâyiha-i mezkûre hakkında İngiltere tarafından bir gûna tekayyüd ve ihtâr vuku' bulacak olursa Müşârünileyh Hasan Fehmi Paşa vasıtasıyla vakiâ öyle bir lâyiha alınmış ise de mündericâtı Hükûmet-i Seniyye'ce celb-i nazar olunmasına mebnî gerek esâsınca ve gerek tâ'dîl bahsine bir şey beyânına nezâretin henüz me'zûn olmadığı yolunda i'tâ-yı cevâb eylemesinin Hâriciye Nezâreti'ne havâlesi bi'l-ittihâd tensîb ve evrâkı leffen takdîm kılındı ise de her hâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 23 Şaban Sene 302 – Fî 26 Mayıs Sene 301

Kâmil / Subhi / Münir / Ali Saib / Hasan Fehmi / Akif / Asım / Hasan / Edhem / Ahmed Esad / Said / Zihni / Rauf / Mustafa

Belge No: 130**Hâriciye Nezâreti'ne Fî 3 Haziran Sene 85 Tarihiyle Roma Sefâret-i Seniyyesi Maslahat-gûzarlığı'ndan Vârid Olan Tahrîrâtın Tercümesidir**

Ajans-ı Stefani tarafından neşr olunan resmî bir telgrafnâme ile bazı gazetelerin doğrudan doğruya Musavva'dan aldıkları ma'lûmâta nazaran Yüzbaşı "firari Habeşistan kralı nezdindeki memûriyyetinde muvâfık olmuş imiş. Kral müşârünileyh ezcümle zâbit-i müşârünileyhten İtalya kralı hazretleri nâmına olarak kendisine takdîm ettiği hediyelerden memûn olmuş ise de nâme-i kraliyye cevâb vermediğinden bu keyfiyyet Musavva'nın işgalinden münbais-i endişe ve adem-i hoşnûdiyi def' ve izâle maksâdına mebnî olan memûrîn-i mezkûreden bir netice-i siyasiyye hâsıl olamadığı zan ve zehâbına mahall veriyor. Zaten maru'z-zikr telgrafnâmenin bu havadise müteallik fikrası mübhem bir sûrette yazılmıştır. Musavva'ya gönderileceğini akdemce iş'âr ettiğim "Dolta (?)" nâm nakliye vapuru bir süvâri fırkasıyla bazı istihkâm zâbitanı ve erzak ve kereste ve top ve edevât-ı hendesiye ve mühimmât ve birkaç top aldıktan sonra geçen ayın yirmi sekizinde hâreket etmiştir. Musavva'da içilecek suyun fikdânı gittikçe tezâyüd ettiği cihetle Bahriye Nezâreti İngiltere Hükûmeti'nden Sudan'da bulunan suyu tektire mahsûs bir vapur ile sahrınçlı bir vapur ve su tebridine mahsûs diğeri bir vapur talep etmiş ve mezkûr vapurlar İngiltere Bahriye Kapudanı'ndan birinin taht-ı kumandasında olarak Musavva'daki asker-i mustahfazanın mâhiyyetine verilmiştir. Şu vâkıya İtalya'nın Bahr-i Ahmer'deki teşebbüsâtı hakkında İngiltere Hükûmeti tarafından gösterilen hissiyat-ı hayr-ı hevâhininin bir delil-i cedîdi nazarıyla bakılıyor. Musavva'da bulunan İtalya askerinin hâl ve mevkiîni tehvîn için tedâbir-i lâzıme ittihâz olunmuş ise de asker-i merkûmenin ahvâl-i sıhhiyyesi gittikçe kesb-i vahâmet ediyor. Diğeri taraftan iş'âr olunduğuna göre safâin-i harbiyye taifeleri esbâb-ı huzur ve rahatları oldukça matlûba daha muvâfık iken yine hastalanmakta ve içeriye doğru sevk olunan asker dahi bu misillû mahv ve meşekka dücâr olmakta imiş. Vehâsıl Musavva'dan gönderilip "Diforma (?)" gazetesinin neşr ettiği mektûba nazaran Musavva'nın sekiz saat mesafesinde "Kerim (?)" tarîki üzerinde ka'in "Hâmbe (?)" nâm nokta-i askeriyeyi işgal için i'zâm olunan iki askeri telgraf memûruyla seksen başıbozuk refâkatinde yüz seksen "Birsâliya (?)" neferinden on yedi nefer tesir-i şems ile hastalanmıştır. Mektûb-ı mezkûrede şurası da ilâve olunur ki Birsâliya (?) neferleri ordugâha avdet eder etmez Şeki Mahur taraftarından dört yüz derviş bağteten

başıbozukların yolunu kesip silahlarını almış ve “Hambe (?)”de bulunan asker-i mustahfazanın imdadına yetişen elli başıbozuk dahi ricaate mecbûr olmuşlardır. Ajans-ı Stefani tarafından dünkü tarihle neşr olunan diğer resmi telgrafnâmeye göre “Agusto Barbariko” nâm vapur ile mukaddemâ (s. 81) Zengibar’a i’zâm olunan Yüzbaşı “Çarki (?)” hükûmet-i mezkûre ile İtalya beyninde bir ticâret muâhedenâmesi esâsını vâz’ etmiştir. Diğer taraftan “Dertiyo (?)” gazetesinde mûnderic nim-i resmî bir havâdise nazaran Konfu’ya bir heyet-i mahsûsa i’zâmı tasavvuru muvakkate terk olunmuş iken şimdi --- meydana çıkarılacak ve “Garibaldi (?)” sefinesinden daha güzel bir beğlik sefine Yüzbaşı “Buveh”nin taht-ı idâresinde olarak keşfiyet-i fenniye ve ticâriyye icrâ etmek memûriyyetiyle Afrika’nın sâhil-i garbiyesine i’zâm olunacaktır. Ol bâbda emr ü fermân

Belge No: 131

Fî 12 Za Sene 302 – Fî 11 Ağustos Sene 301 Tarihinde Arz Olunan Meclis-i Vükelâ Mazbatasıdır

Mesele-i Mısıriyye için İngiltere Devleti tarafından fevkalâde murahhas orta elçi ünvanıyla ta’yîn ve irsâl olunan Sir Henry Drummond Wolff’un huzûr-ı hazret-i padişahîye müsûl-ı şerefine nâilinde takdîm edeceği nâme-i krali ile irâd edeceği nutkı hâvî varaka ve tercümeleri manzûr-ı âlî buyurarak varak-ı mezkûre tercümesinde bir fıkra ki Kraliçe hazretleri idâre-i Mısıriyye’ce görülen gavâil-i hâzıra hakkında muâvenet-i celîleye ve hayr-ı hevâhane-i mülûkânelerine mazhar olabilecek bir çare bulunması arzû-yı sâmîmiyesinde olduğu cümlesini hâvîdir. Bu cümlede mûnderic muâvenet kelimesinin manâ ve medlûlünce icrâ-yı tedkikat ve vavâb-ı seniyyü’l-cevâbin cenâb-ı mülûkânedan cevâbına irâd buyrulacak nutk-ı hümâyûn hakkında arz-ı mûtaalât olunması şeref-sâdır olan irâde-i hazret-i Hilâfet-penahî iktizâ-yı âlîsinden bulunmakla bugünkü meclis-i âcîzânemizde varaka-i mezkûre tercümesi aslıyla nâtik tatbik ve kutûb-ı linguviyye mürâcaatla tedkik olundukta mecûsü’n-anh olan muâvenet kelimesi Fransızca (furunfur) kelimesinin tercümesi olduğu üzere yazılmış ise de bu kelime muâvenet manâsında olmayıp birlikte hâreket etmek demek olduğu hâlde hîn-i tercümede muâvenet lâfzı isti’mâl olduğu anlaşılmış ve arz ve beyandan müstagnî olduğu üzere bir lisândaki lügatın tamamıyla muadillerini lisân-ı âherde bulmak müşkîl olmasıyla kelime-i mecûsü’n-anhın tercümesindeki adem-i mutabakat-ı tam dahi bu kabilden bulunmuş olup bu cümlelerin daha muvâfık tercümesi Kraliçe hazretleri idâre-i

Mısriyye'deki iğtişâşât hakkında zât-ı şevket-semân hazret-i padişahînin mazharât-ı âlî ve hayr-ı hevâhine-i mülûkânelerini kabûl etmeğe sâlih olabilecek bir çare bulunmasını kemâliyle arzû eylediğini hâvî olmak lâzım geldiği münfehim olup bunun medlûlü ise tarafeyn memûrları beyinde cereyân edecek müzâkerâtın kabûl-i âlîye mazharına şâyân olacak sûrette olması İngiltere Devleti'nce arzû olunduğuna şâmil görünüp bu hâlde mesele-i Mısriyye'ce bulunabilecek sûret-i i'tilâfa zaten kabûl-i âlî-i hazret-i padişahîye muallak olduğu gibi elçinin zikr olunan nutku dahi bu sûreti tevsîk demek olmasıyla bahs-i nutk-ı hümâyûn hakkında arzû îrâde buyrulan mütâlaâta intikâl etmiş ve elçinin nutkunda İngiltere Kraliçesi hazretlerinin nâmına huzûr-ı hümâyûn-ı hazret-i padişahîye arz olunacak ta'zîmât-ı fâika ve musâfaha-ı kadîmîne cevâben irâd buyrulacak kelimât-ı taltîfenin şekl ve sûreti şeref-sânih olacak îrâde-i isabet-i cenâb-ı padişahîden vâ-beste bulunmuş olup maslahata taalluk eden fıkrasının cevâbı dahi mesele-i Mısriyye'nin Saltanat-ı Seniyye'nin hukûk ve menâfi'-i hükümdâriyesine muvâfik sûrette tesvîyesi nezd-i şevket-vakd hazret-i padişahîde dahi bi't-tabî mültezem olduğundan bu bâbda devleteyn beyinde tevâfuk-ı efkâr husûlünü münâsebet-i müstemirre-i tarafeynin delâil-i âlîsinden ma'dûd bulunacağı ve kendisinin bu esâsî dâiresinde masrûf olacak mesâi nezd-i Devlet-i Âliyye'de dahi mazhar-ı teshîlât olacağı vâadinde bazı teblîgat-ı seniyyeyi hâvî olması münâsib gibi tahattür kalınmış ve bir de mâ'lûm âlî buyrulduğu üzere hükümdârân-ı fihâm hazreti tarafından süferânın makâle-i resmîyyesi lehine verilecek ecvibenin nutk-ı müretteb şeklinde olması veyahûd gayr-i müretteb olarak irâd-ı efkâr kılınması tasvîb ve îrâde lehine muallak bulunmasıyla bu bâbda dahi tasvîb-i âlî-i hazret-i padişahî ne sûretle şeref-vâki' olur ise mahza-i isâbet olacağı ilâve-i mezkûre eylemiş olmakla ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir

Subhi / Münir / Ali Said / Hasan Fehmi / Akif / Asım / Hasan / Osman / Edhem / Ahmed Esad / Said / Zihni / Rauf / Mustafa / Kâmil

İşbû sûret-i mazbatanın nüsha-i aslıyyesi manzûr-ı âlî ve mündericâtı rehîn-i tensîb-i hazret-i Hilâfet-penâhî olarak zikr olunan meclis-i vükelâ mazbatası tevfiik bulunmuş olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 18 Zilkade Sene 302 – Fî 17 Ağustos Sene 301

İmzâ – Ali Rıza

Belge No: 132**Taraf-ı Müstecmi'ü'l-Mecid'üş-Şeref Hazret-i Mülûkâne'ye Fî 2 Ağustos Sene 85 Tarihiyle Haşmetli İngiltere Kraliçesi Hazretleri Tarafından İrsâl Kılınan Nâmenin Tercümesi Sûretidir**

Ba'de'l-el-kâb

Mesâlih-i Mısıriyye ile hassaten iştilal eylemek üzere nezd-i şevket-vakd hazret-i padişahîlerine memûriyyet-i mahsûsa ile fevkalâde murahhas orta elçi sıfatıyla erbâb-ı dirâyet ve kifâyetten bir zâtın ta'yîni bi't-tensîb bunun için Sent Mişel ve Sent Jorj nişan-ı mu'teberemizin izzet-i rütbesini hâiz olup mesâlih-i mezkûreye vukûf ve ma'lûmât-ı tammesi bulunan parlamento azasından Müşavir sadıkımız Sir Henry Drummond Wolff'ı intihâb eyledik. Müşârünileyhin liyâkat ve hidmetimizde gayretine emniyet-i tammemiz olduğundan bu hizmete intihâbı zât-ı şevket-semân-ı mülûkânelerince dahi bâdien mahzûziyyet olacağı cezm ve i'tikâdındayım. Binaen aleyh mûmâileyh hakkında kabule ale't-taraf meşmûl-i padişahîlerî senâver-i nâmınıza olarak vuku'a bulacak bil-cümle teblîgatına ve lâyiha-i tezâyud-i eyyâm-ı ömr ve ikbâl-i mülûkâneleriyle saltanatlarının tezâyüd-i şân ve şekûhi husûsundaki temenniyyet-i sâmiyemize dâir i'tâ eyleyeceği te'mînâta ve sevk ve i'timâd izhâr buyrulmasını ricâ eyleriz. Hemân-ı cenâb-ı hak zât-ı şevket-semân hazret-i padişahîlerini son zemedaniyyetinde masun ve mahfûz buyrulsun.

Belge No: 133**Sir Drummond Wolff Tarafından Huzûr-ı Hümâyûn-ı Mülûkâne'de İrâd Olunacak Nutkun Tercümesi Sûretidir**

Metbûa-i müffehhim Haşmetlü Kraliçe ve İmparatoriçe hazretleri ta'zîmât-ı fâika ve müddet ve hürmet-i kâbilesini ve kendi ahâlîsinin teba'-i şâhâneleriyle ale'd-devâm sulh ve muvâlât üzere bulunacağı hakkındaki zât-ı şevket-semân hazret-i padişahîlerine izhâra senâverlerini memûr etmiştir. Müşârünileyh hazretleri zât-ı meal-i semât-ı cenâb-ı mülûkâneleriyle olan muârefe-i zâtıyyesini tecdîde yevmen mine'l-yevmen vesile bulacağı ümidindedir ve vâlid-i macit-i kesirü'l-mehâmit-i hümâyûnlarıyla hümâyûnlarıyla cereyân eden münâsebeti el'ân hâtır-ı deşt-i mahzûzîyyeti olduğu gibi hâkan-ı müşârünileyh beynlerinde dâima asâr-ı emniyet ve hüsn-i niyet cereyân etmiş bir dost ve müttefik-i sâmiyi makamında hayır ile yâd

eylemektedir. Kraliçe hazretleri idâre-i Mısriyye’ce görülen gavâil-i hâzıra hakkında muâvenet-i celîle ve hayr-ı hevâhine-i mülûkânelerine mazhâr olabilecek bir çare bulunması arzû-yi sâmîmîyesinde zât-ı hazret-i padişahîlerine beyân eylemekliğini emretmiştir ve bu maksâda vusûl için taraf-ı eşrâf-ı cenâb-ı mülûkânelerinden ta’yîn buyrulacak olan ve bu işlerde emniyet ve i’timâd-ı hümâyûnlarına mazhar buyrulan zevât ile bi’l-istişâre bazı tedâbir teharrîyesine senâverlerini memûr eylemiştir. Tedâbir-i mezkûrenin hukûk-ı hazret-i padişahîlerini ve ahâlî-i Mısriyye’nin saâdet-i hâlini ve Haşmetlü Kraliçe hazretleriyle kâffe-i milelin menâfini bâ-te’mîn müşkîlât-ı hâzıranın serian hal ve tesvîyesini istilzâm eyleyeceği me’mûldur. Kraliçe hazretleri tezâyüd-i iyâm-ı ömür ve ikbâl ve tevâfir-i mecîb-bâri ve iclâl-i şâhânelerini temenni eylemektedir.

Belge No: 134

(s. 83)

Murahhas Paşalar Hazerâtının Takrîr-i Müşterekeleri Sûretidir

Bugün saat yedi buçuk raddelerinde İngiltere murahhası Sir Henry Drummond Wolff dâire-i nezârete gelmekle olunan ictimâda “işbû ictimâ’mızda Mısır meselesine dâir şâyân-ı müzâkere olan mevâddın mukaddimâtını şifâhen söylemekten ibâret olacağı cihetle mesele-i mezkûre hakkında arzû ve îrâde-i seniyye-i hazret-i padişahî ne merkezde idüğünü öğrenilmiş olursa ona tevfiik müzâkere olunur idüğünü beyân eylemesi üzerine arzû ve îrâde-i şâhâne Hittâ-i Mısriyye’de olan hukûk-ı hükümrân-ı Saltanat-ı Seniyye ile bâ-fermân-ı âlî Hidivviyyet-i Mısriyye’ye verilmiş olan imtiyâzâtın muhâfazası olduğu ve bu da İngiltere Hükûmeti’nce her bir tasdik kılındığı taraf-ı çâkeranemizden ifâde ve bu esâs üzerine kendilerince tasavvur olunan çarenin ne merkezde olduğu istifhâm olundukta bu esâsın kendisince dahi muvâfık olduğunu tasdik ile beraber ibtidâ Sudan’da îade-i âsâyiş maddesini dermeyân ederek Sevakin’e asâkir-i Osmaniyye irsâli muvâfık-ı rızâ-yı âlî olup olmadığını suâl eylemesiyle bu madde mesele-i Mısriyye’nin fûrûatından olduğundan evvel emirde Mısır hakkında olan mütâlaası sorulmuş ve buna Devlet-i Âliyye’nin Mısır’a asker göndermesine İngiltere’ce bir şey denilmezse de buna Fransa razı olmayacağı ve bunun sebebi ise zâhıran Cezayir ve Tunus’a sû-i te’sîri olur ve ehemmisine mebnî olup ve eğer Mısır’a asker-i Osmaniyye göndermek murâd olunur ise buna da bir çare bulunabileceğini

söylemiş olduğundan yine müzâkere Sevakin'e intikâl etmekle oraya asker-i şâhâne irsâli hâlinde elyevm orada ve Sudan'ın cihet-i sâiresinde bulunan İngiliz askerinin ihrâcından evvel veyahûd sonra mı olacağı lede'l-istifâm fi'lvâkî devleteyn askerinin birlikte bulunmasında olan nezâketi kendisi der-piş eylediği misillû Sudan isyanının şekline nazaran asâkir-i şâhânenin Sudan'la muhârib bulunan İngiliz askeriyle birlikte bulunması hâlinde Devlet-i Âliyye isyanın teskîni zımında isti'mâl edebileceği vesâit-i sâlihâyı te'sîrsiz bırakacağı ve Binaen aleyh devleteyn askerinin ictimâğı câiz olmayacağı maddesi dahi taraf-ı çâkeranemizden dermeyân olunması üzerine maddenin şâyân-ı mülâhaza olan bu bu cihetini ba'de bâ-teemmül mütâlaasını beyân eyleyeceğini ifâde etmiştir. Mısır'ın İngiliz asâkirinden tahliyesi bahsine nakl-i mekâl olundukta bunun için müddet ta'yîni müşkîl ise de Mısır'dan İngiliz askerinin ne vakit çıkacağını bilmeğe kanâat bahs olacak derecede te'mînât verilebileceği îzah ve bu müşkîle sebebiyet veren madde ise çünkü İngiltere Devleti'nin bunca fedakârlık ihtiyârından sonra Mısır'ı öyle iğtişâsta bırakıp çıkması kendi şânına muvâfık olamayacağından Mısır'ı iyi bir hâle getirip ondan sonra terk etmesi lüzûmu derkâr iken şimdiden bir vakt-i muayyende Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesini İngiltere Hükûmeti Devlet-i Âliyye'ye karşı ta'ahhûd olsa nakz-ı ahd etmiş olacağı ve eğerce Mısır'ı öyle karışık hâlde bırakıp askerini geriye alsa inzâr-ı âlemde çirkin görüneceği mülâhazâtını murahas-ı müşârünileyhe irâd ederek kendisince buna tebâbir-i sâlim kendisiyle beraber taraf-ı Devlet-i Âliyye'den Mısır'a bir komiser gönderilip ibtidâ Sudan hudûdunda vâkî İsvan?'a azîmetle orada Sudan'ın iâde-i âsâyişine dâir lüzûm görünecek tedâbiri birlikte icrâ eyledikten sonra Mısır'a avdet ve orada dahi Asker-i Mısriyye'nin tanzîmi ve mehâkimin teşkîli ve idâre-i umûr-ı Mısriyye'nin ıslâhı maddeleri Devlet-i Âliyye komiseriyle birlikte kararlaştırılıp icrâ olunmasına müteâkıb Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi olacağını tasrîh eylemiştir. Musavva hakkında olan mütâlaası müşârünileyhden suâl olunmakla cevâbında İtalya askeri bir aralık oraya sokulmuş ise de bir şey yapamayarak orada telef olmakta olup bunun için İtalya Devleti'yle söyleşmek lâzım geleceğini ve eğerce Musavva'yı terk eylemesi husûsunda İtalya Devleti İngiltere tarafından icbâr olunamaz ise inde'l-îcâb bazı teşebbüste bulunabileceğini söylemiştir. Bugünkü ictimâda bir saat kadar imtidâd eden mükâlemede irâd olunan mukaddemât mevâdd-ı mearifinden ibâret olup mukaddemât-ı mearifinden hangileri ne vecihle mevkiî-i müzâkere-i resmîyye konması münâsib olacağı ayrı ayrı tedkik ve mütâlaaya muhtâc olduğu cihetle mevâdd-ı mezkûre bilâ-

tedkik imzâ tahtına alınmış olunmamak için protokol tanzîmi önümüzdeki cumartesi günü kararlaştırılan ictimâda basiret üzere vâkî olacak müzâkereye ta'lik eylemiştir. Bu mükâlemada mevzû-i bahs olmak istenilen şey Devlet-i Âliyye tarafından Mısır'a bir komiser ve Mısır ve Sevakin'e asker gönderilip gönderilmemesi maddeleri olup komiser irsâli muvâfık-ı hâl ve maslahat görünüyor ise de asker-i şâhâne irsâli meselenin külliyyâtından olarak bu bâbda yalnızca beyân-ı rey olunmak sevâb olunmayacağından meclis-i âlîce bir karar i'tâsı irâde-i âlî-i cenâb-ı vekâlet-penahîden menûttur. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 23 Zilkade Sene 1302 ve Fî 22 Ağustos Sene 301

Muhammed Kâmil - Es-Seyid Muhammed Asım

Belge No: 135

(s. 84)

İşbû Tahrîr-i Müştereke Üzerine Fî 27 ZA Sene 302 Tarihinde Nezâret-i Hâriciye'ye Yazılmış Olan Cevâb-ı Sâmi Sûretidir

Şehr-i hâlin yirmi üçüncü günü saat yedi buçuk raddelerinde İngiltere sefir-i fevkalâdesi Sir Henry Drummond Wolff dâire-i nezârette bi'l-ictimâ' mesele-i Mısıriyye mukâlemâtına ibtidâ olunduğuna ve meclis bir saat kadar imtidâd ederek müzâkerâtın tafsîli ile ol bâbda bazı ifâdâta dâir Murahhas-ı sâni devletü Kâmil Paşa hazretleri ile müşterek tahrîr-i devletleri ba'de'l-gûrub saat bir de alındı. Mezâyâsı mâ'lûm oldu. Netice-i iş'âr bu mukâlemede mevzû-i bahs olunmak istenilen şey Devlet-i Âliyye tarafından Mısır'a bir komiser ve Mısır ile Sevakin'e asker gönderilip gönderilmemesi maddeleri olup komiser irsâli muvâfık-ı hâl ve maslahat görülür ise de asâkir-i şâhâne irsâli meselenin külliyyâtından olarak bu bâbda yalnızca beyân-ı rey olunmak sevâb olamayacağından bu bâbda meclis-i vükelâca bir karar i'tâsı lüzûmu hâvi oluyor. Lede'l-icâb heyet-i vükelânın müzâkeresine hâvale-i maslahat olunması emr-i tabîi ise de bu günkü mukâlemenin şekli ve siyâkına nazaran iş yine olagelen müzâkerayı istilzâm edecek sûrette bir mâhiyyet hâsıl edememiş olduğu gibi mukâlemât-ı mecûsü'n- anının bazı cihetleri yekdiğerine müttefik görülmemiş olduğundan bu hûsuslarda bazı mütâlaât irâdî vazâif-i memûriyyet ve muktezâ-yı maslahattan görüldü. Şöyle ki zikr olunan tahrîr-i müşterekenin birinci fıkrasında sefir-i müşârunileyh Sevakin'e asker-i Osmaniyye irsâli muvâfık-ı rızâ-i âlî olup olmadığını suâl eyledikte

bu madde mesele-i Mısriyye'nin müteferriâtından olduğundan evvel emirde Mısır hakkında olan mütâlaası suâl buyrulduğu muharrer olup fi'l-vâkî esâs madde ta'yîn etmedikçe fûrû'yla iştigal hem nâ bir zaman ve hemde muktezâ-yı hâle mugayyer olmakla bu hâlde evvel be evvel mesele-i esâsîyyenin müzâkeresi sûreti iltizâm olunmak lâbüd görülüyor. Hâlbuki Mısır'a asker-i Osmaniyye göndermek murâd olunur ise bu kere bir çare bulunacağı vadesinde elçinin vuku' bulan ifâde-i mübhemesi şekl ve sonuç hâsıl etmeksizin yani mecûsü'n-anh olan çareden maksâd ne olduğu ve teferruâtı yani çare ta'bîri Mısır'a asker-i şâhâne irsâli takdîrinde iâde-i âsâyişe iktizâ eden bakîye-i tedâbir bir müddet ta'yîniyle ona hâvale olunub İngiliz askerinin artık Mısır'dan çekilmesi gibi bir sûret-i tesvîye kadar dahi şâmil olabileceğinden ta'bîr-i mezkûrun derece-i şumûl-i hakîkîsi ta'yîn etmeksizin bahs yine Sevakin'e asker sevkine intikâl ettirilmesi olduğu siyâk-ı iş'ârdan olduğu anlaşılıp oraya asker-i şâhâne irsâli takdîrinde elyevm Sevakin'e ve Sudan'ın cihet-i sâiresinde bulunan İngiliz askerinin ihrâcından evvel mi veyahûd sonra mı olacağı taraf-ı âlîden istifâm kılınması üzerine fi'l-vâkî devleteyn askerinin birlikte bulunmasında olan nezâketi sefir-i müşârünileyh bizzat derpiş eylediği takrîr-i müşterekede mûnderic olup bu takrîrde Sevakin'e asker-i Osmaniyye irsâli teklîfi ber-teraf olmuş olmak lâzım geldiği hâlde yine takrîrin bir fıkra-i müteâkıbesinde devleteyn askerinin ictimâğı câiz olmayacağı maddesi taraf-ı âlîden dermeyân olunması üzerine sefir-i müşârünileyh işin şâyân-ı mülâhaza olan bu cihetini ba'de bi't-teemmül mütâlaasını bildireceğini söylediği muharrer olarak şu iş'âr-ı ifâde ise Sevâkin ve Sudan'a asker-i Osmaniyye irsâli teklîfinin bâkî olduğuna delâlet ediyor ise de maksâd-ı sahîh ne olduğu bilinmemiştir. Mesele-i Mısriyye'ye gelince revîş-i iş'âra nazaran sefir-i müşârünileyh bu maddede ne şimdilik Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi ve ne de tahliyeye müddet ta'yîni gayr-i kabil olup evvel emrde Mısır'a kendisiyle beraber bir Osmanlı komiseri gönderilerek Asvan'a azîmetle orada Sudan'ın iâde-i âsâyişine luzûm görünecek tedâbiri birlikte icrâ eyledikten sonra Mısır'a avdet ve orada dahi asker-i Mısriyye'nin tanzîmi ve mehâkim teşkîli ve idâre-i Mısriyye'nin ıslâhı maddeleri Devlet-i Âliyye komiseriyle birlikte icrâ olunmasına müteâkıb Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi lâzım geleceğini tasrîh eylediği anlaşılıp tahliyenin mevkûf-ı âlî olmak üzere beyân olunan tedâbir-i mecûsenin fa'âle gelmesi ise pek çok vakitte ve belki birkaç seneye muhtâc olmasıyla İngiltere Devleti'nin mesele-i Mısriyye'ce teklîf-i cedîdi bundan ibâret olup da müşârünileyh bu noktada sebât eyleyecek olur ise Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi husûsu ki esâs esâsî meseledir

onun bu sûrette ta'likiyle bu bâbda hâlen bir gûna i'tilâf ve itminân hâsıl olamayacağı derkârdır. İşte buralarının ve işin cihet-i dekâyık-ı sâiresinin irâdıyla evsâh-ı merâm eylemesi ve mademki elçinin maksâd-ı memûriyyeti ve İngiltere'nin efkâr-ı hâzırası muhâfaza-i hukûk-ı Devlet-i Âliyye'ye kefil olacak bir sûret-i i'tilâfa hususidir mukâlemâtın (s. 85) bu maksâdı fa'âlen te'mîne müstaid ve said olması mebhûsunda temhir-i mukaddemât-ı ilzâmiyyeye i'tinâ olunması vazîfe-i murahhasite aid olmakla bu zeminlerde tahmîl-i teâtî-i efkâr olunmadıkça ve sefâret-i fevkalâdenin nihayet derecede dermeyân eyleyeceği sûret-i i'tilâfiye istiksâ olunubda onun ilerisinde diyeceği ve yapacağı bir şey olmadığını ta'yîn etmedikçe işin meclis-i vükelâda müzâkeresi kabil ve muktezâ-yı hâl-i muvâfık olamaz. Bugünkü meclis müzâkere-i şifâhî ile geçirilip mevâdd-ı mezkûre bilâ-tedkik imzâ tahtına alınmış olmamak için protokol tanzîmi önümüzdeki cumartesi gününe ta'lik olduğu takrîr-i müşterekenin bir fikrında muharer ise de beyâna hâcet olmadığı üzere bu misillû mukâlemât-ı düveliyyede protokol tutulması marzîyyelerin kayûd-ı ihtirâniyesini irâd ve muhâfazaya ve mübtesîrâne beyân-ı efkâr etmeğe mâni olmayıp bilâkis mukâleme mazbataları tarafeynin mübâhesâtı dâire-i ahd ve hak hâricine çıkarmamak ve inzâr-ı düvel-i mülkte hüsn-i te'sîri olmayan mütâlaâttan mümkün mertebe tevdî eylemek için esâm-ı vasıta olup Mısır meselesinde ise Devlet-i Âliyye hukûkunun muhâfazası ve menfaat-i meşrûasına ariz olan tekayyüdenin izâlesi için her ne demiş olsa bir mer'a-yı meşrû' olacağı cihetle mugâlete ve safsataya mahmûl olamayacağı gibi lâzım gelen mahallerde kayd-ı ihtirâziyesini muhâfaza etmek ve şu esnâda İngiltere Devleti'nin vaad etmekte olduğu sûret-i hüsn-i vifâk ve i'tilâftan istifâde eylemek maddelerine dahi protokol tanzîmi mâni değildir. Takrîr-i müşterek-i âlîlerinin muhteviyâtı meselenin bütün esâslarını câmi' olmakla ve mukâlemât Fransızca cereyân eylediğinden bunun melhûz ve mücmel sûrette Türkçe beyânı hâlinde beyne't-tarafeyn dermeyân olunan kelimât ve efkârın kuvvet ve mâhiyyet ve rûhî-i tahmîl anlaşılamayarak mukâlemâtın Türkçe hulâsasına i'tibâr ise maslahatca yanlış ve nâks-ı ziyânât ve ictimâdâtı davet edebileceğinden gayr-i câiz bulunmakla evvel emirde işbû mukâleme-i ibtidâiyeye dâir âle'l-kaide bir protokol tutulup gönderilmiş ve iş'âr-ı sâbık-ı senâveri vecihle emsâl-i âtiyesinde dahi tanzîm olunacak müşterek takrîrin murahhas mükâleme mazbatalarının aslıyla Türkçe tercümelerinin rabt olunması lâzım geleceği bahisle terkîm-i tezkire-i senâveriye ibtidâr kılındı efendim

İmzâ - Said

Belge No: 136**Murahhas Paşalar Hazerâtının Takrîr-i Müşterekeleri Sûretidir**

İngiltere sefir-i fevkalâdesi Sir Henry Drummond Wolff ile birinci def'a vuku' bulan ictimâda mesele-i Mısıriyye'nin müzâkeresine dâir mübâdele-i efkâr olunub def'a-i sâniyyede daha ziyâde mebahis ve müzâkereye girişilerek gerçi müşârünileyh teklîfinin vâkıasında hukûk-ı hükümrân-ı hazret-i padişahînin muhâfazası kaydından ayrılmamış ise de dermeyân eylediği sûret-i tesvîyede İngiltere Hükûmeti'nin i'tibâr ve menfaati dahi kayrılmak tarzında idâre-i kelâm eylemesi üzerine taraf-ı çâkeranemizden îcâbı vecihle mukabil ve haylû mübâhase ve müdâfaa olunan sûret-i tesvîyenin hukûk ve menâfi-i Devlet-i Âliyye'ye tamamiyle tevfiği zımında müşârünileyh efkârını kendi maksâdımıza imâleye bezl-i mukadderât olunmuş ve üçüncü def'a olarak dünkü gün vuku' bulan ictimâda müşârünileyhin teklîfâtı âtîde muharrer dereceye tenzîl edilmiştir. Şöyleki teklîfât-ı mezkûreye göre taraf-ı Devlet-i Âliyye'den Mısır'a bir komiser gönderilip İngiltere komiseri ile maan idâre-i Mısıriyye'nin ahvâl-i sâiresini tedkik ederek Hidiv ile bi'l-müzâkere ya hâl-i hâzır tasdîk edecek veyahûd idâre-i mehâkimce lüzûmundan fazla veya noksan bir şey var ise onları ıslâh veya teşkil ve masârifât-ı varîdâta tekâbül edecek sûrette umûr-ı mâliyyeyi tesvîye ve ta'dîl eyleyecektir. Devlet-i Âliyye komiseri vesâit-i maslahane ile Sudan'da iâde-i huzûr ve âsâyişe teşebbüs edib ol bâbda ittihâz eyleyeceği tedâbir ve icrââtından İngiliz komiserini haberdar eyleyecek ve işbû tedâbir ve icrââtta (s. 86) üserâ-yı zenci ticâretinin memnûâtına dâir olan muâhede halelden vikâye olunacaktır. Kezâlik Devlet-i Âliyye komiseri İngiliz komiseri ile maan Hidiv hazretleriyle bi'l-müzâkere Mısır ordusunu gerek yerlilerden ve gerek müsâid-i seniyye-i hazret-i padişahî ile sâir Memâlik-i Şâhâne ahâlîsinden adamlar tahrîr ederek tanzîm eyleyecektir. İşbû teşebbüsât ve teşkilâtın icrâsıyla Mısır'da huzûr ve âsâyiş-i umûmî ile Sudanlılar Mısır'a tecâvüz edemeyecek sûrette hudûdun muhâfaza olduğuna emniyet hâsıl olduğu müteâkıb İngiliz askeri Mısır'dan çıkacaktır. Sûver-i ma'rûznın cümlesi hukûk-ı hükümrân-ı hazret-i padişahînin esâsı dâhilinde icrâ olunacaktır. Bâlâda arz ve beyân kılındığı vecihle mesele-i Mısıriyye üzerine cereyân eden mübâhasâtta sefir-i müşarunileyhin teklîfâtı bu dereceye irsâl eylemiş ve şimdiye kadar müzâkerât-ı vâkıaya dâir hiçbir gûna protokol imzâlanmamıştır. Müzâkerât-ı vâkıada Mısır ordusunun mahall ahâlîsinden asker tahrîriyle dahi tanzîmi mümkün olacağı taraf-ı çâkeranemizden irâd olundukta Mısır

askeri emniyet-i kâfiyeyi hâiz olmadığından bir kısım askerin hâricden gönüllü adamlar tedârikiyle ordunun teşkîli zarûrî olduğunu ve hâlbuki Mısır ordu-yı hümâyûnunun öyle yerli ve ecnebi askerden mürekkeb olması Devlet-i Âliyye'ce dahi tecvîz olunmak lâzım geleceğini müşârünileyhe îmâ eylemiştir. Sir Drummond Wolff işbû sûret-i tesvîye hakkında olan mütâlaa-i çâkeranemizin beyân olunmasını ricâ eylemiş olmakla ol bâbda Fî 19 ZA Sene 302 – Fî 28 Ağustos Sene 301

Belge No: 137

Murahhas Paşaların Tezkire-i Müşterekeleri Sûretidir

Mısır meselesinin sûret-i tesvîyesine dâir Sir Henry Drummond Wolff tarafından gönderileceği beyân kılınan kağıd dün saat üç buçuğa kadar zuhûr etmeyip vürûdunda takdîm kılınacağı dünkü gün takdîm kılınan arîfe-i âcîzânemizde iş'âr olunmuştur. Bugün saat sekizde sefir-i müşârünileyh sır kâtibi vâsıtasıyla kendi teklîfi olan sûret-i tesvîyenin esâlarını hâvî bir müsvedde göndermiş ise de bu müsveddeleri lede'l-mütâlaa şeklen istenilen sûrette bulunmadığı gibi imzâsız dahi olduğundan matlûbı vecihle teklîfâtını tahrîr ve mûmzî olarak tesyâr eylemesi kâtib-i mûmâileyh vâsıtasıyla ve zikr olunan müsveddenin iâdesiyle müşârünileyhe bildirilmiş ve ol vecihle teklîfâtını mübeyyin kâğıdın vürûdunda tercümesiyle beraber takdîmine müsâraat olacağı derkâr bulunmuş olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliü'l-emrindir.

Fî 31 Ağustos Sene 1301

İmzâ - Kâmil / Asım

Belge No: 138

Tezkire-i Âlî-i Husûsî Sûretidir

Sir Drummond Wolff tarafından i'tâ olunacak varaka-i mûmzîyenin tesrî'-i takdîmi muktezâ-yi emr ü fermân hazret-i Hilâfet-penâhîden olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 3 Z Sene 302 - Fî 1 Eylül Sene 301

İmzâ – Ali Saib

Belge No: 139**Tezkire-i Husûsî-i Sâmi Sûretidir**

Sir Henry Drummond Wolff tarafından i'tâ olacak varaka-i mümzânın tesrî-i takdîmi muktezâ-yi emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i padişahîden olduğunu mübelliğ tezkire-i husûsî-i âlîleri murahhas paşalar hazerâtına lede't-tebliğ varaka-i mezkûreye bu gün vakt-i zuhra kadar intizâr olunub zuhûr etmediğinden iş'âr-ı âlîlerinin iki saat evvelce sür'at-i irsâli bâ-tezkire sefir-i müşârünileyhe bildirildiğini ve vürûdunda tercümesiyle beraber irsâline müsâraat olunduğuna dâir müşârünileyhümânın tezkire-i müsterekeleri leffen takdîm kılınmıştır efendim

Fî 3 Z Sene 302 - Fî 1 Eylül Sene 301

İmzâ – Said

Belge No: 140

(s. 87)

Murahhas Paşalar Hazerâtının Tezkire-i Müsterekesi Sûretidir

Sir Drummond Wolff tarafından i'tâ olunacak varaka-i mümzîyenin tesrî-i takdîmi müktezâ-yi emr ü fermân-ı hazret-i Hilâfet-penâhîden olduğunu mübelliğ olan tezkire-i âlî-i husûsî taraf-ı âcîzânemize hâvale buyrulmakla mütâlaa olundu. Varaka-i mezkûre bugün vakt-i zuhra kadar intizâr olunub zuhûr etmediğinden tezkire-i âlî-i mezkûrenin şeref-vürûdundan iki saat evvel evvelce sür'at-i irsâli bâ-tezkire sefir-i müşârünileyhe iş'âr kılınmakla vürûdunda tercümesiyle beraber takdîmine müsâraat olunacağı rehin-i âlem-i âlî-i vekâlet penâhîleri oldukça ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 3 Z Sene 302 – Fî 1 Eylül Sene 301

İmzâ – Kâmil / Asım

Belge No: 141**Murahhas Paşalar Hazerâtının Tezkire-i Müsterekesi Sûretidir**

Geçen Salı günü Sir Henry Drummond Wolff ile vuku' bulan ictimâda müşârünileyh Mısır meselesine dâir Devlet-i Âliyye ile müzâkeresine memûr olduğu

sûret-i tesvîye dünkü gün takdîm kılınan takrîr-i çâkeranemizde beyân kılınmıştır. Bugün saat dokuzda yine müşârünileyhle yine ictimâ olunarak çünkü müşârünileyhin ictimâ siyâkında dermeyân eylediği sûret kendisiyle mübâhase ve müzâkereye ibtidâr olunmak için ta‘lîmât-ı kâfi i‘tâsına kabil bir mâhiyyette görülmemek cihetiyle bu cihetin ikmâli ve bir yanlışlık olmamak üzere sefir-i müşârünileyhin ifâdâtı taht-ı imzâsına idhâl ettirilerek müsâraatan arzı muktezâ-yi emr ü fermân-ı hazret-i şehinşahiye idüğü teblîgat-ı âlî-i sadârat-penâhîlerinin olmasına mebnî müşârünileyhe sûret-i hâl ifâde olundukta bâlâda beyân olduğu üzere kendisiyle bugün biraz geçce birleşmiş olmasıyla ve maa-mâ-fih avdetten sonra bazı mahallere ve niyetleri dahi bulunmasıyla dermeyân edeceği tafsîlâtın bu akşama yetiştirilmesi bi't-tab' kabil olamayacağından yarın tahrîr ve irsâl edeceğini ifâde eylemiş ve bi-mennih-i ta'ala yarın alınacak tafsîlâtın takdîmine müsâraat olunacağı derkâr bulunmuş olmakla emr ü fermân

Fî 29 Ağustos Sene 301

İmzâ – Kâmil / Asım

Belge No: 142

Murahhas Paşalar Hazerâtı'nın Takrîr-i Müşterekerli Sûretidir

Mâ'lûm-ı meâl-i melzûm hazret-i Sadâret-penâhîleri buyrulduğu üzere İngiltere sefir-i fevkâladesi Sir Henry Drummond Wolff ile birinci ve ikinci def'a vuku' bulan ictimâda Mısır meselesi hakkında müşârünileyh dermeyân eylediği teklîfâtında hukuk-ı hükümrân-ı hazret-i padişahînin muhâfazası kaydından ayrılmamış ise de beyân eylediği sûret-i tesvîyede İngiltere Hükûmeti'nin dahi i'tibâr ve menfaati göze almak tarzında idâre-i kelâm eylemesine mebnî taraf-ı çâkeranemizden sûret-i tesviyenin hukûk ve menâfi-i Devlet-i Âliyye'ye tamamıyla tevfiği zımında müşârünileyh efkârını maksâd-ı devlete imâleye sarf-ı mukadderetle üçüncü ictimâda sefir-i müşârünileyhin teklîfâtı taraf-ı Devlet-i Âliyye'den Mısır'a gönderilecek bir komiser ile İngiliz komiseri idâre-i Mısriyye'nin ahvâl-i hâzırasını tedkik ve Hidiv ile müzâkereden sonra ya hâl-i hâzırını tasdik veyahûd idâre ve mehâkimce fazla ve noksan görülür ise islâh ve teşkîl ve müvazene-i mâlîyyenin husûlü için vâridât ve masârifâtı tesvîye ve tâ'dîl edeceği ve Devlet-i Âliyye komiserinin vesâit-i maslahane ile Sudan'a iâde-i âsâyîşe dâir teşebbüsât ve icrââtından İngiliz komiserine ma'lûmât vereceği ve

teşebbüsât-ı vâkıada üsera-yı zenci ticâreti memnûâtının vikâye olacağı Devlet-i Âliyye ve İngiltere komiserleri Hidiv hazretleriyle bi'l-müzâkere Mısır ordusunu gerek yerliden ve gerek müsâide-i seniyye ile memâlik-i sâire-i şâhâne ahâlisinden mürekkeb olarak tanzîm edecekleri ve Mısır ordusunun bu sûretle tanzîmiyle Mısır'ın âsâyîş-i umûmîsi ve Sudanlıların adem-i tecâvüzü Mısır hudûdunun muhâfaza olunduğuna emniyet husûlüne müteâkıb İngiliz askerinin (s. 88) çıkacağı derecesine tenezzül eylediği ve teklîf-i mezkûre hakkında müşârünileyhin mütâlaa-i çâkeranemizi istifsâr ettiği Fî 28 Ağustos Sene 301 tarihli tezkire-i müşterek-i âcîzânemizde arz olunmuştu ve sefir-i müşârünileyh ile dördüncü def'a vuku' bulan ictimâda dermeyân eylediği sûret-i teklîfin mübâhase ve müzâkereye kabil bir mâhiyyette görülmemesi hasebiyle bu cihete ikmâl olunmak ve bir yanlışlık olmamak için ifâdâtının tebliğ buyrulan irâde-i seniyye mûcibince imzâ altına alınması teklîf olundukta müşârünileyh mülâkat biraz geçce vuku' bulmuş olduğundan dermeyân edeceği tafsîlâtın ertesi Cuma günü irsâl edeceğini ifâde eylediği dahi fî 29 Ağustos Sene 301 tarihli tezkire-i müşterek-i çâkeranemizde arz ve beyân eylemişti. Zikr olunan Cuma günü bâ-arîfe-i müştereke beyân kılındığı vecihle müşârünileyh tarafından muntazar olan varaka zuhûr etmeyip Ağustos'un otuz birinci cumartesi günü saat sekizde müşârünileyh sır kâtibi vasıtasıyla kendi teklîfi olan sûret-i tesvîyenin esâslarını hâvî olan bir müsvedde göndermiş ise de bu müsvedde lede'l-mütâlaa şeklen istenilen sûrette bulunmadığı gibi imzâsız dahi olduğundan matlûb-ı vecihle teklîfini tahrîr ve mûmzî olarak tesyâr eylemesi kâtib-i mûmâileyh vasıtasıyla ve zikr olunan müsveddenin îadesiyle müşârünileyhe bildirilmiş ve keyfiyyet bâ-arîfe-i müştereke taraf-ı âlî-i vekâlet-penâhîlerine iş'âr kılınmıştı. Ferdası Pazar günü sefir-i müşârünileyh tarafından i'tâ olunacak varaka-ı mûmzîyenin tesrî'-i takdîmi muktazâ-yi emr ü fermân hazret-i Hilâfet-penâhîleri olduğunu mübelliğ olan tezkire-i âlî-i husûsanın taraf-ı kemterânemize hâvale buyrulması üzerine yine arîfe-i müşterek-i âcîzânemizle beyân olduğu üzere yevm-i mezkûrde vakt-i zuhra kadar intizâr olunub sefir-i müşârünileyhin muntazar olan kâğıdı zuhûr etmediğinden bunun sür'at-i irsâli tezkire-i mahsûsa tarafına iş'âr ve bugünkü pazartesi günü dahi varaka-i muntazarın adem-i vürûdundan nâşi sür'at-ı irsâli husûsu tekrar olunması üzerine müşârünileyhden cevâben alınan telgrafnâmede yazmış olduğu notayı bâde'l-zuhûr göndereceğini ve posta henüz geldiğinden kendisi gelemeyecekse de notoyu Mösyö Marinç alıp getireceği beyân olunmuş ve saat on bir raddelerinde mûmâileyh Marinç gelip sefir-i müşârünileyh tarafından gönderileceği beyân olunan notanın muhtıra şeklinde imzâlı olarak

İngilicesiyle Fransızca tercümesini ve işbû muhtıranın i'tâsını ve bazı tebligat-ı mutazammın müşârünileyh tarafından kendisine yazılan mektûbun Fransızca tercümesini göndermiştir. Zikr olunan muhtıranın muhteviyatı ile fi 28 Ağustos Sene 301 tarihli takrîr-i çâkeranemizde mûnderic ifâdâtı farklı olup mezkûr 28 Ağustos sene 301 tarihli takrîr-i âcîzânemizde beyân olunduğu vecihle sefir-i müşârünileyh ibtidâki ictimâlarda İngiltere Hükûmeti'nin i'tibâr ve menfaati sayılmak tarzında ifâde-i kelâm eylemişken icâbı vecihle mübâhase ve hayli müdâfaa olunarak teklîfinin vâkıasını sâlifü'l-arz takrîr-i âcîzânemizde mûnderic dereceye tenzîl eylemişti. Müşârünileyh şimdiki muhtırasında yine evvelki derecelere rücû' etmesi bû def'a tahrîren beyân-ı teklîf eylemeğe mükellef tutulmasından nâşi ihtiyâtlı davranmak mütâlaasına mebnî ve bu ihtiyâtı dahi ya devletinin ta'limâtıyla olmak yahûd teklîfâtını ibtidâr saklı tutup ba'de derece derece indirmek maksâdına mebnî olması muhtemeldir. Bugünkü telgrafnâmesi meâlinde İngiltere postasına muntazır idüğü anlaşılmasına nazaran birinci ihtimâl akvay görünüyor ve perşembe gününden bugüne kadar tehhür şimdiye kadar ta'limât intizâr etmiş olmasından nişânen ettiği hatıra gelir ise bizce aranılacak şey teklîfât-ı tahrîriyesini Devlet-i Âliyye'nin hukûk ve menfaatine tevkîf etmeye çalışmaktır ve müşârünileyh huzûr-ı hümâyûnda beyân ettiği gibi devletinin maksâdı dahi hukûk-ı salnatanat-ı seniyyeye muvâfık bir sûretle meselenin tesvîyesi olduğunu ale'd-devâm söylemekte bulunup bu def'a dahi verdiği muhtıra da Mısır'a Devlet-i Âliyye komiseri gittiğinde İngiliz komiseriyle vâki' olacak müzâkerâta hukuk-ı Devlet-i Âliyye esâsı ittihâz olacağına dâir bir takım te'mînât görülmüştür ve bir de muhtırada kendisinin bizimle mevzû-i bahs ettiği maddeleri yazılmakla beraber diğer taraftan dahi bunlar hakkında Hükûmet-i Seniyye'nin efkârını ve bu bâbda olunacak tâ'dîlât ve ilâvetimizin iş'ârını arzû ediyor. Bu hâlde mübâhasât ve müzâkerâta hukuk-ı (s. 89) Saltanat-ı Seniyye'nin esâsî olması kendi teklîfleri icâbıncada tabîi olacağı gibi tâ'dîlât ve ilâvetimizin istîzâhıyla dahi müsbet olduğu vecihle şimdiye kadar cereyân eden mübâhasâta hiçbir kayda mukayyed olmadığımızdan Devlet-i Âliyye serbest-i hâreketinde muhtârdır. Bu cihetle meselenin tesvîyesince teklîf edeceğimiz tâ'dîlât ve ilâvât fâide-i devlete muvâfık olmak için ümmâl-i efkâr ile kararlaştırılmak ve elçinin Mısır'a sür'at-ı azîmeti lüzûmundan bahsetmesine nazaran tehhüre mahall kalmamak için sefir-i müşârünileyhle müzâkereye girişilmek lâzım gelir. Bu bâbda dahi iki sûret vardır. Hâtır olur birisi Mısır meselesinin tesvîyesi imkânı hâlinde şimdiden İngilizlere Mısır'ı tahliye ettirmek ve kabil olunamaz ise tahliyeye bir müddet ta'yîn olunmak iken

sefir-i müşârünileyh tahliyenin ademü'l-imbân olduğunu beyân ve bunu komiserlerin müzâkerâtı üzerine hazırlanacak mukaveleye ta'lik etmesiyle beraber burada tahliyeye bir müddet ta'yîni için dahi o referandum yani kayd-ı ihtirâzî tahtında bile karar i'tâsına muvafakat edemeyeceğini Marınç'e yazmış olduğu maru'z-zikr mektûbda ityân ediyor. Bu hâlde ne tahliye ve ne de tahliyeye müddet ta'yîni şimdiden kabil olamayacağına nazaran artık işin müzâkere-i düveliyyeye hâvalesiyle mesele-i Mısriyye'de devletlerin efkâr ve kararlarıyla hâreket olunmak varîd ise de meselenin bedâyetinden beri bir taraftan devletlerle mekâtib olunmakla beraber vakit vakit İngiltere Kabinetosu'na dahi mürâcaat olunması ve geçenlerde Londra'ya sefir-i fevkâlade gönderildiği gibi bu def'a dahi İngiltere sefir-i fevkâladesinin kabûlü vasıta-i düveliyye ile ta'yîn-i maslahat şimdiye kadar kabil olunamamasından neş'et eylemiş olması ve bir kere beyne'd-devleteyn işi hüsn-i sûretle tesvîye olunur ise yapılacak mukavelenin devletlerin ittizâm-ı muâvenetleriyle daha iyi bir tesvîye kesb edebileceği devlet-i müşârünileyhin hakkımızda muâvenetleri tezâyüd edeceği cihetleri nazar-ı mülâhazâyâ alınır ise evvel emirde beyne'd-devleteyn bir çare-i tesvîye bulunması tercih olunacağının elçinin teklîfât-ı mecûsesini bilhâssa tâ'dîl ettirmeye çalışmak evlâ görünüyor. Suver-i tâ'dîliyemizi dermeyân etmek yani İngiliz elçisinin şu teklîfâtına mukabil Devlet-i Âliyye tarafının dahi kanter pro-porsiyon yani teklîfât-ı mütekabile icrâsı için dahi iki tarîk tahattür olunur. Biri elçinin muhtırasının mündericâtını nazar-ı mülâhazâyâ almayıp Devletlü Hasan Fehmi Paşa hazretlerine müzâkerât ve tedkikat-ı amîka üzerine verilmiş olan ta'lîmâtın şâmil olduğu on bir maddeyi bizce esâs mübâhase ittihâz edip mevâdd-ı mezkûre dâiresinde sefir-i müşârünileyhi müzâkereye davet eylemek diğeri o ta'lîmâtı terk edip elçinin maru'z-zikr muhtırasının mündericâtı üzerinde mübâhaseye girişmek ve alâ kella'l-takdîrin hâsıl olacak neticeleri o referandum sûretinde devletin temyîzine arz etmektedir. Mütâlaa-i kemterânemizce bunun ikisi dahi kabil-i ihtiyâr olmasıyla bu sûretlerden birine veyahûd âher bir sûret-i sâlîme bulunduğu hâlde ona tevfiik hâreket eylemek için i'tâ-yi ta'lîmât buyrulması vâ-beste-i rey-i ruzîn-i hazret-i Sadâret-penâhîleri bulunması ve sefir-i müşârünileyhin bâlâda ma'rûz telgrafnâme ve notasıyla mümâileyh Mazinç'e yazdığı mektûbun tercümeleri leffen takdîm olunmuştur. İşbû arîfe-i çâkeranemizin terakimi esnasında yani gece saat dördü beş geçerek mümâileyh Mösyö Mazinç'ten alınıp tercümesi melfûf telgrafnâmede sâlîfü'l-arz notanın İngilizce metninde bazı kelâm-ı sehviyyatı bulunduğundan yarın nüsha-i

sahîhasının i'tâ olunacağı iş'âr kılınmış ve mersûman-ı vâkıa tebliğ ve beyân olundukta arz olunacağı derkâr olunmuş olmakla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 4 Z Sene 302 – Fî 2 Eylül Sene 301

İmzâ - Muhammed Kâmil / Es-Seyid Muhammed Asım

Belge No: 143

(s. 90)

Devlet-i Âliyye Murahhaslarına Fî 14 Eylül Sene 85 Tarihiyle Sir Drummond Wolff Tarafından İrsâl Olunan Notanın Tercümesi Sûretidir

Mübâhasâtı beyhûde temdîd etmemek için ale'l-umûm mübâdele-i efkârdan sonra bir i'tilâfa vusûl arzû olunur mevâddan idüğü beynimizde kararlaştırılmış olduğu cihetle elyevm Mısır'da mevcûd olan gavâilin tesvîyesi için zât-ı âlîleriyle vuku' bulan musâhabetimin mazmûn-ı umûmîsi üzerine müstenid bir sûret-i tesvîye lâyhası Lord Salisbury'e tebliğe hâzır olacağımı beyân ile kesb-i fahr ederim. Mısır meselesini ihâta eden müşkilâtı ber-tefsîl zât-ı âlîlerine beyân ve iş'âra lüzûm görmez isem de gavâil-i mezkûrenin karîben tesvîyesine muvâfık olacağımız ümidiyle bunların ne derece ağır ve acil olduğu hakkında nazar-ı dikkatlerini celb etmeyi vazîfeden add eylerim. Beni İskenderiye'ye götürecek vapurun Beşik limanına bugün avdetini intizâr eylemekteyim. Ve Mısır'da lüzum-ı vucûdum günden güne daha ziyâde his olunmakta olduğundan Der-saâdet'te ikâmetimi ila gayr-en nihâye temdîd etmek benim için müşkîldir. Haşmetli Kraliçe ve İmparatoriçe hazretlerinin nezd-i hükümet-vafîr hazret-i padişahîde bana tevdi' eylediği memûriyyetin ta'zîkî maddesi müşârünileyh hazretleriyle hükûmetinin hukûk-ı hazret-i padişahîyi her vecihle tasdik ve bu hukûka riâyet eylemek husûsunda ki arzularını en sarîh sûrette te'yîd eder. Mübâhasâtımızın neticesi makamında olarak bu kere size tebliğ eylediğim esâsların bu arzûyu bi'd-def'a mübelliğ irâe ve isâbet eylediğini görürsünüz. Binaen aleyh maru'z-zikr esâsların hadd-ı zâtında takdîr hükümet-vafîr hazret-i padişahîye mazhar olacağı ümidindeyim. Binaen ale'z-zâlik mevâdâtiyyeyi beyân ve iş'âra mübâderet eylerim. Mısır'a gitmek üzere taraf-ı Devlet-i Âliyye'den bir komiser ta'yîn buyrulacaktır. Komiser-i müşârünileyh evvela vesâit-i maslahatıyla Sudan'da îade-i huzûr ve âsâyiş-i sâlih ihsan-ı tedâbir hakkında Hidiv hazretleri ve Kraliçe hazretlerinin bir memûrlarıyla istişâre edecek sâniyen Devlet-i Âliyye komiseri Hidiv hazretleri ve Kraliçe hazretlerinin memûrlarıyla bi'l-

ittifâk Mısır ordusunu Hidiv hazretleriyle zâbitanın emr-i tahtında olarak ve taraf-ı eşrâf-i hazret-i padişahîye bu maksâda mebnî Memâlik-i Şâhâneleri ahâlisinden asker tahrîr eylesini müsaade buyrularak tensîk ve tanzîm eyleyecektir. Mısır ordusu memlektin İngiliz askerinin tarafından tahliyesinden sonra huzûr ve âsâyîşi ve Hidiv'in emniyetini muhâfaza-i te'mîn edebilecek bir hâle vaz' olmak lâzım gelir. Sâlisen komiserler hâl-i hâzır tasdîk veyahûd bu bâbda lüzûm göreceklere tâ'dîlâtı icrâ eylemek maksâdıyla elyevm Mısır'da mevcûd olan ahvâli Hidiv hazretleriyle bi'l-ittifâk tedkik edecektir. Bu keyfiyyet fermân-ı hümâyûnlar ile muâhedât ve Hidiv hazretleri tarafından vuku' bulan taahhüdât-ı düveliyye ve hukûk-ı hükûmrân-ı hazret-i padişahîye muvâfık sûrette ve bunların esâsı üzerine icrâ olunmak lâzım gelir. Râbian komiserler Mısır'ın kuvve-i askeriyyesi huzûr ve âsâyîş-i dâhiliyi ve hudûdun emniyetini derece-i kâfide muhâfazaya muktedir bir hâlde olduğunu ve iyi bir idârenin cereyânını te'mîn edebilmek için şayân-ı muhtelif-i idârenin sûret-i kavîyye ve kâfide tesis edildiğini Hidiv hazretleriyle bi'l-ittifâk teslim eder etmez devlet-i metbûalarına memleketin İngiliz askeri tarafından emr-i tahliyesini tanzîm edecek bir mukavele-i âtiyye esâs ittihâz olunabilecek (11) müşterek¹⁰⁴ bir report i'tâ eyleyeceklerdir. Hâmsen komiserler Hidiv hazretleriyle bi'l-ittifâk üsera-yı zenci ticâretini mâni' ve ilga eylemek üzere tedâbir ittihâz eyleyeceklerdir.

İşte beynimizde mevzû-i bahs olan mevâdd-ı i'tilâfiyyeyi zât-ı âlilerine beyân ve îzah eyledim. Tasdîk ve muvâfakat-ı seniyye-i hazret-i padişahî manzûm olur olmaz maru'z-zikr mevâdd-ı i'tilâfiyye devlet-i metbûamın nazar-ı tedkikine teblîğ-i meyalim bilâhire hâsıl olacak i'tilâfın bir mukavelenâmeye rabtı arzû olunur mevâddan idüğünü sizden anladığımdan Hükûmet-i Seniyye'nin bâlâda gösterilen mevâdd-ı i'tilâfiyye tâ'dîl veya bunlara başka şeyler ilâve etmek arzûsunda olup olmadığı ve bu ilâvât ve tâ'dîlâtın mâhiyyeti neden ibâret olduğu tarafıma iş'âr buyrulur ise pek memnûn olurum.

Belge No: 144

(s. 91)

Sir Drummond Wolff Tarafından Fî 14 Eylül Sene 85 Tarihli Mösyö Marınçe İrsâl Olunan Mektûbun Tercümesidir

¹⁰⁴ (11) Murahhas paşalar hazerâtının fî 5 Z Sene 302 tarihli takrîr-i müşterekleriyle ilâve olunan kelâm; müşterek

Mısır işleri hakkında bir i'tilâf esâsları tafsîlâtını hâvî olarak İngiltere Hükûmeti'ne teblîğe meyyâl olduğum ve Devletlü Asım ve Kâmil Paşa hazerâtına irsâl eylediğim notayı müşârünileyhümâ hazerâtına i'tâ eylemenizi ricâ ederim. Mezkûr notayı kendilerine İngilizce olarak göndermiş ve her ne kadar Fransızca tercümesinde sözlerimin yanlış tefsîr edilmeyeceğini zan eylemekliğime bir sebep yoksa da ancak İngilizce olan nüsha-i aslıyeyi imzâ eylemiş olduğumdan bu bâbda nazar-ı dikkatlerini celb ediniz. Birde mezkûr notayı müşârünileyh hazerâtına i'tâ eyleyeceğiniz sırada mevâdd-ı i'tilâfca icrâsını arzû edebilecekleri tâ'dîlât veya ilâvâta dâir ma'lûmât talebini hâvî fıkra hakkında kendilerine şurasını söyleyiniz ki Hittâ-i Mısıryye'nin İngiliz askeri tarafından tahliyesi için bir müddet ta'yîn olunmasına müteallik her gûna teklîfi o referandum sûretiyle bile devlet-i metbûama teblîğ etmeye muktedir değilim.

Belge No: 145

Nezârete Fî 14 Eylül Sene 85 Tarihiyle Sir Drummond Wolff Tarafından Trabya'dan İrsâl Olunan Telgrafnâmenin Sûretidir

Notayı bugün ba'de'l-zuhûr göndereceğim. Posta şimdi geldiğinden bugün Bâb-ı Âlî'ye azîmet kabil değildir. Yarın ba'de'l-zuhûr saat üç raddelerinde Bâb-ı Âlî'ye geleceğim notayı Mösyö Marinç alıp götürecektir.

Belge No: 146

Nezârete Fî 14 Eylül Sene 85 Tarihiyle Mösyö Marinçi Tarafından Vürûd Olan Telgrafnâmenin Sûretidir

Bugün i'tâ eylediğim notanın İngilizce metninde bazı kelâm-ı sehviyatı bulunduğundan mezkûr metni yarına kadar nezd-i âlîlerinde hıfz buyurmalarını ricâ ederim. Nüsha-i mesâhihesini yarın takdîm edeceğim.

Belge No: 147

Fî 5 Zilhicce Sene 302 Tarihli Tezkire-i Ma'rûz Sûretidir

İngiltere sefir-i fevkâladesi Sir Henry Drummond Wolff'un i'tâ edeceği mümzî varakanın sür'at-i ahz ve arzı hakkında müteallik buyrulan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı tâc-dârîyi mübelliğ ve 3 Z Sene 302 tarihiyle müverrih tezkire-i âlîlerine cevâben ve devletlü murahhas paşalar hazerâtından ol bâbda i'tâ olunan tezkire-i

müşterekeleri ile maan o gün arz olunan cevâbda dahi beyân olunduğu üzere sefir-i müşârünileyhden geçen perşembe günü talep olunan varaka ertesi cuma günü vârid olmamasına ve cumartesi günü gönderdiği gayr-i mümzî kâğıdın iâde olunmasına mebni pazar günü kendisine ta‘cilen ihtâr-ı tahrîrin icrâ olunub dünkü pazartesi günü sefir-i müşârünileyh ibtidâ Devletlü Asım Paşa hazretlerine gönderdiği telgrafnâmede postayı almış olduğundan teklîfâtını tahrîr ve irsâl etmek üzere olduğunu bildirmiş ve akşamüzeri dahi aslını İngilizce ve mümzî olarak ve Fransızca tercümesi dahi beraber bulunarak muhtirasını murahhasât-ı müşârünileyhümâyâ irsâl etmiş ve vasıta olan sefâret tercümanı Mösyö Marinçi’ye dahi müşârünileyhümâyâ kırâat olunmak üzere bir mektûb vermiş olduğundan Fransızca muhtıra ile mektûb-ı mezkûrun ve elçinin sabahleyin yazdığı telgrafnâmenin tercümeleri muhtıra-i mecûsün-anhda münderic mevâddın esbâb-ı muhtemelesiyle ol bâbda bazı ifâdât ve ale’l-husûs mesele-i Mısıriyye’nin sûret-i tesvîyesince olan mülâhazâlarına dâir yazdıkları takrîr-i müşterekle beraber bu gece murahhasât-ı müşârünileyhümâ tarafından gönderilmiş olmasıyla takımıyla arz ve takdîm kılınan zikr olunan takrîr-i müşterekede mesele-i Mısıriyye’ce iki tarîk beyân olunuyor. Biri ne İngiliz askerinin Mısır’ı tahliyesi ve ne de tahliyeye müddet ta’yîni şimdiden kabil olunamayacağını (s. 92) elçinin beyân ve hatta murahhaslara kırâat etmek üzere sefâret tercümanına hitaben verdiği ta‘lîmât yollu mektûb Hittâ-i Mısıriyye’nin İngiliz askeri tarafından tahliyesi için bir müddet ta’yîn olunmasına müteallik her gûna teklîfi o referandum sûretinde bile devlet-i metbûasına teblîğ etmeye muktedir olmadığını murahhasât-ı müşârünileyhümâyâ söylemesini veyahûd ityân eylemesine nazaran artık işin müzâkere-i düveliyyeye hâvalesiyle mesele-i Mısıriyye’de devletlerin efkâr ve kararıyla hâreket olunmaktadır. Diğer tarîk takrîrde tafsîl olunan esbâba Binaen evvel emirde beyne’-d-devleteyn bir çare-i tesvîye bulunmak tercihiyle elçinin teklîfât-ı mecûsesini tâ’dîl ettirmeye çalışmaktır. İkinci sûret ihtiyâr olunur ise onun tatbikâtı için yine iki tarîk tahattür olunmuştur. Biri elçinin muhtıra mündericâtını nazar-ı dikkate almayıp sefâret-i fevkâledeye memûren Londra’ya azîmetinde Devletlü Hasan Fehmi Paşa hazretlerine tedkikat ve müzâkerât-ı amîka üzerine verilmiş olan ta‘lîmâtın şâmil olduğu onbir maddeyi bizce nokta-i mübâhase ittihâz edip mevâdd-ı mezkûre dâiresinde sefir-i müşârünileyhi müzâkereye davet etmektir. Diğer tarîk o ta‘lîmâtı terk edip elçinin maru’z-zikr muhtirasının mündericâtı üzerine mübâhaseye girişmektir ve ala kellâ takdirin hâsıl olacak neticeler dahi o referandum sûretinde devletin temyizine arz eylemektir. Murahhasât-ı

müşârünileyhümâya bu sûretlerden birini veyahûd âher bir sûret-i sâlim bulunduğu hâlde ona tevfiik hâreket eylemek için kendilerine i'tâ-yi ta'lîmât olunması lüzûmu iş'âr eylemiş ve mülâhazaları muvâfîk-ı hâl bulunmuş olmakla mesele-i Mısıriyye'ce esâsen dermeyân olunan iki tarîkten birini devletlere havâle-i mesâlihattır. O sûret ihtiyâr olunmaz ise evvel emir de devleteyn arasında çare-i tesvîye tahrîsine dahi yukarıda beyân olunduğu vecihle iki nevî tarîk olmasıyla onlardan birinin ihtiyârı veyahûd diğer bir vech-i sâlim bulunduğu hâlde onun tasvîbi hakkında irâde-i seniyye-i hazret-i padişahî ve meclis-i vükelânın efkâr ve kararı ne merkezde olur ise ol vecihle müşârünileyhümâya ta'lîmât-ı resmîye-i tahrîri verilmesi lâzîme-i maslahattan görüldüğu beyânıyla tezkire-i senâveri terakim kılındı efendim.

İmzâ – Said

Belge No: 148

Tezkire-i Âlî-i Husûsî Sûretidir

Sir Henry Drummond Wolff'un imzâsıyla verdiği varakanın takdîm kılındığını hâvî bugün reside-i dest-i ta'zîm olan tezkire-i resmîye-i Sadâret-penâhîleri ile melfûfâtı manzûr-ı âlî-i hazret-i padişahî buyrularak buna dâir irâdât-ı seniyye-i mülükânenin telakkisi zımnında yarın sabah erkence meyâne-i hümâyûna azîmet bulması irâde ve fermân buyrulmuş olmakla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 5 Zilhicce Sene 302 - Fî 3 Eylül Sene 301

İmzâ – Ali Rıza

Belge No: 149

Meclis-i Vükelâ'nın Fî 6 Z Sene 302 ve Fî 4 Eylül Sene 301 Tarihli Zabtnâmesinin Sûretidir

İngiltere sefir-i fevkâledesinin verdiği mümzî varaka ve murahhas paşaların takrîri ve melfûfâtı ve istizân-ı tezkiresi meselenin meclis-i vükelâda bilâ-taraf müzâkere ve dekâyıkının muvâzenesi hakkında müteallik buyrulan irâde-i şifâhîye-i hazret-i padişahînin teblîğiyle beraber meclise verildi. Kâğıtlar vâhiden ba'de vâhid okundu. Hüzzârın her biri tarafından meseleye ve ale'l-husûs bazı zevât tarafından tahrîr-i asker husûsunda mahzûrâtına dâir pek çok mütâlaât îrâd kılındı. Bu mübâhasât

üç saat devâm eyledi. Ba‘de Sadrâzam “takrîrde ve tezkirede iki tarîk gösterilmiştir. Biri devlete mürâcaat diğeri müzâkereye devâmdır veyahûd bunlardan başka sâlim bir tarîk bulup ona gitmektir. İşi devletlere bırakıp yahûd İngiltere ile müzâkere etmek maddelerinden hangisini diğere mercî (s. 93) olacağı derece-i sâniyede muvâzene olunmak üzere evvela bunlardan hâric bir tedâbir-i sâlim var mıdır yok mudur burası ta‘yîn olunmak lâzım geleceğinden sırasıyla beyân buyrulsun” dedi ve akabinde bir bir efkâr-ı suâl etti. Mâlîye Nâzırı Efendi ile Nâfia Nâzırı, Maarif Nâzırı, Evkâf Nâzırı, Ticâret Nâzırı, Tophâne Müşiri ve Adlîye Nâzırı ve Şûrâ-yı Devlet Reisi ve Hâriciye Nâzırı ve Bahariye Nâzırı ve Serasker ve Dâhiliye Nâzırı Paşalar ve zât-ı Şeyhülislam bu bâbda üçüncü bir şık yoktur o cihetle müzâkere diğeri iki şık dâhilinde olmalı yani devletlere mi mürâcaat ve İngiltere ile mi evvel emirde müzâkereye müdâvemet lâzımdır bunlardan birine karar vermeli diye müttehiden beyân ettiler. Sadrâzam “Mısır meselesinin bidâyetinden Sir Henry Drummond Wolff’un buraya vüsûlüne kadar geçen vukuât ve gerek İngiltere Devleti’yle ve gerek sâir devletlerle vuku‘ bulan mekâtibet bâ-cumûm meclisin ma‘lûmudur. Şimdide elçinin vürûdundan bugüne kadar cereyân eden muamelât murahhas paşaların takrîrinden ve sefir-i müşârünileyhin mümzî varakasından anlaşılan bu hâlde devletlere mürâcaat etmek yahûd müzâkereye devâm eylemek husûslarından hangisini fâide-i devlete muvâfık olur ise onda delâil ve beyânât-ı ilâvede buyrulsun” dedi ve bir de Mısır meselesinin hadd-ı zâtinde ehemmiyet-i azîmesi olduğu gibi o kıt‘anın sakin-i celîle-i hazret-i Hilâfet-penâhîye (---) irtibâtı olduğundan ve Mısır’ın ahvâl-i idâresinde az bir hata vuku‘ heyet-i islamiyye ve Devlet-i Âliyye’ye büyük zararları dâimî olacağından şu nukâta im‘ân-ı nazar olunması ve her türlü galat ve hata zuhûrunu mâni‘ için kemâ-yenbagî i‘mâl-i efkâr kılınması emr ü fermân-ı hümayûn-ı hazret-i padişahî iktizâ-yi âlîsinden olduğu dahi ilâve ile hüzzârı beyân-ı irâeye davet eyledi. Müzâkerenin tertîb-i tabiyyesi icâbınca işi devletlere havâle ile onların efkâr ve kararıyla hâreket etmek mi fâideli olur bunun tesbiti lâzım geleceği hüzzâr tarafından irâd olundu. O cihetle bu bâbda efkâr ne merkezdedir diye soruldu. Mâlîye ve Nâfia, Maârif, Evkâf, Ticâret Nâzırları ve Tophâne Müşiri ve Adlîye Nâzırı ve Şûrâ-yı Devlet Reisi ve Hâriciye ve Bahariye Nâzırları Paşalar ve Serasker Paşa ve Dâhiliye Nâzırı Paşa ve zât-ı Şeyhülislam İngiltere ile müzâkereye devâmı müttehiden tercih ve şimdilik İngiltere mürâcaatı icâb eder ahvâl olmadığı beyân ettiler. Sadrâzam vakîâ evrâk okunduktan sonra bu bâbda pek çok mübâhasât cereyân etti. Ve şimdilik devletlere mürâcaat lâzım gelmeyeceğini ve ileride devlet ne

sûreti münâsib görür ise öyle hâreket etmekte muhtâr bulunacağı bahsleri dahi geçti ise de lakin müzâkereye devâmı iltizâm maddesi dahi mühimm olduğundan bunun esbâb-ı mûcibesi dahi esâsen ta'yîn olunsa münâsib olur dedi. Onun üzerine yine bir hayli mübâhase cereyân eyledi. Neticesinde esbâbın hulâsası şu sûretle tasavvur olundu ki mademki İngiltere tarafından sefir-i mahsûsî irsâliyle müzâkereye temâyül olunmuştur ve yapılacak şeylerde hukûk-ı Saltanat-ı Seniyye'nin esâs ittihâz olunacağı dahi beyân olunmaktadır müzâkereye girişilmekte hukûk-ı devlete muvâfık olacak sûrette tesvîye-i maslahata ümitsizlik hâsıl olmadıkça redd-i müzâkere olan usûl-i düveliyye mügayyerdur. Sâniyen zât-ı maslahata elvermez denildi. Bunun üzerine Sadrazam elçinin kâğıdında münderic mevâddı tamamıyla devletin hukûk ve menfaatine muvâfık mıdır değil midir beyân olunmasını ifâde etti. Teklîf-i mezkûre maksâd-ı devlete tamamen muvafık değildir ve o cihetle muhtâc-ı tâ'dîl görünüyor diye bi'l-ittihâd beyân olundu. Sadrazam böyle devletin maksâdına bütün bütün muvâfık olmadığı ve muhtâc-ı tâ'dîl görüldüğü beyân olunan teklîfât için müzâkerâta devâmdan ise sâir devletlere mürâcaat ve zamanında istiâne teklîfât-ı mezkûreyi tağyîr yani aratılan tâ'dîlâtı hâsıl etmeğe medâr olacağı tabî-i varid-i hatır olur. Hâl böyle iken ileride devletlere mürâcaat îcâb ederse o tarafa gidilmek imkânı mevcûd ise de şimdiden buna teşebbüs olunmakta şimdilik müzâkereye devâm sûreti elbette bazı esbâb mütâlaasıyla olacağından bu sebebler nedir? İleride lede'l-hâce dermeyân olunmak üzere şimdiden irâd buyrulsa dedi ve ayrı ayrı rey sordu şimdiden (s. 94) devletlere mürâcaat olunsa bundan sahih-i vefalı bir fâide hâsıl olacağına hasbe't-tecrübe hükm olunamaz. Bununla beraber devletlere mürâcaat halinde İngiltere kendisinden gayrı devletlerin veyahûd onlardan bazılarının fikrini kendi tarafına celb eder ise tabîî biz mutazarrır oluruz. Fe-emmâ İngiltere ile i'tilâfa kabil olunamaz ise ol vakit hâl ve zamana göre hâreket ve lede'l-îcâb devletlere mürâcaat olunur diye bi'l-ittihâd beyân olundu. Bu hâlde müzâkereye devâmda ittihâd hâsıl olduğundan ve İngiliz elçisi teklîfâtını bildirmiş olduğundan murahhas paşalar müzâkereye ne sûretle girişmeli ve muhtâc-ı tâ'dîl olan maddeler hangileri ise onları ne sûretle tâ'dîle çalışılmalıdırlar. Ta'lîmât-ı resmîyye muhtâc olduklarından bunlar da tâ'dîl olunsa denildi ve elçinin teklîfâtına evvela Mısır'a taraf-ı Devlet-i Âliyyeleri bir komiser ta'yîni ile bu komiserin vesâit-i maslahat ile Sudan'da îade-i âsâyiş sulh-ı asan tedâbir hakkında Hidiv ve İngiliz memûrlarıyla istişâre etmesi, sâniyen komiserimiz Hidiv ve İngiliz memûrları ile bi'l-ittifâk Mısır ordusu Hidivin ve Hiddiviyyet zâbitanının emr-i tahtında Memâlik-i Şâhâne ahâlîsinden

asker tahrîriyle tanzîm edilmeleri ve bu ordunun İngiliz askeri çıktıktan sonra âsâyiş ve hudûdun emniyetini te'mîn edebilecek bir hâle vaz' olunması, sâlisen fermân-ı hümâyûnlarla muâhedata ve Hidiv tarafından vuku' bulan taahhüdât-ı düveliyye ve hukûk-ı hükümrân-ı hazret-i padişahîye muvâfık sûretle olmak üzere komiserlerin lâzım görecekleri tâ'dîlâtı icrâ için ahvâl-i mevcûde-i Mısriyye'yi Hidivle bi'l-ittifâk tedkik veyahûd hâl-i hâzır tasdîk etmeleri, râbian komiserlerin kuvve-i askeriyye-i Mısriyye âsâyiş-i dâhili ve hudûdun emniyetini muhâfazaya muktedir bir hâle geldiğini ve iyi bir idârenin cereyânını te'mîn için şâyân-ı muhtelif-i idâre sûret-i kuvveye ve mislini tesisi edildiğini Hidivle bi'l-ittifâk teslim eder etmez memleketin İngiliz askeri tarafından tahliyesini beyân edecek bir mukavele-i âtiye esâs ittihâz olacak sûrette hükûmet-i metbûalarına bir takrîr vermeleri, hâmsen komiserler Hidivle bi'l-ittifâk üsera-yı zenci ticâretinin ilgası tedâbirini ittihâz eylemeleridir. Bunlar tekrar ile mevâdd-ı hâmse-i mezkûre hakkında ne sûretle tâ'dîlât teklîfi lâzım geleceği makam-ı Sadâretten hüzzâra soruldu. Mevâdd-ı hâmseden birinci fikrası olan Devlet-i Âliyye komiserinin ta'yîni husûsunda ittihâd hâsıl oldu. Fakat mevâdd-ı mezkûre aynen kabûl olunmadığından cereyân eden mübâhasât ve müzâkerât üzerine tensîb olunan suver-i tâ'dîl elçinin muhtırasından mahrec maddeleri bâlâlarına surh ile işâret vezir-i heyetce imzâ olunarak işbû zabtnâmeye rabt olunmasına karar verildi ve ondan sonra mevâdd-ı tâ'dîlenin işbû zabtla beraber huzûr-ı hümâyûna arzıyla murahhas paşalar tâ'dîlât-ı merkûmeyi elçiye teklîfe memûr oldular ve bunları elçi aynen kabûl eyler ise fihâ etmediği hâlde mümkün olan tâ'dîlâtı istihsâle sarf-ı mukadderât etmeleri ve maa-mâ-fih tâ'dîlât-ı mezkûre hâricinde murahhaslarımız elçiye her ne fikr ve rey irâd edecek olur ise onu o referandum sûretinde yani devletin tasdîkine muallakan irâd edip bunlar heyetce kabûl olunduğu ve irâde-i seniyye-i hazret-i padişahî sâdır olduğunda mevkiî-i icrâya konulması ve bu cihetle murahhaslarımızla sefir beyninde her meclis-i mukâlemâtın akdinde müzâkerât için zabtnâme tutulup akîbe-i meclisde tarafeynden taht-ı imzâyâ alınması husûslarının bâ-mazbata arz ve istinâdâtı husûslarına bi'l-ittihâd karar verildi.

Mustafa / Kâmil / Ali Saib / Hasan Fehmi / Akif / Asım / Hasan / Osman / Edhem / Ahmed Esad / Said / Zihni / Rauf

Belge No: 150

(s. 95)

Tâ'dîlât-ı Vâkıayı Mübeyyin Varakının Sûretidir

Üste şerh 1- Komiser i'zâmı münâsibtir.

Üste şerh 2- Devlet-i Âliyye komiseri Sudan'da vesâit-i maslahat ile iâde-i âsâyiş için tedâbir-i hüsn ittihâzında yalnız Hidiv hazretleriyle istişâre edecektir.

Evvela - Mısır'a gitmek üzere taraf-ı Devlet-i Âliyye'den bir komiser ta'yîn buyrulacaktır. Komiser-i müşârünileyh olan vesâit-i maslahat ile Sudan'da iâde-i huzûr ve âsâyişe sâlih-i ahsen tedâbir hakkında Hidiv hazretleri ve Kraliçe hazretlerinin bir memûruyla istişâre edecektir.

Üste şerh – Mısır ordusunu tanzîm için Memâlik-i Şâhâne'den gönüllü asker tahrîrinde mahzûr olduğu beyânıyla bu teklîf kabûl olunmayacaktır.

Saniye – Devlet-i Âliyye komiseri Hidiv hazretleri ve Kraliçe hazretlerinin memûrlarıyla bi'l-ittifâk Mısır ordusunu Hidiv hazretleriyle zabtanının emr-i tahtında olarak ve taraf-ı eşrâf-ı hazret-i padişahîden bu maksâda mebnî Memâlik-i Şâhâne ahâlîsinden asker tahrîr eylemesine müsaade buyrularak tensîk ve tanzîm eyleyecektir. Mısır ordusu memleketin İngiliz ordusu tarafından tahliyesinden sonra huzûr ve âsâyişi ve hudûdun emniyetini muhâfaza ve te'mîn edebilecek bir hâle vaz' olunmak lâzım gelir.

Üste şerh – Mısır'ca hâl-i hâzıradan maksâd İngiliz askerinin Mısır'a vusûlünden evvel mevcûd ve fermân-ı hümâyûnlar ahkâmı dâhilinde olan idâre demek olduğu tasrîh kılacaktır ve Hidiv hazretleri tarafından vuku' bulan taahhüdât-ı düveliyye fermânlar ile meşrû olan me'zûniyyet dâiresinde mukâvelât olacaktır.

Sâlise – Komiserler hâl-i hâzırı tasdîk veyahûd lâzım görecekları tâ'dîlâtı icrâ eylemek için elyevm Mısır'da mevcûd olan ahvâli Hidiv hazretleriyle bi'l-ittifâk tedkik edecektir. Bu keyfiyyet fermân-ı hümâyûnlar ile muâhedâta ve Hidiv hazretleri tarafından vuku' bulan taahhüdât-ı düveliyye ve hukûk-ı hükümrân-ı hazret-i padişahîye muvâfık sûrette ve bunların esâsı üzerine icrâ olunmak lâzım gelir.

Üste şerh – İşbû teşebbüsât ve icrâât için bir sene müddet kâfi olacağından bu müddetin hitâmına kadar komiserler ber-vech-i muharrer takrîrlerini bi'l-ittifâk tanzîm ve takdîm etmedikleri takdirde âsâyîşin takrîriyle idâre-i umûr-ı hükûmetin hüsn-ı cereyâna başladığına dâir Hidiv hazretleri tarafından verilecek beyânnâmenin tarihinden i'tibâren üç mâh zarfında Mısır'ın İngiliz askerinden tahliye olunacağına dâir beyne'd-devleteyn bir mukavelenin akdine esâs ittihâz olunacaktır.

Rabia – Komiserler Mısır'ın kuvve-i askeriyesi huzûr ve âsâyîş-i dâhiliyi ve hudûdun emniyetini derece-i kâfide muhâfazaya muktedir bir hâlde olduğunu ve iyi bir idârenin cereyânını te'mîn edebilmek için şâyân-ı muhtelif-i idârenin sûret-i kuvveye ve mislinde te'mîn edildiğini Hidiv hazretleriyle bi'l-ittifâk teslim eder etmez devlet-i metbûalarına memleketin İngiliz askeri tarafından emr-i tahliyesini tanzîm edecek bir mukavele-i âtîye esâs ittihâz olunabilecek bir report i'tâ eyleyecektir.

Üste şerh – Şâyân-ı kabûldür.

Hâmse – Komiserler Hidiv hazretleriyle bi'l-ittifâk üsera-i zenci ticâretine mâni' ve ilga eylemek üzere tedâbir ittihâz eyleyeceklerdir.

Zihni / Rauf / Mustafa / Kâmil / Subhi / Ali Saib / Hasan Fehmi / Akif / Asım / Hasan / Osman / Edhem / Ahmed Esad / Said

Belge No: 151

(s. 96)

Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ Mazbatası Sûretidir

Mesele-i Mısriyye müzâkerâtı için İngiltere Devleti tarafından sefâret-i fevkâlade ile Der-saâdete i'zâm kılınmış olan Sir Henry Drummond Wolff ile cânib-i Saltanat-ı Seniyye'den murahhas ta'yîn buyrulan Asım ve Kâmil Paşalar beyinde cereyân eden müzâkerât üzerine müşârünileyh Wolff tarafından irsâl olunan mümzî muhtıra tercümesi ile müşârünileyhümânın müşterek takrîri ve Sadâretin tezkire-i ma'rûzsı emr ü fermân-ı hümâyûn cenâb-ı Hilâfet-penâhî muktezâ-yi âlîsi vecihle bugünkü meclis-i âcizânemizde mütâlaa ve meselenin ehemmiyet-i fevkâladesi cihetiyle her (---) te'emmül ve mülâhaza ile müzâkerât ve mübâhasât tafsîlâtını ve murahhas paşalar ne sûretle hâreket etmeleri îcâb edeceğini ve esbâb-ı mûcibesini hâvî mümzî zabtnâme ve elçinin muhtirasında mûnderic maddelerin sûreti ve her madde hakkında

ve her madde hakkında düşünölen suver-i tâ'dîlâtı mübeyin vezir-i heyetce mümzî varaka evrâk-ı sâirenin iâdesiyle maan arz ve takdîm olunmakla nezd-i âlî hazret-i mülûkânelerine dahi karin-i tensîb buyrulduğu hâlde ber-vech-i muzâkerât hâreket olunması bi'l-ittihâz tezekkür olmagın ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 16 Zilhicce Sene 302 – Fî 4 Eylül Sene 301

Zihni / Rauf / Mustafa / Kâmil / Subhi / Ali Saib / Hasan Fehmi / Akif / Asım / Hasan / Osman / Edhem / Ahmet Esad / Said / Şefkati

Belge No: 152

Tezkire-i Sâmi-i Husûsî Sûretidir

İngiltere sefir-i fevkâledesî Sir Henry Drummond Wolff tarafından bugün sefâret tercümanı Mösyö Marinç gelip ictimânın arası uzamış olduğundan sefir-i müşârünileyh yarınki pazartesi günü veyahûd ferdası salı günü ictimâ' olunmasını ve ne gün ictimâ' olunacak ise kendisi dahi ona tefvîk-i muamele etmek için evvelce tarafına bildirilmesi arzûsunda olduğunu beyân eylemiş olduğuna dâir murahhas paşalar tarafından meb'ûs tezkire-i müştereke manzûr-ı âlî buyrulmak üzere leffen arz ve takdîm olundu efendim

Fî 11 Z Sene 302 – Fî 9 Eylül Sene 301

İmzâ – Said

Belge No: 153

Meclis-i Mahsûsa-i Vükelâ Mazbatasî Sûretidir

Mesele-i Mısriyye müzâkerâtı için İngiltere Devleti tarafından sefâret-i fevkâlade ile Der-saâdete gönderilmiş olan Sir Henry Drummond Wolff ile Saltanat-ı Seniyye murahhasları beyninde cereyân eden müzâkerât üzerine müşârünileyh Wolff tarafından verilen muhtıra tercümesiyle murahhasların takrîri üzerine meclis-i vükelâdan tanzîm ve takdîm kılınmaş olan zabtnâme ile mazbata ve evrâk-ı müteferri' ber-mantûk irâde-i seniyye hazret-i padişahî bugünkü meclis-i çâkeranemizde ez ser-i nev tedkik ve mütâlaa olundu. Sefir-i müşârünileyh tarafından verilen sâlifü'z-zikr muhtıranın şâmil olduğü teklîfât evvela Mısır'a taraf-ı Devlet-i Âliyye'den bir komiser tayini ile işbû komiserin vesâit-i maslahat ile Sudan'da iâde-i âsâyişe sâlih-i ahsen

tedâbir hakkında Hidiv ve İngiliz memûru ile istişâre etmesi, sâlisen komiserimiz Hidiv ve İngiliz memûru ile bi'l-ittifâk Mısır ordusu Hidiv'in ve Hidivviyyet zâbitanının emr-i tahtında Memâlik-i Şâhâne ahâlîsinden asker tahrîriyle tanzîm eylemeleri ve bu ordunun İngiliz ordusu çıktıktan sonra âsâyîş ve Hidivîn emniyetini te'mîn edebilecek bir hâle vaz' olunması, sâlisen fermân-ı hümâyûnlar ile muâhedâta ve Hidiv tarafından vuku' bulan taahhüdât-ı düveliyyeye ve hukûk-ı hükümrân-ı hazret-i padişahîye muvafik (s. 97) sûrette olmak üzere komiserlerin lâzım göreceleri tâ'dilâtı icrâ için ahvâl-i mevcûde-i Mısriyye'yi Hidiv ile bi'l-ittifâk tedkik veyahûd hâli hâzırı tasdîk etmeleri râbian kuvve-i Mısriyye âsâyîş-i dâhiliyi ve hudûdun emniyetini muhâfazaya muktedir bir hale geldiğini ve iyi bir idârenin cereyânını te'mîn için şubât-ı muhtelif-i idâre sûret-i kuvveye ve mislinde tesis eylediğini Hidiv ile bi'l-ittifâk teslim eder etmez memleketin İngiliz askeri tarafından tahliyesini beyân edecek bir mukavele-i âtiye esâs ittihâz olunacak sûrette hükûmet-i metbûalarına bir takrîr vermeleri, hâmsen komiserler Hidivle bi'l-ittifâk üsera-i zenci ticâretinin ilgası tedâbirini ittihâz eylemeleri maddelerinden ibâret olmasıyla bi't-araf müzâkere edildi. Evrâk-ı mezkûreden hâsıl olan ma'lûmât ve ol bâbda cereyân eden ebhâs ve müzâkerâta nazaran meselenin hâl-i hâzırı üzerine ya devletlere mürâcaat veyahûd müzâkkereye devâm şıklarından başka tarîk görünmeyip mesele-i mezkûrenin bedâyetinden beri devletlere vakit vakit vuku' bulan mürâcaatta alınan cevâb İngiltere ile i'tilâf husûlü tavsîyesinden ibâret olmasına göre yine şimdi mürâcaat edilecek olsa hiç vefâlî bir fâide hâsıl olacağına hasbe't-tecrûbe hükm edilemeyeceği gibi İngiltere tarafından sefir-i mahsûsa irsâliyle müzâkkereye tahmîl gösterilmiş ve yapılacak şeylerde de hukûk-ı Saltanat-ı Seniyye'nin muhâfazası esâs ittihâz olunacağı beyân kılınmakta bulunmuş olmasına mebnî müzâkkereye devâm sûretinin rüchânı-ı bi'l-ittihâd tasdîk kılınarak eğerce işbû lâyiha murahas-ı müşârünileyh tarafından teklîfâtının hedde-i gayesi olmak üzere ibrâz ve irâe olmuş ise de esnâ-yı müzâkerede teklîfât-ı mecûsenin maksâd ve menfaat-ı Saltanat-ı Seniyye'ye tevfiği zımnında bazı tâ'dilât icrâsı me'mûl olduğu gibi meselenin bir an evvel bitirilmesi esbâbının istisâli dahi lâzımeden bulunmasına Binaen verilecek karar takdîr-i âlîye muallâk olmak ve şâyed bazı maddelerce beyne't-tarefeyn ihtilâf zuhûrunda îcâbı yine meclisce düşünülerek bi'l-istizân şeref-sâdir olacak irâde-i seniyye-i mülûkânelerine tevfiği hâreket kılınmak üzere lâyiha-i mezkûrenin menâfi-i devlete tevfiği husûsunda gayret edilmesi için müzâkkereye ta'yîn buyrulacak

murahhaslara me‘zûniyyet i‘tâsı müttehiden tensîb ve evrâk takımıyla arz ve takdîm kılındı ise de kâtıbe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü’l-emr efendimizindir.

Fî 17 Zilhicce Sene 302 – Fî 15 Eylül Sene 301

Saffeti / Zihni / Zahdi / Hakkı / Server / Münir / Hasan / Ali Saib / Arifi / Ahmed Esad / Kâmil

Belge No: 154

İrâde-i Seniyye Sûret-i Münifesidir

Meclis-i vükelânın işbû mazbatası evrâk-ı müteferrişi ile beraber manzûr-ı âlî-i hâzret-i Hilâfet-penâhî buyruldu. İngiltere sefir-i fevkâladesinin ma‘rûzasında münderic mevâdd-ı hâmseden üsera-i zenci ticâretini mâni‘ ve ilga eylemek üzere tedâbir ittihâz olunacağına dâir evvela madde meclisce şâyân-ı kâbûl görülmüş ise de bunun huzûr-u hümâyûn-ı cenâb-ı padişahîde na‘il-i şeref-musûl oldukları sırada zât-ı sâmi-i Sadâret-penâhîlerine şifâhen dahi emr ü fermân buyurmuş olduğu vecihle üsera-i zenci ticâretinin mâni‘ hakkında bulunan hayli zaman evvel Devlet-i Âliyye ile İngiltere beyinde bir mukavelenâme akd olunarak sonra bu mukavelenâme üzerine bazı ilâvât ve tâ‘dîlât icrâ kılınmış olduğundan mukavelenâme-i mezkûr ile ona müteferri‘ muhâbere evrâkı tetebbu‘ ve tedkik olunarak onların ahkâmı nazar-ı i‘tibâra alınıp her netice bu bâbda yeniden bir taahhüd ve mes‘ûliyyet altına girilmesine be-gayet i‘tinâ ve dikkat olunması ve mezkûr notanın Mısır ordusunun tanzîmi için Memâlik-i Şâhâne’den gönüllü asker tahrîrine dâir olan ikinci maddesine gelince Memâlik-i Şâhâne ahâlîsinden gönüllü asker tahrîrinde olan mahzûr-ı azîme değıl taraf-ı eşrâf-ı cenâb-ı padişahîden zât-ı âlî-i fehîmanelerine şifâhen emr-i irâde buyrulmuş olduğu cihetle burada tekrar tafsîle hâcet olmadığından bu bâbdaki teklîfâtın kat‘iyyen reddi ve taraf-ı Saltanat-ı Seniyye’den Mısır’a i‘zâm buyrulacak komiserin gerek Hidiv hazretleriyle vuku‘ bulacak istişârât ve müzâkerâtını gerek İngiliz murahhasıyla beyinde mukâleme ve muhâbere vuku‘ buldukça onların tafsîlâtını peyder-pey Bâb-ı Âlî’ye bildirmesi ve bu madde hakkında tanzîm olunacak mukavelenâmenin atebe-i ulyâya arz ile irâde-i seniyye şeref-sâni‘ olmadıkça sari‘ ve mukber olmayacağı kaydının dahi ilâvesi ve İngiliz murahhası Sir Wolff küçük elçi bulunduğu cihetle Arifi Paşa hazretlerinin Hârbiye Nâzırı Vekili sıfatıyla kendisiyle mukâlemeye mübâseret etmesi ve ictimâda vuku‘ bulacak (s. 98) mukâleme tafsîlâtı paşa-yı müşârünileyh hazretleri tarafından

taraf-ı sâmi-i Sadâret-penâhiye iş'âr ve tebliğ olunarak meclis-i hâss-i vükelâca mevki-i tezekküre vaz'ıyla karaîn-i bâ-mazbata arz-ı atabe-i ulyâ kılınması ve bu maddelerle mesele-i Mısıriyye'ye dâir kâfi-i husûsâtın menâfi-i Saltanat-ı Seniyye'ye muvâfik sûrette hüsn-i tesvîyesi nezd-i hümâyûn-ı hazret-i padişahîde ta'yîr-i mültezem olduğundan ve zât-ı âli-i fehîmanelerinin dirâyet ve metanet ve rüi'yyetleri müsellemler olduğundan ol vecihle tesvîye-i maslahata kemâl-i derecede sarf-ı mesâi ve ikdâmât bulunacağı ümid buyrulmakta olduğundan dahi taraf-ı sâmi-i vekâlet-penâhîlerine tebliğ olunması emr-i irâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî iktizâ-yi celîlinden olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 25 Zilhicce Sene 302 – Fî 23 Eylül Sene 301

İmzâ – Süreyya

Belge No: 155

Meclis-i Vükelâ Mazbatası Sûretidir

Mesele-i Mısıriyye müzâkere için İngiltere Devleti tarafından sefâret-i fevkâlade ile Der-saadete gönderilmiş olan Sir Henry Drummond Wolff tarafından verilen lâyihanın menâfi-i devlete tevfiğine gayret olunmak üzere müşârünileyh ile müzâkerâta devâm olunması istizânını hâvî mazbata-i ma'rûz manzûr-ı âli buyrularak lâyiha-i merkûmede muharrer mevâdd-ı hâmseden üsera-i zenci ticâretinin mâni' ve ilga hakkında tedâbir ittihâz olunacağına dâir olan madde evvelce bu bâbda beyne'd-devleteyn bir mukavele tanzîmi ve âhiren bazı tâ'dilât dahi icrâ olunduğu cihetle mukavelenâme-i mezkûre ile ona müteferri' muhâbere evrâkı tetebbu' ve tedkik ile ahkâmı nazar-ı i'tibâra alınıp devletçe yeniden bir taahhüd ve mes'ûliyet altına girilmemesine dikkat olunması lüzûmuna nazaran şâyân-ı i'tinâ olunduğu gibi Mısır ordusu için Memâlik-i Şâhâne'nin sâir mahallerinden asker tahrîrinde de mehâzir-i azîme olduğundan bu teklîfâtın küllüyen reddi ve taraf-ı saltanattan Mısır'a i'zâm buyrulacak komiserin gerek Hidiv ile vuku' bulacak istişârât ve müzâkerâtını ve Gerek İngiliz komiseri ile cereyân edecek müzâkerâtın tafsîlâtını peyder-pey Bâb-ı Âli'ye bildirmesi ve teferruâtı hakkında şeref-müteallik buyrulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî hükm-i celîli murahhas tayin buyrulan Arifi Paşa'ya lede't-tebliğ ol bâbda müşârünileyh Wolff ile cereyân eden müzâkerâtın neticesini hâvî alınan tezkire mukavelenâme müsveddesi tercümesiyle beraber bugünkü meclis-i âcîzânemizden

mütâlaa olundu. Mündericâtında müstebân olduğu üzere lâyhâ-i mezkûrenin birinci ve üçüncü ve dördüncü maddelerince matlûb olan tâ'dîlât icrâ edildiği gibi Mısır ordusu için Memâlik-i Şâhâne'den asker tahrîri hakkında olan ikinci maddesi dahi Hükûmet-i Seniyye'nin bu maksâda mebnî lüzûm görünecek teshîlâtı i'tâ buyuracağı raddesine tenzîl ile işbû tehsîlâtın ta'yîn ve tahdîd mâhiyyeti lüzûmu dermeyân olunması üzerine Memâlik-i Şâhâne'nin sâir mahalleri ahâlîsinden olup Mısır'da mukîm bulunan kisândan asker tahrîrine Hükûmet-i Seniyye'ce i'tirâz olunmadığı gibi Mısır ordusunun tensîki zımnında bir mukadder Osmanlı zâbitanın Hidivviyyet hizmetine dâhil olmasına müsaade buyrulacağı yolunda bir fıkra ilâvesime Bâb-ı Âlî'ce muvâfakat olduğu hâlde bunun mukavelenâmeye dercini Londra'dan istizân edeceğini müşârünileyh Wolff ifâde ve üsera-i zenci ticâretinin mâni' ve ilga bahsine gelince devlet-i metbûasının bu bâbda münâkid ve mevcûd olan mukavelenâmenin sarîyyü'l-icrâ olunacağına dâir mukaveleye bir i'bâre dercî arzûsunda bulunduğunu dahi ilâve eylediği gösterilmiş olmasına ve üsera-i zenci ticâretini mâni' hakkında Savva Paşa'nın Hârbiye Nezareti esnâda İngiliz elçisi bulunan Sir Leport ile müşârünileyh Savva Paşa tarafından mümzî olan bin sekizyüz seksen tarihli mukavelenâme ez ser-i nev mütâlaa ve tedkik olundukta işbû mukavelenâme mündericâtından bir maddesinin dâhili sulara dahi şumûli olduğu mukaddemâ nümâyân olarak ol bâbda icrâ olunan tedkikatta bu dâhili sular i'bâresi mukavelenâmenin Fransızca olan metninde olmayıp bunun Türkçe tercümesinde vukâa gelen sehûdan ibâret olduğu anlaşılmasıyla ol bâbda İngiltere sefâretiyle cereyân eden muhâbere üzerine bin sekizyüz seksen üç tarihinde Hâriciye Nâzırı bulunan Arifi Paşa ile İngiltere Maslahat-güzarı Vendham beyinde dâhili sular i'bâresinin tayyî bi'l-ittifâk (s. 99) kararlaştırılarak bi'l-istizân müteallik buyrulan irâde-i seniyye-i hazret-i padişahî mûcib-i âlîsi vecihle bir beyânâme dahi tanzîm ve teâtî edilmiş bulunmasına Binaen ve sefirin şimdiki teklîfi ise ahidnâme-i mezkûrun muhâfaza-i ahkâmından ibâret idüğüne nazaran bunun kabûlüyle tanzîm olacak mukaveleye der-uhde ve sâir eyâlât-ı şâhâne ahâlîsinden Mısır'da bulunanlardan gönüllü asker tahrîri ve Mısır ordusunun tensîki için bir def'aya mahsûs olmak üzere buradan bir mikdâr zâbit irsâli husûsunda beis görünmemiş ve cümle-i irâde-i seniyye'den olduğu vecihle komiserin istişârât ve müzâkerâtını ve İngiliz komiseriyle beyinde muhâbere ve mükâleme vuku' buldukça onların tafsîlâtını Bâb-ı Âlî'ye bildirmesi ve mutabaka esâsîsi iktizâsından ve bu madde hakkında tanzîm olunacak mukavelenâmenin kâbul-i âlîye arzı tabiyyet-i maslahat îcâbından bulunmasına mebnî

ta'yîn buyrulacak komiserle ol vecihle ta'lmât i'tâ kılınacağı dahi derkâr bulunmuştur. Mâ'lûm-ı hâkayık-ı manzûm-ı âlî buyrulduğu üzere mesele-i Mısıriyye'nin bir hüsn-i neticeye irsâli emrinde şimdiye kadar her gûna tedâbire mürâcaat ile birçok muhâberât cereyân etmiş ve Londra'yada sefir-i mahsûs i'zâm kılınmış olduğu hâlde o tarafça tesvîye-i maslahata temâyülden istinkâf olmakta iken mücerred seniyye-i muvafakat-ı cenâb-ı cihân-bânîde şimdi bir tarîk-i i'tilâfa girilmiş olmasından dolayı bundan istifâde ile işi bir an evvel tesvîye etmek hâlen ve istikbâlen menfaat-i devlete muvâfık olmakla beraber İngiltere'ce intihâb zamanının takribinden dolayı şâyed şimdiki kabine tebdîl edip de yerine fırkâ-i muhâlefe gelecek olursa onların ittihâz edeceği meslek-i hâreketin mechûl olması cihetiyle her hâlde iltizâm-ı sür'at lâzımdır ve işbû mukavelenâmenin akdi Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesini te'mîne bir mukaddeme olacağını dahi müsellemtan bulunmakla sûret-i ma'rûzâ rehin-i tensîb-i âlî olduğu hâlde bu yolda işe bir netice verilerek li-ecl'i-istizân îcâb eden mukavelenâmenin tanzîmi husûsunda Hârbiye Nezâreti'ne havâlesi bi'l-ittihâd tezekkür ve mezkûr mukavelenâme lâyhâsı müsvedde ve tercümelere leffen tezkire-i mezkûre ile maan arz ve takdîm kılınmış ise de kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 2 Muharrem Sene 303 – Fî 29 Eylül Sene 301

Zihni / Hakkı / Subhi / Server / Said / Münir / Hasan / Ali Saib / Arifi / Ahmed Esad / Kâmil / Şefkati

Belge No: 156

Şeref-Sâdır Olan İrâde-i Seniyye-i Şifâhîyi Mutazammın Baş Kâtib-i Celîle Tarafından Verilen Varaka Sûretidir

Mesele-i Mısıriyye hakkında İngiltere murahhası Sir Henry Drummond Wolff tarafından verilmiş olan lâyhâ üzerine icrâ edilen müzâkerât neticesiyle bu bâbda ne yapılmak lâzım geldiğini hâvî fi 2 Muharrem Sene 303 ve fi 29 Eylül Sene 301 tarihli mazbata-i vükelâ murahhas-ı müşârünileyh ile mukâlemeye memûr edilen Arifi Paşa hazretlerinin tezkiresi ve mukavelenâme lâyhâsı müsveddesi evrâk-ı müteferri'siyle beraber manzûr-ı âlî-i hazret-i padişahî oldu. Evvelce dahi beyân buyrulduğu vecihle Sir Drummond Wolff'un lâyhâsında muharrer mevâddan üsera-i zenci ticâretini mâni' ve ilga eylemek üzere tedâbir ittihâz olunacağına dâir madde hakkında zaten Saltanat-ı Seniyye ile İngiltere Devleti beyninde bir mukavelenâme mevcûd olduğunu ve bu

mukavelenâme üzerine dahi bazı ilâvât ve tâ'dîlât icrâ kılınacağı cihetle devletce bu bâbda yeniden bir taahhüd ve mes'ûliyyet altına girilmesi asla câiz olamayacağına ve Mısır ordusu için sâir eyâlât-i şâhâne ahâlîsinden Mısır'da bulunanlardan gönüllü asker tahrîri husûsuna gelince bu madde dahi zaten câri olup teba'-i şâhânedan Mısır'da buldukları esnâda Mısır'ın hizmet-i askeriyyesine duhûl etmek arzû edenlere mümânaat edilmemekte olup bu bâbda mukavelenâmeye ayrıca bir fikra derci Memâlik-i Şâhâne ahâlîsinden birçoğunun fevc fevc Mısır'a giderek asker yazılmasına sebebiyet vererek bundan maazallah-u teâla Mehmed Ali Paşa zamanında olduğu misillü netâyic-i marziyye tevellüd edebileceği melhûz idüğine Binaen işbû iki maddeden külliyyen sarf-ı nazar edilmesi ve Mısır ordusunun tensîki için muvakkat olmak üzere buradan bir mikdâr zâbit irsâli maddesine gelince zâbitan-ı merkûmenin adedi mâ'lûm olmak üzere mükâvelenâmede tayin-i mikdârı lâzımeden görünmüş ve Mısır'a i'zâm buyrulacak komiserin gerek Hidiv hazretleriyle vuku' bulacak istişârât ve müzâkerât ve gerek İngiliz murahhasıyla beyninde mükâleme ve muhâbere vuku' buldukça onların tafsîlâtını Bâb-ı Âlî'ye bildirerek keyfiyyet Bâb-ı Âlî'ce lede't-tedkik atebe-i ulyâ-yı mülûkânelerine arz olunarak irâde-i seniyyesi şeref-sunûh bulmadıkça bir şey yapılmaması velhâsıl bu bâbda tanzîm olunacak mukavelenâmenin kabûl-i âliye arzı ve komisere verilecek ta'lîmâtın ol vecihle tertîb kılınması münâsib-i mütâlaa buyrulmuş olmakla mevâdd-ı meşrûha hakkında murahhas-ı müşarunileyh ile bugün tekrar mukâleme olunarak netice-i müzâkerâtın bâ-mazbata arzı muktezâ-yi emr ü fermân hazret-i Hilâfet-penâhîden buyrulmuş olmakla ol bâbda

Fî 7 Muharrem Sene 303 – Fî 5 Teşrîn-i Evvel 301

Belge No: 157

Encümen-i Mahsûsa-i Vükelâ Mazbatası Sûretidir

Mesele-i Mısıriyye'yi müzâkere için İngiltere tarafından sefâret-i fevkâlade ile Der-saadete gönderilmiş olan Sir Henry Drummond Wolff tarafından verilen lâyhada münderic mevâdd üzerine bi'l-müzâkere icrâ kılınan tâ'dîlâtı hâvî olan mukavelenâme müsveddesi ile ol bâbda ki mazbata-i ma'rûz manzûr-ı âlî buyrularak mukaveleye dercî istenilen ve üsera-i zenci ticâretini mâni' ve ilga eylemek üzere tedâbir ittihâz olunacağına dâir olan madde hakkında zaten beyne'd-devleteyn bir mukavelenâme mevcûd olup âhiren bazı ilâvât ve tâ'dîlât dahi icrâ kılındığı cihetle devletçe bu bâbda

yeniden bir taahhüd ve mes'ûliyet altına girilmesi asla câiz olamayacağını ve Mısır ordusu için sâir eyâlât-ı şâhâne ahâlîsinden Mısır'da bulunanlardan gönüllü asker tahrîri maddesi el-hâletü-hâzihi câri ve teba'-i şâhânedan Mısır'da buldukları esnada Mısır'ın hizmet-i askeriyyesine duhûl arzûsunda bulunanlara mümânaât edilmemekte olduğu hâlde mukaveleye bunun için ayrıca bir fıkra derci Memâlik-i Şâhâne ahâlîsinin birçoğu Mısır'a gidip de asker yazılması ki netâyic-i mazarraya sebebiyet vermesi melhûz idüğüne Binaen işbû iki maddeden külliyyen sarf-ı nazar edilmesi ve Mısır ordu-yı hümâyûnun tensîki için buradan muvakkaten gönderilecek zâbitanın mukavelede tayin-i sınıf ve mikdârı ve Mısır'a i'zâm buyrulacak komiser gerek Hidiv ile istişârât ve müzâkerâtını ve gerek İngiliz murahhasıyla beyninde mukâleme ve muhâbere vuku' buldukça onların tafsîlâtını Bâb-ı Âlî'ye bildirerek ba'de'd-tedkik atebe-i ulyâya arzıyla irâde-i seniyyesi şeref-sâdır olmadıkça bir şey yapılmaması ve bu bâbda yapılacak mukavelenâmenin kabûl-i âliye arzıyla komiserlere verilecek ta'lîmâtın ona göre tertîb kılınması hakkında müteallik buyrulan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı cihân-bânî mantûk-ı münîfine tevfiķan sefir-i müşârünileyh ile tekrar cereyân eden müzâkerât ve mübâhasâtın tafsîlâtını hâvî murahhas paşanın tezkiresi mukavele müsveddesiyle maan bugünkü meclis-i çâkeranemizde kırâat olundu. Müzâkere-i çaryenin tafsîlâtı tezkire-i mezkûrenin mütâlaasından rehin-i âlem-i âlî buyrulacağı cihetle burada tekrarıyla tasdî'e hâcet olmayıp ancak üsera-i zenci ticâretinin mâni' ne dâir olan madde-i mezkûrenin ibka'sı husûsunda müşârünileyh Wolff'a ihdâr ederek nihayetü'l-emr madde-i mezkûrenin tarafeyn komiserlerinin Hidiv hazretleriyle ba'de'l-istişâre üsera hakkındaki memnûatı mukavele-i mevcûdiye tevfiķan te'mîn için ittihâz olunacak tedâbir hakkında devlet-i metbûalarına birer report irsâli yolunda devlet-i metbûasının kabûlüne ta'lîken tahsîsi lüzûmu tekrar etmekle beraber Mısır ordu-yı hümâyûnunun tanzîm ve tensîki yalnız yerli askeriyle kabil ve Memâlik-i Şâhâne ahâlîsinden asker tahrîrine müsaade buyrulmadıkça ordunun ıslâhı hâsıl olamayacağından bahisle bu bâbda ki fıkranın adem-i derci hakkındaki (s. 101) teklîfe irâen rûi muvâfakat etmemekle mukavelenâmenin ikinci maddesi dahi Mısır ordusunun tensîki maksâdına mebnî Hükûmet-i Seniyye Memâlik-i Şâhâne'nin kıt'a-i sâiresinden hizmet-i askeriyye ihtiyâcâtına hâ'il ve mâni' olmayacak sûrette lâzım gelen teshîlâtı icrâ edeceği yolunda müşârünileyh Wolff tarafından tashîhi teklîf olunmuştur. İzahat ve vakıâya nazaran üsera-i zenci ticâretinin mâni' ne dâir olan fıkranın mukaveleye dercinden sarf-ı nazar olunmasına ibtidâ-yı müzâkerâtta müşârünileyh Wolff'un muvâfakati istihsâl kılınmış

iken devlet-i metbûasından aldığı emr-i ta'limâta Binaen bunun tekrar derci lüzumunu beyân etmesi Ceneral Gordon'un Hartum'a azîmeti esnasında Sudan'ca teskîn-i ihtilâle vesile olacağını mütâlaasıyla işbû üsera ticâreti memnûasının ilgasına dâir ilânâtından dolayı hükm-ı muâhedenâmenin bu sûretle te'mîni maksâdına müstenid olması melhûz olduğu gibi esâs-ı madde-i hükm-i ahde mebnî ve bu kere tâ'dîlen kararlaştırılan maddenin mukavele-i mevcûde dâiresinde tedâbir ittihâz olunacağından ibâret olmasıyla bununla da mukâvelât-ı mefkûre hâricinde devletçe bir gûna tâ'dîlâta girilmeyeceği bedîhi bulunmakla beraber Mısır ordu-yı hümâyûnunun sûret-i tanzîmi hakkında olan madde-i tâ'dîliyede hayliden hayli bezl-i mesâi eylemiş olduğu hâlde madde-i mezkûrenin mukaveleye dercinden bütün bütün sarf-ı nazar ettirilememiş ve gönderilecek zâbitanın tahdîd-i mikdârı bahsinde bunun komiserler tarafından icrâ olunacak tahkikat ve teşkilât üzerine tayin-i âdeti iktizâ-yı maslahat olmasına göre bunun şimdiden tahdîdi gayr-i mümkün olduğu gibi bi'l-farz mümkün olsa bile bu sûret Devlet-i Âliyye'nin inde'l-iktizâ Mısır'a istediği kadar asker göndermekte olan hukûkunu kasr ve tahdîd etmek demek olmasına mebnî bunun mukaveleye derci câiz olamayacağı müşârûnileyh Wolff'un cümle-i ifâdâtından idüğü dahi tezkire-i mezkûrede dermeyân eylemiş olup mesele-i Mısriyye'nin her hâlde bir netice-i hüsnüye irsâli emrindeki lüzûm ve ehemmiyet bahs ve tafsilden müstâni olduğu gibi mukaddemâ İngiltere'ce tesvîye-i maslahata tahmilden istinkâf olunmakta iken muharrer muvaffakiyyet-i celîle-i hazret-i padişahî cümle-i cümliyesinden olmak üzere şimdi bir tarîk-i i'tilâfa girilmiş ve işbû mukavelenâme müsveddesi dahi hukûk-ı Saltanat-ı Seniyye'nin muhâfazası için bi'd-def'ât cereyân eden ihâs ve müzâkerâtın netice-i tâ'dîlesi olduğu gibi Londra Sefâret-i Seniyyesi'nin mütâlaa olunan telgrafnâmesinde dahi İngiltere Hükûmet-i hâzırası tarafından hükm-i hükümrân-ı hazret-i padişahî ile tamamıyyet-i mülkiyye-i Saltanat-ı Seniyye'nin muhâfazası üzerine ibrâz olunan eser-i iltizâmın takdîriyle müşârûnileyh Wolff'a tevdi' olunan memûriyyetinin bir hüsn-i neticeye irsâlinin tesrî' Lord Salisbury tarafından ifâde olunduğu dermeyân kılınmakla beraber Müşârûnileyh Wolff'un salı günü Mısır'a azîmet arzûsunda olduğu anlaşılmiş olmasına göre sâlifü'l-beyân mukavelenâme akdi ve teâtî olunmaksızın müşârûnileyh gidecek olursa sarf olunan mesainin semeresi iktitâf olunmayarak mesele hâl-i sâbıkına avdet etmiş olacağına ve mazbata-i mütekaddim-i âcîzânemizde dahi arz eylemiş olduğu üzere İngiltere'ce zaman-ı ihtihâbenin takîbinden dolayı şâyed şimdiki kâbine tebeddül ettiği hâlde yerine geçecek olan fırka-i muhâlefenin ittihâz edeceği meslek-i

hareketin meçhûl olması cihetiyle de işe bir hüsn-i netice verilmesi lâzımeden ve mukavelenâme-i mezkûr mündericâtı hukûk-ı Saltanat-ı Seniyye'nin mahfûziyyeti esâsına mebnî olmasıyla işin şu sûrette bitirilmesi her hâlde devletin menfaat-i mukteziyâtından olduğu gibi işbû mukavelenin akdi Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesini dahi te'mîne bir mukaddeme-i hayriyye idüğüne Binaen imzâ ve te'âtîsi lüzûmu bi'l-ittihât tensîb olunmuş ve cümle-i emr ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı padişahîden olduğu üzere komiserin istişârât ve müzâkerâtının tafsîlâtını Bâb-ı Âlî'ye bildirip tedkik ve istîzân olunduktan sonra icrâ-yı îcâbı ve ileride yapılması iktizâ eden mukavelenâmenin kabûl-i âlîye arzı tabiyyet-i maslahat iktizâsından olmasıyla işbû mukavelenâmenin imzâ ve te'âtîsi rehin-i tasvîb-i âlî buyrulduğu hâlde ta'yîn buyrulacak komiseri li-ecli'l-i'tâ ona göre bir ta'lîmât tanzîm ve atabe-i ulyâya takdim (s. 102) kılınacağı derkâr bulunsa ve tezkire-i mezkûre mukavelenâme müsvedde ve tercüme ve Londra sefâretinin mezkûr telgrafnâmesinin tercümesi ve Nezâret-i Hâriciye'nin tezkiresi ile birlikte takdîm kılınmış ise de irâde-i mahâll-i seniyyet ifâde-i hazret-i Hilâfet-penâhî ne vecihle şeref-müteallik buyrulur ise işin onda olacağı muhât-ilm-i âlî buyrulduktan ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimindir.

Fî 8 Muharem Sene 303 – Fî 6 Teşrin-i Evvel Sene 301

Saffeti / Zühdi / Zihni / Hakkı / Subhi / Server / Said / Münir / Hasan / Ali Saib / Arifi / Ahmed Esad / Kâmil

Belge No: 158

İrâde-i Seniyye-i Husûsî Sûret-i Münîfesidir

Mesele-i Mısriyye hakkında dünkü pazar günü in'ikâd eden meclis-i vükelâdan bi't-tanzîm Fî 8 Muharrem Sene 303 tarihli tezkire-i sâmi-i Sadâret-penâhîyle arz ve takdîm kılınan mazbata melfûfâtıyla beraber manzûr-ı âlî-i hazret-i Hilâfet-penâhî buyruldu. Bu mazbatada mevzû-i bahs olan üç maddeden biri üsera-i zenci ticâretinin mâni' ne dâir olan fikranın mukavelenâmede ibka'sı husûsunda Sir Drummond Wolff tarafından ısrâr olduğundan madde-i mezkûrenin tarafeyn komiserlerinin Hidiv hazretleriyle ba'de'l-istişâre üsera hakkındaki memnûâtı mukâvelât-ı mevcûdeye tevfiikan te'mîn için ittihâz olunacak tedâbir hakkında devlet-i metbûalarına birer report irsâli yolunda tazmîmi maddesi olup bundan evvel dahi emr ve irâde buyrulduğu

vecihle üserâ-i zenci ticâretinin memnûâtına dâir Devlet-i Âliyye ile İngiltere beyinde bir mukavelenâmenin mevcûd olduğu cihetle şimdi akd edilmek istenilen mukavelenâmeye buna dâir bir madde-i mahsûsa ilâvesine asla lüzûm olmayıp fakat bu madde hakkında mevcûd mukâvelât ahkâmının asla hâricine çıkılmamak ve diğer mevâdd misillû bu maddeye dâir komiserlerler Hidiv hazretleri beyinde cereyân edecek istişârât ve müzâkerât dahi peyder-pey Bâb-ı Âlî'ye iş'âr ile keyfiyyet atabe-i ulyâyâ arz olunarak irâde-i seniyye şeref-sadır olmadıkça müzâkerât ve istişârât-ı cedîdenin hiçbiri mukarrer ve mer'î add edilmemek şartlarıyla komiserlere verilecek ta'limâtta bundan bahs edilebileceği ve diğer maddeye gelince Mısır ordu-yı hümâyûnunun tanzîm ve tensîki yalnız yerli askeriyle kabil ve sâir vilâyât ahâlîsinden asker tahrîrine müsaade olunmadıkça ordunun ıslâhı hâsıl olamayacağından bu bâbdaki fikranın mukaveleye adem-i derci hakkındaki teklife murahhas-ı müşârünileyh tarafından muvâfakat olunmamış ise de ahâlî-i Mısriyye'den ibâret olan Mısır ordu-yı hümâyûnunun bu ana değin emin ve âsâyîşi muhâfaza eyledikleri cümlenin meşhur-ı müsellemi olduğu gibi gerek Kırım Muhârebesi'nde ve gerek muhârebe-i âhirede iktidâr ve kifâyetleri sabit olmuş olmasıyla ordu-yı mezkûrun yalnız yerli askeriyle tanzîm ve tensîki kabil olamayacağı teslim olunmayıp bununla beraber evvelce dahi emr-ü fermân buyrulduğu vecihle bir kere Mısır ordusu için sâir vilâyât ahâlîsinden asker tahrîr ve celbine müsaade olunacak olur ise vilâyât-ı sâire ahâlîsinin akın akın Mısır'a gideceği ve şu hâlde Mısır ordu-yı hümâyûnun hemân kâmilten denilecek raddede Türk askerinden tereküb edecek mahall-i şit olmayıp böyle şeca'ât efrâd-ı Türkî'den tereküb edecek ve husûsuyla İngiliz nüfûzu altında bulunacak bir kuvve-i cismiyye-i askeriyenin maazallah-ı teâli ileride Mehmed Ali ve İbrahim Paşalar vâkıası gibi bir büyük gâile hudûsuyla maazallah-ı teâli pek az zaman içinde Arabistan kıt'asını ve Suriye'yi ve husûsîyle Hilâfet-i İslamiyye'yi hâl-i tehlikeye götürebilecek bir takım netâyic-i mazarra ve vehim meydana getirmesi pek melhûz olarak buralarının heyet-i vükelâ-yı fehimce etrafiyla ve lâyıkiyla teemmül ve mülâhazası vacibeden olduğundan işi şu noktadan nazar etmek üzere bu maddenin beyne'l-vükelâ bi't-tekrar lâyıki ve vecihle tedkik ve mülâhazası gönderilecek zâbitanın şimdiden temdîd-i mukarreri gayr-i mümkün olduğu bahsine nakl-i kelâm olununca çünkü gönderilecek zâbitan kumanda için olmayıp Mısır ordu-yı hümâyûnun tanzîm ve tensîki (s. 103) hizmetinde kullanılacağı cihetle sunûf ve efrâdı mâ'lûm olan orduyu tanzîm ve ıslâh için ne kadar zâbitin vücuduna lüzûm olduğunun şimdiden tayini kabil olmasıyla bu bâbda dermeyân

kılınan adem-i imkân dahi kabûl-ı şâyân olamayacağından ve zâbitanın tahdîd-i mikdarı denildiği gibi Devlet-i Âliyye'nin inde'l-iktizâ Mısır'a istediği kadar asker göndermekte olan hukûkunu kesr ve tahdîd edeceği bedîhi idüğinden evvelki emr ve irâde-i seniyye vecihle mikdar-ı zâbitanın şimdiden tahdîd kılınması ve nezd-i âlî-i Sadâret-penâhîlerinde dahi muhtâc-ı tekrar olacağı üzere Devlet-i Âliyye'ce en ziyâde nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alınacak şey kendi hayr ve menfaatinin istihsâl ve muhâfazası olmasıyla İngiltere Devleti'nin şimdiki kabinetosunun düşeceği mülâhazası bu işte tedkikat-ı amîka ve mükemmele icrâtı mâni' olamayacağı şeref-sânih olan emr ü fermân-ı hümayûn-ı Hilâfet-penâhî iktizâ-yı âlisinden olarak şu tafsîlâta göre maslahatın her cihetinin ez ser-i nev mülâhaza ve müzâkeresi ile kararının bâ-mazbata arzı atabe-i ulyâ kılınması emr ü fermân buyrulmuş ve bu maddeye dâir olarak takımıyla iâde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 9 Muharrem Sene 303 – Fî 7 Teşrin-i Evvel Sene 301

İmzâ - Süreyya

Belge No: 159

Meclis-i Vükelâ Mazbatası Sûretidir

Mesele-i Mısriyye müzâkerâtı için İngiltere Devleti tarafından sefâret-i fevkalâde ile dersadete gönderilen Sir Henry Drummond Wolff ile cereyân eden müzâkerât üzerine tanzîm olunan mukavelenâmenin imzâ ve te'âtisi istizânına dâir fî 8 Muharrem Sene 303 tarihli mazbata-i âhire manzûr-ı âlî buyrularak üsera-i zenci ticâretinin memnûâtına dâir beyne'd-devleteyn bir mukavelenâme mevcûd olmasıyla şimdi akd olunacak mukavelenâmede buna dâir bir madde-i mahsûsa ilâvesine luzûm olmayıp maa-hazâ bu madde hakkında mevcûd olan mukavele ahkâmının hâricine çıkılmamak ve mevâdd-ı sâire misillû bunun için komiserlerle Hidiv beyninde cereyân edecek müzâkerâtın tafsîlâtı peyder-pey Bâb-ı Âlî'ye iş'âr ile keyfiyyet atabe-i ulyâya arz olunarak irâde-i seniyye şeref-sadır olmadıkça mesâi olmamak şartlarıyla komisere verilecek ta'lîmâtta bundan bahs olunabileceğine ve ahâlî-i Mısriyye'den mürekkeb olan Mısır ordu-yı hümayûnun şimdiye kadar emin ve âsâyişi muhâfaza eyledikleri meşhûr ve Kırım Muhârebesi'nde ve muhârebe-i âhirede iktidâr ve kifâyetleri sâbit olmasına nazaran ordu-yı mezkûrun yerli askeriyle tanzîmi kabil olamayacağı hakkında müşârünileyh Wolff tarafından vâki' olan ifâde teslim olunmayıp bununla beraber Mısır

ordusu için vilâyât-ı sâire ahâlîsinden asker tahrîrine müsaade olunacak olur ise vilâyât-ı sâire ahâlîsinden çoğunun Mısır'a gideceği ve şu hâlde Mısır ordu-yı hümâyûnu hemân kemâlen denilecek raddede Türk askerinden tereküb edeceği cihetle bunda mehâzir ve mazarrât-ı azîmenin muvâzenesi lâzımeden idüğüne ve Mısır'a gönderilecek zâbitan ordunun tanzîm ve tensîki hizmetinde kullanılacağı cihetle efrâdı mâ'lûm olan bir ordunun tanzîm ve ıslâhı zımında ne kadar zâbitanın vücûdana lâzım olduğunun şimdiden ta'yîn dahi kabil olmadığına Binaen tafsîlât-ı meşrûhaya göre maslahatın her cihetinin bugün meclis-i mahsûsa akd eyleyerek lâyıkı vecihle tekrar mülâhaza ve müzâkeresiyle kararının arzı müteallik buyrulan irâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî iktizâ-yı celîliyesinden idüğünü mübelliğ tezkire-i husûsî miyâne-i çâkeranemizde mütâlaa ve mantûk-ı münîfi vecihle ez ser-i nev müzâkere olundu.

Vâkıa üsera-i zenci ticâretinin memnûâtına dâir Devlet-i Âliyye ile İngiltere beyinde bir mukavelenâme mevcûd olduğu hâlde şimdi mesele-i Mısriyye için akd olunacak mukaveleye bunun için yeniden madde-i mahsûsa derci luzûm olmamasıyla buna dâir olan (*boş*)'nin mukaveleye dercinden sarf-ı nazar olunmasına ibtidâ müşârünileyh Wolff'un muvâfakati dahi istihsâl kılınmış olduğu hâlde devlet-i metbûasından aldığı emr-ü ta'lîmâta Binaen bunun tekrar dercinde ısrâr etmesine ve yapılacak şey ise mukavele-i mevcûde dâiresinde tedâbir ittihâzını beyândan ibâret olacağı mütâlaasına Binaen mukaveleye bir fıkra-i mahsûsa ilâve edilmiş ve Mısır ordu-yı hümâyûnun tanzîmi için sâir Memâlik-i Şâhâne ahâlîsinden asker tahrîri hakkında müşârünileyh tarafından vâki' olan teklîfe gelince bu madde hakkında evvel ve âhir düşünülen mahzûr ve mazarrâta mebnî bunun mukaveleden ihrâcı husûsuna pek ziyâde gayret olunmuş ise de müşârünileyh Wolff'un ikna' kabil olamayıp İngiltere Hükûmeti öteden beri Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi maddesini âsâyîş-i mahalliyenin kâmilen iâdesine ta'lik etmekte olarak bu da Mısır ordu-yı (s. 104) hümâyûnun tanzîm ve ıslâhıyla hâsıl olacağı ve ahvâl-i mâlîye-i Mısriyye ise Hidiv'in fermân-ı hümâyûnlarla na'il olduğu imtiyâzât hükmünce Mısır'da istihdâmına me'zûn olduğu on sekiz bin askeri bile idâreye müsâid olmadığı meydanda ve Mısır meselesinin bir an evvel halli lüzûmu taht-ı ehemmiyette bulunduğu gibi işbû gönüllü asker tahrîri dahi bir def'aya mahsûs olacağı cihetle Mısır'dan İngiliz askerinin çıkmasını tesrî' için teklîf-i mezkûre dahi bazı kuyûd ve şurûd tahtında muvâfakat edilmesinde beis olmayacağı tezkire olunmuş ise de işbû asker tahrîri maddesinde cenâb-ı seniyyü'l-cevânib hazret-i padişahîden beyân ve irâd buyrulan mehâzir-i azîme misâle müstenid ve şayân-ı dikkat

olduğuna mebnî mesele-i Mısriyye'nin müzâkeresine memûr olan Arifi Paşa'nın ol bâbdaki mesâi-i vâkıasına bu kere Sadâret'in muâveneti dahi inzimâm ederek taraf-ı Sadâret'ten ifâde olunduğu vecihle zıkr olunan iki madde üzerine müşârünileyh Wolff ile bi't-tekrar cereyân eden ebhâs ve müzâkerâtın neticesinde işbû asker tahrîri tanzîm olacak mukaveleden külliyyen ihrâcına müşârünileyhin muvâfakati hâsıl olarak ol bâbda kendisi kâfi olduğu gibi İngiltere kabinetosunun dahi muvâfakatini istihsâl için derhâl Lord Salisbury'e telgraf yazıldığı ve üsera-i zenci ticâretinin manûâtına dâir olan fikranın dahi kezâlik mukavelenâmeden ihrâcına kat'ıyyen muvâfakat edip şu kadar ki bu memnûâtın Mısriyye'ce te'mîni zımnında ol bâbda olan muâhede hâricine çıkmayarak komiserler lüzûm görecekleri tedâbiri devlet-i metbûalarına beyân edecekelerini mübeyyin kendi tarafından Hâriciye Nezâreti'ne bir müzekkere yazılıp nezâret-i müşârünileyhden dahi kendisine muvâfakati mutazammın bir cevâb yazılmasını talep eylediği anlaşılmış ve bunda bir beis görülmeyerek bu iki madde hakkında ber-vech-i ma'rûz hâsıl olan muvâfakat üzerine ordunun tanzîm ve tensîki için buradan zâbit irsâli teklifi de bi't-tab'î kılınmış olduğundan bu esâslara göre tashîh ve tanzîm edilen mukavelenâme müsveddesi tercümesiyle maan arz ve takdîm kılınmıştır. Müşârünileyh ve Wolff'un bu bâbda hâsıl olan muvâfakatine nazaran Lord Salisbury'den muntazar olan cevâbın dahi matlûba muvâfık olması me'mûl bulunduğundan bu meselenin şu sûretle tesvîye-pezir olması mücerred veli-i nimet bî-nimetimiz padişahımız efendimiz hazretlerinin her husûsta meşhûd dâire-i intâc olan muvaffakiyet-i celîle-i cenâb-ı Hilâfet-penâhîleri cümle-i mütemmimesinden olamasıyla dua-yı adde-i ömr ve iclâl-i şehin-şâh tekrarıyla tezyîn-i lisân-ı müsâddikat kılınmış olmakla Lord Salisbury'den cevâb-ı muvâfakat vürûdunda işbû mukavelenin imzâ teâtîsi rehin-i tasvîb-i âlî buyrulduğu hâlde îfâ-yı muktezâsı husûsunun Hâriciye Nezâreti'ne havâle olunması ve ta'yîn buyrulacak komiserlerin istişârât ve müzâkeretının tafsîlâtını Bâb-ı Âlî'ye bildirip tedkik ve bi'l-istizân irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehriyari şeref-sudûr buyrulduktan sonra icâbı icrâ olunacağı kuyûdunun ta'yîn buyrulacak komiserlere verilecek ta'lîmâta derc olacağı misillû Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi için ileride yapılması mukadder olan mukavelenâmenin kabûl-i âlîye arz kılınması bi'l-ittihâd tezkire kılınmış ise de ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân veliyyü'l-emr efendimizindir.

Zihni / Münife / Hakkı / Subhi / Server / Said / Münir / Hasan / Saib / Arifi / Ahmed Esad / Kâmil / Şevkati / Zühdi

Belge No: 160

(s. 105)

İrâde-i Seniyye Sûretidir

İşbû sûret-i musâddakanın nüsha-i asliyesi olan meclis-i vükelâ mazbatası melfûf mukavelenâme müsveddesi ve evrâk-ı müteferri‘ ile beraber manzûr-ı hakâyık-nüşûr-ı hazret-i Hilâfet-penâhî ve zikr olunan mukavelenâme müsveddesi mündericâtı rehin-i tensîb-i âlî-i cenâb-ı padişahî olarak tezkire ve istizân olunduğu vecihle mezkûr mukavelenâmenin imzâ ve teâtîsi husûsunun Hâriciye Nezâreti’ne havâlesi ve üsera-i zenci ticâretinin memnûâtına dâir Devlet-i Âliyye ile İngiltere Devleti beyninde mevcûd olan mukavelenâme ahkâmı dâiresinde bu memnûâtın Mısır’ca te’minî luzûm görülecek tedâbirin Bâb-ı Âlî’ye bildirilmesi husûsu ta’yîn ve i‘zâm buyrulacak Devlet-i Âliyye komiserine şifâhen tebeyyün ve ifâde kılınacağından bu bâbda müşârünileyh Wolff tarafından Hâriciye Nezâreti’ne bir müzekkere yazılıp nezâret-i müşârünileyhden dahi kendisine muvâfakat-i mümkün bir cevâb yazılmasına hâcet görülmemekle bundan sarf-ı nazarar kalınmasının ve bir de bu iş için Mısır’a i‘zâm buyrulacak komiser şu günlerde ta’yîn kılınacağı ve eğer komiser sınıf-ı askeriyyeden olur ise refâkatine memûriyyet-i mülkiyyeden ve komiser mülkiyyeden olduğu hâlde kezâlik refâkatine askeri ve mülkiyyeden birkaç zât intihâb ve ta’yîni tabîi olduğundan müşârünileyh Wolff’a teblîği emr ü fermân-ı hümâyûn hazret-i Hilâfet-penâhî muktezâ-yı âlîsinden olarak zikr olunan mukavelenâme müsveddesiyle evrâk-ı müteferri‘sinin asılları nezd-i âlîde bi’t-tevkîf sûret-i musaddakaları irsâl kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü’l-emrindir.

Fî 11 Muharrem Sene 303 – Fî 9 Teşrin-i Evvel Sene 301

Belge No: 161

Meclis-i Vükelâ Mazbatası Sûretidir

Mesele-i Mısriyye müzâkere için İngiltere Devleti tarafından sefâret-i fevkalâde ile Der-saâdet’e gönderilmiş olan Sir Henry Drummond Wolff ile âhiren bi’l-müzâkere tanzîm ve dünkü mazbata-i âcîzânemiz ile takdîm kılınmış olan mukavelenâmenin imzâ

ve teâtîsi için Hâriciye Nezâreti'ne me'zûniyyet i'tâsı ve üsera-i zenci ticâretinin mâni' hakkında beyne'd-devleteyn mevcûd olan mukavelenâme ahkâmı dâiresinde bu memnûâtın Mısır'ca te'mîni hakkında lüzûm görünecek tedâbirlerin Bâb-ı Âlî'ye bildirilmesi husûsu ta'yîn buyrulacak komisere şifâhen ifâde ve tebeyyün kılınacağından bundan dolayı müşârünileyh Wolff tarafından Nezâret-i Hâriciye'ye müzekkere yazılıp nezâret-i müşârünileyhden dahi kendisine muvâfakat-i mümküne cevâb yazılmasına hâcet olmadığına dahi kendisine teblîği müteallik buyrulan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i padişahî iktizâ-yı âlîsinden olup ancak mazbata-i mütekaddime-i âcizânemizde arz edilmiş olduğu vecihle Mısır ordu-yı hümâyûnu için sâir Memâlik-i Şâhâne ahâlîsinden Mısır'da gönüllü asker tahrîri hakkındaki fıkranın mukaveleden ihrâcına müşârünileyh devlet-i metbûasının kabûlüne taalluken muvâfakat etmiş ve bu bâbda Lord Salisbury'e dahi telgraf yazılmasından dolayı hükm-i emr ü fermân-ı hümâyûn bugün kendisine teblîğ olundukta devlet-i metbûasından lede'l-istizân aldığı ta'lîmâtta asker tahrîri maddesinden sarf-ı nazarla mukavelenâmenin Mısır ordusunun tanzîmine dâir olan maddesine "Hükûmet-i Seniyye bu bâbda lüzûmu tasdik olacak teshîlâtı i'tâ buyuracaktır" fıkrasının ilâvesiyle iktifâ olunması bildirilmiş olduğundan bu tashîhe muvâfakat olduğu ve üsera-i zenci ticâreti memnûâtının mevcûd olan mukavelenâme ahkâmı dâiresinde te'mîni için lâzım görünecek tedâbirin Bâb-ı Âlî'ye bildirilmesi zımnında Devlet-i Âliyye komiserine icrâ-yı teblîgat olunacağı kararının tahrîren kendisine bildirildiği hâlde mukavelenâmeyi imzâ edeceğini ve bundan başka bir sûretle tâ'dîl-i mukaveleye me'zûn olmadığını sûret-i kat'iyyede beyân eylemiş olmasıyla icâbı lede'l-teemmül mesele-i mezkûre için şu sûretle bir tarîk-i tesvîye hâsıl olmuşken şimdi mukavelenâme akd olunmayıp da müşârünileyh gidecek olur ise Devlet-i Âliyye'yi bedâyetinden beri işgal etmekte olan Mısır işi yine hâl-i sâbıkına kalmış olacağı gibi hall-i mesele için ileride yeniden yine bir sûret i'tilâfiye tahdîsi (s. 106) lüzûmu hâsıl olmak tabîi ve ol vakit işin şöyle bir sûret-i haffede tesvîyesine imkân bulunup bulunmayacağı mechûl olmasına nazaran her hâlde meseleyi bir mukavelenâmeye rabt ile Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesini sûret-i resmîyyede te'mîn ettirmek devletin menfaat-i iktizâsından olmakla beraber mukavelenâmeye derci beyân olunan fikra-i mezkûrede yalnız lüzûmu tasdik olunacak teshîlât i'tâsından ibâret olmasıyla bunu kabûl etmeyip de işi kırmak mesâil ve gavâil-i müselleme-i hâzıra esnasında İngiltere'ce sû-i te'sîr hâsıl edeceği cihetle muvâfık-ı nefsü'l-emr olamayacağından ittihâd hâsıl olmuş ve müşârünileyhümânın iltiması vecihle üsera-i

zenci ticâreti memnûâtının mukâvelât-ı mevcûde dâiresinde te'mîni için ittihâzına lüzûm görünecek tedâbirin Bâb-ı Âlî'ye bildirilmesinin Devlet-i Âliyye komiserine ifâde ve tebeyyün olunacağıın Nezâret-i Hâriciye'den tahrîren kendisine teblîğinde de bir gûna beis görünmeyip sâlifü'l-beyân mukavelenâmenin nüsha-i musahhihesi Fransızca müsveddesi ile beraber leffen arz ve takdîm kılınmış olmakla rehin-i tensîb-i âlî buyrulduğu hâlde imzâ ve teâtî ve ber-vech-i ma'rûz müşârünileyhe tahrîran teblîğ-i keyfiyyet olunması zımnında nezâret-i müşârünileyhâya me'zûniyyet i'tâsı bâbında ve kâtibe-i ahvâlde emr-ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 11 Muharrem Sene 303 – Fî 9 Teşrin-i Evvel Sene 301

Şevkati / Zühdi / Zihni / Hakkı / Subhi / Server / Said / Münir / Hasan / Ali Saib / Arifi / Ahmed Esad / Kâmil

Belge No: 162

İrâde-i Seniyye Sûretidir

Meclis-i Vükelâ'nın işbû mazbatası melfûf mukavelenâme müsveddesi tercümesi ve Fransızcasıyla beraber manzûr-ı âlî buyrulmuş ve müsvedde-i mezkûrenin üçüncü maddesine sürh ile ilâve edilen “ ve Hükûmet-i Seniyye bu bâbda lüzûmu tasdik olunacak teshîlâtı i'tâ buyuracaktır” fıkrası tayy ve ihrâc ile bu bâbda teshîlâtı irâe olunacağı Hâriciye Nezâreti tarafından şifâhen beyân ve te'mîn olarak ve üsera-i zenci ticâreti memnûâtının mevcûd olan mukavelenâme ahkâmı dâiresinde te'mîni için lâzım görünecek tedâbirin Bâb-ı Âlî'ye bildirilmesi zımnında Devlet-i Âliyye komiserine icrâ-yı teblîgat olunacağı kararının tahrîren Wolff'a bildirilmesi sûretinden sarf-ı nazarla kezâlik bu madde hakkında dahi Devlet-i Âliyye komiserine teblîgat-ı şifâhiye icrâ kılınacağı nezâret-i müşârünileyhümâ cânibînden te'mîn ve beyân kılınarak mukavelenâme-i mezkûrun imzâ ve teâtîsi muktezâ-yı irâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhîden olmakla ve müsvedde-i mezkûre tercümesi Fransızcasıyla beraber iâde kılınmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 12 Muharrem Sene 303 – Fî 10 Teşrin-i Evvel Sene 301

İmzâ - Süreyya

Belge No: 163**Mukavelenâme Sûretidir**

Zât-ı şevket-semân-ı hazret-i padişahî ile Haşmetlü Biritanya-yı Kebir ve İrlanda Memâliki majestesi kraliçesi ve Hindistan İmparatoriçesi hazretleri mesâlih-i Mısriyye'nin tesvîyesi maksâdıyla Mısır'a fevkalâde komiserler i'zâmı husûsunda ittifâk hâsıl eylediklerinden bir mukavelenâme akdine karar vermiş ve bunun için taraf-ı eşrâf-ı hazret-i padişahîden (*boş*) Haşmetli Britanya-yı Kebir ve İrlanda Memâliki majestesi hazretleri cânibînden (*boş*) murahhas ta'yîn kılınmıştır.

Müşârünileyhim yolunda muntazam görünen ruhsatnâmelerini ba'de't-teâtî elyevm düsturu'l-amel olan fermân-ı hümâyûn esâsı üzerine ve dâiresi dâhilinde kabûl olunan mevâdd-ı âtîyi kararlaştırmışlardır.

Birinci Madde – Zât-ı şevket-semân-ı hazret-i padişahî ile haşmetli İngiltere Kraliçesi Mısır'a birer büyük komiser i'zâm buyuracaklardır.

(s. 107)

İkinci Madde – Devlet-i Âliyye büyük komiseri vesâit-i maslahat ile Sudan'da iâde-i huzûr ve âsâyiş sâlih-i ihsan tedâbiri Hidiv hazretleri veya müşârünileyh tarafından bu bâbda ta'yîn buyrulacak memûr ile bi'l-ittifâk taharrî edecektir. Komiser müşârünileyh ile Hidiv hazretleri müzâkerâtı İngiliz büyük komiserine bildirecekler ve kararlaştırılacak tedâbir mesâlih-i Mısriyye'nin tesvîye-i umûmîyyesine şümûlî cihetiyle İngiliz büyük komiserinin inzimâm-ı ittifâkıyla ittihâz ve mevkiî-i icrâya vaz' olunacaktır.

Üçüncü Madde – İki büyük komiser Hidiv hazretleri ile bi'l-ittifâk Mısır ordusunu tensîk edecek ve Hükûmet-i Seniyye bu bâbda lüzûmu tasdîk olunacak teshîlâtı i'tâ buyuracaktır.

Dördüncü Madde – İki büyük komiser Hidiv hazretleri ile idâre-i Mısriyye'nin kâffe şubâtını tedkik edecek. Fermân-ı hümâyûnlar dâiresi dâhilinde lüzûm görecekları tâ'dîlâtı icrâ eyleyebileceklerdir.

Beşinci Madde – Hidiv hazretleri tarafından vuku‘ bulan taahhüdât-ı düveliyye fermân-ı hümâyûnlarla i‘tâ buyrulan imtiyâzâta mugayyer olmadıkça cânib-i Seniyye’den tasdîk kılınacaktır.

Altıncı Madde – İki büyük komiser Hidiv’in emniyetini ve idâre-i Mısriyye’nin hüsn-i cereyân ve devâmı te’min eylediğini müşâhede eder etmez devlet-i metbûalarına birer report takdîm edecekler ve devleteyn-i müşârünileyh bir mühlet-i münâsibe zarfında Mısır’dan çekilmesi husûsunu tanzîm eder bir mukavelenâmenin akdine mübâşeret eyleyeceklerdir.

Yedinci Madde – Mukavele-i hâzıra tasdîk olunacak ve tasdîknâmeleri on beş gün zarfında ve mümkün ise daha evvel Der-saâdet’te mübâdele edilecektir.

Tasdîkü’l-makâl murahasât-ı müşârünileyhim işbû mukavelenâmeyi imzâ ve armalı mühür ile temhîr eylemiştir.

İşbû mukavelenâme (*boş*) günü Dersadet’te tanzîm olunmuştur.

Belge No: 164

İrâde-i Seniyye-i Husûsî Sûretidir

Gazi Ahmed Muhtâr Paşa hazretlerinin Mısır’a komiser ta‘yîni nezd-i meâli-i veft hazret-i Hilâfet-penâhîde tensîb buyrulduğundan yarın akd olunacak meclis-i vükelâda müşârünileyhe verilecek ta‘lîmâtın tamamlanarak arz ve takdîm kılınması ve Mısır Kapu-kethûdası nezd-i âlî-i Sadâret-penâhîlerine celb ile bedel-i icârı ve masârif-i tefrîşiyesi hazine-i celîle-i mâlîyeden tesvîye ve îfâ olunmak üzere müşârünileyh Ahmed Muhtâr Paşa ile maiyyeti memûrlarının ikâmeti için harem ve selâmlığı bir münâsib konak istikrâ olunarak sûret-i mükemmele ve muntazamada hemân tefrîşi husûsu Mısır Dâhiliye Müdiriyeti’ne iş‘âr etmesinin kendisine tebeyyün olunması ve Erkân-ı Harbiyye Kaim-makamlarından müşârünileyhümânın damadı Şevki Beğ ile Bâb-ı Ser-askeri sebze mübâyaât komisyonu reisi Binbaşı Mustafa Beğ’in yaverlik ve Kastamonu adlîye müfettişi rütbe-i evveli sınıf-ı sânisî ashâbından Arif Beğ’in baş katib ve Amedî Divân-ı Hümâyûn kalfâsından Muhsin Beğ lisân-ı Araba (s. 108) aşinâ bulunması cihetle onun dahi ikinci katib hizmet-i memûriyyetiyle paşa-yı müşârünileyhin refâkatine ta‘yîn kılınması ve bunlardan başka maiyyetine yüzbaşı rütbesinde iki süvâri yaveri ile dört süvâri çavûşu verilmesi lâzım geldiğinden işbû

yaverler ile çâvûşların yakışıklı ve evâsıt ve yaşları temeyyüz ve söz anlar zâbitan ve çâvûşândan intihâbının taraf-ı vâlâ-yı Ser-askeriye havâle olunması ve müşârünileyh Ahmed Muhtâr Paşa'ya müşâvir ve müsteşâr sıfatıyla memûriyyet-i mülkiyyeden bir münâsib zât taraf-ı eşrâf-ı hazret-i padişahîden intihâb ve terfik buyrulacağından gerek paşa-yı müşârünileyh ile müsteşârın ve gerek katib ve yaverlik ve çâvûşluk memûriyyet ve hizmetinde bulunacak olanların Mısır'da buldukları müddetçe sâye-i meal-i vâye-i cenâb-ı padişahîde hâiz oldukları rütbe ve memûriyyetin şân ve şeref ve haysiyeti ve vakârlarını be-hakk muhâfaza için her birine münâsib mikdâr hem maaş kararlaştırılarak ve bir de müşâr ve mümâileyhin buldukları hâneye misâfir gelmesi ve belki paşa-yı müşârünileyh tarafından ziyafetler verilmesi tabîi ve zarûrî idüğünden bu yolda vuku' bulacak masârif için başkaca mikdâr münâsib meblağın tahsîsi ve tesvîyesi taht-ı karara alınarak arzı atebe-i ulyâ kılınması emr-ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhî iktizâ-yı celîlinden olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 27 Muharrem Sene 303 ve Fî 25 Teşrin-i Evvel Sene 301

İmzâ - Süreyya

Belge No: 165

Meclis-i Vükelâ Mazbatası Sûretidir

Gazi Ahmed Muhtâr Paşa'nın Mısır'a komiser ta'yîn buyrulmasından dolayı iktizâ eden ta'lîmâtın kaleme alınarak arzı ve mesârif-i tefrîşiyesiyle kirası hazine-i mâliyyeden tesvîye olmak üzere müşârünileyh ile maiyyet memûrlarının ikâmeti için münâsib bir konak istikrâ olunarak sûret-i mükemmelde hemân tefrîşi husûsunun Kapu-kethûdalık vâsıtasıyla Mısır Dâhiliye Müdirriyeti'ne bildirilmesi ve Erkân-ı Hârbiye Kaim-makamlarından müşârünileyhin damadı Şevki Beğ ile Bâb-ı Ser-askeri sebze mübâyaât komisyonu reisi Binbaşı Mustafa Beğ'in yaverlik ve Kastamonu adliye müfettişi Arif Beğ'in baş katib ve Amedi Divân-ı Hümâyûn kalfasından Muhsin Beğ'in ikinci katib memûriyyetiyle müşârünileyhe terfiki ve bunlardan başka maiyyetine ta'yîni lâzım gelen yüzbaşı rütbesinde iki süvâri yaveri ile dört süvâri çâvûşunun yakışıklı ve söz anlar zâbitan ve çâvûşândan intihâbı taraf-ı Ser-askeriye havâlesi ve müşârünileyh Muhtâr Paşa'ya müşâvir ve müsteşâr sıfatıyla memûriyyet-i mülkiyyeden münâsib bir zât intihâb ve terfik buyrulacağından gerek müşârünileyh ile müsteşârın ve gerek katib ve yaver ve çavuşluk memûriyyet ve hizmetinde bulunacakların Mısır'da

buldukları müddetçe sâye-i meal-i vâye-i cenâb-ı cihân-bânîde hâiz oldukları rütbe ve memûriyyetin şeref ve haysiyetini vikâye ve muhâfaza edebilmeleri için her birine münâsib mikdâr hem maaş kararlaştırılarak ve müşar ve müşârünileyhümânın buldukları hâneye misâfir gelmesi ve belki müşârünileyh tarafından ziyafetler verilmesi tabîî ve zarûrî idüğü cihetle bunun için lüzûmu olan akçeninde tahsîsi ve tesvîyesi taht-ı karara alınarak arzı atebe-i ulyâ kılınması hakkında şeref-sunûh buyrulmuş olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhîyi mübelliğ tezkire-i husûsî meclis-i çâkeranemizde mütâlaa olundu. Müşârünileyhe verilmesi lâzım gelen ta'limâtın esâsı mesele-i Mısriyye hakkında İngiltere Devleti'yle akd ve imzâ olunan mukavelenâme ahkâmına mübtenî olması lâzım gelmekle ve icâb-ı maslahata göre kaleme alınan ta'limâtı tasvîb-i âlîye muallakan ve leffen arz ve takdîm kılınmış ve bermantûk-ı irâde-i seniyye müşârünileyhin ikâmeti için iktizâ eden konağın tedârikiyle hemân tefrîşi hakkında dahi Mısır Dâhiliye Müdirriyeti'ne icrâ-yı teblîgat olunması Kapu-kethûdalığına bildirilmiş olmasıyla müşâr ve müşârünileyhümâyâ tahsîsi iktizâ eden maaşlar ile masârif-i fevkalâdenin mikdârına nakl-i kelâm olundukta vâkıa müşârünileyhin hâiz olduğu memûriyyetin ehemmiyeti cihetiyle verilecek maaşın sâye-i meâli-i vâye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhîde gerek ahâlî-i Mısriyye'ye ve gerek ecânibe karşı şan-ı Saltanat-ı Seniyye'ye muvâfık olacak derecede olması lâzımeden olduğu gibi maiyyet memûrlarının dahi rütbe ve memûriyyetleri derecesinde masraf etmeleri tabîî olduğundan kendisiyle maiyyeti memûrlarının me'kûlât masârif-i dâhil olmak üzere müşârünileyh Muhtâr Paşa'ya elli ve masârif-i zatlarına mukabil (s. 109) olarak müsteşâra on ve birinci kâtibe beş ve ikinci kâtibe üç bin ve yaver Kaim-makam Şevki Beğ ile Binbaşı Mustafa Beğ'e ikişer bin beş yüz ve yüzbaşı rütbesinde tayin olunacak diğer iki yavere bin beş yüz, dört süvâri çâvûşuna beş yüz guruştan şehri yetmiş sekiz bin guruşun maaş-ı hâliyâne zimmeten ve Der-saâdet'ten hareketlerinden i'tibâren tahsîsi ve i'tâsı ve konağın bedel-i icârıyla masârif-i tefrîşiyesi ayrıca yine hazine-i celîleden verileceği gibi müşârünileyh tarafından ziyafetler i'tâsı zarûrî olmasıyla ileride icâb eder ise tezayüd olmak üzere şimdilik bunun için de Bank-ı Osmani vâsıtasıyla iki bin liralık bir kredi i'tâsı bi'l-ittihâd tezekkür olunmuş ve hükm-i emr ü fermân-ı hümâyûna tevfiikan iki süvâri yaveri ile dört çâvûşun intihâbı husûsu dahi taraf-ı Ser-askeriye havâle kılınmış olmakla muvâfık-ı irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihân-bânî buyrulduğu hâlde ifâ-yı muktezâsının Mâlîye Nezâreti'ne havâlesi bâbında ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 28 Muharrem Sene 303 – Fî 26 Teşrin-i Evvel Sene 301

Münîfe / Hakkı / Subhi / Server / Said / Münir / Hasan / Ali Saib / Arifi / Ahmed Esad / Kâmil / Şefkati / Zühdi / Zihni

Belge No: 166

Mısır Meselesinin Tesvîyesi Hakkında Devlet-i Âliyye ile İngiltere Devleti Beyninde Tanzîm ve İmzâ Olunan Mukavelenâme Mûcibince Taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'den Ta'yîn Buyrulan Fevkalâde Komisere Verilecek Ta'limât Müsveddesidir

Devlet-i Âliyye komiserinin esâs vazîfesi Sudan'da iâde-i âsâyiş ile Mısır ordusunun tanzîmi ve şubât-ı idâre-i Mısriyye'nin tedkikiyle fermân-ı hümayûnlar dâiresinde lüzûm görülecek tâ'dîlâtın icrâsı ve Mısır Hidivi'nin husûl-ı emniyetini müteâkıb taraf-ı Devlet-i Âliyye'ye bir report tanzîm ve takdîmi keyfiyyeti olduğundan vezâif-i mezkûrenin dil-hâh-ı âlî vecihle îfâsına müteallik mevâd ber-vech-i âtî beyân olunur.

Birinci Madde

Komiser-i müşarunileyh Mısır'da İngiliz askerinin ikâmetine mûcib olan Sudan ihtilâlini vesâit-i maslahat ile def ile iâde-i âsâyiş için lâzım gelen tedâbiri Hidiv hazretleri ile veyahûd müşarunileyh tarafından ta'yîn olunacak memûr ile bi'l-ittifâk taharrî edecek ve Hidiv-i müşarunileyhle ol bâbda vuku' bulacak müzâkerât İngiliz komiserine bildirilerek kararlaştırılacak tedâbir komiser-i müşârünileyhin inzimâm-ı ittifâkıyla mevkiî-i icrâya konulacaktır.

İkinci Madde

Sudanlıların isyânı hadd-i zâtinde İngiliz askerinin aleyhinde ise de asâkir-i Mısriyye'nin dahi İngiliz askeriyle birlikte hareket etmesi mülâbesesiyle bu isyân Hükûmet-i Mısriyye aleyhine dahi tecâvüz ederek şimdi Sudanlıların dâire-i i'timâda celbi İngiliz askerinin Mısır'dan çıkacağına emniyet hâsıl eylemelerine mütevakkıf görüldüğünden bu bâbda Saltanat-ı Seniyye ile İngiltere Devleti beyninde akd olunan mukavelenâmenin hükmünü yani Devlet-i Âliyye tarafından ta'yîn buyrulan komiser marifetiyle âsâyişin iâdesi ve idâre-i Mısriyye'ce muktezi olan bazı ıslahât ve tanzîmâtın icrâsı akabinde İngiliz askerinin Mısır'dan hurûcu mukarrer olduğu Mısır

ahâlî-i İslâm'dan ve ashâb-ı diyânetten olarak Sudanlıların (s. 110) emniyet ve i'timâdını celbe muktedir zevât vâsıtasıyla Sudanlılarla vezâyâ-yı lâzıme telkîn ve Mısır'da zât-ı şevket-semân hazret-i Hilâfet-penâhînin vekili bulunan Hidiv hazretlerine itâate med'uvv oldukları tefhîm olunacak ve bu bâbda Sudanlılar ru'isesinden kimlerle görüşmek ve bunları ikna' için ne türlü tedâbir isti'mâli tensîb olunur ise onu îfâ eylemek komiser-i müşârünileyhin vezâin ve karaît-i müslimesine menût olup Sudan ahâlîsi dahi şimdiye kadar devâm eden ihtilâlden ve bu münâsebetle dâcar oldukları telefâtan bizâr olmuş oldukları cihetle Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi şartıyla arz-ı itâate temâyül edecekleri kaviyyen me'mûl olmakla arz ve izhâr edecekleri itâatlerinin kabûlüyle ba'de-mâ Hidivviyyet-i Mısriyye'nin taht-ı inkıyâdında ve davet-i hayriyye-i hazret-i Hilâfet-penâhîde bulunmaları vesâik-i lâzıme rabt edilecek ve İngiliz komiseri tarafından başkaca vesâit-i lâzıme isti'mâliyle Sudan ru'isesinin İngiltere Hükûmeti'ne karşı bununla vaad ve taahhüde bulunmalarına dikkat ve i'tinâ ve komiser-i müşârünileyh îcâb-ı hâle göre Sudan hudûdu olan İsvan veyahûd Vadi-i Halfe'ye kadar azîmetle Sudan'ın îade-i âsâyış zımında ittihâz edilecek tedâbir ve lüzûm görünecek icrâât peyder-pey Bâb-ı Âlî'ye iş'âr ve inhâ kılınacaktır.

Üçüncü Madde

Devlet-i Âliyye komiseri Hidiv hazretleri ve İngiliz komiseriyle bi'l-ittifâk Mısır ordu-yı hümâyûnunu tensîk edeceklerdir. Şöyle ki imtiyâz-ı fermân-ı hümâyûnları mûcib-i âlîsınca Mısır ordusu hadd-ı gâye olmak üzere on sekiz bin neferden mürekkeb olacağından ordu-yı mezkûrun hâl-i hâzırıyla mevcûdu bi't-tedkik Hittâ-i Mısriyye'nin muhâfaza-i emniyet ve âsâyışine muktezi olan kuvvete nisbet olunarak ta'yîn edecek noksanı ve Mısır ve Sudan ahâlîsinden usûlü vecihle celb ve cem olunacak efrâd-ı cedîdeden ikmâl olunacak ve işbû asâkirin Mısır'ın cihet-i sâiresine ta'yîn-i ikâmeti sırada Sudan'ın def-i ihtilâlden sonra yine vakten mine'l-evkat orada isyân zuhûruyla Mısır'ı tehdîd edememesi zımında Mısır'ın Sudan hudûdu olan İsvan cihetinin lüzûmu kadar asker ikâmesiyle tahkîmi husûsuna i'tinâ olunacak ve bu bâbda ber-vech-i muharrer Hidiv hazretleri ve İngiliz komiseri ile bi'l-ittifâk icrâsı tensîb olunan mevâdd evvel be evvel Bâb-ı Âlî'ye bildirilecektir.

Dördüncü Madde

Devlet-i Âliyye komiseri Hiidiv hazretleriyle ve İngiliz komiseri ile idâre-i Mısriyye'nin kâfi-i şîâbetini tedkik edecek ve fermân-ı hümâyûnlar dâiresinde luzûm görülecek tâ'dilât icrâ olunacaktır. Tâ'dilât-ı lâzime ahkâm-ı --- muvâfık olmakla beraber tedkikat-ı vâkıa üzerine icrâsı muktezî görünen tâ'dilâtın neden ibâret olduğu Devlet-i Âliyye komiseri tarafından Bâb-ı Âlî'ye bildirilip alınacak emre göre hareket eyleyecektir.

Beşinci Madde

Mukavelenâmenin beşinci maddesi icâbınca Hidiv hazretleri tarafından vuku' bulan taahhüdât-ı düveliyye fermân-ı hümâyûnlar ile i'tâ buyrulan imtiyâzâta mugayyer olmadıkça cânib-i Saltanat-ı Seniyye'den tasdik kılınacağı cihetle işbû taahhüdâtın ne misillü şeyler olduğu ve imtiyâz fermân-ı hümâyûnlarına muvâfık olup olmadığı komiser müşârünileyh tarafından bi't-tedkik ber-tafsîl Bâb-ı Âlî'ye iş'âr olacaktır.

(s. 111)

Altıncı Madde

Mukavelenâmenin altıncı maddesi mûcibince Devlet-i Âliyye ve İngiliz komiserleri hudûdun emniyetini ve idâre-i Mısriyye'nin devâm-ı hüsn-i cereyânını te'mîn eylediğini müşâhede eder etmez devlet-i metbûalarına birer report takdîm edeceklerinden ve Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi işbû reportun tanzîm ve takdîmine mütevakkıf olduğundan husûl-i emniyeti ve hüsn-i idâre-i Mısriyye'nin teshîl ve tesrîf edecek tedâbirin ber-vech-i muharrer icrââtına ziyâdesiyle i'tinâ ve dikkat ve maksâd-ı devletin bir an evvel istihsâli esbâbının istikmâline bezl-i mesâi ve mukadderat ile ibrâz-ı asâr-ı hezâfet rûi-mendi edilecektir.

Belge No: 167

İrâde-i Seniyye Sûretidir

Meclis-i vükelânın işbû mazbatası ve melfûf ta'lîmât müsveddesi manzûr-ı hazret-i Hilâfet-penâhî buyruldu. Müşâr ve mümâileyhe tahsîsî gösterilen maaşlar memûriyyetinin ehemmiyeti ile münâsib olmak lâzım geleceğinden Ahmed Muhtâr Paşa hazretlerine yetmiş beş bin müsteşâra on beş bin ve başkâtibe altı bin ve ikinci

kâtibe dört bin ve yaver Şevki ve Mustafa Beğler'e üçer bin ve yüzbaşı rütbesinde bulunacak diğer iki yavere ikişer bin ve çavûşlara bin guruş maaş tahsîsi ve maaşlarına mahsûb olunmamak ve maaş-ı hâliyâlarına zamim olmak ve teftîş-i askeri komisyonu reisi müşarunileyh uhdeside olmak üzere müşâr ve mümâileyhe maaşlarının birer misli harcırâh i'tâsı ve ta'limâtın mündericâtı muvâfık-ı maslahat olup ancak üsera-i zenci ticâreti memnûâtına ve Mısır ordusunun tanzîm ve tensîki için sâir vilâyât-ı şahâne ahâlîsinden asker tahrîrine ve ordu-yı mezkûrun tanzîm ve tensîki hizmetinde kullanılmak üzere lüzûm olan zâbitan-ı Osmaniyye'nin ta'yîn kılınacağına dâir mukavelenâmeye derci Sir Drummond Wolff tarafından talep ve teklîf olunan üç fıkra muahheren tayy edilmiş olduğu hâlde ta'limâtta bahs olunması bu teklîfin Wolff tarafından Mısır'da dahi tecdîd ve tekrarıyla Müşârünileyh Muhtâr Paşa'nın bir mevki-i müşkilâtta bulunmasını intâc edeceğinden ve bu maddelere dâir teklîf vuku' bulacak olur ise müzâkeresine girişilmeyeceği hakkında ta'limât-ı mezkûreye bir madde ilâvesiyle îrâde-i seniyyesi şeref-sâdır olmak üzere ta'limât-ı mezkûrenin iâdesi irâde-i seniyye-i muktezâ-yı âlîsinden bulunmuş ve ta'limât-ı mezkûre yarın erkence yetiştirilmesi hâlinde müşarunileyhin yarın akşam hareket edeceği derkâr olduğu gibi yetiştirilemediği hâlde azîmeti ertesi salı gününe te'hir edeceği ve müsteşârın dahi ba'de intihâb ve ta'yîn ile Bâb-ı Âlî'ye bildirileceği emr ü fermân buyrulmuş olmakla ve zikr olunan ta'limât müsveddesi iâde kılınmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 13 RA Sene 303 ve Fî 8 Kânûn-i Evvel Sene 301

İmzâ - Süreyya

Belge No: 168

Meclis-i Vükelâ Mazbatası Sûretidir

Mısır Hidivviyyeti'nden bugün birbirini müteâkıb vârid olup meclis-i âcîzânemizde mütâlaa olunan iki kıt'a telgrafnâmede Musavva'nın İtalya Devleti tarafından istilâsını oradaki İtalya Cenerali ilân ederek memleketin kapılarını hazine ve gümrük ve silâh ve top ve mühimmât-ı harbiyye ile ve karantina mahallini ve kâffe-i memûrînin ellerinden emr-i idâreyi zabt ve nez' ile Osmanlı sancağı yerine dahi İtalya bayrağını keşîde eylediğini ve yüz elli neferden ibâret olan asâkir-i Mısriyye-i şâhâneyi gemiye irkâben iâde ettirildiği bildirilmekle îcâbı lede't-teemmül mâ'lûm-ı âlî

buyrulduğu üzere mukaddemce İtalya Devleti'nce oraya asker irsâli Musavva'da ki İtalya şubesinin muhâfaza-i emniyetine Binaen ve hukûk-ı hükümrân-ı Saltanat-ı Seniyye'ye irâs-ı nakize olunmadığını dahi iddia edilmiş olduğu hâlde Devlet-i Âliyye'ce İtalya Devleti'nin işbû harekât-ı tecâvüziyesi protesto edilmekle beraber düvel-i muazzamayada icrâ-yı teblîgat edilmiş ve İtalya'nın şu hareket-i cedîdesi ise memâlik-i Devlet-i Âliyye'den olan bir kıt'anın bî-muhâbe istilâsı gibi hukûk-ı düvel ve milele mugayyer olmasıyla Ceneral mûmâileyhin işbû hareketinin derhâl mâni' ile Musavva'nın İtalya askerinden tahliyesi ve hâl-i asliyyesine iâdesi lüzûmu mutazammın olmak üzere evvelki protestomuzu te'yîden Roma Kabinetosu'na sefâret-i seniyye vâsıtasıyla hemân bir teblîğ-i resmî icrâ olunarak alınacak cevâb üzerine îcâbına göre işbû mahal-i hukûk-ı muamelenin mâni' için İtalya Devleti'ne vesâyâ-yı müessire icrâsı hakkında ba'de düvel-i müşarûnileyhümâdan îcâbı vecihle notalar irsâli lâzıme-i hâlden ve dirâyet-i emrde muhâfaza-i hukûk için ittihâzı lâzım gelen tedâbir cümlesinden olarak sefâret-i seniyyeye yazılması tensîb olunan telgrafnâme müsveddesi tercümesiyle maan takdîm kılınmış ise de kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 28 S Sene 303 – Fî 24 Teşrin-i Sâni Sene 301

Zihni / Münîfe / Hakkı / Subhi Paşa (nâ-mizâc) / Server / Said / Münir Paşa (ma'zûr)
Hasan / Ali Saib / Arifi / Ahmed Esad / Kâmil / Şevkati / (---)

Belge No: 169

Îrâde-i Seniyye Sûretidir

Meclis-i vükelânın işbû mazbatası ve melfûf telgrafnâme müsveddesi tercümesi ile manzûr-ı âlî-i hazret-i Hilâfet-penâhî oldu. Vâkıa Mısır askeri dahi asâkir-i şâhânedan ma'dûd ise de şimdiye kadar isti'mâl olunan ta'bîrâtta Devlet-i Âliyye'nin icrâ-yı mütemmimesinden bulunan Mısır askeri denilmekte olup yine bu yolda ta'bîr isti'mâli daha ziyâde maslahata muvâfık ve husûsîyle ileride müşkîlâta tesâdüf olunmamasına mûcib olacağından bu vecihle ta'bîr isti'mâliyle müzâkere ve istizân olunduğu vecihle îcâbının icrâsı ve bir de İtalya askerinin şu teşebbüsâtı bir İngiliz entrikası olarak bu vesile ile Mısır'ca kendisine dahi bir kapu açmak isteyeceği şübhesiz idüğü hâtıra gelmekte olduğundan bu cihet dahi nazar-ı bî-kayd ile bakılmayıp Times Gazetesi'nin (s. 112) Devlet-i Âliyye aleyhinde neşr eylemiş olduğu bir bend üzerine

Londra'da ne yolda teşebbüsâtta bulunması lâzım geleceğine dâir dün gece taraf-ı âlî-i Sadrazamîye bâ-tezkire-i husûsî teblîğ kılınan irâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî mûcibince Rüstem Paşa hazretlerine verilecek ta'limâta bu madde hakkında dahi lâzım gelen teblîgatın ve tahsili şu sırada İngiltere Devleti tarafından Devlet-i Âliyye'nin pek çok müşkilâta uğratılmakta olduğu nazikâne sûrette icâb edenlere bildirilmesi husûsunun dahi ilâvesi şeref-sunûh ve sudûr buyrulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı padişahî iktizâ-yı âlîsinden olarak zikr olunan müsvedde tercümesi ve evrâk-ı müteferri' iâde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 29 S Sene 302 – Fî 25 Teşrin-i Sâni Sene 301

İmzâ - Süreyya

Belge No: 170

Hâriciye Nezâreti'nden Roma Sefâret-i Seniyyesi Maslahat-Güzârlığı'na İrsâl Olunacak Telgrafnâmenin Sûretidir

Şimdi Hidiv hazretlerinden vârid olan telgrafnâmeye nazaran Musavva'daki İtalya askeri cenerali İtalya krallının emriyle memleketi istilâ etmiş ve müteâkıben memleketin kapılarını ve hazineyi ve gümrüğü ve ticâretini ve silah ve top ve mühimmât-ı harbiyyeyi ve karantina mahallini zabt ve Osmanlı sancağı yerine İtalya bayrağını rekz ile umûr ve idâreyi ele almış ve yüz elli neferden ibâret olan asâkir-i şâhâne-i Mısriyye'yi gemiye irkâb ve başıbozuk askerini memlekette ihrac eylemiştir. Musavva muhafızı İtalya ceneralinin işbû hareket-i taaruz-kerânesi aleyhine protesto edip her ne kadar şimdilik Musavva'dan mufârekat etmemiş ise de memûriyyet ve iktidârından mahrûm bir hâlde bulunuyor. Anlaşıldığına göre mahallî İtalya konsolosundan istifsâr-ı keyfiyyet olundukta mümâileyh buna dâir hükûmeti tarafından hiçbir haber almadığını resmen beyân etmiştir. Vukuât-ı meşrûhiye doğrusu inanmıyoruz ve bil-akis bu şeylerin efkâr-ı hakkaniyyet-keranesi ve hukûk-ı düveliyyeye tamamen riâyeti müsellemlen olan İtalya Hükûmeti'nin haber ve ma'lûmâtı olmaksızın vuku' bulduğu zannındayız. Hâdise-i mezkûre hakkında derhâl İtalya Devleti'nin nazar-ı dikkat-i hayr-ı hevâhanesini celb etmeniz ve Musavva'yı bi't-tahliye cebren alınmış olan bil-cümle eşya ile beraber memûriyyet-i Hidivviyyet'e iâde olunması zımında iktizâ edenlere emir vermesi dahi ricâ eylemeniz mütemennâdır.

Zühdi / Zihni / Münîfe / Hakkı / Server / Said / Hasan / Ali Saib / Arifi / Ahmed Esad / Kâmil

Belge No: 171

Meclis-i Vükelâ Mazbatası Sûretidir

Mâ'lûm-ı âlî buyrulduğu üzere Musavva'daki İtalya cenareli memleketin istilâsına ilâven vâki' olan harekâtınınndan dolayı evvel emrde İtalya Kabinetosu nezdinde teşebbüsât-ı lâzime icrâsıyla alınacak cevâba ve îcâba göre ba'de devletlere dahi mürâcaat olunması meclis-i âcîzânemiz kararıyla bi'l-istizân şeref-müteallik buyrulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî iktizâ-yı âlisinden olmasıyla ol bâbda seb eden iş'âra cevâben Roma Sefâret-i Seniyyesi Maslahat-Güzârlığı'ndan alınan telgrafnâmede İtalya Hâriciye Nâzırı devlet-i metbûasının Musavva'da ittihâz eylediği hâl ve mevkiîden nükûl etmek kabil olamayacağını beyân ile işbû hareket mülâbesiyle devlet-i müşârûnileyhânın hukûk-ı hâkimiyet-i Saltanat-ı Seniyye'ye irâs-ı halel etmek fikrinde olmadığını ve maa-hazâ Musavva'nın bir noktasında el'ân Osmanlı sancağını merkûz olmak muhtemel idüğünü ityân eylediği gösterilmiş ise de devlet-i müşârûnileyhümânın işbû hareketi hukûk-ı düvel ve milel min-küllü'l-vucûha mugayyer olmadığına ve Londra Sefâret-i Seniyyesi'nin telgrafnâmesinde dahi İtalya'nın hareket-i mecûsesi mahall-i hukûk olarak şâyân-ı takyîç idüğü Lord Salisbury tarafından ifâde kılındığı bildirildiğine göre bu bâbda taraf-ı (s. 113) Devlet-i Âliyye'den sükût olunmak işbû hareket-i tecâvüziyeyi tasdîk etmek demek olup karîn cûvân olamayacağından karar-ı sâbık-ı ma'rûz vecihle devletlere mürâcaatla mahall-i hukûk olan böyle bir hareket-i tecâvüziyenin mâni' için İtalya Devleti'ne vesâyâ-yı müessire icrâsının talep olunma zamanı gelmiş olmakla ol bâbda sefâret-i seniyye olarak kaleme alınan telgrafnâme müsveddesi ile tercümesi Roma Maslahat-Güzârlığı'nın ve Londra Sefâret-i Seniyyesi'nin telgrafnâmeleri tercümeleri ve Hâriciye Nâzırı'nın tezkireleriyle birlikte arz ve takdîm kılınmakla ve bu bâbda icrâ kılınan teşebbüsâtan Hidivviyyet'e mâ'lûmât i'tâsı devletin muhâfaza-i hukûku hakkındaki kararını teblîğ olarak hüsn-i te'sîr hâsıl edeceği derkâr bulunduğundan işbû sûretin evvelce alınan telgrafnâmesine cevâb tastîriyle Hidivviyyet-i müşârûnileyhümâyâ irsâli dahi ilâve-i müzâkerât olmakla ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 13 RA Sene 303 ve Fî 8 Kânûn-i Evvel Sene 301

Münîfe / Hakkı / Subhi Paşa (nâ-mizâc) / Server / Said / Münir / Hasan / Ali Saib / Arifi Paşa (nâ-mizâc) / Ahmed Esad / Kâmil / Şefkati / Zühdi (bulunmadı) / Zihni

Belge No: 172

İrâde-i Seniyye Sûret-i Münifesidir

İşbû meclis-i vükelâ mazbatasıyla sefâret-i seniyye olarak kaleme alınmış olan telgraf müsveddesi tercümesi ve evrâk-ı müteferri‘ manzûr-ı âlî olarak tezkire ve istizân olduğu vecihle mezkûr telgrafnâmenin hemân keşidesi ve Hidivviyyet-i müşârûnileyhümânın telgrafnâmesine dahi beyân olunduğu üzere cevâb tastîri ve süferâ-yı Saltanat-ı Seniyye’den alınacak ecvâb üzerine bilâ-te’hîr heyet-i vükelâca bâ-tekrar müzâkere-i maslahat olunarak netice-i hâsılanın bâ-mazbata arzı atebe-i ulyâ kılınması husûsunda irâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhîleri şeref-müteallik buyrulmuş ve zikr olunan telgrafnâme müsveddesi tercümesi evrâk-ı müteferri‘ iâde kılınmış olmakla ol bâbda

Fî 18 RA Sene 303 – Fî 14 Kânûn-ı Evvel Sene 301

İmzâ – Süreyya

Belge No: 173

Meclis-i Mahsûsa-i Vükelâ Mazbatası Sûretidir

Sevâhil-i Hicaziyye’den Elvece nâm mahalle Hidivviyyet-i Mısriyye tarafından bir kal’a inşasına mübâşeret olduğuna dâir Hicaz vilâyetinden vuku‘ bulan arz ve iş‘âr üzerine mahall-i mezkûrenin sûret-i idâresinin tahkîki hakkında 17 S Sene 303 tarihli tezkire-i husûsî-i âlî ile tebliğ edilmiş olan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i Hilâfet-penâhî hükm-i celîline imtisâlen Bâb-ı Âlî’ce olan ma‘lûmât ol vakit sûret-i husûsîde arz ile beraber vilâyet-i müşârûnileyhümâyâ dahi icrâ-yı teblîgat olunmuştu. Bu kere vilâyet-i müşârûnileyhümâdan cevâben varîd olup miyâne-i benganemizde mütâlâa olunan tahrîrât meâline nazaran mezkûr Elvece’nin esâsen Mısır’a terk olduğuna dâir mahallince de bir kayd ve ma‘lûmât olmayıp fakat mahâll-i şerîfe-i Mısriyye’nin berren azîmet ve avdeti cihetiyle orada erzâk-ı lâzıme bulundurulmakta ve bu münâsebetle Mısır askeri ikâmet ettirilmekte olduğu ve mukaddemâ Mehmed Ali

Paşa'nın Vahhabi meselesine müteâkıb Hicaz'ı Devlet-i Âliyye'ye terk eylediği esnâda vali ta'yîn buyrulmuş olan Tatar Osman Paşa'ya Elvece'ye asâkir-i Osmaniyye irsâliyle Mısırlılardan teslim alınması müşârünileyh tarafından teklîf olundukta mahall-i Mısri zâhiresinin mevrûdu olan mezkûr Elvece asker irsâline ol vakit lüzûm görülmediği cümle-i tahkikattan ise de Hicaz Vilâyeti'nin hudûd-ı kâdimesi Cidde'den Akabe Körfezi'ne müntehi sevâhil ile Akabe ve Aris kal'aları bizde kalmak üzere bir sedd-i fâsıl ile hudûd olmak lâzım geleceği anlaşılmıştır. Ma'lûm-ı âlî buyrulduğu ve 14 CA Sene 302 tarihli meclis-i âcîzânemizden takdîm-i huzûr-ı âlî kılınan mazbatada arz olunduğu üzere Sevâhil-i Bahr-i Ahmer'in kesb eylediği ehemmiyete ve ecânebîn oralarca vuku' gelen taârruzât ve tecâvüzâtına göre Elvece gibi matla'-ı envâr-ı İslamiyyet olan Medine-i Münevvere Sevâhili'nin ehemmiyeti bir kat daha tezayüd etmesi mülâbesiyle oraların hüsn-i muhâfazası (s.114) şâyân-ı i'tinâ mevâddan olduğuna nazaran Bahr-i Ahmer Sevâhili'nce tecâvüzât-ı ecnebiyye indifâ'na değin Hidivviyyet-i müşârünileyh ile bi'l-muhâbere sâlifü'z-zikr Elvece nâm mahall vilâyet-i mezkûreden münâsib mikdâr asâkir-i şâhâne irsâliyle orasının taht-ı muhâfazada bulundurulması lüzûmu bi'l-ittihâd tensîb olunarak mezkûr tahrîrât leffen takdîm kılınmış ise de ol bâbda ve kâtube-i ahvâlde emr ü fermân

Fî 4 Rebîü'l-âhir Sene 303 – Fî 29 Kânûn-i Evvel Sene 301

Münîfe / Hakkı / Subhi Paşa (nâ-mizâc) / Server / Said / Münir / Hasan / Ali Saib / Arifi / Ahmed Esad / Kâmil / Şefkati / Zühdi / Zihni

Belge No: 174

İrâde-i Seniyye Sûret-i Münîfesidir

Meclis-i vükelânın işbû mazbatası ve melfûf tahrîrât manzûr-ı dekâyık-ı mevfûr-ı hazret-i Hilâfet-penâhî buyrularak Hidivviyyet-i Mısriyye'nin Sevâhil-i Bahr-i Ahmer'i zaten idârede aczî görünmekle zikr olunan Elvece nâm mahallin tezkire ve istizân olduğu vecihle Hicaz Vilâyeti'nce münâsib mikdâr asâkir-i şâhâne irsâliyle taht-ı idâreye alınması münâsib ve becâ olup ancak mahall-i mezkûre için Hicaz'da bulunan kuvve-i cündüye-i cenâb-ı padişahîden ifrâz olunmak kabil olup olmadığının evvel emrde vilâyet-i müşârünileyh ile bi'l-muhâbere olmadığı anlaşılır ise orası için nerelerden ne kadar asker gönderilmek iktizâ edeceğinin arzı atebe-i ulyâ kılınması

şeref-dâver olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihân-bânî îcâb-ı celîlinden bulunmuş olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 5 Rebiü'l-âhir Sene 302 – Fî 30 Kânûn-i Evvel Sene 301

İmzâ – Süreyya

Belge No: 175

İstizân Tezkiresi Sûretidir

(Boş)

Belge No: 176

(s. 115)

Tezkire-i Sâmi Sûretidir

Sevâhil-i Bahr-i Ahmer'in kesb eylediği ehemmiyete ve ecânibîn oraca taâruzât ve tecâvüzatına mebnî Elvece gibi matla-ı envâr-ı İslamiyyet olan Medine-i Müevvere Sevâhili'nin ehemmiyeti bir kat daha tezayüd etmesi hasebiyle Hidivviyyet-i Celile ile bi'l-muhâbere Hicaz Vilâyeti'nden münâsib mikdâr asâkir-i şâhâne irsâliyle orasının taht-ı muhâfazaya alınması hakkında meclis-i mahsûsa-i vükelâdan takdîm kılınan Fî 4 Rebiü'l-âhir Sene 303 tarihli mazbata manzûr-ı âlî buyrularak Hidivviyyet-i Mısriyye'nin Sevâhil-i Bahr-i Ahmer'i zaten idâreden aczi görünmekle zikr olunan Elvece nâm mahallin ol vecihle taht-ı idâreye alınması münâsib ise de Hicaz'da bulunan kuvve-i cündüyenin ifrâz olunmak kabil olup olmayacağının evvel emrde vilâyet-i müşârünileyh ile bi'l-muhâbere olmadığı anlaşılıyor ise orası için nerelerden ne kadar asker gönderilmek iktizâ edeceğinin arzı husûsuna irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihân-bânî şeref-müteallik buyrulmuş olmasıyla mantûk-ı münîfi vecihle Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nce bi't-tedkik vilâyet-i müşârünileyhden isti'lâm-ı keyfiyyet olunmuştu. Ol bâbda bi'l-vürûd nezâret-i müşârünileyhden bâ-tezkire irsâl kılınan telgrafnâmede Elvece'de Hidivviyyet-i Mısriyye'ce otuz kırk nefer asker bulundurulduğuna nazaran Yenbu nokta-i istinâd olmak üzere Medine-i Münevvere'deki taburlardan birinin Yenbu'ya indirilecek bir bölüğünün mahall-i mezkûreye irsâliyle taht-ı idâreye alınması ve Cidde yolunda bulunan ufak vapurlardan birinin beher on beş günde bir kere sâhil boyunda devr ettirilerek mevkiî-i askeriyenin erzâk ve muhâberâtı işinde istihdâm

olunması kabil olup başkaca asker celbi ve sevkîne lüzûm olmadığı bildirilmiş ve mezkûr telgrafnâme tezkire ile maan arz ve takdîm kılınmış olmakla muvâfık irâde-i seniyye-i cenâb-ı padişahî buyrulduğu hâlde ber-vech-i karar-ı ma'rûz Hidivviyyet-i müşarünielyh ile bi'l-muhâbere mahall-i mezkûrun ol vecihle taht-ı idâreye alınması için muamele-i muktezânın îfâsına ibtidâr edileceği beyânıyla tezkire-i senâveri terkîm olundu efendim

Fî 25 Rebiü'l-âhir Sene 303 – Fî 19 Kânûn-i Sâni Sene 301

İmzâ – Kâmil

Belge No: 177

İrâde-i Seniyye Sûretidir

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbû tezkire-i resmîyye-i Sadâret-penâhîleriyle melfûf tezkire ve telgraf manzûr-ı âlî buyrulmuş ve ber-vech-i istinâd iktizâsının îfâsı husûsuna irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî şeref-müteallik buyrularak mezkûr tezkire ve telgrafnâme îade kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 26 Rebiü'l-âhir Sene 303 ve Fî 20 Kânûn-i Sâni Sene 301

İmzâ – Süreyya

Belge No: 178

(s. 116)

Tezkire-i Sâmi Sûretidir

Mısır komiseri Devletlü Gazi Ahmed Muhtâr Paşa hazretlerinin leffen arz ve takdîm kılınan telgrafnâmesi meâlinden müstebân olduğu üzere Vadi-i Halfe tarafında bulunan dört bin nefer Mısır askeriyle mikdârı henüz tahkik edemeyen İngilizler Sudanlılara nisbetle daha az olmakla beraber İngiliz askerinin oralardan külliye ric'at fikrinde oldukları Sudanlılara karşı fa'âlen isbât olunmak üzere geri çekilmedikçe vesâit-i maslahat isti'mâlinin müsmir ve bu hâlde Sudan'da kalması lâzım gelen asâkir-i Mısriyye'ninde te'mîn-i müdâfaa ile infâz-ı vesâit-i maslahatiye muktedir olamayacağı mülâbesiyle asâkir-i Mısriyye'nin şimdiden tezyîdi lüzûmu Hidiv hazretleriyle bi'l-ittifâk dermeyân olunmuş ve bu mütâlaaya İngiltere murahhası iştirâk ile fakat

devletinden ta‘lîmât alması mecbûriyeti bulunmuş olduğunu ve maslahatın muhtâc olduğu nümâyîş-i askeriyenin icrâsı hâl ve mevkiî iktizâsınca elyevm sekiz bin nefer raddesinde bulunan Mısır askerine daha bir sekiz on bin nefer ilâvesine mütevakıf idüğü beyânıyla istifâr-ı rey olup ma‘lûm-ı âlî buyrulduğu üzere Hidivviyyet-i Mısriyye fermân-ı âlî hükmünce on sekiz bin nefer derecesinde asker istihdâmına esâsen me‘zûn olduğu gibi Sudan’ca vesâit-i maslahat icrâsıyla matlûb olan âsâyîşin îadesi için kuvve-i mevcûdiyenin tezyîdi lüzûmu dahi beyân olunmasını ve komiser-i müşârünileyhe verilen ta‘lîmâtın bir fıkrası dahi asâkir-i mahalliyyenin fermân-ı âlî hükmüne tevfikân tanzîm ve tensîki me‘zûniyyetini muhtevi bulunmasına nazaran ol bâbda her ne vecihle emr ü fermân-ı hümâyûn cenâb-ı cihân-bânî şeref-müteallik buyrulur ise hükm-i celîli icrâ olunacağı beyânıyla tezkire-i senâveri terkîm kılındı efendim.

Fî 4 Rebiü’l-âhir Sene 303 – Fî 29 Kânûn-i Evvel Sene 301

İmzâ – Kâmil

Belge No: 179

İrâde-i Seniyye Sûret-i Münfesidir

Resîde-i dest-i tanzîm olan işbû tezkire-i resmiyye-i Sadâret-penâhîleri ve melfûf telgrafnâme manzûr-ı âlî hazret-i Hilâfet-penâhî buyruldu. Mısır ordusu için sâir vilâyât-ı şâhâne ahâlîsinden asker tahrîrine dâir olan fıkra mukavelenâmeden tayy ve ihrâc olduğu cihetle vilâyât-ı sâire-i şâhâne ahâlîsinden ferd ve ahd alınmayarak Mısır vilâyeti dâhilinden ve Mısır ahâlîsinden olmak ve fermân-ı âlîlerle tahdîd olunan mikdâr tecâvüz ettirilmemek şartıyla asker tahrîrine ve fakat Mısır ordusunun tanzîm ve tensîki için Hidiv hazretleri birkaç Türk zâbitana lüzûm gördüğü hâlde taraf-ı eşrâf-ı hazret-i padişahîden i‘zâm buyrulacağına Ahmed Muhtâr Paşa hazretleri tarafından yalnız Hidiv-i müşârünileyh hazretlerine teblîğ ve ifâde olunmasını müsaade-i seniyye şâyân buyrularak ol vecihle me‘zûniyyeti hâvî müşârünileyh Ahmed Muhtâr Paşa’ya cevâb tastîri husûsuna irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî müteallik ve şeref-sudûr bulmuş ve mezkûr telgrafnâme leffen irsâl kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü’l-emrindir.

Fî 5 Rebiü’l-âhir Sene 303 – Fî 30 Kânûn-i Evvel Sene 301

İmzâ – Süreyya

Belge No: 180**Meclis-i Vükelâ Mazbatası Sûretidir**

Umûr-ı mâlîye-i Mısrıyye'ye dâir Londra'da imzâ olunan mukavele tasdîknâmelerinin emr-i mübâdelesinin her devlet tarafından İngiltere Hâriciye Nezâreti'ne tevdi' olunacak yalnız bir tasdîknâme ile icrâsı ve tasdîknâmelerin tevdi'ne müteâkiben düvel-i mümzîye murahhasları tarafından imzâ edilecek mazbata müsveddesinin devletlere sûret-i teblîği hakkında İngiltere Hâriciye Nezâreti'nden evvel ve âhir vuku' bulan teblîgattan ve mezkûr mazbatanın teblîğ kılınan müsveddesinin Hükûmet-i Seniyye'ce rehin kabûl olup olmayacağıın İngiltere Devleti'nce bilinmesi istenildiğinden bahisle talep-i ta'limâtı hâvî Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden gelen telgrafnâme ve tahrîrât ile bu madde hakkında İngiltere Sefâreti'nden verilen takrîrin sûret-i tercümelele lefiyle Hâriciye Nezâreti'nden varîd olan tezkireler melfûflarıyla beraber miyâne-i benganemizde kırâat ve mütâlâa olundu. Meâllerinden müstebân olduğu vecihle İngiltere Hükûmeti her devletin muâmelât-ı lâzimeyi ba'de'l-ikmâl mezkûr mukavelenâme ile geçen temmuzun yirmi beşi tarihli beyânnâme (s. 117) metinlerini hâvî bir tasdîknâmenin İngiltere Hâriciye Nezâreti'ne tevdi'ni teklîf ile beraber emr-i tevdi'nin tasdîkini ve cânib-i Bâb-ı Âlî'den Fî 30 ve 2 Nisan Sene 885 ve Rusya Devleti tarafından 28 Mart Sene 885 tarihinde dermeyân olunan kuyûd ve ihtirâziyenin sened ittihâz olunduğunu mübeyyin sâlifü'z-zikr mazbata müsveddesinin düvel-i müteâkide murahhasları tarafından imzâ olunmak üzere süferâyâ teblîğ ve düvel-i mümzîyeden her birine işbû mazbatanın birer nüsha-i mümzîyesi i'tâ kılınacağı ve her memlekette neşr ve ilân edileceğini ve Hükûmet-i Seniyye'ce işbû sûret-i tesvîye kabûl olunur ise Kraliçe hazretlerinin tasdîknâmesini derhâl tevdi' ve tasdîknâme-i hümâyûnu dahi hâzır olduğu vakit kabûl edeceğini beyân eylediği ve bu sûretin kabûl ve icrâsında maksâdın hâsıl olacağı cihetle ona göre sefâret-i seniyye-i müşârünileyhâya ta'limât i'tâsı dermeyân kılınmıştır. Ma'lûm-ı âlî buyrulduğu üzere Mısır umûr-ı mâlîyesine dâir mukaddemâ Londra'da tanzîm olunan mukavelenâme sâir devletler ile beraber taraf-ı Devlet-i Âliyye'den dahi kabûl ve imzâ olunduğu gibi ol bâbda dermeyân edilen kuyûd ve ihtirâziyemiz dahi protokollere derc edilip kavâid-i mer'iyeden olduğu üzere¹⁰⁵(11) bir tasdîknâme ile icrâsı İngiltere Hükûmeti tarafından teklîf olunub Hâriciye Nezâreti'nin tezkiresinde beyân olunduğu üzere bir müddeden

¹⁰⁵ (11) tasdîknâmelerin emr-i mübâdelesinin icrâsı kılınmış olmasıyla bu kere ber- vech-i ma'rûza yalnız

beri bu türlü mukavelenâmelerin emr-i mübâdelesinin bir tasdîknâme ile icrâsıyla iktifâ olunmakta olması cihetiyle gerek tasdîknâmelerin bu sûretle mübâdelesine ve gerek cânib-i Devlet-i Âliyye'den dermeyân olunan kuyûd ve ihtirâzîyeyi mübeyyin sâlifü'z-zikr mazbatanın tanzîminde maksâdın hâsıl olacağı anlaşıldığından İngiltere Hükûmeti'nin teklîf-i ma'rûzanın kabûlüyle tasdîknâmelerin teâtîsi müttehiden bâ- tezkire sâlifü'l-beyân tezkireler melfûflarıyla takdîm kılınmış ise de kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 27 Cemâziye'l-evvel Sene 303 – Fî 19 Şubat Sene 301

Belge No: 181

(s. 118)

Encümen-i Mahsûsa-i Vükelâ Mazbatası Sûretidir

Düyûn-ı Mısriyye Sandığı'nda memûr bulunan komiserler maâşâtına dâir İngiltere Hâriciye Nezâreti'nin tahrîrâtı sûretinin irsâl kılındığını ve bazı ifâdâtı havî İngiltere Sefâreti'nden i'tâ olunan takrîr tercümesiyle ol bâbda Hâriciye Nezâreti'nden meb'ûs tezkire meyane-i bengnemizde kırâat edildi. İşbû tahrîrâtta zikr olunan sandık İngiltere ve Fransa ve Avusturya ve İtalya tafından zaten mensûb olan dört komiserin senevî üçer bin lira olan maaşlarının ikişer bin liraya tenzîli hakkında İngiliz memûru tarafından dermeyân olunan teklîfinin memûriyyet-i sâire-i Mısriyye hakkında dahi icrâ olunmadıkça kabûl edilemeyeceği Avusturya ve İtalya ve Almanya ve Fransalı a'zâ tarafından beyân olunmasına ve umûr-u mâlîye-i Mısriyye hakkında teşkîl eden konferansiyyede bu bâbda bir netice hâsıl olmamasına mebnî iş âlî-hâle kalmış iken muahharen İngiltere tarafından devletlere teblîğ olunub müzâkerât-ı câriye esâs ittihâz edilen bütçede Hidivviyyet-i Mısriyye'nin mecmû'-i mesârif-i idâresi beş milyon iki yüz otuz yedi bin liraya iblâğ ve düyûn komiserleri maâşâtı için yalnız sekiz bin lira masraf kayd edilmiş ve âhiren Rusya ve Almanya Devletleri dahi sandığa birer komiser ta'yînini arzû ederek bunlarada senevî ikişer bin lira maaş i'tâsına ve İtalya Devleti'de tebdîlen ta'yîn edeceği komiserlere senevî ol mikdâr maaş tahsîsine muvâfakat eylemiş ise de Fransa Hükûmeti zikr olunan tezyîlât-ı memûriyyet-i sâire-i Mısriyye hakkında dahi icrâ olunmadıkça kendi komiseri maaşının senevî iki bin liraya tenziline adem-i muvâfakatiyle bu bâbdaki i'tirâzâtında ısrâr eylesine mebnî Hükûmet-i Mısriyye bil-cümle komiserlere gelecek üç sene için senevî ikişer bin yedişer yüz lira maaş i'tâsına

muvâfakat eylediğinden bu müddetin inkizâsında mezkûr maaşlar ikişer bin liraya tenzîl olunacağı ve heyet-i nüzzâr ile kontratları hitâm bulmayan diğer memûrlar müstesnâ olmak üzere el-hâletü hâzihi senevî iki bin lîrâdan ziyâde maaş alan memûriyyet-i sâire maâşâtınca dahi böle bir tenzîl icrâ edileceği ve fakat şu sûret-i tesvîye iktizâsınca sâlifü'z-zikr bütçede muharrer meblağdan sekiz bin iki yüz İngiliz lirası fazla masraf vuku' bulacağı cihetle Hidivviyyet-i Mısriyye'nin lede'l-îcâb mesârif-i idâre-i senevîyyesi ol mikdâr tezâyüd eylesini müsaade edilmesi muvâfık-ı hakaniyye olacağı beyânıyla bu sûrete cânib-i saltanattan muvâfakat olunmak me'mûl idüğü iş'âr olunmuş ve sûret-i iş'âra göre işbû sûret-i tesvîyenin ittihâz ve teklîfi Fransa Hükûmeti tarafından tenzîlât-ı mutasavvere husûsunda dermeyân edilen i'tirâzât ve ısdârdan neş'et eylemiş olmasına mebnî teklîf-i vâkıa cânib-i saltanattan dahi irâe-i muvâfakat olunması muvâfık-ı hâl-i maslahat görünerek zikr olunan tezkire ve tercüme leffen arz ve takdîm edilmiş ise de emr ü fermân-ı hümâyûn cenâb-ı mülûkâne her ne vecihle şeref-müteallik buyrular ise isâbet onda olacağı muhat-ı ilm-i âlî buyruldukta kâtibe-i ahvâlde ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 12 L Sene 303 – 2 Temmuz Sene 302

Mustafa / Cevdet / Said / Münir / Hasan / Ali Saib Paşa (bulunmadı) / Arifi / Ahmed Esad / Kâmil / Şefkati / Zühdi / Zihni / Münîfe / Hakkı

Belge No: 182

Tezkire-i Sâmi Sûretidir

Mısır Düyûn Sandığı'nda memûr bulunan komiserlere üç sene için senevî ikişerbin yedişer yüz lira maaş i'tâsı ve teferruâtı hakkında İngiltere Hâriciye Nezâreti'nin tahrîrâtı sûretinin irsâl kılındığını mutazammın İngiltere sefâretinden i'tâ olunan takrîr tercümesiyle ol bâbda Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nden meb'ûs tezkire üzerine (s. 119) meclis-i mahsûsa-i vükelâdan kaleme alınan mazbata melfûfuyla beraber arz ve takdîm kılınmakla mûndericâtına nazaran emr ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkâne her ne vecihle şeref-sadır ve sunûh buyruluyor ise mantûk-ı âlîsine tevfiik hareket edileceği beyânıyla tezkire-i senâveri terkîm kılındı efendim.

Fî 12 Şevval Sene 303 – Fî 2 Temmuz Sene 302

İmzâ – Kâmil

Belge No: 183**İrâde-i Seniyye Sûretidir**

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbû tezkire-i sâmi-i Sadâret-penâhîleriyle melfûf meclis-i vükelâ mazbatası ve evrâk-ı sâire manzûr-i âlî buyrulmuş ve ol bâbda şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i mülûkâne mazbata-ı mezkûreye zeyl terkîmiyle teblîğ olunarak mazbata melfûfâtıyla beraber iâde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 18 Şevval Sene 303 ve Fî 8 Temmuz Sene 302

İmzâ – Süreyya

Belge No: 184**Meclis-i Vükelâ Mazbatası Sûretidir**

Mısır meselesine dâir İngiltere Hâriciye Nezâreti'nden Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne verilen sefâret-i müşârünileyhden bâ-tahrîrât irsâl kılınmış olan takrîr-i şifâhî ile Hâriciye Nezâreti'nin tezkiresi üzerine bazı mütâlaâtı hâvî olan tezkire-i husûsî-i ma'rûz manzûr-i âlî buyrularak meselenin ehemmiyet-i fevkalâdesine ve teblîgat-ı vâkıya nazaran ne yapmak lâzım geleceğinin meclis-i âcîzânemizce müzâkeresiyle kararının bâ-mazbata arzı irâde ve fermân buyrulduğunu mübelliğ 18 S Sene 304 tarihli tezkire-i husûsî evrâk-ı mecûse ile beraber vâz'-i mevkiî-i müzâkere ve îcâbı bilâ- taraf teemmül ve mütâlaa olundu. Tezkire-i mezkûrede dahi arz edilmiş olduğu üzere İngiltere Devleti'nin işbû teklîf-i cedîdi geçen sene akd olunan mukavele mündericâtından başka yeniden bir takım mevâddı şâmil oluyor ki bunun icrââtı maddeten müşkîl olmakla beraber Devlet-i Âliyye'ce maksûd olan emr-i tahliyeyi dahi te'hir ve takyîd etmekte idüğine nazaran şâyân-ı kabûl olamayacağından ve bu işte Devlet-i Âliyye'ce lâzımü'l-ittihâz olan meslek-i hareket dahi beyne'd-devleteyn mün'akid olan mukavelenâme ahkâmının icrâsı esbâbını istihsâlden ibâret olmak lâzım geleceğinden mukavele-i mecûse ahkâmının icrââtına müsâraatla evvel be evvel emr-i tahliye vukûa geldikten sonra Mısır'ın muhtâc olduğu müsaidât her ne ise bundan dolayı taraf-ı Hidivviyyet-i Mısriyye'den Bâb-ı Âlî'ye mürâcaat olunub buradan dahi devletler nezdinde icrâ-yı teşebbüsât edilmesi ve o sırada da İngiltere Devleti'nin dahi müsâidât-ı matlûbun kabûlünü düvel-i sâire nezdinde tervîc eylemesi zımnında zikr

olunan takrîr-i şifâhîye sefâret-i seniyye vâsıtasıyla cevâb i'tâsı hakkındaki mütâlâa-i ma'rûz nefsü'l-emr ve îcâb-ı maslahata muvâfık görüldüğünden ol vecihle icrâ-yı îcâbı ve çünkü mukavelenâme-i mezkûrun emr-i tahliyyeyi hayr-ı fa'âle getirecek başlıca maddesi Mısır hudûdunun te'mîni kazîyesi olup bu da Mısır ordusunun teşkîliyle kabil olacağına ve bu bâbda Ahmed Muhtâr Paşa tarafından îcâbat-ı mahalliye muvâfık bir lâyiha tanzîm olunarak İngiltere komiseriyle mevkiî-i müzâkereye konmuş idüğünden bunun üzerine icrâ-yı müzâkere ile bir karar verilerek zikr olunan mukavelenâmenin mevâdd-ı sâiresinin dahi icrâ-yı îcâbatına müdâvemetle işe nihâyet verilmesi lâzım geleceğine Binaen mezkûr takrîr-i şifâhîye yazılacak cevâbda bunun dahi ilâvesi müttehiden bâ-tezkire evrâk-ı mezkûre takımıyla arz ve takdîm kılındı ise de irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihân-bânî her ne vecihle şeref-sânih olur ise isâbet onda olacağı muhat-ı ilm-i âlî buyrulduktaki ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efenidimizindir.

Fî 19 Safer Sene 304 ve Fî 5 Teşrîn-i sâni Sene 302

Mustafa / Cevdet / Said / Münir / Hasan / Ali Saib Paşa / Arifi Paşa (hin-i temhirde bulunmadı) / Ahmed Esad / Kâmil / Saffeti / Zühdi / Zihni / Münîfe / Hakkı

Belge No: 185

İrâde-i Seniyye Sûretidir

İşbû meclis-i vükelâ mazbatası manzûr-ı dekâyık-ı nuşûr hazret-i Hilâfet-penâhî oldu. Meselenin bir an akdem menâfi-i Saltanat-ı Seniyye'ye muvafık ve âsâyiş ve intizâm-ı mahalliye zemin olacak sûrette İngiltere Hükûmeti ile i'tilâf-kârâne hâl ve tesvîyesi zımında taraf-ı Devlet-i Âliyye'den şimdiye kadar defaâtle cidden teşebbüs olunmuş ve el-hâletü hâzihi Muhtâr Paşa hazretleri gibi bir müşîr-i liyâkat-semîrin mesaisi kâmilen bu işe hasr edilerek bir seneyi mütecâviz müddetten beri bir netice-i hüsnîye vusûl için hasr-i evkat edilmiş olmasına nazaran bu husûs Hükûmet-i Seniyye'nin niyet-i ciddi-i i'tilâf-kârânesini tamamen isbâta kâfi olup ne çare ki İngiltere Hükûmeti tarafından işin yevmen fe yevmen esbâb-ı zâhire-i mütenevvi' ile keşmekeş ve dûcar edilegelmesinden dolayı mesâi-i vâkıa semere-i bahş olamamıştır. İşbû meselenin hâl ve tesvîyesi maddesi evvel ve âhir beyân ve zikr buyrulmuş olduğu vecihle Hittâ-i Mısriyye'nin bir müddet-i muayyene zarfında İngiliz askerinden tahliyesi karar ve esâsına müstenid olup hittâ-i mecûsede icrâsı lüzûmu dermeyân olunan ıslahât

ile takrîr-i âsâyiş zımında gösterilen tâ'dîlâtın müzâkerâtına girişilmek maddesi derece-i sâniyede nazar-ı ehemmiyete alınacak bir takım mevâddan ibâret olup bunların ta'yîniyle iştigale şimdiye kadar olduğu gibi netice-i matlûbun istihsâlini te'mîn edemeyeceği gibi kellâ yevm bir takım mevâdd-ı cedîdenin zuhûruyla keyfiyyet gayrû'n-nihâye devâm edeceğine ve Binaen aleyh meselenin esâs esbâb-ı tesvîyesi ile iştigal edilecek yerde tûl müddet mezâkerat vahî ve gayr-i müsmere ile imrâr-ı eyyâm edilmekliğı istilzâm eyleyeceğine Binaen devletin maksâd-ı esâsı ve âsâyiş ve intizâm-ı mahalliyyenin zâman-ı hakîkîsi olan emr-i tahliyenin el'ân te'hîri bî-iştibâh ve bundan menâfi-i saltanat ve devletce Hittâ-i Mısıriyye'nin ahvâl-i âtiyesince vuku' gayr-i münkir olan mehâzir ve muhâtarât vâreste-i kayd ve îzah olup bir de Mısır kıt'ası İngiliz askerinden tahliye olduğu takdîrde hittâ-i mecûsede muhâfaza-i âsâyiş zımında taraf-ı Devlet-i Âliyye'den bir mikdâr asker sevkî maddesi dahi şâyân-ı müzâkere olan mevâddan olmak üzere gösterilmekte idüğünden bi'l-farz ileride birkaç tabur ve belki sekiz on bin neferden ibâret bir kolordu asâkir-i şâhâne sevk ve i'zâm olduğu hâlde çünkü İngiliz komiseri Sir Henry Drummond Wolff 'un kendi beyânât ve hesâbâtından anlaşıldığına nazaran Sudan'daki erbâb-ı kıyâm elli altmış bin nefer raddesinde olarak bunlar kemâlen şınaydır (Shineider) tüfenkleriyle silah ve toplarıyla meccane bir kuvve-i cismiyye teşkîl eylemekte olduklarından ve hatta âhiren Sudan'da darb olunub manzûr-ı âlî- cenâb-ı Hilâfet-penâhî buyrulan sikkenin bir tarafı darb fî Sudan ibâresini ve diğer tarafı mütemehdînin ismini tuğra şeklinde hâvî olarak mazrûb bulunması ayrıca nazar-ı dikkat-i hümâyûnu celb olup Devlet-i İraniyye mütemaden ve kadîm bir devlet-i azîme olduğu hâlde sikkesini henüz tanzîm ve ıslâh eylemiş olduğundan ve Sudanlıların bu yolda sikke darb eylemeleri dahi kendilerinin ne fikirde bulduklarını ve derece-i iktidârlarını isbâta kâfi olduğundan marû'l-beyân bir kolordu asâkir-i şâhâne iâde-i âsâyişe kâfi olamayacağı cihetle ol zaman muhâfaza-i şân ve nâmusu devlet kaziyesi dahi bi't-tab' hudûs ederek peyder-pey üç dört kolordu asâkir-i şâhâne sevk ve i'zâmına mecbûriyyet-i kaviyye hâsıl olarak bundan maâzallah-u teali kuvâ-yi devlet o nisbette kesb-i zaaf edeceği gibi Hazân-gerde Mehmed Ali Paşa ve Firari Ahmed Paşa vâkıaları misillû vikâyı-ı vahime zuhûru dahi melhûzandan bulunduğu ve hâlbuki Rumili kıt'asında bulunan hükûmet-i sagireyi yekdiğeriyle ittifâk ve ittihâd ettirerek bir müctemi' teşkîli zımında İngiltere Hükümeti sarf-ı mesâi eylemekte olduğu maddesi dahi meydanda olup bunların ittihâdı işi ancak tevsî'-i arazi ümidine mübtenei olabileceğine ve tevsî'-i arazi kaziyesi ancak memâlik-i mahrûsa mazarratına olarak

husûl bulabileceğine ve devletin kâfi-i kuvâ-yi maddiye ve maneviyyesine mâlik olması mertebe-i vücûbda olan böyle bir zamanda kuvâ-yi mezkûreden bir kısmının tefrîkiyle iktâr-ı ba'ideye sevk ve i'zâmı hiçbir vecihle hâiz olamayacağına Binaen mesele-i Mısriyye'nin müzâkerâtında işbû nikât-i esâsîyyenin arîz ve amîkiyyesi nazar-ı teemmül ve mülâhazâya alınması ve tevârih-i muhtelifede ve hatta Hidiv'ül-hak Tevfik Paşa hazretlerinin pederleri İsmail Paşa zamanında ve mahdûmları Hasan Paşa kumandası tahtında olarak devletin düşmanlarıyla vuku' bulan muhârebâtı esnasında Mısır eyâletinde sûret-i mükemmelede mecz ve muntazam ordular vürûd eylediği gibi şu son zamanlara kadar (s. 121) Mısır kuvve-i askeriyyesi âsâyış ve intizâmın vikâyesine ve ihtiyâcât-ı mahalliye kâfi raddede bulunduğu gayr-i münkir olup bunlar cümleten şınaydır (Shneider) tüfenkleriyle musallâh bulunmuş ve hatta muhârebe-i âhirede işbu şınydır tüfenklerinden yirmi bin mikdârı dahi iâne olmak üzere Der-saâdet'e irsâl olunmuş ve yüzlerce topları hâiz ve mikdâr-ı kâfi mermiyata mâlik bulunmuş olarak ümerâ ve zâbitan-ı Mısriyye dahi gerek adet ve gerek iktidâr ve liyâkatca hâricten istiâneye muhtâc olamayacak raddede bulduklarından el-hâletü hâzihi bunların fikdânından ve adem-i intizâmılarından bahs olunması ziyâdesiyle mûcib-i istigrâb olmuş ve hâlbuki efrâd-ı Mısriyye meyânında Arabi avanesinden mevcûd bir mikdâr serkeş zâbitan ve efrâd bulunduğu hâlde bunların münâsib sûrette bâ-tefrîk mevcûd bâkiyeden muti' ve muntazam bir kuvve-i kâfi tertîb ve teşkîli ve bunlara asdîka-yı zâbitan-ı Osmaniyye'den sunûf-ı muhtelifeden muntahîb olmak üzere ve muallim sıfatıyla bir mikdâr zâbitan ta'yîn ve i'zâmı mümkün bulunmuş olup meselenin bu ciheti dahi haylice muhtâc-ı teemmül olmakla buralarının dahi bilâ-teraf mizân-ı tedkik ve mülâhazâttan geçirilmesi ve Devlet-i Âliyye'ce Mısır'ın İngiiliz askerinden tahliyesi madde-i esâsîyyesinden ibâret olan mesele-i Mısriyye'nin işbû tahliye esâsı üzerine İngiltere Hükûmeti ile müzâkeresi şimdiye kadar bir netice-i hüsniye müntec olamamasına ve işin bu sûrette keşmekeşte bırakılması vücûhla menâfi-i saltanat-ı devlete muzırr olacağına ve bir taraftan dahi İngiltere Hükûmeti'nin esâs ameli Mısır'ın düvel-i sâireden birinin yedine geçmemesi esbâbının te'mîni kaziyesinden ibâret olup Hittâ-i Mısriyye'nin merkez-i İslam ve hem civar-ı emâkin mukaddesesi bulunması hasebiyle oraya âher bir devletin icrâ-yı nüfûz ve tasâllud etmesi Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniyye'ce mültezem ve mu'tabe bir madde-i sâmi bulunmuş olduğundan bu husûsta devletin menâfi iştirâk edip Binaen ale'z-zâlik işbû maksâd-ı mühîmmi te'yîd ve te'mîn zımnında beyne'd-devleteyn bir karar i'tâsı ve bir

mukavele akdi lâzım geldiği takdîrde bu bâbda dahi irâe-i teshîlât eylemekte geri durmayacağıma ve bi'l-farz İngiltere Hükûmeti'yle bir sûrette itlâf bulunmadığı ve menâfi-i devlet te'mîn edilemediği takdîrde keyfiyyetin bil-cümle Avrupa düvel-i muazzamasıyla müştereken müzâkere tedkiki tarîki dahi açık olup bu bâbda bir konferans teşkîliyle mi yoksa kabineler meyânında muhâbere tarîkiyle mi her ne sûretle olabilir ise o yolda meselenin düvel-i muazzama ile müttehiden tesvîyesi yoluna gidilmek tarîki dahi var ve hatır olup şu kadar ki gerek İngiltere Devleti'yle münferiden tesvîye-i maddeye teşebbüs edilsin ve gerek Avrupa devletleriyle müştereken müzâkere-i maslahata girişilsin her hâlde Mısır'ın İngiliz askerinden bir müddet-i muayyene zarfında tahliyesi kazıyyesi evvel be evvel te'mîni lâzımeden olmakla bu esâsın te'mîni zımında dahi lâyıkı vecihle müzâkere ve tedkik-i madde kılınması muktezâ-yı emr ü fermân-ı hazret-i Hilâfet-penâhîden bulunması ve husûsat-ı mesrûdenin menâfi-i saltanat ve devlete muvâfik sûrette tesvîye-pezir olması müsemma ve derkâr olan dirâyet ve sadâkat ve liyâkat-ı âlî-i fehimânelerinde muntazır bulunmuş olduğu dahi emr ü fermân buyrulmuş olmakla ol bâbda emr-ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 22 Safer Sene 304 ve Fî 8 Teşrîn-sâni Sene 302

İmzâ – Süreyya

Belge No: 186

İngiltere Hâriciye Nezâreti'nden Fî 4 Teşrîn-i Sâni Sene 86 Tarihiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne İrsâl Olunan Takrîr-i Şifâhî Tercümesi Sûretidir

İngiltere Hükûmeti işgal-i askeriyyesini Mısır'a karşı ma'nen der-uhde eylediği taahhüdâtın icrâsı için luzûm-ı mutlak hükmünde olan zamandan ziyâde temdîd etmek arzûsunda olmadığına dâir mukaddemâ bi'd-def'ât i'tâ eylediği te'mînâtı tecdîd ve tekrara hâzırdır. Maa-mâ-fih İngiliz askerinin celbî için şimdiden bir müddet ta'yîni keyfiyyeti taahhüdât-ı mezkûrenin icrâsıyla nâ-kabil te'lif olduktan başka fî 24 Teşrîn-i Evvel Sene 885 tarihli mukavelenâme ahkâmına dahi tevâfuk etmeyeceği zannındadır. Mukavelenâme-i mezkûrun altıncı maddesi emr-i tahliyyeyi "Hidiv'in emniyeti ve idâre-i Mısriyye'nin devâmı ve hüsn-i cereyânı te'mîn olununcaya değin" sarâhaten te'hir ediyor. işbû şerâit-i evveliyeyi te'mîn için Bâb-ı Âlî ile bazı sûver-i tesvîye akdi ve düvel-i sâire tarafından bazı (s. 122) müsâidât icrâsı lâzım görünüyor. Müsâidât-ı mezkûre ale'l-husûs teba'-i ecnebiyye müteallik mevâdd-ı cezâiyyece mehâkim-i

muhteliteye hakk-ı kazâ i'tâsı ve kavânîn-i Mısriyye'nin ve ezcümle matbûât nizâmâtının teba'-i ecnebiyye hakkında icrâsı ve kavânîn-i mezkûrenin mehâkim-i muhtelite vasıtasıyla mevkiî-i icrâyâ vaz'ı uhûd-ı kadîmenin ıslahât-ı mezkûreye mâni' olacak ahkâmının terkî ve emlâk ve dâire-i seniyye ve demir yol idâreleri gibi devâir-i muhtelitenin bi't-tekrar tensîki ve düyûn-ı umûmîyye sandığının iktidâr ve salâhiyyetinin tanzîmi husûslarına mütealliktir. İngiltere Devleti düvel-i sâirenin muâvenetini îcâb ettirmeyen tedâbir-i ıslâhiyye hakkında şimdiden Bâb-ı Âlî ile müttefik hareket eylemeye meyyaldir. İslahât-ı mezkûre icrâ edilince İngiliz işgal-i askeriyyesinin bi't-tensîb yakın bir zamanda nihayet i'tâsı kabil olabilir. Müsâidât-ı mezkûre icrâ olunur ise usûl-ı cedîde tahtında bir tecrübe müddeti bırakmak lâzım gelir. Müddet-i mezkûrenin inkizâsından netâyic-i müstahsilenin matlûba muvâfık görüleceği melhûzdur. Bu takdîr de İngiltere Devleti fi 23 Teşrîn-i Evvel Sene 85 tarihli mukavelenâmede musarraha olduğu vecihle “İngiliz askerinin bir müddet-i münâsibe zarfında Mısır'dan celbî için” Bâb-ı Âlî ile bir sûret-i tesvîye vusûle ve İngiliz işgal-i askeriyyesine hitâm verildikten sonra Mısır'ın muhâfaza-i emniyeti için ileride ittihâzına lüzûm görünebilecek tedâbiri dahi tedkike muktedir olur ve bunu arzû eder teklîfât-ı mezkûre mücerred İngiltere'nin taahhüdât-ı maneviyyesini nazar-ı i'tinâyâ alarak İngiliz işgal-i askeriyyesine mümkün mertebe kısa bir müddet zarfında nihayet vermek arzû-yı sâmiyyesiyle icrâ olunmuş olduğundan bu teklîfâtın kabûlü ve Hidivviyyet-i Mısriyye'nin hüsn-i idâresince lüzûm ve lâbûd görünen müsâidâtın icrâsı devletlerin menâfî-i umûmîyyesi iktizâsından idüğü derkârdır.

Belge No: 187

Meclis-i Vükelâ Mazbatası Sûretidir

Mısır meselesine dâir İngiltere Hâriciye Nezâreti'nden Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne verilen takrîr-i şifâhî ile ol bâbda bazı mütâlaâtı hâvî olan tezkire-i husûsî-i ma'rûzdan dolayı meclis-i çâkeranemizde cereyân eden müzâkerât neticesini mutazammın arzı atebe-i ulyâ kılınan mazbata üzerine şeref-sâni' olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihân-bânî ahkâm-ı münîfesine tevfikân ez ser-i nev müzâkere-i maslahat olundu. Veli-nimet bî-nimetimiz padişahımız efendimiz hazretlerinin kâffe-i ahvâlde ve husûsiyle mesâil-i gamize ve müsemmada ârâ-yı kâsırane-i bendegâne olan irâdat ve ta'limât bî-hakk-ı gayet-i Hilâfet-penâhîleri cümle-i mübcelesinden olmak üzere mesele-i Mısriyye hakkında dahi sânih-i piray-ı sudûr olan irâde-i seniyye-i

mülükdâriyelerinin her bir harfi mahz-ı hükümet ve isâbet ve şâyân-ı teşekkür ve mehamedet olduğu gibi hüküm-i emr ü fermân-ı hümâyûn ile dahi müeyyid bulunduğu üzere hasbe'l-hâl her gûna ihtimâle karşı hâl-i ihtiyâtıra bulunmak için Devlet-i Âliyye'nin kuvve-i maddiyye ve maneviyyesine tamamıyla mâlik olması ve îcâbat-ı umûrdan olmasıyla Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi takdîrinde dahi hıttâ-i mezkûrede muhâfaza-i âsâyişi yine Mısır ordusunun tanzîm ve tensîki sûretinde aramak muktezî ve maksâdın bu yolda istihsâline de asâkir-i Mısriyye'nin ahvâl-i sâbıkası delil-i kâfi olup ancak İngiltere Devleti bidâyeten işgalden beri Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesini hudûdun emniyetiyle idâre-i Mısriyye'nin devâm-ı ihsan-ı cereyânına muallak tutmakta olduğu hâlde îcâbat-ı mahalliye göre asâkir-i Mısriyye'nin sûret-i tanzîmi hakkında Muhtâr Paşa tarafından Hidiv ile müttefiken tanzîm olunub mündericâtı dâire-i askeriyeyece dahi kabûl ve tasdîk olunan lâyhada muharrer olduğu vecihle hudûd-ı Mısriyye'nin Dongola'dan ibâret olunmayıp Vadi-i Halfe olunması beyân ve buna zamimeten iktizâ eden mesârif-i senevîyenin şubât-ı sâire masrafından tasarruf olunamayacağı ityân ile işi ta'vîk eylemekte olduğu misillü bu kere ki takrîr-i şifâhîden istinâd olduğu üzere şimdi dahi (s. 123) beyne'd-devleteyn mün'akid olan mukavelede meşrût-ı mevâdda düvel-i sâireden bazı müsâidât istihsâli mecbûriyyetini mutazammın altı madde dahi lâve etmektedir ki Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesini teklîfât-ı mezkûreye devletlerin istihsâl-i muâvenetine şart ittihâz eder gibi görünüp hâlbûki bu husûs Mısır'ın İngiliz askeri tarafından tahliye veya adem-i tahliyesine nazar-ı bî-kayd ile bakan veyahûd Devlet-i Âliyye ile İngiltere beyninde bir adem-i i'tilâf vücûdunu kendilerce muvâfık-ı maslahat add eyleyen devletler olur ise bunlar teklîfât-ı mezkûrenin kabûlüne diriğ-i muvâfakate bizim zararımıza olarak maksâdlarına bi't-tabî vâsıl olabilmeleri sâniyen bu müsâidât için devletler nezdinde icrâ olunacak teşebbüsâtta Hükümet-i Seniyye ile İngiltere'nin müştereken hareketleri gerek ıslahâtın sarf-ı mâhiyyet-i dâhiliyesi ve gerek hukûk-ı hükümrân-ı padişahî noktâ-i nazarınca bazı tefsîrat vuku'na sebep olması gibi iki mahzûru cami' olmasıyla bi't-tabî Devlet-i Âliyye'ce şâyân-ı kabûl olamayacağından maksûd olan emr-i tahliyenin sûret-i te'mîni mebhâs bilâ- taraf müdâvele-i efkâr olduğunda eğerce İngiltere Devleti'nin esbâb-ı mütenevvi' ile ibrâz etmekte olduğu müşkilâtın dolayı meselenin şimdiden düvel-i sâire ile tedkik ve müzâkeresi tarîki dahi beyne'd-devleteyn husûl-ı i'tilâf maksâdıyla bir mukavele tanzimi ve teâtî kılınarak icrâatı zımında her iki taraftan Mısır'a komiserler gönderilmesi ve müzâkerât-ı lâzımeye ibtidâr kılınmış olmakla

beraber i'tilâf hâsıl olmadığı sûrette işin mehâkim-i düveliyyeye tevdi' yolu dahi her vakit açık bulunmasına göre şimdiki hâlde mukavelenâmenin icrââtını te'cîl ile emr-i tahliyeyi husûle getirmek için İngiltere Devleti'yle müzâkerâtı tesrî' etmek daha ziyâde muvâfık-ı maslahat olacağından mazbata-i mecûsede arz ve istizân olduğu üzere sâlefü'l-beyân mukavele ahkâmının icrââtına müsaraatla evvel be evvel emr-i tahliye vuku' geldikten sonra Mısır'ın muhtâc olduğu ıslâh her ne ise bundan dolayı taraf-ı Hidivviyyet'ten Bâb-ı Âlî'ye mürâcaat olunub buradan dahi devletler nezdinde icrâ-yı teşebbüsât edilmesi ve o sırada İngiltere Devleti'nin dahi müsâidât-ı matlûbunun kabûlünü düvel-i sâire nezdinde tervîc eylemesi hukûk-ı düvel kaidesine de muvâfık olacağıнын sefâret-i seniyye vâsıtasıyla İngiltere Hâriciye Nezâreti'ne teblîğiyle beraber Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi husûsundaki te'hirden dolayı şimdiye kadar ta'vîk-i icrâsı ale'l-umûm efkâr-ı umûmîyyece sû-i te'sir hâsıl etmiş olan mukavelenâmenin bir an evvel netice-pezir olması zımında Sir Drummond Wolff'un Muhtâr Paşa ile cereyân eden mükâlemâtını tesrî' etmesi için mümâileyhe ta'limât ve buradaki İngiliz elçisine dahi emr-i tahliyeye bir müddet ta'yîni zımında Bâb-ı Âlî ile husûl-ı i'tilâfa me'zûniyyet verilmesinin talep edilmesi bi'l-ittihâz tezekkür olunarak ol bâbda Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne yazılmak üzere kaleme alınan telgraf müsveddesi mümzî tercümesiyle maan ve leffen arz ve takdîm kılınmış ise de kâtibe-i ahvâlde emr-ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî Gurre Rebû'l- Evvel Sene 304 ve Fî 16 Teşrîn-i Sâni Sene 302

Cevdet / Said / Münir / Hasan / Ali Saib Paşa / Arifi Paşa (hin-i temhirde bulunmadı) / Ahmed Esad / Kâmil / Şevkati / Zühdi / Zihni / Münîfe / Hakkı / Mustafa

Belge No: 188

İrâde-i Seniyye Sûretidir

İşbû meclis-i vükelâ mazbatası evrâk-ı müteferri'siyle beraber manzûr-ı âlî-i cenâb-ı tâc-dârî olmuş ve ber-vech-i tezkire ve istizân melfûf telgrafnâmenin hemân keşidesiyle cevâbının serian alınmasına akdem ve gayret olunması ve Fransa'nın şu aralık Devlet-i Âliyye'ye ibrâz etmekte olduğu muâvenetten dahi istifâde ile şu meselenin bir an evvel ortadan kaldırılması husûsuna irâde-i seniyye-i cenâb-ı padişahî şeref-sadır olarak evrâk-ı ma'rûz takımıyla beraber iâde kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

8 Rebû'l-evvel Sene 304 – Fî 23 Teşrîn-i sâni Sene 302

İmzâ – Süreyya

Belge No: 189

(s. 124)

**Hâriciye Nezâreti'nden Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne İrsâl Olunacak
Telgrafnâmenin Müsveddesi Tercümesi Sûretidir**

Dört yüz yirmi iki numaralı telgrafnâmle ile dört yüz yirmi yedi numaralı tahrîrâtınız melfûfâtıyla beraber ahz olundu. Bunların arîz ve amîk ba'de't-tedkik dermeyân eylediğimiz bazı mülâhazâtı İngiltere Devleti'nin dikkat-i hayr-ı hevâhanesine müsâraat eylerim.

İngiltere'nin takrîri-i şifâhîsi fî 24 Teşrîn-i Evvel Sene 85 tarihli mukavelenâmede meşrût mevâdda altı madde daha ilâve eylemekte olup bu altı madde düvel-i sâireden bazı müsâidât istihsâli mecbûriyetini tazmin ediyor ve İngiltere Hükûmeti'nden bi'd-def'ât talep eydiğimiz ve devlet-i müşârünileyhümâca arzû olunduğuna maa'l-memnûniyye müşâhade eylediğimiz “Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi maddesi” teklîfât-ı cedîde-i mezkûreye devletlerin istihsâl-i muvâfakati şartına ta'lîk eder gibi görünüyor.

Şimdi zannımıza göre bu husûs İngiltere'nin menâfi-i umûmîyyesini dahi sekte-dâr edebilecek iki mahzûru cami'dir. Birinci mahzûrun neticesi şu olabilir ki Mısır'ın İngiliz askerinden tahliye ve adem-i tahliyesi indlerinde müsâvi olan veya Devlet-i Âliyye ile İngiltere beyninde bir adem-i i'tilâf vücûdunu kendilerince daha muvâfık add eyleyen bazı devletler var ise bu devletler teklîfât-ı mezkûreye diriğ-i muvâfakatnâme bizim zararımıza olarak bi't-tab' maksâdlarına vâsıl olmuş olurlar. İkinci mahzûr ise bu husûs için devletler nezdinde icrâ olunacak teşebbüsâtta Hükûmet-i Seniyye ile İngiltere Devleti'nin müştereken sûret-i hareketleri hakkında bir taraftan ıslahât-ı mezkûrenin sarf-ı mâhiyyet-i dâhiliyesi ve diğerk taraftan hukûk-ı hükûmrân-ı hazret-i padişahî nokta-i nazarınca bazı tefsîrât vuku'na sebebiyet verebilir hâlbuki evvel be evvel mukavele-i mezkûre ahkâmını icrâyâ müsâraat etmenin daha esâslı ve hukûk-ı düvel kaidesine daha muvâfık olur. Hittâ-i Mısriyye İngiliz askerinden tahliye edilir edilmez Hidiv hazretleri idâre-i Mısriyye için lüzûm görünen ıslahâtı Hükûmet-i

Seniyye'ye arz ve Hükûmet-i Seniyye bu bâbda devletlere mürâcaat edebileceği gibi İngiltere Devleti dahi ıslahât-ı mezkûrun kabûlünü devlet-i müşârünileyhümâ nezdinde tervîc eyleyebilir. Ezcümle İngiliz askerinin Mısır'dan seriân celbî husûsunda vuku' gelen te'hîrden dolayı şimdîye kadar ta'vîk-i icrâsı ale'l-umûm efkâr-ı umûmîyye mûcib-i te'essûf bir te'sîr hâsıl etmekten hâli kalmamış olan Fî 24 Teşrîn-i Evvel Sene 85 tarihli mukavelenâmenin bir an evvel netice-pezir olması İngiltere Devleti tarafından bizim kadar şiddetle arzû olunmakta olduğu cezm ve itikâındayız.

İşbû telgrafnâmeyi sûret-i mahramanede Lord İdsalaya (?) kırâat ve bir sûretini i'tâ eyleyeceğiniz sırada bu aralık Londra'da bulunması melhûz olan Sir Drummond Wolff'un mukavele-i mezkûre ahkâmının sür'at-i mümkün ile icrâsını te'mîn için Muhtâr Paşa hazretleri ile cereyân eden mukâlemâtını tesrî' eylemesi zımında mümâileyhe ta'lîmât-ı sarîha i'tâsını ve Sir William White'e dahi emr-i tahliyye bir müddet ta'yîni için bizim ile husûl-ı i'tilâfa me'zûniyyet vermesini ricâ eylemeniz mütemennâdır.

Mustafa / Cevdet / Said / Münir / Hasan / Ali Saib / Ahmed Esad / Kâmil / Zühdi / Zihni / Münîfe / Hakkı

Belge No: 190

Tezkire-i Sâmi Sûretidir

Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesine müteallik olduğu bazı mevâdd-ı Saltanat-ı Seniyye ile müzâkkere için İngiltere Devleti cânibînden memûr olan Sir Drummond Wolff'un bu kere Der-saâdet'e vusûlü üzerine Bâb-ı Âlî'ye gelerek kendisiyle görüşülmüş ve mevâdd-ı müzâkereyi istimâ' ve müzâkere ve îcâbına göre (s. 125) müdâfaa etmek üzere Hâriciye ve Adlîye Nâzırları ve Devletlü Said ve Cevdet Paşalar hazerâtının müşârünileyh Wolff ile müzâkereye memûriyyeti münâsib görünmüş olmakla müşârünileyhümânın veyahûd nezd-i âlî tasvîb buyrulacak diğer zevâtın bu işe memûriyyeti hakkında her ne vecihle irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehrî-yâri şeref-sunû' ve sudûr buyrulur ise mantûk-ı münîfi infâz edileceği beyânıyla tezkire-i senâveri terkîm kılındı efendim.

Fî 5 Cemâziyye'l-evvel Sene 304 – Fî 18 Kânûn-i Sâni Sene 302

İmzâ – Kâmil

Belge No: 191**İrâde-i Seniyye Sûret-i Münifesidir**

Reside-i dest-i ta'zîm olan işbû tezkire-i sâmi-i Sadâret-penâhîleri manzûr-i âlî oldu. Geçen de taraf-ı sâmi-i Sadâret-penâhîlerinden teblîğ ve iş'âr kılınan mütâlaât ve irâdât-ı seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhîden dahi ma'lûm-ı âlî-i fehimâneleri buyrulmuş olduğu vecihle bizce esâs müzâkere tahliye maddesi olup teferruâtı ba'de icrâ olunabileceğinden bu esâs üzerine zat-ı sâmi-i Hidivvileriyle müşârünileyh Said Paşa hazretlerinin ber-vech-i istizân mûmâileyh Wolff ile müzâkereye memûriyyetleri şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî iktizâ-yı âlîsinden bulunmuş olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 6 CA Sene 304 – Fî 19 Kânûn-ı Sâni Sene 302

İmzâ – Süreyya

Belge No: 192**Sir Drummond Wolff Tarafından İ'tâ Olunan Lâyihanın Tercümesi Sûretidir**

Şu birkaç ay zarfında cereyân eden müzâkerâtta şurası sâbit olmuştur ki İngiliz askerinin celbî ne vakit mümkün olacağı maddesi hem İngiltere Hükûmeti'nin hudûd üzerinde huzûr ve âsâyişi iâde ve idâre-i Mısriyye'yi tahkîm maksâdıyla icrâsına muktedir olduğu ıslahâta ve hemde İngiliz askeri Kâhire'den çekileceği zaman Hidivviyyet-i Mısriyye'ce medâr-ı kuvvet ve istinâd olması lâzım gelen sûver-i tesvîyenin mâhiyyetine vâ-bestedir. İngiltere Devleti Mısır'ı yeni bir fetret muhâtarasına asla ilka edemeyeceği gibi kendi askerinin çekilmesinden münbais noksanın diğer bir devlet askeriyle ikmâli husûsu zuhûru bir ihtimâl makamında kabûl eylemez. Zât-ı şevket-semân-ı hazret-i padişahî Mısır'ın tahliyesi için acilen bir müddet ta'yînini İngiltere Hükûmeti'nden talep buyurmakta ve bu bâbda Avrupa devletlerinden bir ve belki birkaç hükûmet tarafından açıktan açığa mazhar-ı teşvik olmaktadır. İngiltere Hükûmeti buna muvâfakati bi'l-vücûh arzu ediyor ise de tarih-i mezkûreden sonra Mısır'ın hâricen ve dâhilen sulh ve müsâlemetini te'mîne sulh vesâiti istihsâle muktedir olmadıkça emr-i tahliye için --- bir müddet bile ta'yîn edemez. Binaen aleyh İngiltere Devleti'nin i'tikâdınca Hittâ-i Mısriyye hâl-i tabiîsine ircâ' olunacağı vakit zât-ı şevket-

semân-ı hazret-i padişahî ile bi'l-ittifâk Mısır'ın istikbâlen husûl-ı emniyetine medâr olabilecek te'mînatın mâhiyyetini evvel be evvel taharrî etmek lâzımı gelir. İngiltere Devleti Der-saâdet'te en evvel bu vâzife ile iştigal eylemekliğim muktezî idüğü efkârındadır. Böyle bir muhâtaraya unsurlarının Mısır'da daha pek çok vakit mevcûd olacağı derkârdır. Hâric ez-memleket imtiyâzâtına mazarra ve Binaen aleyh kuvve-i icrâiyenin teftîş ve nezâretten fa'âlen vâreste olan birçok ecnebi hey'et-i muhâcirelerinin vücûdu hadd-ı zâtinde azîm bir menba'-ı fesâttir. Maru'z-zikr heyet-i muhâcirelere mensûb oldukları milletlerin mâni' ve sayısı hakkındaki arzûları ne derece mukârin-i sıdk ve ihlâs olabilse milel-i merkûmenin bu bâbda ki mesâi ve ikdâmâtından ekseriye bu nikât-ı (s. 126) mahdûde hâsıl olacağı bi't-tecrûbe sâbit olmuştur. Mesned-i Hidivviyyet'i --- etmek iddiasında bulunanların mevcûdu ve emr-i idâreye iştirâk eden başlıca sınıf ahâlîsinin tevce-i âmmeye adem-i mazarratı ve tahrîkât-ı diniyye-i gayr-i melhûziye tabiyyet muhâtarasında bulunan ahâlînin kısm-ı izâmının metânetsizliği gibi ahvâlin cümlesi Hidivviyyet-i Mısriyye'nin sûret-i mahsûsada dûcar-ı za'af ve kesl ediyor. Her gûna karışıklıktan azâde bir hâl ve mevkîi vücûda gelse bile ihtimâl ki âhiren Mısır'ın bekâsını muhâtaraya ilka etmiş olan dâhili şevrişlere mümâsil iğtişâşâtın zuhûru muhâtarası za'il olabilmek için pek çok seneler geçmelidir. Böyle bir vâziyetin neticesi olarak memleketin umûr-ı sanâyisi muhâttal ve ma'mûriyet ve saadet-i hâli mahv ve bundan başka hâricen emniyeti dahi dûcar-ı muhâtaraya olabilir. İngiltere tarafından her ne yapılır ise yapılsın milel-i sâire Hidivviyyet-i Mısriyye'nin îfâ-yı dine iktidârı bir hâl-i fetret zuhûruyla mahv olmasına müsaade etmeyecek ve bir müdâhale-i ecnebiyye vuku' bulmaksızın huzûr ve âsâyişin îâdesi kabil olmayacağı zâhir olunca bu müdâhale-i ecnebiyye bir taraftan zuhûr eyleyecektir. Mısır ordusu kumandanlıklarında mikdâr-ı kâfi İngiliz zâbitanının ibka'sıyla bu muhâtaraya karşı zamân bulunabilmesi muhtemeldir. Kuvve-i askeriyenin sadakati ve nef' ve fâidesini te'mîn ve zuhûr edecek cüz'i bir karışıklık başladığında teskîn maksâdıyla böyle bir tedbîr ittihâzı arzû olunur mevâddan ise de bu himâyeye pek hamiz bir sûrette i'timâd etmek fâide-i hazm ve ihtiyâta muvâfık değildir. Başka bir cins ve mezhebe mensûb eşhâsdan mürekkebe bir kuvve-i askeriyeye içinde İngiliz zâbitanının vücûdu bir hareket-i serkeşâne zuhûruna karşı bir zemin add olunamaz. Hidivviyyet-i Mısriyye'yi muhâtaraya ilkâ edecek kadar kuvvetli olacak olan her bir ihtilâl İngiliz zâbitanının yerli asker üzerinde kazanmaya muvâfık olabilecekleri nüfûz ve te'sîri dahi izâle edebilir. Mısır ordusunda bir mikdâr İngiliz zâbitinin ibka'sı şartının

İngiltere Devleti tarafından tahliye mes'uliyeti der-uhde olmazdan evvel kabûlünde ısdâr edilecek şerâitten biri olması muhtemeldir. Mamâfih böyle bir şartı daha ciddi muhâtarata karşı bir himâye-i kâfiye add etmek İngiltere Hükûmetin'ce mahallidir. Avrupa Devletlerin'ce istihsâli matlûb olan arzû ve İngiltere Hükûmeti tarafından dahi olunan maksâd Mısır'ın hâl-i bî-tarafça vaz' ibâresiyle sûret-i umûmîyyede ifâde edilebilir ise de bu bî-taraflık huzûr ve âsâyışın muhâfazasını ve suret-i tesvîyesinin heyet-i mecmûasıyla idâmesini te'mîn edebilecek bazı şerâiti hâvî olmalıdır. İngiltere Hükûmeti kendi tarafından vuku' bulan hareket-i askeriyye ile azîm fedakârlıklar neticesi olan ahvâli vikâye ve takviye etmek hakkını muhâfaza etmelidir. Hidivviyyet-i Mısriyye mevkiîni muhâfaza ettiği ve idâre-i adlîyye ve kuvve-i icrâiyyenin hareketine hâmil olabilecek sûrette bir karışıklık zuhûr etmediği müddetçe ecnebi bir devlet askerinden hiçbir neferin Mısır toprağı üzerinde kalmaması ve fakat bir denizden diğerine gitmek için karadan geçmek lâzım geldiği taktîrde bu hâlin müstesnâ tutulması pek ziyâde arzû olunur mevâddandır. İngiltere Hükûmeti emr-i tahliye icrâ olunduktan sonra bu şartın sâir bil-cümle asker misillû İngiliz askeri hakkında dahi tadbîk ve icrâsına maa'l-memnûniye muvâfakat edecek ise de şart-ı mezkûre İngiltere için yalnız hengâm-ı huzûr ve âsâyışe hasr ve tahdîd etmek îcâb eyleyecektir. İngiltere bi't-tav' va'r-rıza memleketi tahliye ettiği hâlde her ne zaman dâhilen sulh ve müsâlemet veya hâricen huzûr-ı emniyet vahim sûrette dûcar-ı tehdîd olur ise müdâhale hakkını uhde-i muhâfaza eylemelidir. Ahvâl bir sûret-i mübremede îcâb ettirmedikçe bu derece mesârifli bir imtiyâzın isti'mâl olunmasından korkulmaz. Müdâhalenin sûret-i vuku'u tamamiyle ta'yîn etmesi lâzım gelen ve müdâhale-i mezkûreyi İngiliz asâkirinin bi't-tekrar Mısır'da vücûdu ahvâlin îcâb ettireceği zamandan ziyâde imtidâd etmeyecek derecedet ahdîd eyleyecek olan şerâitin İngiltere Hükûmeti cânibînden tedkiki pek münâsib olabilir. İngiltere Devleti ahden kendisine böyle bir iktidâr i'tâ olunduğu hâlde bî-gayr-i hak bazı nufûz icrâsı veyahûd perde-i istitâr altında bir hak-ı himâye ihdâsı ve zâten İngiltere'yi bunca fedâkarlıklar ihtiyârına icbâr eden (s. 127) emr-i işgalin bilâ-lüzûm tecdîdi için iktidâr-ı mezkûru isti'mâl etmeği asla arzû eylemez. Fakat memlekette çekilmezden evvel Mısır'da te'mîn-i der-uhde etmiş olduğu emniyet ve âsâyış başka sûretle istihsâl etmek müşkîl olacaktır.

Belge No: 193**Tezkire-i Husûsî-i Ma'rûz Sûretidir**

Geçen salı günü Sir Henry Drummond Wolff Bâb-ı Âlî'ye gelerek Londra'da Rüstem Paşa hazretleri Mısır'ın emr-i tahliyesi hakkında Hâriciye Nezâreti'ni tazyîk eylemesi üzerine emr-i tahliyeyi nihaye edecek esbâbın müzâkeresi zımnında kendisi buraya gönderilerek müzâkereye esâs olmak üzere lâyhâ vermiş ve aradan on beş gün geçmiş olduğu hâlde henüz ne işte bedan olunmamış olması İngiltere'ce bazı mertebe-i kayl ü kâl mûcib olup yakında ictimâ' edecek olan parlamentoda işbû memûriyyetine dâir irâd olunacak suâllere cevâb i'tâsıyla Devlet-i Âliyye hakkında efkâr-ı umûmîyyenin hüsn-i idâresi İngiltere Hükûmeti için müşkîl olacağını ifâde eylemesiyle Londra Sefâret-i Seniyye'si vâsıtasıyla olunan mürâcaat ve ısrârımız Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesine bir müddet ta'yîni maksâdına mebnî idüğünden verilen lâyhâ o maksâda mutazammın olmuş olsa çok bir müzâkereye hâcet olmaksızın bilâ-ifâde-i vakit akd-i mukavele olunur idiye de lâyhâlar hâsıl-ı maksâdı tabîf edecek bazı mevâddı hâvî olarak bu dahi der-dest-i tedkik bulunduğundan bu müddette Bâb-ı Âlî'yi en ziyâde işgal eden Bulgaristan meselesi kendisiyle görüşmeye vakit bırakmamış ise de karîben ictimâ' olunacağı mümâileyhe beyân kılınmıştı. Bulgaristan meselesinin müzâkeresi için in'ikâd eden encümen-i hevâss-ı vükelâda İngiltere komiserinin zikr olunan lâyhâsı bilâ- taraf mütâlaa ve tedkik ve 17 CA Sene 304 tarihli arz-ı huzûr-ı âlî kılınan muhâtara-i âcizi meâlinde bir cevâb tanzîmine komiser-i mümâileyhe hin-i ictimâda kırâat ve i'tâ olunması bi'l-ittihâd tensîb olunmuş ve ol vecihle kaleme alınan cevâb müsveddesi tercümesiyle maan ve merbûten takdîm kılınmış olmakla bunun mazmûn ve ifâdesi muvâfık-ı emr ve irâde-i hükûmet-adde-i hazret-i Hilâfet-penâhî olduğu takdîrde ifâ-yı muktezâsına mübâşeret olunacağından atebe-i ulyâ-yı mülûkâneye arz-ı mütemmenâdır efendim.

Fî Gurre Cemazîye'l- Âhir Sene 304 ve Fî 13 Şubat Sene 302

İmzâ – Kâmil

Belge No: 194**İrâde-i Seniyye Sûret-i Münifesidir**

Reside-i dest-i ta'zîm olan işbû tezkire-i husûsî-i medâr-ı padişahîleri melfûf cevâb müsveddesi ve tercümesi ile beraber manzûr-ı meâli mevîfûr-ı hazret-i Hilâfet-penâhî buyrulmuş ve bunun mazmûn ve ifâdesi nezd-i dekâyık-ı veft cenâb-ı padişahîde dahi rehin-i tensîb olarak ber-vech-i istizân îfâ-yı muktezâsı husûsuna irâde-i seniyye-i hazret-i padişahî şeref-sudûr buyrulmasına mebnî müsvedde-i mezkûre tercümesiyle maan îade kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 2 Cemazîye'l- Âhire Sene 304 ve Fî 15 Şubat Sene 302

İmzâ – Süreyya

Belge No: 195**Cânib-i Bâb-ı Âlî'den Sir Henry Drummond Wolff'un Lâyıhasına Verilen Cevâbın Sûretidir**

Sir Henry Drummond Wolff tarafından Bâb-ı Âlî'ye i'tâ olunan lâyhânın hulâsası ber-vech-i âtî derc olunur.

İngiltere Devleti Mısır'ı yeni bir fetret muhâtarasına ilgâ edemeyeceği gibi diğer bir devlet kuvve-i askeriyesinin kendi askeri (s. 128) yerine kâ'im olması kabûl eylemeyeceğinden İngiliz askerinin Mısır'dan celbî maddesi hudûd üzerinde huzûr ve âsâyışın îadesince görülen terakkiyâta ve umûr-ı idârenin tahkîmine ve ileride Hidivviyyet-i Mısıriyye'ce medâr-ı istinâd olacak hakk-ı tesvîyenin mahiyyetine vâ-bestedir.

Sâniyen İngiltere Devleti taraf-ı eşrâf-ı padişahîden vuku' bulan talepe mümâşaât etmek arzûsunda ise de Mısır'ın hâricen ve dâhilen sulh ve müsâlemetini te'mîne muktedir olmadıkça emr-i tahliye için o referandum bir müddet ta'yîn edemez. Binaen aleyh Mısır'ın istikbâlen husûl-ı emniyetine medâr olacak te'mînâtı evvel be evvel taharrî etmek lâzım gelir.

Sâlisen hâric ez memleket imtiyâzâtına mazhar olan heyet-i muhâcirelerin ve birde mesned-i Hidivviyyet'i ihrâz etmek iddiasında bulunanların vücûdu ve emr-i

idâreye iştirâk eden başlıca sınıf ahâlînin tevce-i ammeye adem-i mazarratı ve ahâlînin ahvâli Hidivviyyet-i Mısriyye'nin dûcar-ı za'âf ve kesel ediyor.

Râbian iğtişâsât-ı cedîde vuku' muhâtarası zâ'il oluncaya kadar birçok seneler geçeceğinden bir hâl-i fetret zuhûrunda müdâhale-i ecnebiyye vuku' bulmaksızın huzûr ve âsâyişin iâdesi kabil olmayacağı zâhir olunca bu müdâhale-i ecnebiyye zuhûr edecektir.

Hâmsen kumandanlıkta mikdâr-ı kâfi İngiliz zâbitanının ibka'sı arzû olunur mevâddan olup bunların Mısır ordusunda ibka'sı İngiltere Hükûmeti tarafından tahliye mes'ûliyyeti der-uhde olunmazdan evvel vaz' edilecek şerâitten biri olması muhtemel ise de böyle bir şart bir himâye-i kâfiye add olunamaz.

Sâdisen Avrupa Devletleri'nce istihsâl-i matlûb olan İngiltere Hükûmeti tarafından da arzû olunan maksâd Mısır'ın hâl-i bî-tarafça vaz' ibâresiyle sûret-i umûmîyyede ifâde edilebiliyor. Bu bî-taraflık huzûr ve âsâyişin muhâfazasını ve sûret-i tesvîyenin heyet-i mecmûasıyla idâmesini te'mîn edebilecek bazı şerâite hâvî olmalıdır. Bir denizden diğere gitmek için karadan geçmek lâzım geldiğinde bu hâl müstesnâ olmak üzere hiçbir ecnebi askerinin Mısır toprağı üzerinde kalmaması muktezî ise de şart-ı mezkûr İngiltere için yalnız hengâm-ı huzûr ve âsâyiş hasr ve tahdîd edilmek îcâb eder. İngiltere bi't-tav' ve'r-rıza memleketi tahliye ettiği hâlde her ne zaman dâhilen sulh ve müsâlemet ve hâricen huzûr ve emniyet vahim sûrette dûcar-ı tehdîd olur ise müdâhale hakkını uhden muhâfaza etmelidir. El-hâsil İngiliz askerinin müdâhale-i cedîdesini tamamıyla ta'yîn etmesi lâzım gelen şerâitin İngiltere Hükûmeti cânibinden tedkiki pek münâsib olabilir. Zîrâ İngiltere Hükûmeti böyle bir iktidârı bi-gayr-i hakkın bazı nufûz icrâsı veya perde-i istitâr altında bir hakk-ı himâye ihdâsı için isti'mâl etmek arzûsunda değildir.

Hükûmet-i Seniyye Sir Henry Drummond Wolff'un maru'z-zikr lâyhasını lâyıkıyla tedkik ve mütâlaa eyledikten sonra evvel be evvel İngiltere Devleti'nin zât-ı şevket-semân-ı hazret-i padişahînin Mısır Eyâleti üzerinde olan hukûk-ı hükümrânesine olan riâyetine ve kendi askerini bir an evvel Mısır'dan çekmek hakkındaki arzûsuna dâir bu kere dahi ez ser-i nev i'tâ eylediği te'mînât-ı hayr-i hevâhaneyi maa'l-memnûniyye sened ittihâz etmeyi vazîfeden add eder ve mülâhazât-ı âtîyyenin serd ve ityânına müsâraat eyler.

Mısır ordusunun başlıca kadirleri İngiltere Hükûmeti'nin elinde kaldıkça yani İngiliz zâbitanı Mısır ordusu kumandanlığında ibka' edildikçe Hittâ-i Mısıriyye İngiliz askerinden kâmilen tahliye edilmiş nazarıyla bakılamaz. Kezâlik İngiliz askerinin Mısır'a avdeti ihtimâlinin kayd-ı ihtirâzîyesi tahtında Mısır'ın hâl-i bî-tarafîye vâz'ı teklîfi böyle bir şartın mazmûn ve ibâresi beyninde mutâbakat-ı tam husûlüne medâr olabilecek bir kaide teşkîl etmez. Zaten hiçbir devletin Mısır'a müdâhale hakkını hâiz olmadığı hâlde böyle bir şartı vaz' etmek Bâb-ı Âlî'nin inde'l-icâb eyâlât-ı şâhânenin bu kısmına (s. 129) müdâhale husûsundaki hakk-ı hükümrâniyyesini ihlâl edebilecek bir sûret-i tefsîre mahall vermek olup Hükûmet-i Seniyye ise Mısır üzerindeki hukûk-ı meşrû' ve gayr-i muktezâsını âher bir devlete hiçbir vecihle devr edemeyeceğinden başka Avrupa düvel-i sâiresinin böyle bir kaide-i bî-tarafîyenin te'sisi arzûsunda aaleb-i ihtimâldir. İngiltere Devleti'nin Mısır'ı hâl-i bî-tarafîye vaz' ile istihsâlini arzû ettiği maksâd uhûd-ı âtîkenin eyâlât-ı mezkûrede icrâsından münbâis sû-i istihmâlâta karşı ise çünkü Mısır'da bulunan ecnebilerin harekât-ı muamelâtına nazaran uhûd-ı âtîkenin icrâsı memûriyyet-i mahalliyyenin nüfûzunu irâs-ı halel etmekte ve ahâlînin refâh ve saadet hâline müteallik bil-cümle tedâbirin icrâsını te'sîrisiz bırakmakta olduğundan maru'z-zikr uhûd-ı âtîkeden her nevi' hasârât tertib edildiğinde şübhe yoktur. Böyle bir hâl-i iğtişâşânın ıslâhı Hükûmet-i Seniyye'ce dahi pek ziyâde arzû olunmak lâzım geldiğinden bu maksâda mebnî icrâ olunacak teşebbüsâtı tervîcen İngiltere Devleti tarafından vuku' bulacak mesâi ve muâvenetten müteşekkîr olacağımız derkârdır. Düvel-i sâire Mısır'da İngiliz müdâhalesinden evvelki hâlin iâdesine çar-çeşm ile muntazır oldukları hâlde tahliye meselesini düvel-i muazzamanın muvâfakatine menût olan bir maksâdın husûlüne ta'lik edecek her bir teklife adeta husûl-ı maksâda mâni' olabiliyor. Binaen aleyh Hükûmet-i Seniyye Mısır'ın İngiliz tarafından tahliyesi için bir müddet ta'yîniyle beraber maksâd-ı mezkûre li-eclî'l-vusûle ayrıca teşebbüsât icrâ etmek muvâfık-ı hâl ve maslahat olacağı i'tikâdındadır.

Mısır'ın hüsn-i idâresini ve huzûr ve emniyetinin muhâfazasını te'mîne medâr olacak şerâite dair lâyiha-i mezkûrede münderic mülâhazât hakkında bazı tâ'dîlât icrâsı icâb eder. Tedâbir-i mezkûrenin sûret-i icrâsına gelince bu keyfiyyet Hükûmet-i Seniyye ile İngiltere Devleti beyninde mün'akid Fî 24 Teşrîn-i evvel Sene 85 tarihli mukavelenâmede musarrah olduğundan zaten mukarrer ve meşrût bu misliîli mevâdda dâir diğerk bir sûret-i tesvîye akdî bî-lüzûm görünüyor.

Belge No: 196**Arıza-i Husûsî Sûretidir**

İngiltere komiseri Sir Henry Drummond Wolff ile cereyân eden müzâkerâta Saltanat-ı Seniyye ile İngiltere Devleti beyninde akd olunan Fî 25 Muharrem Sene 1303 tarihli mukavelenâmenin icrâ olunduğu yani Sudan'da huzûr ve âsâyiş îade ve Mısır ordusu tensîk olunarak Mısır hudûdu oldukça te'mîn edildiği ve idâre-i Mısriyye'nin şubâtı tedkik olunub umûr-ı mülkiyye ve adliyyeden mâ-adası hâl-i intizâmında ise de mülkiyye ile adliyenin tanzîm-i idâreleri Mısır'da kapitülasyon usûlünün lağvına mütevakıf bulunduğu komiser-i mümâileyh tarafından ifâde çünkü Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi cânib-i Devlet-i Âliyye'den te'cîl buyrulmuş ve kendisi idâre-i Mısriyye'nin sûret-i cereyânına dâir reportunu devlet-i metbûasına takdîm eylemiş olmasına mebnî zikr olunan mukavelenâmenin altıncı maddesi mûcibince İngiliz askerinin bir müddet-i münâsibe zarfında Mısır'dan çekilmesi husûsunu tanzîm eder bir mukavelenâmenin akdi müzâkeresine memûr olarak gelip lâyhâsını vermiş olduğu ilâve kılınmıştır. Ahmed Muhtâr Paşa hazretlerinden lede'l-isti'lâm alınan cevâbda Mısır işine asker ve polisin tanzîminden ve Sudan'da îade-i âsâyiş için tedâbiri ıslâhiyye ittihâzından bedan olunarak ol bâbda olan mütâlaası mukaddemâ beyân kılınmış ise de fazla-i mesârif İngiltere'ce kabûl olunmamasından nâşi mesele hâlile kalıp mukavelenâme hükmüne tevfiқан hiçbir iş görülmediği iş'âr olunmuştur. İngiltere komiserinin ifâdesine göre şimdiki hâlde Mısır ordusunu teşkîl eden asker sekiz bin nefer nizâmiye ile altı bin (s. 130) yedi yüz polis ve jandarmadan ibâret olup bu da Mısır'ın muhâfazasına kâfi add olunur ise de bu mikdâr asker vakt-i âsâyişe mahsûs olup Mısır'da bir karışıklık vuku'nda mukâvemet edemeyeceği ve Devlet-i Âliyye diğer bir devlet ile muhârib bulunduğu hâlde Mısırdan asker celbî mümkün olamayacağı gibi bu kuvvetle Hidivviyyet-i Mısriyye'nin Sudan'da îade-i hükûmeti kabîl olamayacağı derkârdır. İngiltere'nin Mısır askerini bu mikdârda tahdîd etmek istemesi Mısır muvâzene-i mâlîyesinin bundan ziyâde asker beslemeye tahammülü olmaması bahanesine müstenid olup şubât-ı idârenin diğer cihetlerinden tasarrufla tahsîsât-ı askeriyeye zamme-i mümkünâtan olduğu hâlde taklîl-i asker tarîkinin iltizâm olunması âsâyişin fikdânı zamânında Mısır'ın hâricten bir kuvve-i muaveneye muhtâc olduğunu göstermek maksâdına mebnî olacağı anlaşılıyor ise de bir seneden beri imtidâd eden bu tensîk-i asker bahsinin devâmıyla Mısır'da İngiliz askerinin imtidâd-ı ikâmetine vesile

vermekten ve müşârunileyh Muhtâr Paşa hazretlerinin iş'ârına göre mukavelenâme hükmünün henüz icrâ olunmadığı i'tibârıyla emr-i tahliye bir müddet ta'yîni maddesini te'hir eylemekten ise Mısır bütçesinde imkân-ı hâl bulundukça Mısır ordusu hadd-ı layıkına iblâğ olunmak ve Mısır'ın sâir esbâb-ı terkisine bakılmak üzere emr-i tahliye şimdiden bir müddet ta'yîn ettirilmesi daha ziyâde muvâfık-ı maslahat olacağından komiser-i mümâileyhin emr-i tahliye müddet ta'yînine medâr olmak için dermeyân eylediği teklîfâta mukabil Hükûmet-i Seniyye cânibinden suret-i âtînin teklîfi münâsib mütâlaa olunmuştur. İngiltere Devlet-i fehimesi tarih-i mukavelenâmeden i'tibâren bir sene mürûruna değin Mısır'dan askerini çekecektir.

Mısır ordusunda yalnız mikdâr-ı mahdûd zâbitan bırakılıp bunlar dahi tarih-i tahliyeden bir sene mürûruna değin Hidiv hazretleri tarafından Memâlik-i Şâhâne ahâlîsinden ve ahâlî-i İslâm'dan istihzâr ve istihdâm olunacak zâbitan ile tebdil olunacaktır.

İngiliz askeri çekildikten sonra Hittâ-i Mısriyye'de ihtilâl vuku'yla iâde-i emniyet ve âsâyişe kuvve-i mevcûde kifâyet etmediği hâlde def'-i şevriş ve iâde-i âsâyiş için taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'den lüzûmu kadar asker gönderilecektir.

Devlet-i Âliyye diğer bir devletle muhârib bulunmasından veyahûd esbâb-ı mâni' -i sâireden dolayı vakt-i lüzûmunda Mısır'a asker gönderemeyecek olduğu takdîrde İngiltere Devleti işbû mukavelenâme ile iâde-i âsâyiş için muvakkaten lüzûmu kadar asker göndermeye me'zûn olup Devlet-i Âliyye'ce esbâb-ı mâni' nîn zevâliyle Mısır'a asâkir-i şâhâne irsâlinde İngiliz askeri Mısır'dan çekilecek ve asâkir-i şâhâne irsâlinin te'hiri hâlinde ihtilâlin indifârıyla beraber İngiliz askeri Mısır'ı terk edecektir.

Beyne'd-devleteyn bu sûretin takrir-i takdîrde hukûk-ı Saltanat-ı Seniyye muhâfaza olunmakla beraber İngiltere Devleti'nin kendi askeri çekildikten sonra bir ihtilâl vuku'yla Mısır'ın diğer bir devletin işgal-i askeriyyesi tahtına geçmesi hakkında olan endişesine mahall kalmamak lâzım geleceğinden sûret-i ma'rûznın tesvîye-i meseleye medâr olacağı tahattür olunmuş ise de ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 14 Cemazîye'l-âhir Sene 304 ve Fî 26 Şubat Sene 302

İmzâ – Kâmil

Belge No: 197**Mesned-i Cefl-i Sadâret-Uzmâ'ya Fî 16 Nisan Sene 85 Tarihiyle Sir Henry Drummond Wolff Tarafından İrsâl Olunan Takrîrin Tercümesi Sûretidir**

Mısır işlerinin tesvîyesi için beyne'd-devleteyn akd olunacak mukavelenâmenin tedkik ve müzâkeresine esâs ittihâz olunmak üzere bugün Devlet-i Âliyye murahhasları sıfatıyla zat-ı sâmi-i cenâb-ı Sadâret-penâhîleriyle Hâriciye Nâzırı devletlü paşa hazretlerinden bir lâyiha ahz eyledim. Lâyiha-i mezkûreyi (s. 131) aldığım sırada bunun bu derece-i mühimm ve sûret-i tesvîyeyi tanzîme sâlih ahkâmı lâyıkıyla şâmil olmadığı i'tikâdında bulunduğumu gerek zât-ı sâmi-i fehimânelerine ve gerek paşa-yı müşârünileyh hazretlerine beyân ettim ve lütfen bana i'tâ eylediğiniz lâyhada münderic efkârı esâs ittihâz ile beraber Mısır'da hüsn-i idâreyi ve ahâlînin refâh ve saadet-i hâlini tahkîm ve her gûna taaruzât ve iğtişâşât muhâtarasını def' ve izâle için lâzım gelen tafsîlâtı şâmil bir lâyihayı sür'at-i mümkümede murahhasât-ı kirâm hazerâtına arz etmeyi dahi der-uhde eyledim. Mısır'ın mevki-i coğrafi ve askerisinden münbâis hâl-i müstesnâyı ihâta eden bil-cümle muhâtaratın dâire-i imkân dâhilinde evvelce keşf ve tahmini lüzûmunu ihtâra hâcet yoktur. Ticâret-i sâbika ihtiyâcât-ı memleketi ve def'i lâzım gelen müşkilâtı bize irâe etmiştir. Hittâ-i Mısriyye'den ashâb-ı servet ve iktidârdan birçok teba'-i ecnebiyye bulunduğundan bunların menâfini gözetmek ve inkisâr kulübunden dahi ictinâb etmek muktezîdir. Menâfi-i azîmeye ve mensûb oldukları memleketin ticâretine vâsita olan merkûm ecnebiler peyder-pey bir takım imtiyâzât cem' ve istihsâl eylediklerinde bu imtiyâzâtı tanımamak kabil değildir. İleride tanzîmi mecbûr olduğumuz mukavelenâmeden menâfi-i muhtelif-i mezkûreyi ahâlî-i Mısriyye'nin refâh ve saadet-i hâli ve hukûk-ı hükümrân-ı hazret-i padişahînin kavî ve devâmlı bir esâsı üzerine te'sîs husûslarıyla te'mîne çalışmak iktizâ eder. Bunun için muhâtarayı mûcib bir takım nevâkîsa mahall bırakmamak için mukavele-i mezkûrenin Kâmil-i dikkat ve i'tinâ ile tanzîm edilmesi ve bunu kabûle davet olunacak devletlerin hasâfet-i siyasiyelerine dahi tavsiye şâyân olması lâzımdır. Devlet-i metbûamın arzûsu Hittâ-i Mısriyye'yi mümkün olduğu mertebe iğtişâşât ve teşvîşât-ı siyasiyyeden azâde bir hâle koymak ve ahâlînin hüsn-i idâresiyle hukûk-ı hükümrân-ı hazret-i padişahîyi bir esâsî metin ve dâimî üzerine te'sis ettirmek ve memlekette huzûr ve intizâmı iâde ve ticâret ve medeniyet almak müsmir bir azîmi olan bir memlekette serbest-i mürûru bil-cümle ahvâle yani gerek muhârebe ve gerek sulh ve âsâyîş zamanında te'mîn

eylemekten ibârettir. İşte bu maksâda mebnî lâyiha-i melfûfeye bir murahhas-ı kirâm hazerâtının nazar-ı takdîr-i âlîlerine arz eyledim. Bu lâyiha zât-ı sâmi-i fehimânelerine irâe eylediğim müşkülâtı hâl etmek ve Hittâ-i Mısriyye'nin almada hâiz olduğu mevki-i müstesnâya muvâfık nizâmâtı ihdâs etmek maksâdına mebnî Kâmil-i dikkat ve i'tinâ ile tehîyye ve tanzîm edildi. Lâyiha-i mezkûreyi zât-ı sâmi-i Sadâret-penâhîlerine takdîm eylediğim sırada İngiltere Devleti'nin mübâhesât-ı amîka ve dostane icrâsından sonra tensîb olacak bil-cümle tâ'dîlâtı idhâl etmek hakkındaki arzûsunu dahi izhâra müsâraat eyledim. Fakat şurasını zât-ı âlîlerine ketm etmeliyim ki müzâkerâtımızca vuku' gelen te'hir yalnız İngiltere'de değil Mısır meselesinin tesvîyesinde menfaatleri olan memâlik-i sâirede dahi efkâr-ı umûmîyyece sû-i te'sir hâsıl etmeğe başlamıştır. İngiltere Hükûmet'i Bâb-ı Âlî'nin hukûk ve menâfi ve amelini nazar-ı i'tinâyâ almak hakkındaki müsâraatını en sarîh sûrette irâe ve isbât eyledi. Mukavelenâme imzâ olunalıdan beri birçok sene mürûr etmiş ve bu müddet zarfında şerâit-i matlûbeye vukûf-ı tam husûlüne kâfi bir zamân bulunmuştur. Der-saâdet'e muvâsalatımdan takriben üç ay mürûr eylediği hâlde müzâkerâtımız el'ân mukaddemât dâiresini tecâvüz etmedi. Mevsim-i sayf hulûl ediyor. Bu mevsimde işi Mısır'da hiçbir terakkî husûlu ümîd olunmaz. İngiltere Devleti'nin asla Mısır'da sûret-i daimede ikâmet etmek efkârında olmadığını bi'd-def'ât zât-ı sâmi-i Sadâret-penâhîlerine irâe ve isbât eyledim. İngiltere Hükûmeti kendisinin Mısır'dan mufâreketinden evvel iğtişâşât ve müdâhalât ihtimâlini sûret-i müteyakkızada ref' ve ber-taraf edecek bir hâlin te'sisini görmekten başka bir şey arzû etmiyor. İşte bu maksâda mebnî Der-saâdet'e gelmek için ta'lîmât aldım. Ba'de-mâ Mısır işlerinin sûret-i kat'iyede tesvîyesince vuku' gelecek te'hirâtın dolayı İngiltere Devleti'nin kendisini asla mes'ûl etmeyeceğini zât-ı sâmi-i Sadâret-penâhîlerine beyân etmeği vâzifeden add eylerim. Beyân-ı hâl tevdîd-i te'mînât-ı ihtirâm-kârîye vesile ittihâz kılındı.

Belge No: 198

(s. 132)

Devlet-i Âliyye ile İngiltere Hükûmeti Beyninde Akd Olunacak Mukavelenâmenin Lâyihası Tercümesi Sûretidir

Mukaddeme

Haşmetlü Britanya-yı kebir ve İrlanda memâlik-i müctemi'sı kraliçesi ve Hindistan imparatoriçesi hazretleri ile zât-ı şevket-semân hazret-i padişahî

Fî 24 Terşrîn-i Evvel Sene 85 tarihinde Der-saâdet'te akd olunan mukavelenâmenin ahkâmına tevfikân Mısır'a büyük komiserler i'zâm buyurmuş ve bu komiserler kendi reportlarını devlet-i metbûlarına takdîm eylemiş olduklarından zât-ı hazret-i padişahî ile kraliçe hazretleri el-hâletü hâzihi mukavele-i mezkûrede musarrah nikâta tevfikân diğer bir mukavele akdine karar vererek bunun için (boş) murahhası ta'yîn etmişlerdir.

İlh.

Birinci Madde – Elyevm Mısır'da meriyyü'l-icrâ olan fermân-ı hümâyûnlar mukavele-i hâzıra ile ta'dîl edilmiş bulunmadıkça ibka' ve muhâfaza olmuştur.

Mülâhazât – Bu madde fermân-ı hümâyûnları bi't-tasdîk asâkir-i Mısriyye mikdârını irae ve ta'yîn eder.

İkinci Madde – Hidivviyyet-i Mısriyye buna müteallik fermân-ı hümâyûnun şâmil olduğu araziden mürekkeb olacaktır. Maa-mâ-fih Hidiv hazretleri Sudan'da ikâmet eden aşâirin itâat ve inkıyâdını sûret-i meşrûada kabûl edebilecektir. Meğerki böyle bir kabûl hazine-i Mısriyye'ce mesârif-i cedîdeyi müstelzem olan buna intizâran Hidivviyyet-i Mısriyye Sudan kıt'asıyla vuku' bulan ticâretten idhâlât ve ihrâcât rüsûmunu istifâ eylemek hakkını hâiz olacak ise rüsûm-ı mezkûrenin mikdârı Mısır'ın memâlik-i sâire ile olan ticâretinden istifâ kılınan idhâlât ve ihrâcât rüsûmunu tecâvüz etmeyecektir.

Mülâhazât – Bu madde cânib-ı Bâb-ı Âlî'den i'tâ buyrulan lâyihanın dördüncü maddesi mündericâtını daha mufassal sûrette beyân ediyor.

Üçüncü Madde – Zât-ı şevket-semân-ı hazret-i padişahî Berlin Muâhedenâmesi'ni imzâ eden düvel-i muazzamayı Süveyş Kanal-ı bahrisinde serbest-i seyr ü sefâini bir kat daha te'mîn (s. 133) maksâdına müstenîd bir mukavelenâmeye iştirâk ve davet buyuracak ve bu mukavelenâmede Süveyş Kanalı'nın gerek sulh ve âsâyiş ve gerek muhâbere zamanlarında hangi devlet sancağını hâsil olur ise olsun rüsûm-ı muayyeneyi îfâ ederek elyevm meriyyü'l-icrâ bulunan veya arasına bu bâbdaki salâhiyyeti musaddak memûrîn tarafından neşr edilecek olan nizâmâta tevfik hareket eyleyerek bir denizden diğer denize geçecek bil-cümle sefâin-i ticâriyyeye dâima serbest ve açık bulunacağını beyân edecektir. Hükûmet-i müteâkide gerek muhârebe ve gerek sulh ve âsâyiş zamanlarında

kanaldan serbest-i mürûra irâs-ı hâlel etmemeyi ve kanala aid emvâl ve te'sisâta riâyet etmeyi der-uhde eyleyeceklerdir.

Kanalın muhârib devlete ait hakk-ı muhâsaraya asla tabî olmayacağı gibi kanalda dahi Süveyş ve Portsaid Limanları'ndan itibâren üç mil bahri dâiresi dâhilinde hiçbir hakk-ı muhârebe ve hareket-i hasmâne icrâ edilmeyeceği ve Mısır'da bulunan düvel-i mümzî memûrlarının kanaldan mürûrunda emniyetini veya serbestîsini tehdîd edecek sûrette bazı ahvâl zuhûr ettikçe mukavelenâmenin icrâsına vakt ve nezâret edecekleri içlerinden biri tarafından davet vuku'nda en kıdemlilerinin riyâset-i tahtında bi'l-ictimâ' muhâtarayı mûcib ahvâli zabt ve tahkîk ile beraber Hidivviyyet-i Mısriyye tarafından kanalın himâyesini ve serbest-i mürûrunu te'mîne sâlih vesâitin tedârik olabilmesi için keyfiyeti Hidivviyyet-i müşârünileyhümâya iş'âr eyleyecekleri ve her hâlde mukavelenâmeye lâyıkı vecihle riâyet edildiğini te'yîd maksâdıyla senede bir kere akd-i ictimâ' edecekleri husûsları mukavele-i mezkûrede şurûd bulunacaktır. Birde mukâvel-i mezkûrenin Hittâ-i Mısriyye'nin müdâfaası ve kanalın emniyeti için lüzûm görünecek tedâbire irâs-ı hâlel etmeyeci ve el-hâsıl tarafeyn-i muâkkidinin diğere devletleri mukavele-i mebhûseye iştirâke davet edecekeleri şurûd olacaktır.

Mülâhazât – İşbû madde zaten ma'lûm olan kavâide müsteniddir.

Dördüncü Madde – Uhûd –ı atîka ile Mısır'da mer'î olan usûl ve âdetin ecnebi mücrimlerini mehâkim-i mahalliye'nin hakk-ı kazâsı hâricinde bırakarak hükm ve nüfûz-ı hükûmeti tahfif ve muhâfaza-i huzûr ve intizâmı yalnız (s.134) yerlilerin değil Mısır'da mütemekkin ecnebilerin zararına olarak tas'ib eylemekte olduğuna Binaen İngiltere Devleti ile Hükûmet-i Seniyye mehâkim-i muhtelite-i Mısriyye'ye muvâfakat etmiş olan Avrupa devletlerini kendi teb'alarının imtiyâzâtını lâyıkı vecihle nazar-ı itibâra almakla beraber ne vesâit ile mehâkim ve kavânin-i mahalliye-i (---) tabî olabileceklerini tedkike mukavele-i hâzıranın tasdîki tarihinden i'tibâren bir mâh zarfında bi'l-ittifâk davet etmeği der-uhde eylerler. Aynı maksâda mebnî Devlet-i Âliyye ile İngiltere Hükûmeti Mısır'da mütemekkin teba'-i ecnebiyyeyi ara sıra rüsûm-ı memlekete sûret-i muhikkânede iştirâk ettirecek bir usûlün vaz' lüzûmunu dahi devletlere tebliğ edecektir.

Mülâhazât – Uhûd-ı atıkanın ale'l-husûs mehâkim-i cezâiye nokta-i nazarınca tâ'dîli Mısır'ın hüsn-i idâresi için lâbüddür. Bu husûsta mübâyet-i efkâr zuhûru muhtemel görünmüyor.

Beşinci Madde – İngiltere Devleti Hükûmet-i Seniyye ile müştereken emlâk-ı Hidivviye'ye ve dâire-i seniyye ve demir yolları idâreleri gibi ve dâire-i muhtelitenin ta'dîli hakkında devletlere bazı teklîfât tebliğ edecekleri gibi düyûn-ı umûmîyye sandığının iktidâr ve salâhiyyetini tanzîm ve umûr-u mâlîye-i Mısriyye'nin muvâzenesini te'mîn için dahi teklîfâtta bulunacaklardır. Hidivviyet-i Mısriyye mâlîye müşâvirinin iktidâr ve salâhiyyeti ibka' edilmiştir. Bir de matbûat ile sahiyye ve ecnebiler hakkında cârî kavânînin teshîl-i icrâsına sâlih-i hüsn vesâitine dâir bazı teklîfât dermeyân olunacaktır. Devletler Hidivviyet-i Mısriyye tarafından zât-ı şevket-semân-ı hazret-i pedîşahiye senevî te'dîye olunan (*boş*) liraya bâliğ olan verginin hazine-i Mısriyye'nin birinci taahhüdünü teşkil edeceğini dahi beyâna davet olunacaktır.

Mülâhazât – Devâir-i muhtelitenin vücûdu hizmet-i umûmîyyenin tensîkine ikâ'-ı mevânî' eylemekte ve mesârif-i azîmeyi mûcib olmaktadır. Matbûat nizâmnamesi muzırr ve müşevviş bir hâlde olup hizmet-i sıhhiyye dahi ihtilâfât-ı mütevelliyeye mahall vermiyor. İşbû maddenin ahkâmı lâbüd olduğundan uhûd-ı atıkanın tâ'dîliyle beraber icrâ edilmelidir. Fıkra-i âhire vergiyi ilelebet te'mîn ve bunun mevkiî-i mümtâzîni bir mukavele-i düveliyye ile te'yîd ederek kıymet-i mâlîyesi gereği gibi tezyîd eyleyecektir.

Altıncı Madde – Sudan'ın hâl-i iğtişâsâtı ile Mısır'da vukuât-ı siyâsiyyeden münbais teşvîsâtın bir müddet hudûdun emniyeti ve Mısır'ın âsâyiş-i dâhiliyesi için tedâbir-i ihtiyâtiyye-i fevkalâde ittihâzına lüzûm gösterebileceğine Binaen İngiltere Devleti memleketin müdâfaa-i askerisine ve tensîkâtına muktezî tedâbire dikkat ve nezâret eyleyecek ve bunun için İngiliz askerinden lüzûm göreceği mikdârı Mısır'da bırakıp Mısır ordusu üzerine ale'l-umûm icrâ-yı teftîş edecek ve bu ordu kemâfi's-sâbık serdar makamında bir İngiliz zâbitiyle İngiliz memûrîn-i askerisi tarafından bi'l-hâssa ta'yîn edilecek İngiliz ve Osmanlı zâbitanının emirleri tahtında kalacaklardır.

Mülâhazât – Gerek bu ve gerek zîrde muharrer madde muvakkat olup ancak işgalin müddetince meriyyü'l-icrâ olunacaktır.

(s. 135)

Yedinci Madde – İngiltere Devleti Hidivviyyet-i Mısriyye ile müştereken kavânin ve idâre-i memlekete sûret-i mahsûsada dikkat ve i'tinâ eyleyecektir. Meclis-i nüzzâra dâhil olan İngiliz memûrları veya bunların halefleri meclis-i mezkûre dâhil olmakla devâm edeceklerdir.

Sekizinci Madde – İşbû mukavelenâmenin akdi ve buna iştirâken davet olunan devletler tarafından kabûlü ve üçüncü ve dördüncü ve beşinci maddelerde münderic ahkâmın mevkiî-i icrâyâ vaz' tarihinden itibâren üç sene zarfında İngiltere Hükûmeti dâhilen veya hâricen bir muhâtara zuhûruyla bir mâni' olmaz ise askerini Kâhire'den ve nihayet iki sene sonra dahi İskenderiye dâhil olduğu hâlde hudûd üzerindeki mevâki'den çekecektir. O vakit bâlâda muharrer iki maddenin ahkâmı artık düsturu'l-amel tutulmayacak ve bunun üzerine Mısır'ın dâimî bir bî-terafîlığın muhasenâtından müstenîd olduğu beyân edilecek ve düvel-i muazzama böyle bir bî-terafîlığı ve Hittâ-i Mısriyye'nin tamamiyyesini ve taaruzdan ma'sûniyyetini tasdik ve te'mîn eder bir senedi imzâyâ davet edilecektir. İşbû sened mûcibince devletlerden hiçbirinin mukavele-i hâzırâya melfûf nizâmât (x) ahkâmına müstenîd ahvâlden mâ-adâ hiçbir hâlde Mısır toprağına asker çıkarmaya hakkı olmayacaktır. Mamâfih İngiltere Hükûmeti hâricen bir taâruz vuku'nda korkmaya bazı sebebler bulunduğu veya dâhilen sulh ve selâmete hâlel-pezir olduğu veyahûd Hidivviyyet-i Mısriyye taahhüdât-ı düveliyyesini icrâda imtinâ' eylediği takdîrde Mısır arazisinin her hangi kısmı olursa olsun bi't-tekrar işgal etme salâhiyyetine hâiz olacaktır. Bu müdâhale esbâb-ı mûcibesinin indifâ'ıyla beraber hitâm bulacak ve İngiltere Devleti her ne vakit bu hakkı icrâyâ lüzûm görür ise bu yolda harekete kendisini sevk eden esbâbı Hükûmet-i Seniyye'ye bildirecektir.

(s. 136)

Zât-ı şevket-semân-ı hazret-i padişahî lüzûm gördükleri takdîrde İngiliz askerinin işgal eyledikleri nikâta yine İngiliz askeriyle bir zamanda geri alınmak üzere mikdâr-ı mütesâvi asker sevk buyurabilecektir veya tensîb eyledikleri hâlde İngiliz askerinin memleketi bi't-tekrar işgalleri müddetince ordugâhda bulunmak üzere Mısır'a bir komiser i'zâm buyurabilecektir.

(x) Bu nizâmât muhârebe zamanında bazı ahvâlden dolayı Süveyş Kanal'ı taht-ı muhâsarada bulunduğu takdîrde memâlik-i ecnebiyye askerinin ne mikdâr üzere ve ne

sûrette berren Mısır'dan geçebileceklerini ta'yîn için fenne muvâfık bir tarzda tanzîm edilmek lâzım gelecektir.

Mülâhazât – İşbû madde İngiliz askerinin ne şerâitle Mısır'dan celb edileceğini beyân olup Mısır'ın ilerideki bî- taraflığı şerâitini dahi ta'yîn eder. (Martın onu tarihli lâyhaya mürâcaat oluna)

Dokuzuncu Madde – İngiltere Hükûmeti Sevakin'i doğrudan doğruya Devlet-i Âliyye'nin hükm ve nüfûzu altına idhâl ettirmek maksâdıyla Bâb-ı Âlî ile müzâkerâta girişmeye meyyâl olacaktır.

Mülâhazât – Bu madde bir muhtıra makâmındadır.

Onuncu Madde – Elyevm câri olan reftiyye usûlü bir takım mehâzire mahall vermiş olduğundan ve dâhilen Mısır'ın usûl-i mâlîyesini ve düvel-i ecnebiyye ile muamelât-ı ticâriyyesini sûret-i müstâkilede tanzîm eylemek iktidârını kesb eylemesi arzû olunur mevâddan idüğinden ikisi Bâb-ı Âlî ve ikisi Hidiv hazretleri diğer ikisi İngiltere Devleti tarafından mansûb olmak üzere altı a'zâdan mürekkebe bir komisyon derhâl teşkîl edilecek ve işbû komisyon mukavele-i hâzıraya rabt edilmek üzere bir sened tanzîm eyleyecektir. İşbû sened mûcibince Mısır'ın muhtâriyyet-i mâlîyyesi sûret-i dâimede ta'yîn ve te'sis kılınacaktır.

Mülâhazât – Elyevm câri olan usûl ardı arası kesilmez bir ihtilâfâta mahall veriyor. Devlet-i Âliyye ile Mısır beynindeki münâsebet-i mâlîyenin menâfi-i tarafeynce fâideyi mûcib sûrette devâmlı ve kat'î bir şekîle ifrâğı pek ziyâde arzû olunur mevâddandır.

Onbirinci Madde – İşbû mukavelenin hîn-i tasdîkinde tarafeyn-i muakkidin keyfiyeti evvel emrde Berlin Muâhedenâmesi'ni imzâ eden devletlere ve ba'de Mısır'a müteallik mukâvelât ve kararnâmeler ile sâir senedât-ı düveliyyeyi kabûl etmiş olan düvel-i sâireye bildireceklerdir ve bunları mukavele-i mezkûreye muvâfakate davet eyleyeceklerdir.

Mülâhazât – Mukavelenâmenin hüsn-i cereyânı muâfiyyet-i düveliyyeden feragat olunmasına menût olduğundan düvel-i sâirenin istihsâle muvâfakati lâbüddür.

Onikinci Madde – Mukavele-i hâzıra tasdîknâmeleri bu tarihten i'tibâren bir mâh zarfında ve mümkün ise daha evvel mübâdele edilecektir.

Belge No: 199**Meclis-i Vükelâ Mazbatası Sûretidir**

Mısır meselesi hakkında İngiltere komiseri Sir Drummond Wolff ile bi'd-def'ât cereyân eden müzâkerât üzerine Hittâ-i Mısriyye'nin İngiliz askerinden tahliyesine bir müddet ta'yîni için cânib-i Bâb-ı Âlî'den bâ-tanzîm müşârünileyhe i'tâ olunan mukavelenâme müsveddesiyle müşârünileyhin devlet-i metbûasından bi'l-istizân aldığı (s. 137) ta'lîmât üzerine bâ-takrîr i'tâ eylediği diğer müsvedde bugünkü meclis-i çâkeranemizde vaz'-ı mevki-i müzâkereye ve îcâb-ı maslahat bilâ-araf mütâlaa olundu. Mesele-i mezkûrenin bir an evvel bir netice-i marzîyeye irsâli Devlet-i Âliyye'nin menfaat-i iktizâsından ve bu da Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesine bir zaman ta'yînine mütevakkıf olduğu umûr-ı bedîhiyyeden olup bidâyet-i meseleden beri bu husûsun istihsâli için her türlü teşebbüsâtta hâlî kalınmamakta ve İngiltere Devleti dahi netice için zamân ta'yîni husûsunda bir takım müşkîlât irâe etmekte bulunduğu hâlde mücerred esr-i muvaffakiyyet-i celîle-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî olmak üzere müzâkerât-ı cârinin hâsıl eylediği sûret bir hüsn-î neticeyi te'mîn etmekte olmasıyla şâyân-ı teşekkür ve mehemded olduğundan müsvedde-i merkûme mündericâtı tedkik olundukta îzahat-ı vâkıya nazaran bunun Sudan'a dâir olan ikinci maddesi yerine Bâb-ı Âlî'ce kaleme alınmış olan sâlefü'l-beyân müsveddenin dördüncü maddesinin tahrîri ve kanala dâir üçüncü maddedeki komisyon riyasetinin taraf-ı Devlet-i Âliyye'den veyahûd Hidivviyyet-i Mısriyye cânibînden ta'yîn kılınacak memûra ait olduğunun tasrîhî ve beşinci maddede mâlîye müşâviri hakkındaki fıkranın ihrâcıyla vergiye dâir olan maddenin tashîhî ve ve İngiliz memûrların meclis-i nûzzâra devâmılarına dâir olan yedinci maddenin ilgası müşârünileyh Wolff'a teklîf olunarak müşârünileyh dahi devlet-i metbûasına mürâcaatla ol vecihle icrâ-yı îcâbatı zımnında ta'lîmât istihsâline gayret edeceğini beyân eylediği anlaşılmış ve emr-i tahliyenin ta'yînine dâir olan sekizinci maddesi Devlet-i Âliyye'nin menfaatine muvâfık olmamasıyla bunun yerine kâ'im olmak üzere tâ'dîlen kaleme alınmış olan madde mündericâtı hâl ve maslahata mülâyim görülmekle beraber Sevakin'e dâir olan dokuzuncu maddenin işbû müsveddeden ihrâcıyla ayrıca müzâkere olunması ve onuncu maddenin dahi külliyyen tayyî lâzımeden görünerek mezkûr mukavele müsveddesi tâ'dîlen kaleme alınan sekizinci maddeyi hâvî varaka ve evvelce Bâb-ı Âlî'ce kaleme alınan diğer müsvedde ve müşârünileyh Wolff'un takrîri tercümesiyle maan arz ve takdîm kılınmış olmakla

muvâfık-ı irâde-i isâbet-i adde-i cenâb-ı cihân-bânî buyrulduğu hâlde müsvedde-i merkûmenin ona göre bi'tasdîk devlet-i metbûasına teblîğ etmek üzere müşârünileyh Wolff'a i'tâsıyla beraber mezkûr sekizinci maddede muharrer olduğu üzere müddet-i tahliyenin iki sene raddesinde olmak üzere kararlaştırılmasına sa'y edilmesi müttehiden tezekkür olundu ise de kâtibe-i ahvâlde emr-üfermân hazret-i veliyyü'l emr efendimizindir.

Fî Selh Receb Sene 304 ve Fî 12 Nisan Sene 303

Belge No: 200

Meclis-i Mahsûsa-i Vükelâ Mazbatası Sûretidir

Mısır meselesi hakkında Sir Henry Drummond Wolff ile bi'd-def'ât cereyân eden müzâkerât üzerine Hittâ-i Mısriyye'nin İngiliz askerinden tahliyesine müddet ta'yîni için cânib-i Bâb-ı Âlî'den bâ-tanzîm müşârünileyhe i'tâ olunan mukavelenâme müsveddesi ile müşârünileyhin devlet-i metbûasından bi'l-istizân aldığı ta'limât üzerine bâ-takrîr itâ eylediği diğerk müsvedde bugünkü meclis-i çâkeranemizde vaz'-i mevki-i müzâkere olup ve icâb-ı maslahat bilâ- taraf mütâlaa olundu. Mesele-i mezkûrenin bir an evvel bir netice-i marzîyeye irsâli Devlet-i Âliyye'nin menfâat-i iktizâsından ve bu da Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesine bir zaman tayinine mütevakıf olduğu umûr-ı bedîhi olup bidâyet-i meseleden beri bu maksâdın istihsâli için her türlü teşebbüsâtta hâlî kalınmamakta ve İngiltere Devleti dahi tahliye için zaman ta'yîni husûsunda bir takım müşkilât irâe etmekte bulunduğu hâlde mücerred esr-i muvaffakiyyet-i celîle-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî olmak üzere müzâkerât-ı cârî hâsıl eylediği sûret bir hüsn-i neticeyi (s. 138) te'mîn etmekte olmasıyla şâyân-ı teşekkür ve mehemdet olduğundan müsvedde-i merkûme mûndericâtı tedkik olundukta îzahat-ı vâkıya nazaran bunun Sudan'a dâir olan ikinci maddesi yine Bâb-ı Âlî'ce kaleme alınmış olan sâlefü'l-beyân müsveddenin dördüncü maddesinin tahrîri ve kanala dâir üçüncü maddedeki komisyon riyâsetinin taraf-ı Devlet-i Âliyye'den veyahûd Hidivviyet-i Mısriyye cânibînden ta'yîn kılınacak memûra aid olduğunun tasrîhi ve beşinci maddede mâlîye müşâviri hakkındaki fıkranın ihrâcıyla vergiye dâir olan maddenin tashîhi ve İngiliz memûrlarının meclis-i nüzzâra devâmlarına dâir olan yedinci maddenin ilgâsı müşârünileyh Wolff'a teklîf olunarak müşârünileyh dahi devlet-i metbûasına mürâcaatla ol vecihle icrâ-yı icâbatı zımında ta'limât istihsâline gayret edeceğini beyân eylediği

anlaşılması ve emr-i tahliyenin ta'yînine dâir olan sekizinci maddesi Devlet-i Âliyye'nin menfaatine muvâfık olmamasıyla bunun yerine kâ'im olmak üzere tâ'dilen kaleme alınmış olan madde mündericâtı hâl ve maslahata mülâyim görünmekle beraber Sevakin'e dâir olan dokuzuncu maddenin işbû müsveddeden ihrâcıyla ayrıca müzâkere olunması ve onuncu maddenin dahi külliyyen tayyî lâzımeden görünerek mezkûr mukavele müsveddesi tâ'dilen kaleme alınan sekizinci maddeyi hâvî varaka ve evvelce Bâb-ı Âlî'ce kaleme alınan diğer müsvedde ve müşarüniley Wolff'un takrîri tercümesiyle maan arz ve takdîm kılınmış olmakla muvâfık irâde-i isâbet-adde-i cenâb-ı cihân-bânî buyrulduğu hâlde müsvedde-i merkûmenin ona göre bi't-tasdîk devlet-i metbûasına teblîğ etmek üzere müşarünileyh Wolff'a i'tâsıyla beraber mezkûr sekizinci madde de muharrer olduğu üzere müddet-i tahliyenin iki sene raddesinde olmak üzere kararlaştırılmasına sa'y edilmesi müttehiden tezekkür olundu ise de kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî Selh Receb 304 ve Fî 12 Nisan Sene 303

Dâhiliye Nâzırı – Münir / Bahriye Nâzırı – Hasan Hüseyin / Serasker – Saib / Şûrâ-yı Devlet Reisi – Arifi / Şeyhülislam – Esad / Sadrazam – Kâmil / Sadâret Müsteşârı / Maârif Nâzırı – Münîfe / Ticâret ve Nâfia Nâzırı – Zihni / Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı – Mustafa / Mâlîye Nâzırı – Zühdi / Adliye Nâzırı – Cevdet / Hâriciye Nâzırı – Said

Belge No: 201

İrâde-i Seniyye Sûret-i Münîfesidir

İşbû sûret-i musaddakanın nüsha-i asliyyesi olan meclis-i vükelâ mazbatası mânzûr-ı dekâyık- mevîr-ı hazret-i Hilâfet-penâhî olarak evrâk-ı ma'rûz meyânında bulunan mukavelenâme lâyhâsı tercümesinin dördüncü maddesinde beyân kılındığı vecihle eczâ-yı Memâlik-i Şâhâne'den bulunan Mısır'da uhûd-i atîka lağv olunub da bu ahvâlin Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'nin sâir mahallinde raiyyet ve bekâsı sû-i te'siri mûcib olacağından uhûd-ı atîke lağvının sâir Memâlik-i Şâhâne'ye dahi ta'mimi veyahûd hiç olmazsa bi't-tensîb tahfîfi için İngiltere Devleti'nin Devlet-i Âliyye'ye muâvenet edeceğinin şart ittihâzına çalışmak ve burasını devlet-i metbûasına bildirirerek İngiltere Devleti böyle bir muâvenette bulunacak olursa zât-ı şevket-semân efendimiz hazretleri bu muâmele-i cemileyi hiçbir vakt ferâmûş buyurmayacakaları gibi bu bâbda kendisinin husûl-ı muvaffakiyyeti dahi ayrıca mûcib-i memnûniyyet-i

seniyye-i mülûkâne olacağı müşârünileyh Sir Henry Drummond Wolff'a tebliğ ve tevzî edilmek ve mezkûr lâyhânın dokuzuncu maddesinde denildiği gibi Sevakin doğrudan doğruya Devlet-i Âliyye'nin hükm ve nüfûzu altına idhâl olunacak olur ise Musavva'yı işgal için İtalyalıların dâcar oldukları gibi bu iş Devlet-i Âliyye için mesârif-i keşide ihtiyârıyla asker sevk etmek mecbûriyyeti misillû ve sâir türlü birçok gavâil hudûsuna sebep olacağı cihetle bu sûret şâyân-ı kabûl görülmediğinden Sevakin'in Mısır hükm ve nüfûzu altında (s. 139) bulunması mevâdd-ı sâirenin kabûlüne şart tutulmak ve esbâb-ı mûcibesi bugün nâ'il-i şeref- musûl oldukları sırada îzah ve fermân buyrulduğu vecihle sekizinci madde makamına kâ'im olmak üzere keleme alınan madde "İngiltere Hükûmeti'nin asker-i şâhâne ile birlikte hareket etmek üzere Mısır'a asker irsâline taraf- ı Saltanat-ı Seniyye'den me'zûn olacak" fikrasının "devleteyn beyninde ne yapmak lâzım gelirse bi'l-müzâkere îcâb-ı hâl ve zamana göre me'zûn olacak" cümlesiyle tebdîl ve tağbir kılınmak üzere muamelât-ı muktezâsının îfâsı şeref-müteallik buyrulan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı padişahî iktizâ-yı âlîsinden bulunmuş olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 6 Şaban Sene 304 ve 18 Nisan Sene 303

İmzâ – Süreyya

Belge No: 202

Arîza-i Husûsî Sûretidir

Mısır meselesi hakkında İngiltere komiseri Sir Henry Drummond Wolff ile bi'd-def'ât cereyân eden müzâkerât üzerine Hittâ-i Mısriyye'nin İngiliz askerinden tahliyesine bir müddet tayini için tanzîm ve müşârünileyhe i'tâ olunan mükâvelenâme müsveddesiyle müşârünileyhin verdiği diğer müsvedde üzerine icrâ olunan tedkikat ve müzâkerâtın neticesi mutazammın meclis-i mahsûsadan tanzîm ve takdîm kılınan mazbata ile melfûfâtı manzûr-ı âlî buyrularak müşârünileyh tarafından verilen mezkûr mukavelenâmenin müsveddesi tercümesinin dördüncü maddesinde beyân kılınan vecihle eczâ-yı Memâlik-i Şâhâne'den bulunan Mısır'da uhûd-i atîka lağv olunub da bu ahvâlin Memâlik-i Şâhâne'nin sâir mahallerinde bekâsı sû-i te'siri mûcib olacağından uhûd-i atîka lağvının sâir Memâlik-i Şâhâne'ye dahi ta'mîmi ve hiç olmaz ise bi't-tensîb tafîfi için İngiltere Devleti'nin Devlet-i Âliyye'ye muâvenet edeceğinin şart-ı ittihâzına çalışmak ve burasını devlet-i metbûasına bildirerek bu bâbda kendisinin husûl-ı

muvaffakiyeti mûcib-i memnûniyyet-i seniyye-i mülûkâne olacağı müşârünileyhe tebliğ ve tevzî edilmek ve mezkûr lâyhânın dokuzuncu maddesinde muharrer olduğu gibi Sevakin'in doğrudan doğruya Devlet-i Âliyye'nin hükm ve nüfûzu altına idhâli mesârif-i kesîre ihtiyârıyla asker sevk etmek mecbûriyyeti misillû ve sâir türlü gavâil hudûsuna sebep olacağı cihetle bu sûret şâyân-ı kabûl görülmediğinden Sevakin'in Mısır'ın hükm ve nüfûzu altında bulunması mevâdd-ı sâirenin kabûlüne şart tutmak ve sekizinci madde makamına kâ'im olmak üzere¹⁰⁶(11) Mısır'a asker irsâline taraf-ı devlet-i Seniyye'den me'zûn olacak fıkrası ve devleteyn beyninde ne yapmak lâzım gelir ise bi'l-müzâkere îcâb-ı hâl ve zamâna göre me'zûn olacak cümlesiyle tebdîl ve tağbîr kılınmak üzere muâmelât-ı muktezînin îbkâsı hakkında şeref-müteallik buyrulan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhî mazbata-i ma'rûz sûretin zeylinde muharrer olmakla miyâne-i bengânemizde mütâlaa olunmuştur. işbû irâde-i isâbet-âdde cenâb-ı mülûk-dârî hükm-i celîline imtisâlen müşârünileyh Wolff ile cereyân eden müzâkerâtta uhûd-ı atîkenin sâir Memâlik-i Şâhâne'den dahi ilgâsı husûsunda İngiltere Devleti'nin Saltanat-ı Seniyye'ye muâvenet etmesi müşârünileyh Wolff'a teklîf olunarak devlet-i müşârünileyhümânın maksâd ve arzûsu Mısır'ca fevkalâde bir sû-i isti'mâlâta düşmüş olan muahedât-ı atîke ahkâmının hiç olmazsa sâir Memâlik-i Şâhâne'de câri olan dereceye getirilmesi sûretine mahzar olduğunu beyân ile beraber muahedât-ı mezkûrenin sâir Memâlik-i Şâhâne'ce dahi tâ'dîli keyfiyyeti sefâret-i seniyye vâsıtasıyla Lord Salisbury'e tebliğ olunduğu hâlde hükûmet-i metbûası tarafından diriğ-i muâvenet olunmayacağını ifâde etmiş ise de bu madde emr-i tahliyenin şerâit-i asliyesinden olmadığı cihetle mukavelenâmenin buna dair olan dördüncü ve kezâlik emr-i idâre-i Mısriyye'ye ve Mısır'da câri olan refiye usûlüne dâir bulunan beşinci ve onuncu maddelere başkaca bi'l-müzâkere devleteyn beyninde nota ile kararlaştırılmak üzere işbû mukaveleden (s. 140) ihrâcî ve Sevakin'in idâre-i Mısriyye'nin hükm ve nüfûzu altında bulundurulması hakkında şeref-sadır olan irâde-i kerâmet-adde-i cenâb-ı cihân-bânî dahi mehâz-ı hükûmet olup Sevakin Hittâ-i Mısriyye'nin hudûdu dâhilinde olması hasebiyle tefrîki kabûl olamayacağı gibi bu sûret vergi-i mertebenin mikdârınca dahi tegayyiri istilzâm edebileceği cihetle bunun mevzû-i bahs olunmasına lüzûm ve hâcet olmadığı hakkında irâd olunan hâtrâ müşârünileyh tarafından dahi teslim ve ve kabûl olunmasına mebnî bu maddenin bahs ve müzâkereden çıkarılması ve İngiltere Devleti'nin asker-i şâhâne ile birlikte hareket etmek üzere Mısır'a asker irsâline taraf-ı

¹⁰⁶ (11) Kaleme alınan maddenin İngiltere Hükûmeti'nin asker-i şâhâne ile birlikte hareket etmek üzere

Saltanat-ı Seniyye'den me'zûn olacağı hakkındaki sekizinci maddenin tâ'dîlini hâvî olan varakadaki fıkranın devleteyn beyninde ne yapmak lâzım gelir ise bi'l-müzâkere îcâb-ı hâl ve zamâna göre me'zûn olacak cümlesiyle tebdîli husûsu müşârünileyhe teklîf olunarak bu mislliû mevâdd için ittihâz olunacak muâmele-i âtînin evvelce mukavelede tasrîh ve beyânı lâzımeden olduğunu ifâde etmesi üzerine fikra-i mezkûrenin müzâkerât-ı vâkıya tevfikân tashîhi kararlaştırıldığı îzahât-ı vâkıyadan anlaşılacak ol bâbda tanzîm olunan mukavelenâme müsveddesi miyâne-i âcîzânemizde bi't-tedkik mündericâtı muvâfık-ı hâl ve maslahat görünerek leffen arz ve takdîm kılınmış ve müşârünileyh Wolff âhiren Lord Salisbury'den aldığı ta'limâta mebnî tahliyye dâir olan maddeye yine evvelki teklîfi gibi İngiltere Devleti dâhilen veya hâricen bir muhâtara zuhûruyla bir mâni' olmaz ise askerini Mısır'dan çekecek ve Mısır'ın taaruzdan masûniyyetini tasdîk ve te'mîn edecek senedi imzâya devletlerden birinin veyahûd birkaçının adem-i muvâfakatine hârici muhataranın netâyicini istilzâm eden bir keyfiyyet nazarıyla bakılacak cümlelerin ilâvesini dermeyân edip şu hâle nazaran devletlerden birinin adem-i muvafakiyyeti hâlinde İngiltere Devleti'nin Mısır'dan askerini çekeceğine emniyet-i kâfiye hâsil edilmemiş olduğundan te'mîn-i maslahat için ol bâbda cereyân eden müzâkere üzerine Mısır'ın tâbiyyet-i Saltanat-ı Seniyye'de bekâsıyla ecnebi bir devlet tarafından askerle işgal olunmaması esbâb ve vesâitinin te'mîn olunması İngiltere Devletin'ce be-gâyet mültezem olduğu cihetle bunun bazı tedkikat altında bulundurulması lâbûd olduğu hakkında müşârünileyh Wolff cânibînden vuku' bulan ifâde şâyân-ı kabûl görünmesiyle mukavelenin tarih-i teâdisinden itibâren iki sene mürûruna değin Mısır'ın masûniyyet arâzisi husûsuna Akdeniz'de alakadar olan devletlerden biri muvâfakat etmeyecek olur ise tahliye husûsunun ol vakit Devlet-i Âliyye ile İngiltere Devleti beyninde bi'l-müzâkere kararlaştırılması hakkında kendisiyle ayrıca nota teâtîsi tasvîb edildiği ve müsvedde-i mezkûrenin beşinci maddesi mûcibince mukavele-i hâzıraya zeyl olacak nizâm-nâme dahi dâire-i askeriyyece tanzîm olunacağı îzâh olunarak bu dahi miyâne-i bengânemizde tensîb edilmiş olmakla muvafak-ı emr ü fermân-ı isâbet-beyân cenâb-ı cihân-bânî olduğu takdîrde keyfiyyetin bir kere de meclis-i mahsûsa-i vükelâda bi'l-müzâkere kararının arz-ı huzûr-ı âlî kılınacağı muhat-ilm buyruldukta kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 22 Şaban Sene 304 ve Fî 3 Mayıs Sene 303

Adliye Nâzırı – Cevdet / Hâriciye Nâzırı – Said / Şurâ-yı Devlet Reisi – Arifi / Sadrazam – Kâmil

Belge No: 203

Meclis-i Vükelâ Mazbata Sûretidir

Mesele-i Mısıriye üzerine İngiltere komiseri Sir Henry Drummond Wolff ile cereyân eden müzâkere üzerine kaleme alınan mukavelenâme müsveddesi encümen-i hûsusîde bi'l-mütâlaa karar-ı müzâkereyi hâvî tanzîm ve takdîm olunan mazbata ile müsvedde-i melfûf manzûr-ı âlî buyrularak keyfiyyetin (s. 141) miyâne-i bengânemizde dahi tezekkürü ve İngilizlerin Hittâ-i Mısıriye'yi işgalleri hiçbir hakka müstenîd olmadığı hâlde işbû mukavele ile işgale hakları tasdîk edilmiş olduğuna ve ileride düvel-i sâirece tedkik-i mesâil olacağı sırada bazı devletlerin bu bâbda şiddetli i'tirazât dermeyân edecekleri dahi me'mûl olmasına nazaran esnâ-yı müzâkerede burasının ve mukavelenâme müsveddesinin nakarât-ı sâiresinin teemmül ve tedkikiyle netice-i müzâkerâtın bâ-mazbata arzı atebe-i ulyâ kılınması hakkında şeref-sadır olan irâde-i seniyye-i hazret-i padişahîyi mübellîğ Fî 24 Nisan Sene 304 tarihli tezkire-i husûsî melfûfâtıyla kırâat ve mütâlaa ve îcâb-ı maslahat müzâkere olundu.

Bu meselenin İngiltere Hükûmeti ile bi'l-müzâkere bitirilmesi lüzûmu derkâr olarak sâlefû'l-beyân mukavele mündericâtı Mısır'ın üç sene zarfında İngiliz askerinden tahliyesi esâsına mebnî olarak yolunda görünmüş olduğu gibi şerâit-i sâire-i mukarrere dahi ahvâl-i hâzırânın muktezîyatından olup ancak encümen mazbatasında gösterildiği üzere mukavelenin tarih-i teâtîsinden itibâren iki sene mürûruna değin Mısır'ın masûniyyet arâzisi husûsuna Akdeniz'de alakadar olan devletlerden biri muvâfakat etmeyecek olur ise muvâfakat husûsunun ol vakit Devlet-i Âliyye ile İngiltere Devleti beyinde bi'l-müzâkere kararlaştırılması hakkında kendisiyle ayrıca nota teâtîsi kararlaştırıldığı hâlde müşârünileyh Wolff'un teklîf-i âhiri üzerine mâru'l-beyân iki sene müddet üç seneye iblâğ olunduğu ve kırâat-ı hâliden istibdâlen olduğuna göre Fransa Hükûmeti mukavele-i mezkûreyi kabûlden imtinâ' eylediği hâlde İngilizlerin tahliye husûsunda mukayyid olmamak efkârında bulunduğu ve maa-mâ-fih burada ki Fransa sefirinin ifâdâtından istinâd olduğuna göre mücerred Mısır'ın İngiliz askerinden tahliye olması için Fransa Hükûmeti'nin mukavele-i mezkûreyi tasdîk etmek niyetinde bulunduğu îzahat-ı vâkıadan anlaşılmiş ve şu hâle göre Fransa Hükûmeti mukaveleyi

tasdik eylediği hâlde tahliye maksâdı hâsıl olarak iş bitmiş olacağı misillü hilâf-ı me'mûl olarak tasdikten imtinâ' eylediği hâlde bu mesele için şimdiki hâl ve mevkiide bulunulacağı ve Almanya ve Avusturya ve İtalya Devletleri süferâsı sûret-i tesvîye-i meşrûhaya vâkıf olmalarıyla Saltanat-ı Seniyye'ye sür'at etmesi tavsîyesinde bulduklarına nazaran işbû mukavelenâmenin Akdeniz'de sâhildar olan düvel-i muazzamanın muvâfakatlerine mazhar olması me'mûl bulunduğu ve bu tesvîye İngilterenin işgal-i gayr-i meşrû'nu dahi tehdîd edeceği cihetlerle sûret-i mukarrere-i ma'rûznın kabûlüyle mukavelenin imzâ teâtîsi muvâfık-ı menfaat-i devlet olduğu bi'l-ittihâd tezekkür olunarak sâlefü'z-zikr mukavele müsveddesiyle teferruâtı leffen arz ve takdîm kılınmış olmakla muvâfık-ı emr ü fermân-ı hükûmet-beyân-ı cihân-bânî olduğu hâlde îfâ-yı muktezâsı husûsunda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 25 Şaban Sene 304 – Fî 6 Mayıs Sene 303

Belge No: 204

İrâde-i Seniyye Sûret-i Münfesidir

(Boş)

Belge No: 205

(s. 142)

Devlet-i Âliyye ile İngilttere Hükûmeti Beyninde Akd Olunacak Mukavelenâmenin Müsveddesi Tercümesi Sûretiridir

Mukaddeme

Zât-ı şevket-semân hazret-i padişahî ile Britanya-yı kebir ve İrlanda memâlik-i müctemia'sı kraliçesi ve Hindistan imparatoriçesi hazretleri Fî 24 Teşrîn-i evvel Sene 85 tarihinde Der-saâdet'te akd olunan mukavelenâmenin ahkâmına tevfikân Mısır'a büyük komiserler i'zâm buyurmuş ve bu komiserler kendi reportlarını devlet-i metbûalarına takdîm eylemiş olduklarından zât-ı hazret-i padişahî ile kraliçe hazretleri mukavele-i mezkûrede musarrah nikâta tevfikân diğer bir mukavele akdine karar vererek bunun için (boş) murahhas ta'yîn eylemiş ve müşârûnileyhümâ yolunda

muntazım görünen ruhsatnâmelerini yekdiğerine ba'de'l-irâe mevâdd-ı âtîyi kararlaştırmışlardır.

Birinci Madde – Elyevm Mısır'da mer'ıyyü'l-icrâ olan fermân-ı hümâyûnlar mukavele-i hâzıra ile tâ'dîl edilmiş bûlunmadıkça ibka' ve muhâfaza olunmuştur.

İkinci Madde – Hidivviyyet-i Mısriyye Mısır'a müteallik fermân-ı hümâyûnlarda musarrah arâziyi şâmildir.

Üçüncü Madde – Hükûmet-i Seniyye cânibînden Berlin Muâhedenâmesi'ni imzâ eden devletler Süveyş Kanalı'ndan serbest-i seyr-i sefâini bir kat daha te'mîn maksâdına müstenîd bir mukavelenâmeyi tasvîb ve kabûle davet buyrulacağı gibi bu mukavelenâmede Süveyş Kanalı Bahri'sinin gerek sulh ve âsâyiş ve gerek muhârebe zamanlarında herhangi devlet sancağını hâmil olur ise olsun rûsûm-ı muayyeni ifâ ederek ve elyevm mer'ıyyü'l-icrâ olunan veya aid olduğu idâre tarafından ileride neşr edilebilecek olan nizâmâta tevfiik hareket eyleyerek bir denizden diğere denize geçecek bil-cümle sefâin-i harbiyye ve ticâriyyeye dâima serbest ve açık bulunacağı beyân kılınacaktır. Mukavele-i mezkûrda düvel-i muazzamanın dahi gerek muhârebe ve gerek sulh ve âsâyiş zamânlarında kanaldan serbest-i mürûra irâs-ı halel etmemegi ve kanala aid emvâl ve te'sisâta riâyet etmeği taahhüd edecekleri ve kanalın ablukaya asla tabîi olmayacağını ve ne kanalda ve nede Süveyş ile Portsaid Limanları'ndan itibâren üç mil bahri mesâfe dâhilinde hiçbir gûna hukûk-ı muhârebe ve hareket-i hasmâne icrâ edilmeyeceği ve Mısır'da bulunan düvel-i mümzîye politika memûrlarından kanaldan mürûr ve ubûrun emniyetini veya serbestîsini tehdîd edecek sûrette bazı ahvâl zuhûr ettikçe mukavelenâmenin icrâ-yı ahkâmına dikkat ve nezâret edecekleri gibi içlerinden biri tarafından davet vuku'na Bâb-ı Âlî veyahûd Hidivviyyet cânibînden mensûb komiser-i mahsûsanın riyâseti tahtında bi'l-ictimâ' muhâtarayı mûcib ahvâli tahkîk ve isbât ile beraber Hidivviyyet-i Mısriyye tarafından kanalın himâyesini ve serbest-i mürûr ve ubûrunu te'mîne salih vesâite mürâcaat olunabilmesi için keyfiyyeti Hidivviyyet-i müşârünileyhümâyâ iş'âr eyleyecekleri ve her hâlde mukavelenâmeye lâıyıkı vecihle riâyet edildiğini irae ve isâbet etmek maksâdıyla senede bir kere akd-i ictimâ' edecekleri ve mukavele-i mezkûrenin Hittâ-i Mısriyye'nin müdâfaası ve kanalın emniyeti için lüzûm görülecek tedâbire îka'-ı mevâni' edemeyeceği ve nihâyetü'l-emr tarafeyn-i muakkidinin diğere devletlere dahi düvel-i mümzîye misillû mukavele-i mebhûseye iştirâke davet edecekleri husûsları meşrût bulunacaktır.

Dördüncü Madde – Sudan'ın hâl-i iğtişâ ile Mısır'da vukûat-ı politikadan münbais şevriş ve fesâd bir müddet hudûdun emniyetini ve Mısır'ın âsâyiş ve ahâlîsinin mahfûziyyeti için tedâbir-i ihtiyâtiye-i fevkalâde ittihâzına lüzûm gösterebileceğine Binaen İngiltere Devleti memleketin muhâfazasına ve tensîkât-ı askeriyyesine nezâret eyleyecek ve bu niyetle İngiliz askerinden lüzûm göreceği mikdârı Mısır'da bırakıp Mısır ordusu üzerinde tefîş-i umûmî (s. 143) icrâasına devâm edecektir. İngiliz askerinin çekilmesine ve İngiltere Devleti tarafından Mısır ordusu üzerinde icrâ olunan her nevi' nezâretin hitâmına müteallik şerâit mukâvele-i hâzıranın beşinci maddesi ahkâmına tevfiķan îfâ edilecektir.

Beşinci Madde – İşbû mukavelenâmenin akdi tarihinden itibâren üç senenin inkîzâsında İngiltere Hükûmeti askerini Mısır'da çekecektir. Eğer o vakit dâhilen veya hâricen muhâtara zuhûrları emr-i tahliyenin te'hirâtına lüzûm gösterecek olursa İngiliz askeri bu muhâtaranın izâlesine müteâkıb derhâl Mısır'da çekilecek ve işbû emr-i tahliyeden iki sene sonra mâru'z-zikr dördüncü maddenin şerâit-i mündericesi kâmilen hükümden sâkit olacaktır. İngiliz askerleri çekildikte Mısır masûniyyet arâzisi kavâidinde müstenîd olacak ve mukavele-i hâzıranın hîn-i tasdîkinde düvel-i muazzama Hittâ-i Mısriyye'nin taâruzdan masûniyyetini tasdîk ve te'mîn eder bir senedi imzâya davet edileceklerdir. Sened-i mezkûre mûcibince hiçbir devlet mukavele-i hâzıraya zeyl olan nizâmnameye musarrah ahvâl müstesnâ olmak üzere hiçbir hâlde Mısır toprağına asker çıkarmak hakkını hâiz olamayacaktır. Maa-mâ-fih hâricen bir taâruz vuku'nda korkmaya bazı sebebler bulunduğu veya dâhilen intizâm veya emniyet hâlel-pezir olduğu veyahûd Hidivviyyet-i Mısriyye devlet-i metbûaya karşı olan vezâifini veya taahhüdât-ı düveliyyesini icrâdan imtinâ' eylediği takdîrde Hükûmet-i Seniyye Mısır'ı askerle işgal etme hakkını isti'mâl eyleyecektir. İngiltere Hükûmeti dahi ahvâl-i meşrûhada Mısır'a asker sevkine mukavele-i hâzıra ile me'zûn olup asker-i merkûme bu muhâtârâtı def ve ber-taraf etmek için tedâbir-i lâzime ittihâz edeceklerdir. İngiliz askeri kumandaları tedâbir-i mezkûrenin ittihâzında hukûk-ı hükümdâr-ı hazret-i padişahiye ibrâzı vâcib olan her türlü hürmet ve riâyet ile hareket eyleyeceklerdir. Gerek asker-i Osmaniyye ve gerek İngiliz askeri bu müdâhaleyi istilzâm eden esbâbın indifa'ıyla beraber Mısır'dan çekilecektir. Bazı esbâb-ı mâni'den dolayı Hükûmet-i Seniyye Mısır'a asker sevk etmediği takdîrde İngiliz askerinin ikâmeti müddetince kumandanları nezdinde bulunmak üzere bir komiser i'zâm buyuracaktır. Devleteyn her ne vakit

Mısır'a asker sevkî lüzûmunu hissederler ise keyfiyeti yekdiğerine iş'âr ve işbû mukavele ahkâmına tevfikân hareket eyleyeceklerdir.

Altıncı Madde – İşbû mukavele tasdîk olundukta tarefeyn-i muakkidin keyfiyeti evvel emrde Berlin Muâhedenâmesi'ni imzâ eden devletlere ve ba'de Hidivviyyet-i Mısriyye ile mukâvelât tanzîm veya kabûl etmiş olan sâir devletlere bildirecekler ve bunları işbû mukavelenâmeye muvâfakatlerini beyân etmeye davet edeceklerdir.

Yedinci Madde – İşbû mukavelenâme tasdîk olunacak ve tasdîknâmeleri imzâsı tarihinden itibâren bir mâh zarfında ve mümkün ise daha evvel Der-saâdet'te mübâdele edilecektir.

Tasdîkân li-l-mukal murahhasan-ı müşârünileyhümâ mukavele-i hâzırayı imzâ ve armalı mühürleriyle temhîr etmiştir.

İşbû mukavelenâme (*boş*) tarihinde iki nüsha olarak Der-saâdet'te tanzîm olundu.

Belge No: 206

Bâb-ı Âlî ile İngiliz Murahhası Sir Drummond Wolff Beyninde Mahremâne Teâtî Olunacak Nota Müsveddesi Sûretidir

Şurası mukarrerdir ki İngiliz askerinin Mısır'dan çekilmesi için işbû mukavelenâmede şurût olan üç senenin inkizâsında Bahr-i Sefid'de sâhildâr olan düveli muazzamadan biri mukavele-i mezkûreyi kabûl etmemiş bulunur ise İngiltere Devleti bu imtinâ'a mukavelenâmenin beşinci maddesinde musarrah (s. 144) hârici bir muhâtaranın zuhûru nazarıyla bakacak ve mukavele-i mezkûrenin vesâit-i icrâiyyesi Hükûmet-i Seniyye ile İngiltere Devleti beyninde yeniden bi'l-müzâkere kararlaştırılacaktır.

Belge No: 207

Meclis-i Mahsûsâ-i Vükelâ Mazbatası Sûretidir

Ma'lûm-ı âlî buyrulduğu üzere mesele-i Mısriyye hakkında İngiliz murahhası Sir Drummond Wolff tarafında i'tâ olunan mukavelenâme lâyhası on iki maddeden ibâret olduğu hâlde bunda uhûd-ı atîkenin sûret-i tâ'dîline ve idâre-i Mısriyye'de câri olan

reftiyye usûlüne ve arâzi-i amîre-i Mısriyye ve dâire-i Hidivviye ile demir yolları idârelerinin ıslâhına müteallik olan dördüncü ve beşinci ve onuncu maddeler emr-i tahliyenin şerâit-i asliyesinden olmadığı cihetle beyne't-arafeyn nota ile kararlaştırılması ve Sevakin ile meclis-i nüzzâra İngiliz memûru bulunmasına dâir olan iki maddenin dahi esâsen tayy ve ihrâcî lüzûmuna Binaen işbû beş maddenin ihrâcıyla lâyiha-i merkûme yedi madde olarak tâ'dilen tanzîm ile bâ-mazbata takdîm olunmuş ve mûcibince imzâ ve teâtî husûsunda irâde-i seniyye şeref-müteallik buyrulmuş olmasına Binaen tayy olunan iki maddenin gayri olup Devlet-i Âliyye ile İngiltere Devleti tarafından başkaca devletlere li-ecli't-teblîğ protokol sûretinde imzâ ve teâtîsi mukarrer olan üç maddeye mutazammın kaleme alınan protokol sûretleri miyâne-i bengânemizde lede'l-mütâlaa salefü'l-beyân üç kıt'a müsveddeden reftiyye hakkındaki müsvedde muhtâc-ı tedkik görüldüğünden bunun ba'de îcâbı arz ve istizân olunmak üzere uhûd-ı atîkeye ve arâzi-i amire ile sâireye müteallik mündericâtı karar-ı vâkıa ve hâl ve maslahata muvâfık olan iki müsveddenin müşârûnileyh Wolff ile imzâ ve teâtîsi ve encümen-i husûsî mazbatasında arz olunan nizâmnâme bâ-tanzîm zikr olunan müsveddeler ile birlikte arz ve takdîm kılınmakla bunun dahi mukavele-i mezkûreye (---) bi'l-ittihâd tezekkür olundu ise de kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l emr efendimizindir.

Fî 29 Şaban Sene 304 ve Fî 10 Mayıs Sene 303

Belge No: 208

Devlet-i Âliyye ile İngiltere Hükûmeti Beyninde Fî 22 Mayıs Sene 87 Tarihle Akd ve İmzâ Olunan Mukavelenâmeye Merbût Nizâmnâmenin Tercümesi Sûretidir

Birinci Madde – Eğer sebep mine's-sebeb Süvey Kanalı'nda seyr-i sefâin mesdûd olacak olur ise Hükûmet-i Seniyye ile İngiltere Devleti beyninde mün'akid bugünkü tarihli mukavelenâmeye muvâfakat eylemiş olan devletler bir denizden diğer denize gönderecekleri asâkiri Mısır toprağından imrâr ettirmenin hakkını hâiz olacaklardır.

İkinci Madde – Mamâfih devlet-i müşârûnileyhümâdan hiçbirisi böyle bir hâlde Mısır toprağında defaâten bin neferden ziyâde bulunduramayacak ve neferât-ı merkûme en seri' tarîk ve vesâit ile imrâr edilmek lâzım gelecektir.

(s. 145)

Üçüncü Madde - Her ne vakit devlet-i müşârûnileyhümâdan biri bu salâhiyeti isti'mâl edecek olur ise keyfiyyet yirmi dört saat evvel kendi konsolosu vâsıtasıyla askerın karaya çıkarılacağı limanın müdürüne bildirilecek ve müdür-i mümâileyh asâkirin mürûruna nazâret ve teftîş eyleyecektir.

Belge No: 209**Protokol Sûretidir**

Uhûd-i atıka ile Mısır'da câri olan usûl ve âdetin ecnebi mücrimlerini mehâkim-i mahalliyenin hakk kazâsı hâricinde bırakarak Hidivviyyet-i Mısriyye'nin hükm ve nüfûzunu tahfif ve muhâfaza-i huzûr ve intizâmı yalnız yerlilerin değil Mısır'da mütemekkin ecnebilerin dahi zararına olarak tas'ib etmekte olduğuna Binaen şurası mukarrerdir ki bugün imzâ edilen mukavelenâmenin tasdîki tarihinden itibâren bir mâh zarfında Devlet-i Âliyye ile İngiltere Hükûmeti Mısır'da mehâkim-i muhtelitenin hakk kazâsına muvâfakat eylemiş olan Avrupa Devletleri'ni kendi teb'alarının imtiyâzâtını lâyıkı vecihle nazar-ı i'tibâra almakla beraber ne vezâif ile mehâkim ve kavânîn-i mahalliyeye ve muttarideye tâbi' olacaklarını tedkike müştereken davet edecek ve bu maksâda mebnî Mısır'da mütemekkin teba'-i ecnebiyyenin tekâlif-i memlekete sûret-i muhikkanede iştirâkine dâî bir usûlün vaz' lüzûmunu dahi devletlere teblîğ eyleyeceklerdir.

Fî 22 Mayıs Sene 87

Belge No: 210**Protokol Sûretidir**

Devlet-i Âliyye ile İngiltere murahhasları beyninde şurası kararlaştırılmıştır ki Hükûmet-i Seniyye ile İngiltere Devleti arâzi-i amîre-i Mısriyye ve dâire-i Hidivviye ve demir yollarının ıslâhı hakkında devletlere müşterek bazı teklîfât teblîğ edecekleri gibi dünyûn-ı umûmîyye sandığının iktidâr ve salâhiyyetini ve umûr-ı mâlîye-i Mısriyye'nin muvâzenesini tanzîm için dahi devlet-i müşârûnileyhümâ teklîfât icrâ eyleyeceklerdir. Hidivviyyet-i Mısriyye mâlîye müşâvirinin iktidâr ve salâhiyyeti ibka' edilmiştir. Bir de matbûat ile sahîye ve ecnebiler hakkında cârî kavânînin tashîl-i icrâsına en ziyâde sâlih-i vesâite dâir bazı teklîfât dermeyân olunacaktır. Devletler Hidivviyyet-i Mısriyye

tarafından zât-ı şevket-semân hazret-i padişahîye senevî te'dîye olunan ve yedi yüz elli bin Osmanlı lirasına bâliğ olan verginin hazine-i Mısriyye'nin birinci taahhüdünü teşkîl edeceğini dahi beyâna davet olunacaktır.

Fî 22 Mayıs Sene 87

Belge No: 211

Hâriciye Nâzırı Said Paşa Hazretleriyle Müşterek Arıza Sûretidir

Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesine dâir tanzîm olunan mukavelenâmenin beşinci maddesinde hâricen bir taârruz vuku'nda korkmaya bazı sebebler bulunduğu veya dâhilen sulh ve selâmeti hâlel-pezir olduğu veyahûd Hidivviyyet-i Mısriyye devlet-i metbûaya karşı vezâifine veya taahhüdât-ı (s. 146) düveliyyesine icrâdan imtinâ' eylediği takdîrde Hükûmet-i Seniyye Mısır'ı askerle işgal eylemek hakkını isti'mâl eylediği ve İngiltere Hükûmeti dahi ahvâl-i meşrûhada Mısır'a asker sevkîne mukavele-i hâzıra ile me'zûn olduğu kuyûdunu dâhilen hukûk-ı Devlet-i Âliyye'ye İngiltere'yi teşrîk manasına sarf edenler olabileceği ve Fransa Hükûmeti dahi işbû mukavelenâmeyi tasdîk etmeyeceğini atebe-i seniyyeye arz ve ismâ' eylediğinden ve bunun Fransa'ca adem-i kabûlü takdîrinde hükümsüz kalacağı derkâr idüğünden zikr olunan mukavele dâhilen i'tirâzdan masûn olmakla ve Fransa'nın dahi kabûlüne mahzar olabilmek için Mısır'da dahili bir ihtilâl zuhûrunda yalnız asâkir-i şâhâne sevkîyle âsâyış ve emniyetin iâde ve te'mini ve hâricen bir muhâtara vuku'nda bunun İngiltere Devleti'yle müşterekenn defi' gibi bir fıkra ilâvesiyle mukavelenâmenin tâ'dîli hakkında mütâlâa-i bendegânemizin arzı muktezâ-yi emr ü fermân-ı hükûmet-beyân-ı¹⁰⁷ hazret-i şehri-yâriden Emin Beğ tarafından tebliğ olunmakla îcâb-ı hâl arz ve amîk teemmün olundu. Herbir devlet-i müstâkile kendi memleketinin taârruzdan masûniyyetini te'mîn için diğerk bir devletle akd-i mukavele eylemekte muhtâr olup buna âher bir devletin i'tirâz hakkı olmayacağı bedîhiyattan olmasıyla Mısır'a dâir akd olunan mezkûr mukavelenâmenin mahiyyetine vâkîf olan teba'-i şâhâne tarafından taârruz olunmak şöyle dursun Hidivviyyet-i Mısriyye'e fermân-ı âlîlerle i'tâ buyrulan imtiyâzât hükmünce Devlet-i Âliyye'nin Mısır'ı askerle işgal hakkı olup olmadığı şimdiye kadar mu'teriz fihâ bir mesele olarak daha geçen haftaya kadar Rusya sefiri Devlet-i Âliyye'nin bu bâbda olan hakkını münkür bulunduğu hâlde akd olunan mezkûr

¹⁰⁷ (11) hazret-i mülûkânenen olduğu kurenâ-yı

mukavelede Saltanat-ı Seniyye'nin işbû hakk-ı meşrû' İngiltere Devleti'nin tasdik ve imzâsı tahtına alındığı misillû diğer üç devlet-i muazzamanın dahi buradaki sefirlerinin beyânlarına nazaran tasdik hâzır olmaları ve vaktiyle İngiltere Devleti bir vesile ile Mısır'ı işgal-i askeriyesi tahtına aldığı ve Mısır'a asâkir-i şâhâne sevkine hâ'il olduğu ve dört seneyi mütecâviz müdetten beri Mısır'dan askerini çekmesi teklîfine bir takım illetler beyânıyla muvâfakatte envâ'i muhâvele eylemekte idüğü meydanda iken zikr olunan mukavele ile askerini Mısır'dan çekmesinin taht-ı karar ve taahhüde aldırılması keyfiyeti nezd-i teba'-i şâhânede şükrân ile telakki olunmak lâzım geleceği ve Fransa zikr olunan mukaveleyi er geç tasdik eylemesi ağıleb-i ihtimâl olup aksi takdîrde Mısır'a dâir atıyyen bir niyeti olmak iktizâ ederek İngiltere'ce cây-ı teemmül olan keyfiyet dahi bu dekâyık olduğu misillû Fransa vaktiyle Cezayir'i ve bundan hayli sene mukaddem Tunus'u istilâ edip devletçe mâni' kabil olamadığına nazaran devlet-i müşârünileyhümânın Mısır'a tecâvüzü ihtimâli bizce dahi şâyân-ı teemmül olmasıyla bu ihtimâle karşı devlet-i müşârünileyhe rakib olan İngiltere'nin kuvve-i maddiyesinin seyr-i ittihâz olunması Fransa'nın Mısır'a adem-i tecâvüzünü te'mîne medâr olmakla beraber Fransa ve İngiltere beyninde dâimî olan rekâbet İngiliz askerinin Mısır'da çekildikten sonra fi-mâba'd bilâ-sebeb Mısır'a avdetine mâni' olacağı gibi devletler indinde şâyân-ı tasdik bir sebep-i hakîki tahtında ve hasbe'l-mukavele Devlet-i Âliyye'nin izniyle yine Mısır'a asker sevk edecek olsa bile bu sebebin indifâ'nı müteakıb askerini Mısır'dan çekmeğe mecbûr olacağı bu da öyle bir hâlde taraf-ı Devlet-i Âliyye'den sevk olunacak asâkir-i şâhâneye bir kuvve-i munzama hükmünde muâvenet kabilinde olacağı cihetle bizce muvâfik-ı menfaat olup maa-mâ-flh işbû Mısır meselesinin ibtidâ-i müzâkerâtında tasavvur olduğu vecihle Mısır'da bir ihtilâl-i dâhili vuku'nda iâde-i emniyet ve âsâyiş için yalnız asâkir-i şâhâne sevkî ve fakat Mısır hakkında hâricen bir muhâtarâ zuhûrunda bunun İngiltere ile müştereken def'i sûretinin İngiltere'ye teklîfi mütâlaası üzerine müdâvele-i efkâr olundukta İngiltere murahhasıyla bi'd-def'ât olunan mübâhasât neticesinde kararlaştırılarak imzâ edilmiş olan mukavelenâmenin madde-i esâsîyesinin şâmîl-i tâ'dîli teklîfi İngiltere'ce nazar-ı itibâra alınacak olsa bile evvelce dermeyân olunan esbâb mûcibince yine tekrar edilerek Devlet-i Âliyye'nin diğer bir devlet ile muhârib bulunduğu bir zamânda Mısır'da dâhili bir ihtilâl (s. 147) vuku' veyahûd Mehmed Âli Paşa zamânında olduğu gibi Hidivviyyetin devlet-i metbûasına karşı isyanı takdîrde Mısır'a asker-i şâhâne gönderilmeyeceğinden hukûk-ı şâhâne hangi vâsıta ile muhâfaza olunacağı ve öyle bir

hâlde Fransa'nın takrîben Mısır'a asker idhâline tasdîsi İngiltere ile Fransa beyninde bir muhâbebe vuku'nda intâc edeceğinden buna Devlet-i Âliyye ne vecihle iştirâk edebileceği suâlleri irâd olunacağına mebnî bu bâbda verilecek cevâblar İngiltere'ye kanâat bahş olamayıp teklîflerimizde ısrâr olunacak olsa İngiltere'nin târik-i i'tilâftan çıkıp tahvîl-i meslek ederek Mısır'ı kendi işgal-i askerisi tahtında ibka'ya karar verecek olursa İngiliz askerini Mısır'da çıkarmaya Fransa'nın muâveneti kâfi olamayacağı gibi İngiltere ile uyuşmayı bize tavsîye eder. Diğer üç devlet dahi bu husûsda bizi terk ile İngiltere'ye hakk vermeleri ihtimâlden ba'id olmadığından İngiltere murahhasıyla teklîf-i ma'rûz dâir icrâ-yı müzâkere ile eğerce lede'l-hâce Mısır'a asker sevkî maddesinin tâ'diline ber-vech-i melhûz rûy-ı muvâfakat görülmeyecek olursa ol bâbda bir nota mübâdelesini ile istihsâl-i maksâda sûret-i münâsibede bezl-i mesâi olunması bi'l-ittihâd tensîb olunmuş ise de kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 8 Ramazan Sene 304 ve Fî 19 Mayıs Sene 303

Belge No: 212

Arîza-i Müstereke Sûretidir

Mısır meselesine dâir tanzîm olunan mukavelenâme müsveddesi ile müteferriâtının atebe-i ulyâya arz ve takdîmine mutâzamın meclis-i vükelâ mazbatasının bir fikrasında Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi için Fransa Hükûmeti'nin mukavelenâme-i mezkûreyi tasdîk niyetinde bulunduğunu Fransa sefirinin ifâdâtından anlaşıldığı muharrer olmasına mebnî mazbata-i mezkûre üzerine mûcibince irâde-i seniyye şeref-sunûh buyrulmuş ise de tahkikat-ı âhireye nazaran Fransa sefiri mukavelenâme-i mezkûrenin Fransa Hükûmeti tarafından tasdîk olunacağını îmâ edecek bir ifâdatta bulunmamış olduğuna ve işbû mukavelenâmenin Devlet-i Âliyye ile müşterek asker sevkî için İngiltere Devleti'ne salâhiyyet veren maddenin hâliya kalması efkâr-ı umûmîyyece pek ziyâde sû-i te'sir hâsıl edeceği cihetle Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesinden sonra diğer bir devlet tarafından hilâf-ı me'mûl olarak Mısır'a asker sevkine tasdî edilecek olsa Devlet-i Âliyye'nin derhâl iktizâ eden tedâbir-i askeriyye mürâcaatla beraber lede'l-hâce İngiltere Devleti'nin dahi muâvenetine mürâcaat edeceği derkâr idüğüne Binaen bir ihtilâl-i dâhili vuku'nda veya hâricen bir muhâtara zuhûrunda doğrudan doğruya Devlet-i Âliyye tarafından sevk-i

askerle teskîn edilmek ve fakat Devlet-i Âliyye o sırada bir gâile ile meşgul olup da İngiltere'nin muâvenetine muhtâc olursa devlet-i müşârünileyhümânın muâvenetine mürâcaat olunmak yolunda madde-i mezkûrenin tâ'dîli için Sir Drummond Wolff ile görüşülerek ve iktizâ eder ise İngiltere sefiri dahi çağrılarak işbû sûret-i tâ'dîl İngiltere Devleti'nin istihsâl-i muâvenetine sarf-ı mesâi olunması ve tâ'dîlât-ı mecûsenin mukavelenâme üzerinde icrâsı hakkında şeref-müteallik buyrulan emr ü fermân-ı hümayûn-ı hazret-i Hilâfet-penâhîyi mübellîğ 8,9 Ramazan Sene 304 tarihli iki kıt'a tezkire-i husûsî-i devletleri üzerine mümâileyh Sir Drummond Wolff bugün Bâb-ı Âlî'ye davet ile görüşülerek mukavelenâmenin beşinci maddesi efkâr-ı umûmîyyece pek ziyâde sû-i te'sir hâsıl edeceği mülâhaza olduğu gibi Fransa'nın dahi işbû mukavelenâmeyi tasdîk etmeyeceği anlaşıldığından ve efkâr-ı umûmîyyenin her memlekette ve hûsusîyle âlem-i İslam'da derce-i kuvvet ve ehemmiyeti kendilerince dahi ahvâl-i ma'lûmeden olduğundan zaten Devlet-i Âliyye ile İngiltere (s. 148) Devleti beyinde öteden beri câri olan münâsebet gayet sâmîmi ve dostane olduğundan ve Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesinden sonra diğeri bir devlet tarafından hilâf-ı me'mûl olarak Mısır'a asker sevkine tasdîc edilecek olur ise Devlet-i Âliyye'nin derhâl iktizâ eden tedâbir-i askeriyyeye mürâcaatla beraber lede'l-hâce İngiltere Devleti'nin muâvenetine mürâcaat edeceği derkâr olduğundan Mısır'da bir ihtilâl-i dâhili vuku'nda veya hâricen bir muhâtara zuhûrunda doğrudan doğruya Devlet-i Âliyye tarafından sevk-i askerle teskîn ve def' edilmek ve fakat Devlet-i Âliyye o sırada bir gâile ile meşgul bulunur da İngiltere Devleti'nin muâvenetine muhtâc bulunur ise devlet-i müşârünileyhümânın muâvenetine mürâcaat olunmak yolunda madde-i mezkûrenin tâ'dîli mültezem olup bundan İngiltere Devleti hiçbir şey gaib etmeyip Devlet-i Âliyye'ce ise esbâb-ı meşrûhadan dolayı bu tâ'dîlenin icrâsı ehem ve lâbüd idüğü beyân kılınması üzerine müşârünileyh Sir Wolff Mısır'da olan hukûk-ı şâhânenin muhâfazası ile beraber Hittâ-i Mısriyye'nin taht-ı memleket-i Saltanat-ı Seniyye'de bekâsından başka bir şeye tazmîn etmeyen bir mukavelenin efkâr-ı umûmîyyece ne vecihle sû-i te'sir edeceğini anlayamadığını ve Fransa'nın Lodra sefiri Mösyö Darnigto (?) zikr olunan mukavelenâmenin mündericâtına dâir devâm eden müzâkerâta peyder pey kesb-i vukûf etmekte idüğünden devlet-i müşârünileyhümâ tarafından bir gûna i'tirâz işitilmediği gibi bu güne kadar Der-saâdet sefiri dahi ol bâbda hiçbir ta'lîmât almayıp istihbâr olduğuna göre Rusya sefiri Mösyö Nalidof (?) Fransa sefirinin zihnini tahdîşe çalışmakta ise de devlet-i müşârünileyhümâ bu misillü ilkaâta kapılarak zikr olunan

mukavelenâmenin tasdîki husûsunda îka‘-i müşkîlât eylemesi me‘mûl olamayıp maa-mâ-fih işbû mukavelenâmenin devletlere resmen teblîğinde Fransa Devleti tarafından bir gûna i‘tirâz vuku‘ gelecek olur ise ol hâlde Devlet-i Âliyye ile İngiltere Devleti beyninde bi‘l-müzâkere îcâb-ı hâle göre çaresine bakılacağını ifâde eylemiş ve taraf-ı bengânemizden bi‘l-mukâbele fi‘l-vâkî Mısır‘da hukûk-ı hazret-i padişahînin muhâfazasıyla Mısır‘ın taht-ı memleket-i Saltanat-ı Seniyye‘de te‘mîn-i bekâsı husûsundaki muhsenât gayr-i mümkün ise de Mısır‘da dâhilen veyahûd hâricen bir muhâtara vuku‘nda bunun def‘ine Devlet-i Âliyye‘nin muktedir olduğu bir zamânda buna İngiltere Devleti‘nin iştirâkine salâhiyyet verilmesi kazıyyesi efkâr-ı umûmîyyede i‘tirâza hedef olabileceğinden devlet-i müşârûnileyhümânın iştirâk ve muâvenetinin Devlet-i Âliyye‘nin gâileli vaktine hasr ve tahsîsi melhûz olan i‘tirâzâtı def‘ ve Fransa‘nın dahi işbû mukâvelnâmenin kabûlü husûnda müşkîlât göstermesine mâni‘ olacağından mukavelenâmenin o yolda tâ‘dîli münâsib olacağına dâir serd olunan teblîgat üzerine mûmâileyh bu maddenin mukaddemce esnâ-yı müzâkerâtında dermeyân olunan ahvâl ve mehâziri tekrara hâcet olmadığından bahisle Mısır Süveyş Kanalı‘nın küşâdından beri politikaca bir mevkiî-i mahsûsa ihrâne ederek her devletin bunda bir menfâat-i mahsûsası olduğu gibi kanalda mürûr ve ubûr eden sefâinin dörtte üçü İngiltere‘ye müteallik olmasıyla devlet-i müşârûnilleyhümâ en ziyâde alâkadar ve Binaen aleyh Mısır‘la beraber kanalın zîr-i mülkiyyeti Devlet-i Âliyye‘de taârruzdan masûniyyetini te‘mîne olan mecbûriyeti derkâr bulunmasıyla devlet-i metbûası bu husûsta mutmain olmadıkça Mısır‘dan askerini çekmeyeceği ve çünkü Mısır‘ca dâhili veya husûsan hârici bir muhâtara zuhûrunda derhâl bunun askerle def‘ine müsâraat olunmaz ise diğer bir devlet Mısır‘a asker idhâline meydân bulmuş olacağından bu hâlin mâni‘ vuku‘ İngiltere‘nin Devlet-i Âliyye‘ye muâveneti salâhiyyetinin ma‘lûm olmasıyla hâsil olacağını bâ-beyân henüz imzâlanmış olan bir mukavelenâmenin şimdi tâ‘dîli cihetine gidilmesi efkâr-ı umûmîyyece sû-i te’sirâtı mûcib olarak Devlet-i Âliyye‘nin menfaatına mugâyyir düşeceğine ve Binaen aleyh ber-vech-i ma‘rûz mukavelenâmenin devletlere teblîğinde bir gûna i‘tirâza tesâdüf edecek olur ise ol vakit îcâbına bakılmak lâzım geleceğini ifâde ve tekrar eylemiştir.

Mûmâileyhin revîş-i beyânına göre şimdiki hâlde tâ‘dîlât matlûbunun icrâsına İngiltere Hükûmetin‘ce muâvenet olunmayacağı anlaşıldığına ve müstagnî-i arz olduğu üzere mûmâileyhle teâtî olunan notada Bahr-i Sefîd‘de sâhildâr olan devletlerden biri mukavelenâmeyi (s. 149) tasdîk etmeyecek olur ise ol hâlde Devlet-i Âliyye ile İngiltere

beyninde îcâb-ı bi'l-müzâkere kararlaştırılacağı muharrer bulunduğuna nazaran tâ'dîlât-ı mezkûrenin mukavelenâmenin devletlere resmen tebliğiyle hâsıl olacak neticeye göre îfâ-yı muktezâsı îcâb-ı hâle muvâfık gibi görünüyor ise de bu bâbda şeref-sunûh ve sudûr ve emr ü fermân-ı hükûmet-beyân-ı hazret-i Hilâfet-penâhînin inkâz-ı hükm-i celîli dahi münhatim uhde-i ubûdiyyet-i bengânemiz olmasıyla bilâ- taraf me'mûl ve ta'mîk-i efkâr edildikte bu maksâdın istihsâli husûsunda mûmâileyh Sir Wolff tarafından tesâdüf olunan adem-i muvafakatine mebnî İngiltere sefiri Sir White veyahûd Londra sefâret-i seniyyesi vâsıtasıyla İngiltere Hüümeti'ne bi'l-müracaa tâ'dîlât-ı mezkûrenin icrâsında ısrâr edilecek olsa hâsıl-ı muvaffakiyete bedel Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesini taht-ı te'mîne alan mukavelenâmenin bozulmasıyla İngiltere'nin Mısır'ı terk ettirmek tedbirinin daha ziyâde kesb-i müşkîlât eylemesi ihtimâli gâlib-i mütâlaa olduğu cihetle bu bâbda olunacak teşebbüsün neticesi yalnızca miyâne-i abidânemizde kestirelemediğinden muvâfık-ı emr ü fermân hükûmet-beyân-ı cenâb-ı cihân-bânî olduğu takdîrde keyfiyyetin bir kerede meclis-i vükelâda veyahûd meselenin ehemmiyet-i fevkalâdesine nazaran tensîb buyrulacak sâir bengânın dahi inzîmâmıyla bir heyette müzâkeresiyle kararının arz-ı huzûr-ı âlî kılınması hakkında her ne vecihle fermân buyruluyor ise isâbet onda olacağı mehâta'lim-i âlî buyruldukta ol bâbda kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 9 Ramazan Sene 304 ve Fî 20 Mayıs Sene 303

Belge No: 213

Arîza-i Müştereke Sûretidir

Mısır meselesine dâir olan mukavelenâmenin tâ'dîli lüzûmuna mebnî şimdi Sir Drummond Wolff ile mülâkat olunarak tâ'dîlât matlûbunun lâbûd idüğü bâ-beyân istihsâl-i muvafakatine ikdâm olunması ve netice-i hâsılanın dahi bu akşam arz-ı atebe-i ulyâ kılınması hakkında şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâneyi mübellîğ Fî 10 Ramazan Sene 304 tarihli tezkire-i hûsusî mütâlaa olunmuş ve bugün Fransa sefiri Bâb-ı Âlî'ye gelerek mukavelenâme-i mezkûrun beşinci maddesi mûcibince İngiltere Devleti'nin dahi Mısır'a asker sevkîne verilen salâhiyyete beyân-ı i'tirâza hükûmet-i metbûası cânibînden memûr olduğunu tebliğ etmiştir. Müteâkıben müşârünileyh Wolff med'üven Bâb-ı Âlî'ye gelmesiyle Fransa Devleti tarafından vuku' bulan i'tirâz kendisine beyân kılınarak madde-i mezkûrenin tâ'dîli teklîf olunması üzerine zikr

olunan mukavelenâmenin ba'de't-tedkik devleteyn cânibînden düvel-i ma'lûmeye resmen teblîğinde Fransa'nın i'tirâz vuku' üzerine icâb-ı hâl bi'l-müzâkere kararlaştırılacağını beyân eylesine cevâben devletlere olunacak teblîğin mukavelenâmenin tasdikinden evvel icrâsıyla Fransa'nın i'tirâz vuku'na mebnî madde-i mezkûrenin bi'l-müzâkere tâ'dîli sûreti tekîf olunmasıyla keyfiyyet derhâl Lord Salisbury'e yazıp alacağı ta'limâta tevfiik hareket edeceğini ifâde eylemiş olmakla müşârünileyhümânın ta'limâtı vürûdunda ber-mûcib-i irâde-i seniyye icrâ-yı tâ'dîlâta bezl-i mesâi olunacağı muhâta'lem-i âlî buyrulduktâ kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i velüyyü'l-emr efendimizdir.

Fî 10 N Sene 304 ve Fî 21 Mayıs Sene 303

Belge No: 214

İrâde-i Seniyye Sûret-i Münifesidir

Mısır'a dâir mukavelenâme hakkında Fransa ve Rusya sefirleri tarafından âhiren vuku' bulan teblîgat-ı husûsanın hulâsa-i mealleri dünkü gün Emin Beğ efendi vâsıtasıyla zât-ı sâmi-i Sadâret-penâhîlerine şifâhen beyân ve Binaen aleyh Sir Drummond Wolff davet ile mukarrer olan mülâkâtta (s. 150) tâ'dîlât-ı matlûbenin icrâsı esbâbının behâ-mehâl istihsâline sarf-ı mesâi olunması emr ü fermân buyrulmuştu. Bi'd-defaât teblîğ ve iş'âr olduğu üzere veli-nimet bî-nimetimiz zât-ı şevket-meâb efendimiz hazretlerinin ma'rûz-i huzûr-ı hümâyûnları kılınan mukavele-i mezkûre müsveddesi mûcibince fermân buyurmaları müsvedde-i mezkûrenin arz ve takdîmine dâir meclis-i vûkelâ mazbatasında Fransa Devleti'nin mücerred Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi için mukavele-i mezbûreyi tasdik etmek niyetinde bulunduğu Fransa sefirinin ifâdât-ı vakıasından istinbât olduğuna dâir muharrer bulunan fıkraya müstenid olduğu hâlde Fransa Devleti mukâvelenâmeyi bilâ-tâ'dîl tasdik etmeyeceğini sûret-i resmîyye ve kat'iyede bildirdiği gibi yalnız adem-i tasdik ile kalmayarak Saltanat-ı Seniyye'nin zikr olunan mukavelenâme ile Mısır'da olan hukûkunu İngiltere ile taksîm eylesine Bahr-i Sefid muvazane-i düveliyyesini ihlâl edeceği cihetle Bahr-i Sefid'de alâkadâr olan devletler muvazanenin hâl-i sâbıkâ ircâ'na sarf-ı mesâi edecekleri misillû Fransa'nın dahi bi't-tab' şimdiye kadar kendi menâfini Devlet-i Âliyye menâfi ile müttehid zan ve i'tikâd ederek ittihâz etmediği politikayı terk ile Bahr-i Sefid'de hâl-i hâzırının vikâyesi için tedâbir-i muktezî istihsâline teşebbüs

etmeye mecbûr olacağını ve bu takdîrde Memâlik-i Şâhâne'nin hukûk ve imtiyâzâtının muhâfazası husûsunda Devlet-i Âliyye'nin Fransa muâvenetini gayb etmesi melhûz idüğünü işbû mukavelenâmeden dolayı İtalya Devleti'nin Afrika'daki hâl-i hâziranın tâ'dîl olunub olunmayacağına dâir İtalya meclis-i meb'ûsanında a'zâdan Mösyö Bunki cânibînden vâkî olan suâle Hâriciye Nâzırı mübhem cevâb verimesi dahi pek ziyâde celb-i nazar-ı dikkat bulunduğunu velhâsıl Memâlik-i Osmaniyye mukavele-i mezkûrenin tasdîkinden tevellüd edecek tehlikeden büyük bir tehlike hiçbir zamânda bulunmamış olduğunu Fransa sefiri tahrîri ve fakat husûsî olarak atebe-i ulyâya arz eylemiş ve Rusya sefirinin ma'rûzâtında Rusya Devleti'nin mukavele-i mezkûreyi tasdîk etmeyeceğinin beyânıyla Fransa sefirinin ifâdât-ı meşrûhasını daha şedîd bir lisân ile mü'eyyid bulunmuş olduğu gibi Fî 15 Haziran Sene 87 tarihiyle Paris sefâret-i seniyyesinden vârid olup manzûr-ı âlî buyrulan telgrafnâmede dahi Hâriciye Nâzırı uzun uzadı Mısır meselesinden bahs açarak zât-ı şevket-semân hazret-i padişahî tarafından Mısır mukavelenâmesinin tasdîki şimdiye kadar nazar-ı tesâmühle bakılan ve fakat kabûl edilmemiş olan İngilizlerin işgal-i askeriyyesini meşrû' kılmış olacaktır ki bu hâl Bahr-i Sefid muvâzenesinin ihlâlini müntic olarak ol vakit devletlerin cümlesi veya husûsa Fransa Devleti menfaâtlerinin vikâyesini taharriye hakk kesb eylemiş olacaktır demiş olduğu ve nâzır-ı müşârünileyhanın mütâlaasına göre bbu mukavelenâmenin kabûlü Devlet-i Âliyye'nin tamâmiyyet-i mülkiyyesini bile dûcar-ı tehlike ederek Devlet-i Âliyye'nin tamamıyyetini muhâfaza arzûsunda bulunan devletler için dahi bizzat terk ve ferâgat eylemiş olduğu Devlet-i Âliyye'nin bu hakkını muhâfaza etmek mümkün olamayacağı ve Fransa'nın hiçbir vecihle kabul etmeyeceği işbû mukavelenâme gayet vahim hâdisâta meydan olarak bunun netâyici dahi Devlet-i Âliyye'ce pek ağır olacağı gösterilmiş olduğu gibi Paris'ten hevâss-ı keşîde edilmiş olan bazı telgrafnâmelerde dahi Mısır'ın ba'de-mâ Saltanat-ı Seniyye'ye aid olmayacağını ve Devlet-i Âliyye ile İngiltere'nin hukûk-ı beyne'd-düvele ağır bir sûrette hâlel verdiğinden ve İngiltere'nin Mısır'ı gayr-i meşrû' bir mukavele ile satın aldığı ve Mısır mukavelenâmesinin haziranın yirmisinden evvel tasdîk ettirilmesi hakkında Salisbury tarafından Wolff'a ta'lîmât gönderildiği muharrer ve mastûrdur. Şu tafsîlâta ve İtalya meclis-i meb'ûsanında cereyân etmiş olan suâle ve cevâba nazaran mevzû-i bahs olan Mısır mukavelenâmesi sâir devletlere göre bi'l-âhire muhâfaza-i muvâzene nâmıyla bir takım matlab ve teklîfe kıyâmlarını mû'dî olacağından kat'-ı nazar Fransa ve Rusya Devletleri mukavelenâme-i mezkûreyi kabûl ve tasdîk etmeyeceklerini kat'iyen beyân

ve hatta Devlet-i Âliyye'nin tamâmiyyet-i mülkiyyesini zemândan ferâgatle kendi menfaâtlerinin vikâyesini taharriye kesb-i hak etmiş olacaklarını serâheten serd ve ityân edip dururlar iken mukavele-i mezkûrenin Devlet-i Âliyye'ce tasdîki tarafına gidilmek devleteyn-i müşârûnileyhümâya meydan okumak demek olacağına ve eğerce mukavele-i mezkûre Fransa ve Rusya Devletleri tarafından kabûl ve tasdîk olunmuş olsaydı o kadar sû-i te'sîrir olamayacağı derkâr idi ise de devletyn-i müşârûnileyhümâ tarafından şiddetle mu'vâhize olunmakta iken Devlet-i Âliyye'ce tasdîk olunmak alem-i İslamiyyet ve efkâr-ı umûmîyyece ne derece te'sîrât-ı mazarra hâsıl edeceği muhtâc-ı îzah olmadığına Binaen bi'd-defaât emr ü fermân vürûd dahi mîr-i müşârûniley vâsıtasıyla şifâhen irâde ve beyân buyrulduğu üzere sefir ve murahhas-ı müşârûnileyhümâ ile vuku' bulacak (s. 151) mülâkatta buraları Devlet-i Âliyye ile İngiltere Devleti beyninde mine'l-kadim cârî olan münâsebât-i hüsn ve dostanenin âtiyyen dahi kemâl-i vürûd ve muhâleset üzere cereyânı kendilerince mültezem ise tâ'dîlât-ı matlûbenin icrâsına muvâfakat edecekleri nezd-i âlîde kuvve-i meczûm idüğü bilâ- taraf beyân ve takdîm edilerek tâ'dîlât-ı matlûbenin behâ-mehâl icrâsı esbâbının istihsâline fevkalâde sarf-ı mesâi ve ikdâmât olunması bu kere dahi te'kîden irâde ve fermân buyrulmuş olmasıyla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 24 Ramazan Sene 304 ve 4 Haziran Sene 303

İmzâ – Süreyya

Belge No: 215

Hâriciye Nâzırı Said Paşa Hazretleriyle Müşterek Arıza-i Husûsa Sûretidir

Mısır'a dâir mukavelenâme müsveddesine mûcibince fermân buyrulması ma'rûz-ı huzûr-ı âlî kılınan meclis-i vükelâ mazbatasında Fransa Devleti'nin Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi için mukavelenâmeyi tasdîk etmek niyetinde bulunduğu Fransa sefirin ifâdâtından istinbât olduğuna dâir muharrer bulunan fikraya müstenid olduğu hâlde Fransa Devleti işbû mukavelenâmeyi imzâ etmeyeceğini sûret-i resmîyyede bildirmiş olduğuna ve bu bâbda Fransa ve Rusya sefirlerinin âhiren vuku' bulan hulâsa-i mealleri dün Emin Beğ efendi vâsıtasıyla şifâhen beyân burulan teblîgat-ı Husûsî ve bu bâbda Fransa Hâriciye Nâzırı'nın ifâdâtını hâvî Fransa sefâret-i seniyyesinden bi'l-vürûd manzûr-ı âlî buyrulmuş ve Paris'ten hevâss-ı keşide edilmiş telgrafnâmeler müeddâlarından ve İtalya meclis-i meb'ûsanında bu husûs için cereyân

eden suâl ve cevâba nazaran sâlefü'z-zikr mukavelenâme sâir devletlere göre bilâhire muhâfaza-i mûvazene namıyla bir takım matlab ve teklîfe kıyâmlarını mû'dî olacağından kat'-ı nazar Fransa ve Rusya Devletleri mukavele-i mezkûreyi tasdîk etmeyeceklerini kat'iyen beyân ve Devlet-i Âliyye'nin tamâmiyyet-i mülkiyyesini zemândan ferâgatle kendi menfaâtlerinin vikâyesini tahrîye kesb-i hak etmiş olacaklarını serâhaten serd ve ityân etmekte iken mukavele-i mezkûrenin Devlet-i Âliyye'ce tasdîki tarîkine gidilmek devlet-i müşârûnileyhümâyâ meydan okumak demek olacağına ve eğerce mukavele-i mezkûre Fransa ve Rusya Devletleri tarafından kabûl ve tasdîk olunmuş olsa bile o kadar sû-i te'sîri olamayacağı derkâr idi ise de devleteyn-i müşârûnileyhümâ tarafından şiddetle mû'hize olunmakta iken Devlet-i Âliyye'ce tasdîk olunmasının alem-i İslamiyyet ve efkâr-ı umûmîyyece ne derece te'sîrât-ı mazarra hâsıl edeceği muhtâc-ı îzah olmadığına Binaen İngiltere sefiri ve murahhası ile vuku' bulacak mülâkatta bunları Devlet-i Âliyye ile İngiltere Devleti beyinde mine'l-kadim cârî olan münâsebet-i hüsn ve dostanenin âtiyen dahi kemâl-i vürûd ve muhâleset üzerine cereyânı kendilerince mültezem ise tâ'dîlât-ı matlûbenin icrâsına muâvenet edecekleri nezd-i âlîde kaviyyen mencûm idüğü bilâ-teraf tefhîm edilerek tâ'dîlât-ı matlûbenin istihsâline fevkalâde sarf-ı mesâi olunması bu kere dahi te'kîden irâde ve fermân buyrulduğunu mübelliğ 24 Ramazan Sene 304 tarihli tezkire-i husûsa mütâlâa olundu. Mısır meselesine dâir cereyân eden müzâkerât Fransa sefirine ne ibtidâlarda harfiyen izhâr edilmiş ve ne de nihayetinde mektûm tutulmuş olup ol bâbda süferâ-yı sâire ne derece kesb-i ittilâ etmiş ise esnâ-yı müsâhabette Fransa sefirine dahi o mertebe ma'lûmât verilmekte olduğu hâlde sefir-i müşârûnileyhümânın bu kere Paris'den avdetinden beri Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi meselesi Devlet-i Âliyye ile İngiltere Devleti beyinde bir madde olduğundan bunun müzâkerâtına müdahâle etmemesi hakkında hükümet-i metbûasından ta'lîmât aldığını bâ-beyân müddet-i âhirede bir hâl-i bî-terafta bulunmakta ve tanzîm olunan mukavelenâmenin hulâsa-i mazmûnuna sâir süferâ misillû kendisi dahi vâkîf olmuş iken bir gûna i'tirâz etmemekte idüğüne nazaran gerek müşârûnileyhümânın revîş-i hâlimden ve gerek Mısır'ın İngiliz askerinin tahliyesinden sonra oraya diğeri bir ecnebi askeri girememesi taht-ı te'mînine alınmadıkça İngiltere Devleti Mısır'ı terk etmemek kararında sâbit olduğundan Fransa Devleti zikr olunan mukavelenâmeyi adem-i tasdîk ile Mısır'ın İngiliz işgal-i askeriyyesi tahtında devâmına sebebiyyet vermekten ise bunu (s. 152) kabûl ile Mısır'da İngiliz askerinin çekildiğini görmeyi tercih edeceği ağıleb-i me'mûl

olmasından Fransa'nın zikr olunan mukavelenâmenin tasdîkından pekte imtinâ' etmeyeceği anlaşılıp hatta bî-taraf devletler süferâsı dahi bu ra'iyrede bulunmuşlar idi. İşbû mukavelenâme mazmûnunun Fransa sefirinden mahfî tutulmadığı ve ol bâbda kendisinden bir gûna i'tirâz işitilmediği şöyle dursun mukavelenâme imzâlandıktan dört gün sonra sûret-i irâe olunması üzerine sefir-i müşârünileyh bunda bir fenâlık görmediğini ve Paris'te adem-i vukûf cihetiyle bunun diğer şekl ve sûrette tahmîn edilerek diğer bir ma'nâya zâhib olmamak için eğer müsâade olunur ise bundan not alarak hükûmet-i metbûasına iş'âr edeceğini beyân eylemiş ve ol vecihle olunan muvâfakat üzerine mukavelenâmenin icâb eden fıkralarını işâret edip gitmiş ve dermeyân olunan i'tirâzâtı aradan bir hafta geçtikten ve Fransa kabinetosunun tebdîlinden sonra Bâb-ı Âlî'ye teblîğ etmiştir. Ber-vech-i ma'rûz Fransa sefirinin telâş-ı şemdûd-darın bir şey olup zât-ı maddenin Fransa'nın hukûkuna dokunur hiçbir ciheti olmadığına ve müdâhele-i vâkıa Devlet-i Âliyye'nin hukûkunu muhâfaza maksâdına mebnî olacak olsa bu hukûka Fransa'nın dahi riâyet etmesi ve Binaen aleyh Tunus'u terk eylemesi lâzım gelirken Fransa'ca buraları nazar-ı mütâlaaya alınmadığı gibi Mısır'ı İngiltere'ye terk ettirmek için Devlet-i Âliyye'ce diğer çârenin fikdânı cihetiyle te'mîn-i maksâd zımnında tanzîm olunan mukavelenin feshî hâlinde âher sûretle Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesini husûsle getirmeyi Fransa Hükûmeti tekfil edip edemeyeceği Fransa sefirinden suâl olundukta mahfî ile cevâb olunduğuna nazaran bunda Fransa'nın emeli kendisinin âtîyyen Mısır'a duhûlü ihtimâlini sed eden işbû mukavelenâmeyi fesh ile Fransa için bâb-ı teshîri açık bırakmak veyahûd Berlin'deki Fransa sefirinin Kont Bismark'a vâki' olan teblîgatı vecihle Mısır'ı İngiltere ile Fransa'nın himâye-i müşterekesi tahtına almak maddesi olduğu anlaşılımış ve Rusya'nın dahi zikr olunan mukavelenâmeyi adem-i tasdîk sadedinde bulunarak bu münâsebetle Rusya sefirinin atebe-i ulyâ-yı mülûkâneye vâki' olan teblîgatı ve güya hukûk-ı Saltanat-ı Seniyye'nin bir kısmı İngiltere'ye terk edilmiş olmasıyla Memâlik-i Devlet-i Âliyye'nin tamâmiyyeti ezcümle zemân olan devlet-i metbûasının ba'de-zîn bu zemândan ferâgatı tabîi olduğu ve güya bir müddettir Bâb-ı Âlî tarafına bazı mesâil hakkında gösterilen mübâyenet ve sadriyet refte refte mübeddel bürûdet olarak bunun neticesi bilâhire beyne'd-devleteyn mehâribi intâc edeceği misillû Mösyö Nelidof bi'l-vâsıta vâki' olan ifâdât ve tehdîdât-ı husûsatı nazar-ı mütâlaadan geçirildikte zikr olunan mukavelenâme Mısır'ı taht-ı memleket-i Saltanat-ı Seniyye'de bekâsını te'mîn maksâdıyla tanzîm olunmuş ve vakten mine'l-evkat işbû memleket-i şâhâne bir

muhâtaraya dâcar olur veyahûd orada hukûk-ı hükûmrânı ve hüküm ve nüfuz-ı hazret-i padişahî helal-pezir olmuş bulunur ise bunu muhâfaza ve hukûk-ı mülûkâneyi te'mîn için İngiltere Devleti'nin ol vakit Hükûmet-i Seniyye'ye arz edecek muâveneti şimdiden kabûl etmekten ibâret bulunmuş olmasıyla bundan terk-i hukûk ma'nâsı istihrâc olunamayacağı gibi Rusya ve Fransa'dan mâ-adâ olan düvel-i muazzama-i sâire öyle bir ma'nâyâ zahîb olmadıktan başka Mısır'da olan hukûk-ı mukâddes-i cenâb-ı şehîn-şâhînin ilelebet te'mînine hâsıl olan muvaffakiyeti tebrîk ve tahsîn olmalarına göre Rusya'nın dahi bunda kendi politikasının tervîciyle Mısır meselesini muallak bir hâlde bırakarak bundan dolayı Devlet-i Âliyye ile Fransa'yı İngiltere aleyhlerinde bulundurup lede'l-hâce kendi menâfine hizmet ettirmek olması anlaşılıyor ise de her devlet kendi dâire-i istiklâlinde menfaatının mukteziyatı üzere harekete mecbûr ve muhtâr olduğu gibi Devlet-i Âliyye'nin dahi Mısır meselesinin tesvîyesinde teşebbüsât-ı vâkıasını bu merkezde ve mesâil-i sâirenin hâlli husûsunda Bâb-ı Âlî'ce ittihâz olunan meslek-i maslahâne dahi o dâirede bulunduğu hâlde Mösyö Nelidof'un (?) Bâb-ı Âlî'yi ithâm yolunda ifâdâtta bulunması nezafet ve hakâniyyet-i menâfi ve meselâ Bulgaristan mesâilinde Rusya'nın hukûk-ı hem-civârisine riâyet olunmamak lâzım gelse çoktan beri Bulgarista'a bir prens intihâb ve ta'yîn kılınarak meseleye nihâyet vermek mümkün iken ol bâbda devlet-i müşârûnileyhümânın inzimâm-ı rey ve muvafakiyeti iltizâm olunmasından dolayı sürüncemede kalan şu meseleden netâyic-i vahime tevellüdünü mâni' için devletin silah altında bir kuvve-i ihtiyâtiyye bulundurmaya ve bu münâsebetle bir hayli fedakârlık ihtiyârına mecbûr olduğu gayr-i hafîdir. (s. 153) Bu gün med'uvven Bâb-ı Âlî'ye gelmiş olan İngiltere murahhasıyla tekrar müzâkereye girişilerek ber-mûcib-i irâde-i seniyye mukavelenâmenin beşinci maddesinin tâ'dîli teklîf ve ol bâbda hayli evvelen muknî' serdiyle ısrâr olunmuş ise de zikr olunan mukavelenâmenin ba'de't-tasdîk devletlere teblîğinde vuku' gelecek i'tirâzât ve mülâhazât nazar-ı mütâlaaya alınarak tekrar miyânede bi'l-müzâkere bir karar verilmesi şurût olmasıyla kable't-teblîğ vuku' gelen i'tirâzâttan dolayı işde tevkîf olunması Devlet-i Âliyye'nin istiklâline dokunur bir keyfiyyet olduğu misillû bu bâbda evvelce olunan mürâcaat üzerine Lord Salisbury tarafından İngiltere Devleti'nin karar-ı kat'iyyesi bildirilmiş bulunmakla işbû mürâcaatın tekrârı hâsıl-ı tahsîl demek olacağını beyân etmesine ve tâ'dîlât-ı matlûbenin istihsâli kabûl olunmayacağı anlaşılmasına mebnî mukavele-i vâkıaya diğerk bazı kuyûd-ı ihtirâziye ilâvesi bir derece daha te'mîn-i efkârı mû'dî olacağı mülâhaza olunarak esnâ-yı müzâkerede zikr olunan

mukavelenâmeyi Bahr-i Sefid'de sâhildâr olan devletlerden birisi kabûl etmeyecek olur ise ol hâlde miyânede bi'l-müzâkere ittihâz olunacak karar veyahûd mukavelenâmenin bazı cihetlerinde icrâ olunacak tâ'dîlât Devlet-i Âliyye için bir gûna zarar ve fedakârlığı mûcib olmayacağı ve ittihâz olunacak karar hakkında beyne'd-devleteyn ittifâk olunamaması Mısır'da İngiliz askerinin sûret-i gayr-i mahdûdada ikâmetini asla iktizâ edemeyeceği yolunda bazı şurûd ve te'kîdâtı hâvî kendisiyle bir nota teâtî kılınması ve bunun da devlet-i metbûası tarafından tasdîk kılınması kendisine teklîf olunarak mümâileyh bi'l-muvâfık bu bâbda kaleme alınan nota müsveddesini Lord Salisbury'den istizân etmek üzere avdet etmiş ve İngiltere sefiri rahatsızlığından nâşi gelemeyip i'tizâr-ı hâvî gönderdiği mektûbda mukavelenâmenin müddet-i muayyenesi zarfında tasdîk buyrulması Devlet-i Âliyye'nin menâfi-i îcâbından olduğu ve bu ra'ide Almanya, Avusturya, İtalya Devletleri müttetik buldukları cihetle bunun hilâfında vâki' olacak ilkaâta havâle-i semi' ve i'tibâr etmek menâfi-i hakîki-i Devlet-i Âliyye'ye mugayyer ve pek mazar olacağını iş'âr eylemiştir.

Şu hâzıra kestirilecek mesele zikr olunan mukavelenâmenin tasdîk ve adem-i tasdîkinde melhûz olan mehâzirin yekdiğerine bir sathî kazîyyesi olup tasdîki hâlinde Rusya ve Fransa Devletleri'nin zehâbına göre Bahr-i Sefid'in muvâzenesine halel-pezir olarak bunda alâkadar olan devlet muvâzene nâmıyla bir takım matlab ve teklîfe kıyâmlarını mû'dî olacağı maddesi olarak İngiltere'den başka Bahr-i Sefid'de sâhildâr olan Avusturya ve İtalya Devletleri zikr olunan mukavelenâme kendilerince makbûl olduğunu bâ-beyân o misillü iddiada bulunmamış olduklarından ihtârât-ı vâki'a Fransa Devleti'ne mahfî kalacağı devlet-i müşârûnileyhümânın zikr olunan mukavelenâmeyi kabûlü hâlinde İngiltere Mısır'ı terk edeceği cihetle muvâzene aramasına hâcet kalmayacağı derkâr olup aksi takdîrde yani mukavelenâmenin adem-i tasdîki hâlinde İngiltere Devleti Mısır meselesinde hürriyet-i hareketini muhâfaza ile kendi mefaatine muvâfık bir meslek ittihâz edeceğini ve bu da Hükûmet-i Seniyye'ce bir esef-i azîme mûcib olacağını resmen beyân ve ihtâr eylediği gibi İtalya Devleti dahi mezkûr mukavelenâmenin tasdiki husûsunda Hükûmet-i Seniyye'ce bir karar-ı müsâide ittihâzında daha ziyâde tereddüd buyrulacak olur ise İngilizlerin Nil Vadisi'nde ikâmetlerini ilelebet temdîde sebebiyyet verileceğini ihtâr eylemiş olmasına nazaran Bahr-i Sefid'de muvâzene-i düveliyyenin halel-pezir olması maddesi bu takdîrde vâki' olacak mütâlaasına göre zikr olunan mukavelenâmenin tasdîki sûreti adem-i tasdîkine merci' görünüyor ise de maddenin ehemmiyet-i fevkalâdesine mebnî evvelce şeref-

sudûr olan irâde-i seniyye-i hazret-i padişahî mûcib-i âlîsi üzere keyfiyyet meclis-i vükelâca dahi arîz ve amîk mütâlâa ve tedkik olunarak kararının arz-ı huzûr-ı âlî kılınacağı mehât-âlem-i ale'ş-şumûl cenâb-ı Hilâfet-penâhîleri buyruldukta ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 24 Ramazan Sene 304 ve Fî 4 Haziran Sene 303

Belge No: 216

Mukavelenâmeye Zeyl Olunmak Üzere Tanzîm ve Teâtîsi Müzâkere Olunan Protokol Müsveddesidir

Şurası mukarrerdir ki Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesinden sonra bu günkü tarihli imzâ olunan mukavelenâmede beyân olunduğu vecihle lüzûm ve îzah üzerine ve taraf Devlet-i Âliyye'den i'tâ olunan me'zûniyyet mûcibince Mısır'a İngiliz askeri irsâli Devlet-i Âliyye'ce mücerred bir muâvenetten ibâret olup (s. 154) her hâlde hukûk ve nüfûz-ı mülûk-dârî hazret-i padişahî kemâkân Mısır'da mahfûz ve mer'î olacaktır. Kezâlik şurası mukarrerdir ki âtîyyen lüzûm görünecek olur ise Devlet-i Âliyye'nin teklîfi üzerine zikr olunan mukavelenâme devleteyn-i akideyn beyninde bi'l-ittifâk tâ'dîl olunacaktır.

Belge No: 217

Encümen-i Mahsûsa Mazbatası Sûretidir

Mısır meselesini İngiltere Devleti ile bi'l-müzâkere bitirmek îcâb-ı hâl ve maslahattan olarak ol vecihle îfâ-yı muktezâsına şurû' olunmuş ise de devlet-i müşârûnileyhümânın akd etmek istediği mukavelenâmede Mısır'ın kendi askerinden tahliyesini mukavelenâme muhteviyatının düvel-i muazzamanın kabûlüne ta'lik ederek Akdeniz'de sâhildâr olan düvel-i muazzamadan biri işbû mukavelenâmeyi kabûl etmeyecek olur ise emr-i tahliyeyi te'hir ile îcâb-ı hâlin tekrar bi'l-müzâkere kararlaştırılması İngiltere murahhasının dermeyân eylediği şerâit cümlesinden bulunduğu ve bundan maksâd dahi Fransa Devleti idüğü ma'lûm olmasına nazaran tanzîm olunan mukavelenâmenin müzâkeresinde Fransa sefirinin dahi reyî bi'l-istîzah ona göre ve İngiltere'yi dahi gücendirmeyecek sûrette şerâit-i tahliyenin bir hüsn-i neticeye irsâli muktezâ-yı şiveh-i maslahat olduğu hâlde zikr olunan mukavelenâme Fransa'nın kabûlüne mazhar olamayacak sûrette tanzîm olunmasıyla şimdi bunu Fransa

ve Rusya Devletleri kabûl etmeyeceklerini beyân ve ihtâr etmiş bulunmalarından ve İngiltere Devleti'nin ihtirâzı kendi askeri Mısır'dan çekildikten sonra ileride Fransa'nın Mısır'a asker idhâli maddesi oluyor ise de devlet-i müşârûnileyhümâ ol vecihle Mısır'a asker idhâl etmeyeceğini mukaddemâ te'mîn etmiş olmasıyla da İngiltere'ce de bununla iktifâ olunarak mukavelenâmenin ona göre tâ'dîl edilmesi lâzım gelip bâ-husûsa bu mukavelenâmenin şuyû'uyla Mısır'da sû-i te'sir hâsıl ettiği mesmû'-ı âlî olarak bu dahi nazar-ı mütâlaadan devr edilmeyeceğinden Sir Wolff'un celbiyle tâ'dîlât-ı lâzımenin kabûl ettirilmesine bezl-i mesâi olunması velhâsıl mezkûr mukavelenâmenin tasdîki bir muhârebeyi intâc edeceği dahi ihtâr olunmasına mebnî hâsbel-hâl bundan tevki olunmak iktizâ edip mukavelenâmenin adem-i tasdîki takdîrde mesele âlî hâl kalacak ise de bu iki şıktan her birinden melhûz olan menfaat ve mazarrat ne olacağı miyâne-i bengânemizde bi'l-müzâkere kararı arz-ı huzûr-ı âlî kılınması kurenâ-yı hazret-i şehri-yârîden Emin Beğ vâsıtasıyla telakki olunan emr ü fermân-ı hümayûn-ı hazret-i tâc-dârîden olmakla keyfiyyet arz ve amîk mütâlaa olundu. Fransa ve İngiltere Devletleri'nin mesele-i Mısıriye hakkındaki efkâr ve menfaatleri yekdiğerine külliyyen mübâyin olmasıyla işbû efkâr-ı mütehâlif bir noktaya cem'ıyle bizce maksad-ı asli olan emr-i tahliyyeyi devleteyn-i müşârûnileyhümânın marzîyesi dâiresinde vücûda getirmek kabil olamayacağı ve bununla beraber Fransa Hükûmeti vakten mine'l-evkât Mısır'ı işgal etmek niyetinde olmadığına dâir mukaddemâ şifâhen Bâb-ı Âlî'ye i'tâ-yı te'mînât eylediği misillû mukavelenin medlûl-ı mühimmi dahi Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesiyle ba'de-mâ ecnebi bir devletin taârruzuna meydan ve imkân verilmemesi cihetine ma'tûf olarak bu sûret Fransa Hükûmeti'nce kabil-i i'tirâz olmamak lâzım geldiği hâlde mukavelenin tasdîkından izhâr-ı rûy-ı imtinâ' ile ileride Mısır'da bir muhâtara vuku'nda Mısır'ın müdâfaası Devlet-i Âliyye'ye aid olması iddiasında bulunduğu, İngiltere Devleti ise bu muhâtara Devlet-i Âliyye'nin gâileli bir zamana tesâdüfü hâlinde Fransa'nın Mısır'ı işgal-i askeriyyesi tahtına alması ihtimâlini meydana koyarak bu da gayr-i münkür bir mahzûr idüğü cihetle İngiltere'nin teklîf eylediği muâvenetinin kabûlü menfaat-i Devlet-i Âliyye'ye muvâfık görünmüştü. Zikr olunan mukavelenâmenin gerek Fransa ve gerek Rusya Devletleri'nin hukûkuna dokunur bir cihet olmadığı hâlde Rusya'nın i'tirâzı bir gûna hakk-ı müstenid olmayıp bunda aradığı menfaat Mısır meselesinin tesvîyesini mâni' ile Devlet-i Âliyye ve Fransa ile İngiltere Devleti beyninde vâki' ihtilâfi idâme ile Rusya'ya taalluku olan mesâil-i sâirede bu ihtilâftan istifâde etmek olacağı misillû Fransa'nın bu i'tirâzdan

maksâdı dahi âtiyyen fırsat vuku'nda Cezayir ve Tunus gibi Mısır'ı dahi istilâ etmenin imkânını muhâfaza etmek veyahûd hiç değilse Fransa ile İngiltere'nin idâre-i müşterekesi tahtına almak olması (s. 155) kaviyyen melhûz bulunmasıyla zikr olunan mukavelenâmeye mehâzir-i ma'rûzayı vâki' olacak kuyûd-ı lâzıme derciyle hûkuk-ı Saltanat-ı Seniyye muhâfaza olduğu misillû bunun ba'de't-tasdîk devletlere teblîğinde resmen vâki' olacak i'tirâzâtın nazar-ı mütâlaaya alınmasıyla bi'l-müzâkere îcâb-ı hâle göre bir karar verilmesi dahi miyânede meşrût olmasına göre i'tirâzât-ı vâkıanın vakit ve zamanında izâlesine ibtidâr olunacağı derkâr olup maa-mâ-fih gerek Devlet-i Âliyye'ce bir kat daha te'mîn-i maksâda medâr olmak ve gerek Rusya ve Fransa Devletleri'nin i'tirâzlarını dahi bir dereceye kadar vâki' olmak üzere zikr olunan mukaveleye ilâveten teâtîsi evvelce kararlaştırılan beyânnâmenin bir sûreti leffen takdîm kılınmış ve i'tâ olunan îzahata göre dünkü gün İngiltere murahhası ile olunan müzâkerede mezkûr mukavelenâmeye beraber mahramane notaya dahi ilâve olarak işbû mukavelenâmenin tasdîkinde devletlerden birinin imtinâ'ı Mısır'da İngiliz işgal-i askeriyyesinin devâmına mûcib olmaması ve hiçbir devlet tarafından hukûk-ı hazret-i padişahî veya Devlet-i Âliyye'nin tamamiyyet-i mülkiyyesi zararına olarak bir takım müsâidât iddia olunmasına asla mahall verilmemesi hakkında dahi matlûb vecihle Hükûmet-i Seniyye'ye diğer bir beyânnâme vermeyi dahi hükûmet-i metbûası tarafından müceddeden ta'lîmât aldığı murahhas-ı müşârünileyh tarafından ifâde olunmuştur.

Zikr olunan mukvelenâmenin ol vecihle teâtîsi muhârebeyi dâi' olup olmayacağı ve bunun tasdîk ve adem-i tasdîk hâlinde melhûz olan menfaat veya mazarrat ne olacağı maddelerine nakl-i müzâkere olundukta iki devlet-i müstâkile beyninde hukûk dâiresinde akd olunan mukavelenâmenin diğer ber-vech-i ma'rûz indifâ' çaresine bakılacağı ve bu i'tirâzın Mısır'da İngiliz askerinin ale'd-devâm ikâmeti mûcib olmaması bir kat daha taht-ı te'mine alınacağı ve Binaen aleyh ileride vakten mine'l-evkât bir lüzûm-ı sariha mebnî Devlet-i Âliyye'nin izniyle Mısır'a İngiliz askeri gönderilecek olur ise bu da mücerred bir muâvenetten ibâret olacağı cihetle bu sûret Hittâ-i Mısriyye'nin taht-ı mülkiyyet-i şâhânedeki bekâsını te'mîn etmekle beraber hukûk-ı hükümrân-ı hazret-i padişahîye ve ale'l-ıtlâk tamam-ı mülkiyyet-i Devlet-i Âliyye'ye bir gûna hâlel irâs etmeyeceği mülâhazâtına nazaran bunda menfaaten başka bir şey tehattür olunamayıp zikr olunan mukavelenâmenin adem-i tasdîki takdîrinde ise İngiltere Devleti tarafından resmen ihtâr ve Almanya Devleti cânibînden dahi hâlisâne

tebliğ ve iş'âr kılındığı üzere İngiltere'nin hukûk ve menâfi-i Devlet-i Âliyye'ye mugayyer bir meslek ittihâzıyla Mısır'ın İngiliz idâresine geçmesini ve Tunus'un Fransa'nın istilâsından kurtarılamadığı gibi Mısır'ın dahi istilâsı kabil olmamasını mûcib olarak bu hâlde Bahr-i Sefid'de muvâzene-i düveliyyenin halel-pezir olduğu iddiasıyla diğer devletler dahi devlet-i Âliyye'nin mazarratına hassa-i menfaat aramaya tasdîleri bir muhârebe vuku'nda intâc edebileceği mütâlaâtında ara-yı bengânemiz ittihâd eylemiş ise de meselenin müsta'celiyyet ve fevkalade ehemmiyetine mebnî meclis-i mahsûsa-i vûkelâda müzâkeresi ile verilecek kararı hâvî mazbatanın hemân hâk- pâ-yı hümayûn-ı şehin-şâhîye arz ve takdîmi tezekkür kılınmış ise de kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 28 Ramazan Sene 304 ve Fî 7 Haziran Sene 303

Belge No: 218

İrâde-i Seniyye Sûret-i Münfesidir

Mısır mukavelenâmesine dâir bu gece arz-ı atebe-i ulyâ kılınan Fî 28 Ramazan Sene 304 tarihli encümen-i mahsûsa mazbatası manzûr-ı dekâyık-ı mevfur-ı hazret-i Hilâfet-penâhî buyruldu. Husûs-ı mezkûre dâir Fransa sefârethânesi tarafından hâk-i pâ-yı şâhâneye arz ve takdîm kılınmış olan melfuf arîza-i hûsusîde mukavele-i mezkûrenin tasdîki takdîrinde Fransa Devleti'nin Bahr-i Sefid'de muvâzenenin ibtâliyle mutazarrır olan menâfi-i zâtiyyesini muhâfaza etmeye sarf-ı dikkat (s. 156) ve i'tinâ ederek bu bâbda kendisince lâzım gelen tedâbiri ittihâz edeceği misillû mukavelenin adem-i tasdîki hâlinde bundan tevellüd edecek her türlü netâyicden Hükûmet-i Seniyye'ye te'mînât-ı kat'iyye i'tâsı için Fransa Devleti tarafından sefirine me'zûniyyet verildiği muharrer ve mestûr olduğu gibi Rusya sefiri dahi mukavele-i mezkûrenin tasdîki hâlinde Rusya Devleti'nin boğazları işgal ve Anadolu cihetinde hudûd-ı şâhâneye tecâvüz edeceğine dâir geçende Paris'ten hevâs-ı keşide edilmiş olan telgrafnâme meâlinde müeyyid sûretle ve lisân-ı şiddetle tehdîdâtta bulunmakta olup eğerce Almanya Devleti'nin mukavele-i mezkûrun tasdîkini hâlisâne ihtâr ve iş'âr eylediği mazbata-i mezkûrede dermeyân olunmuş ise de Almanya Devleti bî- taraf olup hatta Bulgaristan meselesinde Rusya ve Mısır meselesinde İngiltere ile ittifâk edilmesini tavsîye ve ihtâr eylemesi devlet-i müşârûnileyhümânın mesele-i şarkiyede kat'i bir politikası olduğunu te'mîn eylediği misillû Avusturya Devleti'nin Bosna kıt'asını işgal

eylemesine İngiltere Devleti muâvenet eylediği cihetle Kıbrıs Muâhedenâmesi'nden sonra şeref-müteallik mesâilde İngiltere ve Avusturya Devletleri birlikte hareket eylemiş bulduklarından onlar tarafından vuku' bulacak ihtâr ve nesâyihin bu meselede Fransa ve Rusya Devletleri tarafından vuku' gelen teblîgat ve tehdîdât kadar kuvvet ve te'siri görülmemek tabîi olmasıyla beraber mukavele-i mezkûrenin tasdîki hâlinde denildiği gibi Fransa Devleti Bahr-i Sefid'de muvâzenenin ibtâliyle mutazarrır olan menâfiini muhâfazaya kalkışacak olur ise Suriye'yi zapt etmesi lâzım gelip o hâlde İtalya Devleti Trablusgarb'ı zapt-ı kıyâm ve Rusya'da boğazları işgal ile Anadolu cihetinden tecâvüz ederek bu ahvâl ve harekâtın neticesi ya büyük bir muhârebe yahûd maazallah-u teâli memâlik-i mahrûse-i şâhânenin mukâsemesine müncerre olacağına ve Devlet-i Âliyye'nin hâl ve mevki-i icâbınca tarik-i i'tidâlden çıkmamak muktezî olarak Mısır mukavelesi maddesi ise işi o presten çıkaracağına nazaran ve eğerce mukavele-i mezkûre müsveddesinin arz ve takdîmine dâir meclis-i vükelâ mazbatasında mücerred Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi için Fransa Devleti'nin mukavele-i mezkûreyi tasdîk etmek niyetinde bulunduğu Fransa sefirinin ifâdâtından anlaşıldığına dâir olan fıkra bulunmamış olsa idi veli-nimet bî-minnetimiz zât-ı şevket-semân efendimiz hazretlerinin mücibince işâret buyurmayacakları derkâr olduğundan ol hâlde Fransa kabinesiyle bi'l-muhâbere mukavelenin onların dahi kabûl ve tasdîk edebilecekleri bir sûrette ifrâğ olunabilmesi me'mûl idiyse de o zaman geçmiş olduğuna Binaen fevkalâde hâiz-i ehemmiyet olan bu işin kâffe-i mes'ûliyyeti heyete aid olmak üzere bu gün akd-i meclis edilerek mekâvele-i mezkûrenin tasdîk veya adem-i tasdîk mi hukûk ve menâfi-i devleti kefil ve müstelzem olacağıının ve mukavelenin tasdîki bir muhârebeyi intâc edip etmeyeceğinin velhâsıl maslahatın her cihetinin bilâ- taraf teemmül ve müzâkeresi ile netice-i müzâkerâtın bâ-mazbata arz-ı atebe-i ulyâ kılınması muktezâ-yı emr ü fermân-ı hazret-i Hilâfet-penâhîleri bulunmuş olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 29 Ramazan Sene 304 ve Fî 8 Haziran Sene 303

İmzâ – Süreyya

Belge No: 219

Fransa Sefirinin Atebe-i Ulyâ-yı Hazret-i Padişahîye Arz ve Takdîm Eylediği Takrîrin Sûretidir

Mısır mukavelesinin tasdîkından neş'et edecek hâlin adem-i kabûlüne Fransa Devleti'ce sûret-i kat'iyede karar verilmiştir. İşbû mukavelenin tasdîki takdîrde Fransa Devleti Bahr-i Sefid'de muvâzenin ibtâliyle mutazarrır olduğu menâfi-i zâtîyesini muhâfaza etmeğe sarf-ı dikkat ve i'tinâ ederek bu bâbda kendisince lâzım gelen tedâbiri ittihâz edeceği misillü aksi takdîrde yani zât-ı hazret-i padişahî tarafından mukavele-i mezkûre (s. 157) tasdîk olunmayacak olur ise şu adem-i tasdîk her ne olursa olsun tevellüd edecek netâyicten Fransa Devleti'nin zât-ı hazret-i şâhâneyi vikâye ve te'mîn edeceğine dâir şevketli efendimiz hazretlerine kat'iyen ve cezmen te'mînât i'tâsı bâbında Fransa Devleti tarafından sefir-i bendelerine me'zûniyyet verilmiştir. Binâberîn taraf-ı zât-ı hazret-i mülûkânedan tereddüde mahall kalmayıp mile'l-i İslamiyye'nin bu derece azîm-i endişe ve ızdırabı bî-hakkın mûcib olan sûret-i tesvîyenin adem-i tasdîkleriyle mile'l-i mezkûreye irâs-ı Kâmil-ferih ve surûr buyrulacağından mâ-adâ Memâlik-i Osmaniyye ile Fransa beyinde karnen ba'de karin mevcûd olan i'tilâfin revâbiti te'mîn ve tahkîm buyrulacaktır. Zaten İngilterenin tecâvüzât ve niyet-i harisânesine karşı yalnız Fransa'nın bî-garez politikası elyevm Memâlik-i Osmaniyye'yi vikâye edebilmesine nazaran i'tilâf-ı mezkûrun ibka'sı nezd-i cenâb-ı şehri-yârîlerinden daha mûcib-i menfaat görüleceğinin beyânı te'kîd-i --- ihlâsa vesile-i hüsne ittihâz kılındı. Ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân şevketlü padişah efendimiz hazretlerindedir.

Fî 19 Haziran Sene 1887

Belge No: 220

Meclis-i Vükelâ Mazbatası Sûretidir

Mısır mukavelenâmesinin tasdîki hakkında takdîm kılınan Fî 28 Ramazan Sene 304 tarihli encüme-i husûsî mazbatası manzûr-ı âlî buyrularak Fransa serfinin bu bâbda takdîm eylediği arîza-i husûsasına ve Rusya sefirinin ma'rûzât-ı vâkiasına nazaran ve meselenin ehemmiyet-i fevkalâdesine Binaen bugün mahsûsan akd-i meclis edilerek maslahatının her cihetinin bi'l-müzâkere kararının arzı irâde ve fermân buyrulacağını mübelliğ Fî 29 N Sene 304 tarihli tezkire-i husûsî üzerine ber-mûcib-i irâde-i seniyye bugün akd-i meclis olunarak îcâbı müzâkere ve Fransa sefirinin arîza-i mahsûsası sûreti dahi kırâat edildi. Meselenin müzâkeresine şurû' olunmadan evvel sâlefü'l-beyân encümen-i mahsûsa mazbatası müsveddesi ez ser-i nev mevki-i mütâlâa olunarak

mündericâtı îcâb-ı hâl-i maslahata muvâfık bulunmuş olup maa-mâ-flh müteâkıben Fransa ve Rusya sefirlerinin vâki‘ olan teblîgatı meselenin ehemmiyetini bir derece daha îzah eylemiş olmasına mebnî bu bâbda bir karar ittihâz olunmazdan evvel düvel-i muazzamadan diğerlerinin kesb-i ciddiyet etmesi me‘mûl olmayan işbû teblîgat üzerine olan rey ve mütâlaalarının anlaşılması muktezî görünmüş ve îzahat-ı vâkıya nazaran mukavelenâmenin tasdîki için muayyen olan müddetin inkizâsının eyyâm-ı tatiliye tesâdüfü cihetle vuku‘ bulan ihtâr üzerine gelecek pazartesi gününe temdîdine İngiltere Devleti tarafından muvâfakat olunduğundan Fransa ve Rusya sefirlerinin beyân-ı ma‘rûzsının buradaki sefirleri vâsıtasıyla düvel-i muazzamaya teblîğiyle alınacak cevâbları üzerine îcâbının bi’l-müzâkere arz-ı atebe-i ulyâ kılınması müttehiden tezekkür olundu ise de kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyy’l-emr efendimizindir.

Fî 29 Ramazan Sene 304 – Fî 8 Haziran Sene 303

Said / Münir / Hasan / Saib / Arifi / Ahmet Esad / Kâmil / Şefkati / Münîfe / Zihni / Mustafa (nâ-mizâc) / Zühdi (bulunmadı) / Cevdet /

Belge No: 221

Tezkire-i Sâmî Sûretidir

Mısır mukavelenâmesinin tasdîki hakkında takdîm kılınan encümen-i husûsî mazbatası manzûr-ı âlî buyrularak Fransa sefirinin bu bâbda takdîm eylediği arıza-i husûsasına ve Rusya sefirinin ma‘rûzât-ı vâkıyasına nazaran maslahatın her cihetinin bi’l-müzâkere kararının arzı hakkında şeref-sadır olan (s. 158) emr ü fermân-ı mülûkâneyi mübelliğ tezkire-i husûsî-i devletleri bugün Bâb-ı Âlî’de mahsûsan akd olunan meclis-i mahsûs-ı vükelâda bi’l-mütâlaa ol bâbda cereyân eden müzâkerâtın neticesini hâvî kaleme alınan mazbata leffen arz ve takdîm kılınmakla mündericâtı hakkında her ne vecihle irâde-i seniyye-i cenâb-ı padişahî şeref-müteallik buyrulur ise mantûk-ı celîli infâz edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim.

Fî 29 Ramazan Sene 304 ve Fî 8 Haziran Sene 303

İmzâ – Süreyya

Belge No: 222**İrâde-i Seniyye Sûret-i Münifesidir**

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbû tezkire-i sâmi-i Sadâret-penâhîleriyle melfûf meclis-i vükelâ mazbatası manzûr-ı âlî olmuş ve ber-vech-i tezekkür ve istizân îcâbının icrâsı husûsuna irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhîleri şeref-sadır olarak zikr olunan mazbata iâde kılınmış olmasıyla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyy'ül-emrindir.

Fî 4 Şevval Sene 304 ve Di 13 Haziran Sene 303

İmzâ – Süreyya

Belge No: 223**Mazbata-i Mahsûsa Sûretidir**

Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesine dâir İngiltere Devleti'yle tanzîm olunan mukavelenâmenin beşinci maddesinin bazı fıkralarına Fransa Devleti tarafından i'tirâz olunmuş ve bu i'tirâz Rusya Devleti cânibînden dahi te'yîd edilmiş olmasına mebnî şu hâlde zikr olunan mukavelenâmenin tasdik ve adem-i tasdikinde olan mehâzir nazar-ı mütâlaaya alınarak ol bâbda olan mütâlaa-i acizinin arzı telakki olunan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i padişahî iktizâ-yı âlîsinden olmakla îcâb-ı hâl ez ser-i nev teemmül olundu. Mehâta'lim-i âlî olduğu üzere Fransa'nın i'tirâzı Mısır'da İngiliz askeri çekildikten sonra mezkûr beşinci maddede musarrah ahvâle mebnî taraf-ı Devlet-i Âliyye tarafından Mısır'a asâkir-i şâhâne sevkî hâlinde veyahûd bazı mevâni' cihetle taraf-ı Devlet-i Âliyye'den asker gönderilemeyeceği zamanda Mısır'a İngiliz askeri sevkî için İngiltere'ye verilen me'zûniyyet hakkında olup İngiltere ise kendi askeri Mısır'da çekildikten sonra başka bir ecnebi devletin Mısır'ı askerle işgal edememesini taht-ı te'mîne almak azmînde sâbit olup bu maddenin bazı şerâitle tâ'dîli husûsunda İngiliz murahhasıyla cereyân eden mübâhasâtta ve Londra sefâret-i seniyyesi vâsıtasıyla İngiltere Hükûmeti nezdinde icrâ olunan teşebbüsâtta hükûmet-i müşârûnileyhümâyâ tebdîl-i azm ve karar ettirmek kabil olmadığı ve eğerce Mısır'da dâhili ve hârici muhâtara vuku'nda bunun mâni' vezâifinin Devlet-i Âliyye'ye hasrı sûreti daha ziyâde muvâfık-ı hakk ve salâhiyyet görünüyor ise de hakikat-i hâlde bu sevk-i asker maddesinin Devlet-i Âliyye'nin bir gâileli vaktine tesâdüfünde Mısır'a asker

göndermemesi hasebiyle diğer bir ecnebi devletin ve belki de bizzat İngiltere Devleti'nin Mısır'a bilâ-şart asker idhâl edebilmesi ihtimâli nazar-ı mütâlaaya alınır ise zikr olunan beşinci maddede takyîd olunduğu vecihle asker sevkîni îcâb eden hâlin indifâ'yla beraber çıkarılmak şartıyla ve hukûk-ı Saltanat-ı Seniyye'ye dokunmayarak mücerred bir îâne sûretiyle asker irsâli husûsunda İngiltere Devleti'ne me'zûniyyet verilmesi Mısır'ın Tunus gibi dûcar-ı istilâ olmak muhâtarasından vâreste olmasını te'mîne medâr olacağı cihetle bu sûret-i menâfi Devlet-i Âliyye'ye mugayyer denilemeyeceği derkârdır. Maa-hazâ zikr olunan mukavelenâme düvel-i muazzama tarafından tasdîk olunduktan sonra sened-i düveli hükmünde iktisâb edeceği ve bunun devletlere teblîğinde gerek Fransa Devleti ve gerek sâiri taraflarından her gûna kayd-ı ihtirâzî beyân olunur ise nazar-ı mütâlaaya alınarak tekrar İngiltere Devleti'yle bi'l-müzâkkere emr-i tahliyenin kararlaştırılması mukarrer olduğu gibi ileride her ne vakit lüzûm görünür ise (s. 159) işbû mukavelenâmenin bi'l-ittifâk tâ'dîli husûsunda ve hukûk-ı Saltanat-ı Seniyye'nin mahfûziyyetine dâir beyânnâme i'tâsına devlet-i müşârûnileyhümâ hâzır olduğundan zikr olunan mukavelenâmenin devletlerin tasdîkine şâyân olacak sûrette âtiyyen tâ'dîli mümkün olacağı ve hâlbuki şimdiden Almanya ve Avusturya ve İtalya Devletleri mukavelenâmeyi hâl-i hâzırında bile kabûle amâde oldukları vâreste-i arzıdır.

Fransa ve Rusya Devletleri'nin zikr olunan mukavelenâmenin tasdîkini mâni' çalışmalarını bunlarla İngiltere Devleti beyninde mevcûd olan bir rekâbet ve tesânüd-i menfaatten münbais olup bu rekâbetin mâni' ise Devlet-i Âliyye'nin yed-i iktidârında olmadığına nazaran kendi hukûk ve menâfine tevfiik hareket etmesi îcâb-ı hâlden olmasıyla bu kaideye riâyet ve devletyn-i müşârûnileyhümânın igbîrâzı müstelzem olmaması iktizâ edip maa-hazâ bunların arzûsunu te'lif edecek yolda İngiltere'ye tâ'dîli i'efkâr kabil olmadığı gibi âher sûrette Mısır'ı İngiltere'ye terk ettirmek husûsunda devletyn-i müşârûnileyhümâ beyân ve aded-i iktidâr etmemekte olduklarına ve İngiltere ise zikr olunan mukavelenâmenin adem-i tasdîki hâlinde Mısır'ı tahliye ve terk etmeyeceğini beyân ve düvel-i muazzamadan diğer üçü dahi mezkûr mukavelenâmeyi tasdîk ile Mısır'ın istilâsını tevzi ve ityân etmekte olmalarına nazaran mukavelenâmenin tasdîki îcâb-ı hâl ve menfaat-i devletten görünüyor.

Bu sırada İngiltere ile İtalya, Avusturya ve İspanya Devletleri beyninde Bahr-i Sefid'de istatükonun muhâfazası zımnında bir ittifâk akd olunduğu dünkü gün İtalya

sefirinin vâki‘ olan ifâdâtından anlaşılmış ve buda Fransa Devleti’nin mukavelenâmeye i‘tirâzı ile beraber kendisi dahi Bahr-i Sefid’de hâlel-pezir olacak olan muvâzeneden dolayı hürriyet-i hareketinin muhâfaza ile kendi menfaatinin îcâbâtına göre tavır alacağını beyân eylesini müteâkıb zuhûra gelmiş olmasına nazaran mukavelenâmenin adem-i tasdîki hâlinde İngiltere Mısır’ı terk etmemekle beraber Fransa’yı Bahr-i Sefid’de Memâlik-i Şâhâne’den bir mahalli tasalluttan mâni‘ için olacağı melhûz olduğu gibi İngiltere’nin Mısır’da takrîri hâlinde menfaati olan devletlerin Devlet-i Âliyye’nin mazarratına olarak birer sûretle hissedâr-ı menfaat edilmeleri dahi ihtimâlden ba‘id değildir.

Mukavelenâmenin tasdîki hâlinde ya ahkâm-ı hâzırasıyla veyahûd hasbe’l-lüzûm tâ‘dîlât icrâsıyla Mısır’ın emr-i tahliyesi te’min edilmiş olacağı misillû umûr-ı mâlîyeye vâkıf bazı zevât tarafından ihtâr olunduğu üzere Mısır’ın ma’sûniyyetinden dolayı i‘tibâr-ı mâlîyenin tezâyüd edeceği cihetle Mısır vergisiyle te’min olunan ve bunun faizi yüzde beşten üç, üç buçuk raddesine kadar tenzîl ve bir tedbîr-i mâlî ile tesvîye olunarak fazla kalacak karşılığı üzerine altı yedi milyon kadar bir istikrâz akdi mümkün olacağından bu vâsita hazine-i celîlenin müzâyakasını def‘ ile beraber levâzım-ı askeriyenin tesvîye-i ismânında kâfi olacağı mehâta‘lim-i ale’ş-şümul hazret-i Hilâfet-penâhî buyruldukta emr ü fermân hazret-i veliyyü’l-emr efendimizindir.

Fî 4 L Sene 304 ve Fî 13 Haziran Sene 303

Belge No: 224

Meclis-i Vükelâ Mazbatası Sûretidir

Mısır mukavelenâmesine dâir Fransa sefirinin takdîm eylediği arîza-i husûsaya ve Rusya sefirinin ma‘rûzât-ı vâkıasına nazaran ve meselenin ehemmiyet-i fevkalâdesine Binaen maslahatın her cihetinin bi’l-müzâkere kararının arzı hakkında şeref-sadır olan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhî üzerine bu bâbda bir karar ittihâz olunmazdan evvel zikr olunan Fransa ve Rusya sefirlerinin beyânât-ı ma‘rûzasının buradaki sefirler vasıtasıyla düvel-i muazzamaya tebliğiyle alınacak cevâblar üzerine îcâbının bi’l-müzâkere arz-ı atebe-i ulyâ kılınması hakkında meclis-i âcîzânemizden tanzîm ve takdîm kılınan mazbata ve ol bâbda (s. 160) şeref-müteallik buyrulan irâde-i seniyye üzerine keyfiyyet Hâriciye Nezâreti’ne havâle olunmuştu. Nezâret-i müşârûnileyhümâdan vârid olup sûreti miyâne-i bengânemizde kırâat olunan

tezkirede Fransa ve Rusya sefirlerinin vâki‘ olan teblîgatı üzerine Almanya sefirinin hükûmet-i metbûasının bu bâbdaki fikr ve mütâlaası istifsâr olundukta Almanya Kabinetosu’nun mezkûr mukavelenâmenin adem-i tasdîki zımnında Fransa ve Rusya elçilerinin Bâb-ı Âlî’ye karşı tehdit-kerâne lisân isti‘mâl etmiş oldukları sahîh ise hükûmet-i metbûalarının niyetine muvâfık olmadığı i‘tikâdında bulunduğunu beyâna memûr olduğunu ifâde eylediği gibi Avusturya ve İtalya sefirlerinin ifâdâtı dahi müşârûnileyh Almanya sefirinin beyânâtı dâiresinde bulunmuş olmakla beraber İtalya sefiri geçende Fransa elçisiyle vâki‘ olan musâhabâttan bir girîz-gâh verildiği takdîrde müşârûnileyhin ikâ‘-ı müşkîlâttan feragât edeceğini istidlâl eylediğini ilâve etmiş idüğü beyân olunduğuna ve Londra sefâret-i seniyyesinin mütâlaa olunan telgrafnâmesi tercümesinde dahi Lord Salisbury zikr olunan mukavelenâmenin tasdîkince olan imtinâ’nın derece-i vehâmetinden ve bu keyfiyet devletinin vâki‘ ve haysiyetini sektedâr edeceği cihetle çar ve nâ-çar yeni bir politikanın mebd-i hareketi olacağından bahisle bil-cümle Avrupa devletlerinin tavr-ı hareketine nazaran Rusya Devleti, Devlet-i Âliyye aleyhinde hiçbir şeye teşebbüs edemeyeceği gibi devlet-i müşârûnileyhümânın Hükûmet-i Seniyye’yi tervîc ve iltizâm eylemekte müttetikü’l-efkâr olup Fransa dahi bir gûna tehdîdâtı icrâ etmekte muktedir olmadığını Bâb-ı Âlî’nin menfaat-i iktizâsından bulunan emr-i tasdîkin karîben icrâ edileceği ümidinde bulunduğunu ifâde eylediği ve sefâret-i seniyye-i müşârûnileyhümânın diğerk telgrafnâmesinde dahi emr-i tasdîk için muayyen olan müddetin son mühlet olmak üzere temmuz-ı efrencinin üçüncü gününe kadar temdîde müşârûnileyh tarafından muvâfakat edildiği muharrer olmuştur. Sefir-i müşârûnileyhümânın işbû beyânâtına ve Lord Salisbury’nin ifâdât-ı vâki‘asına nazaran mesele-i Mısriyye’nin düvel-i muazzamanın cümleten kabûlüne mazhar olabilecek sûrette bitirilmesi kabil olacağı misillü bu iş için bir konferans talebi hakkındaki mülâhâza üzerine dahi müdâvele-i efkâr olunarak müşârûnileyh Salisbury’nin siyâk-ı ifâdâtına göre şimdiki hâlde böyle bir konferans teklîfi vuku’nda İngiltere Hükûmeti’nin muvâfakat etmeyeceği anlaşıldığı gibi bu işe mürevvic olan devletlerin dahi kabûl etmeleri melhûz olmadığına mukavelenâmenin tasdîkinden sonra vuku‘ bulacak teblîğ üzerine düvel-i muazzama tarafından dermeyân edilecek kuyûd-ı ihtirâziyyenin nazar-ı mütâlaaya alınarak onun üzerine bir karar ittihâzı kabil olduğu misillü ileride emr-i tahliyenin icrâsı husûsunda bir gûna müşkîlâta tesâdüf edildiği hâlde ol vakit bir konferans vâsıtasıyla tesvîye-i maslahata çare bulunması dahi mümkünâttan bulunmuş olduğuna Binaen şu mütâlaât üzerine mukavelenâmenin tasdîk

ve adem-i tâsdik bahsinde ez ser-i nev ta'mîk-i efkâr olduğu mesele-i Mısriyye'nin hâl-i muallakîde terkî kabil olamayacağı gibi mukavelenâmenin tasdîkinden imtinâ' olunduğu takdîrde bunun İngiltere Devleti'nce yeni bir politikanın mebd-i hareketi olacak gayet vahim bir muamele add olunacağı müşârünileyh Salisbury'nin ifâdâtından müstebân olmasına göre ileride Mısır'ın İngiltere'nin himâyesine alınmasını veyahûd müstemlekâtına ilâvesi teşebbüsâtının meydana gelmesi gibi ahvâlin vuku' şâyân-ı teemmül ve ictinâb olup bunun mahzûr ve mazarratı ise müstagnî-i tafsîl olduğu ve mukavelenin tasdîki takdîrinde emr-i tahliyenin şimdiden İngiltere Hükûmeti'nin taht-ı taahhüd ve tasdîkine vaz' gibi te'mînâtı istilzâm edeceği ve adem-i tasdîkinden melhûz olan vehâmet ve mazarrata meydân verilmemiş olacağı cihetle mukavelenâme-i mezkûrun tasdîki lüzûmu bi'l-ittihâd tezekkür olunmuş ve buna ilâveten Sir Drummond Wolff tarafından i'tâ olunub miyâne-i bengânemizde kırâat olunan nota müsveddesi mündericâtı dahi emr-i tahliyyeye dâir İngiltere Hükûmeti tarafından işbû mukavele ile alınacak te'mînâta zamim olacağı cihetle yolunda ve münâsib görünerek leffen arz ve takdîm kılınmış ise de emr ü fermân mehâmet-i nişân-ı cenâb-ı şehîn-şâhî her ne merkezde şeref-sunû' ve sudûr buyrulur ise isâbet onda olacağı muhat-ilm buyrulduktâ kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 8 Şevval Sene 304 ve Fî 17 Haziran Sene 303

Belge No: 225

(s. 161)

Îrâde-i Husûsî Sûretidir

Mısır ve Bulgaristan meselelerine dâir meclis-i hass-i vükelâda bâ-tanzîm Fî 8 Şevval Sene 304 tarihli tezkire-i âlî-i Sadâret-penâhîleriyle arz ve takdîm kılınan iki kit'a mazbata manzûr-ı dekâyık-ı mevfür-ı hazret-i padişahî oldu. Zât-ı sâmi-i Hidivvilerinin mesned-i celîl-i Sadâret-uzmâyâ hîn-i memûriyyet-i âlîlerinde veli-nimet bî-nimetimiz zât-ı şevket-semân efendimiz hazretleri meslek-i müttehaz-ı mülûkânleri tarîk-i i'tidâl-perverî olduğundan Bâb-ı Âlî'ce dahi o mesleğin iltizâm olunması sûret-i mahsûsada tavsîye buyurmuş oldukları cihetle zât-ı sâmi-i fehîmânelerinin şimdiye kadar tarîk-i i'tidâlden inhirâf etmedikleri nezd-i âlîde ma'lûm ise de bazı devletlerin bir müddetten beri Bâb-ı Âlî'ce meslek-i i'tidâlin terk edildiği hakkındaki zan ve tahminleri bâdî-i müşkîlât olmaktadır. Mısır müzâkeresinin esnâ-yı müzâkeresinde Sir Drummond

Wolff tarafından vuku‘ bulan teklîfin Mısır’da kapitülasyonların def‘ ve İngiltere Hükûmeti’nin asker-i şâhâne ile birlikte hareket etmek üzerine Mısır’a asker irsâline taraf-ı Saltanat-ı Seniyye’den me‘zûn olacağı ve Sevakin’in cihet-i merbûtiyeti gibi noktalarına taraf-ı eşrâf-ı hazret-i Hilâfet-penâhîlerinden i‘tirâz buyrulduğu misillû muahheren tanzîm olunan ve mücerred Mısır’ın İngiliz askerinden tahliyesi için Fransa Hükûmeti’nin tasdîk etme niyetinde bulunduğu Fransa sefirinin ifâdâtından anlaşıldığı meclis-i vükelâ mazbatasında sarâhaten beyân olunmasına mebnî mûcibince işâret buyrulan mukavele müsveddesinin beşinci maddesi hükmüne dahi i‘tirâz buyrularak madde-i mezkûrenin Mısır’da bir ihtilâl-i dâhili vuku‘nda veyahûd bir hâricen muhâtara zuhûrunda doğrudan doğruya Devlet-i Âliyye tarafından sevk-i askerle teskîn ve def‘ edilmek ve fakat Devlet-i Âliyye o sırada bir gâile ile meşgul bulunur da İngiltere Devleti’nin muâvenetine muhtâc bulunursa devlet-i müşârûnileyhümânın muâvenetine mürâcaat olunmak yolunda madde-i mezkûrenin tâ‘dîli yolunda emr ü fermân buyrulmuştu. Saltanat-ı Seniyye’nin Mısır komiseri Ahmet Muhtâr Paşa hazretlerinden bu kere vârid olup manzûr-ı âlî buyrulan lâyhada dahi tıbk-veli-nimet bî-minnetimiz şevket-meâb efendimiz hazretlerinin tâ‘dîlini emr ü fermân buyurdıkları cihetlerin tâ‘dîli lüzûmu beyân olunmakla beraber mukavele-i mezkûrenin nikât-ı adidesine bî-hakkın i‘tirâz olunduğu gibi lâyhâ-i mezkûrenin bâlâsında “Fî 24 Teşrîn-i evvel Sene 85 tarihli mukavelenâme hükmünce Mısır’da icrâsı muktezî add edilen tedâbir-i ıslâhiyye ba‘de’-d-tamam “ tarafeyn komiserlerinin devlet-i metbûalarına takdîm edecekleri reportlar üzerine şerâit-i tahliye müzâkeresine bed’an olacağı muharrer olduğu hâlde müşârûnileyhümânın Mısır’a muvâsalatından beri İngilizlerin işe sokulmak istememesiyle tedâbir-i ıslâhiyyeden hiçbir şey yapılmadığı muharrer bulunmuş olup vâkıâ mâru’z-zikr mukavelede gösterilen tedâbir-i ıslâhiyye kararlaştırılıp mevkiî-i icrâya konulmadığından ikinci mukavelenin tanzîmine nasıl girişilebileceği cây-ı mülâhâza olup bununla beraber ikinci mukavele yapılmış olsa bile birincisinin ahkâmı bâkî kalacağı derkâr ve şâyed mukavele-i âhire tasdîk buyrulmayacak olur ise Mısır’la beraber Hicaz’ın ve kıt‘a-i Yemeniyye’nin elden çıkabilmesi ihtimâli taraf-ı sâmi-i Sadâret-penâhîlerinden işrâb buyrulmuş ise de müşârûnileyh Muhtâr Paşa’nın lâyhâsında dahi beyân olunduğu üzere mukavele-i âhire İngilizlerin Mısır’dan çıkacağını te‘mîn etmediği cihetle işrâb buyrulan tehlikenin mukavelenin yapılması ile dahi ber-taraf olmayacağı bedîhi ve aşikârdır. Diğer taraftan Rusya ve Fransa sefirleri devletlerinden almış oldukları ta‘lîmât-ı cedîde ve evâmîr-i

sarîh hükmünce mevzû-i bahs olan mukaveleyi tasdik etmeyeceklerini ve hatta Fransa sefiri hükûmet-i metbûasının siyâseten ve inde'l-îcâb fa'âlen ve maddeten ve Rusya Devleti'yle maan Devlet-i Âliyye'ye muâvenet edeceklerini beyân etmektedirler. Binaen aleyh Lord Salisbury'yi ile bi'l-muhâbere gün ta'yîn olunmaksızın temdîd-i müddete muvâfakat istihmâline sarf-ı mesâi ve ikdâmât-ı fevkalâde olunmakla beraber diğer taraftan (s. 162) Muhtâr Paşa'nın lâyhâsında münderiç mütâlaâtı üzerine arîz ve amîk müzâkere-i maslahatla bâ-mazbata atebe-i ulyâya arz keyfiyyet olunması irâde ve fermân buyrulmuştur. Bulgaristan meselesine gelince Rusya Devleti heyet-i niyâbetin yerine kâ'im olmak üzere bir nâmzed ta'yînini teklîf etmiş ve bu teklîfin diğer devletlere kabûl ettirilmesi için Almanya Devleti'nin dahi tevessüt edeceğini beyân eylemiş olduğu hâlde devlet-i müşârûnileyhümânın maksâdı diğer devletlerce şâyân-ı kabûl olmayan bu gibi teklîf ile işi uzatıp vakit kazanmak olduğundan bu meseleye bir an evvel hüsn-i netice verilmek için düvel-i muazzamaya mürâcaat olunması sûreti Bâb-ı Âlî'ce tensîb olunmasına Binaen ol bâbda düvel-i muazzama kabinelerine tahrîrât-ı umûmîyye gönderilmiş olduğu hâlde bu meseleye dâir sâlefû'z-zikr meclis-i vükelâ mazbatasında meselenin bir nihâyete irsâli devletler beyninde vâki' olan mübâyenet-i efkârın izâlesiyle bir i'tilâf husûlüne mütevakıf olarak bu i'tilâf ise revîş-i hâle göre karibü'l-husûl olmadığı anlaşıldığı gösterilmiştir. Bununla beraber Bulgarların meyl göstermiş oldukları Prens Kolurgan'ın Avusturya prenslerinden yüzbaşı rütbesinde bir zât bulunması hasebiyle bunun intihâbı Rusya Devleti'ce hoş görünmeyerek asla ve kat'a kabûl ve tasdik olunmayacağından bu keyfiyyet Devlet-i Âliyye hakkında dâi'-i mazarrat olacağı gibi Bulgaristan'ın şimdiki hâlinde kalması dahî Bulgarların dahi Bonopart zamanında olduğu gibi ilân-ı cumhuriyetle ba'de Prens Aleksandır'ı davet eylemelerini ve istifâsını verdiği sırada irâde eylediği nutkta Bulgarların Makedonya'ya tecâvüzü hâlinde kendisinin dahi gönüllü olarak Bulgar ordusunda hizmet edeceğini beyân eylemesi dahi delâlet eylediği üzere Prens Aleksandır'ın maksâd-ı asliyyesi Makedonya'ya tecâvüzle Bulgaristan'ı bi't-tevsî' ilân-ı istiklâl olduğundan prens müşârûnileyhinde bu maksâdı istihsâle sarf-ı mukadderet eylemesi gibi bazı netâyic-i vehime tevellüd etmek ihtimâlinden ba'id olmadığına ve bu meselenin neticesine intizâren bir kuvve-i ihtiyâdiyye olmak üzere silahaltında bulundurulmakta olan kolordu-yı hümâyûnların mesârif-i fevkalâdesi hazine-i celîleye bâr-girât olarak müstevîsine usret çekilmekte olmasından dolayı mezkûr kolorduların dağıtılması mazbata-i ma'rûzda arz ve istizân olunmuş ise de Bulgaristan'ın hâl-i hâzırı ne netice

edeceği veli-nimetimiz bî-minnetimiz şevket-meâb efendimiz hazretlerini pek ziyâde endişe-nâk eylediğine Binaen bu maddenin dahi gayet etraflı teemmül ve müzâkeresiyle kararının kezâlik bâ-mazbata arz olunması cümle-i irâdât-ı seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhîleri bulunmuş ve zikr olunan iki kıt'a mazbata ve telgrafâtı müşârünileyh Muhtâr Paşa'nın lâyhası sûretiyle maan ve leffen sev-i âlî-i Hidivvilerine irsâl kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 9 Şevval Sene 304 ve 18 Haziran Sene 303

Belge No: 226

Meclis-i Mahsûsa-i Vükelâ Mazbatası Sûretidir

(İşbû mazbata 159 numaralı sahifede munderic olduğundan mükerrerdir.)

Mısır mukavelenâmesine dâir Fransa sefirinin takdîm eylediği arîza-i husûsaya ve Rusya sefirinin ma'rûzât-ı vâkıasına nazaran ve meselenin ehemmiyet-i fevkalâdesine Binaen maslahatın her cihetinin bi'l-müzâkere kararının arzı hakkında şeref-sadır olan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhî üzerine bu bâbda bir karar ittihâz olunmazdan evvel zikr olunan Fransa ve Rusya sefirlerinin beyânât-ı ma'rûzsının buradaki sefirler vasıtasıyla düvel-i muazzamaya tebliğiyle alınacak cevâblar üzerine icâbının bi'l-müzâkere arz-ı atebe-i ulyâ kılınması hakkında meclis-i âcizânemizden tanzîm ve takdîm kılınan mazbata ve ol bâbda şeref-müteallik buyrulan irâde-i seniyye üzerine keyfiyyet Hâriciye Nezâreti'ne havâle olunmuştu. Nezâret-i müşârünileyhümâdan vârid olup sûreti miyâne-i bengânemizde kırâat olunan tezkirede Fransa (s. 163) ve Rusya sefirlerinin vâki' olan teblîgatı üzerine Almanya sefirinin hükûmet-i metbûasının bu bâbdaki fikr ve mütâlaası istifsâr olundukta Almanya Kabinetosu'nun mezkûr mukavelenâmenin adem-i tasdîki zımında Fransa ve Rusya elçilerinin Bâb-ı Âlî'ye karşı tehdit-kerâne lisân isti'mâl etmiş oldukları sahîh ise hükûmet-i metbûalarının niyetine muvâfık olmadığı i'tikâdında bulunduğunu beyâna memûr olduğunu ifâde eylediği gibi Avusturya ve İtalya sefirlerinin ifâdâtı dahi müşârünileyh Almanya sefirinin beyânâtı dâiresinde bulunmuş olmakla beraber İtalya sefiri geçende Fransa elçisiyle vâki' olan musâhabâttan bir girîz-gâh verildiği takdîrde müşârünileyhin ikâ'-ı müşkîlâttan feragât edeceğini istidlâl eylediğini ilâve etmiş idüğü beyân olduğuna ve Londra sefâret-i seniyyesinin mütâlaa olunan telgrafnâmesi tercümesinde dahi Lord Salisbury zikr olunan mukavelenâmenin tasdîkince olan

imtinâ'nın derece-i vehâmetinden ve bu keyfiyyet devletinin vâki' ve haysiyetini sekte-dâr edeceği cihetle çar ve nâ-çar yeni bir politikanın mebd-i hareketi olacağından bahisle bil-cümle Avrupa devletlerinin tavr-ı hareketine nazaran Rusya Devleti Devlet-i Âliyye aleyhinde hiçbir şeye teşebbüs edemeyeceği gibi devlet-i müşârûnileyhümânın Hükûmet-i Seniyye'yi tervîc ve iltizâm eylemekte müttefikü'l-efkâr olup Fransa dahi bir gûna tehdîdâtı icrâ etmekte muktedir olmadığını Bâb-ı Âlî'nin menfaat-i iktizâsından bulunan emr-i tasdîkin karîben icrâ edileceği ümidinde bulunduğunu ifade eylediği ve sefâret-i seniyye-i müşârûnileyhümânın diğer telgrafnâmesinde dahi emr-i tasdîk için muayyen olan müddetin son mühlet olmak üzere temmuz-ı efrencinin üçüncü gününe kadar temdîde müşârûnileyh tarafından muvâfakat edildiği muharrer olmuştur. Sefir-i müşârûnileyhümânın işbû beyânâtına ve Lord Salisbury'nin ifâdât-ı vâki'asına nazaran mesele-i Mısriyye'nin düvel-i muazzamanın cümleten kabûlüne mazhar olabilecek sûrette bitirilmesi kabil olacağı misillü bu iş için bir konferans-ı tabîf hakkındaki mülâhâza üzerine bir dahi müdâvele-i efkâr olunarak müşârûnileyh Salisbury'nin siyâk-ı ifâdâtına göre şimdiki hâlde böyle bir konferans teklîfi vuku'nda İngiltere Hükûmeti'nin muvâfakat etmeyeceği anlaşıldığı gibi bu işe mürevvic olan devletlerin dahi kabûl etmeleri melhûz olmadığına mukavelenâmenin tasdîkenden sonra vuku' bulacak teblîğ üzerine düvel-i muazzama tarafından dermeyân edilecek kuyûd-ı ihtirâzîyyenin nazar-ı mütâlaaya alınarak onun üzerine bir karar ittihâzı kabil olduğu misillü ileride emr-i tahliyenin icrâsı husûsunda bir gûna müşkîlâta tesâdüf edildiği hâlde ol vakit bir konferans vâsıtasıyla tesvîye-i maslahata çare bulunması dahi mümkünâtan bulunmuş olduğuna Binaen şu mütâlaât üzerine mukavelenâmenin tasdîk ve adem-i tâsdik bahsinde --- ta'mîk-i efkâr olduğu mesele-i Mısriyye'nin hâl-i muallakîde terkî kabil olamayacağı gibi mukavelenâmenin tasdîkenden imtinâ' olduğu takdîrde bunun İngiltere Devleti'nce yeni bir politikanın mebd-i hareketi olacak gayet vahim bir muamele add olunacağı müşârûnileyh Salisbury'nin ifâdâtından müstebân olmasına göre ileride Mısır'ın İngiltere'nin himâyesine alınmasını veyahûd müstemlekâtına ilâvesi teşebbüsâtının meydana gelmesi gibi ahvâlin vuku' şâyân-ı teemmül ve ictinâb olup bunun mahzûr ve mazarratı ise müstagnî-i tafsîl olduğu ve mukavelenin tasdîki takdîrde emr-i tahliyenin şimdiden İngiltere Hükûmeti'nin taht-ı taahhüd ve tasdîkine vaz' gibi te'mînâtı istilzâm edeceği ve adem-i tasdîkenden melhûz olan vehâmet ve mazarrata meydân verilmemiş olacağı cihetle mukavelenâme-i mezkûrun tasdîki lüzûmu bi'l-ittihâd tezekkür olunmuş ve buna ilâveten Sir Drummond

Wolff tarafından i'tâ olunub miyâne-i bengânemizde kırâat olunan nota müsveddesi mündericâtı dahi emr-i tahliyeye dâir İngiltere Hükûmeti tarafından işbû mukavele ile alınacak te'mînâta zamim olacağı cihetle yolunda ve münâsib görünerek leffen arz ve takdîm kılınmış ise de emr ü fermân ----i nişân-ı cenâb-ı şehîn-şâhî her ne merkezde şeref-sunû' ve sudûr buyrulur ise isâbet onda olacağı mehâta'lim-ı âlî buyruldukte kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 8 Şevval Sene 304 ve Fî 17 Haziran Sene 303

Dâhiliye Nâzırı – Münir / Bahriye Nâzırı – Hasan / Serasker – Saib / Şurâ-yı Devlet Reisi – Arifi / Şeyhülislam – Esad / Sadrazam – Kâmil / Maarrif Nâzırı – Münife / Ticâret ve Nâfia Nâzırı – Zihni / Mâlîye Nâzırı – Zühdü / Adliye Nâzırı – Cevdet / Hâriciye Nâzırı – Said / Sadâret Müsteşârı – Saffeti

Belge No: 227

(s. 164)

Nota Müsveddesi Sûretidir

Şurası mukarrerdir ki mukavelenâmenin beşinci maddesinde musarrah ahvâlde mebnî İngiltere askerinin Mısır'dan te'hir-i celbine veya ileride emr-i tahliyeden sonra oraya bi't-tekrar İngiliz askeri sevkîne lüzûm görünecek olur ise asâkir-i merkûmenin Mısır'da vücûdu Hükûmet-i Seniyye'ye sadece bir muâvenet kabilinden olacak ve fermân-ı hümâyûnlar mücibince hukûk-ı hükümrân ve şân ve hüküm ve nüfûz-ı padişahîye hiçbir vecihle tecâvüz veyahûd irâs-ı hâlel etmeyecektir. Kezâlik şurası mukarrerdir ki ileride lüzûmu his olunur ise mukavele-i mezkûre tarafeyn-i akideyn beyinde bi'l-ittifâk tâ'dîl olunabilecektir. Fakat Bahr-i Sefid'de sâhildâr düvel-i muazzamadan birinin mukavelenâmeye adem-i muvâfakatinden dolayı beşinci maddenin icrâsında vuku' gelecek te'hir hukûk-ı hükümrân-ı hazret-i padişahî ile tamamîyyet-i mülkiyye-i Saltanat-ı Seniyye'leri zararına olarak müsâidât mutâlebine mahall vermeyecektir. Elhâsıl şurası dahi mukarrerdir ki devleteyn murahhasları beyinde Fî 22 Mayıs Sene 87 tarihiyle mübâdele olunan notanın (mukavele-i mezkûrenin vesâit-i icrâiyyesine ez ser-i nev bi'l-müzâkere kararlaştırılacaktır İlh) kelimeleri ile başlayan son i'bârenin sûret-i tahliyeyi şâmil olması lâzım gelecektir.

Zühdü / Cevdet / Said / Münir / Hasan / Ali Saib / Arifi / Ahmet Esad / Kâmil / Münife / Zihni / Mustafa

Belge No: 228

Meclis-i Mahsûsa-i Vükelâ Mazbatası Sûretidir

Mısır ve Bulgaristan meselelerine dâir olan iki kıt'a mazbata-i ma'rûz manzûr-ı âlî buyrularak Mısır mukavelesinin esnâ-yı müzâkeresinde Sir Drummond Wolff tarafından vuku' bulan teklîfin Mısır'da kapitülasyonların ref' ve İngiltere Hükûmeti'nin asker-i şâhâne ile birlikte hareket etmek üzere Mısır'a asker irsâline taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'den me'zûniyyet olacağı ve Sevakin'in cihet-i merbûtu gibi noktalarına taraf-ı eşrâf-i hazret-i Hilâfet-penâhîleri i'tirâz buyrulduğu misillü mukavelenâmenin beşinci maddesi hükmüne dahi i'tirâz buyrularak madde-i mezkûrenin Mısır'da bir ihtilâl-i dâhili vuku'nda veyahûd hâricen bir muhâtara zuhûrunda doğrudan doğruya Devlet-i Âliyye tarafından sevk-i askerle teskîn ve def' edilmek ve fakat o sırada Devlet-i Âliyye bir gâile ile meşgul bulunup da İngiltere Devleti'nin muâvenetine muhtâc bulunursa devlet-i müşârûnileyhümânın muâvenetine mürâcaat olunmak yolunda tâ'dîli lüzûmu dahi irâde ve fermân buyrulmuş olduğuna ve Saltanat-ı Seniyye'nin Mısır komiseri Ahmed Muhtâr Paşa'dan bu kere vârid olup manzûr-ı âlî buyrulan lâyhada tâ'dîlât lâzıme beyân ve 24 Teşrîn-i Evvel Sene 85 tarihli mukavele hükmünce Mısır'da icrâsı muktezî add edilen tedâbir-i ıslâhiyye ba'de't-tamam tarafeyn komiserlerinin devlet-i metbûalarına takdîm edecekleri reportlar üzerine şerâit-i tahliye müzâkeresine bed'an olunmak meşrût olduğu kendisinin Mısır'a muvâsalatından beri İngilizlerin işe sokulmak istememesiyle tedâbir-i ıslâhiyyeden hiçbir şey yapılmadığı dahi dermeyân olunub vâkıa mukavele-i mezkûrede gösterilen tedâbir-i ıslâhiyye kararlaştırılarak mevkiî-i icrâyâ konmadıkça ikinci mukavelenâmenin tanzîmi cây-ı mülâhâza olunmakla beraber ikinci mukavele yapılmış olsa bile birincisinin ahkâmı bâkî kalacağı derkâr bulunduğuna ve diğer taraftan Fransa ve Rusya sefirleri devletlerinden almış oldukları ta'limât-ı cedîde ve evâmir-i sarîha hükmünce mevzû-i bahs olan mukavelenâmeyi tasdîk etmeyeceklerini ve Fransa sefirinin hükûmet-i metbûasının siyâseten ve inde'l-îcâb fa'âlen ve maddeten ve Rusya Devleti'yle maan Devlet-i Âliyye'ye muâvenet edeceklerini beyân etmekte idüğüne Binaen Lord Salisbury ile bi'l-muhâbere gün ta'yîn etmeksizin temdid-i müddete muvâfakat istihsâline sarf-ı mesâi (s. 165) ve ikdâmât olunmakla beraber diğer taraftan

müşârunileyh Muhtâr Paşa'nın lâyhasında münderic mütâlaât üzerine arz ve amîk müzâkere-i maslahatla keyfiyyetin bâ-mazbata atebe-i ulyâya azr olunması ve Bulgaristan meselesinin tekrar bi'l-müzâkere kararını hâvî mazbatanın takdîmi hakkında şeref-sânih olan emr ü fermân-ı hümâyûn cenâb-ı cihân-bânî 9 Şevval Sene 304 tarihli tezkire-i husûsî ile teblîğ olunmakla bu bâbda bilâ- taraf müzâkere ve lâyiha-i mebhûse dahi mütâlaa olundu.

Paşa-yı müşârunileyh 24 Teşrîn-i Evvel Sene 85 tarihli mukavelenâme hükmünce tedâbir-i ıslâhiyye icrâsından sonra tarafeyn komiserlerinin devlet-i metbûalarına takdîm edecekleri reportlar üzerine şerâit-i tahliyenin müzâkeresine bed'an olunacağı muharrer olduğu ve henüz tedâbir-i ıslâhiyyeden bir şey yapılmamış olduğu hâlde şimdi yapılacak mukavele mukaddemesinde "komiserler devletlerine reportlarını takdîm etmişlerdir" denilmesi ve sâil-i ıslâhiyyenin hâsıl olduğunu işrâb edeceği cihetle işi devletin tasdik-i zımnisinden kurtarmak için mukaddimedeki "komiserlerin reportlarını takdîm eyledikleri" sözünün tayyî münâsib add olduğunu beyân edip hâlbuki Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesini kararlaştırmak için mukaddemâ olunan davet üzerine İngiltere Devleti tarafından murahhas ta'yîn kılınan Sir Drummond Wolff ile cereyân eden mükâlemede İngiliz askerinin Mısır'dan çekilmesini Mısır'da bazı ıslahât icrâsına ta'lîk eyleyen İngiltere murahhası olup eğerce ol vakit bilâ-şart emr-i tahliyeyi kararlaştırmak kabil olsa ıslahât icrâsına ta'lîk olunmayarak buna Devlet-i Âliyye'ce maa'l-memnûniyye muvâfakat olunacağı derkâr ise de İngiltere Devleti'nce bir hayli fedakârlık ihtiyâr olunmuş olduğu hâlde Mısır'ın müstakbeli te'mîn olmadıkça askerini geriye almayacağı kat'iyen beyân kılınması üzerine nâ-çâr olarak 24 Teşrîn-i Evvel Sene 85 tarihli mukavelenâme akd olunmuştu. Aradan bir sene geçer geçmez emr-i tahliyenin kararlaştırılması İngiltere Devleti'ne teklîf ve te'kîd olunması üzerine bu def'a Sir Drummond Wolff'un memûren Der-saâdet'te gelerek vermiş olduğu birinci lâyhada Mısır'ın idâre-i mülkiyye ve adlîyesice ıslahât icrâsı kapitülasyonların ilgâ veya tâ'dîline mütevakkıf olduğu ve İngiltere Devleti Mısır'ı kendi askerinden ne şerâit ile tahliye edeceğini beyân kılınmış ve ol hâlde müşârunileyh Muhtâr Paşa'ya lede'l-iş'âr müşârunileyhden vürûd eden Fî 3 Mart Sene 303 tarihli mufâssal report mündericâtından Mısır'da kapitülasyonların ıslahât-ı mezkûrenin icrâsına mâni' ahvâlden olduğu istidlâl olmuş olup maa-hazâ emr-i tahliyenin muahedât-ı kadîmenin ilgâ veya tâ'dîli gibi bir emr-i müşkîle ta'lîki Mısır'da İngiliz işgal-i askerinin imtidâdını istilzâm edeceği cihetle meseleyi o misillû bir

mâna'dan kurtarmak için Sir Drummond Wolff ile cereyân eden mübâhase neticesinde kapitülasyonların tâ'dîli husûsuna başkaca teşebbüs olunmak üzere bu husûsunun emr-i tahliyye dâir olan müzâkereden hâric tutulmasına muvâfakati istihsâl olunmuş idüğüne ve bu kere tanzîm olunan mukavelenâmenin mukaddemesinde komiserler kendi reportlarını devlet-i metbûlarına takdîm etmiş olduklarının beyânıyla iktifâ olunub ıslahâtın icrââtını tazmîn edecek bir i'bâre olmadığı gibi ber-vech-i ma'rûz fi'l-asıl ıslahâtın icrâsı talebinde bulunan İngiltere Devleti olmasına mebnî icrââtın tasdîk-i zımnısından var olacak olsa ol bâbdaki matlûb hâsıl olmuş olarak İngiltere'nin tâ'dîline mahall bırakmayacağı cihetle Devlet-i Âliyye'nin lehine olacağından paşa-yı müşârûnileyhümânın beyân eylediği i'bârenin tayyî lâzım geleceği derkârdır.

Paşa-yı müşârûnileyhümânın mütâlaasına göre mukavelenâmenin Süveyş Kanalı'nda serbest-i seyr-ü sefâine dâir olan üçüncü maddesinde her devletin sefâininin rûsûm-ı muayyeni îfâ ederek ve elyevm mer'ıyyü'l-icrâ olunan veya aid olduğu idâre tarafından ileride neşr edilecek olan nizâmâta tevfiik hareket eyleyeceğine dâir münderic fıkra üzerine ileride keyf-i mâ-yeşa' nizâma kalkışmamaları için fıkra-i mezkûrenin “veya aid olduğu idâre tarafından şerâit te'sîsisini nâtik fermân-ı âlînin hükm-i dâiresinde ileride neşr edilecek olan” cümlesiyle tebdîli sûreti gösterilmiş ise de bunda mevzû-i bahs olan idâre Süveyş Kanalı Komisyonu'nun idâresi demek olarak bunun tarafından ileride neşr edilecek olan nizâmât ta'bîrinden maksâd (s. 166) kanala dâir olan idâre-i mezkûrenin salâhiyyet dâiresinde neşr edeceği ma'lûmat ma'nasını mutâzamın olmasıyla paşa-yı müşârûnileyhümânın ilâve etmek istediği kayd zaten ve ma'nen mevcûd olduğu ve madde-i mezkûrede gösterildiği üzere “Mısır'da bulunan düvel-i mümzîye politika memûrlarının kanaldan mürûr ve ubûrun emniyetini veya serbestîsini tehdîd edecek bazı ahvâl zuhûr ettikçe mukavelenâmenin icrâ-yı ahkâmına dikkat edecekleri gibi içlerinden birinin davet vuku'nda Bâb-ı Âlî veyahahûd Hidivviyyet cânibînden mansûb komiser-i mahsûsun riyâset-i tahtında bi'l-ictimâ' muhâtarayı mûcib ahvâli tahkîk ve isbât ile beraber Hidivviyyet-i Mısriyye tarafından kanalın himâyesini ve serbest-i mürûr ve ubûrunu te'mîne sâlih vesâite mürâcaat olunabilmesi için keyfiyyeti Hidivviyyet-i müşârûnileyhe iş'âr eylecekleri” cümlesinin mukaddemesi neticesine muvâfık düştüğünden sâlefü'z-zikr “içlerinden biri tarafından davet vuku'nda” âhire başlayan fıkranın “düvel-i mümzî politika memûrlarından birisinin göreceği lüzûm evvela Bâb-ı Âlî'ye bildirip Bâb-ı Âlî dahi komisyonda riyâset etmek üzere doğrudan doğruya tarafından bir komiser ta'yîn ederek veyahûd makâm-ı

Hidivviyyet'e nasb ettirerek" yolunda yazılmış ve "keyfiyyeti Hidivviyyet'te iş'âr eyleyecekleri" i'bâresi yerine dahi "keyfiyyeti Bâb-ı Âlî'ye iş'âr edeceklerdir" denilmesi ve yine madde-i mezkûre mûcibince her hâlde mukavelenâmeye layıkı vecihle riâyet edildiğini irâe ve isbât etmek maksâdıyla senede bir kere akd-i ictimâ' edecek heyetin riyaseti kimde olacağı ma'lûm olmadığından bu kere Bâb-ı Âlî'de olması mütâlaasına gelince kanalın serbest-i mürûr ve ubûruna dâir tanzîm olacak mukavelenâmenin icrâ-yı ahkâmına Mısır'da bulunan düvel-i mümzîye politika memûrları dikkate ve ol bâbda bir arıza vuku'nda komisyon şeklinde ictimâyâ memûr olacaklarından bu komisyonun riyâseti Bâb-ı Âlî veyahûd Hidivviyyet cânibinden mansûb bir komiserde olacağından serbest-i mürûr ve ubûrun vesâit-i te'mîniyyesine dâir verilecek kararları kuvve-i icrâiyyeye yani Hidivviye-i müşârünileyhümâyâ vermeleri muvafık-ı usûl olmakla ve bu komisyon gerek her iktizâ ettikçe ve gerek mukavelenâmenin ahkâmına riâyet edildiğini tedkik ve tasdîk için senede bir def'a akd-i ictimâ' eyledikçe riyâseti herhâlde Bâb-ı Âlî veyahûd Hidivviyyet cânibinden mansûb komiserde olacağı musarraha olmasıyla bunda bir gûna kayd-ı ihtirâzîye mahall görülmediği ve "mukavele-i mezkûrenin Hittâ-i Mısriyye'nin müdâfaası ve kanalın emniyeti için lüzûm görünecek tedâbire ikâ'-ı mevâni' edemeyeceği" cümlesinin dahi emr-i müdâfaanın İngiltere Devleti'ne adem-i inhisârı mülâhâzasıyla "Hittâ-i Mısriyye'nin müdâfaası ve kanalın emniyeti için Devlet-i Âliyye'nin lüzûm göreceği tedâbire mukavele-i mezkûre ikâ'-ı mevâni' edemez" i'bâresiyle tâ'dîli beyân olunur ise de beşinci maddede muayyen ve ayrıca teâtîsi mukarrer olan notada musarraha olduğu üzere tedâbir-i müdâfaa Devlet-i Âliyye'ye aid olup bu bâbda İngiltere Devleti yalnız muâveneten me'zûn olacağı cihetle bunun dahi i'bâre-i tebdîle hâcet görünmediği ve maa-mâ-fih kanalın serbest-i mürûr ve ubûruna dâir olan yapılacak mukavelenâme devletlerle bi'l-müzâkere ileride tanzîm olunacak bir şey olduğundan şimdiden bunun sûret-i kat'iyede tahdîd-i i'bâretine mahall olmadığı vâreste-i arz ve beyândır. Mukavelenâmenin dördüncü maddesinde "Sudan'ın hâl-i iğtişâşâ ile Mısır'da vuku'ât-ı politikadan münbais şevriş ve fesâd bir müddet hudûdun emniyetini ve Mısır âsâyiş ve ahâlîsinin mahfûziyeti için" fıkrasındaki hudûd lafzının İngilizlerin dermeyân etmekten maksâdları Sudan'ı Mısır'dan başka tanımak olmasıyla bu kelime ile cihet-i Sudan bir hittâ-i münferide hükmünde kalacağından hudûd ta'birinin irâdından sarf-ı nazar olunarak bu cümlesinin "Sudan'ın hâl-i iğtişâşâ ile Mısır'da âsâyiş-i dâhilinin te'sîsi" diye yazılması ve yine madde-i mezkûrede "İngiltere Devleti memleketin

muhafazasına” cümlesine bedel “İngiltere Devleti muvakkaten memleketin muhâfazasına” diye tahrîri ve kezâ madde-i mezkûrede “Mısır ordusu üzerinde tefîş-i umumi icrâsına” fıkrası Hittâ-i Mısriyye kuvve-i askeriyyesinin fermân-ı hümâyûnlar ile mahdûd ve muayyen olan hudûd ve salâhiyyetine dokunarak sû-i tefsîre vesile olacağı cihetle bu fıkranın dahi “her daim fermân-ı âlînin hükmü dâiresinde bulunacak olan Mısır ordusunun nizâm ve intizâmlarına nezâret” cümlesine tahvîli dermeyân olunub beyândan müstagnî olduğu üzere mukavelenâmenin ikinci maddesinde (s. 167) “Hidivviyyet-i Mısriyye Mısır’a müteallik fermânlarda musarrah araziye şamilidir” i bâresiyle Mısır ve Sudan kıt’a-i vâhîde hükmünde kayıd olmuş olduğundan zikr olunan fıkradaki hudûd lafzı Sudan hudûduna ma’tûf olsa bile bunun Mısır’dan tefrîkini müstelzem olmadığı ve mezkûr mukavelenâmenin beşinci maddesinde “bunun akdi tarihinden itibâren üç senenin inkizâsında İngiltere Hükûmeti askerini Mısır’dan çekecektir” kaydı mevcûd iken dördüncü maddenin irâe olunan fıkrasında “muvakkaten” kelimesinin tahrîrine mahall görülmediği ve madde-i mezkûrede “Mısır ordusu üzerinde tefîş-i umûmî icrasına” dâir olan fıkraya gelince bu dahi Mısır’daki hâl-i hâzırın ta’rîfinden ibâret olup mukavelenâmenin beşinci madde hükmünce emr-i tahliyeden iki sene sonra maru’z-zikr dördüncü maddenin şerâit-i mündericâtı kâmilen hükümden sâkit olacağı mukayyed ve Mısır’a dâir olan fermân-ı hümâyûnların mahfûziyyet-i ahkâmı kezâlik mukavelenâmede musarrah olmakla bunun içinde ibâre tebdîline hâcet olmadığı paşa-yı müşârünileyhümânın cümle-i mütâlaâtından olmak üzere mukavelenâmenin beşinci maddesindeki “eğer ol vakit dâhilen veya hâricen bir muhâtara zuhûru emr-i tahliyenin te’hirine lüzûm gösterecek olur ise İngiliz askeri bu muhâtaranın izâlesine müteâkıb derhâl Mısır’dan çekilecek” cümlesi şâyân-ı dikkat ve İngilizlerin her vakit veya dâhili bir muhâtara tevellüdüne muktedir oldukları rehin-i rütbe-i bedahet olmasıyla müddet-i tahliyenin husûlünde dâhilen bir âsâyişsizlik his olunur ise bu hâl idâre-i hükûmetin acz ve zaîfinden ileri geleceği cihetle idâre-i dâhiliyede Hidiv’e muavin ve müşâvir olmak ve emr-i tahliyeyi tesrî’ etmek için taraf-ı Devlet-i Âliyye’den bir memûr irsâl olunacağı tarzında veyahûd buna yakın şekilde diğerk bir ibâre ilâvesine çalışılması ve muhâtara-i hâriciye bahsinde dahi “Devlet-i Âliyye İngiltere ile müştereken Mısır’ın müdâfaasına şimdiden müttefikdir” ibâresinin yazılması ve “Hittâ-i Mısriyye’nin taârruzdan masûniyyeti” cümlesine “düvel-i ecnebiyyeye” karşı kelimesinin ilâvesi lâzım geleceği gibi madde-i mezkûrenin sevk-i askere dâir olan fıkrâtı İngiltere’yi Mısır üzerinde birinci derece bir hukûka mâlik

etmekte olmasıyla “ba‘de‘t-tahliye Mısır‘da dâhili bir iğtişâş vuku‘ bulurda Devlet-i Âliyye dahi bazı esbâb-ı mâna‘dan dolayı Mısır‘a asker sevk edemediği hâlde sâir devletlere bâ-tercîh İngiltere‘yi Mısır‘a asker idhâline davetle şerâit-i duhûliyesini ol vakit müzâkere ve imzâ etmeyi şimdiden taahhüd eder” cümlesinin tahrîr kılınması beyân olunub işbû mukavelenâme ba‘de‘t-tasdîk devletlere tebliğinde bazı devletler tarafından dermeyân olunacak kuyûd-ı ihtirâzîye üzerine tâ‘dîl olunduktan sonra düvel-i muazzamanın kabûlüyle bir sened-i-i düvel hükmünü iktisâb edeceğinden icrâ-yı ahkâmı husûnda İngiltere Devleti hem Devlet-i Âliyye‘ye hemde diğer devletlere karşı resmî bir taahhüd tahtına girmiş olacağı cihetle öyle olur olmaz vesile ile Mısır‘dan askerini çekmekten imtinâ‘ edemeyeceği misillû idâre-i dâhiliyede Hidiv‘e muavin ve müşâvir olmak ve emr-i tahliyeyi teshîl eylemek için taraf-ı Devlet-i Âliyye‘den memûr irsâli gibi bir teklîfin devlet-i müşârûnileyhümânın adem-i muvâfakatine müsâdif olması ve Hidiv‘ede girân gelerek razı olmaması mülâhâzasına Binaen bunun teklîfi münâsib olmayıp muhâtarâ-i hâriciye bahsinde “Devlet-i Âliyye‘nin İngiltere ile müştereken Mısır‘ın müdâfaasına şimdiden müttefikdir” ibâresinin yazılması mütâlaasına gelince bu ibârenin Mısır hakkında İngiltere‘ye hakk-ı iştirâk ma‘nâsını tazmîn edeceği cihetle bizce câiz olmadıktan başka devlet-i sâirenin dahi i‘tirâzına hedef olacağı ve “Hittâ-i Mısıriyye‘nin taârruzdan masûniyyeti” cümlesine “düvel-i ecnebiyyeye karşı” ibâresinin ilâvesi ise zaten bir devletin kendi mülküne taârruz etmesi hatırası vârid olmadığı gibi bend-i mezkûrede muayyen ahvâlde “Hükûmet-i Seniyye Mısır‘ı askerle işgâl etmek hakkını isti‘mâl eyleyecektir” kaydı taârruzdan masûniyyetinin îcâbına ma‘tûf olduğu şübheden azâde olmakla ve dâhili bir ihtilâl vuku‘nda “Devlet-i Âliyye bazı esbâb-ı mâni‘ dan dolayı Mısır‘a asker sevk edemediği hâlde İngiltere‘yi sâir devletlere bâ-tercîh Mısır‘a asker idhâline davetle şerâit-i duhûliyesi ol vakit müzâkere ve imzâ etmeyi şimdiden taahhüd eder” cümlesinin tahrîrinde dahi bu ibâredeki tercîh sözü diğer devletlere dokunacağı gibi devlet Mısır‘a asker sevkîne mâni‘ olamadığı zamanda iğtişâşânın def‘ini kendisi der-uhde etsin demek olur ise de bu bâbda buraca cereyân eden mübâhesâtta ve Londra sefâret-i seniyyesi vâsıtasıyla olunan teşebbüsâtta şâyed hîn-i hâcet taraf-ı Devlet-i Âliyye‘den (s. 168) asker sevkinde vakit zâyî‘ edilecek olur ise diğer bir devlet Mısır‘ı işgâl-i askerisi altına almağa fırsat bulur mülâhâzasıyla devlet-i müşârûnileyhümânın iknâ‘ı kabil olmadığı kezâlik paşa-yı müşârûnleyh tarafından irâd olduğuna göre mukavelenâmenin altıncı maddesinde “Hidivviyyet-i Mısıriyye ile mukâvelât tanzîm veya kabûl etmiş olan sâir devletlere bildirilecektir”

cümlesi Hidivviyyet-i Mısriyye'ye devletlerle mukavele tanzîmine bir hakk kazandıracağı ve hükm-i fermân-ı âliye dokunacağı cihetle Hidivviyyet'le mukavele akdinden ve devletler sözü kaldırılıp ale'l-ıtlâk "sâir iktizâ eden devletlere dahi bildireceklerdir" diye yazılması mülâhâzasına gelindiğinde bu madde de "Hidivviyyet-i Mısriyye ile mukâvelât tanzîm ve kabûl etmiş olan sâir devletlere bildireceklerdir" ibâresinden maksâd zikr olunan mukavelenâmenin düvel-i muazzamadan başka hangi devletlere teblîğ olunacağını ta'rîften ibâret olarak "sâir iktizâ eden devletlere bildirilecektir" ta'bîri maksâdı lâyıkıyla ta'rîf edemeyeceği cihetle tebdîli münâsib olmayıp da bunda vârid olabilecek cihet Hidivviyyet'in düvel-i muazzama ile değil memûrları ile akd-i mükâveleye me'zûn olduğundan tavsî-i me'zûniyyetin ma'nâsını şâmil olmamak için zikr olunan ibâreye bir memûr kelimesi ilâvesine mahall görülebilir ise de bunun dahi mukavelenâmenin hîn-i tasdîkinde mübâdele olunacak notada tasrîhi mümkün olacağı cihetlerle paşa-yı müşârûnileyhümânın mütâlaâtı zikr olunan mukavelenâmede talîmât icrâsını müstelzim görülmemiştir.

Müstagni-i arz ve îzah olduğu üzere müşârûnileyh ile üç ay kadar devâm eden müzâkerede ve Londra sefâret-i seniyyesi vâsıtasıyla Londra Kabinetosu'nda dahi icrâ kılınan teblîgat ve teşebbüsâtta Mısır'da dâhili bir ihtilâl vuku'nda doğrudan doğruya taraf-ı Devlet-i Âliyye'den sevk-i askerle teskîn ve def' olunub İngiltere'nin muâvenetine yalnız hârici bir muhâtara zuhûrunda mürâcaat edilmesi için pek çok çalışılmış ise de İngiltere Devleti kanalın küşâdından beri Mısır'ın hâli tebdîl ederek mevkiîten bir husûsîyyet kesb eylediği ve kanaldan mürûr ve ubûr eden sefâinden dörtte üçü kendisine aid olması ve Hindistan'ın akser tarîki bulunması cihetlerle Mısır'daki menfaati düvel-i sâireden ziyâde bulunduğu beyânıyla Hittâ-i Mısriyye'nin âtiyen emniyet-i dâhiliyesince kanâat-ı kâfi hâsıl etmedikçe Mısır'ı tahliye edemeyeceğini kat'iyen beyân ve bu da dâhilen ve hâricen bir muhâtara vuku'nda Mısır'a asker sevkinde Devlet-i Âliyye'ye icrâ-yı muâvenetle me'zûn edilmesiyle hâsıl olacağını dermeyân etmesinden dolayı nihâyetü'l-emr mukavelenâmenin beşinci maddesiyle dâhili veye hârici muhâtara vuku'da İngiltere'nin Devlet-i Âliyye ile birlikte Mısır'a asker sevkine me'zûn olması kararlaştırılmış ve bu me'zûniyyet ahvâl-i mezkûrede Devlet-i Âliyye'ye mücerred bir muâvenetten ibâret olmasıyla devlet-i müşârûnileyh tarafından beyânnâme-i mahsûsa ile dahi îzah olunduğu vecihle hukûk-ı hükûmrân-ı Saltanat-ı Seniyye'yi muhill olmadığı derkâr bulunmuştur. Maa-hazâ İngiliz askerinin bilâ-kayd ve şart Mısır'dan çıkarılması ihtimâli olsa bi't-tab o yola gidileceği bedîhi ise

de İngiltere Devleti'nin bedâyet-i işgalinden beri ittihâz eylediği meslek-i hareketinden ve bu bâbdaki beyânât-ı kat'ıyyesinden dahi istinbât olduğu vecile devlet-i müşârünileyhümâyâ Mısır'ı bilâ-kayd ve şart terk ettirmenin imkânı bulunmamasından dolayı emr-i işgâlin ila gayr-en-nihâye devâm eylememek için işin bir sûret-i tesvîyeye rabtı lâzımeden bulunmuş ve işbû mukavelenâme ile müddet-i tahliye ta'yîn ile Mısır'dan askerini çekeceği İngiltere'ye resmen taahhüd ettirilmesine nazaran mukavelenâmenin adem-i tasdîki hâlinde İngiltere'nin işbû taahhüde ber-teraf olarak hareketinde serbest kalacağı ve emr-i tahliyenin başka sûretle hâsıl olamayacağı cihetle bunun devlet hakkında netâyic-i mazarrayı istilzâm etmesi nazar-ı mütâlaadan devr edilemeyeceği gibi Fransa ve Rusya sefirlerinin hükûmet-i metbûalarının mukavelenâmeyi tasdik etmeyecekleri hakkındaki ifâdelerine ve Fransa'nın siyâseten ve inde'l-îcâb fa'âlen ve maddeten ve Rusya ile maan Devlet-i Âliyye'ye muâvenet edeceği hakkındaki Fransa sefirinin teblîgatına gelince ma'lûm-ı hakâyık-ı melzûm-ı âlî buyrulduğu üzere mukavelenâmenin beyne'd-devleteyn ba'de't-tasdîk resmen düvel-i muazzamaya teblîği ve şâyed bir i'tirâza uğrayacak olur ise devletlerin kuyûd-ı ihtirâziyeleri nazar-ı mütâlaaya alınarak tarihi ve şerâit-i tahliyenin yine beyne'd-devleteyn bi'l-müzâkere başkaca kararlaştırılması mukayyed ve meşrût olmasına göre mukavelenâme i'dâdi bir sûrette tanzîm olunmuş olmasıyla ba'de't-teblîğ (s. 169) zikr olunan mukavelenâmenin adem-i tasdîkinde ısrâr olunacak olduğu hâlde çünkü işbû mukavelenâme ile Mısır'ın tahliyesi İngiltere Devleti'ne esâsen taahhüd ettirilmiş olmak mülâbesiyle ol hâlde İngiltere ile zaman-ı tahliyenin ta'yîni devletlerin kabûlünü teshîl edecek yolda mukavelenâmenin tâ'dîli müzâkere olunarak bir karar verilmek îcâb edeceği cihetle vuku' bulacak i'tirâzın hükm-i mukavele ile İngiltere'nin mecbûr olduğu taahhüdâtı ihlâl etmeyeceği ve âhiren mübâdelesini kararlaştırılan nota îcâbınca ileride Devlet-i Âliyye'nin teklîfiyle mezkûr mukavelenâmenin tâ'dîl olunabileceği aşikâr olduğu misllü bu meselede şimdiye kadar ittihâz olunan meslek-i hareket işin vesâit-i maslahane ile tesvîyesi merkezinde olmasına ve Fransa ve Rusya Devletleri'nin mev'ûd olan muâvenet-i siyâsiyyeleri bir hüsn-i neticeye resîde olamaz ise muâvenet-i maddiyyeleri Devlet-i Âliyye'nin İngiltere'yi icbâr yoluna gitmesi hâlinde vâki' olacak demek olup bu ise Hükûmet-i Seniyye'ce ittihâz olunan meslekten inhirâfı müstelzem bulunmasına Binaen bu da şâyân-ı teemmül ve mülâhâza olmakla beraber bu meselede Devlet-i Âliyye'nin Fransa ve Rusya ile ittifâkı ihtimâline karşı İngiltere'ce dahi ittihâz olunmuş veyahûd olunacak olan tedâbire göre öyle bir mücadeleye devleteyn-i

müşârûnileyhümânın iştirâki muhtemel olmamasına ve Almanya ve Avusturya ve İtalya Devletleri'nin rey ve mütâlaaları mukavelenâmenin hukûk-ı Saltanat-ı Seniyye'ye dokunur bir yeri olmadığı beyânıyla taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'den tasdîki merkezinde bulunmasına ve cümle-i irâde-i Seniyye'den olduğu üzere sûret-i gayr-i mahdûdada temdîd-i müddet-i tasdîkiyye için Londra sefâret-i seniyyesi vâsıtasıyla İngiltere Devleti nezdinde teşebbüsât-ı lâzıme icrâ kılınarak sefâret-i müşârûnileyhümâdan cevâben gelip miyâne-i bengânemizde kırâat olunan telgrafnâmede Lord Salisbury'nin son bir haftalık mühlete muvâfakatinden dolayı şedîden dücâr-ı muvâheze olmuş ve âhiren bu maddeye dâir meclis-i meb'ûsanda cereyen eden mübâhase esnâsında hükûmetin ta'rizât-ı şedîdeye hedef olmuş olduğundan bahisle mühlet-i mezkûreyi bir gün bile temdîd etmek müstecîl idüğünü beyân eylediği gösterilmesine Binaen ve çünkü gerek mukavelenâmde ve gerek âhiren teâtîsi kararlaştırılmış olan beyânnâme de hukûk-ı şâhânenin mahfûziyyeti musarrah olduğu gibi zikr olunan mukavelenâmeyi kabûle meyl olan düvel-i muazzama dahi bu sûreti tasdîk etmekte olduklarına nazaran hem bu kayd bir kat daha te'kîd ve hemde Fransa ve Rusya Devletleri'nin bu bâbda olan i'tirâziyelerini ref' olmak üzere zikr olunan mukavelenâmenin hukûk-ı şâhâne ve tamamıyyet-i mülkiyyet-i Devlet-i Âliyye'yi zemân olan muahedâta hâlel gelmemek şartıyla tasdîk ve tevşîh buyrulması îcâb-ı hâl ve maslahata muvâfık olacağından ara-yı bengânemizde müttehid bulunmuş ve Sir Drummond Wolff tarafından i'tâ olunan sâlefü'z-zikr mazbata-i mütekaddimeye melfûfen arz ve takdîm kılınan nota müsveddesinin "mukavelenâmenin ileride tarafeyn-i akideyn beyninde bi'l-ittifâk tâ'dîli" cümlesi "Devlet-i Âliyye'nin teklifiyle" ibâresinin ilâvesi ve nihâyetine dahi teâtî olunacak mahremâne notanın son ibâresinin tarih ve şerâit-i tahliyeyi şâmil olunması gibi icrâ kılınan tazmîmâtı dahi yolunda görünmüş ve Bulgaristan meselesi hakkında ber-mantûk-ı emr ü fermân-ı hümâyûn der-dest olunan müzâkerâtın neticesi dahi başkaca mazbata ile arz olunacağı derkâr olarak mezkûr nota müsveddesi ve sefâret-i müşârûnileyhümânın telgrafnâmesi tercümesi Muhtâr Paşa'nın sâlefü'z-zikr lâyhâsıyla maan ve leffen arz ve takdîm kılınmış ise de kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 11 Şevval Sene 304 ve Fî 20 Haziran Sene 303

Belge No: 229**Tezkire-i Husûsî Sûretidir**

Mısır mukavelenâmesinin hep devletlerin kabûlüne lâıyk ve hukûk-ı Devlet-i Âliyye'ye muvâfık sûrette tâ'dîli hakkında dünkü gün Rüşdü Beğ Efendi vâsıtasıyla telakki olunan irâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî üzerine îcâb-ı hâl Hâriciye Nâzırı paşa hazretleriyle bi't-teemmül eğerce şimdiye kadar Fransa ve Rusya sefirlerinin (s. 170) i'tirâzâtı ma'lûm olmuş ise de i'tirâzât-ı mezkûrenin bir kere daha tedkik ve tahkîki zımında Hâriciye Müsteşârı Artin Efendi hazretlerinin sefâret-i müşârûnileyhümâ ile husûsî olarak görüşüp mukavele-i mezkûreye dâir bi'l-münâsib mübâhase açarak mütâlaa ve i'tirâzlarının zabtı tensîb ile efendi-i müşârûnileyh Trabya'ya gönderilmişti. Dünkü gün Fransa sefiri bugün Rusya elçisi ile görüşülüp ol bâbda cereyân eden musâhebat ve ve mübâhase-i zâtiyye üzerine zabt olunan mütâlaa ve i'tirâzâta göre efendi-i müşârûnileyh zikr olunan mukavelenâmenin sûret-i tashîhini irâe eylemiş ve müşârûnileyhümâ Fransa ve Rusya sefirleri bugün Bâb-ı Âlî'ye geldiklerinde mukavelenâmeye dâir Artin Efendi ile miyânelerinde cereyân eden musâhebatı tezkâr ile kendi mütâlaaları müşârûnileyh Artin Efendi'ye beyân kılınan mevâddan ibâret ise de bu da kendi efkâr ve mütâlaât-ı zâtiyyelerinden ibâret olup devlet-i metbûalarınca diğeri i'tirâzât olup olduğunu bilemediklerini ve arzû olduğu hâlde devletleriyle bi'l-muhâbere anlaşılabilirliğini beyân ve tekrar etmiş olmalarıyla zikr olunan mukavelenâmenin i'tirâzât-ı vâkı'aya göre surh ile tashîh olunan sûreti Fransızcasıyla beraber leffen takdîm kılınmıştır. Bu sûrette mukavele-i muadilenin beşinci maddesi mûcibince tahliye zamanında veya sonra Mısır'da dâhilen veya hâricen bir muhâtara vuku'nda bunun def' vâzifesini Devlet-i Âliyye der-uhde etmiş olacağından burası cây-ı teemmül olduğu gibi öyle bir muhâtara hâlinde İngiltere'nin Mısır'da olan menâfinin muhâfazasıyla kanalın masûniyyetine kanaat bahş olamayarak o mebhûsda şimdiye kadar cereyân eden müzâkerât ve muhâberâttan anlaşılın hâle göre İngiltere Devleti'nin bu sûreti kabûle iknâ' kabil olacağı kestirilemez ise de sûret-i muadile-i mezkûre üzerine veyahûd her ne vecihle tashîhi irâde ve fermân buyrulur ise ol sûrette gerek burada Sir Drummond Wolff marifetiyle ve gerek ta'lîmât-ı vâzih verilerek Londra sefâret-i seniyyesi vâsıtasıyla İngiltere Hükûmeti'ne teklîfi hakkında her ne fermân buyrulur ise îcâb- âlîsi icrâ olunacağını atebe-i ulyâya arzı mütemennâdır efendim.

Fî 20 Şevval Sene 304 ve Fî 29 Haziran Sene 303

İmzâ – Kâmil

Belge No: 230

İrâde-i Seniyye Sûret-i Münîfesidir

Mısır mukavelenâmesi hakkında Fransa ve Rusya sefirlerinin i'tirâzâtı hakkında bir kere daha tahkîk ve tahdîdi zımında Hâriciye Nâzırı paşa hazretleriyle bi't-teemmül tensîb olduğu vecihle Hâriciye Müsteşârı Artin Efendi hazretleri Trabya'ya gönderilerek müşârünileyhle Fransa ve Rusya sefirleri beyninde cereyân eden musâhebât ve mübâhase-i zâtiyye üzerine efendi-i müşârünileyh tarafından irâe olunan sûrete tevffikan mukavelenâmenin surh ile tâ'dîl olunan sûreti Fransızcasıyla beraber leffen arz ve takdîm kılındığı beyânıyla sûret-i muadile-i mezkûre üzere veyahûd her ne vecihle tashîhi emr ü fermân buyrulur ise ol sûrette gerek burada Sir Drummond Wolff marifetiyle ve gerek ta'limât-ı vâziha verilerek Londra sefâret-i seniyyesi vâsıtasıyla İngiltere Hükûmeti'ne teklîf hakkında istizân-ı irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâneyi hâvî şeref-vürûd olan Fî 21 Şevval Sene 304 tarihli tezkire-i husûsî-i Sadâret-penâhîleri melfûfâtıyla beraber lede'l-arz manzûr-ı âlî buyruldu. Melfûf suret-i muadile-i mezkûre üzerine dahi başkaca işâret olduğu vecihle mukavelenin birinci maddesinde mukavele-i hâzıra ile elyevm Mısır'da mer'yyü'l-icrâ olan fermân-ı hümâyûnlar ahkâmının hangi cihetleri tâ'dîl olunacağını bilinmesi lâzım geleceği gibi ikinci maddesinde Hidivviyyet-i Mısriyye Mısır'a taalluk fermân-ı hümâyûnlarda musarrah araziye şâmildir denilmiş ise de Ahmed Muhtâr Paşa hazretlerinden vârid olup ba'de'l-mütâlâa îade olunmak üzere müteferriatıyla beraber leffen irsâl olup sâmi-i fehîmâneleri kılınan arîzâda gösterildiği vecihle İtalyanlar Musavva'da tamamiyle yerleşmeyi tasavvur ederek ora için tedârikât-ı külliyye ve kuvviyyede bulunmuş olduklarından bu madde dahi şâyân-ı tedkik ve teemmül görüldüğüne ve dördüncü maddesinde muharrer hudûd lafzı (s. 171) Sudan'ı Mısır'dan tefrîk edip hâlbuki Sudan Mısır'ın mülhakâtından bulunduğundan lafz-ı mezkûrun tayyî ve yine dördüncü maddesinde münderic "memleketin" yerine Hittâ-i mezkûrenin denilmesi ve beşinci maddesinde "ta'yîn olunan müddet zarfında" cümlesinde üç senenin tasrîh olunması ve beşinci maddesinin tashîhinde "veya taahhüdât-ı düveliyyesini" terkîbi şâyân-ı teemmül ve müzâkere olup çünkü bu mukavele düvel-i muazzamanın taht-ı tasdîkine alınacağı cihetle ileride bu

devletlerden biri Hidivviyyet-i Mısriyye'nin taahhüdât-ı düveliyyesini icrâdan imtinâ' eylediğini serd ve ityân ile iâde-i intizâm için Hükûmet-i Seniyye'ye Mısır'a asker sevk etmek teklifini dermeyân edebileceğinden mümkün olduğu hâlde terkîb-i mezkûrun dahi tayy ve ihrâcına çalışılması ve Mısır'da asker sevkîni istilzâm edecek bir hâl vuku'nda Devlet-i Âliyye kuvve-i umûmiyyesini oraya sevk etmek mecbûriyetinde bulunmamak için ne kadar asker sevkî icâb edeceğinin şimdiden bilinmesi ve yeniden kaleme alınmış olan altıncı maddesinin fıkra-ı âhiresinde sened-i mezkûr mûcibince hiçbir devletin mukavele-i hâzırânın beşinci maddesiyle bu mukavelenâmeye merbût nizâmnâmede musarrah ahvâl müstesnâ olmak üzere hiçbir hâlde Mısır toprağına asker çıkarmaya hakkı olmayacaktır diye muharrer olup hatta ileride Hittâ-i Yemeniyye'de veya Hicaz'da asker sevkîni istilzâm edecek bir hâl zuhûruyla Devlet-i Âliyye'ce bu mahallere Mısır tarîkiyle asker sevkine lüzûm-ı hakîki görülecek olur ise Hükûmet-i Seniyye'nin dahi mezkûr mukavelenâmeye merbût nizâmnâmeye tabi olmaması lâzım geleceğinden burasının dahi tasrîh kılınması mühimm ve muktezî görüldüğüne Binaen bilâ-taraf müzâkeresiyle serian atebe-i ulyâ kılınması ve mazru'z-zikr tezkire-i husûsî-i fehîmânelerinin bir fıkrasında Fransa ve Rusya sefirleri Bâb-ı Âlî'ye geldiklerinde mukavelenâmeye dâir Artin Efendi ile miyânelerinde cereyân eden musâhebâtı tezkâr ile kendi mütâlaaları müşârûnileyh Artin Efendi'nin beyân kılınan mevâddan ibâret ise de devlet-i metbûalarınca diğeri i'tirâzât olup olmadığını bilemediklerini ve arzû olunduğu hâlde devletlerle bi'l-muhâbere anlaşılabilirliğini beyân ve tekrar eyledikleri muharrer olarak Hükûmet-i Seniyye hâl ve mevkiî icâbınca iltizâm eylediği meslek-i bî-tarafî ve i'tidâl-perverde devâm ve sebât eylemek lâzım gelip Binaen aleyh bu mukavelenâmenin hiçbir devletin hedef-i i'tirâzı olamayacak sûrette tanzîmi icâb edeceğinden devlet-i metbûalarının mukavele-i mezkûre hakkında i'tirâzâtı neden ibâret olduğu bi'l-muhâbere tahkîk ile imzâları tahtında tahrîren beyân eylemeleri zımında müşârûnileyhümâyâ icrâ-yı ta'lîmât olunması ve mümâileyh Wolff müzâkere girişmekten ictinâb ile Londra'ya avdet etmek üzere bu cuma günü huzûr-ı muallim-mevfûr-ı hazret-i şehri-yârîde şeref-musûl nâ'iliyet istidâsında olup Almanya sefiri dahi mümâileyhin işbû istidâsını tervîç etmekte bulunmuş ise de mesele tesvîye-pezir olmaksızın veda için mümâileyhin huzûr-ı hümâyûna kabûlü mukavele-i hâzırâdan memnûniyetini tazmîn edeceği cihetle câ'iz olmadığı gibi Wolff'un avdeti hâlinde müzâkere münkatî' olacağından ve mesâil-i âhirin iktizâsına ancak iki üç gün kalıp kendisi ise devleti tarafından bu işe memûr bulunduğundan murahhas-ı mümâileyhin

müzâkereye memûriyeti hakkında bir an evvel Londra'dan ta'limât ahz etmesi esbâbının sür'at-ı istihsâli şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i hazret-i padişahî iktizâ-yı âlîsinden olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 21 Şevval Sene 304 ve Fî 30 Haziran Sene 303

İmzâ – Süreyya

Belge No: 231

Mukavelenâme Sûretidir

Zat-ı şevket-semân-ı hazret-i padişahî ile haşmetlü Britanya-yı kebir ve İrlanda memâlik-i mücteması kraliçesi ve Hindistan imparatoriçesi hazretleri Fî 24 Teşrîn-i Evvel Sene 85 tarihinde Der-saâdet'te akd olunan mukavelenâmenin ahkâmına tevfiikan Mısır'a büyük komiserler i'zâm buyurmuş ve bu komiserler kendi reportlerini devlet-i metbûalrına takdîm eylemiş olduklarından zât-ı hazret-i padişahî ile kraliçe hazretleri mukavele-i mezkûrede musarrah nikâta tevfiikan diğerk bir nota akdine karar vererek bunun için (*boş*) murahhas ta'yîn eylemiş ve müşârûnileyhümâ yolunda ve muntazam görünen ruhsatnâmelerini --- ba'de'l-irae mevâdd-ı âtîyi kararlaştırmışlardır.

Birinci Madde – Elyevm Mısır'da mer'iyü'l-icrâ bulunan fermânlar mukavele-i hâzıra ile tâ'dîl edilmiş bulunmadıkça ibka' ve muhâfaza olunmuştur.

İkinci Madde – Hidivviyyet-i Mısriyye fermân-ı hümâyûnlarda musarrah araziyi şâmildir.

Üçüncü Madde – Hükûmet-i Seniyye cânibinden Berlin Muâhedenâmesi'ni imzâ eden devletler Süveyş Kanalı'ndan serbest-i seyr-ü sefâini bir kat daha te'mîn maksâdına müstenid bir mukavelenâmeyi tasvîb ve kabûle davet buyrulacağı gibi bu mukavelenâmede Süveyş Kanalı Bahrîsi'nin gerek sulh ve âsâyiş ve gerek muhâbere zamanlarında herhangi devlet sancağına hâmil olur ise olsun rûsûm-ı muayeneyi îfâ ederek ve elyevm mer'iyü'l-icrâ bulunan veya aid olduğu idâre tarafından ileride neşr edilecek olan nizâmâta tevfiik hareket eyleyerek bir denizden diğerk denize geçecek bilcümle sefâin-i hârbîyye ve ticâriyyeye dâima serbest ve açık bulunacağı beyân kılınacaktır. Mukavele-i mezkûrda düvel-i muazzamanın dahi muhâbere zamanında kanaldan serbest-i mürûra irâs-ı halel etmemeği ve kanala aid emvâl ve tesisâta riâyet etmeği taahhüd edecekleri ve kanalın ablukaya asla tabi olmayacağı ve ne kanalda ne de

Süveyş ile Portsaid limanlarından itibâren üç mil bahri mesâfe dâhilindi hiçbir gûna muhâbebe ve hareket-i hasmâne icrâ edilmeyeceği ve Mısır'da bulunan düvel-i mümzîye politika memûrlarının kanaldan mürûr ve ubûrun emniyetini veya serbestisini tehdîd edecek sûrette bazı ahvâl zuhûr ettikçe mukavelenâmenin icrâ-yı ahkâmına dikkat ve nezâret edecekleri gibi içlerinden biri tarafından davet vuku'nda Bâb-ı Âlî veyahûd Hidivviyyet cânibînden mansûb komiser-i mahsûsanın riyaseti tahtında bi'l-ictimâ' muhâtarayı mûcib ahvâli tahkîk ve isbât ile beraber Hidivviyyet-i Mısriyye tarafından kanalın himâyesini ve serbest-i mürûr ve ubûrunu te'mîne sâlih-i vesâite mürâcaat olunbilmesi için keyfiyeti Hidivviyyet-i müşârünileyhe iş'âr eyleyecekleri ve herhâlde mukavelenâmeye lâıyıkı vecihle riâyet edildiğini irâe ve isbât etmek maksâdıyla senede bir kere akd-i ictimâ' edecekleri ve Hittâ-i Mısriyye'nin müdâfaası ve kanalın emniyeti için Hükûmet-i Seniyye'ce lüzûm görülecek tedâbire ikâ'-i mevânî' edilmeyeceği ve nihâyetü'l-emr Hükûmet-i Seniyye'nin diğere devletleri dahi düvel-i mümzîye misillû mukavele-i mebhûseye iştirâke davet edeceği husûsları meşrût bulunacaktır.

Dördüncü (*Madde*) – Sudan'ın hâl-i iğtişâş ile Mısır'da vukuât-ı politikadan münbais şevriş ve fesâd bir müddet hudûdun emniyetini ve Mısır'ın âsâyış-i dâhilîsinin mahfûziyyeti için tedâbir-i ihtiyâtiyye-i fevkalâde ittihâzına lüzûm gösterebileceğine Binaen İngiltere Devleti beşinci maddede tayin olunan müddet zarfında memleketin muhafazasına ve tensîkât-ı askeriyesine nezâret eyleyecek ve bu niyetle mâru'z-zikr beşinci maddede meşrût olan müddet zarfında İngiliz askerinden lüzûm göreceği mikdarı Mısır'da bırakıp Mısır ordusu üzerinde tefiş-i umûmî icrâsına devâm edecektir.

Beşinci Madde – İşbû mukavelenâmenin akdi tarihinden itibâren üç senenin inkizâsında İngiltere Hükûmeti askerini Mısır'dan çekecek ve işbû emri tahliyeden iki sene sonra sâlefü'z-zikr dördüncü maddenin şerâit-i mundericesi kâmilen hükümden sâkıt olacaktır. Zikr olunan tahliye zamanında veya sonra dâhilen veya hâricen bir muhâtara zuhûr ettiği veya hâricen bir tecâvüz vuku'nda korkmaya bazı sebebler bulunduğu veyahûd dâhilen intizâm ve emniyet hâlel-pezir bulunduğu veyahûd Hidivviyyet-i Mısriyye devlet-i metbûaya karşı olan vezâif veya taahhüdât-ı düveliyyesini icrâdan imtinâ' eylediği takdîrde Hükûmet-i Seniyye def'-i taâruz veya îade-i intizâm için Mısır'a asker sevk etmek hakkını isti'mâl buyuracaktır.

(s. 177)

Altıncı Madde – Beşinci maddenin birinci fıkrasında gösterilen üç sene iktizâsında İngiliz askeri çekildikten sonra Hittâ-i Mısriyye'ye masûniyyet arazisi kaidesi kavâidinden müstefid olacak ve mukavele-i hâzırının akdinde düvel-i muazzama Hittâ-i Mısriyye'nin taâruzdan ma'sûniyyetini tasdik ve te'mîn eder bir senedi imzâya Hükûmet-i Seniyye cânibinden davet edileceklerdir. Sened-i mezkûr mûcibince hiçbir devlet mukavele-i hâzırının beşinci maddesiyle bu mukaveleye merbût nizâmnameye musarrah ahvâl müstesnâ olmak üzere hiçbir hâlde Mısır toprağına asker çıkarmak hakkına hâiz olmayacaktır.

Yedinci Madde – İşbû mukavelenâme tasdik olundukta tarfeyn-i muakkideyn keyfiyeti evvel emrde Berlin Muâhedenâmesi'ni imzâ eden devletlere ve ba'de memûrları Hidivviyyet-i Mısriyye ile mukâvelât tanzîm veya kabûl etmiş olan sâir devletlere resmen bildireceklerdir ve bunları işbû mukavelenâmeye muvâfakatlerini beyâna davet eyleyeceklerdir.

Sekizinci Madde – İleride lüzûmu hiss olunur ise mukavele-i hâzıra Hükûmet-i Seniyye'nin teklîfi üzerine tarfeyn-i akideyn beyninde bi'l-ittifâk tâ'dil olunacaktır.

Dokuzuncu Madde – İşbû mukavelenâme tasdik olunacak ve tasdiknâmeleri imzâsı tarihinde itibâren bir mâh zarfında ve mümkün ise daha evvel Der-saâdet'te mübâdele edilecektir.

Tasdik-il-mukal Murahhasân-ı müşârûnileyhümâ mukavele-i hâzırayı imzâ ve armalı mühürleriyle temhîr eylemiştir.

İşbû mukavelenâme (*boş*) tarihinde iki nüsha olarak Der-saâdet'te tanzîm olundu.

Belge No: 232

Tezkire-i Husûsî Sûretidir

Mısır mukâvlenâmesi hakkında Fransa ve Rusya sefirlerinin i'tirâzâtının bir kere daha tahkîk ve tahdîdi zımnında Trabya'ya gönderilen Hâriciye Müsteşarı Artin Efendi hazretleriyle sefâret-i müşârûnileyhümâ beyninde cereyân eden musâhebât ve mübâhase-i zâtîyye üzerine mukavelenâmenin tâ'dil olunan sûretinin gönderildiğine dâir olan tezkire-i husûsî-i senâveri manzûr-ı âlî buyrularak muadil-i mûcibince mezkûr mukavelenâmenin birinci ve ikinci ve dördüncü ve beşinci ve altıncı maddelerince şâyân-ı ta'dil ve müzâkere olan fikrâtı üzerine bilâ-araf müzâkere keyfiyyetle serian

arz-ı atebe-i ulyâ kılınması ve müşârûnileyhümâ Fransa ve Rusya sefirlerinin beyân eyledikleri mütâlaâtı müşârûnileyh Artin Efendi'ye beyân eyledikleri mevâddan ibâret ise de devlet-i metbûalarının mukavelenâme hakkında i'tirâzâtı ne gibi şeyler olduğunun bi'l-muhâbere tahkîk ile imzâları altında tahfîren beyân eylemeleri zımında müşârûnileyhümâyâ icrâ-yı teblîgat olunması ve İngiltere murahhası Sir Drummond Wolff müzâkereye girişmekten ictinâb etmekte olduğundan murahhas-ı mümâileyhin müzâkereye me'zûniyyeti hakkında bir an evvel Londra'dan ta'limât ahz etmesi esbâbının sür'at-i istihsâli irâde-i seniyye-i hazret-i padişahî iktizâ-yı âlîsinden olduğu hâvî Fî 21 Şevval Sene 304 tarihli tezkire-i husûsî-i devletleri alınıp Hâriciye Nâzırı paşa ve Artin Efendi hazretleriyle mütâlaa ve müzâkere olundu.

(s. 174)

Mukavelenâmenin birinci maddesinde “Elyevm Mısır'da mer'ıyyü'l-icrâ olan fermân-ı hümâyûnlar mukavele-i hâzıra ile tâ'dil edilmiş bulunmadıkça ibka' ve muhâfaza olunmuştur” ta'bîriyle tâ'dilin şumûlü mezkûr mukavelenâmenin üçüncü maddesiyle Süveyş Kanalı'nda sefâin-i harbiyyeye verilen serbest-i mürûr ve ubûr ve ona müteferri' muamelât ve dördüncü maddesinde Hittâ-i Mısriyye'de vukuât-ı politikadan münbais ahvâlden dolayı Hittâ-i mezkûrenin bir müddet muhâfaza-i âsâyiş zımında İngiltere Devleti'nin Mısır'da asker tutması ve tensikât-ı askeriyyesine nezâret eylemesi maddeleri ile beşinci maddede Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi zamanında veya sonra işbû maddede muayyen ahvâlden dolayı taraf-ı Devlet-i Âliyye'den Mısır'a asker sevkî kazıyyesine ve altıncı maddesinde Hittâ-i Mısriyye'nin taâruzdan masûniyyeti kaidesinin te'mîni ile ol bâbda yapılacak nizâmname mücibince vakten mine'l-evkât Süveyş Kanalı sedd olunacak olur ise berren bir denizden diğere denize asker nakl etmeğe devletlerin me'zûn olması maddelerine ra'cidir. Mukavelenin ikinci maddesinde “Hidivviyyet-i Mısriyye Mısır'a müteallik fermân-ı hümâyûnlarda musarrah araziye şamildir” ibâresi Musavva'yı dahi hâvî olduğundan ve zaten İtalyanların Musavva'nın Memâlik-i Şâhâne'den olduğunu gayr-i münkir oldukları gibi işbû mukavelenâmeyi sair devletlerle beraber İtalya Devleti dahi tasdik edeceğinden er geç orayı terk etmesi tabîidir.

Beşinci maddede Mısır'a asker sevkîni istilzâm edecek bir hâl vuku'nda Mısır'a taraf-ı Devlet-i Âliyye'den ne kadar asker sevkî icâb edeceği bahsine gelince bu hâl dâhili bir ihtilâlden münbais olur ise asker-i Mısriyye ile def' ve teskîn ve icâb-ı hâlde

asker-i merkûmeye muâvenet ve muzâheret için buradan dahi beş onbin asker irsâliyle gâile ber- taraf edilebilip şâyet bu ihtilâl-i sâbıkada olduğu gibi asker-i Mısriyye'nin isyânı veyahûd vakten mine'l-evkât Hidiv-i Mısır'ın dâire-i itâattan inhirâfı gibi bir sebebe mebnî olduğu takdîrde bi't-tab' yirmi bin veyahût daha ziyâde asker sevkî iktizâ eder. Mısır'a hârici bir taârruz vuku'nda bu taârruz vâz' olunacak masûniyyet arazisi kaidesine menâfî olacağından Devlet-i Âliyye istediği kadar asker göndermekle beraber diğer düvel-i müteahhidenin muâvenet-i faâliyelerini dahi talep etmekte muhtâr olur. Maa-mâ-fih şu mukavelenâmede lede'l-hâce taraf-ı Devlet-i Âliyye'den Mısır'a gönderilecek askerin tahdîd-i mikdarı bu mikdarın adem-i kifâyeti hâlinde üst tarafının hangi devlet tarafından gönderileceği meselesi tevellüd edebileceği ve bu ise isti'ane olacak devletin tercihi diğerlerinin rekâbetini davet edeceği cihetle câ'iz görülmemiştir.

Mukavelenin altıncı maddesi mûcibince "hiçbir devletin bu mukaveleye merbût nizâmnâmede musarraah ahvâl müstesnâ olmak üzere Mısır toprağına asker çıkarmaya hakkı olmayacaktır" kaydı zaten düvel-i ecnebiyyeye şâmil ise de ber-mûcib-i irâde-i seniyye Hükûmet-i Seniyye'nin bundan müstesnâ olduğu tasrîh ve mevâdd-ı sâirede işâret olunan ibârât ve kelmimât dahi tashîh olunmuş ve Rusya ve Fransa Devletleri'nin işbû mukavelenâme hakkında i'tirâzıtı neden ibâret olduğunu bi'l-muhâbere tahkîk ile imzâları tahtında tahrîren bildirilmeleri zımnında yarın sabah Artin Efendi'nin devleteyn-i müşârûnileyhümâ sefirleri ile görüşüp kendilerine icrâ-yı teblîgat eylemesi ve yeniden bir mukavelenâme tanzîmi için İngiltere murahhası Sir Drummond Wolff'a ta'lîmât istihsâlinin Londra sefâret-i seniyyesine iş'âr kılınması bi't-tensîb ol vecihle Rüstem Paşa hazretlerine bâ-telgraf teblîgat-ı lâzime icrâ kılınmış olduğunun atebe-i seniyyeye arzı mütemennâdır ve Muhtâr Paşa hazretlerinin arızası leffen iâde olunmuştur efendim.

Fî 21 Şevval Sene 304 ve Fî 30 Haziran Sene 303

Belge No: 233

(s. 175)

Tezkire-i Husûsî Sûretidir

Mısır mukavelesine dâir ba'd-ezîn edilecek müzâkerâtın yine buraca icrâsına Lord Salisbury'nin muvâfakatının istihsâli ve Hükûmet-i Seniyye'nin hukûk ve menâfinin hüsn-i müdâfaası hakkında ber-mantûk-ı emr ü fermân-ı hümayûn icrâ

kılınan vesâyâyâya cevâben müzâkerâtın Der-saâdet'te devamı ve Sir White'e bu bâbda ta'limât i'tâsı zımında icrâ olunan teblîgatın kabûlü mümkün olamayacağını müşârünileyh Salisbury'nin âtîyen ve ol bâbda te'süf-i izhâr ile vuku' bulan ifâdâtını ve parlamentonun ta'tilinden sonra tekrar müzâkerâta girişmek kabil olacağı mütâlaasında bulunduğu hâriciye müsteşârı tarafından beyân olunduğunu ve veli-nimet bî-minnetimiz şevket-meâb efendimiz hazretleriyle Hükûmet-i Seniyye'lerinin hukûk ve menâfîni müdâfaya sarf-ı mesâiden geri durmamakta olup tevcihât-ı cenâb-ı padişahîyi kesb-i istihkâka kemâkân hasr-ı nefsi eyleyeceğini hâvî Londra sefiri paşa hazretlerinden alınan iki kıt'a telgrafnâme tercümesinin gönderildiğine ve bu madde hakkında yazılan telgrafnâmelerde müşârünileyh Sir White'e ta'limât i'tâ ettirilmesine müteallik bir şey munderic olamadığı cihetle iş'âr-ı vâkı'anın bu fıkra için sefir-i müşârünileyhden telgrafla talep-i îzahat olunduğuna dâir Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresi manzûr-ı âlî buyrulmak üzere melfûfâtıyla beraber arz ve takdîm kılındı efendim.

Fî 27 Şevval Sene 304 ve Fî 6 Temmuz Sene 303

İmzâ – Kâmil

Belge No: 234

İrâde-i Seniyye Sûret-i Münîfesidir

Mısır mukavelenâmesine dâir ba'd-ezîn müzâkerâtın Der-saâdet'te icrâsı zımında İngiltere sefirine ta'limât i'tâsına Lord Salisbury'nin muvâfakati istihsâl olunamadığının ve ifâdât-ı sâireye dâir Londra sefâret-i seniyyesinden vârid olan iki kıt'a telgrafnâmenin takdîmini hâvî resîde-i dest-i ta'zîm olan Fî 27 Şevval Sene 304 tarihli tezkire-i sâmi-i Sadâret-penâhîleri melfûflarıyla lede'l-arz manzûr-ı âlî buyruldu. Mısır mukavelenâmesinin taraf-ı eşrâf-ı cenâb-ı padişahîden adem-i tasdîki hukûk-ı saltanat ve menâfî-i Hükûmet-i Seniyye ile kabil-i te'lif olamamasından neş'et eylediği ma'lûm olup ol bâbda şeref-müteallik buyrulan irâdât-ı seniyye-i cenâb-ı padişahî bâ-tezâkir husûsî-i kemteri teblîğ ve iş'âr kılınmıştı. Hukûk ve menâfî-i Saltanat-ı Seniyye'ye mugayyerâtı derkâr olan mezkûr mukavelenâmenin adem-i tasdîkenden dolayı müzâkerâtın buraca icrâsı zımında Sir White'e ta'limât ettirilmesi esbâbının istihsâline aid tedâbir ve teşebbüsât-ı lâzıme mübâderetle bu maksâdın husûlüne sarf-ı mesâi ve iktâmât olunmuş ve öteden beri İngiltere Devleti Mısır'ı tahliye ettikten sonra sâir bir devlet tarafından işgâl olunması ihtirâzında bulunduğundan ve hâlbuki Mısır

kıt'asında Saltanat-ı Seniyye'nin bedîhi olan hukûk-ı hükümrânesi ve İngiltere Devleti'nin menâfi-i husûsiyyesini beyne'd-devleteyn ittihâd ve ittifâk-kerâne hareketi istilzâm etmesi umûr-ı tabîi-i vâzihadan olup hatta Hindistan Valisi Lord Dofrin'in Dersaadet İngiltere sefâretinde bulunduğu esnâda bu ihtirâzı huzur-ı âlîde dahi dermeyân olunması üzerine Mısır'ın başka bir devlet tarafından işgal olunması hukûk ve menâfi-i Saltanat-ı Seniyye'yi ihlâl edeceği ve Binaenaleyh bu hukûkun muhâfazası ve idâmesi İngiltere Devleti'yle bu meselede husûl-i ittihâda mütevakıf olduğu taraf-ı eşrâf-i cenâb-ı padişahîden takdîr buyrularak hiçbir vakit tahliyeden sonra başka bir devletin işgaline nazar-ı sâmiha ile bakılmayarak hukûk-ı Saltanat-ı Seniyye'nin ve İngiltere Devleti'nin menâfi-i mahsûsunun muhâfazası için müddehiden hareket olunacağı hakkında müşârünileyh Lord Dofrin'e i'tâ-yı ta'limât buyrulmuş idüğünden İngilizlerin (s. 176) Mısır'ca olan menâfi-i mahsûsiyla hukûk-ı Saltanat-ı Seniyye'nin idâmesi madem ki beyne'd-devleteyn i'tilâf-kerâne harekete tevkîf ediyor şu hâlde Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesinden sonra başka bir devlet tarafından işgâl edilmesi gibi bir ihtirâza mahall kalmayacağına dâir mûcib-i itmi'nân olacak derecede îzahat ve te'mînât i'tâsı mukavelenin hukûk-ı Saltanat-ı Seniyye ile kabil-i telif bir sûrette tanzîmini teshîl edeceğinden ve Mısır'ın başkaca bir devlet tarafından işgal olunmaması zımında beyne'd-devleteyn ittihâd-kerâne ve müttetikâne hareketin lüzûmu takdîr ve kabûl olduğu hâlde bu mesele hakkında yeniden mukavele tanzîmi meselenin teferruâtı hükmünde kalacağından buralarının dahi bir sûret-i münâsibede îzâhıyla İngilizlerin husûl-i maksâda imâlesi için tedâbir-i müessere ve teşebbüsât-ı cedîdeye müsâraât olunması muktezâ-yı emr ü fermân-ı hazret-i padişahîden bulunmuş olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 27 Şevval Sene 304 ve Fî 6 Temmuz Sene 303

İmzâ – Süreyya

Belge No: 235

İrade-i Seniyye Sûret-i Münifesidir

Bugün İngiltere sefâreti baş tercümanı Sir Sandison İngiltere sefiri tarafından Hâriciye Müsteşârı Artin Efendi hazretlerinin nezdine gelerek hâl-i hâzırdan dolayı İngiltere tarafından Saltanat ve Hükûmet-i Seniyye aleyhine devleteyn beyninde öteden beri mevcûd olan hüsn-i münâsebât ve muvâlâta mugayyer olarak bizce bir hareket-i

hasmâne ve adâvet-kerâneye kat'ıyyen teşebbüs ve kıyâm olunmayacağına ve hûsusîyle İngiltere Devleti için Mısır meslesi bir takım fazla mesârifî ve Binaen aleyh fevkalâde vergi ahzına mûcib olacağı cihetle işbû teklîfîn lavğ edilmesi için İngilizlerin bir an akdem Mısır'ı kâmilen tahliye etmelerine ikdâm olunacağına emniyet buyrulmasını sefir-i mümâileyh arz ve istirhâm etmekte ve şimdiye değin bu mesele hakkında sefire bir ta'lîmât-ı mahsûsa vürûd etmemiş ise de mesele-i mezkûre hakkında Londra sefiri Rüstem Paşa hazretlerine irâdât-ı seniyye-i mülûkâne teblîğ ettirilmesi ile beraber şimdiki hâlde İngiltere'de hâsıl olan buhranın teskînine medâr olmak üzere biraz müddet te'ennî buyrulması muvâfık-ı hâl ve maslahat olacağını mütâlaât-ı zâtiyyesi olarak Mösyö White'ın beyân eylediğini ifâde etmiş olduğu müşârünileyh Artin Efendi tarafından atebe-i ulyâ-yı cenâb-ı şehin-şahîye arz edilmesi üzerine sefir-i müşârünileyh tarafından İngiltere Devleti nâmına olarak bu sûretle dahi irâne olunan asâr-ı hayr-i hevâhi mûcib-i mahzûziyyetine olarak zât-ı meâl-semân-ı cenâb-ı padişahî Devlet-i Âliyyeleri ile İngiltere Devleti beyninde mine'l-kâdîm câri olan münâsebât-ı hüsn ve muvâlât-kerâne iktizâsınca Mısır meselesinin bidâyetinden beri bu işin devleteyn beyninde bi'l-müzâkere hüsn-i tesvîyesi tarîkini ihtiyâr buyurarak bu maksâdını istihsâl için Hasan Fehmi Paşa hazretlerini memûriyyet-i mahsûsa ile Londra'ya i'zâm buyurmuş oldukları hâlde bu teşebbüsâtta maa't-teessüf bir netice-i hüsn hâsıl olmaması üzerine paşa-yı müşârünileyh avdet etmiş ve ondan sonra Sir Drummond Wolff İngiltere cânibinden bu işe memûren Der-saâdet'te gelip cereyân eden müzâkerât üzerine birinci mukavelenâme tanzîm olunmuş idi. Ondan sonra Wolff tekrar Der-saâdet'e gelerek Bâb-ı Âlî'ce kendisiyle tekrar müzâkerât olundu ise de netice-i müzâkerât iki hükümdâr-ı zîşân beyninde tasdîk olunmaksızın mümâileyhin avdeti vuku' buluştur. Muhtâc-ı îzah olmadığı üzere netice-i müzâkerâtın taraf-ı eşrâf-i hazret-i padişahîden tasdîk buyrulmaması yalnız bazı devletlerin i'tirâz ve muhâlefetlerinden ileri gelmeyip bi'l-hâssa bazı mevâddın hukûk-ı Saltanat-ı Seniyye ile kabil-i te'lîf olmaması cihetle veli-nimet bî-minnetimiz zât-ı şevket-semân efendimiz hazretleri mukavele-i mezkûrenin hâl-i hâzırî ile adem-i tasdîkini zât-ı Hilâfet-semân-ı mülûkâneleri için mübremü'l-îfâ bir vâzife add buyurdıkları ve İngiltere Hükûmeti'nin dahi zât-ı şevket-semân-ı hazret-i şahri-yarînin bu bâbda hâsıl olan mecburiyet (s. 177) meşr'u-i sahîhelerini bî-hakkın takdîr edeceğinden emniyet-i şâhâneleri ber-Kâmil bulunduğu velhâsıl zât-ı hazret-i padişahî bedâyet-i meseleden beri ittihâz buyurdıkları meslek iktizâsınca mevzû-i bahs olan Mısır meselesinin doğrudan doğruya devleteyn

beyninde bi'l-müzâkere bir an evvel hüsn-i neticeye irsâli arzû-yı samimisinde bulduklarından müzâkereye devâm için pek az bir zaman içinde Londra'dan bir ta'limât ahzına sarf-ı mesâi ve ikdâmât buyuracaklarını şevket-meâb efendimiz hazretlerinin kendisinin hemem-i mahsûsa-i hayr-i hevahisinden intizâr buyurmakta oldukları ahz ve telakki olunan irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûk-dârî mantûk-ı âlîsi vecihle bugün taraf-ı kemteride sefir-i müşârünileyhe bâ-tezkire-i mahsûsa teblîğ ve iş'âr kılınmıştır. Ma'lûm-ı âlî-i Sadâret-penâhîleri buyrulduğu üzere Mısır mukavelenâmesinin taraf-ı eşrâf-i hazret-i Hilâfet-penâhîden adem-i tasdîki mücerred bazı mevâddı hukûk ve menâfi-i Saltanat-ı Seniyye ile kabil-i te'lîf olamamasından neş'et edib maa-hazâ işin bugünkü kesb etmiş olduğu hâl üzere bırakılması Hükûmet-i Seniyye'ce menkûl ölçüde câ'iz olamayacağından mukavele-i mezkûrenin adem-i tasdîki ne gibi asbâb-ı fevkalâde-i mesrû'dan olduğunun ve Hükûmet-i Seniyye meseleyi doğrudan doğruya devleteyn beyninde tesvîye etmek arzû-yı sâmiyyesinde bulunduğunu beyânla bu bâbda Mösyö White'e bir ta'limât-ı mufassâl i'tâsı için Londra kabinetosu nezdinde teşebbüsât-ı cedîdeye mübâderet eylemesini ve taraf-ı Hükûmet-i Seniyye'den kendisine verilen emirleri harfiyen icrâ edib işe bir hüsn-i netice vermeğe sarf-ı mesâi ve ikdâmâtta zerre kadar kusûr ve tekâsul eder ise memûriyyetinin tebdîl edileceğini mutazammın Rüstem Paşa hazretlerine gayet vâzih ve mü'esser bir telgrafnâme keşidesi ve yazılacak telgrafnâme müsveddesinin keşide kılınmazdan evvel serian ve acilen arz ve takdîmi emr ü fermân-ı hazret-i padişahîden olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 27 Şevval Sene 304 ve Fî 6 Temmuz Sene 303

İmzâ – Süreyya

Belge No: 236

Hâriciye Nezâreti'nden Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne Yazılacak Husûsî Telgrafnâmenin Müsveddesi Tercümesinin Sûretidir

Sir Drummond Wolff'un azîmeti haberini almış olmalısınız. Şehr-i hâlin on ikisi tarihli tahrîrâtında beyân ve ta'rîf olunan hâl ve mevkiîn envâi' müşkîlâtı arasında bu keyfiyyet bizce istiğrâb eylemesi mûcib oldu. Veli-nimet bî-minnetimiz padişahımız efendimiz hazretlerinin irâde-i kat'îyye-i hümâyûnlarına imtisâlen şurasını zât-ı sefirânelerine ez ser-i nev beyân ve ihtâr ederim ki Hükûmet-i Seniyye münâsebât-ı

sâmîmileri asla hâlel-pezir olmamış olan devletinin hoşnûdiyyesine mûcib sûrette Mısır meselesinin tesvîyesine vusûl için İngiltere kabinetosu ile sâmi bir i'tilâf menâfi-i mütekabilenin muhâfazasıyla husûlünü arzû ve iltizâmından asla hâli kalmamıştır. Hükûmet-i Seniyye bu hissiyâtı bî-hakkın bi't-takdîr mukaddemâ maru'z-zikr sûrette tesvîyesinin şerâitini kararlaştırmak üzere Devletlü Hasan Fehmi Paşa hazretlerini memûriyyet-i mahsûsa ile Londra'ya i'zâm buyrulmuş olduğu hâlde ol vakit maa't-teessüf hiçbir şey yapılmamış olduğundan bizce en ziyâde kabil-i icrâ görünen tarîki yani Hittâ-i Mısriyye hükümdâr ma'aa-i mu'teberenin paytaht-ı saltanatlarında icrâ-yı müzâkerât eylemek sûretini o zamandan beri Londra kabinetosuyla bi'l-ittifâk kabûl ettik ve bunun üzerine Sir Drummond Wolff'un memûriyyeti kararlaştırıldı. Ma'lûm-ı sefirâneleri olduğu üzere bu bâbda cereyân eden müzâkerât esnâsında ale'l-husûs Fî 22 Mayıs Sene 85 tarihli mukavelenâmenin beşinci maddesi hakkında i'tirâzât-ı şedîde zuhûr etmiş ve her tarafta şu zan ve zehâbe mahall vermiştir ki Mısır üzerinde (s. 178) nâ-kabil inkisâm olan hukûk-ı kadîme ancak Mısır hükümdârı bulunan zât-ı şevket-semân-ı hazret-i padişahîye münhasıran aid iken mukavelenâmenin sûret-i tahfîri hukûk-ı mezkûrece iştirâki tâzmîn eylemektedir. Hükûmet-i Seniyye'nin muhâfaza-i şân ve hukûkunu bî-hakkın iltizâm eylediğimiz ve gerek Devlet-i Âliyye ve gerek i'tirâzât ve tefsîrât-ı mezkûreye doğrudan doğruya hedef olan İngiltere Hükûmeti hakkında nâ-hoş her gûna ihtimâlât ile hâl-i tereddüd isti'mâlini ber-taraf etmek arzûsunda bulunduğumuz cihetle ez-hâsına gittikçe daha ziyâde görülmüş olan şübhât ve ihtirâzâtı takvîye edebilecek her bir karardan tevkî etmek ve herkesi hoşnûd edebilecek ve netice-i mantûkayı intâc eyleyecek sûrette tâ'dîl olunmuş bir sûrette tesvîyeye vâsıl olmak mecbûriyyet-i mübremesini kendimizce tahmîl eyledik. Bu maksâda mebnî İngiliz murahhasının Der-saâdet'te ikâmetini bi'd-def'ât talep ederek en kısa bir mühlet zarfında bi'l-müzâkere kararlaştırılmak üzere tâ'dîl olunmuş bir mukavelenâme lâyihasını murahhas-ı mümâileyhe tebliğ etmek tasavvurunda idik. Hatta şeh-i hâlin on beşinci gece cuma günü maru'z-zikr lâyiha-i cedîdeyi zât-ı sefirânelerine tabliğ ile beraber ferdası cumartesi gününden itibâren ol bâbda tekrar müzâkerâta girişilmek üzere pek az bir müddet için Der-saâdet'te temdîd-i ikâmetine Lord Salisbury'den bâ-telgraf me'zûniyyet talep eylesini nâm-ı nâme-i hazret-i padişahî olarak Sir Drummond Wolff'a ekiden tavsîye eylemiştik. Murahhas-ı müşârünileyh Londra'ya bir telgraf keşidesine müsâraat etmiş ise de taraf-ı eşrâf-ı hazret-i padişahîden karîben ta'yîni

mutasavver olan yevm-i mülâkâtı beklemeksizin cuma gecesi Der-saâdet'ten müfârekat etmek hakkındaki azîm ve kararından nükûl etmedi.

Bu mülâkâtın o vakte kadar te'hîri esbâb-ı adîdeye mebnî muvâfık-ı maslahattır. Fil-vâki' iş lâıyıkıyla teemmül ve mülâhaza edilir ise bu mülâkât ya dostane veya bî-kaydâne olacak veyahûd Mısır meselesinin suver-i muhtelifesine cihet-i taalluku bulunacak idi. Zât-ı şevket-semân-ı hazret-i padişahînin müselle-i inâm olan ferd-i nezâket-i hümâyûnlarına mebnî sûret-i dostanede bir mülâkât i'tâsı şübhesiz kendilerince ta'mü'l-matlûb idiyse de müzâkerâtın bir hüsn-i neticeye vüsûlüyle zât-ı hazret-i padişahî İngiltereye karşı olan meyl ve muhabbet-i kâbilesinin an-samim-i ibrâr-ı asârına muktedir olmadıkça maru'z-zikr şerâit-i samîme ve dostane tamamıyla ve arzû-yı hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkâneye tevfiikan icrâ edilmez idi.

Şıkk-ı saniye yani mülâkâtın bî-kaydâne olması sûretine gelince beyne'd-devleteyn mevcûd ve peydâr olan revâbıt-ı kadîme-i dosta ve muhâlasata nazaran böyle bir ihtimâl Memâlik-i Şâhâne'de hiç kimsenin hatır ve hayaline gelmeyeceği cihetle bu sûret ber-taraf edilmek lâzım gelir.

Elhâsıl şıkk-ı sâlisede Mısır işleri tesvîye-pezir olmadıkça mülâkât-ı seniyyede maddeten bundan bahs olunmaz idi. Markido Salisbury'nin efkâr-ı hakimânesi ve rüiyyet ve nezâketi iktizâsınca mülâhâzat-ı meşrûhanın mülâkât-ı seniyyenin bi'l-zarûre te'hîri tabîi ve aşikâr olduğunu bi's-suhûle tasdîk ve itirâf edeceğinden şübhe yoktur ve mukavele-i mezkûre hakkında hâsıl olan gayr-i sâ'id-i hissiyât i'tirâzât-ı mükerrere arasında ve zât-ı şevket-semân-ı hazret-i padişahî hukûk-ı hükümrânilerini ve zîr-cinâh-ı hümâyûnlarında müstezel emin ve emân olan bil-cümle teba' ve zîr-i dostanelerinin menâfilerini ve ihmâli gayr-i kabil olan ciddi bir vâzife-i mukaddeselerini vikâyeten mukavelenâmeyi tasdîke muvâfakat buyuramadıkları bir zamanda böyle bir mülâkât vuku' herkesin nazarında mukavele-i mezkûrenin taraf-ı eşrâf-i hazret-i padişahîden tasdîkini tazmîn eylemesi dahi melhûz değil midir? Memâlik-i Şâhâne'den efkâr-ı umûmîyece bî-hakkın müşâhede olunan hissiyât-ı müteessirâneye ve Hükûmet-i Seniyye'nin mevânî'-i gayr-i melhûziyi tedricen kal' ve kam' ile İngiltere Hükûmeti ile bir sûret-i tesvîye-i kat'îye akdine vâsıl olmak hakkındaki arzû-yı samîmîsine karşı hakikat-ı hâli tasdîk ve teslîm etmemek kabil midir? Asıl vukuâta müstenid olan mülâhazâtımızın hükm-i kuvvetine karşı aksi farzîyetin büsbütün hükümsüz kalacağından asla şübhemiz yoktur. Bâlâda beyân olunan vukuâtın ve Sir Drummond

Wolff'un ale'l-acele azîmetinin mes'ûliyyeti kendisine aiddir. Bâlâda şerh ve îzâh olunan delâil ile vukuât-ı asliyyenin derece-i ehemmiyeti dirâyet-semîriniz iktizâsınca ve niyetimizin sıdk ve ihlâsa mukârreneti ve Mısır işlerine dâir bir mukavele-i muadileye müteallik müzâkerâta Der-saâdet'te devâm ile bu müzâkerâtı pek az bür müddet zarfında bir hüsn-i neticeye irsâl etmekteki arzûyu ciddi (s. 179) ve samîmîmiz hakkında hiçbir tereddüde mahall kalmayacak sûrette Lord Salisbury nezdinde şer ve îzâh etmenizi ricâ ederim.

İngiltere Hükûmeti'nin hissiyât-ı müddet-kerânesine i'timâden emniyet-i müteakabileye ve i'tilâf-ı tamme müstenîd olan işbû talepi intizârımız vecihle hüsn-i telakki edeceğinden hiç şübhemiz yoktur. İngiltere Hükûmeti'nin Der-saâdet sefirine Mısır üzerindeki hukûk-ı hazret-i padişahîyi İngiltere'nin menâfisi ile telakki edecek bir mukavelenin sür'at-i akdi için doğrudan doğruya bizimle i'tilâf husûlüne me'zûniyyeti hâvî ta'limât i'tâ eyleyeceği cezm ve i'tikâdayız. Böyle bir i'tilâf bir kat daha elzem ve kabil-i icrâ görünüyor ki İngiliz askeri çekildikten sonra Mısır'da bir devlet-i ecnebiyye tarafından vuku' bulabilecek olan tecâvüze asla müsaade edemeyeceği hakkında ki fikr ve mülâhazâsını öteden beri Lord Dorf'in vâsıtasıyla Hükûmet-i Seniyye Londra kabinetosuna beyândan hiçbir vakit hâli kalmamış ve Hükûmet-i Seniyye'nin işbû fikr ve mülâhazâsı dahi Londra kabinetosu nezdinde mazhar-ı takdîr olmuş idi.

İşbû telgrafnâme mündericâtı hakkında bâ-irâde-i seniyye-i hazret-i padişahî cidden nazar-ı dikkat-i sefirânelerini celb ederim. Bizce istihsâli matlûb olan maksâda teşebbüsât-ı acele ve müessere ile vusûlü için devletin hukûkuna aid gayet ehemmiyetli olan işbû meselede bil-cümle mesâinizi sarf ve isti'mâl ettiğinizi ve bu bâbda muvâfakatınız mûcib-i mükâfât-ı seniyye ve aksi hâl dahi i'birâr-ı âlî olacağını selâm-ı saadet için mülûkânenin tebşiriyle beraber bâ-irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne teblîğe müsâraat eylerim.

Belge No: 237

Tezkire-i Hûsusa Sûretidir

Süveyş Kanalı meselesine dâir İngiltere ve Fransa Devletleri arasında hâsıl olan i'tilâfın imzâ olunmak üzere bulunduğu ve müteferriâtı hakkında Ajans Hevas telgrafnâmesinde görülen rivayet üzerine ber-mantûk-ı emr ü fermân-ı hümâyûn sebk

eden vesâyâyâ cevâben Londra ve Paris sefâret-i seniyyelerinden alınan telgrafnâmelerin tercümeleri için ehemmiyetine mebni mevkiî-i tedkik ve tezekküre vaz' muvafik-ı maslahat olacağı ifâdesini hâvî Hâriciye Nezâret-i celîlesinin tezkiresiyle beraber maan takdîm kılınmış olmakla atebe-i ulyâyâ arz-ı mütemennâdır efendim.

Fî 8 S Sene 305 ve Fî 14 Teşrîn-i Evvel Sene 303

İmzâ – Kâmil

Belge No: 238

İrâde-i Seniyye Sûret-i Münîfesidir

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbû tezkire-i husûsî-i Sadâret-penâhîleriyle evrâk-ı melfûfu manzûr-ı âlî olmuş ve keyfiyyet encümen-i hûsusîce mevkiî-i tedkik ve tezekküre vaz' ile kararının bâ-mazbata atebe-i ulyâyâ arzı husûsuna irâde-i seniyye-i cenâb-ı padişahî şeref-müteallik buyrularak evrâk-ı ma'rûz iade kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 9 Safer Sene 305 – Fî 14 Teşarîn-i Evvel Sene 303

İmzâ – Süreyya

Belge No: 239

Encüme-i Mahsûsa Mazbatası Sûretidir

Süveyş Kanalı meselesi hakkında İngiltere ve Fransa Devletleri beyninde hâsıl olan i'tilâfa dâir bazı tafsîlât ve ma'lûmâtı hâvî Londra ve ol bâbda Fransa Hâriciye Nâzırı'nın beyânâtını ve i'tilâf-ı mezkûre Almanya ve Rusya Devletleri'nin muvâfakatleri (s. 180) muhakkak ve Avusturya ile İtalya'nın dahi muvafakat edecekleri muhtemel olduğu istihbâr kılındığını şâmil Paris Sefâret-i Seniyyeleri'nden tevârüd eden telgrafnâme de muharrerât ve bu bâbdaki mukavelenâme lâyhıyası ile lâyiha-i merkûme hakkında bazı tefsîrât ve ifâdâtı tâzmin İngiltere Hâriciye Nezâreti'nden Paris İngiliz Maslahat-güzarlığı'na gönderilen dört kıta tahrîrât tercümeleri Hâriciye Nezâreti'nden başka başka tezkerelerle irsâl ve Fransa Maslahat-güzarı'nın ol bâbda olan ifâdâtı iş'âr kılınmış ve sâlefü'z-zikr mukavelenâme lâyhıhasının muhtâc-ı tâ'dîl görünen mevâddı hakkında bazı îzahat ve mülâhazâta dâir Fransa sefiri tarafından âhiren irsâl olunan varak ve tezkire tercümeleri dahi gönderilmiş olmakla Fî 9 S Sene

305 tarihli tezkire-i husûsî ile tebliğ olunan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkâne hükm-i âlîsine tevfikân evrâk-ı mezkûre miyâne-i âcîzânemizde kırâat ve mukavelenâme lâyhâsının tedkik-i muhteviyatına mübâderet olundu.

Lâyihanın mukaddemesi Süveyş Kanalı'nın serbest-i isti'mâlini te'mîne mahsûs bir usûl-ı kat'iyenin te'sisi ile seyr-ü sefâin husûsu Hidivin müsâidâtını musaddak Fî 2 Zilkade Sene 1282 tarihli fermân-ı hümâyûn ile ne usûl altına vaz' olunmuş ise o usûlün ikmâl edilmesi istenildiğini şâmil olup fermân-ı âlî-i mezkûr kaydı lede'l-mütâlaa mündericâtı kanalca seyr-ü sefâinin te'mîni hakkında bazı ahkâmı câmi' olduğu gibi işbû mukavele dahi yine kanalca vakt-i hâzır ve seferde sefâin-i harbiyyenin serbet-i mürûruna dâir te'kidât-ı lâzimeyi hâvî bulunmasıyla bunda esâsen bahs ve müzâkereye lüzûm görülmemiştir.

Mezkûr lâyhânın birinciden yedinciye kadar olan maddeleri kanalın serbest-i seyr-ü sefâini dâima küşâde olacağını ve buna teferru' eden muamelât ve taahhüdâtı şâmil ve tatlı su cedvelinin kanala lüzûmunu tasdik ile beraber işbû cedvele dâir Hidiv'in Şüvey Kanalı Kumpanyası'na karşı vuku' bulan taahhüdâtını sened ittihâz ederek cedvel ile şaubâtının emniyetine irâs-ı halel edilmeyeceğini ve kanal ile tatlı su cedvelinin edevât ve tesisât ve inşâat ve amelîyyatına riâyet edileceğini müştemil olmasıyla mevâdd-ı mezkûrede şâyân-ı teemmül bir şey olmayıp yalnız tatlı su cedveline dâir Hidiv-i müşârûnileyhümânın Süveyş Kanalı Kumpanyası'na karşı olan taahhüdâtı neden ibâret ise bi'l-isti'lâm hulâsa ve tarihinin ikinci maddede tasrîh kılınmasına lüzûm görünmüştür.

Sekizinci maddesi işbû mukavelenâmeyi imzâ edecek olan devletlerin Mısır'daki memûrları mukavelenâmenin icrâsına dikkat ve nezâretle kanalın emniyetini tehdîd eden ahvâl zuhûrunda bi'l-ictimâ' kanalın himâyesini te'mîne salih tedâbirin ittihâz edilmesini Hidivviyyet'e ihtâr edeceklerini tazmîn olup bu da cây-ı i'tirâz değilse de memûriyyet-i mûmâileyhümânın Devlet-i Aliyye cânibînden mansûb bir komiserin gıyâbı hâlinde memûriyyet-i mûmâileyhden en kıdemlisi riyaseti tahtında ictimâ' eylemesi ve ictimâda muavin sıfatıyla taraf-ı Hidivviyyet'ten bir memûr bulunması îcâb-ı maslahattan görünerek madde-i mezkûrenin ona göre tashîhi tensîb edilmiştir.

Dokuzuncu maddesi işbû mukavelenâme ahkâmına riâyet ettirmek için Hidivviyyet-i Mısriyye lâzım gelen tedâbiri iktidârı dâiresinde ittihâz ve vesâit-i kâfiye

mâlik olmadığı takdirde Bâb-ı Âlî'ye mürâcaata mecbûr olacağına ve Bâb-ı Âlî bu talepe îcâbet için ittihâzı lâzım gelen tedâbiri bi'l-ittifâk kararlaştırmak üzere Fî 19 Mart 1885 tarihli Londra Beyânnâmesi'ni imzâ eden sâir devletler ile istişâre eyleyeceğine dâir olup işbû iştişâre kaydının bu sûrette kabûlü Saltanat-ı Seniyye'nin Hittâ-i Mısriyye'de olan hukûkunu tevhîn edeceğinden muhâfaza-i hukûk için bu fıkranın "Bâb-ı Âlî dahi bu talepe îcâbet için lâzım gelen tedâbiri bi'l-ittihâz (s. 181) Fî 17 Mart Sene 1885 tarihli Londra Beyânnâmesi'ni imzâ eden sâir devletlere ihbâr-ı keyfiyyet ve lede'l-hâce devlet-i müşârûnileyhümâ ile ol bâbda istişâre eyleyecektir" ibâresiyle tashîhi tasvîb olunmuştur.

Lâyihanın onuncu maddesi, dördüncü, beşinci, yedinci ve sekizinci maddelerin ahkâmı zât-ı şevket-semân-ı hazret-i padişahînin nâm-ı nâme-i cenâb-ı mülûkâneye olarak Hidiv'in Hittâ-i Mısriyye'nin müdâfaasını ve huzûr ve âsâyış-i umûmînin muhâfazasını kendi kuvvetleriyle te'mîn için ittihâzına lüzûm göreceklere tedâbire mâni' olmayacağına ve zât-ı şevket-semân hazret-i padişahî veya Hidiv bu maddede musarrah istisnââttan (yani bâlâda zikr olunan dört madde de musarrah olan kuyûd ve mukarrerâttan) istifâdeye lüzûm göreceklere olurlar ise Londra Beyânnâmesi'ni imzâ eden devletlere ihbâr-ı keyfiyyet olunacağına dâir olup fikra-i evveliyedeki "kendi kuvvetleriyle" kaydı hukûk-ı Saltanat-ı Seniyye'ye muvâfık ise de Hittâ-i Mısriyye'ye hârici bir taârruz vuku'nda Devlet-i Âliyye'nin muhârib bulunmasından veya sâir esbâb-ı mâni' den dolayı Mısır'a lüzûmu kadar asker gönderemeyeceği zamana tesâdüfünde dost devletlerden birinin muâvenetinden istifâdeye mâni' olmamak için kayd-ı mezkûrun tayy olunub olunmaması bahsinde cereyân eden müzâkerede ara-yı bengânemizde ittihâd etmemiş olduğundan karar-ı kat'iyyesinin meclis-i vükelânın müzâkeresine ta'lîki tensîb edilmiş ve fikra-i sânide Hidiv'in dahi devletlere mürâcaatına mesâg gösterilmemek için Londra Beyânnâmesi'ni imzâ eden devletlere Bâb-ı Âlî'den ihbâr-ı keyfiyyet olunacaktır ibâresiyle tahsîhi tezkire olunmuştur.

On birinci maddesi ahvâl-ı ma'rûzda ittihâz olunacak tedâbir kanalın serbest-i isti'mâline ikâ'-ı mevâni' edemeyeceğine dâir olarak bu da cây-ı i'tirâz olmayıp on ikinci maddesi kaide-i musâvâtın kanaldan serbest-i isti'mâli hakkında tadbîk ve icrâsıyla hükûmet-i müteakkideden hiç biri ileride akd olunabilecek suver-i tesvîye-i düveliyede kanalca menâfî-i mülkiyye veya ticâriyye ve imtiyâzât arayamayacağı mutazammın olup bunda "akd olunabilecek suver-i tesvîye-i düveliyeye" cümlesi

mübhem ve zımnen Hidiv-i sâbika i'tâ olunan Fî 13 Rebiü'l- Âhir sene 1290 tarihli fermân-ı âlî mûcibince Hidiv'in düvel-i ecnebiyye memûrlarıyla mukavelenâmeler akd ve tecdîdine me'zûn olduğuna ma'tûf olarak Hidivviyyet ile hükûmet-i sâirenin akd-i mukâvelât edebilmesine bir salâhiyyet-i daimi vermek demek oluyor ise de bu salâhiyyet ileride sû-i isti'mâl olunarak hukûk-ı Devlet-i Âliyye'ye mugayyer ve mazarrarca mazarra-i taahhüdâta sebep olabileceği mülâhazasıyla bu bâbda bir gûna mahzûra mahall kalmamak için cümle-i mezkûrun "Devlet-i Âliyye ile akd olunacak mukâvelât-ı düveliyyede veyahûd Bâb-ı Âlî'nin inzimâm-ı rey ve ma'lûmatıyla Hidivviyyet-i Mısıriyye'nin memûriyyet-i ecnebiyye ile akd edeceği sûret-i tesvîyede" ibâresiyle tashihi bahsinde ara-yı bengânemizde ittihâd edemeyerek bu bâbda dahi meclis-i vükelâda cereyân edecek üzerine bir karar-ı kat'î ittihâzı tensîb edilmiştir.

On üçüncü maddesi bu mukavelenâme hâricinde hukûk-ı hükümrân-ı hazret-i padişahî ve Hidiv'in fermân-ı hümayûnlardan münbâ'is muâvenetine irâs-ı halel edilmediğini ve on dördüncü maddesi işbû mukavelenâme Süveyş Kanalı Kumpanyası'nın imtiyâznâmeleri müddetle tahdîd edilmeyeceğini ve on beşinci maddesi Mısır'da mer'ıyyü'l-icrâ olan tedâbir-i sahîye mukavelenâme-i mezkûr mâni' olmayacağını ve on altıncı maddesi bu mukavelenâmeye muvafakate bunu imzâ etmeyen devletlerin dahi davet olunacağını şâmil olup bunlarda şâyân-ı mülâhaza bir şey olmayarak (s. 182) yalnız lafz ve ta'bîrâtca îcâb eden tashîhât icrâ ve işbû mukavelenâmenin Mısır'ın İngiliz askerinden kemâlen tahliye veyahûd emr-i tahliyeye Devlet-i Âliyye ile İngiltere Hükûmeti beyninde bir karar-ı kat'î i'tâ olduğu tarihten itibâren mevkiî-i icrâya vaz' edileceği hakkında bir madde daha ilâve ve imlâ olunarak lâyiha-i mezkûrenin nüsha-i musahhîhesi evrâk-ı mezkûre ile maan takdîm kılınmış olmakla bunların meclis-i hâssa-i vükelâda tedkik ve müzâkeresiyle kararının arzı husûsunda her ne vecihle irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehri-yârî şeref-müteallik buyrular ise hükûm-i âlîsi infâz olunacağı mehâta'lim-i âlî buyruldukta kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 4 Rebiü'l- Evvel Sene 305 ve Fî 8 Terşrîn- Sâni Sene 304(3)

Minife / Cevdet / Said / Arifi / Kâmil

Belge No: 240

Süveyş Kanalı'na Müteallik Lâyiha Tercümesi Sûretidir

(boş) devletleri vakt-i sefer ve hâzırada bil-cümle devletlere Süveyş Kanalı'nın serbest-i isti'mâlini te'mîne mahsûs bir usûl-i kat'iyenin te'sisini bâ-mukavele tasdîk te'yîd etmek ve bu sûretle Süveyş Kanalı'nda seyr-ü sefâin husûsuna Hidiv hazretlerinin müsâidâtını musaddak 2 Zilkâde sene 1282 ve 22 Şubat Sene 1266 tarihli fermân-ı hümayûn ile ne usûl altına vaz' olunmuş ise o usûlü ikmâl etmek istediklerinden (boş) murahhası ta'yîn etmiş ve murahhas-ı müşârûnileyhümâ yolunda ve mazmûm görünen ruhsatnâmelerini ba'de't-teâtî mevâdd-ı âtiye karar vermişlerdir.

Birinci Madde – Süveyş Kanalı Bahri'si gerek muhârebe ve gerek sulh ve âsâyiş zamanlarında hangi devlet sancağı hâmil olur ise olsun bil-cümle sefâin-i ticâriyye ve harbiyyeye dâima serbest ve açık bulunacaktır. Binaen aleyh hükûmet-i müteakkide gerek muhârebe ve gerek sulh ve âsâyiş zamanlarında kanaldan serbest-i mürûra asla irâs-ı halel etmemeyi der-uhde ederler. Kanal hakk-ı muhâsaranın icrâsına tâbi' olmayacaktır.

İkinci Madde – Hükûmet-i müteakkide tatlı su cedvelinin kanal-ı bahri için elzem bulunduğunu tasdîk ile beraber tatlı su cedveline dâir Hidiv hazretlerinin Süveyş Kanalı Kumpanyası'na karşı vuku' bulan taahüdâtını sened ittihâz ederler ve hiçbir vakit işlemesine ikâ'-ı mevâni' olunamayacak olan işbû cedvel ile şaubâtının emniyetine asla irâs-ı halel etmemekliği taahhüd eder.

(s. 183)

Üçüncü Madde – Hükûmet-i müteakkide kanal-ı bahri ile tatlı su cedvelinin edevât ve te'sisât ve inşâat ve ameliyyatına riâyet eylemekliği taahhüd ederler.

Dördüncü Madde – Kanal muhârebe zamanında muhârib devletlerin sefâin-i harbiyyesine bile işbû muâhedenin birinci maddesi mûcibince serbest bir geçid makâmında açık bulunacağından hükûmet-i müteakkide şurasını kararlaştırılır ki muhârib devletlerden biri Bâb-ı Âlî olsa bile kanal ile medhâllerindeki limanlarda ve bu limanlardan itibâren üç mil bahri mesâfede hiçbir hakk-ı muhârebe ve hareket-i hasmâne veya kanal üzerinde sebest-i seyr-ü sefâini ikâ'-i mevâni' maksâdına müstenid hiçbir hareket icrâ edilemeyecektir. Muhârib devletlere ait sefâin-i harbiyyenin ancak kaviyyen lüzûmu görünen hat dâhilinde olarak kanal ile medhâllerindeki limanlarda ta'mîr edilmeleri ve erzak ve zehâ'ir tedârik etmeleri mümkün olacaktır. Sefâin-i mezkûrenin kanaldan transit tarikle mürûrları en kısa bir müddet zarfında ve nizâmât-ı

mevzûaya tevfiikan icrâ olunacak ve bu sefâin hidmetin ihtiyâcâtından münbais müddetten ziyâde orada tevkîf edemeyecektir. Sefâin-i harbiyye Portsaid ile Süveyş Kanalı'nda yirmi dört saatten ziyâde ikâmet edemeyecek şu kadar ki bir sebab-i mücbere müstenid tevkîf müstesnâ olup bu takdîrde sür'at-i mümkünü ile harekete mecbûr olacaklardır. Muhârib bir devlete aid sefinenin kanal medhâlinde vâki' bir limandan harb-i hâl-i düşman devlete aid bir geminin hareketi arasında dâima yirmi dört saat geçecektir.

Beşinci Madde – Muhârebe zamanında muhârib devletler kanal ile medhâllerindeki limanlara asker ve mühimmât ve edevât-ı harbiyye ihrâc ve tahmîl eylemeyeceklerdir. Fakat kanalda kazâen bir mâni' zuhurunda bin neferi tecâvüz etmeyecek müfrezelere taksîm edilmiş asker o nisbet üzere mühimmât-ı harbiyyeleri ile beraber kanalın medhâllerindeki limanlara ihrâc veya orada sefâine irkâb olunabilecektir.

(s.184)

Altıncı Madde – Ganâim-i bahriye bi'l-vücûh muhârib devletlerin sefâin-i harbiyyesi hakkında mevzû olan usûle tâbi' olacaktır.

Yedinci Madde – Devletler “Timsah Gölü” ve “Tuzlu Göl” dâhil olmak üzere kanal sularında hiçbir harb gemisi bulunduramayacaklardır. Yalnız kanalın medhâllerinde vâki' Portsaid ve Süveyş limanlarında harb sefineleri ikâme ettirebileceklerdir ve bunun adedi her devlet için ikiyi tecâvüz etmeyecektir. Bu hakk muhârib devletler tarafından icrâ edilemeyecektir.

Sekizinci Madde – Muâhede-i hâzırayı imzâ eden devletlerin Mısır'daki memûrları işbû muâhedenin icrâsına dikkat ve nezâret edecekler ve kanalın emniyetini ve serbest-i mürûrunu tehdîd eden her gûna ahvâl zuhûrunda memûriyyet-i mümâileyhden üçünün teklîfi üzerine en kıdemlilerin riyâseti tahtında tahkikat-ı lâzime icrâsına mübâşeret için bi'l-ictimâ' müşâhede edecekleri muhâtaryı kanalın himâyesini ve serbest-i isti'mâlini te'mine salih tedâbirin Hidivviyyet-i Mısıriyye tarafından ittihâz edilmesi zımında Hidivviyyet-i müşârünileyhaya bildireceklerdir. Her hâlde memûriyyet-i mümâileyhümânın muâhedenin hüsn-i icrâsını te'yîd ve isbât için senede bir def'a akd-i ictimâ' edecek ve ale'l-husûs kanalın her iki sâhilinde seyr-ü sefâinin serbestîyesini ve emniyet-i kâmile sine irâs-ı hâle maksâdına müstenid veya bu neticeye

müstelzem olabilecek sûrette yapılan ameliyâtın def' ve izâlesini veya bu yolda toplanacak kalabalığın dağıtılmasını talep eyleyeceklerdir.

Dokuzuncu Madde – Hidivviyyet-i Mısriyye muâhede-i hâzıra ahkâmına riâyet ettirmek için lâzım gelen tedâbiri fermân-ı hümayûnlardan münbais dâire-i iktidârî dâhilinde ve işbû muâhedede musarrah şerâit tahtında olarak ittihâz edecektir. Hidivviyyet-i müşarûnielyümâ vesâit-i kâfiye mâlik olamadığı takdîrde Bâb-ı Âlî'ye müracaata mecbur olacak ve Bâb-ı Âlî dahi bu talepe icâbet için ittihâzı lâzım gelen tedâbiri bi'l-ittifâk kararlaştırmak üzere 17 Mart Sene 1885 tarihli Londra Beyânnâmesi'ni imzâ eden sâir devletlerle istişâre eyleyecektir. Dördüncü, beşinci, yedinci ve sekizinci maddelerin ahkâmı işbû madde mûcibince ittihâz olunacak tedâbire mâni' olmayacaktır.

(s. 185)

Onuncu Madde – Kezâlik dördüncü, beşinci ve sekizinci maddeler ahkâmını zât-ı şevket-semân-ı hazret-i padişahînin ve nâm-ı nâme-i cenâb-ı mülûkâneye ve fermân-ı hümayûnlar dâhilinde olarak Hidiv hazretleri Hittâ-i Mısriyye'nin müdâfaasını ve huzûr ve âsâyiş-i umûmîyyenin muhâfazasını kendi kuvvetleri ile te'mîn için ittihâzına lüzûm görecekleri tedâbire hâ'il ve mâni' olmayacaktır. Zât-ı hazret-i padişahî veya Hidiv hazretleri bu maddede musarrah istisnââttan istifâdeye lüzûm görecek olurlar ise Londra Beyânnâmesi'ni imzâ eden devletlere ihbâr-ı keyfiyyet olunacaktır.

Onbirinci Madde – Bu muâhedenin dokuzuncu ve onuncu maddelerinde musarrah ahvâlde ittihâz olunacak tedâbir kanalın serbest-i isti'mâline ikâ'-i mevânî' edemeyecektir. Ahvâl-ı mezkûrede üçüncü madde ahkâmına mugayyer sûrette dâimî istihkâmât inşâsı memnû'dur.

Onikinci Madde – Hükûmet-i müteakkide şurasını kararlaştırırlar ki muâhede-i hâzıra esâsından biri olan müsâdât-ı kaidenin kanalın serbest-i isti'mâli hakkında tadbîk ve icrâsıyla içlerinden hiç biri ileride akd olunabilecek suver-i tesvîye-i düveliyyede kanalca mâni' -i mülkiyye veya ticâriyye ve imtiyâz aramayacaktır. Zaten Devlet-i Âliyye'nin sahib-i memleket sıfatıyla hukûku mahfûzdur.

Onüçüncü Madde – Bu muâhede ahkâmıyla serâhaten ta'yîn edilen taahhüdât hâricinde zât-ı şevket-semân-ı hazret-i padişahînin hukûk-ı hükümrânesini ve Hidiv

hazretlerinin fermân-ı hümâyûnlardan münbais hukûk ve menfaatine irâs-ı halel edilmemiştir.

Ondördüncü Madde – Hükûmet-i müteakkide şurasını kararlaştırırlar ki muâhede-i hâzıradan münbais taahhüdât Süveyş Kanalı Kumpanyası'nın imtiyâznâmeleri müddetle tahdîd edilmeyecektir.

Onbeşinci Madde – Bu muâhede ahkâı Mısır'da mer'ıyyü'l-icrâ olan tedâbir-i sahîheye mâni' olmayacaktır.

(s. 186)

Onaltıncı Madde – Hükûmet-i müteakkide bu mukaveleyi bunu imzâ etmeyen devletlerin piş-nazar-ı itlâğına vaz' ile devlet-i müşârûnileyhümâ buna muvafakate davet eylemekliğı taahhüd eder.

Tasdîk-il-mukâl murahhasân-ı müşârûnileyhümâ işbû muâhedenâmeyi imzâ ve armalı mühürleriyle temhîr etmişlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

3.1. Hasan Fehmi Paşa'nın Fevkalade Elçi Sıfatıyla Londra'ya Gönderilmesi

Osmanlı Devleti, Mısır'ın İngilizler tarafından işgali neticesinde başka bir devletten yardım almaktan ziyade, İngiltere ile ikili görüşmeler yoluyla Mısır meselesini halletmek istemektedir. Aradığı fırsat Rusya'nın Afganistan'ı işgal etme ihtimali ile ortaya çıkmıştır. Doğu Rumeli sorunu da Mısır'a askeri müdahale önünde en büyük engel olunca, Osmanlı Devleti tarafından bu meselenin halli için ilk teşebbüs Mısır meselesine dair müzakere konularının İngiliz elçiliğine bildirilmesi ile başlayacaktır.

Osmanlı Devleti, ikili görüşmeler için girişimde bulunmuş ve İngiltere hiçbir meşru temele dayanmayan Mısır işgaline dair Osmanlı Devleti'nin müzakere teklifini kabul etmiştir. Ancak kendilerine sunulan on maddelik müzakere maddelerinin kabul edilebilir olmadığını da belirtmiştir. Bu müzakere maddelerinin en temel hedefi İngilizleri Mısır'dan tahliye etmektir. İngiltere ise Sudan'da devam eden Mehdî İsyanı'nı bahane ederek Mısır'ın işgalini gerektiren sebeplerin ortadan kalkmadığını öne sürmüştür. Başka bir ifade ile Mısır'ın tahliyesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir.

İngiltere'nin 4 Aralık 1884'te müzakere maddelerini kabul etmesinden¹⁰⁸ sonra İngiliz taraftarı olarak bilinen Hasan Fehmi Paşa padişah tarafından fevkalade elçi sıfatıyla Londra'ya gitmek üzere görevlendirildi. 10 Ocak 1885'te yola çıkan Hasan Fehmi Paşa, Avrupa'da bazı görüşmeler yaptıktan sonra 18 Ocak 1885'te Osmanlı Devleti'nin Londra elçisi Musurus Paşa tarafından karşılandı. Bir hafta sonra da Kraliçe tarafından kabul edilerek resmen görevine başladı¹⁰⁹.

Hasan Fehmi Paşa Londra'ya hareket etmeden önce kendisine daha önce İngilizlere gönderilen müzakere maddelerine ilaveten üç madde daha eklenerek oluşturulan bir talimatname verilmiştir. Bu talimata göre;

¹⁰⁸ BOA, Y. EE. Defterleri, no: 1184, s. 90-96

¹⁰⁹ KIZILTOPRAK, *Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*, s. 145-146; ÖZTÜRK; ÖZER, *Mısır Meselesi*, s.98

- 1- Mısır, Osmanlı Devleti'nin bir parçasıdır. Padişahın Mısır üzerindeki hakları ve fermanlarda belirtilen şartların Mısır'da ibkası İngiltere tarafından kabul edilecektir. Bu madde aynı zamanda müzakereye esas teşkil edecektir.
- 2- En kısa zamanda İngiliz işgaline son verilecektir. İngiltere ve Fransa arasında kararlaştırılan 1887 senesi sonuna kadar tahliyenin gerçekleşeceği görüşü Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemiştir. Yapılacak müzakerelerin neticesinde 8 ay zarfında Mısır'ın tahliyesi istenilmiştir.
- 3- Mısır işgal masrafı için istenilen 300.000 İngiliz lirası 8 ayın müddetine kadar Mısır bütçesine ilave edilecektir.
- 4- Mısır ordusunun mevcut durumu İngiltere askerinin Mısır'da kalmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle fermanlarda belirtilen şartlar dâhilinde Mısır ordusunun eksigi tamamlanmalı ya da fazlası ordudan çıkarılmalıdır. Bunun için de Hidivviyet tarafından asayişin sağlanması için belirtilecek miktar Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yapılacak görüşmeler ile onaylanacaktır.
- 5- Mısır ordusundaki görevli subayların görevleri tahliye ile sona erecektir. Fakat Hidiv gerekli gördüğü takdirde yapılacak bir mukaveleye göre İngiliz subaylar orduda tekrar görev alabileceklerdir.
- 6- Mısır maliyesinin kontrolü için oluşturulacak bir yapının tarafları kimler olursa olsun Osmanlı Devleti bu yapı içinde bir memurunu bulunduracaktır.
- 7- Mısır'da mevcut Karma Mahkemeler'in varlığı fermanlara uygun olmadığından kaldırılması istenilmiştir.
- 8- Mısır'daki mahkemelere ilişkin kanunlardan ziyade yeni Hidiv'e verilen ferman gereği kamu idaresinde yapılacak değişiklikler Bâb-ı Âli tarafından incelendikten sonra padişahın onayı ile yürürlüğe girecektir.
- 9- Süveyş Kanalı'na dair düzenlemelerde diğer devletlerinde desteği alınmalıdır. Ancak kanala dair yapılacak düzenlemeler Osmanlı Devleti tarafından kabul edilirse fermanla onaylanacaktır.
- 10- İngiliz işgalinin sona ermesinden sonra hiçbir devlet Mısır'ı işgal etmeyecektir. Mısır'ın tarafsızlığı kabul edilmekle beraber bu tarafsızlık Osmanlı Devleti'nin Mısır üzerindeki haklarını engellemeyecektir. Mısır'da ne zaman asayiş bozulsa Hidiv'in nüfuzunu muhafaza için Osmanlı Devleti askerle müdahale etme hakkına sahip olacaktır.

- 11- Hidiv'in borçlanma yapmaya hakkı yoktur. Fakat son bir kez borçlanmaya hak verilecek fakat borçlanma miktarı ve ödeme şartları ferman ile onaylanacaktır.
- 12- Bu maddeler Mısır'daki isyanın sona erdirilmesi için İngiltere tarafından Osmanlı Devleti'ne ve diğer devletlere beyan ettiği müzakere esaslarından oluşmaktadır. Osmanlı Devleti'nin egemenlik hakları bakımından önemli olan bu maddelere karşılık İngiltere tarafından bir teklif gelirse Bâb-ı Âli ile yapılacak yazışmalara göre hareket edilecektir.
- 13- Mısır meselesi için baştan beri Musurus Paşa vasıtasıyla yazışmalar yapıldığı için duruma göre Hasan Fehmi Paşa onunla müzakere edecektir¹¹⁰.

Hasan Fehmi Paşa 28 Ocak 1885'te Lord Granvill ile görüşerek müzakere maddelerine dair değerlendirmede bulunmuşlardır. İlk madde iki taraf açısından da kabul edilmişti. Granvill, Mısır ordusunun üst sınırının fermanlarda belli olduğundan bahisle alt sınırının belli olmadığı ve asker sayısında sınırlama yapılmasının hak ihlali olmadığını vurguladı. Buna karşılık Hasan Fehmi Paşa bu sınırın hemen belirlenemeyeceğini ancak Hidiv'in asayiş için gerekli gördüğü asker sayısını belirtmesi ile bu sayının devletlerarası müzakere ile kabul edilebileceğini söylemiştir¹¹¹.

Mısır ordusunun kumandanlığının Hidiv'e ait olduğunu kabul eden Granvill, Hidiv tarafından serdar tayin edilen subayın Hidivle aynı rütbede olmadığını belirtmiştir. Mısır'daki Borçlar Sandığı İdaresi üzerinde ne İngiltere ne de başka bir devletin denetçiliğini tasvip etmediklerini belirten Granvill mevcut komisyonun çalışmasına devam etmesini uygun bulduğunu açıklamıştır. Borçlar sandığı Mısır maliyesinin tümünü denetlemediği içinde¹¹² Osmanlı memurunun bu komisyonda bulunmasının bir faydası yoktu.

Karma Mahkemeler konusunda ise Mösyö Patskof ile görüşülmesini isteyen Granvill, Mısır'da yapılacak düzenlemelerin fermanlara aykırı olmayacağını belirtmiştir. Hidiv'in kamu düzenini için yapacağı değişiklikler ile ilgili madde ise Hidiv'in iktidarını sınırlandırıcı bulunduğundan, gündem dışı tutulması istenmiştir.

¹¹⁰ BOA, Y. EE. Defterleri, no: 1184, s. 93-96

¹¹¹ BOA, Y. EE. Defterleri, no: 1184, s. 197-198

¹¹² BOA, Y. EE. Defterleri, no: 1184, s. 198

Süveyş Kanalı, Mısır'ın tarafsızlığı ve Hidiv'in tek seferliğine borçlanma yapma hakkı ile ilgili maddeler de ise hem fikir kalınmıştır¹¹³.

Müzakere görüşmelerine esas tayin edilen Mısır'ın İngiltere tarafından tahliye edilmesine dair madde Granvill'nin itirazlarına sebep olmuştur. İngiltere ile Fransa arasında Mısır'ın tahliyesi için müddet tayin edilmişti fakat o zamanın şartları ile müzakere zamanının şartları aynı olmadığından bu maddenin tekrar gündeme gelmesi zor olduğu belirtilmiştir. Çünkü Mısır'ın tahliyesi için evvela maliyesinin düzeltilmesi gerekmektedir ki bunun da uzun bir süre alacağı ve önceden zaman tayin etmenin imkânsız olduğu Granvill tarafından ifade edilmiştir. Hasan Fehmi Paşa, Osmanlı Devleti'nin tahliye konusunda İngiltere ile anlaşabileceği söyleyerek Mısır konusunda diğer devletlerin baskılarından bahisle tahliye işinin önemli olduğunu vurgulamıştır. İngiltere'nin tahliye meselesine dair bir teklifi olursa görüşmeye yetkili olduğunu belirtmişse de Granvill müddet tayin etme konusunda bir şey yapamayacağını belirtmiştir. Tahliyeye müddet tayini maddesi hallolmadığı içinde işgal masrafına dair madde görüşülememiştir¹¹⁴.

Mısır meselesine dair yapılan görüşmeler esnasında İngiltere'nin Mısır'ı kolay kolay terk etmeyeceği anlaşılmıştır. Çünkü İngiltere Mısır'ın içinde bulunduğu ekonomik durumun düzeltilmesi gerektiğini savunmaktadır. Osmanlı Devleti ise tahliye işini gerçekleştirmek için bir an önce bir anlaşma yapılması taraftarıdır. Fakat İngiltere'nin endişesi Mısır'ın tahliye edildikten sonra başka bir devletin işgaline uğramasıdır ve yapılan görüşmeler bu çerçevede dâhilinde devam etmektedir.

Hasan Fehmi Paşa görüşmeler esnasında Granvill'e, Mısır'ın tarafsız olması konusunda İngiltere ile hemfikir olduklarını fakat padişahın hükümdarlık hakları gereği Mısır'da herhangi bir zamanda bir karışıklık çıktığı vakit bu durumun bertaraf edilmesi için müdahaleye hakkı olması gerektiğini belirtmiştir. Osmanlı askerinin müdahalesini gerektiren durum bertaraf edilince de Osmanlı askeri geri çekilecektir. Fakat Granvill buna karşılık padişahın Mısır üzerinde hükümdarlık haklarının kabul edildiğini ama teklifin etraflıca düşünülmesi gerekliliğini ifade etmiştir¹¹⁵. İngiltere daha ilk görüşmede padişahın Mısır üzerindeki haklarının devam ettiğini kabul etmekle beraber hem

¹¹³ BOA, Y. EE. Defterleri, no: 1184, s. 198-199

¹¹⁴ BOA, Y. EE. Defterleri, no: 1184, s. 200

¹¹⁵ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 3

Osmanlı Devleti'ne hemde diğer devletlere işgalin geçici olduğu izlenimini vermeye çalışmıştır.

3.2. 1302 Tarihli Mesele-i Mısriyye Defteri'ne Göre Hasan Fehmi Paşa'nın Görüşmeleri

Hasan Fehmi Paşa kendisine verilen talimatnameye göre Lord Granvill ile bazı görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeleri birkaç başlık altında değerlendirmek mümkündür.

3.2.1. Mısır'ın İngiliz Askerinden Tahliyesi

Hasan Fehmi Paşa görüşmeler esnasında Granvill'e, Mısır'ın tarafsız olması konusunda İngiltere ile hemfikir olduklarını fakat padişahın hükümdarlık hakları gereği Mısır'da herhangi bir zamanda bir karışıklık çıktığı vakit bu durumun bertaraf edilmesi için müdahaleye hakkı olması gerektiğini belirtmiştir. Osmanlı askerinin müdahalesini gerektiren durum bertaraf edilince de Osmanlı askeri geri çekilecektir. Fakat Granvill buna karşılık padişahın Mısır üzerinde hükümdarlık haklarının kabul edildiğini ama teklifin etraflıca düşünülmesi gerekliliğini savunmuştur¹¹⁶. Hasan Fehmi Paşa ile Granvill arasında ilk önce bazı maddelere dair bir lâyiha müsveddesi kaleme alınmıştır. Bu müsveddeye göre:

- Mısır, fermanlar ile sahip olduğu imtiyazlar ve padişahın hükümdarlık hakları mevcut olduğu halde tarafsızlığı ilan edilecektir. Mısır'ın tahliyesinden sonra hiçbir devlet Mısır'a askeri müdahalede bulunmayacaktır. Herhangi bir karışıklıkta Osmanlı ordusu Mısır'a sevk edilerek durum kontrol altına alınacak ve akabinde Osmanlı ordusu Mısır'dan geri çekilecektir. Sevk edilen bu ordunun masrafları Mısır bütçesinden karşılanacaktır.
- Mısır ordusu Hidiv'in sahip olduğu haklar çerçevesinde bir Osmanlı subayı ile bir İngiliz subayının müşterek kararları ile yeniden tanzim edilecektir. Asker mevcudu belirlenirken Hidiv'in asayiş ve düzeni sağlayabileceğini belirttiği miktar dikkat alınacaktır.

¹¹⁶ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 3

- Hidiv'in isteği ile belli bir zamanla sınırlı olmak şartıyla Mısır ordusunda İngiliz subaylar görev alabileceklerdir¹¹⁷.

Bu lâyiha müsveddesinden sonra Hasan Fehmi Paşa tarafından, müzakerelere esas olan, Mısır'ın tahliyesine müddet tayininin mümkün olmadığı belirtilerek nasıl hareket edilmesi gerektiğine dair de talimat talep edilmiştir¹¹⁸. Bu isteğe karşılık müsvedde hakkında İngiltere tarafının ne düşündüğü Granvill'den sorulması ve bu maddelere bir itiraz varsa bunların hemen Bâb-ı Âli'ye bildirilmesi gerektiği kendisine hatırlatılmış¹¹⁹, "bî-tarafılık" ifadesinin "masuniyyet arazisi" şeklinde düzeltilmesine¹²⁰ ve kendisinin iki aydır Londra'da bulunduğu ve bir netice elde edememiş olması padişah tarafından endişe ile karşılandığı belirtilerek görüşmelerinde İngiltere ile olan dostluğun ve ona olan güvenin tekrar tekrar vurgulanması istenilerek, diğer devletlerin de kendisinin yapacağı itilafı beklemekte olduğuna dair bir telgraf gönderilmiştir¹²¹.

İşgale sebep olarak 17 Mart 1885'te Granvill Sudan'ın içinde bulunduğu karışık durumu bahane etmiştir¹²². Sudan'da ise Mehdî isyanından dolayı İngilizler zor durumda kalmışlardır. Mısır işine ağırlık veren İngiltere, Sudan'ı Mısır'dan ayırmayı bile teklif etmiştir. Bu teklife Hasan Fehmi Paşa olumlu yaklaşmış hatta bazı ifadelerde bulunmuştur. Hasan Fehmi Paşa'ya göre Sudan, Mısır'ın içinde bulunduğu durumdan dolayı doğrudan Osmanlı Devleti'nin idaresine alınabilirdi. Bunun içinde Sudan'a Osmanlı askeri sevk edilmesinden ziyade kudretli bir vali gönderilerek bölge kontrol altına alınabilirdi. Bu ifadeler üzerine Bâb-ı Âli ise Sudan meselesinin ayrıca incelenmesi gereken önemli bir konu olduğundan bahsederek Hasan Fehmi Paşa'ya da kendi ifadelerinin Granvill tarafından senet kabul edilmemesini bildirmesi istenilmiştir¹²³.

Uzun süren görüşmelerden bir sonuç alınamaması üzerine Hasan Fehmi Paşa'nın Londra'dan geri çağrıldığı zaman kendisinin Granvill'den istediği ve tahliyeye dair İngiltere tarafının görüşlerini bildirir bir mektup alması Osmanlı Devleti tarafından endişe ile karşılanmıştır. Çünkü bu mektupta Granvill "*İngiltere Devleti'nin emr-i işgali*

¹¹⁷ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 8

¹¹⁸ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 4

¹¹⁹ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 7

¹²⁰ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 16

¹²¹ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 14

¹²² BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 51

¹²³ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 26; BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 55-56

bu işgal ne maksâda mebnî vuku bulmuş ise o maksâdı istihsâl için lâzım gelen müddetten ziyâde temdîd etmemek arzû-yı hâlisânesinde olduğu ve memleketi himâye-i dâimeye müşâbih bir hâle vaz etmek niyetinde olmadığını ve fakat bir müddet-i muayenede Mısır'dan çekilmeği" İngiltere'nin istediğini belirtmiştir¹²⁴. Endişeye sebep olan durum ise daha önce "*İngiliz işgali*" ifadesi kullanılırken şimdi "*himaye-i daimi*" ifadesi kullanılmasıdır. Ayrıca ekonomik nedenler ve Sudan meselesinin tahliye engeli olduğu yönündeki açıklamaların yerini işgale sebep olan durumun bertaraf edilmesi şeklindeki açıklamanın almasıdır. Yani bir anlamda tahliye meselesi yeni boyut kazanmıştır. Bunun akabinde hemen Hasan Fehmi Paşa'ya bir telgraf çekilerek bu yeni durumdan haberdar edilmiş ve şimdiye kadar şifahi devam eden tahliye görüşmelerinin yazılı beyan ile gerçekleşmesinin mahzurlarına değinilmiştir. Ayrıca mektubun itirazsın kabul edilmesinin Osmanlı Devleti açısından olumsuz sonuçlar doğuracağı üzerinde durularak Granvill'e bu mektubun geri iadesi istenmiştir¹²⁵. Mektubun geri kabul edildiği bildirilince de Hasan Fehmi Paşa Londra'dan geri çağırılmıştır¹²⁶. Hasan Fehmi Paşa'nın geri çağırılmasının da Londra'da bulunduğu süre zarfından müzakerelere esas olan tahliye meselesini halledememesi etkili olmuştur. Ayrıca İngiltere ile Rusya arasındaki Afganistan meselesinden dolayı bir savaş ihtimalinin belirttiği bir zamanda Hasan Fehmi Paşa'nın Londra'da bulunması İngiltere ile Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı bir ittifak hazırlığı yaptıkları yönündeki söylentiler de geri çağırılmasında etkili olmuştur.

3.2.2. Mısır Maliyesiyle İlgili Mukavele

Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesine dair müzakerelerde bulunmak için Londra'ya giden Hasan Fehmi Paşa, daha ilk görüşmesinde Granvill tarafından Mısır'ın maliyesine dair mukavele hakkındaki sorularıyla karşılaşmıştır¹²⁷. Kendisine verilen talimat gereğince de bir defalığına mahsus olarak Mısır'ın içinde bulunduğu dar boğazdan kurtulması için Hidiv'in borçlanma yapmasına müsaade edilmiştir. Yalnız bu borçlanma ferman ile onaylanacaktır. Mukavele hakkında deftere kayıtlı ilk bilgi İngiltere ve Fransa arasında kararlaştırılan mukaveleye diğer devletlerinde olumlu baktıklarına dairdir. Hasan Fehmi Paşa ve Londra Elçisi Musurus Paşa Osmanlı

¹²⁴ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 60

¹²⁵ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 61-64

¹²⁶ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 68-69

¹²⁷ KIZILTOPRAK, *Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*, s. 149

Devleti'nin idaresindeki Mısır'ı ilgilendiren bir mukavelenin imzalanması gerektiğini belirtmişlerdir. Bunun üzerine mukavele hakkında Mısır'a bir telgraf çekilmiş gelen cevapta ise bu görüşmelere kendilerinin dâhil edilmediklerinden bir malumatlarının olmadığı fakat içinde bulunulan durumdan ötürü nasıl bir karar alınırsa kabul edileceği bildirilmiştir¹²⁸.

Osmanlı Devleti mukaveleye bazı nedenlerden dolayı imza atılmaması yönünde Londra'ya telgraf çekmiştir. Bu telgrafa göre;

- Süveyş Kanalı'ndan ticaret gemilerinin geçişi her daim serbest olduğu gibi savaş gemilerine de aynı hakkın verilecek olması itiraz sebebidir. Osmanlı Devleti, savaş zamanında kendisine muharip bir devlete kanalı kapatmayacaktır. Fakat kanal üzerindeki hükümler hakları gereği Mısır'a veya kanala dair olumsuz bir durum olduğunda kanalı savunmak için tedbir alma hakkına sahip olmalıdır. Eğer mukavele bu itiraz kabul edilmeden imzalanırsa itirazın bir ehemmiyeti kalmayacaktır.
- Mısır'ın genel durumu ve gelirlerini kontrol etmek ve bu kontroller neticesinde gerekli görülen bazı kararları almak üzere bir komisyonun bu mukavele ile kurulması padişah ve Hidiv'in Mısır üzerindeki haklarına tecavüz sayılacaktır.
- Komisyonlar ve Tedkikat Meclisleri'ne memur tayin etmede elçilere hak verilmesinin Mısır'ın iç işlerine elçilerin karışması demek olacaktır.
- Yapılacak borçlanmanın yalnız 1884 yılı bütçe açığını kapatmak ve İngiliz işgal masrafı ile Sudan'da yapılan askeri harekâtın masraflarının karşılanmasına ayrılacaktır.
- Mısır vergisinin kullanılmasında ülke ihtiyaçlarının en sona bırakılacaktır.

Tüm bu konular itiraza sebep olmuştur. Bu konular hükümler hakları açısından sıkıntılı olmakla beraber eğer yeniden bir düzenleme yapılırsa Osmanlı Devleti tarafından imzalanması için talimat verilecektir¹²⁹.

Bâb-ı Âli itiraza sebep olan konuların yeniden düzenlenmesini beklerken bu mukavelenin imzalandığına dair haber gelmiştir¹³⁰. Osmanlı Devleti'nin kendisini

¹²⁸ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 11-12

¹²⁹ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 11-12; BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 22

¹³⁰ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 18-19

ilgilendiren bir mukavelede imzasının bulunmamasının diğer devletlerce hoş karşılanmadığı, hatta İngiltere'nin bu durumdan yanlış manalar çıkarabileceği gibi Mısır meselesiyle ilgili yapılan müzakerelerinde olumsuz etkilenebileceğine dair Musurus ve Hasan Fehmi Paşalar'dan telgraf gelmiştir. Paşalar neden imza atılmaması konusunda kendilerine daha önceden bilgi verilmediğinden ötürü zor durumda kaldıklarını ama imza atmamaya sebep olarak da Mısır'daki Borçlar Sandığı'na Osmanlı memurunun dâhil edilmemesini sebep olarak gösterdiklerini bildirmişlerdir. Paşalara göre memur meselesini öne sürmekteki amaç ise Osmanlı memurunun komisyona dâhil olması konusunda İngiltere, Fransa ve İtalya olumlu görüş bildirmişse de diğer devletler bu konuda talimat almadıklarını belirttiğinden, imza atılmamasından ötürü oluşan olumsuz havayı dağıtmak için planlanmıştır¹³¹. Bunun üzerine hemen Londra'ya telgraf çekilerek yanlış anlaşılmaya ve müzakerelerin etkilenmesine yer olmadığı çünkü mukavelenin fermanla onaylanacağı daha önceden kabul edilen bir karar olduğu için sadece Osmanlı Devleti'nin itirazına sebep olan maddelerin hükümlerlik hakları gereği yeniden düzenlenmesini bekledikleri ifade edilmiştir¹³². 25 Mart 1885'te alınan bir telgrafta Granvill'in mukavele imzalanmadığı takdirde Mısır maliyesinin iflas etmiş olacağını belirttiği ve elçilere pasaportlarını geri vermekle tehdit ettiği bildirilince, hemen Bâb-ı Âli'de bir toplantı yapılarak Mısır meselesi için yapılan görüşmelerin neticesiz kalmaması ve mukavelenin imzalanmamasından ötürü İngiltere'nin Mısır üzerindeki girişimlerinin meşruluk kazanmaması için mukavelenin imzalanması fakat mukavelenin fermanla onayının geciktirilmesi kararı alınmıştır¹³³. İngiltere'nin bu tehditvari açıklaması konusunda da diğer devletlerin haberdar edilip alınacak malumata göre hareket edilmesi kararlaştırılmıştır¹³⁴. Bâb-ı Âli'de görüşmeler devam ederken Paşalar'dan gelen telgrafta itiraza sebep olan konuların düzeltildiği¹³⁵ haberi gelmiştir. Bunun üzerine Paşalar'a mukaveleye imza atmaları için ruhsat verilmiştir¹³⁶. Mukavelenin imzalanması esnasında Süveyş Kanalı ile Borçlar Sandığına Osmanlı memurunun dâhili konusunda bir ekleme yapıldığı¹³⁷ bilgisi Bâb-ı Âli'ye verilince

¹³¹ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 19-21

¹³² BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 17

¹³³ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 35

¹³⁴ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 31

¹³⁵ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 36-37

¹³⁶ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 31-35; BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 39

¹³⁷ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 39

itiraza konu olan diğer maddelerin akıbeti sorulmuş¹³⁸ ve onların da düzeltildiği ve bir problemin kalmadığı belirtilmiştir¹³⁹.

Mısır'ın maliyesine yönelik yapılan mukaveleye Süveyş Kanalı ile ilgili bir maddenin eklenmesi gündeme gelmiştir. Daha sonra Fransa'da Süveyş Kanalı ile ilgili bir konferansın düzenlenecek olmasından ötürü kararın bu konferansta verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine Fransa'da Süveyş Kanalı ile ilgili bir komisyonun toplanacağına dair Bâb-ı Âli'ye haber verilince hemen Hasan Fehmi Paşa ve Berlin Elçiliği'ne telgraflar çekilmiştir. Fransa'nın Süveyş Kanalı'ndan ticaret gemileri gibi savaş gemilerinin de serbest geçiş talebine karşılık Osmanlı Devleti'nin talebi ise hükümlerlik haklarından ötürü Süveyş üzerinde tasarruf hakkı bulunduğu binaen Osmanlı Devleti, kendisine muharib bir devlete kanalı kapatmayacaktır. Fakat Mısır ve Kanal ile ilgili bir tehlike ortaya çıktığında bu tehlikeyi bertaraf etmeye hakkı olmalıdır. Ayrıca Fransa'dan gelen telgraflarda bu komisyona Mısır tarafından bir memur gönderileceği bilgisine binaen bunun hükümlerlik haklarına aykırı olduğu için bu memurun komisyona katılmaması için diğer devletlerinde onayı alınmak gerekliliği vurgulanmıştır. Komisyon'un 16 Mart 1885'te toplanacak olmasından dolayı da Fransa elçisi Esad Paşa delege tayin edilmesi kararlaştırılmıştır¹⁴⁰. Bunun üzerine İstanbul'daki elçiler bu itirazlar hakkında haberdar edilip görüşleri talep edilmiştir. Berlin'den gelen telgrafta Süveyş Kanalı ile ilgili komisyon için Osmanlı Devleti'nin teklifinin Almanya tarafından haklı bulunduğunu ve hatta Fransa'nın da Almanya gibi düşündüğü belirtilmiştir. Üstelik konferansta Osmanlı Devleti'nin teklifine karşılık bir teklif gelirse Osmanlı heyetinin hiç tereddütsüz Almanya heyetinin desteğini bulacağı teminatı bile verilmiştir¹⁴¹. Daha sonra Petersburg, Viyana ve Londra'dan alınan telgraflardan anlaşıldığı üzere Süveyş Kanalı için toplanacak komisyona Mısır memurunun Osmanlı memurunun yanında müşavir sıfatıyla katılmasının uygun olduğu kabul edilmiş ve imza hakkı olmadan sadece o bölge ile ilgili malumat lazım olduğunda danışılması için komisyona katılabileceğine dair diğer devletlerin destekleri alınmıştır. Konferansa katılacakların rütbelerinden dolayı delege olarak Paris elçisi yerine, müsteşar Misak

¹³⁸ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 40

¹³⁹ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 40; BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 44

¹⁴⁰ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 1-2

¹⁴¹ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 8

Efendi'nin katılması kararı verilmiştir¹⁴². Mısır Hidivviyeti'nden alınan bir telgrafta konferansın toplanmasının ardından Mısır Hidivviyet'i memurunun imza yetkisi istediği fakatın buna izin verilmediği bilgisi verilmiştir¹⁴³.

İngiltere'nin görüşmeler sırasında ifade ettiği üzere Süveyş Kanalı'na dair konferansta Osmanlı Devleti'ni destekleyeceğine dair Granvill'in açıklaması¹⁴⁴ olduğu ve açıklamaların senet kabul edildiği Bâb-ı Âli tarafından bildirilerek, bu destek sözünün borçlanma mukavelesine eklenmesi Paşalar'dan talep edilmiştir. Akabinde bu talebin yerine getirilemeyeceği çünkü İngiliz heyetine Osmanlı Devleti'nin konferansta desteklemesi talimatının şifahi olarak verildiği Paşalar tarafından ifade edilmiştir¹⁴⁵.

Borçlar Sandığı'na Osmanlı memurunun dâhil olması fikrine daha önce İngiltere, Almanya'nın karşı çıktığını bahane ediyordu. Mukavele imzalanması sırasında bu konunun tekrar gündeme gelmesi ile diğer devletlere bu konudaki görüşleri sorulmuştur. Osmanlı Devleti memurunun komisyonda Maliye İşleri Komiseri sıfatı ile bulunacak olması ve diğer devlet memurlarıyla aynı statüde olmaması için de oy hakkının olmamasından dolayı -oy hakkının olması Osmanlı Devleti'ni alacaklı devlet statüsüne sokabilir olduğundan- olumlu karşılanmıştır. Viyana'dan bu konuda gelen telgraf diğer devletlerin tutumlarına örnektir¹⁴⁶. Komisyon dilinin Fransızca konuşulacak olmasından dolayı ve Mısır meselesiyle başından beri ilgili bulunan tercüme odası kâtabi Serkiz Efendi, Almanya elçisinin de gayr-i resmi telkinleriyle memur tayin edilmiştir¹⁴⁷. Fakat Bâb-ı Âli'deki değişiklikten sonra komisyon memurluğu işi askıya alınmıştır¹⁴⁸.

3.2.3. Sevakin ve Zeyla Limanları'nın Durumu

Rusya ile Afganistan meselesinden dolayı gerginlik yaşayan İngiltere, Sudan meselesini geri plana atarak Mısır meselesine dair yeni teklifler ileri sürmüştür. Granvill, İngiliz işgalindeki Sevakin¹⁴⁹ ve Zeyla'nın¹⁵⁰ doğrudan Osmanlı idaresine

¹⁴² BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 14

¹⁴³ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 52

¹⁴⁴ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 20

¹⁴⁵ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 41-42

¹⁴⁶ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 28

¹⁴⁷ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 29-30

¹⁴⁸ Gül ÇAĞALI GÜVEN, a.g.e., s. 264-265

¹⁴⁹ Günümüzde Sudan sınırları içinde bulunan Sevakin, Kızıldeniz'de bir liman şehridir.

¹⁵⁰ Günümüzde Somali sınırları içinde yer Zeyla, Aden Körfezi'nde bir liman şehridir.

alınmasını teklif etmiştir. Hasan Fehmi Paşa bu haberi bildirirken bu durumu Mısır'ı tahliye niyetinde olan İngilizlerin ilk adımı olarak değerlendirmiştir¹⁵¹. Bu limanlara Osmanlı askeri sevk edilip, idare altına alınmak istenilmesindeki nedenler Bâb-ı Âli tarafından araştırılmış hatta İngiltere'den sorulmuşsa da bir cevap alınamamıştır. İngiltere bu limanların, bölgede işgal faaliyetinde bulunan İtalyanların eline geçmesinden ziyade Osmanlı Devleti idaresinde kalmasını istemiştir. Hasan Fehmi Paşa'nın Londra'dan ayrılmasından sonra Londra elçisi Musurus Paşa'nın bu konu hakkında olumlu malumatlar vermesi üzerine Osmanlı askeri bölgeye varınca, İngiliz askerinin bu bölgeden çekilip çekilmeyeceği sorulmuştur¹⁵². Sudan'ın muhafazası için Sevakın'de iki ordunun müşterek kalabileceği fakat Sudan meselesi halledilmeden İngilizlerin bölgeden çekilmeyeceği bilgisi gelmiştir¹⁵³. Bunun neticesinde Bâb-ı Âli bir karara vararak Sudan'a asker sevkinden ziyade oraya kuvvetli bir valinin gönderilebileceği kabul etmiştir. Bundan başka Zeyla Limanı'nın ekonomik olarak bir getirisinin kalmadığından asker sevkinin bir anlam ifade etmeyeceği, Mısır tahliye edilmediği sürece de Sevakın'ın Osmanlı idaresinde olmasının bir anlam ifade etmediği fikri kabul edilmiştir. Buna gerekçe olarak, Süveyş Kanalı'nın durumunun bu bölgeyi etkileyeceğinden asker sevkinden ziyade Mısır meselesinin öncelikle halledilmesi gerektiği kabul edilmiştir¹⁵⁴. Daha sonra alınan karardan anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti bu bölgeye asker sevkini gündeme getirirse bile bunu fiiliyata dökmeye karar vermemiştir.

3.2.4. İtalya'nın Kızıldeniz'deki Faaliyetleri

Büyük devletlerin en küçüğü olan İtalya, diğer devletler arasındaki mücadelelere karışmıyor fakat Akdeniz'de sömürgeci politikalarını uygulamak için eline geçen her fırsatı değerlendirmeye çalışıyordu. 1876 yılında Mısır'ın iflası neticesinde kurulan Düyun-ı Umumiye idaresinde yerini alan İtalya, İngiltere'nin Mısır'ı işgalinde de İngiltere'yi desteklemiştir. Böylece hem Cezayir ve Tunus işgal ederek Akdeniz'de İtalyanların menfaatlerine zarar veren Fransa'ya karşı bir destek sağlamaya çalışıyor hem de emellerini gerçekleştirmek için İngiltere'nin desteğini bekliyordu¹⁵⁵. Şubat 1885'te İtalya, Osmanlı idaresindeki Musavva'yı işgal etti. İngiltere bu duruma ses

¹⁵¹ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 54

¹⁵² BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 72-73

¹⁵³ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 3

¹⁵⁴ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 73-74

¹⁵⁵ KIZILTOPRAK, *Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*, s. 254

çıkarmadığı gibi oradaki müfrezesini de çekerek İtalyanların işini kolaylaştırdı. Dolayısıyla da İngiltere'nin bu tutumu İtalya ile İngiltere arasında bir ittifakın varlığı şüphesini doğurmuştur.

İngiltere ile müzakerelerin devam ettiği esnada İtalya'nın Musavva ve Beylül¹⁵⁶ Limanları'nı işgal ettiği ve İngiltere ile İtalya arasında bir ittifakın olabileceğinde dair haberler gelmiştir. 25 Mart 1885'te Roma'dan alınan bir telgrafta milletvekillerinin İtalya Hükümeti'ni, bu işgal için İngiltere ile bir anlaşmanın mevcudiyeti konusunda sıkıştırdıkları fakat hükümetin bu sorulara cevap vermediği belirtilmiştir. Fakat İtalya'da bu işgalden sonra bir anlaşma olduğuna dair herkesin hemfikir oldukları ifade edilmiştir¹⁵⁷.

Osmanlı Devleti tarafından bu konuda yapılan yazışmalarda İtalya işgalini savunurken, Fransa'daki Roma elçisi de Avrupalı devletlerin haklarını korumak için bölgede bulduklarını açıklamıştır. Bu açıklama Fransa tarafından senet kabul edildiği bildirilince İtalya tarafı bu açıklamanın senet kabul edilmemesi yönünde girişimlerde bulunmuştur¹⁵⁸.

İtalya'ya ait savaş gemilerinin Port Said'e gelmesi ve Osmanlı Devleti'nin protestolarına cevap verilmemesi üzerine ne yapılması gerektiğine dair Bâb-ı Âli'de bir toplantı yapılmıştır. Bu gelişme üzerine yapılan müzakerede İtalya'nın işgallerinin Mısır meselesi ile ilgili olduğu fakat mesele hâlâ Hasan Fehmi Paşa tarafından müzakere edilmekte olduğundan İtalya'nın da işgal faaliyetlerinde bulunduğu ifade edilerek Mısır meselesinde bir devletin yardımını talep etmenin İngiltere ile olan görüşmelere zarar verebilecek olması göz önüne alınmış ve sadece İtalya'ya karşı bir devletten yardım alınması konusunda karar verilmiştir. Bu karara göre ilk önce Rusya'nın Mısır meselesindeki tutumundan dolayı yardımı istenebilir olduğu belirtilmiş fakat Afganistan meselesinden dolayı yardım edememe ihtimali göz önüne alınarak Almanya'da yardım talep edilmesinin daha uygun olduğuna karar verilmiştir¹⁵⁹. Bu sırada İtalya'dan gelen telgrafta parlamentodaki konuşmalar değerlendirilmiş ve Hasan

¹⁵⁶ Günümüzde Eritre Devleti sınırları içerisinde yer alan Kızıldeniz'in iki önemli liman şehirleridir. İngiltere tarafından 1882'de işgal edildikleri vakit Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunup, Mısır Hidivvîyeti idaresindeydiler. Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa ÖZTÜRK; Sevda ÖZKAYA ÖZER, *Mısır Meselesi*, Fırat Üni. Ortadoğu Yay. No: 22, Elazığ 2011

¹⁵⁷ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 6

¹⁵⁸ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 3

¹⁵⁹ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 4-5

Fehmi Paşa'ya telgraf çekilerek İtalya Hükümeti'nin "*Musavva'nın işgali Mısır meselesi ile ilgilidir*" ifadesi hatırlatılarak bir an önce müzakerelerden sonuç alınması için çaba göstermesi istenmiştir¹⁶⁰.

İtalya, Osmanlı Devleti'ne karşı yaptığı açıklamalarda işgalin geçici olduğunu bazı sebeplerden ötürü bu işgalin gerçekleştiğini ve işgale sebep olan durumların bertaraf olması ile Musavva ve Beylül'ü tahliye edeceğini bildirmiş ve bu açıklama Osmanlı Devleti tarafından senet kabul edilmiştir. Hatta İtalya ile mevcut olan dostluk sık sıkıya hatırlatılarak işgallerin sonlandırılması istenilmiştir¹⁶¹. 7 Nisan 1885'te Bâb-ı Âli'de alınan bir kararla da İtalyanların işgal teşebbüslerinin Mısır meselesi hallolmadan sonlanmayacağı gerekçesiyle başka bir devletten yardım talep edilmesine gerek olmadığına dair karar verilmiştir¹⁶². 25 Mayıs 1885'te Roma'daki elçiliğe çekilen telgrafta İtalya'nın büyük bir askeri hazırlığa girişmesinin sebebi sorularak eğer İtalyanlar Trablusgrab'ı işgal ederler ve Osmanlı Devleti bu durumda bir şey yapamazsa bunun sonuçlarının ağır olacağı belirtilmiştir¹⁶³. Osmanlı Devleti, İtalya'nın Trablusgarb üzerindeki emellerini önceden görmesine rağmen bu işgali engelleyemeyecektir.

İtalya'nın Afrika kıtasında giriştiği işgallere karşı gelmeyen İngiltere ile arasında bir anlaşma olduğuna dair resmi açıklama olmasa da Musavva'da susuz kalan ve güneş çarpması neticesinde hastalanan İtalya askerine İngiltere'nin yardım etmesi anlaşmanın varlığını destekler niteliktedir¹⁶⁴.

Hasan Paşa 15 Ocak 1885'te Londra'ya gitmiş ve 9 Mayıs 1885'te geri dönmüştür. Bu süre zarfında en önemli görevi Mısır'ın tahliyesine müddet tayini iken bunda başarılı olamamıştır. Hatta İngiltere daha ilk görüşmelerde bu konuda kapıları sıkı sıkı kapatmıştır. Hasan Paşa'nın dönüşü öncesi veda ziyaretinde Granvill ve Gladstone ile yaptığı görüşmede sona yaklaştığı bir zamanda Londra'dan ayrılmasının esefle karşılandığı bildirilmiştir. Granvill ve Gladstone göre tahliye hariç halledilmeyen üç mesele kalmıştı. Bunlar; Mısır ordusunun yeniden tanzimi, Mısır kanunlarının fermanla tasdiki ve Mısır'ın tarafsızlığı konusudur. Bu konular daha ağırlıklı olarak

¹⁶⁰ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 18

¹⁶¹ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 42-43

¹⁶² BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 47; BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 54

¹⁶³ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 75

¹⁶⁴ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 80-81

İngiliz Komiseri Henry Drummond Wolff'un İstanbul'da yapacağı müzakerelerde ön plana çıkacaktır.

3.3. Henry Drummond Wolff'un İstanbul'daki İlk Görüşmeleri

İngiltere'nin Mısır'ı işgaline giden süreçte Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması'nın sonuçları ile uğraşmakta idi. Mısır'ın işgali engellenemediği gibi Balkanlar'daki durumun karışık olması Osmanlı Devleti'nin gündeminden Mısır'ı çıkarmıştır. II. Abdülhamid bu meselenin başından beri Mısır'a asker sevkine şüpheyle yaklaşıyordu bundan başka sultan Balkanların karışık vaziyetinden ötürü Mısır'a asker sevk etmeyi düşünmediği gibi İngiltere'ye savaş açma niyetinde de değildi. Bundan dolayı da tercih edilen yol İngiltere ile müzakereler neticesinde Mısır'ın tahliyesini sağlamaktır. Bu duruma bağlı olarak Londra'ya fevkalade elçi sıfatıyla gönderilen Hasan Fehmi Paşa'ya verilen görevin asıl amacı da tahliye işini gerçekleştirmektir.

İngiltere, Mısır'ı işgalinden sonra burada dolaylı idareyi tesis etmekten başka Mısır'da tam anlamıyla hangi politikayı takip edeceğini belirleyememiştir. Fransa ile Mısır meselesinden dolayı ilişkilerin bozulması, Borçlar Sandığı'na Almanya memurunun dâhil edilmemesi neticesinde Almanya'nın Afrika'daki yarışa dâhil olması ve Rusya ile Afganistan meselesinden dolayı savaş ihtimalinin belirmesi İngiltere'yi yalnızlaştırmıştır. Ayrıca İngiltere'nin Sudan meselesinden dolayı Mısır'da işlerinin ters gitmesi, çözüm yolları aranmasını zorunlu kılmıştır.

Londra'daki hükümet değişikliğinin ardından iktidara gelen Salisbury ile birlikte Mısır politikasında bazı değişiklikler olmuştur¹⁶⁵. Devletlerarasında oluşacak İngiltere'ye karşı herhangi bir ittifakın önüne geçebilme düşüncesiyle Salisbury, Mısır'ı meselesini halledebilmek için Henry Drummond Wolff'u müzakerelerde bulunmak amacıyla görevlendirecektir. Mısır meselesine bir çözüm bulunmasa bile en azından İngiltere'nin işgalini meşrulaştıran bir anlaşmanın yapılması bu görevlendirmenin esas nedenidir. Bu kapsamda da 20 Ağustos 1885'te İstanbul'a gelen Wolff ile Mısır meselesine dair görüşmeler başlayacaktır¹⁶⁶.

Hasan Fehmi Paşa'nın Londra'da bir hafta bekletilmesine karşılık aynı şekilde Wolff da bir hafta bekletildikten sonra padişah tarafından kabul edilmiştir. Sultan'ın

¹⁶⁵ ÖZTÜRK; ÖZER, *Mısır Meselesi*, s. 101

¹⁶⁶ KIZILTOPRAK, *Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*, s. 184-192

huzurunda Wolff kendisine verilen Kraliçe'nin mektubu okumuş ve bu mektupta İngiltere ile Osmanlı Devleti arasındaki dostluktan bahisle Kraliçe'nin meseleyi bir an evvel iki taraf içinde olumlu bir şekilde sonuçlanmasını istediğini ifade etmiştir¹⁶⁷. Bu kabulün ardından Wolff resmen görevine başlamış ve Osmanlı Devleti'ni temsilen Kamil Paşa ile Asım Paşa murahhas tayin edilerek görüşmelere başlanmıştır¹⁶⁸.

1302 Tarihli Mesele-i Mısıriyye defterine kayıtlı ilk görüşme bilgisi 3 Eylül 1885 tarihidir. İçeriğinden anlaşıldığına göre müzakereler başlamadan önce, müzakerelerin hangi konular üzerinde yürüyeceğinin belirlenmesi adına bir araya gelinmiştir. Çünkü belge imzasız bir tutanak halinde tanzim edilmiştir.

İlk görüşmede Wolff, paşalardan mesele hakkında ne düşündüklerini sorduğunda padişahın hükümlerlik haklarının geçerliliğinin Mısır meselesinde önemli olduğu cevabını almıştır. Bunun üzerine Wolff, Mısır'a Osmanlı askerinin sevkine Fransa'nın karşı çıktığını çünkü Cezayir ve Fas'taki işgalinin olumsuz etkileneceğini iler sürmektedir. Bununla birlikte Sudan'a Osmanlı askeri sevk edilebileceğini belirtmesi üzerine paşalar buna itiraz etmişlerdir. Bunun nedeni olarak da Sudan'da işgalci İngilizlerle Osmanlı askerinin bir arada bulunması bölgedeki isyanı bastırma konusunda Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakabileceği belirtilmiştir. Fakat Sudan'ın iyi bir idare ile kontrol altına alınabileceği ifade edilmiştir. Tahliye meselesinde Wolff'a ne düşündüğü sorulduğunda bu konuda bir süre belirlemenin zor olduğunu, İngiltere'nin Mısır'ı kötü bir durumda bırakıp gitmesinin şanına yakışmayacağını söylemiştir. Fakat Mısır'a her iki tarafın birer komiser tayin etmesi ve bu komiserlerin önce Sudan'daki düzeni sağlaması ardından Mısır'da askeriyenin, mahkemelerin yeniden düzenlenmesi ve maliyenin düzeltilmesi neticesinde tahliyenin gerçekleştirilebileceği ifade edilmiştir. İtalya'nın Musavva'yı işgali bahsinde ise Wolff, İtalya'nın orada zor durumda olduğunu ve İngiltere'nin bu konuda Osmanlı Devleti lehine harekete geçebileceğini söylemiştir. Bu görüşme sonucunda Paşaların görüşü ise Mısır ve Sevakın'e asker göndermekten ziyade komiser gönderilmesinin daha uygun olduğu şeklindedir¹⁶⁹. Said Paşa'ya göre bu

¹⁶⁷ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 72

¹⁶⁸ GÜVEN, *Kamil Paşa'nın Anıları*, s. 24

¹⁶⁹ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 73

ilk görüşme daha sonraki görüşmelerin çerçevesini çizmiş ve mademki Kraliçe çözüm istemektedir o halde bu fırsattan yararlanılmalıdır¹⁷⁰.

Murahhaslar arasındaki üçüncü görüşmede Mısır'a birer komiser tayini ile bu komiserlerin Hidiv ile de istişare ederek Mısır'ın genel asayiş ve maliyesiyle ilgili durumunu incelemeleri ve gerekli göreceklere tedbiri almaları kabul edilmiştir. Ayrıca Sudan'da asayişin sağlanması, köle ticaretinin yasaklanması ve Mısır ordusunun yeniden düzenlenmesi ile Mısır ordusuna yerlilerden ve diğer şehirlerden padişahın izniyle asker alınması kararı kabul edilerek, komiserlerin Mısır'ın genel durumuna ve asayişin sağlandığına dair raporları sonrası tahliye için bir mukavelename yapılması şeklinde kararlar alınmıştır¹⁷¹. Bu görüşmenin neticesinde Wolff görüşme tutanağına imza atmamış ve kendisi tarafından daha sonra bir belge gönderilmiştir¹⁷². Wolff'un belgesini murahhas Paşalara getiren elçilik görevlisi Wolff'un tahliyeye müddet tayin etmeye yetkili olmadığını da bildirmiştir¹⁷³. Murahhas Paşalar bunun üzerine Wolff'un gönderdiği belgenin görüşme tutanaklarına uygun olmadığı belirtmiştir. Çünkü artık İngiltere'nin Mısır'daki menfaatlerinden de bahsedilmeye başlandığı ve en önemlisi müzakereye esas olan Mısır'ı tahliye ettirmek veya tahliyeyi bir takvime bağlamak fikrinin gerçekleşmeyecek olması açıkça beyan edilmiştir. Bunun için de görüşmelerin heyetler arası düzeyden, devletlerarası düzeye çıkarılması fikri ifade edilmiştir¹⁷⁴.

Said paşa bu gelişme üzerine Padişah'a bir maruzat yazarak görüşmelerin devam etmesi için iki yolun olduğunu; bunlardan ilkinin Hasan Fehmi Paşa'nın talimatlarına geri dönülmesi ve müzakerelerin en baştan ele alınmasını diğerinin ise Wolff'un verdiği resmi yazı üzerine devam edilmesi olduğunu belirtilmiştir¹⁷⁵. Bunun üzerine bu meselenin müzakeresine karar verilmiş¹⁷⁶ ve Wolff'un verdiği resmi yazıdaki maddelerin yeniden düzenlenmesi talep edilmiştir¹⁷⁷. Bu arada Wolff'a bir an önce

¹⁷⁰ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 74

¹⁷¹ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 85-86

¹⁷² BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 90

¹⁷³ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 91

¹⁷⁴ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 87

¹⁷⁵ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 91-92

¹⁷⁶ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 92

¹⁷⁷ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 93-94

sonuç alınması için acele edilmesini aksi halde kendisinin Mısır'a harekete edeceğini bildirerek¹⁷⁸ bir anlamda Osmanlı Devleti'ni tehdit etmiştir.

Wolff'un üzerinde anlaşılabilceğini belirttiği anlaşma maddelerine karşı Bâb-1 Âli'nin görüşü şöyledir:

- Mısır'a komiser gönderilmesi uygundur.
- Sudan meselesine dair yapılacak düzenlemede Osmanlı komiseri ile Hidiv istişare edeceklerdir. Sudan meselesine İngiltere komiseri karışmayacaktır.
- Mısır ordusuna yerlilerden başka asker alınmayacaktır.
- Mısır'ın sahip olduğu haklar işgal öncesi gibi olacaktır. Hidiv'in diğer devletlere vaatleri fermanlarla onaylanmamışsa kabul edilmeyecektir.
- Komiserler bir sene içinde raporlarını verecekler eğer raporlarını vermezler ise Hidiv'in asayişin sağlandığına dair raporundan itibaren üç ay içinde İngiliz askerleri Mısır'ı tahliye edeceklerdir.
- Zenci ticaretinin yasaklanması uydundur¹⁷⁹.

II. Abdülhamid bu değişikliklerden zenci ticareti ile ilgili daha önce bir mukavele yapıldığı için yeniden bir taahhüt altına girilmemesi ile Mısır'a gönderilecek komiserin görüşmeleri ve alınacak kararları Bâb-1 Âli'ye bildirerek, kendisine verilecek emirleri beklemesi yönünde mukaveleye bir ekleme yapılmasını istemiştir¹⁸⁰. Wolff ile yapılan görüşmeler neticesinde bu değişikliklerden zenci ticareti ile ilgili maddenin General Gordon'un raporu doğrultusunda zorunlu olduğu çünkü rapora göre Sudan'daki isyanın bastırılması için köle ticaretinin tamamen yasaklanmasının gerekliliği kabul edilip daha önce yapılan anlaşmaya aykırı olmamak üzere yeniden bir antlaşma yapılabileceği teklif edilmiştir. Mısır ordusu için sair yerlerden asker alınmasının zorunlu olduğu vurgulanmış ve ordu için gerekli subay sayısının belirsizliği yönündeki itirazların da komiserlerin değerlendirmeleri sonucunda sayının belli olacağını ifade etmiştir¹⁸¹. Bunun üzerine II. Abdülhamid köle ticareti ile ilgili anlaşmanın bütün aşamalarının komiser tarafından Bâb-1 Âli'ye bildirilmesi ve kararların Bâb-1 Âli'den verilmesini istemiştir. Ordu konusunda ise tamamen Türklerden oluşan Mısır ordusunun subaylarının İngilizlerden oluşacak olması Hilafetin şanına yakışır bir durum olmadığı,

¹⁷⁸ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 90

¹⁷⁹ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 95

¹⁸⁰ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 97-98

¹⁸¹ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 100-101

Mısır ordusunun önceki kudretinin Kırım ve Osmanlı-Rus Savaşı'nda ortaya konulduğu ve bu kudretin yerlilerden oluşan bir orduda olması düşüldüğünde şimdi Wolff'un yerlilerden hariç başka yerden asker alınması zorunludur ifadesinin anlamsız olduğu ifade edilmiştir. Bâb-ı Âlî'nin, daha önce Mısır meselesinin halledilmesi için İngiltere'nin daha önce bu kadar istekli olmadığını, tahliyeye biraz daha yaklaşıldığını, İngiltere'de seçimlerin yapılacak olması ve Wolff'un Mısır'a gitme vaktinin geldiğinden bahisle bir an önce mukavele yapılması yönündeki talebi de yine II. Abdülhamid tarafından “*devletin menfaatleri seçim var diye arka plana atılamaz*” diye kabul edilmeyecektir¹⁸². II. Abdülhamid'in bu talepleri karşısında Wolff, hükümetinden aldığı izinle Mısır ordusunun yeniden düzenlenmesine dair maddeye “*Osmanlı Devleti bu konuda lüzumu görülen kolaylığı sağlayacaktır*” cümlesinin eklenmesi ile köle ticaretine dair komiserlerin Mısır'da lazım olan tedbiri birlikte alabilecekleri yönünde kendisine yazılı beyanda bulunmaları halinde mukaveleyi onaylayabileceğini belirtmiştir. Bunun üzerine de Bâb-ı Âli bu fırsatın iyi değerlendirilmesi gerekliliğini padişaha iletmiştir¹⁸³. II. Abdülhamid ordu konusunda kolaylık sağlanacağına dair teminatın yazılı değil de sözlü olarak bildirilmesini belirttikten sonra mukavelenin imzalanmasına onay vermiştir¹⁸⁴.

21 Ekim 1885'te II. Abdülhamid'in onay verdiği mukavele 24 Ekim 1885'te imzalanacaktır. Bu mukaveleye konu olan maddeler;

- 1- İngiltere ve Osmanlı Devleti tarafından Mısır'a birer yüksek komiser tayin edilecektir. Komiserler Hidiv'e yardım ederek Sudan ve Mısır'da durumu kontrol altına alacaklardır.
- 2- Mısır ordusu bu komiserler tarafından yeniden düzenlenecektir.
- 3- Mısır'ın idaresinin düzeltilmesinde komiserler Hidiv'e yardım edeceklerdir.
- 4- Komiserler fermanlar dâhilinde Mısır idaresinde gerekli görülen değişikliği yapacaklardır.
- 5- Fermanlara aykırı olmayan ve Hidiv tarafından verilen imtiyazlar padişah tarafından onaylanacaktır.
- 6- Komiserlerin Mısır'ın durumu hakkındaki olumlu raporları sonrasında İngiliz askerleri Mısır'da çekilecektir.

¹⁸² BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 102-103

¹⁸³ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 105-106

¹⁸⁴ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 106

- 7- Bu mukavele on beş gün içinde veya daha erken imzalanacak ve karşılıklı değiştirilecektir

şeklinde düzenlenmiştir¹⁸⁵. Bu mukavelenin imzalanmasından sonra Henry Drummond Wolff İstanbul'dan ayrılarak Kahire'ye geçmiştir.

Bu mukavelede dikkati çeken eksiklik Mısır'ın tahliyesine dair doğrudan bir kararın olmamasıdır. İngiliz komiserin raporunun olumsuz olması halinde tahliye işi gerçekleşmeyecektir. Bu bakımdan bu mukavele Osmanlı Devleti'nin değil daha çok İngiltere'nin işine yaramıştır. Çünkü II. Abdülhamid bu mukavele ile İngilizlerin Mısır'da kalmalarını meşrulaştırmalarını sağlamıştır.

Mukavele gereği Mısır'a bir komiser gönderilmesi gerekmektedir. 5 Kasım 1885'te Mısır'a komiser olarak Gazi Ahmet Muhtar Paşa bizzat padişah tarafından seçilmiştir. Yaveri olarak da damadı Kaymakam Şevki Bey ve Binbaşı Mustafa Bey görevlendirilmiştir. Birinci kâtipliğine Kastamonu Adliye Müfettişi Arif Bey, Arapça bildiği için de Amedi Divan kâtiplerinden Muhsin Bey ikinci kâtip olarak seçilmiştir. Ayrıca yüzbaşı rütbesinde iki süvari yaveri ile dört süvari çavuşu tayin edilmiştir. II. Abdülhamid heyetin seçimine dikkat ettiği gibi kendilerinin Mısır'da rahat etmeleri için maaş bağlanması ve kalacakları yerlerin iyi düzenlenmesini emretmiştir¹⁸⁶. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın esas vazifesi Mısır'da İngiliz askerini tahliye edecek sebeplerin bir an önce oluşmasını temin etmektir. Bunun içinde kendisine bir talimat verilmiştir. Bu talimat maddeler şöyledir:

- 1- İngiliz askerinin Mısır'da kalmasına sebep olan Sudan isyanı Hidiv'le birlikte halledilecek bu konuda da İngiltere komiserine de malumat verilecektir.
- 2- Sudan isyanı İngilizlere karşıdır. Mısır askeri Sudanlılara karşı İngiliz askeri ile birlikte hareket ettiğinden Sudanlılar Mısır Hükümeti'ne de karşıdır. Sudan isyanının devamı İngilizlerin Mısır'da kalması demek olacağından, Mısırlı âlimlerden yardım alınarak Sudanlıların itaat altına alınmasına çalışılmalıdır. Muhtemelen isyanlardan dolayı yorgun ve perişan olan halk itaat edecektir. Sudan reislerinin İngiltere ile anlaşmalarına engel

¹⁸⁵ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 106-107

¹⁸⁶ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 108-109

olunmalıdır. Komiser gerekli görürse Sudan sınırına kadar gidebilecektir. Bu mesele ile ilgili gelişmeler peyder-pey Bâb-ı Âli'ye bildirilecektir.

- 3- Komiserler ve Hidiv ile birlikte Mısır ordusunu yeniden düzenleyeceklerdir. Fermanlarda belirtilen 18.000 sınırı aşılmayacak bu sayının temini için Mısır ve Sudan'dan asker yazılabilecektir. Gelişmeler peyder-pey Bâb-ı Âli'ye bildirilecektir.
- 4- Mısır'ın idaresi yeniden incelenecek gerekli görülecek iyileştirme ve değişiklikler komiserler ile Hidiv birlikte yapacaklarıdır. Gelişmeler peyder-pey Bâb-ı Âli'ye bildirilecektir.
- 5- Mukavelenin 5. Maddesi gereği fermanlara aykırı olmamak şartıyla Hidiv'in verdiği imtiyazlar onaylanacaktır. Bu onay için imtiyazların uygunluğu komiser tarafından incelenecektir.
- 6- Mukavelenin 6. Maddesi gereği Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi için komiserlerin raporları beklenecek olmasından dolayı tahliyenin bir an önce gerçekleşmesi için gerekli çalışmalar hemen yapılmalıdır¹⁸⁷.

II. Abdülhamid, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya köle ticareti, Mısır ordusuna yerli haricinden asker alınması ile Osmanlı Devleti'nden ordu için subay temini gibi daha önce mukaveleden çıkarılan maddelerin Wolff tarafından tekrar gündeme getirilmesi halinde müzakerelere girmemesini sıkı sıkı tembihlemiştir¹⁸⁸. Hasan Fehmi Paşa'nın Londra'da esas meseleyi bir kenara bırakıp Mısır maliyesinin durumuna ilişkin mukavele ile oyalanması gibi bir durumun önüne geçilmek istenmesi bu kararda etkili olmuştur.

6 Aralık 1885'te Mısır'dan gelen bir telgrafla İtalyanların Musavva'yı resmen işgal ettikleri, Osmanlı bayrağını indirip kendi bayraklarını diktikleri ve 150 kadar Osmanlı askerini bir gemi ile Musavva'dan çıkarıp Mısır'a gönderdikleri bilgisi alınmıştır. Bunun üzerine İstanbul'daki İtalya elçisine bu durum sorulmuş ve hükümetinin bu durumdan bilgisi olmadığı yönünde cevap alınmıştır¹⁸⁹. Osmanlı devlet adamları tarafından İtalya'nın bu tutumu Mısır meselesinde Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmak olarak değerlendirilmiş ve hemen diğer devlet elçileri bu durumdan

¹⁸⁷ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 110-111

¹⁸⁸ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 111

¹⁸⁹ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 111

haberler edilmiştir¹⁹⁰. Ardından Roma Hükümeti'ne bir telgraf çekerek daha önce Osmanlı Devleti'nin hükümlerlik haklarının korunduğu belirtilirken neden işgal hareketinde bulunduğuna sorulduğunda İtalya'dan bu durumdan vazgeçilmeyeceği cevabı alınmıştır. İngiltere'nin ise bu duruma hiçbir tepki vermemesi Osmanlı devlet adamlarını endişelendirmiştir¹⁹¹.

10 Ocak 1886'ta Hicaz sahilindeki Elvece isimli bölgeye Mısır tarafından bir kale yapıldığı haberi gelince, Mısır'ın Kızıldeniz'deki güçsüzlüğü göz önüne alınarak bu bölgenin idaresi ve savunulması Hicaz vilayetine bırakılmıştır¹⁹². Muhtemeldir ki bu girişim bir İngiliz projesidir. Fakat istenilen sonuç alınamamıştır.

10 Ocak 1886 'da Ahmet Gazi Muhtar Paşa'dan ilk telgraf gelmiştir. Telgrafta Sudan sınırındaki isyancıların, Mısır askerinden fazla olduğu, 4.000 kadar olan sınırdaki Mısır askeri ile beraber Mısır ordusunun toplamının 8.000 kadar olmasından ötürü bu mevcudun artırılması konusunda Hidiv ve Wolff ile hemfikir olduklarını ama Wolff'un asker sayısını 18.000'e çıkarmak konusunda talimat almadığını bahane ettiği bilgisi bulunmaktadır¹⁹³. Bu telgraftan anlaşılacağı üzere İngiliz komiseri Mısır'da çözümsüzlük adına bahanelerine başlamıştır.

Komiserlerin Mısır'a gitmesinden yaklaşık bir sene sonra 16 Kasım 1886'da Londra'dan Mısır'ın tahliyesine dair yeni talepleri bildiren bir nota alınmıştır. İngiltere'ye göre Mısır'ın tahliyesi, Mısır'ın genel durumunun düzelmesi neticesine bağlıdır. Bu genel neticenin de sağlanabilmesi için diğer devletlerin müsaadesine gerek vardır. Çünkü Mısır'da bulunan yabancıların haklarının korunması ve Mısır kanunlarının; özellikle de ceza ve matbuat kanunlarının yabancılar için yeniden düzenlenmesi, karma mahkemeler kanalıyla icra edilecek yeni düzenlemelere aykırı olan mevcut kanun maddelerinin kaldırılması ile emlak, demir yolu idareleri gibi diğer idarelerin yeniden düzenlenmesi tahliye açısından önemlidir. Bu düzenlemeler yapıldıktan sonra Mısır kendi haline bırakılarak biraz izlenmelidir. Bu izlemede Mısır idaresinde bir sorun olmazsa tahliye müzakerelerine girişilebilecektir¹⁹⁴. Bâb-ı Âli'nin görüşü ise mukavele gereği tahliye meselesi Sudan sınırının güvenliği ile alakalıdır.

¹⁹⁰ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 111-112

¹⁹¹ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 112-113

¹⁹² BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 114; BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 115

¹⁹³ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 116

¹⁹⁴ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 122

Bundan dolayı bu yeni talepler Mısır tahliye edildikten sonra görüşülebilecek niteliktedir¹⁹⁵. Yeni taleplerin ardından II. Abdülhamid bir değerlendirme yapmıştır.

Ona göre, tecrübeli bir devlet adamı olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Mısır'da üstün gayretler göstermesine rağmen İngiltere tarafı esas meseleden uzaklaşıp diğer meselelerle oyalanmaktadır. Sudan isyanının bastırılması için Osmanlı askeri sevki talep edilmektedir. Fakat Wolff'un kendi ifadesine göre buradaki Sudanlıların 40.000'den fazla olmalarına bağlı olarak, sevk edilecek ordu mevcudu üç kolordunun miktarı olmalıdır. Ayrıca belirtmemiz gereken ayrı bir nokta da Sudanlıların bastırılmış oldukları paraların da onların bağımsızlık arzusunda olduklarının göstergesidir. Asker gönderilse dahi Sudanlıların bağımsızlık arzusundan vazgeçmeyeceği vurgulanmıştır. Sultan'a göre bunların yanında İngiltere, Rumeli topraklarındaki karışıklığın baş sebebidir ve buralardaki karışıklığın sona ermesi onların toprak taleplerinin karşılanması ile mümkündür. Talep edilen topraklar ise Osmanlı Devleti'nin olacağından Mısır'a büyük miktarda ordu sevk etmek kabul edilemezdir. Mısır ordusunun yeniden tanzimi için istenilen subay ihtiyacı Mısır içinden karşılanmalıdır. Mısır kendi subaylarını yetiştirebilecek güçtedir. Osmanlı subaylarının Mısır'a gitmesi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın veya Firari Ahmed Paşa'nın meseleleri gibi yeni bir mesele açma ihtimalinde dolayı sakıncalı görülmüştür. Mısır meselesinde durumun bu şekilde belirsiz ve karmaşa içinde kalması Osmanlı Devleti'nin zararına olacağından bu meselenin, tahliye esas olmak üzere İngiltere ile tekrar görüşülmesi veya diğer devletlerden yardım alınması ya da uluslararası bir konferansta bu meselenin ele alınması kararından biri tercih edilmelidir¹⁹⁶. Bâb-ı Âli'nin görüşü ise; İngiltere ile müzakerelere devam edilmesi¹⁹⁷ fakat İngiltere'nin yeni taleplerine karşı da bazı itirazlar ileri sürmüşlerdir. Bu itirazlar; Osmanlı Devleti ile İngiltere'nin Mısır'da yapacakları ıslahatlara diğer devletlerin müsaade etmemesi meseleyi çözümsüz bırakabileceği gibi yapılacak ıslahatlar konusunda İngiltere ile Osmanlı Devleti'nin birlikte hareket etmesi hükümlerlik hakları bakımından yanlış yorumlanabilir. Bundan dolayı tahliye işi gerçekleştikten sonra gerekli olan ıslahatlar Hidiv tarafından Bâb-ı

¹⁹⁵ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 120

¹⁹⁶ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 120-121

¹⁹⁷ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 123

Âli'ye ve Bâb-ı Âli tarafından İngiltere'ye bildirilip, ortak karar verilebilmesi mümkündür¹⁹⁸.

Mısır'daki çalışmalardan sonra Kahire'den ayrılarak Londra'ya geçen Wolff'un tekrar geri gönderilerek yeniden müzakerelere başlanması talep edilmiş ve 30 Ocak 1887'de İstanbul'da görüşmeler tekrar başlamıştır. Bu sefer de murahhas olarak Said ve Ahmed Cevdet paşalar tayin edilmiştir¹⁹⁹.

3.4. Henry Drummond Wolff'un İstanbul'daki İkinci Görüşmeleri

21 Ekim 1885'te kararlaştırılan mukavele imzalanmadan Wolff İstanbul'dan ayrılmıştı. İkinci defa görüşmeler başladığında Osmanlı Devleti daha önce kararlaştırılan maddeler üzerinden müzakerelerin başlamasını istediğinde İngiltere bunu kabul etmedi mukavele imzalanmadığı için yok hükmünde saydı²⁰⁰. Bundan dolayı Mısır meselesine dair görüşmelere başlamadan evvel Wolff tarafından İngiltere'nin yeni müzakere maddelerinin çerçevesini çizen bir lâyiha verilmiştir. 8 Şubat 1887 tarihli bu lâyihaya göre İngiltere, Mısır'ın sınırının güvenliği sağlandığında ve kendi kendini idare edebilir duruma da olduğunda Mısır'ı tahliye edecektir. Bazı devletlerin Osmanlı Devleti'ni tazyik etmeleri neticesinde görüşmelerin bir an evvel neticelendirilmesi istenmekte olduğu belirtilerek İngiltere'nin Mısır'ı karışık bir vaziyette bırakmayacağı gibi yaptığı onca masraftan sonra hiçbir hak talep etmeden çekileceği düşünülmemelidir. Mısır'ın tarafsızlığı ilan edilip, İngiliz askerinin tahliye edilmesi için İngiltere'nin de Mısır'ın geleceğinde söz söyleme hakkı olmalıdır. Aksi halde Mısır'ın tahliyesinden sonra buranın başka bir güç tarafından işgali kabul edilemezdir. Mısır'ın tahliyesinden sonra barış zamanlarında İngiltere de dâhil olmak üzere Avrupalı devletler Mısır topraklarından zorunlu kalmadıkça asker geçirmemelidir. Mısır'ın içinde bulunduğu durum, Mısır'da farklı milletlerden insanlar, çeşitli heyetler ve grupların olması Mısır'ın içinde bulunduğu durumu açıkça gözler önüne sermektedir. Bu durum Mısır için bir zaaf oluşturmaktadır. Mısır'ın işgaline sebep olan gelişmelerin daha sonra yaşanmaması için önlem alınmalı ve tahliyeden sonra herhangi bir zaman Mısır'da karışıklık çıkması halinde İngiltere'ye müdahale hakkı verilmelidir. Ayrıca Mısır ordusunda görev alacak İngiliz subayların varlığı olumsuz karşılanmamalıdır²⁰¹.

¹⁹⁸ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 124

¹⁹⁹ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 124-125

²⁰⁰ GÜVEN, *Kamil Paşa'nın Anıları*, s. 44-45

²⁰¹ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 125-126

İngiltere bu taleplerin kabulü halinde Mısır üzerinde hak iddia edebileceği bir duruma gelecektir. Mısır işgaline meşruluk kazandırmanın tek yolu bu şartlarda bir mukavelenin imzalanmasıdır ki Wolff'ta üstü kapalı bunu ima etmiştir.

Bâb-ı Âli ise İngiltere'nin yeni taleplerinden Mısır'da İngiliz subaylarının bulunacak olmasının işgalin tam anlamıyla sona erdiği manasına gelmeyeceğinden ve İngiltere'ye müdahale hakkı vermenin Mısır üzerinde padişahın egemenlik haklarına aykırı olduğu gibi diğer devletler tarafından kabul edilemez bir imtiyaz olarak değerlendirilecek olmasından dolayı, bu taleplerle tereddütle yaklaşmıştır²⁰².

Sadrazam Kamil Paşa 10 Mart 1887 tarihli bir yazısında görüşmeler esnasında Wolff'un, Mısır'ın tahliyesine dair komiserlerin çalışmalarının başarı olduğunu belirterek mukavelenin altıncı maddesi gereği tahliye için müzakerelere geçilmesi ve bir anlaşmanın yapılmasının talep ettiğini bildirmesi üzerine Gazi Ahmet Muhtar Paşa'dan bilgi istemiştir. Mısır'dan gelen telgrafta Wolff'un, Mısır askerinin mevcudunu 8.000 asker ve 6.700 polis ve jandarma ile sınırlı tuttuğunu bu durumda da barış zamanında bu mevcudun yeterli olduğu fakat bir karışıklıkta bu mevcudun yetmeyeceği aşikâr olduğundan Mısır'ı tahliye etmemeye bahane aradığı belirtilmiştir.

Bu değerlendirmenin ardından Wolff'un tahliyeye esas olabilecek bazı maddeler ileri sürdüğü belirtilmiştir. Bu maddeler şunlardır:

- İngiltere mukavelenin imzalanmasından sonraki bir yıl içinde Mısır'ı tahliye edecektir.
- Mısır ordusunda görev alan İngiliz subaylar tahliyeden bir sene sonra Hidiv tarafından görevlendirilecek ve İslam ahalisinden olan kişilere görevlerini devredeceklerdir.
- Mısır'ın tahliyesinden sonra mevcut kuvvetler huzur ve asayişi sağlayamazsa Osmanlı Devleti Mısır'a asker sevk edecektir.
- Mısır'da bir karışıklık çıktığında Osmanlı Devleti buraya asker sevk edemez durumda ise İngiltere belli bir süre için Mısır'a asker çıkarma hakkına sahip olacaktır. Karışıklık durumu düzelince İngiliz askeri Mısır'dan çıkacaktır²⁰³.

²⁰² BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 128-129

²⁰³ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 129-130

Bu teklife dair değerlendirilmeler yapılırken Wolff, Bâb-ı Âli'ye bir mektup yazarak görüşmeler konusunda kendisine malumat verilmemesinden dolayı kendisinin hükümetine karşı zor durumda kaldığını ancak hükümetin bu durumu Osmanlı Devleti'nin Mısır meselesine çözüm bulmak istemeyişi olarak değerlendirdiğini bildirmiştir²⁰⁴.

Bâb-ı Âli, Wolff'un tekliflerini uzun uzun müzakere ettikten sonra bazı değişiklikler yapılması da Wolff tarafından kabul edilmesinin ardından 24 Mayıs 1887'de bir mukavele üzerinde uzlaşmışlardır. Üzerinde uzlaşma sağlanan mukavele maddeleri şunlardır:

- 1- Mısır'da mevcut fermanların ahkâmı, yapılacak antlaşma ile değiştirilmezse yürürlükte kalacaktır.
- 2- Mısır arazisi fermanlarda belirtilen sınırlara sahiptir.
- 3- Osmanlı Devleti tarafından Berlin Antlaşması'nı imza eden devleteler Süveyş Kanalı'ndan serbest geçişi temin edecek bir antlaşmayı imzaya davet edileceklerdir. Bu antlaşma gereğince gerek savaş ve gerek barış zamanlarında, hangi devletin bayrağını taşırsa taşıсын, geçiş ücretini vermek ve kanal idaresinin koyacağı kanunlara uymak şartıyla ticaret ve savaş gemilerine açık olacağı teminat altına alınacaktır. İmzacı devletler savaş veya barış zamanında kanala dair mal ve tesislere zarar vermemeyi kabul edeceklerdir. Kanalın ablukaya alınması ve Süveyş ile Said Limanları'ndan itibaren üç deniz mili içerisinde askeri harekâta bulunması yasaktır. Kanaldan serbest geçişi engelleyecek durumlar esnasında kanal komisyonundaki temsilciler antlaşma hükümlerinin uygulanmasını tetkik ve temin edecekleri gibi içlerinden birinin daveti ile Bâb-ı Âli veya Hidiv tarafından tayin edilecek komiserin başkanlığında toplanacaklar ve sorunun çözümüne dair tekliflerini Hidivviyet'e sunacaklardır. Antlaşmayı imzalayan büyük devletler diğer devletleri bu antlaşmayı imzalamaya çağıracaklardır.
- 4- Sudan'daki olaylar ve Mısır'ın içinde bulunduğu durum İngiltere'nin Mısır ordusu üzerindeki kontrolünü zorunlu kıldığından İngiliz subaylar görevlerine devam edeceklerdir. İngiliz ordusunun çekilmesi ve Mısır ordusu

²⁰⁴ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 130-131

üzerindeki kontrolün sona ermesi bu anlaşmanın beşinci maddesine göre yapılacaktır.

- 5- Bu antlaşmanın ardından İngiltere üç yıl içinde askerini Mısır'dan çekecektir. Eğer o vakit işgali geciktirici olaylar meydana gelirse tahliye bu olayların sona ermesine müteakip gerçekleşecektir. İngiliz askeri bu olayları en geç iki sene içinde sona erdirecektir. Bu iki sene sonunda dördüncü maddenin geçerliliği sona erecektir. İngiliz askeri Mısır'dan çekildikten sonra Mısır masuniyet ilkesinden yararlanacaktır. Bu antlaşmanın imzalanması sırasında diğer devletler Mısır'ın masuniyetine dair bir senedi imzaya davet edileceklerdir. Söz konusu bu senet ile hiçbir devlet bu antlaşmaya ek olan şartlar dışında Mısır toprağına asker çıkarmaya hakları olmayacaktır. Eğer Mısır'a bir dış saldırı olur veya Mısır'da bir iç karışıklık çıkarsa ya da Hidiv tabi olduğu devlete karşı görevlerini yerine getirmezse Osmanlı Devleti Mısır'a asker sevk edecektir. İngiltere'de aynı şekilde Mısır'da belirtilen olayların neticesinde bu antlaşmadan kaynaklanan haklarından ötürü tedbirler almak için Mısır'ı işgal edebilecektir. İngiliz komutanlar bu tedbirleri alırken padişahın hükümlerine riayet edeceklerdir. Her iki devlet askeri tedbirler alındıktan sonra Mısır'dan geri çekilecektir. Bazı sebeplerden ötürü Mısır'a Osmanlı askeri sevk edilemez ise İngiliz askerinin Mısır'da bulunması müddetince Osmanlı Devleti tarafından bir komiser gönderilecektir. İki devlet, her ne zaman Mısır'a asker sevkine karar verirse birbirlerine haber verecekler ve bu antlaşmanın hükümlerine uygun hareket edeceklerdir.
- 6- Bu antlaşmanın imzalanmasından sonra durum Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlere bildirilerek onların onayları talep edilecektir.
- 7- Bu antlaşma tasdik olunacak ve tasdiknameleri imza tarihinden itibaren bir ay içinde veya daha erken değiştirileceklerdir²⁰⁵.

Bu antlaşma metnin beşinci maddesi çok önemlidir. Çünkü bu madde ile İngiltere, Mısır üzerinde Osmanlı Devleti ile aynı haklara sahip olmaktadır. Mısır'ın tahliyesine yakın bir İngiliz destekli kargaşanın olması işten bile değildir. Bu durumda da tahliye işinin gerçekleşmesi zor görünmektedir. Yani antlaşma maddeleri ucu açıktır.

²⁰⁵ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 142-143

Süveyş kanalı üzerinde ise ayrı bir idarenin tesisi hükümlerine aykırıdır. Bu antlaşmaya göre İngiltere, Mısır'dan tahliye edilse bile tekrar geri gelme hakkına sahip olacaktır.

Bu antlaşma metninden hariç bu antlaşmaya dair bazı nota ve protokoller yapılmıştır. Bunlardan ilki Mısır'ın tahliyesine dair antlaşmayı üç yıl içinde, Akdeniz'e sınırı olan devletlerden birinin onaylamamış olması halinde, tahliye için görüşmelerin yeniden başlanacak olacağına dairdir²⁰⁶. Diğer mukaveleye eklenmesi talep edilen Süveyş Kanalı ve Mısır toprağından asker geçirmeye dair ek mukaveledir. Buna göre;

- Süveyş Kanalı bir sebebe bağlı olarak kapanırsa, bu antlaşmayı imzalayacak devletler Mısır toprağından asker geçirmeye hakkı vardır.
- Bu durumda Mısır toprağına çıkacak asker sayısı aynı anda 1000 askerden fazla olmayacak ve en kısa sürede Mısır toprağını terk edecektir.
- Mısır toprağına asker çıkarmazdan evvel durum 24 saat önceden çıkarılacak liman idaresine bildirilecektir²⁰⁷.

Bunların haricinde yapılan bazı protokollere göre Osmanlı Devleti ile İngiltere Mısır'da yapılacak iyileştirmeyi kararlaştırıp diğer devletlere tebliğ edeceği kimi Mısır'ın borçlarına dair yeniden görüşmelere yapılacaktır²⁰⁸.

Mukavelenin hazırlanmasının ardından elçileri aracılığıyla Fransa ve Rusya itirazlarını Bâb-ı Âli'ye iletmışlerdir. Mukavele maddelerinin İngiltere'ye verdiği hakkı daha iyi anlatabilmek açısından da Fransa ve İtalya, işgalleri altında bulunan yerleri böyle bir mukavele imzalamak şartıyla Osmanlı Devleti'ne tekrar iade edebileceklerini bile söylemişlerdir²⁰⁹. Bu itirazlara sebep ise İngiltere'nin Mısır üzerinde hak iddia etmesine meşruluk kazandıracak bir maddenin olmasıdır. Bu durumda Akdeniz'deki dengenin bozulacağı Fransa tarafından iletilerek bu dengenin tekrar sağlanması için Osmanlı Devleti'nin zararına da olsa girişimlerde bulunacağını belirtmiştir. Rusya ise Doğu Anadolu'da bazı yerleri işgal etmekle tehdit etmiştir. Fakat bu mukavelenin imzalanmaması halinde ise İngilizlerin Mısır'da tahliyesi için ellerinden gelen her türlü yardımı Osmanlı Devleti'ne iletceklerini vaat etmişlerdir. Wolff ise bu tepkilerden

²⁰⁶ BOA, Y. EE. 116 / 73, s.143-144

²⁰⁷ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 144-145

²⁰⁸ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 145

²⁰⁹ GÜVEN, *Kamil Paşa'nın Anıları*, s. 29-30

haberlar edildiğinde durumun değişmeyeceğini çünkü Süveyş Kanalı'nın açılması ile birlikte buradan geçen her dört gemiden üçünün İngiltere'ye ait olmasından dolayı Mısır'ın kendi haline bırakılmasının imkânsız olduğunu belirtmiştir. Fransa'nın Mısır üzerindeki emellerinden bahisle bu mukaveleye karşı çıkmasının tek nedeni olarak da Mısır kapılarının Fransa'ya kapanacak olmasını ifade etmiştir. Mukavelenin imzalanmasından sonra gelen itirazların yeniden değerlendirilmesini istemiş ve Osmanlı Devleti'nin mukavelede bazı değişiklikler yapılması isteğinin de Londra'ya iletilerek gelecek cevabı ileteceğini belirtmiştir²¹⁰.

Bâb-ı Âli'nin bu mukavele hakkındaki tutumu ise mukavelenin imzalanması yönündedir. Fransa ve Rusya'nın tehditlerinin anlamsız olduğu düşünölmüştür. Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı bir girişimde bulunamayacağı Londra tarafından temin edilmesi ve Almanya, Avusturya ve İtalya'nın mukavelenin imzalanması yönündeki talepleri dikkate alındığında Mısır'ın tahliyesinin bir imzaya kaldığı belirtilmiştir²¹¹. II. Abdülhamid ise bu konuda farklı düşünmektedir. Gazi Ahmed Muhtar Paşa kendisine gönderdiği bir raporda Mısır'ın tahliyesinin İngilizler tarafından düşünölmediği ve ikinci mukavelenin imzalanmasının bile durumu değiştirmeyeceği şeklindeki görüşü²¹² ile Fransa'nın Akdeniz'de dengeyi sağlamak adına Osmanlı Devleti'nin herhangi bir toprağını işgal etme ihtimali ve mukavelenin imzalanması yönünde fikir sunan İtalya'nın Afrika'daki girişimleri göz önüne alındığında mukavelenin imzalanması sakıncalı bulunmuştur²¹³. Mukavelenin imzalanmaması üzerine 1887 yılının Temmuz ayında Wolff İstanbul'dan ayrılma kararı almıştır. Bâb-ı Âli ise Wolff'un ayrılmadan evvel padişah huzuruna çıkmasının biraz geciktirmeye çalışarak zaman kazanmayı hedeflemiştir²¹⁴. Sadrazam Kamil Paşa, Wolff'un İstanbul'da ayrılmasına yakın padişaha bir arzında Mısır meselesine Osmanlı Devleti'nin hukukunun çiğnenmesi açısından bakılmaması gerektiğini bildirmiştir. Ona göre Fransa'nın önce Cezayir'i ardından da Tunus'u işgal etmesi ile Mısır üzerindeki emelleri ortaya çıkmıştır. İngiltere ise Hindistan yolu üzerindeki Mısır'ın Fransızlar tarafından işgal edilmesini önlemek için kendi işgal etmiştir. Aynı zamanda Fransa'nın Cezayir ve Tunus'ta kabul etmediği padişahın hükömlerini İngiltere, Mısır'da

²¹⁰ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 145-149

²¹¹ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 151-154

²¹² BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 161-162

²¹³ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 156

²¹⁴ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 173-174

kabul etmiştir. İngiltere'nin Mısır'a asker sevk etme isteği Fransa'nın Mısır'ı işgal etme tehlikesini önlemek içindir. Fransa'nın Cezayir ve Tunus'u terk etmesi beklenmediği için İngiltere'nin Mısır'ı koşulsuz tahliye etmesi beklenmemelidir. Ayrıca İngiltere, Süveyş Kanalı'nı Osmanlı Devleti'ne kapattığı takdirde Osmanlı Devleti'nin Hicaz ve Yemen ile bağlantısı kesilebilir olduğundan Wolff'un ayrılmasından sonra dahi müzakereler devam etmeli fikrindedir²¹⁵.

Wolff 16 Temmuz 1887'de İstanbul'dan ayrılmıştır. Bunun üzerine Londra elçisi Rüstem Paşa vasıtasıyla da girişimlerde bulunularak mukavelenin tadiline onay verilmesi ile Wolff'un ayrılmasından sonra müzakerelerin devamı için İstanbul'daki Londra elçisine talimat verilmesine dair karar alınmasına yönelik girişimlerde bulunması istenmiştir. Fakat Londra Kabinesi elçinin görüşmelere devam etmesine izin vermemiştir²¹⁶. Osmanlı Devleti müzakerelerin başlaması için tekrar girişimlerde bulunmuşsa da bir sonuç alınamamıştır²¹⁷. Bu görüşmeler neticesiz kaldığı gibi Osmanlı Devleti artık Mısır konusunda yalnız kalmıştır.

²¹⁵ GÜVEN, *Kamil Paşa'nın Anıları*, s. 46-49

²¹⁶ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 175

²¹⁷ BOA, Y. EE. 116 / 73, s. 177-179

SONUÇ

Mısır, Kavalalı Mehmed Ali Paşa ile birlikte idari ve ekonomik bakımdan olumlu bir gelişme göstermiştir. Hidiv İsmail Paşa'nın (1863-1879) valiliği döneminde ise bu gelişme devam ettirilemediği gibi, Hidiv'in yeni imtiyazlar elde etmek için dağıttığı hediye ve rüşvetler, modern bir Mısır kurmak için giriştiği ıslahatlar ve imar faaliyetlerinden dolayı yaptığı aşırı masraflar ile bu masrafların karşılanması için gelir gider dengesini hesaba katmadan aldığı dış borçlar neticesinde, Mısır önce ekonomik özgürlüğünü sonra da bağımsızlığını kaybetmiştir.

1878 Berlin Antlaşması ile İngiltere, Akdeniz politikasında önemli değişiklikler yapmıştır. Önce Kıbrıs Adası'na yerleşen İngiltere, ardından da Mısır'ı işgal ederek Akdeniz'de tam anlamıyla kontrolü ele geçirmeye çalışmıştır. Buna karşılık Osmanlı Devleti ise dikkatli politikalar izleyerek hem Mısır'daki hükümler haklarını korumaya çalışmış ve kısmen de başarılı olmuştur hem de Mısır halkının sultana ve halifeye karşı olan bağlarının zarar görmesini engellemeye çalışmıştır.

Mısır meselesinde Osmanlı Devleti, işgalden önce ve işgalden sonra farklı politikalar izlemiştir. İşgalden önce Mısır'daki Arabî isyanına karşı heyetler göndererek başarılı olmaya çalışmış fakat istediği başarıyı elde edememiştir. Bu başarının elde edilememesinin bir sebebi de heyetlerin çalışması engelleyen İngilizlerin Mısır'daki tutumları olmuştur. Neticede Mısır, Arabî isyanı bahane eden İngilizler tarafından işgal edilmiştir.

İşgalden sonra ise Osmanlı Devleti'nin izlediği politika; bazı nedenlerden dolayı askeri müdahale seçeneğini arka planda tutarak müzakereler yoluyla Mısır'ın tahliyesini bir takvime bağlamaya çalışmak olmuştur.

Askeri müdahale seçeneğinin düşünülmemesinde bazı amiller etkili olmuştur. Mısır'a asker sevki meselesi ilk olarak Mısır'ın işgalinden önce İngiltere tarafından gündeme getirilmiştir. Osmanlı Devleti ise bu teklife sıcak bakmamıştır. Çünkü Mısır'a asker sevk edildiği takdirde meselenin askeri müdahaleyi gerektirdiği fikri kabul görebilirdi. Başka bir ifade ile İngiltere, kamuoyunu bu düşünceye sevk edebilirdi. Osmanlı Devleti'nin askeri zaafı ise diğer devletler tarafından bilindiğinden, İngiltere askeri müdahalesine meşruluk kazandırmış olacaktı. Sevk edilmesi istenilen asker

sayısının az miktarla sınırlı tutulması neticesinde, Arabî karşısında başarısız olunması ihtimali de vardı. Aynı zamanda II. Abdülhamit'in Panislamizm politikası asker sevki neticesinde zarar görebilirdi. Çünkü Arabî asker sevki meselesi gündeme geldiğinde elimizde kutsal kitap ile bekliyoruz şeklinde açıklama yapmıştı.

Mısır'ın işgalinden sonra ise buraya asker sevki meselesi tekrar gündeme gelmiş ve İngiltere bu konuda ısrarcı davranmıştır. 1878 Berlin Antlaşması sırasında ve sonrasında diğer devletlerin tutumları Osmanlı Devleti'ni daha dikkatli davranmaya sevk etmiştir. Bu antlaşmadan sonra ortaya çıkan Doğu Rumeli meselesi ve Doğu Anadolu'da Ermeni hareketliliği, asker sevki meselesini engelleyen başka bir sebeptir. II. Abdülhamid, Rumeli'deki faaliyetleri yakından takip ederek merkeze uzak görülen Mısır'a asker sevkini riskli bulmuş, İngiltere'nin Rumeli ve Doğu Anadolu'daki faaliyetlerine karşılık askerini merkezde tutmayı gerekli görmüştür. Hatta hazine üzerine yük olduğu gerekçesiyle lağv edilmek istenilen kolordunun lağvını engellemiştir. Ayrıca Mısır'a sevk edilecek askerlerin zamanla buldukları yerlerden etkilenmeleri halinde Kavalalı Mehmed Ali Paşa dönemindeki gibi bir olumsuzluk oluşturma ihtimali korkusu da asker sevkine engel başka bir nedendir.

Osmanlı Devleti meseleyi görüşmeler yoluyla halletmeyi tercih etmesi neticesinde, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ilk görüşmeler Hasan Fehmi Paşa'nın Londra'ya fevkalade elçi olarak gönderilmesi ile başlamıştır. Görüşmelerin asıl maksadı Mısır'ın tahliyesini gerçekleştirecek bir sonuç elde etmek olmasına rağmen Hasan Fehmi Paşa'nın Mısır maliyesine dair mukavele ile vakit harcaması ve tam hazırlanılmadan girişilen müzakerelerden bir sonuç elde edememesi neticesinde bir anlaşmaya varılamamıştır.

Mısır meselesine dair İstanbul'da İngiltere ile tekrar görüşmelere başlanmış ve nihayetinde bir mukavele hazırlanmıştır. Bu mukavele ile Osmanlı Devleti, İngiltere'nin Mısır'a bir komiser göndermesini kabul etmiştir. Bu ise İngiltere'nin Mısır'daki meşruluğuna dair ilk başarısı olmuştur. Mısır'a gönderilen İngiliz komiseri burada tahliyeyi gerçekleştirecek çalışmalarda bulunmadığı gibi Osmanlı Devleti'nin komiserinin çalışmalarını da engellemeye çalışması İngilizlerin Mısır'ı tahliye etme niyetinde olmadıklarını göstermiştir. Bu durum daha önce Ali Nizami ve Derviş Paşa heyetlerinin engellenmesiyle aynıdır. Bu müzakere girişiminden de bir sonuç alınamamıştır.

Osmanlı Devleti'nin İngilizleri Mısır'dan tahliye etmek, İngilizlerin ise Mısır'daki işgallerini meşrulaştırmak için yeniden başladıkları müzakerelerde Mısır'ın tahliyesi için bir mukavele daha hazırlanmıştır. Bu mukavele Fransa ve Rusya'nın itirazları neticesinde onaylanmasa bile yine de önemlidir. Çünkü İngiltere, Mısır üzerinde hak talep etmiş ve bunu kabul ettirmiştir. Henry Drummond Wolff'un İngiltere'nin tekliflerini Osmanlı devlet adamlarının itirazlarına rağmen kabul ettirmesi de ayrı bir başarıdır.

Görüşmelerin ardından ortaya çıkan mukavele maddeleri ise İngiltere'nin lehinedir. Osmanlı Devleti, Mısır'da ortaya çıkacak bir karışıklıkta kendi içinde bulunduğu durumdan dolayı Mısır'a müdahale edemediği zaman, İngiltere müdahale hakkına sahip oluyordu. Bu madde II. Abdülhamit'in imza atmama gerekçesinden de biriydi. Çünkü bu madde diğer devletler tarafından kabul görmeyeceği gibi Osmanlı Devleti zaten Doğu Rumeli ve Ermeni olayları ile uğraşmaktaydı. Yani bu madde mevcut durumu kabullenme ve İngilizlere Mısır'a müdahalede bulunma hakkını vermektedir.

Mısır konusunda yapılan mukavelenin ısrarla imzalanmasını savunan devlet adamlarına karşı, II. Abdülhamit mukaveleyi imzalamamıştır. Mukavelenin imzalanmamasına etki eden bazı sebepler vardır. Bunlardan biri II. Abdülhamit'in gerçekçi politikalarıdır. Mısır konusunda politikalarını belirleme de Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Mısır'dan gönderdiği raporlar etkili olmuştur. II. Abdülhamit ve Gazi Ahmet Muhtar Paşa, İngilizlerin Mısır'ı tahliye etmeyeceğinin farkındaydı. II. Abdülhamit, devlet adamlarının imza konusunda ısrarlarına, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın raporlarını gerekçe göstererek karşı çıkmıştır. Bir diğer sebep ise Berlin Antlaşması'ndan sonraki süreçte Avrupalı devletlerin tutumudur. II. Abdülhamit, müzakereler devam ederken aynı zamanda Doğu Rumeli meselesi ile de ilgilenmekteydi. Hatta bir ara bu mesele ile uğraşmaktan Henry Drummond Wolff'a bile cevap verilememişti. II. Abdülhamit, Doğu Rumeli meselesinin de İngiltere tarafından ortaya çıkartıldığının farkındaydı ve İngiltere'ye güvenmemesi gerektiğini ise Kıbrıs'a geçici olarak yerleşen İngilizlerin kalıcı olmaya başlamasından itibaren anlamıştı.

Müzakereler esnasında Osmanlı Devleti, 1798'de Fransa'nın işgalinde olduğu gibi diğer devletlerden yardım almak suretiyle Mısır meselesini halletmeyi düşünmüştür. Fransa işgalin gerçekleştiği ilk andan itibaren yardım tekliflerinde

bulunmuş fakat bu teklifleri hayata geçirmemiştir. Almanya ise meseleye başka açıdan yaklaşmıştır. Fransa ve İngiltere'nin Mısır üzerinde anlaşmazlığa düşmesini Almanya menfaatleri açısından uygun bulmuştur. Bundan dolayı da ilk başta İngiltere'yi desteklemiş fakat Mısır borçlarına dair kurulan sandıkta memurunun bulunmasına İngiltere tarafından izin verilmeyince Osmanlı Devleti'ni desteklemeye karar vermiştir. Ancak Almanya'dan da tam anlamıyla bir yardım görülememiştir.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumu lehine kullanan İngiltere, hiçbir zaman müzakerelerde yapıcı taraf olmamıştır. Öne sürdüğü bahaneler ile tahliye işini zorlaştırdığı gibi görüşmelerden elde etmeye çalıştığı şey ise Mısır'daki askeri varlığına meşruluk kazandırmak olmuştur. Bunu da kısmen başarmıştır.

Mukaveleye ek bazı protokoller yapılmıştır. Mısır'da kanunların yeniden düzenlenmesine dair olan protokole göre Mısır'daki yabancılara daha fazla haklar vaat edilmekteydi. Yabancıların haklarıyla ilgili başka bir devletin söz sahibi olması ise daha tehlikeli bir durumdu. İngiltere bu protokol ile Mısır'ın iç işlerine müdahale hakkı elde ediyordu. Mısır'ın tahliyesine dair protokol göre ise mukavelenin imzalanmasının ardından üç yıl içerisinde bu mukavele diğer devletler tarafından kabul edilmezse Mısır'ın tahliyesine dair görüşmeler yeniden başlayacaktı. Fransa ise mukavele imzalanmadan bu mukaveleye karşı çıktığını belirtmişti. Osmanlı Devlet adamları bu itirazı İngiltere'ye bildirmiş ve İngiltere mukavele imzalandıktan sonra bu meselenin gündeme alınmasını istemiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi İngiltere, Mısır'ı tahliye edeceği bir mukavele değil işgaline meşruluk kazandıracak bir mukavelenin peşindeydi. Buna rağmen Osmanlı Devlet adamları sadece Mısır'ın tahliyesine dair bir mukavele imzalanmasının önemi üzerinde dururken, II. Abdülhamit mukavelenin imzalanmasının ardından yaşanacak gelişmeler üzerinde durmaktaydı. Ona göre Akdeniz'deki dengenin bozulduğu iddia eden Fransızların Suriye'yi, sömürge yarışına sonradan katılan İtalyanların Trablusgarb'ı işgal etme ihtimalleriydi. Bu arada Rusya ise Boğazları işgal etme tehdidinde bulunuyor olması önemliydi.

İngiltere, Mısır'ı işgal etmesine sebep olarak önce Sudan'daki karışıklığı, sonra Mısır'ın içinde bulunduğu malî ve askeri düzensizliği ardında da Mısır'ın başka bir devlet tarafından işgal edilme ihtimalini bahane ederek Mısır'ı tahliye etmeye yanaşmamıştır. İlk zamanlardaki işgale karşı tepkilerin azalması ile de işgaline meşruluk kazandırmanın yanında kalıcı olmanın fırsatlarını da aramıştır. Aradığı bu

fırsatı bulmuş fakat Fransa ve Rusya'nın itirazları neticesinde bunu elde edememiştir. Tahliyeye dair mukavele onaylanmasa bile yine de önemlidir. Çünkü İngiltere, Mısır üzerinde hak talep etmiş ve bunu kabul ettirmiştir. Henry Drummond Wolff'un İngiltere'nin tekliflerini Osmanlı devlet adamlarının itirazlarına rağmen kabul ettirmesi de ayrı bir başarıdır.

Osmanlı Devleti'nin müzakerelerde daima Mısır üzerindeki hükümlerlik haklarını ön plana çıkarması ve fermanlarla Hidiv'e verilen hakları onaylatması Mısır'ın tamamen İngiliz eline geçmesine engel olmuştur. Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması'ndan doğan problemlerle uğraştığı bir zamanda Mısır'dan asla vazgeçmemiş ve Mısır'ın tahliyesi için elinden gelen gayreti göstermiştir. Fakat Afrika kıtası üzerinde Mısır'ın da İngiliz işgaline uğraması üzerine sahip olduğu tek toprak parçası Trablusgarp kalmıştır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Yıldız Tasnifi:

Yıldız Esas Evrakı 116 / 73 (h. 1302)

Yıldız Defterler No: 1184 (h.1302)

2. Tetkik Eserler

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet* (Yay. Mümin Çevik), İstanbul 1994

Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir* (Yay. Cavid Baysun), Ankara 1991

AKALIN, Durmuş, Süveyş Kanalı (1854-1882), (Basılmamış Dok. Tezi), Pamukkale Üni. Sosyal Bil. Ens., Denizli 2011

ALTUNDAĞ, Şinasi, Mehmed Ali Paşa, *M.E.B. İA VII*, Eskişehir 1997, s. 566-579

ALTUNDAĞ, Şinasi, "Said Paşa", *M.E.B. İA X*, Eskişehir 1997, s. 86-89

ALTUNDAĞ, Şinasi, "İsmail Paşa" V/II, *M.E.B. İA*, Eskişehir 1997, s. 1115-1119

CEYLAN, Ayhan, Osmanlı Taşra İdarî Tarzı Olarak Eyâlet-i Mümtâze ve Mısır Uygulaması, İstanbul 2014

ÇAĞALI GÜVEN, Gül, *Kamil Paşa'nın Anıları*, İstanbul 1991

FERGUSON, Niall, *İmparatorluk* (Çev. Nurettin Elhüseyni), İstanbul 2011

GÖRGÜN, Hilal, "Mısır – Başlangıçtan Bizans Dönemi'ne Kadar", *DİA* 29, 2004, s. 557-559

KARAL, Enver Ziya, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ankara (Tarih Yok)

KIZILTOPRAK, Süleyman, *Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*, Ankara 2010

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Balta Limanı'na Giden Yol*, ANKARA 2013

MARSOT, Afaf Al- Sayyid, *Mısır Tarihi Arapların Fethinden Günümüze*, İstanbul 2007

MCNEİLL, William, *Dünya Tarihi* (Çev. Alaeddin Şenel), Ankara 2013

MİTCHELL, Timothy, *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi* (Çev. Zeynep ALTOK), İstanbul 2001

OESTRUP, J., "ABBAS I.", *M.E.B. İA I*, Eskişehir 1997, s. 10-11

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, Ankara 1996

ÖZKAYA ÖZER, Sevda *Osmanlı Devleti'nin İdaresinde Mısır*, (Basılmamış Doktora Tezi), Fırat Üni Sos. Bil. Enst., Elazığ 2007

- ÖZTÜRK, Mustafa, Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi. *Turkish Studies (Ortadoğu Öze Sayısı)*, 2010, s. 325-351
- ÖZTÜRK, Mustafa, *Tarih Felsefesi*, Ankara 2010
- ÖZTÜRK, Mustafa; ÖZKAYA ÖZER, Sevdâ, *Mısır Meselesi*, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Yayınları, Elazığ 2011
- ÖZTÜRK, Mustafa; ÖZKAYA ÖZER, *Mısır Sâlnâmesi*, (Fırat Üni. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları) Elazığ 2005
- PINAR, Hayrettin, *Tanzimat Döneminde İktidarın Sınırları – Babîâli ve Hidiv İsmail*, İstanbul 2012
- TAMAR, Cengiz, “Mısır – Fetihler Dönemi”, *DİA* 29, 2004, s. 559-563
- TANDOĞAN, Muhammed, *Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922)*, Ankara 2013
- ZİNKEİSEN, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (Çev. Nilüfer EPÇELİ), İstanbul 2011

ÖZ GEÇMİŞ

Fatih Özçelik

Fırat Üniversitesi

İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Tarih Bölümü

Araştırma Görevlisi

1987 yılında Bolu / Gerede’de doğdum. İlk ve orta öğrenimimi burada tamamladım. Lisans eğitimime 2005 yılında Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü’nde başladım ve 2009 yılında bu bölümden mezun oldum. 2012 yılında Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Anabilim, Yakınçağ Bilim Dalı’nda yüksek lisans eğitimine başladım.

Elazığ – 2014